IUDAICA

A. COHEN

TALMUDUL

HASEFER

Coperta colecției: ADRIAN IONESCU
Redactor: PAULA L. RABINSOHN

© Edition Payot, 106 bd. Saint-Germain, Paris VI[e]

© Editura Hasefer a F.C.E.R.
B-dul I. C. Brătianu nr. 35, et. II, ap. 9
Telefax: 312 22 84

ISBN 973-9235-80-8

TALMUDUL

Traducere din franceză
de
C. LITMAN

EDITURA HASEFER
București 2000

SUMAR

Prefață
Introducere

Capitolul I. —Doctrina despre Dumnezeu

I. Existența
II. Unitatea
III. Imaterialitatea
IV. Omniprezența
V. Omnipotența
VI. Omnișiința
VII. Eternitatea
VIII. Justiția și milostenia
IX. Paternitatea
X. Sfințenia și perfecțiunea
XI. Numele inefabil

Capitolul II. — Dumnezeu și universul

I. Cosmologie
II. Transcendență și imanență
III. Angelologie
IV. Israel și națiunile

Capitolul III. — Doctrina despre om

I. Ființa omenească
II. Sufletul
III. Credința și rugăciunea
IV. Cele două impulsuri
V. Voința liberă
VI. Păcatul

VII. Căință și ispășire
VIII. Verdictele; răsplată și pedcapsă

Capitolul IV. — Revelația

I. Profeția
II. *Tora*
III. Studierea *Torei*
IV. *Tora* scrisă
V. *Tora* orală
VI. Practicarea *Torei*

Capitolul VI. — Viața de familie
I. Femeia
II. Căsătoria. Divorțul
III. Copiii
IV. Educația
V. Cinstirea părinților

Capitolul VI. — Viața socială
I. Individul și societatea
II. Munca
III. Stăpân și muncitor
IV. Pacea și dreptatea

Capitolul VII. — Viața morală
I. Imitarea lui Dumnezeu
II. Iubirea frățească
III. Smerenia, modestia
IV. Milostenia
V. Onestitatea
VI. Iertarea .
VII. Cumpătarea
VIII. Indatoririle față de animale

Capitolul VIII. — Viața fizică
I. Îngrijirea trupului
II. Reguli de sănătate
III. Igiena individuală
IV. Tratarea bolilor

Capitolul IX. — Folclorul
I. Demonologie
II. Ochiul rău
III. Magie și ghicit
IV. Visele
V. Superstiții

Capitolul X. — Dreptul
A. *Drept criminal, procedură civilă și criminală*
I. Tribunalele
II. Judecători și martori
III. Judecata
IV. Pedepsele

B. *Drept civil*
V. Pagubele
VI. Proprietatea obiectelor găsite.
VII. Despre depunere și despre împrumut
VIII. Despre locație
IX. Despre vânzare și despre livrare
X. Despre prescripție
XI. Despre succesiuni

Capitolul XI. — Viața de apoi
I. Mesia
II. Învierea morților
III. Lumea care va să vină
IV. Judecata cea de pe urmă
V. Ghehinom (ghehena)
VI. Grădina Edenului

Bibliografie — prezentare sumară

PREFAȚĂ

Publicul cititor întâlnește în multe lucrări extrase din Talmud, istorioare împrumutate din literatura talmudică, aforisme înțelepte ale rabinilor care au înălțat monumentalul edificiu al Talmudului. Lipsește însă o lucrare menită să ofere o vedere metodică asupra doctrinelor din această operă vastă, de importanță deosebită pentru istoria religioasă și culturală a iudaismului. Autorul cărții de față a încercat să umple această lacună. El și-a propus să rezume învățământul talmudic în variatele domenii ale religiei, moralei, dreptului, folclorului etc.

Utilitatea unei asemenea lucrări nu poate fi contestată. La ora actuală, interesul pentru Talmud a sporit, paralel cu interesul pentru iudaism în general. Scriitori contemporani pomenesc de multe ori Talmudul și îl citează — evident însă, fără ca mulți dintre ei să fie în posesia cunoștințelor speciale care să le ofere cheia înțelegerii concrete a acestei opere «ferecate cu șapte lacăte».

În evul mediu, un cleric și-a etalat puțintica erudiție, introducând într-o lucrare a sa un citat prin formula: *ut narrat rabbinus Talmud*, «după cum narează rabinul Talmud». Greșeală scuzabilă, dacă este comparată cu ignoranța acelui teolog din secolul al XIX-lea care își permitea să ironizeze Talmudul pentru că, zicea el, un întreg tratat talmudic a fost consacrat ouălor! Neatent la faptul că evreii obișnuiau să desemneze o carte sau un capitol dintr-o carte prin cel dintâi cuvânt cu care acestea încep, teologul respectiv și-a dovedit astfel incapacitatea de a aprecia literatura rabinică la adevărata ei valoare. Dar și în zilele noastre sunt destui oameni cultivați care judecă Talmudul după impresia pe care și-au

făcut-o în urma citirii unor lucrări menite nu atât să-i înfățișeze în mod corect conținutul, cât să-l critice cu reavoință. Sper că toți cei de bună credință vor găsi în această carte materialele în stare să contribuie la o corectă înțelegere a gândirii marilor cărturari ai lui Israel de după epoca biblică.

Cei care posedă oarecare cunoștințe despre textul original al Talmudului își pot da seama de marea dificultate pe care o întâmpină orice încercare de expunere metodică a conținutului acestei opere. Nu este vorba numai de faptul că Talmudul are o amploare de proporții redutabile, ci mai ales de faptul că, în cuprinsul Talmudului, pare că nu poți descoperi nici un plan, nici o ordine. Rareori întâlnești aici un subiect tratat în întregime, într-o expunere unică. De obicei, pentru a culege elementele care constituie o anumită doctrină, trebuie să cutreieri întregul câmp. În afară de aceasta, opiniile exprimate în suita de volume din care este alcătuit Talmudul emană de la sute de învățați, care s-au înșiruit într-un răstimp de peste șase veacuri. Ar fi fost greu să existe între ei un acord desăvârșit în vreo temă oarecare. De fapt, în Talmud domnește o varietate de opinii, care de multe ori merge până la contradicții, ceea ce nu ajută nicidecum la elaborarea unei expuneri coerente și explicite a doctrinelor.

În unele cazuri, am considerat chiar necesară înfățișarea acestor divergențe în gândirea rabinilor. De fiecare dată însă, când a fost posibil, am indicat care trebuie să fi fost opinia cu adevărat reprezentativă a rabinilor. Această muncă de selectare s-a dorit nepărtinitoare. Nu ne-am limitat nicidecum citatele la textele care sună bine și care înfățișează Talmudul într-o lumină favorabilă. Tabloul n-ar fi corect decât dacă se inserează în el și acele aspre declarații sau aforisme pe care le subliniază cu reavoință detractorii iudaismului. Nu am ocolit aceste aspecte, le-am consemnat, dar am avut grijă să explic și împrejurările care le-au favorizat sau determinat.

Ar fi o pretenție cu totul exagerată să afirm că am epuizat subiectul. Materialul are proporții atât de mari, încât, dacă aș fi încercat să-l prezint integral, fiecare capitol al acestei cărți ar fi devenit un tratat. M-am mărginit deci să detașez un număr de extrase,

suficiente, cred, să dea cititorului posibilitatea de a-și forma o idee generală despre doctrina talmudică.

A fost esențial să elucidez de la bun început interpretarea termenului *Talmud*. Așa cum se va vedea din introducere, acest termen, în sens restrâns, cuprinde *Mișna* și *Ghemara*, adică ceea ce a format obiectul discuțiilor și dezbaterilor purtate de către cărturari și discipolii lor în școlile (academiile) din Palestina și Babilonia. Dar aceasta nu reprezintă decât o parte din literatura talmudică, deoarece, alături de învățământul din aceste școli, a funcționat în sinagogi un învățământ pentru mulțimile de credincioși, în cadrul căruia aceiași cărturari își expuneau concepțiile privitoare la doctrinele religioase și morale ale iudaismului. Conținutul acestor prelegeri a fost păstrat sub forma unui șir de compilații, cunoscute sub numele de *Midrașim*. A omite această documentație suplimentară ar fi însemnat o reconstituire mutilată a învățământului rabinic. De aceea, cititorul va întâlni aici și extrase din *Midrașim*. Bineînțeles, au fost folosite numai acele texte midrașice care poartă numele unor rabini citați și în Talmudul propriu-zis. De asemenea, texte midrașice anonime, dar evident concordante, în ce privește conținutul, cu teze din Talmud. Am evitat folosirea textelor midrașice tardive, care ar fi expus la riscul prezentării unor opinii apărute după perioada talmudică.

Autorul acestei cărți speră că ea va fi de ajutor persoanelor dornice să se familiarizeze cu conținutul Talmudului și să-și formeze o imagine corectă despre ceea ce au crezut și au gândit conducătorii religioși ai evreilor, în cursul perioadei critice din istoria lor care a precedat și a urmat distrugerii Templului și Statului. S-a spus, cu drept cuvânt, că opera impunătoare a acestor secole a constat în crearea unui tip normativ al iudaismului, care a devenit suveran în întreaga lume evreiască, peste tot unde evreii au fost împrăștiați (Moore, *Judaïsme*, I, p. 3). În cursul celor peste 40 de generații care au trăit din epoca talmudică și până în zilele noastre, mulțime de bărbați și femei și-au aflat în rabinii cărturari care au făurit Talmudul pe învățătorii care i-au luminat și i-au îndrumat în întreaga lor viață spirituală.

A. C.

Introducere

I. Antecedentele

În anul 586 dinaintea erei actuale, regatul Iuda, unicul vestigiu al poporului lui Israel care mai exista atunci în Canaan, a suferit un dezastru înspăimântător. A fost distrus templul, cultul său a fost suprimat, iar cea mai bună parte a națiunii a fost dusă în captivitate, în Babilon. «Căpetenia străjerilor a lăsat ca vieri și lucrători de pământ câțiva din cei mai săraci din țară» (*II Regi*, 25, 12). Era cu totul îndreptățit strigătul de disperare: «Vai! Cum stă părăsită acum cetatea aceasta atât de plină de popor altădată! A rămas ca o văduvă! Ea, care altădată era mare între neamuri, fruntașă printre țări, a ajuns roabă astăzi!» (*Plângeri*, 1, 1).

Din punct de vedere național, catastrofa mai era agravată de faptul că în anul 722 î.e.a., deci cu un veac și jumătate mai înainte, regatul din nord, cel al celor zece triburi, fusese zdrobit de armata asiriană, iar locuitorii săi, deportați, au fost absorbiți în majoritatea lor de către invadatori. Dacă soarta lui Iuda urma să se termine în același fel, întreaga națiune avea să dispară, iar numele lui Israel să rămână doar o amintire.

Perspectivă întunecată! Pentru conducătorii evreilor exilați în Babilon, pradă neliniștilor, s-a pus de îndată problema supraviețuirii naționale. Cum ar putea fi împiedicată stingerea poporului evreu? Ceea ce era specific pentru acest popor nu a fost oare dintotdeauna religia sa, care gravita în jurul Templului? Au trebuit deci să-și pună întrebarea: prin ce mijloace ar putea să-l mențină, să-i perpetueze viața profundă, individualitatea sa specifică, acum, când sanctuarul nu mai există și când poporul, transplantat, era supus unor influențe străine puternice?

Textele biblice care tratează despre această epocă nu ne oferă informații amănunțite, dar unele aluzii ne ajută totuși să ne dăm seama de cursul evenimentelor. În sânul comunității captivilor s-a ridicat o personalitate de prim plan, anume profetul Ezechiel[1]. El a fost cel dintâi care s-a străduit să rezolve problema de care, omenește vorbind, depindea salvarea lui Israel. Profețiile sale menționează trei împrejurări în care «bătrânii lui Iuda» s-au adunat la el, și avem temei să presupunem că în aceste întrevederi a fost examinată chestiunea care îi preocupa: cum să supraviețuiască Israelul ca popor?

Un cuvânt poate rezuma soluția la care s-au oprit: cuvântul *Tora*. Acest termen ebraic, tradus impropriu prin expresia: lege, semnifică și: învățământ, direcție. Pentru cei exilați, el desemna corpul de doctrine, scrise și orale, pe care le căpătaseră, transmise din trecut. Fără a zăbovi la chestiunea, mult dezbătută, a originilor și a datării Pentateuhului, putem admite totuși că, sub o formă sau alta, exilații din Babilon erau în posesia revelației mozaice. În plus, ei păstrau unele pagini profetice, precum și psalmii. Acestea erau singurele relicve ale vieții lor naționale de odinioară, singura stâncă pe care se puteau menține în siguranță în mijlocul păgânilor, până ce Dumnezeu i-ar readuce în patria lor. Așa încât aceste scrieri s-au impus atenției lor constante, s-au imprimat în inimile lor, le-au amintit neîncetat că, deși trăiesc în Babilon, ei nu sunt din Babilon și au o obligație sfântă: să rămână un popor aparte.

Oamenii de știință sunt în general de acord să considere instituția sinagogii ca datând din vremea exilului babilonian. Expresia ebraică ce o desemnează, *bet ha-Kneset* (casă de adunare), marchează cu precizie scopul ei inițial. Era punctul de raliere a

---

[1] Ezechiel (în ebraică, Ieheskel) — unul dintre principalii profeți, alături de Isaia și Ieremia. Provenind dintr-o familie aristocratică de preoți, a făcut parte dintre cei exilați în Babilonia după distrugerea primului Templu. Acolo și-a desfășurat activitatea profetică vreme de 22 de ani. Cartea sa, viu controversată atunci când s-a întocmit canonul ebraic al Scrierilor Sfinte, este considerată de tradiție drept cea mai sfântă după Pentateuh. A influențat în mod deosebit dezvoltarea ulterioară a religiei, teologiei și misticii iudaice.

unei națiuni fără cămin; oamenii se adunau acolo pentru a citi și a explica Scrierile Sfinte. Cu timpul, acestor lecturi li s-au alăturat rugăciuni; în acest fel, sinagoga a devenit un centru de venerare. Întrunirile sale au stârnit un interes crescând pentru studierea cărților ebraice. Răspândindu-se în mase, această dorință de cunoaștere a făcut să se resimtă nevoia de a avea oameni calificați prin instruirea lor pentru a preda învățătura. Ei sunt cunoscuți sub numele de *soferim* (scribi), ceea ce vrea să zică: oameni de litere, cărturari (nu scriitori). Unii dintre ei figurează cu siguranță în lista «învățaților» pe care o conține *Ezra*, 8, 16 și în enumerarea celor care «lămureau poporului Legea», după *Nehem.*, 8, 7.

În primul șir al acestor instructori s-a aflat Ezra[1], care ne este înfățișat ca «un scrib iscusit în *Tora* lui Moise» (*Ezra*, 7, 6), ca un *sofer* expert. El este acela care a dus soluția înaintașilor săi la concluzia ei practică. Pe bună dreptate, Talmudul compară opera pe care el a înfăptuit-o pentru poporul său cu aceea pe care o îndeplinise Moise. După cum marele legislator crease o națiune dintr-o masă amorfă de sclavi ieșind din robie, înzestrându-i cu *Tora*, tot astfel Ezra a redat vitalitate unei comunități muribunde, atât în Babilonia, cât și în Iudeea, prin restaurarea *Torei*, care va fi călăuza întregii sale existențe. Plini de admirație pentru această operă desăvârșită, rabinii au declarat: «Dacă Moise nu l-ar fi precedat, Ezra ar fi fost demn să aducă lui Israel cu propriile sale mâini *Tora*» (*Sanh.*, 21b). «Atunci când Israel uitase *Tora*, a sosit Ezra din Babilon și a restabilit-o» (*Suk.*, 20).

Autorul cărții de față a caracterizat în altă parte linia de conduită a lui Ezra, scriind: «Zangwill declară: „Istoria, care constă în mare măsură din topirea minorităților în majorități, nu relatează niciodată supraviețuirea unui grup nedelimitat în spațiu sau neavând o credință fierbinte care să-i facă o frontieră de foc". Evident, Ezra și-a dat seama de această lecție a istoriei. El a înțeles

---

[1] Sosit din Babilonia în anul 458 î.e.a. Este considerat întemeietorul legalismului rabinic, care îi atribuie un mare prestigiu.

Amănunte despre opera lui Ezra în J. Eisenberg, *O istorie a evreilor*, Editura Humanitas, 1983, p. 50–51. (Nota trad.)

că evreii nu puteau dispune numai pentru ei, în împrejurările de atunci, de un spațiu delimitat. Trebuia să se țină seama nu numai de ramurile pe care arborele națiunii evreiești le avea în Egipt, Babilonia și Persia, ci și de faptul că între evreii din Iudeea și vecinii lor contactul era inevitabil. Deci, dacă națiunea evreiască se putea menține, ea trebuia să se înconjoare de „o credință arzătoare care să-i facă o frontieră de foc", metaforă potrivită, întrucât însăși Biblia vorbește despre „o lege înflăcărată". Evreul avea nevoie de o religie care nu numai să-l deosebească tot timpul de păgân, dar și să-i reamintească neîncetat că el este un membru al neamului evreiesc, a cărui credință a încorporat-o. Pentru a-l deosebi de vecinii săi, nu era de-ajuns o simplă credință; era necesar un întreg mod de a fi. Specifică trebuia să fie maniera sa de a venera, tipică — locuința sa; până și în acțiunile obișnuite ale existenței de fiecare zi, anumite trăsături distinctive trebuiau să reamintească mereu că el este evreu. Cel mai mic amănunt al vieții sale trebuia să se supună controlului *Torei*, stipulațiilor scrise ale codului mozaic și aplicării lor practice în existența colectivității poporului său, atunci când condiții noi pretindeau o schimbare»[1].

Dacă nu izbutim să sesizăm în întregime acest punct de vedere, nu putem pricepe cu adevărat mentalitatea rabinilor, direcția activităților lor și metoda exegezei lor biblice. Aceasta a fost sămânța din care a provenit Talmudul. Ea a fost definită foarte expresiv în această relatare despre opera lui Ezra: «El își pusese inima să studieze și să împlinească *Tora* Domnului și să învețe pe oameni în mijlocul lui Israel legile și poruncile» (*Ezra*, 7, 10). Verbul ebraic tradus aici prin «a studia», *deraș*, propriu-zis: a cerceta, a scruta, prezintă o extremă importanță pentru expunerea noastră. El semnifică: «a deduce, a interpreta» ideile pe care un studiu aprofundat al textului le poate elucida. Acest procedeu deductiv are un nume: *midraș*[2]. El nu este altceva decât sistemul de interpretare utilizat de-a lungul literaturii rabinice. Spusele sfinte

---

[1] *The Jews at the Close of the Bible Age*. Introducere, p. 37.

[2] Acest cuvânt se găsește în *II Cron.*, 24, 37, unde el desemnează «comentarii».

au devenit o mină inepuizabilă, a cărei exploatare avea să dea la iveală comori de învățături religioase și morale.

Pornind de la axioma: voința divină este revelată în *Tora*, Ezra îi învăța că existența de fiecare zi a evreului trebuie neapărat reglementată, în fiecare dintre etapele sale, prin precepte care se găsesc în *Tora*. Aceasta este destinată să servească drept ghid complet al existenței. Ca atare, ea va fi în mod necesar în stare să ofere o direcție eficace în orice împrejurare a vieții omenești. Dar pentru a îndeplini această misiune, *Tora* trebuie să fie întâi cunoscută. Înainte ca poporul să poată nădăjdui că se va conforma poruncilor, trebuia ca acestea să-i fi fost în prealabil aduse la cunoștință. De aceea, Ezra a introdus în Iudeea citirea în public a Pentateuhului, așa încât să familiarizeze mulțimea cu conținutul acestuia. «Ei citeau în cartea *Torei* lui Dumnezeu, o interpretau și arătau înțelesul ei, ca să-i facă să înțeleagă ce citiseră» (*Nehem.*, 7, 8).

Potrivit tradiției evreiești, Ezra a întemeiat *Keneset haghedola* (marea sinagogă), corp de învățați care primiseră ansamblul doctrinei păstrate până la dânșii și al căror scop era să adapteze și să dezvolte acest ansamblu potrivit cu condițiile noi ale epocii lor. După aceea, ei l-au transmis înaintașilor direcți ai rabinilor talmudici. Lanțul succesiv al autorităților este descris astfel: «Moise a primit *Tora* pe Muntele Sinai; el a transmis-o lui Iosua; Iosua — bătrânilor; bătrânii — profeților; profeții — oamenilor marii sinagogi» (*Avot*, 1, 1).

Oamenii de știință moderni au exprimat îndoieli cu privire la existența acestui colegiu. Nu se poate contesta că cele două secole și jumătate care s-au scurs după epoca lui Ezra rămân învăluite în obscuritate și nu oferă, practic, nici un punct de reper stabilit istoricește. Cu toate acestea, nu întâlnim nici un argument solid pentru a contesta că un corp oficial de învățați a funcționat în cursul acestei perioade. Un reformator cu vederi atât de pătrunzătoare cum a fost Ezra nu putea să nu-și dea seama că opera sa ar fi putut să fie în primejdie dacă nu s-ar mai fi aflat și alt om însuflețit de același zel, care să continue a-i aplica metoda. Crearea unei autorități colective, căreia poporul să i se poată adresa pentru

a primi instruire, apare astfel ca poziția cea mai corespunzătoare pe care a putut-o lua.

Mai mult decât atât. Când cade vălul care ne ascunde urmarea evenimentelor, ne aflăm (în prima jumătate a celui de-al doilea secol dinaintea erei actuale) în prezența luptei eroice întreprinse de un mănunchi de evrei pentru a rezista celor care încercau atunci să le nimicească religia. Acești hașmoneeni s-au ridicat contra armatelor siriene, pentru că Antiohus Epifanes a îndrăznit să le ceară să încalce preceptele iudaismului, «să uite *Tora* și să schimbe toate regulile justiției» (I *Macabei*, 1, 40). Matatiahu, ridicând stindardul revoltei, a lansat această proclamație: «Cei care iubesc *Tora* și vor să mențină legământul să vină și să mă urmeze!» (*Ibidem*, 2, 27). Înainte de a muri, el și-a mai îndemnat fiii[1] cu aceste cuvinte: «Desfășurați-vă puterea și vitejia în favoarea *Torei*» (*Ibidem*, 2, 64).

În felul acesta, apare ca un fapt ce nu poate fi contestat că, încă de la începutul secolului al II-lea î.e.a., *Tora* era puternic implantată, cel puțin la o parte din evrei. Or, cum s-ar putea explica atașamentul neabătut pe care i l-au manifestat Hașmoneii dacă n-ar fi existat un canal care să fi adus până la ei cunoașterea *Torei* din secolul al II-lea, epoca lui Ezra? Faptele istorice stabilite militează în favoarea existenței unui colegiu de învățați echivalent celui al «marii sinagogi». Dacă lucrurile stau așa, membrii săi trebuie să fi fost recrutați în majoritate, dacă nu exclusiv, dintre *soferimi*, deoarece aceștia erau oamenii cei mai bine calificați să se achite de sarcinile ce reveneau acestui colectiv[2].

Acestor învățați le erau atribuite trei mari directive: «Practicați o judecată circumspectă, stârniți mulți discipoli, ridicați o îngrăditură în jurul *Torei*» (*Avot*, 1, 1). În acest fel se exprimă cele trei principii motorii ale activităților lor. Judecata trebuia să

---

[1] Iohanan, Șimon, Iuda, Eleazar, Ionatan (Macabeii).

[2] *Kneset haghedola* și *soferim* sunt identificați actualmente în *Tanhuma beșalah*, paragr. 10. Potrivit unei tradiții, «marea sinagogă» cuprindea 120 de membri (*Meg.*, 171). Acest număr poate să fi fost sugerat de faptul că Darius a considerat că este bine să stabilească în regat 120 de satrapii (*Daniel*, 6, 1).

fie circumspectă, în sensul că problemele de rezolvat după *Tora* vor forma obiectul unui studiu amănunțit și că numai investigația cea mai strânsă poate conduce la decizii. Aceasta explică examinarea scrupuloasă a textului sfânt, care îi caracterizează pe rabinii Talmudului. Orice citire superficială nu poate duce decât la o judecată pripită. Învățații trebuiau să se îngrijească neîncetat de formarea a numeroși discipoli, pentru ca să poată fi transmisă generațiilor ulterioare cunoașterea *Torei*. Acest ideal al erudiției care se răspândește și, ca urmare, considerația de care era înconjurat instructorul versat în studierea *Torei* au constituit o puternică atracție pentru acest fel de învățământ, care a culminat în compilarea Talmudului. În ce privește directiva de «a ridica o îngrăditură în jurul *Torei*», aceasta decurgea din dorința de a face ca viața să fie conformă cu preceptele sale. Dacă cineva respectă prea îndeaproape litera ei, ajunge prin inadvertență s-o încalce. După cum un câmp cultivat trebuie să fie înconjurat de o îngrăditură, ca să nu intre vreun străin, chiar fără intenții rele, tot astfel în jurul domeniului sfânt al *Torei* se va ridica împrejmuirea precauțiilor suplimentare, menite să prevină orice infracțiune fără intenție. Prin urmare, scopurile pe care le urmăriseră membrii «marii sinagogi» au creat tipul de studii cărora aveau să li se conformeze învățații din generațiile ulterioare. Aceasta a fost sămânța din care, în cele din urmă, a crescut recolta abundentă a Talmudului.

Un element prețios de informație istorică este dat în această afirmație: «Șimon cel drept a fost unul dintre ultimii supraviețuitori ai marii sinagogi» (*Avot*, 1, 2). Din păcate, nu se poate determina despre care Șimon este vorba. Josephus menționează un mare preot Șimon, «care era denumit „cel drept" atât datorită cucerniciei sale, cât și bunăvoinței sale față de cei din națiunea sa» (*Antich.*, 12, 2, 5). El a murit pe la anul 270 î.e.a. Potrivit aceluiași istoric (*Ibidem*, 12, 4, 10), un alt mare preot Șimon, nepot al precedentului, a murit, aproximativ, în anul 100. Faptul că Josephus îl numește pe primul dintre acești doi mari preoți ca fiind «cel drept» vorbește în favoarea identificării lui cu ultimul supraviețuitor al marii sinagogi. Dar atunci ar trebui să se admită că această formă colectivă de conducere a luat sfârșit în jurul

anului 270 î.e.a. Aceasta ridică însă o dificultate. Tratatul *Avot* afirmă că Antigon din Soho a fost discipolul lui Șimon cel drept, iar «Jose ben Ioezer[1] și Jose ben Iohanan au căpătat *Tora* de la ei» (1, 4). Or, acești învățați au murit pe la 160 î.e.a. Dacă pasajul de mai sus semnifică cumva că cei doi Jose au fost efectiv discipolii lui Șimon și ai lui Antigon, ar rămâne neexplicată durata prea lungă scursă între aceste personaje. Pentru a umple această lacună, s-a opinat că vorbele «de la ei» (din partea lor, venind de la ei) ar putea face aluzie la o suită de învățați intermediari, al căror nume n-a fost relatat[2].

Totuși, este posibil ca marea sinagogă să-și fi încetat existența fie spre mijlocul, fie la sfârșitul secolului al III-lea î.e.a. A continuat-o altă organizație, cunoscută sub numele de Sanhedrin[3]; ea și-a atribuit conducerea treburilor comunității din Iudeea. Într-o scrisoare a lui Antiohus al III-lea către Ptolemeu (scrisoare păstrată de Josephus), Sanhedrinul este numit «senat» (*Antich.*, 12, 3, 3). Tradiția evreiască afirmă că în această formă de organizare s-au succedat cinci *zugot* (cupluri) de rabini, ultima cuprinzându-i pe Hillel și Șamai (morți în primele decenii ale erei actuale). Unul din cei doi ai fiecărei perechi era *nasi* (prinț), adică președinte, celălalt era *av bet din* (părintele tribunalului), vicepreședinte (*Hag.*, 2, 2).

Studiile istorice moderne au ajuns la altă concluzie. Sanhedrinul a fost un corp compus din preoți și din legiști, întruniți sub președinția marelui preot. Deliberările sale au fost marcate de la început de o sciziune, din care a rezultat formarea a două partide

---

[1] Abrevierea *b.* este pusă pentru ebraicul *ben* sau arameicul *bar*, «fiul lui».

[2] A fost emisă și altă teorie, potrivit căreia ar fi vorba despre Șimon Hașmoneul, sub pontificatul căruia (se spune în *I Macabei*, 14, 28) s-a întrunit «o mare adunare de preoți, de popor, de conducători ai nației și de bătrâni ai țării». Dar acest Șimon a murit în 136–135; deci el a trăit multă vreme după autoritățile care au primit *Tora* (din partea lui Șimon cel drept). Asupra întregii chestiuni, cf. G. F. Moore, *Judaism in the First Centuries of the Christian Era*, t. III, 1930, p. 8. «Marea sinagogă» vizată în textul de mai sus ar putea să fi fost Marele Sanhedrin, care a apărut după *Kneset haghedola*.

[3] Formă ebraizată a cuvântului grec *sunhedrion*.

distincte. Preoții preconizau o politică de compromis cu gândirea elenistică, chiar și în dauna unei lealități desăvârșite față de *Tora*. Împotriva lor s-au unit într-un bloc legiștii, moștenitori direcți ai lui Ezra și *soferimii*[1], care s-au dovedit intransigenți; pentru ei, regulile *Torei* cereau o adeziune fără rezerve, părăsirea totală a îndoielilor[2]. Ei i-au avut în fruntea lor pe rabinii cunoscuți prin lista cuplurilor (*zugot*)[3].

Spărtura dintre cele două partide s-a umplut în timpul războiului Macabeilor, dar a reapărut, mărită, o dată cu venirea la putere a lui Ioan Hyrcan (135–105 î.e.a.). De atunci ea n-a încetat să se lărgească, până ce au fost constituite două secte, denumite saduceii și fariseii. Dintre divergențele lor, una a avut o importanță capitală pentru evoluția iudaismului. Iată ce spune Josephus despre aceasta: «Fariseii au prezentat poporului o mulțime de reguli moștenite de la părinții lor și care nu erau înscrise în legea lui Moise. Din acest motiv, saduceii le-au respins, și declară că trebuie să socotim obligatorii prescripțiile conținute în textele scrise și că nu este cazul să respectăm ceea ce provine din tradiția părinților noștri. Acestea sunt cauzele unor conflicte grave și ale unor dezacorduri care s-au produs între ei» (*Antich.*, 13, 10, 6)[4].

Această controversă cu privire la validitatea *Torei* orale a stimulat zelul apărătorilor ei pentru studierea textului scripturar. Ei au pornit să demonstreze că *Tora* orală era parte integrantă a *Torei* scrise, că atât una, cât și cealaltă proveneau de la una și aceeași

---

[1] Noul Testament îi asociază în mod constant pe scribi și pe farisei.

[2] Josephus declară că fariseii «sunt socotiți mai versați în interpretarea exactă a legilor lor» (*Război. iud.*, 2, 8, 14).

[3] Cele cinci cupluri au fost, în ordine: 1) Jose ben Ioezer și Jose ben Iohanan (cam înaintea anului 160 î.e.a.). 2) Iehoșua ben Perahia și Nitai (cca 130 î.e.a.). 3) Iehuda ben Tabai și Șimon ben Șetah (cam 100 până la 75 î.e.a.). 4) Șemaia și Avtalion (sfârșitul secolului I î.e.a.). 5) Hillel și Șamai (de la sfârșitul sec. I î.e.a., până la 30 e.a.). (*Dictionnaire encyclopédique du judaïsme*, Ed. Cerf, 1993, p. 1108). (Nota trad.)

[4] Cu privire la influențele social-economice asupra existenței celor două partide, Josephus spune: «Saduceii au de partea lor numai pe bogătași, fariseii — marea mulțime a poporului» (*Antich.*, XIII, 198).

origine; ei au imaginat procedee exegetice susceptibile să dovedească faptul că tradițiile respinse de saducei se aflau confirmate chiar în enunțurile Pentateuhului. În felul acesta, expunerea *Torei* a intrat într-o fază nouă și s-a orientat în linie directă spre crearea Talmudului[1].

II. Mișna

Inventarea unor noi metode de interpretare făcea din *Tora* o știință. De atunci nu mai puteau vorbi cu autoritate despre *Tora* decât oamenii bine calificați pentru a expune textul. Ei au fost denumiți *tanaimi*, adică instructori. Se dă această denumire rabinilor care și-au desfășurat activitatea în toată perioada care s-a scurs până ce legea a fost codificată în *Mișna*. Această operă a fost puternic impulsionată de către pionierul care a fost Hillel. Născut în Babilon, el cobora, zice tradiția, din David, prin mama sa. El s-a stabilit în Iudeea, unde, timp de circa 40 de ani, a fost recunoscut ca unul dintre animatorii comunității[2].

Exemplul lui Hillel ilustrează de minune punctul de vedere al fariseilor. El a recunoscut că viața, supusă unor condiții neîncetat schimbătoare, nu poate suporta presiunea pe care i-o impun cadrele rigide ale unui cod scris imuabil. A găsit în libertatea de interpretare admisă de *Tora* orală instrumentul prețios, mulțumită căruia *Tora* se putea adapta vicisitudinilor celor mai diferite.

Ordonanța conținută în *Deuteron.*, 15, 1–2 este potrivită pentru aplicarea acestei metode: «La fiecare șapte ani să dai iertare. Și iată cum: orice creditor care a făcut un împrumut aproapelui său să-i ierte împrumutul». Cu alte cuvinte, dacă o datorie nu este plătită când se termină anul șabatic (anul de iertare), ea nu va mai fi exigibilă. În realitate, această ordonanță scripturară constituia

---

[1] Despre pozițiile opuse ale fariseilor și saducelor cu privire la existența legii orale alături de legea scrisă, vezi Georges Hansel, *Explorations talmudiques*, Ed. Odile Jacob, 1998, p. 27–30. (Nota trad.)

[2] A trăit din anul 70 î.e.a. până în anul 10 al erei actuale.

un act de caritate, pe care israelitul trebuia să-l îndeplinească față de un compatriot nenorocit. Nu este vorba de o datorie contractată în cursul obișnuit al afacerilor. Legea presupune starea socială a unei națiuni alcătuită din mici proprietari de pământ, fiecare trăind din produsele lotului pe care îl are. În aceste condiții, prevederile ordonanței sunt de înțeles: neplata datoriei până la anul șabatic arată că datornicul nu are de unde plăti; datoria trebuie să-i fie iertată și nu i se va mai pretinde s-o plătească după trecerea anului șabatic. Dacă însă condițiile de existență se transformă, dacă o parte din populație își scoate mijloacele de trai din comerț, această dispoziție biblică poate deveni o cauză de serioase încurcături. Creditorul s-ar putea teme să dea un împrumut, știind că ar putea fi împiedicat să reclame restituirea lui după anul șabatic; este neîndoielnic că aceasta provoacă în fapt mari greutăți. Din punctul de vedere saduceu, nu este nimic de făcut. Legea este lege; trebuie să i te supui. Hillel a contestat acest punct de vedere și s-a străduit să scruteze textul biblic, până ce a observat un mijloc de îndepărtare a obstacolelor. Pornind de la principiul care afirmă că *Tora* nu conține nici un cuvânt de prisos, el a scos în evidență următoarea frază din versetul 3: «să ierți ce ai la fratele tău». În aparență, nu este decât o repetare inutilă a sfârșitului versetului 2: «nu-și va sili aproapele și nici pe fratele său să plătească datoria». Lucrurile nu stau însă așa, pentru că, într-adevăr, *Tora* nu conține nimic de prisos. Cuvintele «tot ce ai *la fratele tău*» se află aici pentru a îndepărta o anumită ipoteză, cu alte cuvinte cazul în care «ceea ce ai» nu se află în mâinile datornicului. Din acest raționament, Hillel a tras concluzia că dacă creditorul poate aduce în fața tribunalului documentul prin care datoria a fost transferată, el are dreptul să pretindă înapoierea ei chiar și după expirarea anului de iertare.

Acest argument ar putea fi considerat drept cazuistică, dar el era inspirat dintr-o preocupare vitală: a face din *Tora* un ghid valabil perpetuu. Ea n-ar suferi nici declin și nici învechire, cât timp se arată capabilă de reinterpretare în armonie cu contingențe noi.

Hillel a fost creatorul unei școli de *tanaimi*. Contemporanul său, Șamai[1], a întemeiat și el una. În secolul I al erei actuale, până în anul 70, gândirea în vigoare în cercurile fariseice depindea în esență de învățământul acestor doi maeștri și al discipolilor lor. În general, școala lui Hillel interpreta legea cu larghețe, în timp ce șamaiții se dovedeau mai stricți. Talmudul relatează peste trei sute de puncte controversate între ei. Până la urmă, a precumpănit învățământul lui Hillel.

Pentru a întemeia o școală, trebuia să poți prezenta sistematic conținutul programului de studii. Să nu uităm că în Orient, chiar și actualmente, memoria este mult mai dezvoltată decât la occidentali. Învățământul cel mai extins se culegea de pe buzele instructorului, nu din cărți. Astfel încât Hillel va fi socotit necesar să examineze regulile exegetice transmise de generațiile care au precedat-o pe a sa și va fi recomandat discipolilor săi numai regulile pe care le consideră ca valabile din punct de vedere logic. El a adoptat șapte reguli, admise în general, cărora însă mai târziu li s-au adăugat și altele. În afară de aceasta, el trebuie să fi stabilit în vastul ansamblu al tradițiilor o ordine a materiilor, având în vedere utilitatea practică a învățământului. Această dispunere s-a păstrat după dânsul pe cale orală. Se poate vedea în aceasta un fel de primă ediție a *Mișnei*.

Personalitatea care reține atenția după Hillel este aceea a lui Iohanan ben Zakai (sec. I). El a fost cel mai tânăr și mai distins dintre elevii lui Hillel. Cu puțin înainte de moarte, acesta îl numea: «părintele înțelepciunii și părintele generațiilor (viitoare de oameni de știință)» (p. *Ned.*, 39b). Autoritatea sa precumpănea, necontestată, atunci când a avut loc distrugerea Templului de către Titus. Prevăzând că, în lupta cu romanii, evreii vor fi zdrobiți, el a preconizat cu tărie pacea, căci îl interesa mai mult menținerea iudaismului decât independența națională. Întrucât părerea lui n-a fost acceptată, el a închipuit măsuri care să împiedice cel puțin nimicirea totală a comunității, după ce Templul și Statul vor fi dispărut. Se povestește că, pentru a putea ieși din orașul asediat, ale cărui

[1] Înainte de anul 50 î.e.a. până la 30 e.a.

porți erau supravegheate cu strictețe de către zeloții evrei, el a făcut să circule un zvon despre îmbolnăvirea și apoi despre moartea sa. Oameni de încredere au făcut să fie transportat într-un sicriu în afara Ierusalimului, în aparență pentru a fi îngropat. Doar respectul de care era înconjurat l-a ferit de lovitura de lance cu ajutorul căreia gărzile se asigurau că nici o ființă vie nu părăsește orașul. Odată ieșit din oraș, el s-a îndreptat spre tabăra romanilor, a obținut să apară în fața lui Vespasian și i-a adresat acestuia uimitoarea cerere: «Acordă-mi Iavne[1] și înțelepții ei» (*Ghit.*, 56b). Împăratul consimți și se ținu de cuvânt: această localitate a fost cruțată. După ce războiul s-a terminat, Iohanan s-a retras acolo. În felul acesta, școala din Iavne, care înainte avusese o importanță minoră, a devenit centrul gândirii și al vieții evreiești. Sanhedrinul s-a mutat și el acolo; virtual, Iavne a fost noua capitală. Această prevedere a învățatului făcuse să scape cel puțin *Tora* de la dezastrul național și a asigurat după aceea supraviețuirea poporului învins.

Înainte ca să survină catastrofa, Iohanan fusese adversarul principal al atitudinii saduceene față de *Tora*. El sublinia aceasta prin motive raționale. Evenimentele au adus o demonstrație încă și mai convingătoare atât a slăbiciunii pozițiilor saduceene, cât și a forței fariseismului. Pentru saduceeni, iudaismul constituia un sistem inflexibil, ezoteric, fixat odată pentru totdeauna prin codul scris al Pentateuhului; el era ireductibil legat de ritualul templului. După ce sanctuarul a fost distrus, saduceenii au dispărut și ei, aproape imediat. Dimpotrivă, teoria fariseiană a *Torei* orale a căpătat din această epocă teribilă de criză o consacrare remarcabilă. Incontestabil, ea a permis religiei poporului evreu să subziste, adaptând-o condițiilor noi astfel apărute. Nimeni n-a asigurat acest rezultat mai mult decât Iohanan. În școala sa din Iavne, el a transmis elevilor săi învățământul pe care și el l-a obținut de la Hillel, dascălul lui, în așa fel încât, la rândul lor, ei au devenit instructorii generației următoare. În acest fel, el a făurit o nouă verigă în lanțul cunoașterii evreiești tradiționale.

---

[1] Iavne este pomenită ca o cetate filisteană în *II Cron.*, 26, 6. Numele său grecesc era Iamnia. Era situată în apropierea țărmului, în sudul Palestinei.

Sărind peste o generație, ajungem la începutul secolului al II-lea. Două nume acum se detașează în primul plan. În primul rând, a fost Ismael ben Elișa (100–130), care a suferit martiriul în timpul persecuțiilor lui Hadrian. El întemeiase o școală. Specializat în studiul științific al legii evreiești, a remaniat cele șapte reguli ale lui Hillel, în așa fel încât să fie formulate 13, care au devenit principiile transmise ale interpretării. Opera sa capitală a constat în încercarea de a coordona ansamblul vast al deciziilor, prezentându-le cu sprijinul textelor biblice din care ele erau deduse. Partizan al interpretării simple, directe a textului biblic (*peșat*), el a compus un comentariu al legilor conținute în ultimele patru cărți ale Pentateuhului, dar s-a păstrat doar cel al Exodului, care începe la capitolul XII. Este tratatul intitulat: *Mehilta* (măsura)[1]. În ce privește munca sa asupra ultimelor trei cărți ale Pentateuhului, ea a slujit drept bază unor comentarii analoage, care au fost ulterior încorporate în *Mișna*, dar care pot fi menționate, fără inconvenient, aici. Acestea sunt: *Sifra*[2] asupra Leviticului, editată de Hiya ben Aba, care a fost utilizată în prima parte a secolului al III-lea și *Sifrele*[3] pentru *Numeri* și *Deuteronom*, care, deși reunite, au avut cu siguranță un editor aparte pentru fiecare dintre cele două cărți. Comentariul la *Numeri* pare a data cam din aceeași perioadă ca și *Sifra*; cel la *Deuteronom* este ceva mai puțin vechi.

Sifra și *Sifre* ne permit să constatăm influența unui alt învățat distins, Akiva ben Josef (45–132), pe care romanii l-au martirizat în anul 132. El a dus știința *Midrașului* până la limitele ei extreme. Potrivit opiniei lui, nu există nici o literă din textul scripturar care să nu comporte o semnificație precisă. Virtuozitatea interpretărilor sale este uimitoare. Aplicând metoda sa exegetică, nu va rămâne nici o singură practică tradițională care să fie lipsită de legătură

---

[1] Vom cita numai (*Meh.*) după ediția scoasă de M. Friedmann (1870).

[2] «Cartea», prin abreviere de la *Sifra d'be Rab*, «Cartea Casei maestrului», adică a școlii. Până astăzi nu s-a publicat din ea nici o ediție critică.

[3] «Cărțile», probabil abreviere analoagă precedentei. Utilizăm ediția critică a lui M. Friedmann.

directă cu codul scris. Într-un fel sau în altul, ea își găsește acolo baza și își întemeiază acolo autoritatea.

Acest exeget, acest învățat, a fost în plus un sistematician. Despre el s-a spus că a introdus *Tora* într-o «serie de inele», prin care trebuie înțeles că a colecționat mulțimea de *dicta* legale semnalate până la dânsul, făcând din ele un ansamblu ordonat. Poate fi salutat în el arhitectul care a elaborat planul *Mișnei*, executat la un veac după el. Fără munca sa de pionier, Talmudul n-ar fi văzut niciodată lumina zilei. Discipolii săi au prelungit liniile pe care el le trasase și au exercitat influența dominantă în studierea *Torei* în cursul generațiilor care au urmat. Cel mai important dintre ei a fost Meir (110–175), pentru că el și-a asumat răspunderea editării unei *Mișna* pe care Iehuda Ha-Nasi (Iuda Prințul) a admis-o ca temelie a codificării sale.

Talmudul notează că «atunci când a murit Akiva, Iehuda se și născuse» (*Kid.*, 72b). Afirmația aceasta nu este pe deplin exactă cronologic, deoarece Iehuda s-a născut în anul 138. Fără nici o îndoială, ceea ce Akiva a început Iehuda a completat. Am spune că unul a fost arhitectul, celălalt constructorul.

Iehuda, fiu al unui învățat vestit, Șimon ben Gamaliel II, aparținea unei familii influente și bogate. El a căpătat o educație liberală, care cuprindea inițierea în limba greacă. S-a bucurat de prietenia unor membri ai nobilimii romane. Erudiția sa, alături de poziția sa socială, i-a adus o autoritate necontestată în rândurile evreilor din Palestina. Vreme de peste 50 de ani, până la moartea sa, survenită în anul 219 sau 220, el a exercitat funcția de *nasi* (prinț, patriarh), adică a fost conducătorul recunoscut oficial al comunității.

Marea operă pe care a dus-o la bun sfârșit a fost compilarea corpului legislativ (halahic) al *Torei* evreiești, numit *Mișna*. Acest nume derivă de la o rădăcină *șane*, «a repeta» și desemnează învățământul oral, care se dobândește pe calea repetărilor. Este contrariul cuvântului *mikra*, «textul (Scrieri Sfinte) de citit». Deci el se aplică codificării *Torei* orale, spre deosebire de *Tora* scrisă a Pentateuhului. Iehuda a izbutit să pregătească un cod, care a fost adoptat în școlile din Palestina și din Babilon, în timp ce celelalte colecții de legi alcătuite de diferiți rabini pentru uzul academiilor

lor respective au căzut în desuetudine. În acest fel, a fost uniformizat manualul textelor de studiat și de discutat în viitor[1].

Limba *Mișnei* este o ebraică indigenă a epocii, care se îndepărtează de ebraica biblică, observând mai puțin strict regulile gramaticii și în care s-au infiltrat vocabule grecești și latine. Ea se distinge printr-o rară eleganță a expresiilor și exclude orice înfrumusețare literară. Este extrem de potrivită pentru subiectul tratat.

Încă din evul mediu, s-a pus întrebarea dacă Iehuda a scris *Mișna* sau transmiterea orală s-a menținut încă o bucată de vreme după dânsul. Oamenii de știință mai discută și azi această problemă. Dar din ce în ce mai mult tinde să precumpănească ipoteza unei redactări originale, a unui cod scris.

Mișna se înfățișează dispusă în șase părți, *sedarim* (ordine), fiecare dintre ele cuprinzând un număr de *masihtot* (tratate), cu totul 63. Apoi fiecare tratat se împarte în capitole, subdivizate și ele în paragrafe. În total, există 523 de capitole[2].

Iată dispunerea și conținutul *Mișnei*[3]:

---

[1] *Mișna* este prima compilație aproape exhaustivă a legii orale, reprezentând aproape cinci secole de tradiție legislativă (halahică), din epoca scribilor până la aceea a tanaimilor (adică din 300 î.e.a., până la 200 e.a.). Se înfățișează ca o culegere de discuții și dezbateri halahice, clasate pe subiecte și cuprinzând și pasaje existente în compilații făcute anterior de alți *tanaimi* (îndeosebi de Akiva și Meir), precum și comandamentele (*takanot*) ale unor învățați, care se transmiteau până atunci pe cale orală.

În *Mișna* sunt menționați cam 150 de înțelepți, printre care **Hillel**, Șamai și ceilalți învățați pomeniți mai sus. Totdeauna sunt citate în primul rând opiniile minoritare, ca pentru a insista asupra faptului că s-a ținut seama de ele. Iar opinia halahică reținută (care se numește *mișna*, la fel cu ansamblul lucrării) se află la sfârșitul fiecărui capitol, fiind introdusă prin cele două formule consacrate: «Rabi Iehuda zice că....», «dar învățații declară că...». Consacrându-se exclusiv problemelor halahice, *Mișna* nu conține decât rezultatul final al discuțiilor și polemicilor rabinice, fără a expune argumentele participanților. Astfel încât ea este în esență un cod la articole de legi generale, o antologie enciclopedică de aforisme juridice (*Dictionnaire encyclopédique, op. cit.*, pag. 669). (Nota trad.)

[2] Sau 524, dacă numărăm și capitolul 6 al tratatului *Avot*, care este un adaos ulterior. Citatele noastre din *Mișna* cuprind tratat, capitol, paragraf.

[3] Indicăm între paranteze: abrevierea numelui tratatului, numărul capitolelor sale; existența unei *ghemara* pentru acest tratat, fie în Talmudul palestinian P., fie în cel babilonian B.

I. *Zeraim*, „semințe»

1) *Berahot*, «binecuvântări» (*Ber.*, 9P.B.). Reglementări referitoare la liturghie.

2) *Pea*, «colț» (*Pea*, 8 P.). Probleme ridicate de legea privitoare la «colțurile câmpului» (*Levit.*, 19, 9).

3) *Damai*, «îndoielnic» (*Damai*, 7, 8). Despre grăunțele etc., cumpărate de către o persoană bănuită că n-a plătit preoților zeciuiala.

4) *Kilaim*, «amestecuri» (*Kilaim*, 9 P.). Despre încrucișarea semințelor, despre vitele etc., prohibite de *Levit.*, 19, 19.

5) *Șeviit*, «a șaptea» (*Șeviit*, 10 P.). Legea privitoare la anul șabatic (*Ieșirea*, 33, 11, *Levit.*, 25, 2, ss.; *Deuteron.*, 15 ss).

6) *Terumot*, «ofrandele făcute prin ridicare» (*Terumot*, 11,P.). Legea privitoare la lucrurile oferite prin ridicare (*Numeri*, 18, 8, ss.).

7) *Maserot*, «dijme» (*Maserot*, 5 P.). Legea privitoare la dijma leviților (*Numeri*, 18, 21 ss).

8) *Maaser șeni*, «a doua dijmă» (*Maaser șeni*, 5 P.). Reglementări bazate pe *Deuteron.*, 14, 22 ss.

9) *Hala*, «aluat» (*Hala*, 4P.). Partea de aluat care trebuie dată preoților, după *Numeri*, 15, 21.

10) *Orla*, «netăierea împrejur» (*Orla*, 3 P.). Legea cu privire la fructele arborilor în cursul primilor patru ani de la plantarea lor (*Levit.*, 19, 23 ss).

11) *Bikurim*, «primele roade» (*Bikurim*, 2 P.). Primele roade care trebuie prezentate la templu (*Deuteron.*, 26, 1 ss).

II. *Moed*, «anotimp»

1) *Șabat*, «șabat» (*Șab.*, 24 P. B.). Munca interzisă în anul Șabatului.

2) *Eruvin*, «amestecare» (*Eruv.*, 10 P. B.). Expunerea unei probleme tehnice ridicate de o lege șabatică și despre limita care nu trebuie depășită în ziua de Șabat; cum poate fi ea extinsă.

3) *Pesahim*, «Paște» (*Pes.*, 10 P. B.) Respectarea sărbătorii de Paște.

4) *Șekalim* (*Șek.*, 8 P.). Taxe anuale datorate tezaurului templului (*Ieșirea*, 30, 12 ss).

5) *Ioma*, «ziua» (*Ioma*, 8 P. B.). Ritualul zilei ispășirii (*Levit.*, 16).

6) *Suka*, «cort» (*Suk.*, 5 P. B.). Respectarea sărbătorii tabernacolelor (*Levit.*, 23, 34 ss).

7) *Beța*, «ou» sau *iom tov*, «solemnitate» (*Bet.*, 5 P. B.). Munca interzisă și cea autorizată în cursul unei solemnități.

8) *Roș hașana*, «anul nou» (*R. h.*, 4 P. B.). Respectarea sărbătorii care marchează începutul unui an nou.

9) *Taanit*, «post» (*Taan.*, 4 P. B.). Despre posturile publice.

10. *Meghila*, «sul» (*Meg.*, 4 P. B.). Despre recitarea publică a cărții *Ester* în ziua sărbătorii de Purim (*Ester*, 9, 28).

11) *Moed Katan*, «sărbătoare mică» (*M.K.*, 3 P. B.). Despre zilele intermediare în cursul sărbătorilor de Pesah și Sukot.

12) *Haghiga*, «sacrificiu solemn» (*Hag.*, 3 P. B.). Despre sacrificiul oferit în cursul celor trei pelerinaje anuale. (*Deuteron.*, 16, 16 s).

III. *Nașim*, «femei»

1) *Iebamot*, «căsătorie de levirat» (*Ieb.*, 16 P. B.). Despre legea căsătoriei cu o cumnată fără copii (*Deuteron.*, 25 P. ss). Despre gradul de rudenie care interzice căsătoria (*Levit.*, 18).

2) *Ketubot*, «documente matrimoniale» (*Ket.*, 13 P. B.). Tratat despre zestre și despre contractul de căsătorie.

3) *Nedarim*, «legământ» (*Ned.*, 11 P. B.). Cum sunt contractate și cum sunt anulate, îndeosebi în ce privește femeile (*Numeri*, 30, 3 ss).

4) *Nazir*, «nazireat» (*Naz.*, 9 P.B.). Despre legământul de nazireat (*Numeri*, 6).

5) *Sota*, «adulter presupus» (*Sot.*, 9 P. B.). Despre femeia suspectă de adulter (*Numeri*, 5, 12 ss).

6) *Ghitin*, «divorțuri» (*Ghit.*, 9 P.B.). Despre legile care anulează căsătoria (*Deuteron.*, 24, 1 ss).

7) *Kiduşin*, «sfinţire» (*Kid.*, 4 P. B.). Despre statutele matrimoniale.

IV. *Nezikim*, «infracţiuni»

1) *Baba kama*, «prima uşă» (*B.K.*, 10 P. B.). Vătămări ale bunurilor, prejudicii ale persoanelor.

2) *Baba meţia*, «uşa mediană» (*B. m.*, 10 P. B.). Proprietate funciară, închiriere, vânzare, locaţiune.

3) *Baba batra*, «ultima uşă» (*B. b.*, 10 P. B.). Bun imobiliar. Succesiune ereditară.

4) *Sanhedrin*, «tribunale» (*Sanh.*, 11 P. B.). Despre tribunale. Despre procedura judiciară. Despre crimele capitale.

5) *Makot*, «lovituri» (*Mak.*, 3 P. B.). Penalităţi care-i lovesc pe sperjuri. Oraşe de refugiu (*Numeri*, 35, 10 ss). Despre crime care expun la biciuire.

6) *Şevuot*, «jurăminte» (*Şevuot*, 5 P. B.). Despre jurămintele private. Despre jurămintele în justiţie.

7) *Eduiot*, «mărturii» (*Edui.*, 8). Ansamblu de mărturii ale rabinilor asupra deciziilor unor autorităţi mai vechi.

8) *Avoda zara*, «idolatrie» (*A. z.*, 5 P. B.) Despre rituri şi culturi păgâne.

9) *Pirke Avot*, «capitole ale părinţilor» (*Avot*, 5). Tratat moral, care adună maximele favorite ale tanaimilor. Apendice: capitolul lui rabi Meir cu privire la dobândirea *Torei*.

10) *Horaiot*, «decizii» (*Hor.*, 3 P. B.). Despre păcatul comis din neatenţie, în urma unui aviz greşit primit de la autorităţi religioase.

V. *Kodaşim*, «lucrări sfinte»

1) *Zebahim*, «sacrificii» (*Zeb.*, 14 B.). Cu privire la sistemul sacrificial al templului.

2) *Menahot*, «sacrificii de făină» (*Men.*, 13 B.). Despre ofrande de făină şi de băuturi (*Levit.*, 2).

3) *Hulin,* «lucruri profane» (*Hul.*, 12B.). Despre tăierea animalelor. Despre legile privind abstinențele.

4) *Berahot,* «primii născuți» (*Beh.*, 9B.). Despre primii născuți ai omului și ai animalelor. (*Ieșirea*, 13, 12 ss. *Numeri*, 18, 15 ss).

5) *Arahin,* «estimări» (*Arah.*, 9B.). Despre valoarea estimativă a persoanelor și a lucrurilor dedicate templului (*Levit.*, 27).

6) *Temura,* «substituție» (*Tem.*, 7B.). Tratat despre schimbul de animale oferite ca sacrificiu (*Levit.*, 27, 10, 33).

7) *Keritot*, «excizii» (*Ker.*, 6B.). Despre păcatele care expun la o «suprimare» (cf. *Ieșirea*, 12, 15).

8) *Meila,* «uzurpare» (*Meila,* 6B.). Despre sacrilegiul față de proprietatea templului.

9) *Tamid,* «ofrandă perpetuă» (*Tamid*, 7B.) Descrierea ritualului zilnic al templului.

10. *Midot,* «dimensiuni» (*Midot,* 5). Despre arhitectura templului.

11. *Kinim,* «cuib de păsări» (*Kinim,* 3). Cu privire la ofrandele de păsări (*Levit.*, 1, 14; 5, 7; 12, 8).

VI. Tehorot, «lucruri pure»

1) *Kelim*, «vase» (*Kelim*, 30). Despre întinarea rituală a recipientelor (*Levit.*, 11, 33 ss).

2) *Ohelot,* «corturi» (*Ohelot*, 18). Despre întinarea pricinuită de un cadavru (*Numeri*, 19, 14, ss).

3) *Negaim,* «răni» (*Negaim*, 14). Legi privitoare la lepră. (*Levit.*, 13 s).

4) *Pera,* «vacă» (*Pera*, 12). Reglementări privitoare la viteaua roșie (*Numeri*, 19).

5) *Tehorot*, «lucruri pure» (*Tehorot*, 10). Eufemism vizând întinările care durează până la apusul soarelui (*Levit.*, 11, 24 ss).

6) *Mikvaot,* «băi» (*Mikvaot*, 20). Despre necesitatea de a folosi cisterne pentru purificarea rituală (*Levit.*, 15, 11 ss).

7) *Nida,* «impuritatea indispoziției lunare» (*Nid.*, 10 P. B.). Cu privire la legile formulate în *Levit.*, 12; 15, 19 ss).

8) *Mahșirin*, «preparări» (*Mahșirin*, 6). Despre lichidele care întinează (*Levit.*, 11, 34, 37 ss).

9) *Zavim*, «persoane atinse de scurgeri», (*Zavim*, 5). Despre impuritatea pricinuită astfel.

10. *Teval iom*, «scufundat timp de o zi», (*Teval iom*, 4). Despre starea unei persoane care s-a supus unei imersiuni, dar a cărei purificare este incompletă înainte de apusul soarelui.

11) *Iadaim*, «mâini» (*Iad.*, 4). Despre codițele fructelor care pricinuiesc o întinare.

Mișna a fost colecția cea mai prestigioasă de decizii rabinice a vremii sale, dar n-a fost singura. Comentarii și interpretări de texte biblice erau conținute în *midrașim* halahice, care se transmiteau pe cale orală și nu fuseseră încorporate în *Mișna*. De asemenea, în *baraitot*, exegeze biblice și legi necuprinse nici ele în *Mișna*, enunțate de unii *tanaim* sau succesori ai lor.

Tratate minore posterioare Mișnei

Avot d'rabi Natan (A.R.N., 41). Amplificare a *Pirke Avot*.

Soferim, «scribi» (*Sof.*, 21). Despre regulile de urmat pentru a scrie pe sulurile *Torei* în folosința sinagogii. Alte probleme liturgice.

Evel sabati, «marele doliu» sau, mai uzual, prin euferism: *Semehot*, «bucurii» (*Sem.*, 14). Reglementări privind obiceiurile funerare și doliul.

Kala, «logodnică», (*Kala*, 1). Despre castitate.

Dereh eret raba, «mare tratat de comportare» (*Dereh eret raba*, 11) Despre căsătoriile prohibite și conduita morală.

Dereh eret zuta, «mic tratat de comportare» (*Dereh eret zuta*, 10). Reguli de bună conduită.

Perek șalom, «un capitol cu privire la pace».

Gherim, «prozeliți» (*Gherim*, 4). Reguli privind convertirea la iudaism.

Kutim, «samariteni» (*Kutim*, 2). Despre practicile samaritenilor în raport cu legea evreiască.

Avadim, «sclavi» (*Avadim*, 3). Despre sclavii evrei.

Trebuie adăugate patru scurte tratate, care au fost publicate în 1857 de către R. Kircheim, împreună cu ultimele trei pe care le-am menționat mai sus:

Sefer Tora, «sulul legii».

Mezuza, «semn pe canatul ușii» (*Deuteron.*, 6, 9).

Tefilin, «filactere».

Țițit, «franjuri» (*Numeri*, 15, 38).

Până la noi a mai ajuns și altă lucrare, analoagă *Mișnei*, anume *Tosifta* (supliment). Și ea conține o colecție de legi (*baraitot*), dispuse sistematic, paralele în anumite privințe cu *Mișna*, dar cuprinzând materiale adiționale. Stilul este mai difuz decât cel al lui Iehuda prințul; adesea *Tosifta* adaugă la expunerile sale texte care le sprijină, în timp ce *Mișna* și-a făcut o regulă să le omită. Raportul exact dintre acest «supliment» și codificarea oficială n-a fost precis determinat. Rămân în suspensie multe probleme care depind de atribuirea sa unor autori sau altora. Actualmente, nucleul este atribuit cel mai des unor rabini din secolul al III-lea, Raba și Ohaia, deși, sub forma sa prezentă, lucrarea nu datează, probabil, decât din secolul al V-lea[1].

III. *Ghemara* și *Midraș*

Aducând *Mișna* la lumina zilei, Iehuda nu-și propusese să stabilească legii un cadru fix. Ar fi fost ceva contrar spiritului care îi însuflețea pe rabini și principiului fundamental al *Torei* orale. Ceea ce vroia el era să-i ușureze studierea. Iată de ce el relatează în *Mișna* opiniile opuse ale autorităților rabinice diferite, nu însă fără a indica, dacă era cazul, ce acord a putut fi stabilit. Mai degrabă decât să pună capăt cercetărilor, această codificare stimula noi cercetări.

---

[1] Ediția recunoscută, în general, este cea a lui M. S. Zuckermandel, 1881. Amănunte în *Dictionnaire encyclopédique du judaïsme*, p. 1027.

Mișna aducea școlilor o culegere de texte, un manual, a cărui nevoie era puternic resimțită. Așa încât, de îndată ce *Mișna* a putut fi utilizată, studierea *Torei* a căpătat repede mai multă extindere, precum și mai multă profunzime. Fiecare clauză a *Mișnei* a fost examinată cu cea mai mare grijă, pentru a-i verifica valoarea, sensul, însemnătatea. Editorul *Mișnei* era departe de a fi epuizat în culegerea sa totalitatea materialelor utilizabile. Fie oral, fie prin scris, învățații transmiseseră diferite alte opinii legale, care nu fuseseră încorporate în *Mișna*. S-a dat numele de *baraita*, «ceea ce este extern», oricărui *dictum* care fusese astfel lăsat deoparte de către *Mișna*. Adesea dezbaterile asupra unui paragraf al *Mișnei* începeau prin a evidenția o *baraita* care părea că a adoptat o poziție diferită față de legea discutată și era desfășurată multă abilitate ingenioasă pentru a armoniza cele două păreri.

Vreme de mai multe secole, studiile evreilor au constat mai ales, dacă nu exclusiv, din a-și însuși cunoașterea *Mișnei* și a comentariului care, puțin câte puțin, se acumula în jurul ei. Acest comentariu este desemnat prin numele de *Ghemara* (complement), deoarece el completează *Mișna*. Iar cei care îl expuneau au fost numiți *amoraimi* (oratori, interpreți), deosebiți în acest fel de *tanaimi*, rabinii anteriori *Mișnei*[1]. Principalele școli în care acest studiu a fost continuat erau cele din Cezareea, Seforis, Tiberiada și Ușa în Palestina, cele din Nehardea, Sura și Pumbedita în Babilonia[2].

Ele își continuau cercetările fiecare aparte, deși rabinii circulau prin aceste țări și se crea astfel un schimb de idei și puncte de vedere. În Palestina, învățatul cel mai distins a fost Iohanan

---

[1] Un instructor în funcție, comparabil cu un posesor al unui grad dintr-o universitate modernă, căpăta un titlu onorific. Pentru *tanaimi* și pentru *amoraimii* palestinieni, acest titlu era: «rabi», plasat înaintea numelui lor; — pentru babilonieni «rab». Dar titlul, deosebit de respectuos, de «rabban» le-a fost atribuit lui Gamaliel I, Gamaliel II, Șimeon ben Gamaliel și Iohanan ben Zakai. Noi folosim aici și abrevierea: r.

[2] Potrivit tradiției, Abu Areka, supranumit Rav, ar fi relatat compatrioților săi babilonieni *Mișna* dascălului său palestinian, Iehuda ha-Nasi.

ben Napaha (199–279), conducătorul academiei din Tiberiada. El a început să adune dările de seamă ale discuțiilor cărora *Mișna* le dădea loc în școlile palestiniene. În general, se presupune că el a alcătuit Talmudul din Palestina. Totuși nu i se poate atribui compunerea acestui Talmud, deoarece lucrarea se referă la autorități împărțite în trei generații de după a sa. Dar el i-a pus temelia, peste care alții și-au adus contribuția, până când ansamblul a căpătat forma sa definitivă, cam prin ultimii ani ai secolului al IV-lea.

Mișna, mărită cu comentariul său, *Ghemara*, constituie *Talmudul* (= studiu). Numele acestuia este o abreviere de la *Talmud Tora*.

Prin urmare, Talmudul palestinian cuprinde textul *Mișnei* și glosele la acest text din academiile care existau în această țară. Simultan, un proces identic s-a desfășurat în Babilonia. Comunitatea evreiască de acolo era mai numeroasă și avea o situație mai bună decât aceea din Palestina; astfel, ea a produs și a atras oameni cu o anvergură intelectuală superioară. În orice caz, învățământul din școlile din Babilonia era mai aprofundat și mai bine organizat. Această deosebire apare evidentă în compilarea *Ghemarei* care s-a născut în școlile babiloniene. Compilarea *Ghemarei* în Babilonia a fost întreprinsă de rabinul Ași (358–427), care i-a consacrat 20 de ani, lăsând totuși compilația neterminată atunci când a murit. Procesul de compilare a fost isprăvit în anul 499 de către rabinul Ravina.

În nici unul din cele două Talmuduri, *Ghemara* nu este completă, cu alte cuvinte nu dispunem de *Ghemara* la toate tratatele *Mișnei*, deși cu siguranță că ea a existat și la acele tratate la care lipsește actualmente. În Talmudul palestinian (ierusalemitean = *ierușalmi*), *Ghemara* acoperă 39 de tratate; în Talmudul babilonian (*bavli*) — 37 de tratate ale *Mișnei*. Dar *Ghemara* babiloniană are o întindere de opt ori mai mare decât *Ghemara* palestiniană[1].

---

[1] Metoda care îi inspira pe rabinii ce dezbăteau principiile juridice (halahice) era fie interpretarea transmisă de la învățător la discipol, fie aplicarea regulilor de exegeză definite de înaintași (reguli hermeneutice), bazate pe prin-

Așadar, *Ghemara* oglindește discuții ale *amoraimilor* care, în decurs de secole, și pornind de la textul *Mișnei*, au dezbătut diferitele cazuri privitoare la Lege și la datini, cu aplicare la situațiile concrete care se succedau. Aceasta a avut ca rezultat o anumită structură a Talmudului[1].

---

cipiile fundamentale ale credinței iudaice. Asemenea reguli fuseseră stabilite de Hillel, apoi de rabi Ismael și după aceea de rabi Akiva.

În lucrarea sa *O istorie a evreilor* (*op. cit.*, p. 128 seq.), J. Eisenberg subsumează raționamentele folosite de către rabinii talmudici câtorva tipuri: raționamente *a fortiori* (ceea ce este cerut pentru o problemă minoră se pretinde cu atât mai mult problemelor serioase), raționamente prin analogie (situații analoage sau termeni analogi), relații cu caracter particular și cu caracter general (după locul pe care îl ocupă în Biblie problemele respective). (Nota trad.)

[1] Spre deosebire de *Mișna*, care seamănă cu o antologie enciclopedică de aforisme juridice, textul *Ghemarei* înfățișează demersurile academiilor, desfășurate acolo în jurul unei decizii rabinice (adică a unei *mișna* sau *halaha*), al unui text biblic, al unui aspect al legii în diferite epoci sau situații, cu scopul adaptării modului de viață la împrejurările noi, în spiritul tradiției evreiești.

Un capitol tip al Talmudului începe printr-o *mișna* (adică printr-o *halaha*, printr-o decizie consemnată în *Mișna*), care de obicei ocupă un paragraf. Urmează comentariul la această *mișna* (adică *ghemara*), care de cele mai multe ori ocupă câteva pagini. La încheierea discuțiilor asupra temei respective, Talmudul trece la altă temă, cu *mișna* și cu *ghemara* respectivă. În acest fel, textul *Ghemarei* se împarte în unități care poartă numele de *sugia* (adică un subiect, o temă). Fiecare *sugia* începe prin enunțarea *mișnei*, continuată cu analiza ei sub forma de întrebări-răspunsuri, uneori anonime, alteori cu menționarea numelui participanților la discuție. Se cercetează versetul/versetele care constituie sursa *halahei* (regulii, legii) consemnate în *Mișna*. Eventual se compară cu regula consemnată într-o *baraita* pentru tema respectivă sau cu versete având o oarecare legătură cu tema dezbătută. Discuțiile duc de obicei la o hotărâre care trebuie acceptată ca o lege, adică la o decizie juridică finală, acceptată de majoritatea participanților la discuție și considerată ca având putere de lege. Dacă dezbaterile consemnate în *sugia* nu se termină printr-o decizie fermă, *sugia* se încheie cu expresia «*teku*», acronimul unei propoziții care spune că problema n-a fost rezolvată, rămânând ca soluția s-o aducă profetul Eliahu, atunci când va anunța venirea lui Mesia. (*Dictionnaire encyclopédique du judaïsme*, *op. cit.*, p. 984). Vezi și descrierea dinamicii istorice care a dus la elaborarea Talmudului, așa cum o prezintă Alex. Șafran în *Cabala* (Edit. Univers Enciclopedic, 1996, p. 17 ss). Este pus în evidență rolul *soferimilor*. (Nota trad.)

Din cele expuse până aici rezultă evident că, strict vorbind, Talmudul nu poate fi considerat o operă literară. Criteriile obișnuite ale literaturii nu i se aplică. De asemenea, nu poate fi privit ca o operă omogenă. În măsura în care urmărește textul *Mișnei*, el se înalță pe un fundament sistematizat, dar luat ca un tot, el lasă adeseori impresia de ansamblu de materiale eterogene. Reproducere fidelă a procedeelor folosite în academiile diferite, Talmudul reflectă, fără a se îndepărta, tot ce se discuta în ele. Dascălii și elevii își permiteau să se abată de la tema pusă în discuție și să abordeze, după placul lor, orice fel de subiect imaginabil. Obosiți după dezbaterea subtilă a unei teme juridice aride, ei puteau aborda fără tranziție teme cu totul diferite, mai ușoare. Pentru edificarea lor reciprocă, deschideau ecluzele memoriei lor, discutând la întâmplare tot ce era înmagazinat acolo: istorie, legendă, folclor, date din domeniul medicinei, astronomiei, botanicii și zoologiei etc. Toate au fost consemnate în *Ghemara*, la fel cu glumele, conversațiile banale și diferitele expresii ale actualității populare din vremea respectivă.

Tora, așa cum o înțelegeau rabinii, este în contact permanent cu viața. Ea se ocupă de întreaga existență a ființelor omenești. Religie, morală, viața fizică, fără a excepta superstițiile, nimic din ceea ce privește omul nu depășește competența *Torei*. Așa încât nici dascălii, nici elevii nu-și puteau mărgini discuțiile la chestiunile juridice, legale. Ei se aflau în raport strâns cu mulțimea populară, astfel încât ceea ce gândea și spunea un individ oarecare, bărbat sau femeie, pătrundea o dată cu ei în școală și își găsea exprimare în Talmud. În acest fel Talmudul nu s-a mărginit să transmită valori juridice, să fie un comentariu amplu al Bibliei, o carte de «drept canonic», ci a fixat și obiceiuri de gândire și tradiții de mare interes pentru istorici și pentru sociologi. El a modelat viața evreilor veacuri la rând[1].

---

[1] G. Hansel, profesor la Universitatea din Rouen, matematician și exeget, subliniază asemănarea izbitoare dintre procesele formării și consolidării tradiției evreiești (recte ale Talmudului) și mecanismele dezvoltării în alt domeniu, cu totul diferit, cel al stabilirii adevărurilor științifice. În ambele cazuri, conjuncția

Conținutul său atât de divers poate fi împărțit în două mari categorii, cunoscute sub numele de *halaha* și *agada*. Prima semnifică «marș» și desemnează linia de viață care trebuie parcursă conform preceptelor *Torei*. Aceasta cuprinde deci *Mișna* și tot ceea ce, în *Ghemara*, tratează despre lege. *Halaha* este dezvoltarea logică, datorată multor generații de oameni de știință, a teoriei concepute de Ezra pentru mântuirea poporului lui Israel. Ea a înzestrat comunitatea în ansamblu și pe fiecare dintre membrii ei, individual, cu un cod specific de acțiune, corespunzând acestui scop: să mențină vie conștiința evreiască. *Halaha* a fasonat ca într-un tipar existența evreului. A condus pașii săi în așa fel, încât să meargă umil, împreună cu Dumnezeul său. A creat un adevărat dig, în spatele căruia el s-a simțit în siguranță, scăpând influențelor exotice care amenințau să-l scufunde, smulgându-l de ceea ce îl lega de constituția sa etnică. Eficacitatea puterii sale de prezervare și-a făcut dovada de-a lungul veacurilor, până în zilele noastre. *Halaha* este regimul însuși în care evreul a trăit în trecut ca evreu și va trăi totdeauna ca atare; ea oferă răspunsul decisiv oricui se întreabă cum a putut să-și mențină atâta timp o minoritate caracterele sale specifice, fără a se lăsa vreodată absorbită de către majoritatea înconjurătoare.

Chiar dacă ar fi posibil să fie izolată *halaha* de celelalte elemente ale Talmudului, ne-am înșela privind-o ca un sistem de legalism uscat, lipsit de orice conținut spiritual, reproș pe care i-l adresează invariabil criticii săi. Autorul unor studii asupra literaturii rabinice a scris foarte exact: «Fariseii și rabinii erau înainte

---

unor eforturi individuale și succesiunea lor în timp, generație după generație, au ca rezultat un efect cumulativ, o cunoaștere care depășește atât subiectivitatea cercetătorilor, cât și controversele care agită necontenit lumea ideilor. Deosebirea dintre aceste procese nu stă în mecanismul, ci în conținutul lor. Științele «exterioare», fizice, biologice, sociale etc. scrutează fiecare un aspect al realității obiective, sunt științe ale lui «despre ce?» (*science de quoi*, după expresia autorului), în timp ce *Tora* și tradiția evreiască au ca obiect de studiu dezvoltarea și perfecționarea omului, înainte de toate în calitatea lui de personalitate morală (știința lui «despre cine?» — *science de qui*, zice autorul). (*Explorations talmudiques*, ed. Odile Jacob, 1983, p. 36). (Nota trad.)

de orice instructori, iar obiectul învățământului lor era religia practică, îndeplinirea de acțiuni bune în slujba lui Dumnezeu și a omului. Ei se străduiau să întărească factorii care fac să progreseze pacea și unitatea dintre oameni, simțul dreptății, adevărul, probitatea, iubirea frațernă, simpatia, îndurarea, răbdarea etc., într-un cuvânt să înalțe din generație în generație nivelul moral în sânul poporului. Tocmai cu acest scop au dezvoltat ei *halaha* și au împiedicat-o să devină un sistem rigid. Ei au făcut din ea o manieră de cultură etică, definind conduita justă în termenii unei moralități progresive și această inspirație, departe de a decădea în cursul generațiilor, n-a făcut decât să se mai înalțe»[1].

Dar ar însemna să desfigurăm învățământul rabinic dacă am separa *halaha* de celălalt element esențial al Talmudului, *agada*. *Agada* a fost realizarea acelorași învățați, care au meditat asupra detaliilor tehnice ale *halahei*. Atât una, cât și cealaltă erau predate, alături, acelorași elevi, în aceleași școli; ele se asociază pentru a forma păturile juxtapuse ale edificiului talmudic.

Agada (narațiune) desemnează deci secțiunile literaturii rabinice care sunt lipsite de caracterul legal. Importanța acestor secțiuni o egalează pe cea a *halahei*, pentru a ne face să pricepem exact care este modul de gândire pe care l-au dezvoltat cu dragoste generații întregi de învățați. *Halaha* și *agada* se completează una pe cealaltă, se ivesc din aceeași rădăcină și tind spre același scop. Dacă una arată drumul vieții divine, același lucru îl face și cealaltă. «Dorești să-l cunoști pe Acela care a vorbit și lumea a apărut? Studiază *agada*, căci prin ea vei ajunge să-l cunoști pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) și te vei atașa de cărările Sale» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 40; 85a). La fel cum se străduiau să degajeze din textul *Torei* sancțiunea unei decizii legale, tot astfel rabinii încercau să coroboreze o instrucțiune morală cu un citat scos din aceeași sursă. De obicei, introducerea la o expunere agadică se făcea prin formula «cum s-a spus» sau «așa cum stă scris», urmată de o referință din Scriptură.

---

[1] R.-T. Herford, *Les Phérisiens*.

Cu toate acestea, se cuvine să notăm o deosebire serioasă. În timp ce *halaha* rămânea legea obligatorie, care trebuia respectată atâta vreme cât o autoritate competentă n-o va fi abrogat, *agada* n-a fost socotită niciodată că exprimă altceva decât opinia personală a autorului ei. Nu-i era impusă nici o putere înrobitoare în ce privește comunitatea în ansamblul ei sau vreunul dintre elementele ei[1].

Iată în ce termeni extrem de potriviți a definit un om de știință evreu raporturile dintre *halaha* și *agada*: «Halaha este legea încarnată. *Agada* este libertatea disciplinată prin legea care poartă amprenta moralității. *Halaha* reprezintă autoritatea rigidă[2] a legii, importanța absolută a teoriei, teorie și lege pe care *agada* le ilustrează prin opinia generală și prin *dicta* ale moralității omului de rând. *Halaha* reunește statutele și tradiția orală, acest comentar contemporan al legii scrise, îmbogățit neîncetat în cursul discuțiilor de școală în Palestina și în Babilonia, pentru a ajunge la formulele definitive ale ordonanțelor halahice. *Agada*, pornind și ea de la textul biblic, îl explică cu ajutorul unor legende, unor povestiri, poeme, alegorii, reflecții moralizante, reminiscențe istorice. Pentru ea, Biblia nu era numai legea supremă, ale cărei prescripții rămân fără apel, ci și un «cui de aur» de care «*agada* atârna tapiseriile sale fastuoase», așa încât textul biblic furniza glosele poetice ale Talmudului introducere, refren, temă. *Halaha* era menită să edifice, pe baza legii biblice, o suprastructură în stare să reziste ravagiilor timpului și — fără a se încovoia, oricare ar fi putut fi deznădejdea sau oprimarea care trebuiau îndurate — să tragă pentru generațiile viitoare consecințele logice extreme ale legii puse în aplicare. *Agadei* îi revenea înalta misiune morală de a consola, îndemna, instrui o națiune dată pradă celor mai mari suferințe, amenințată de stagnare spirituală în exil; ea avea sarcina să proclame că gloriile trecutului prefigurează un viitor nu mai puțin strălucit și că chiar și mizeria timpului de față își are locul

---

[1] Cu privire la raporturile dintre *halaha* și *agada*, vezi și Al. Șafran, *Cabala* (*op. cit.*, p. 56). Este subliniat primatul *halahei*. (Nota trad.)

[2] Acest adjectiv este discutabil, căci *halaha* manifestă o suplețe dintre cele mai plastice.

în planul divin pe care l-a trasat Biblia. Dacă avem temei să comparăm *halaha* cu meterezele sanctuarului lui Israel, pentru apărarea căruia orice evreu și-ar vărsa și ultima picătură de sânge, *agada* seamănă cu parterele înflorite, cu contururi capricioase, în care culori și parfumuri degajă același farmec ciudat «și care se adăpostesc la umbra zidurilor templului»[1].

Prima ediție completă a celor două Talmuduri, cu conținutul pe care îl au acum, a fost publicată la Veneția de către David Blomberg: babilonianul în anii 1520–1528, palestinianul în 1523–1524. Paginația acestei ediții a fost păstrată în aproape toate edițiile ulterioare. Blonberg a tipărit Talmudul palestinian fără nici un comentariu, pe două coloane, pe *recto* și *verso* ale fiecărei *folio*. În ce privește Talmudul babilonian, el prezintă o bucată de *ghemara* în mijlocul fiecărei pagini, pe care o înconjoară pe două coloane laterale, comentariul lui Solomon ben Isaac, mai cunoscut sub numele de Rași (1080–1105) și notele glosarilor ulteriori, numiți *tosafiști*.

Cele două Talmuduri se deosebesc și prin limba lor: ele reprezintă două dialecte arameene. *Ghemara* palestiniană este compusă în arameeana din vest, foarte apropiată de arameeana biblică, ce se întâlnește în unele elemente ale cărții lui Ezra și ale cărții lui Daniel. *Ghemara* babiloniană folosește arameeana din est, care are mai multe afinități cu dialectul mazdean.

Am spus mai înainte că din epoca exilului în Babilonia evreii au luat obiceiul să se adune pentru a auzi citindu-se și expunând Pentateuhul și că sinagoga provine din acest gen de adunări. În cursul întregii perioade talmudice, fără a mai vorbi despre cele care i-au urmat, sinagoga era școală publică, dar și loc de cult. Masa poporului n-avea nici gustul, nici capacitățile pe care le pretindea dialectica halahică; la sinagogă îi erau satisfăcute nevoile sale de învățământ religios. În special, după amiaza zilei de Șabat se trecea ascultând acolo discursuri menite să dea auditoriului grăbit întreaga satisfacție intelectuală, spirituală și morală. Omelii de îndreptare a greșelilor foarte răspândite, îndemnuri susceptibile

[1] G. Karpeles, *Jewish Literature and Other Essays*, p. 54.

să inspire curaj și speranță unei comunități oprimate și să întărească în ea voința de a trăi, expuneri cu privire la raporturile care îl unesc pe Dumnezeu, Marele Lucrător, cu universul, opera Sa, sau pe om cu Creatorul, elucidări dibace ale unor texte scripturare care erau revelate într-o lumină nouă sau deschiderea pentru gândire a unor cărări imediate; iată care a fost hrana oferită în sinagogi pentru instruirea și delectarea spiritelor.

Se înțelege lesne că, în vederea unui obiectiv atât de amplu, predicatorul nu se putea mărgini să comunice pur și simplu ascultătorilor săi interpretarea superficială a Bibliei. El era dornic nu atât de a sesiza și a preda sensul imediat al vreunui verset, cât de a descoperi tot ce se putea extrage din el. Se foloseau patru metode de exegeză, pe care le desemnau consoanele cuvântului *pardes*, grădină «paradis»: *pești* (simplu), interpretare literală; *remez* (aluzie), explicare alegorică; *deraș* (expunere), comentariu omiletic; *sod* (teamă), învățământ esoteric. Cu ajutorul acestui procedeu, oratorii acumulau abundente provizii de idei, care contribuiau la îmbogățirea *agadei*.

Urmarea a fost că, independent de școli, sinagogile au fost o sursă bogată de învățământ agadic. Cu timpul, s-a manifestat dorința de a dispune de toate aceste materiale pentru lectură și pentru studiere privată. Pentru a satisface aceste nevoi, a fost creată ramura literară numită *midrașim*. *Midrașul* cel mai important este *midraș raba* (marele midraș), care îmbracă forma unui fel de *ghemara* agadică cu privire la Pentateuh și la cele cinci *meghilot* (suluri): *Cântarea Cântărilor, Rut, Plângerile, Ecclesiastul* și *Ester*. El era citit în cursul ciclului anual al serviciilor religioase din sinagogă. Midrașimii au fost compilați la diferite date între secolele al V-lea și al XII-lea, dar majoritatea materialelor astfel culese aparțin perioadei talmudice. Mai trebuie menționat în literatura agadică: *Midrașul Tanhuma* al Pentateuhului, care provine de la un rabin palestinian, Tanhuma, de la sfârșitul secolului al IV-lea, dar care n-a căpătat forma actuală decât mult mai târziu[1]; *Pesikta d'rab Kahana*, cu privire la lecțiile date la

[1] Există două versiuni, dintre care una a fost publicată de Buber în 1885. Utilizăm aici cealaltă versiune, mai completă.

marile solemnități și cu prilejul Șabaturilor speciale, lucrare din secolul al VI-lea[1], și un *midraș* al psalmilor[2].

Acestea sunt sursele după care paginile care urmează vor expune doctrinele Talmudului. Se vede oglindindu-se în ele lumea ideilor cu care evreii au trăit în cursul marii perioade formative dintre secolul al III-lea î.e.a. și sfârșitul secolului al V-lea e.a., perioadă care atestă cât de puternic s-au dezvoltat în sânul iudaismului, așa cum au supraviețuit până azi, prescripțiile mozaice.

[1] Unica ediție este a lui S. Buber, din 1868.

[2] Data este nesigură. Buber, care a editat acest midraș în 1881, socotește că este o lucrare palestiniană veche, conținând însă interpretări târzii.

Capitolul I

Doctrina despre Dumnezeu

I. Existența

Literatura rabinică, la fel ca și Biblia, consideră ca o axiomă existența lui Dumnezeu. Nu întâlnim în ele nici un argument destinat să-l convingă pe evreu că trebuie să existe un Dumnezeu. În acord cu porunca a treia, și pentru a evita orice folosire profană a numelui sfânt, au fost imaginate diferite denumiri, printre care revin mereu: «Creatorul» și «Cel care a vorbit și lumea s-a ivit». În acest fel este exprimată convingerea despre existența lui Dumnezeu, recunoscută ca inevitabilă, de vreme ce universul există.

Această idee este bine înfățișată în povestirea midrașică despre prima discuție pe care Moise și Aaron au avut-o cu faraonul Egiptului. Când acesta i-a întrebat: «Cine este Dumnezeul vostru, ca să ascult de glasul lui?», ei răspunseră: «Universul este plin de puterea Dumnezeului nostru. El a existat înainte de a fi creată lumea și va exista și după ce lumea va fi luat sfârșit. El este cel care te-a format și care a pus în tine suflul de viață. El este cel care a întins cerurile și a pus temeliile pământului. Glasul său sfâșie flăcările arzătoare, topește munții, face țăndări stâncile. Arcul său este focul, săgețile sale — flăcările, sulița sa — o făclie, scutul său — norii, sabia sa — fulgerul. El a format munții și dealurile; El le-a înveșmântat cu iarbă. El face să cadă ploaia și roua; El face să crească ierburile. El formează și embrionul în pântecele matern și îl aduce în stare să iasă de acolo viu» (*Exod. R.*, 5, 14).

Natura îl revelează pe Dumnezeu; găsim ilustrarea acestei afirmații în tradiția potrivit căreia Abraham a descoperit existența Lui, urcând prin raționament până la Cauza primară. Au fost date două versiuni ale acestei descoperiri. Potrivit primei versiuni, când

Abraham s-a răsculat contra idolatriei, tatăl său l-a adus în fața regelui Nimrod; acesta i-a cerut ca, de vreme ce nu vrea să se închine la chipuri, să adore focul. Iată argumentarea desfășurată atunci: Abraham răspunse: «Ar trebui mai degrabă să venerăm apa, care stinge focul. — Ei bine, venerează apa», spuse Nimrod. — Abraham ripostă: «În acest caz, ar trebui să ne închinăm norilor, din care provine apa. — Închină-te deci norilor», zise Nimrod. Abraham replică: «În acest caz, ar trebui să venerăm vântul, care împrăștie norii. — Atunci, venerează vântul», zise Nimrod. Abraham continuă: «În acest caz, ar trebui mai degrabă să adorăm ființa vie, care poartă vântul în respirația sa» (*Geneza R.*, 38, 13). Lanțul raționamentelor ajunge astfel la admiterea unui Creator suprem.

Cealaltă legendă povestește că, la puțin timp după nașterea sa, Abraham a fost ținut ascuns, pentru că niște astrologi anunțaseră regelui Nimrod că urmează să se nască un copil care îi va distruge regatul, dacă nu va fi înlăturat încă din leagăn. El a trăit vreme de trei ani într-o peșteră, împreună cu doica sa. Când a ieșit din peșteră, a început să gândească la felul în care a fost creat Universul și s-a hotărât să venereze astrele, până ce va descoperi care dintre ele este Dumnezeu El privi luna, care ilumina noaptea întunecată de la un capăt la celălalt al cerului și remarcă imensul cortegiu pe care i-l făceau stelele. «Iată-l pe Dumnezeu!», exclamă el și adoră luna în cursul întregii nopți. Dimineața, când zări răsăritul soarelui și lumina sa, în fața căreia luna pălea până la dispariție, el declară: «Lumina lunei provine neîndoielnic din cea a soarelui și Universul nu există decât prin razele solare». Deci el adoră soarele în tot cursul zilei. Dar seara soarele dispăru înapoia orizontului și luna reveni, însoțită de stele și planete. Atunci el proclamă: «De fapt, toate au un stăpân, un Dumnezeu»[1].

---

[1] Acest text este extras din *Midraș hagadol*, edit. Schechter, I, 189 s. Este o colecție târzie de povestiri midrașice. Dar episodul, deși absent din Talmud și din midrașimii clasici, figurează în *Apocalipsul lui Abraham*, care datează de la mijlocul secolului I e.a., deci din epoca talmudică.

R. Graves și R. Pottai publică a variantă a legendei în *Les mythes hébreux*, ed. Fayard, 1984, p. 196. (Nota trad.)

După alt pasaj rabinic, omul are posibilitatea să-l conceapă pe Dumnezeu pornind de la propria sa conștiință spirituală. Abraham și mai multe personaje de după el au descoperit pe această cale existența lui Dumnezeu. «Abraham și-a dat seama de la sine de Sfântul Unic (binecuvântat fie El!); nimeni nu i-a insuflat această cunoaștere. Iov și-a dat și el seama de la sine de Dumnezeu, așa cum stă scris: «mi-am plecat voia de la sine, la cuvintele gurii Sale»[1] (*Iov*, 23, 12).

De asemenea, Ezechia, regele din Iuda, l-a sesizat de la sine pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), deoarece stă scris despre dânsul: «el va mânca unt și miere până va ști să lepede răul și să aleagă binele» (*Isaia*, 7, 15). Iar Regele Mesia îl sesizează și el de la sine pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» (*Numeri R.*, 14, 2).

Dumnezeu nu este doar Creatorul întregului univers; ordinea cosmică rămâne perpetuu dependentă de voința sa. Creația nu este un act al trecutului, care să se mențină automat. Procesele din natură reprezintă funcționarea neîncetată a puterii divine creatoare[2]. În fiecare clipă, el se îngrijește de nevoile tuturor celor care vin pe lume. Cu mărinimia sa, el satură toate creaturile, nu doar pe cele bune și drepte, ci și pe cele rele și pe idolatri» (*Meh.* la *Exod*, 18, 12, 11 a). «În cursul unei treimi din fiecare zi, Dumnezeu este ocupat să asigure subzistența întregii lumi, de la cea mai puternică până la cea mai măruntă dintre ființele vii» (*A. Z.*, 3b).

În relațiile lor cu păgânii, rabinii erau uneori sfidați să aducă dovezi că Dumnezeul nevăzut pe care îl venerează este prezent. Se relatează că împăratul Hadrian a spus rabinului Iosua ben Hanania: «Vreau să-l văd pe Dumnezeul tău. — Nu este cu putință», răspunse el. Împăratul insistă. Rabinul îl rugă atunci să fixeze cu privirea soarele (era pe vremea solstițiului de vară): «Priviți-l! — Nu pot». Atunci Iosua exclamă: «Recunoști deci că nu ești în stare

---

[1] Midrașul a citit: *mekheki* (de la sine) în loc de *mekhaki* (textul masoretic), care se traduce: «mai mult decât necesarul» (pentru subzistența mea). De notat că Septanta și Vulgata dau un sens mai satisfăcător: *bekheki* «în sinea mea».

[2] În rugăciunile evreiești liturgice se vorbește despre Dumnezeu, ca «reînnoind în fiecare zi, continuu, creația» (Ed. Singer, p. 128).

să privești la soare, care nu este decât unul dintre sateliții Sfântului Unic (binecuvântat fie El!); cu atât mai mult este peste puterea ta să-l vezi pe Dumnezeu însuși» (*Hul*, 59b).

Nu știm dacă ateismul, ca negare dogmatică a existenței lui Dumnezeu, a fost profesat de careva în epoca biblică și talmudică. Dar cei la care se referă Biblia și Talmudul sunt oameni care au de fapt o conduită atee, ca și cum n-ar fi obligați să dea vreodată socoteală pentru purtarea lor. În Biblie, cuvintele: «Nu există Dumnezeu» sunt atribuite unui *nabal*, adică unui individ corupt care, deși nu contestă fățiș existența Creatorului, nu vrea să creadă că El se interesează oricât de puțin de acțiunile creaților sale[1]. Acest personaj are drept echivalent în Talmud pe *Apikoros*, Epicurianul care, la fel, «neagă principiul fundamental al religiei» (B.b., 16 b) prin conduita sa mârșavă. Rabinii îl definesc pe ateu ca pe un om care declară: «nu există judecată, nici judecător» (*Geneza R.*, 26, 6) în Univers, fără a încerca să recunoască faptul că nu crede în existența lui Dumnezeu[2].

Se povestește că, într-o vreme, rabi Reuben locuia la Tiberiada. Un filosof de acolo l-a întrebat într-o zi: «Care om este mai de condamnat pe lumea asta? — Acela care îl neagă pe Creatorul său», fu răspunsul rabinului. «Cum așa? — Cinstește-ți tatăl și mama, să nu ucizi, să nu făptuiești un adulter, să nu furi, să nu depui mărturie falsă contra aproapelui tău, să nu râvnești la bunul altuia; nimeni nu poate respinge vreuna din aceste legi fără a respinge totodată rădăcina lor (adică pe Dumnezeu, care le-a poruncit) și nimeni nu încalcă legile acestea decât dacă l-a negat înainte pe Acela care le-a poruncit» (*Tosifta Șavuot*, 3, 6).

---

[1] *Ps.*, 14 și 33, 1. A se vedea și *Ps.*, 10, 13; *Ierem.*, 5, 12.

[2] Utilizarea termenului «epicurian» în acest sens este atestată deja la Josephus; el aranjează în această rubrică oameni «care exclud providența vieții omenești și care nu cred că Dumnezeu are grijă de treburile acestei lumi; nici că universul ar fi guvernat și menținut în existență de către această natură binecuvântată și nemuritoare, și declară că lumea merge de la sine, fără regulator și fără paznic» (*Antich.*, 10, 11, 7).

Prin urmare, potrivit învățăturii talmudice, a susține existența lui Dumnezeu este mai mult decât o afirmație intelectuală; ea implică o obligație morală. Recitarea versetului din *Deuteronom*, 6, 4: «Ascultă, Israele, Domnul, Dumnezeul nostru, este singurul Domn», care face parte din rugăciunea evreiască repetată în fiecare dimineață și în fiecare seară, este definită ca «acceptarea jugului Regatului din ceruri», cu alte cuvinte supunerea la disciplina divină.

II. Unitatea

Concepția rabinică despre Dumnezeu este absolut monoteistă[1]. «La început, El a creat un individ unic, în așa fel ca ereticii să nu poată pretinde că există mai multe puteri în cer» (*Sanh.*, 38a). Într-adevăr, dacă la început ar fi fost create simultan mai multe ființe omenești, s-ar fi putut susține că unele sunt opera lui Dumnezeu, iar altele — produsul unor divinități diferite. «Toți sunt de acord, stă scris, că nimic nu a fost creat în prima zi, pentru ca nimeni să nu poată spune că arhanghelul Mihail a desfășurat partea de sud a firmamentului, iar arhanghelul Gabriel partea de nord, căci «Eu sunt Domnul, singurul care a desfășurat cerurile» (*Isaia*, 44, 24). (*Gen. R.*, 1, 3).

Iată cum este explicat versetul: «Ascultă, Israele, Domnul, Dumnezeul nostru, este singurul Domn»; «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a zis lui Israel: «Copiii mei, fiecare dintre lucrurile pe care le-am creat în univers are o pereche, fie că este cerul și pământul, soarele și luna, sau Adam și Eva, de pildă, sau încă lumea aceasta și lumea care va să vină. Dar Eu sunt singur și unic în univers» (*Deuteronom R.*, 2, 31).

Accentuând în chip riguros unicitatea lui Dumnezeu, evreii s-au apărat împotriva a două curente de gândire. Primul curent era idolatria, pe care rabinii o identificau cu viața imorală,

---

[1] Despre aceasta, vezi și Alex. Șafran, «Certitudinea existenței lui Dumnezeu», în *Cabala*, Ed. Univers Enciclopedic, 1995, p. 243s. (Nota trad.)

neîndoielnic sub impresia pe care le-o făcea politeismul grec și roman. Idolatrul «smulge de pe ceafa sa jugul legii lui Dumnezeu» (*Sifre Numeri*, paragr. 111; 316), adică el trăiește fără nici o constrângere morală. «Acela care practică idolatria repudiază cele zece porunci» (*Ibidem*); astfel este exprimată încă mai explicit aceeași părere. Respingerea primei jumătăți a decalogului duce la încălcarea și a celei de-a doua jumătăți. De aceea au fost făcute afirmații precum: «Interzicerea idolatriei are o importanță tot atât de mare ca și toate celelalte porunci ale *Torei* la un loc...» (*Hor.*, 80). «Idolatria este un lucru atât de esențial, încât cel care o respinge procedează ca și cum ar cunoaște întreaga *Tora*» (*Hul.*, 50).

Însemnătatea morală implicată în această noțiune apare explicită când auzim rabini hotărând că «dacă cineva este silit, sub amenințarea cu moartea, să încalce toate poruncile *Torei*, el poate accepta aceasta, în afară de poruncile referitoare la idolatrie, imoralitate și vărsare de sânge» (*Sanh.*, 74a).

Pe de altă parte, rabinii au fost nevoiți să apere ideea monoteistă contra creștinilor din primele secole, care căutau în Biblia ebraică un punct de sprijin pentru doctrina lor trinitară, cu care rabinii, apărători ai unui monoteism strict, nu erau de acord. Fragmentul esențial care tratează acest subiect este următorul: «Cei denumiți *minim*[1] îl întrebară pe rabinul Simlai: «Câți dumnezei au creat universul?». El răspunse: Să consultăm zilele vechi, căci stă scris: «Întreabă vremurile străvechi care au fost înaintea ta din ziua când *l-a făcut* Dumnezeu[2] pe om pe pământ» (*Deuteronom*, 4, 32). «A creat» nu este un verb scris la plural, ci la singular, ceea ce implică un subiect singular. Același răspuns se aplică versetului din *Facerea* 1,1.

R. Simlai zicea: «Peste tot unde găsiți un text pe care *minimii* îl utilizează pentru a-și justifica opiniile, veți găsi alături și texte

---

[1] Acest cuvânt îi desemnează pe «sectari» și se referă de obicei la creștini. Cu privire la întregul subiect, cf. R. T. Herford, *Christianity in Talmud and Midrash*, 1903, și, asupra textului discutat aici, paginile 255ss din această lucrare savantă.

[2] Cuvântul ebraic *Elohim*, Dumnezeu, are forma pluralului.

care resping aceste păreri». *Minimii* reveniră să-l întrebe: «Cum explici faptul că stă scris: «Să *facem* omul după chipul *nostru*, după asemănarea *noastră*?» (*Facerea*, 1, 28). El răspunse: Citiți ceea ce urmează: Nu s-a spus: «și dumnezeii *l-au* creat pe om după chipul *lor*», ci: «Și Dumnezeu *l-a* creat pe om după chipul *său*». După ce *minimii* au plecat, discipolii îi spuseră rabinului: «I-ai îndepărtat cu o lovitură de trestie; dar nouă ce ne vei răspunde dacă îți arătăm că și în alte locuri Biblia folosește adjectivul *nostru*, de pildă când vorbește despre paternitate? — Adam, răspunse el, a fost creat din pulberea pământului, apoi Eva a fost creată din Adam. De atunci formarea omului va fi desemnată după chipul *nostru*, după asemănarea *noastră*», ceea ce înseamnă că bărbatul nu poate ajunge la existență fără femeie, nici femeia fără bărbat și nici unul dintre ei fără *șehina*[1].

Minimii reveniră și îl întrebară: Cum explici că stă scris: «Domnul, Dumnezeul dumnezeilor, Cel Atotputernic, Domnul, Dumnezeul dumnezeilor, Cel Veșnic o știe»?[2] (*Iosua*, 21, 22). El răspunse: «Nu stă scris «o știu», ci «o știe». După plecarea *minimilor*, discipolii i-au spus: « I-ai îndepărtat cu o lovitură de trestie. Dar nouă, care vrem să știm, de ce sunt folosite aceste expresii, ce ne răspunzi? — Cele trei expresii sunt un nume divin, la fel cum un rege este desemnat sub titlurile sale de: basileus, Cezar și August» (*Geneza R.*, 8, 9).

Iată încă un fragment de comentariu, în care se discerne polemica religioasă: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice: «Eu sunt Cel dintâi (*Ieșirea*, 44, 6), căci eu nu am tată», și «eu sunt Cel de pe urmă», căci eu nu am frate și «în afară de Mine nu este alt Dumnezeu», căci eu nu am fii» (*Exod. R.*, 20,5).

---

[1] Despre *șehina*, vezi mai departe, în capitolul II. Rabinii raportează «nostru» la Dumnezeu care se alătură bărbatului și femeii, fiecare ființă omenească fiind creată de către părinții săi. Pentru această doctrină despre o paternitate triplă, vezi mai departe în acest capitol.

[2] Textul ebraic are aici trei denumiri ale lui Dumnezeu: *el, Elohim, IHVH*, pe care creștinii le-au interpretat ca vizând o trinitate.

Monoteismul fiind marea dogmă caracteristică a iudaismului, care îl deosebea de celelalte religii ale epocii, Talmudul putea declara că «Acela care respinge idolatria este socotit a fi evreu» (*Meg.*, 13a).

III. Imaterialitatea

Doctrinei unicității lui Dumnezeu îi este strâns asociată aceea care îi refuză orice formă corporală. Cu privire la numeroasele texte biblice care îi atribuie lui Dumnezeu organe fizice, rabinii declară: «Noi împrumutăm de la creaturile Sale expresii pe care i le aplicăm, spre a înlesni înțelegerea» (*Meh. despre Exod*, 18, 19, 65 a)[1].

Deci, pentru a ajuta la înțelegerea locului Dumnezeului necorporal în univers, se utilizează o analogie cu ceea ce și omul are ca necorporal în El: sufletul său. «După cum Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) umple întreaga lume, tot astfel sufletul umple tot corpul. După cum Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) hrănește lumea întreagă, tot astfel sufletul hrănește tot corpul. După cum Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) sălășluiește în centrul intim al universului, sălașul sufletului este stabilit în forul interior al corpului» (*Ber.*, 10a).

Exact după cum orice om ignoră unde sălășluiește sufletul, tot astfel nimeni nu cunoaște sălașul Sfântului Unic (binecuvântat fie El!). Înseși sfintele *Hayiot*[2] care suportă tronul glorios nu știu unde se află El; deoarece ele exclamă: «Binecuvântată fie gloria Domnului, din locul unde își are sălașul!» (*Ezech.*, 3, 12). S-a întâmplat că un oarecare l-a întrebat pe rabinul Gamaliel unde își

---

[1] Cu privire la aceasta, mai există o maximă talmudică: *Tora* vorbește conform cu limbajul copiilor oamenilor (*Ber.*, 31b). Se fac adesea referiri la această maximă pentru a explica antropomorfismele din Biblie. Este însă inexact, deoarece cuvintele acestea se aplică totdeauna la structura idiomatică a unei fraze scripturare.

[2] Creaturile cerești despre care este vorba în viziunile lui Ezechiel (Cap. I, X).

are sălașul Sfântul Unic (binecuvântat fie El!). El răspunse: «Nu știu — Asta este înțelepciunea voastră?, replică celălalt. Îi adresați rugăciuni în fiecare zi fără a ști unde se află? — M-ai întrebat, zise r. Gamaliel, despre cineva care se află departe de mine, la o distanță care s-ar parcurge în 3 500 de ani[1]. Dă-mi voie ca, la rândul meu, să te întreb: unde se află ceva care te însoțește zi și noapte, mă refer la sufletul tău? Omul răspunse: «Nu știu. — Ei bine!, exclamă rabinul, nu-mi poți spune ce loc ocupă ceva care este efectiv împreună cu tine și mă întrebi despre cineva care se află la 3500 ani departe de mine!». Atunci omul declară: «Noi facem bine, venerând operele mâinilor noastre pe care le putem vedea». — Da, căpătă el răspunsul, puteți vedea operele mâinilor voastre, dar nu vă puteți vedea pe voi. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) vede operele mâinilor sale, dar ele nu-l pot vedea» (*Midraș despre Ps.*, 103, 1 217a).

În pofida acestei insistențe în a sublinia imaterialitatea lui Dumnezeu, literatura rabinică cuprinde numeroase pasaje în care puternice antropomorfisme îl uimesc adesea pe cititor. Ni se spune că Dumnezeu poartă filactere (*Ber.*, 6a) și se înfășoară cu *talitul*, șalul de rugăciune (*R. h.* 17b). El își adresează Sieși rugăciuni; El consacră trei ore pe zi studierii Legii (*A. Z.*, 3b). El plânge din pricina greșelilor creaturilor sale (*Hag.*, 5b) și așa mai departe. Este arătat și îndeplinind acțiuni care, la ființele omenești, ar fi socotite ca meritorii. El arată un interes personal căsătoriei lui Adam cu Eva, îndeplinește funcțiile de cavaler de onoare pentru Adam, o piaptănă pe Eva pentru a o face frumoasă în ochii soțului său (*Ber.*, 61a). El vizitează bolnavii, își exprimă simpatia pentru cei îndurerați, îi înmormântează pe cei decedați (*Geneza R.*, 8, 13).

Orice interpretare s-ar da acestor texte, este neîndoielnic că autorii lor n-au crezut într-un Dumnezeu corporal, care execută realmente actele pe care ei i le atribuiau. Potrivit lui Schechter, a fost vorba de o «umanizare a divinității, care a fost înzestrată cu toate calitățile, cu toate atributele, tinzând s-o facă pe înțelesul

[1] Se consideră că Dumnezeu are sălaș în cel mai înalt din cele șapte ceruri; distanța dintre spațiile succesive ar cere parcurgerea a 500 de ani.

oamenilor»[1]. Mai probabil, ceea ce a inspirat toate aceste antropomorfisme a fost doctrina imitației. Așa cum vom arăta mai departe, imitarea lui Dumnezeu este un principiu capital al comportării omenești în etica rabinică; acest principiu guvernează întreaga viață, respectarea prescripțiilor religioase la fel ca și disciplina morală. Ca urmare, Dumnezeu este reprezentat ca supunându-se El Însuși prescripțiilor pe care vrea ca Israel să le respecte.

Această teorie are o formulare explicită în Talmud: «Atributele Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) se deosebesc de acelea ale unei ființe omenești. Omul învață pe alții ceea ce au de făcut, dar este posibil ca el însuși să nu pună în practică aceste învățături. Cu totul altfel se petrec lucrurile cu Sfântul Unic (binecuvântat fie El!); acesta îi poruncește lui Israel să îndeplinească ceea ce și el face» (*Exod R.*, 30, 9).

IV. Omniprezența

Din imaterialitatea lui Dumnezeu decurge omniprezența sa. Un corp este localizat în mod necesar în spațiu; pentru Spiritul infinit însă, spațiul nu semnifică nimic. «Este vorba oare de un rege pământean? Când acesta se află în dormitorul său, el nu poate fi în același timp în sala de audiențe. Dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) umple spațiile de sus și pe cele de jos, după cum stă spus: «Măreția lui este mai sus de pământ și de ceruri». (*Ps.* 148, 13); — și încă: «Oare nu-i adevărat că Eu umplu cerul și pământul?» (*Ierem.*, 23, 24). (*Midraș as.*, *Ps.*, 24, 5; 103a).

În mod obișnuit, în literatura rabinică, divinitatea este desemnată prin cuvântul «locul» (amplasarea, spațiul). Acest obicei decurge din doctrina formulată astfel: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) este spațiul în care se află amplasat universul său, dar universul lui nu este spațiul în care este amplasat El» (*Geneza R.*,

[1] Schechter, *Aspects of Rabbinic Theology*, p. 36 ss.

68, 9). Cu alte cuvinte: El îmbrățișează spațiul, dar spațiul nu L-ar putea cuprinde.

Anecdota următoare scoate în relief în chip plăcut omniprezența lui Dumnezeu: «O corabie aparținând unui păgân se afla pe mare; printre pasageri se găsea și un copil evreu. S-a iscat o furtună violentă. Toți păgânii și-au luat idolii și i-au invocat, dar în zadar. Văzând că rugăciunile lor n-au ajutat, ei spuseră băiatului: «Roagă-L și pe Dumnezeul tău; am auzit spunându-se că El răspunde cererilor care Îi sunt adresate și că este atotputernic». De îndată copilul se ridică și i se adresă din inimă lui Dumnezeu, care-i ascultă rugămintea; marea se liniști. Când ajunseră pe uscat, pasagerii coborâră ca să-și procure lucrurile de care aveau nevoie. Ei spuseră copilului: «Dar tu nu vrei să cumperi ceva? — Ce vreți să cumpere un biet străin cum sunt eu? — Un biet străin? exclamară ei. Noi suntem bieții străini; unii, în timp ce sunt aici, își au idolii la Babilon, alții îi au pe ai lor la Roma, iar alții îi au într-adevăr cu sine, dar fără folos. Numai tu, oriunde te-ai duce, Dumnezeul tău este cu tine!» (p. *Ber.*, 13b).

Se mai povestește că un păgân îl întrebase pe un rabin: «Pentru ce, atunci când a vorbit cu Moise, Dumnezeu s-a făcut auzit din mijlocul unui tufiș?». El răspunse: «Pentru ca să se știe că nu există nici un loc în care Dumnezeu să nu fie prezent, chiar și într-un tufiș neînsemnat» (*Exod R.*, 2, 5). Însuși Dumnezeu ar fi spus: «În orice loc în care se găsește urma pașilor omului, sunt și Eu» (*Meh.* as. *Exod.*, 17, 6; 52b).

Iată o demonstrație talmudică a omniprezenței divine: «Trimișii lui Dumnezeu nu seamănă cu cei ai oamenilor. Trimișii oamenilor sunt nevoiți să se întoarcă la cei care i-au trimis, ca să dea socoteală de felul în care și-au îndeplinit misiunea. Dar trimișii lui Dumnezeu se duc la locul unde au fost trimiși. Stă scris: «Fulgerele pleacă atunci când le trimiți, și îți zic ele: iată, vine!» (*Iov*, 38, 35). Nu stă scris «se reîntorc», ci «pleacă și zic». Aceasta deoarece, oriunde se duc, ele se află în prezența lui Dumnezeu. Trebuie să tragem încheierea că *șehina* este pretutindeni» (*Meh.* as. *Exod.*, 12,1; la; *B. b.*, 25a).

Cum poate fi Dumnezeu simultan peste tot? Acestei întrebări i se dădeau răspunsuri variate. Problema era rezolvată prin următoarea comparație: «O scobitură se află la țărmul mării. Marea pătrunde într-însa, scobitura se umple cu apă, totuși valurile mării n-au scăzut. În același fel, cortul atribuirii era plin cu strălucirea șehinei, care nu scade în restul universului» (*Numeri*, 18, 12, 4).

Alte soluții apar în istorii precum aceasta: «Un samaritean îl întrebă pe rabinul Meir: «Cum este cu putință să se admită acest text din Biblie: «Oare nu e adevărat că Eu umplu cerul și pământul?» (*Ierem.*, 23, 24). Nu i-a vorbit El lui Moise dintre cele două aripi ale arcăi?» Rabinul îl rugă să aducă o oglindă mare și îi spuse: «Privește-ți chipul!». El se văzu mai mare decât în realitate. După aceea rabinul i-a cerut să-i aducă o oglinjoară și îi ceru să se privească în ea. El își văzu chipul mai mic. Atunci rabinul Meir începu din nou să vorbească: «Dacă tu, simplu muritor, poți să-ți schimbi înfățișarea după cum îți place, cu atât mai mult poate Cel care a vorbit și lumea s-a făcut!» (*Geneza R.*, 4, 4). Un alt rabin declară: «Câteodată întreg universul cu tot ce se află în el nu sunt de-ajuns pentru a conține slava lui Dumnezeu, altă dată el vorbește omului dintre două fire de păr de pe cap» (*Ibidem*).

Un eretic îi spunea rabinului Gamaliel: «Voi, rabinii, afirmați că oriunde sunt reuniți zece oameni pentru a-L venera pe Dumnezeu[1], *șehina* sălășluiește printre ei. Dar câte *șehine* există?». Rabinul Gamaliel îl chemă pe servitorul ereticului și îl lovi cu o lingură. «Pentru ce îl bați? — Pentru că soarele se află în casa unui necredincios. — Dar soarele strălucește peste toată lumea!», exclamă ereticul. Iar rabinul îi răspunse: «Dacă soarele, care este doar o unitate dintr-un milion de miliarde de servitori ai lui Dumnezeu, se poate afla simultan în toate locurile de pe lume, cu atât mai mult poate străluci *șehina* prin întreg universul!» (*Sanh.*, 39a).

Insistând asupra ideii omniprezenței divine, se obținea mai ales ca fiecare individ să fie pătruns de următoarea certitudine prestigioasă: mă aflu perpetuu sub observația lui Dumnezeu.

---

[1] Minimul de persoane care trebuie să fie prezente pentru o slujbă religioasă.

«Meditează la aceste lucruri — spunea rabinul Iehuda, redactorul Mișnei — și nu vei cădea niciodată pradă păcatului. Să cunoști ce se află deasupra ta; un ochi care vede, o ureche care aude și să știi că se notează toate acțiunile» (*Avot*, 2, 1).

În alți termeni, această doctrină se regăsește în urarea făcută discipolilor săi de către rabinul Iohanan ben Zakai, atunci când era pe patul de moarte: «Dea Domnul să fiți pătrunși de teama față de ceruri la fel de mult ca și de teama față de carne și sânge (adică față de alți oameni). — Doar la fel de mult?, s-au mirat discipolii. — Așa să vă doriți, replică rabinul, căci, așa cum știți, când un om are de gând să înfăptuiască o încălcare (a legii), el își spune: „Trag nădejdea că nu mă va vedea nimeni" (*Ber.*, 28b). Prin urmare, gândul că ești ținut tot timpul sub observație de către Dumnezeu poate fi un mijloc puternic de prevenire a păcatelor.

Imposibilitatea de a scăpa prezenței divine este ilustrată bine de următoarea conversație dintre rabinul Iose și o matroană romană, care îi spunea: «Dumnezeul meu este mai mare decât al tău. Când Dumnezeul tău i s-a revelat lui Moise în tufișul care ardea, Moise și-a ascuns fața; dar când a văzut șarpele, care este Dumnezeul meu, a luat-o la fugă, ca să-i scape». Rabinul îi răspunse: «Când Dumnezeul nostru i s-a revelat lui Moise în tufiș, nu exista vreun loc unde Moise să poată fugi, deoarece Dumnezeu este pretutindeni, în timp ce în fața șarpelui, Dumnezeul tău, este de-ajuns să mă dau doi-trei pași înapoi ca să scap!» (*Exod. R.*, 3, 12).

V. Omnipotența

În chip firesc, Dumnezeu era conceput ca Putere suverană, nelimitată. Adesea el este denumit «Cel Puternic». Rabinii prescriau, «când se manifestă cutremure de pământ, stele căzătoare, tunete, furtuni, fulgere, să se rostească următoarea binecuvântare: Binecuvântat fii Tu, Doamne, Dumnezeul nostru, regele universului, de a Cărui forță și putere este plină lumea» (*Ber.*, 9, 2).

În general vorbind, puterii divine nu-i era pusă nici o limită. Atributele ființelor omenești nu seamănă cu cele ale lui

Dumnezeu. «O ființă omenească nu poate spune două lucruri în același timp. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a făcut să se audă simultan toate cele zece porunci. O ființă omenească n-ar putea să asculte în același timp strigătele a doi indivizi; Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) ascultă chiar și țipetele celor care vin pe lume» (*Meh. as. Exod.*, 15, 11; 41b).

Un principiu rabinic citat adesea este acesta: «Orice lucru este supus puterii Cerului, în afară de teama față de Cer» (*Ber.*, 33b), ceea ce arată că Dumnezeu determină destinele individului, dar nu hotărăște dacă el se va teme de Dumnezeu sau nu; acest lucru este lăsat la alegerea lui.

Niciodată n-a fost pusă la îndoială realitatea minunilor. Dumnezeu le înfăptuiește «pentru a sfinți marele Său nume în lume» (*Sifra Deuteronom*, paragr. 306, 132b). Dar se manifestă tendința de evitare a interpretării evenimentelor miraculoase ca îndepărtându-se de ordinea firească stabilită în univers, deoarece aceasta ar putea face să se creadă că creația a fost imperfectă. Prin urmare, se spunea că minunile relatate în Biblie au fost poruncite dinainte, încă de la începutul lumii: «Când a avut loc creația, Dumnezeu s-a înțeles cu marea ca ea să se deschidă, pentru a-i lăsa să treacă pe copiii lui Israel, cu soarele și cu luna că se vor opri la porunca lui Iosua, cu corbii că-l vor hrăni pe Ilie, cu focul că nu-i va afecta pe Ananias, Misael și Azarias, cu leii că nu-l vor vătăma pe Daniel și cu chitul că-l va înghiți pe Iona» (*Geneza R.*, 5, 5).

Aceeași teorie explică textul următor: «Zece lucruri au fost create în seara (primului) șabat, în amurg[1]: gura pământului (*Numeri*, 16, 32), orificiul izvorului (*Numeri*, 21, 16), falca asinului (*Numeri*, 22, 28), curcubeul, mana, toiagul (*Ieșirea*, 4, 12), *șamirul*[2], forma literelor scrise, scrierea și tablele de piatră» (*Avot*, 5, 9).

---

[1] «Toate fenomenele care păreau a lua parte la ordinea firească, dar și la supranatural erau socotite că ar fi avut originea în cursul intervalului cuprins între sfârșitul creației și începutul Șabatului» (Notă a lui Singer, *Authorised Daily Payers Book*, p. 200).

[2] Întrucât folosirea oricărei unelte de fier era interzisă pentru construirea templului, tradiția povestește că Solomon a folosit un anumit vierme, numit *șamir*, care despica fiecare piatră pe care se târa.

După distrugerea templului și a Statului de către romani, catastrofele care s-au abătut asupra evreilor au produs la unii dintre ei îndoieli cu privire la atotputernicia divină. Un asemenea sentiment pare să fi motivat următoarele spuse: «Dacă este stăpânul tuturor lucrurilor, așa cum e stăpânul nostru, îl vom sluji; dacă nu, nu-l vom sluji. Dacă ne poate satisface nevoile, îl vom sluji; dacă nu, nu-l vom sluji» (*Meh. as. Exod.*, 17, 7, 52b).

Următorul pasaj dintr-un text care ia apărarea dogmei atotputerniciei divine reflectă în chip limpede o intenție apologetică: «Se relatează că atunci când Traian a hotărât să-i omoare la Laodiceea pe Iulian și pe fratele său Pappon, el le-a spus: «Dacă aparțineți poporului lui Ananias, al lui Misael și al lui Azarias, atunci să vină Dumnezeul vostru să vă scape din mâna mea, așa cum i-a scăpat pe dânșii din mâna lui Nebucadnețar». Ei răspunseră: «Acești oameni au fost cu desăvârșire drepți și au meritat să fie făcută o minune pentru ei. Iar Nebucadnețar era și el un rege onorabil și demn de o minune. Dar tu, personaj mârșav, nu meriți nicidecum să servești drept mijlocitor al unei minuni. Cât despre noi, am fost condamnați la moarte de către Dumnezeu; dacă nu ne execuți tu, Dumnezeu dispune de destui urși, leoparzi și lei care să ne atace și să ne omoare. Dacă ne-a dat pe mâinile tale, a făcut-o pentru a răzbuna asupra ta sângele nostru» (*Taan.*, 18b).

«Ați auzit vreodată spunându-se că soarele s-a îmbolnăvit, că nu are putere să se ridice și să lumineze? Slujitorilor lui Dumnezeu nu le putem atribui asemenea stări de boală care să le scadă puterea. Atunci cum să-i putem atribui chiar Lui așa ceva? S-ar putea spune că este ca și cum ar fi vorba de un războinic care s-a stabilit într-un oraș ai cărui locuitori se bizuie pe el. Ei își spun: «câtă vreme războinicul este cu noi, nici o armată nu va îndrăzni să ne atace». Într-adevăr, când niște trupe au pornit contra orașului, de îndată ce l-au văzut pe războinic au luat-o la fugă. Într-un rând însă, orașul a fost atacat iar războinicul spunea: „Mâna dreaptă mi-a slăbit". Nu așa se petrec lucrurile când este vorba de Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): „Nu, mâna Domnului nu este prea scurtă ca să ne mântuiască" (*Isaia*, 59, 1)» (*Plângeri R.*, 1, 2, paragr. 79).

«Evreii din antichitate au fost întrebați la Roma: „Dacă Dumnezeului vostru nu-i place idolatria, de ce nu-i pune capăt? — Ar face-o, răspunseră ei, dacă idolatrii ar venera lucruri de care lumea se poate lesne lipsi. Dar ei venerează soarele, luna și stelele. Să distrugă universul, din pricina unor nesăbuiți?". Atunci aceia spuseră: „Dacă așa stau lucrurile, să distrugă ceea ce n-are nici o utilitate pe lume și să lase ceea ce are importanță. — În acest caz, răspunseră evreii, ar însemna să fie încurajați tocmai cei care venerează lucrurile importante (adică soarele, luna, stelele), deoarece ei ar fi în stare să susțină că acestea sunt divinități, întrucât n-au suferit soarta celorlalte lucruri"» (*A. Z.*, 4, 7).

VI. Omniștiința

La fel ca și puterea lui Dumnezeu, știința sa (cunoașterea sa) a fost declarată ca fiind infinită. Doctrina biblică a omniștiinței divine a căpătat o dezvoltare fără limită în învățământul rabinilor.

«Cel care întâlnește o mulțime trebuie să rostească această binecuvântare: Binecuvântat fie Cel care este înțelept în intențiile Sale tainice. Nu există nici o figură care să nu se deosebească de altele; la fel, toate spiritele sunt diferite, dar Dumnezeu le cunoaște pe toate» (p. *Ber.*, 13a). «Totul este descoperit, totul este cunoscut față de El, după cum s-a spus: „El știe ce este în întuneric și la El este lumina" (*Daniel* 2, 22)» (*Meh. as. Exod.*, 12, 23; 12a).

Nimic nu este ascuns vederii sale. Ilustrările acestui principiu se găsesc din belșug în Talmud. Este ca și cum ar fi vorba despre un arhitect care a construit o cetate cu apartamentele din interiorul caselor, cu pivnițele și rigolele lor. Ulterior el a fost numit perceptorul impozitelor. Cetățenii își ascunseseră bogățiile în ascunzișuri secrete. Atunci el le spuse: «Eu sunt cel care a construit toate acestea; cum îmi veți putea tăinui bunurile voastre?» Astfel: «Vai de cei care își ascund planurile dinaintea Domnului, care își fac treburile în întuneric, zicând: Cine ne vede? Cine știe despre noi?» (*Isaia*, 29, 15) (*Geneza R.*, 24, 1).

«Cu toate că Dumnezeu sălășluiește în ceruri, ochii Săi îi văd și îi cercetează pe fiii omului. Iată parabola despre un rege care avea o livadă: el a construit acolo un turn înalt, apoi a poruncit să fie însărcinați niște muncitori să lucreze în livadă. Cei care își vor îndeplini cu credință sarcina vor primi salariul întreg; trântorii vor fi pedepsiți (*Exod.* R., 2, 2). Din înaltul turnului său regele putea supraveghea oamenii aflați în slujba sa, și putea aprecia calitatea muncii lor. Tot astfel, din înaltul cerurilor, Dumnezeu observă acțiunile creaturilor sale».

Caracterul supranatural al științei divine este exprimat în aforisme precum: «Chiar înainte ca o ființă să fie formată în pântecele mamei sale, gândirea sa îi este deja revelată lui Dumnezeu» (*Geneza R.*, 9, 3). «Încă înainte ca un gând să fi fost creat în inima omului, el este deja cunoscut de către Dumnezeu» (*Ibidem*). «Înainte ca un om să vorbească, Dumnezeu știe deja ce se află în inima lui» (*Exod. R.*, 21, 3).

De omniștiință nu poate fi separată prestiința. «În afară de ceea ce este și ceea ce a fost, Dumnezeu știe tot ceea ce va fi. Orice lucru este prevăzut» (*Avot*, 3, 19), era deviza rabinului Akiva. Aceasta face parte integrantă din doctrina talmudică. «Totul este prevăzut în fața Sfântului Unic (binecuvântat fie El!)» (*Tanhuma Șelah*, paragr. 9). «Dumnezeu știe ce va să vină» (*Sanh.*, 90b).

În multe pasaje, Dumnezeu este înfățișat ca prevăzând cutare sau cutare eveniment din viitor, cu mult înainte ca el să aibă loc. Iată unele exemple: «Dacă Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) n-ar fi prevăzut (când a avut loc creația) că după 36 de generații Israel va accepta *Tora*, El n-ar fi scris în ea[1] fraze precum «Poruncește copiilor lui Israel» sau «Spune copiilor lui Israel» (*Geneza R.*, 1, 4). «Doar soarele a fost creat pentru a lumina lumea. Dar atunci de ce a fost creată și luna? Aceasta ne învață că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a prevăzut că idolatrii vor face din ele divinități. Deci, el declară: Deoarece, deși sunt două luminătoare, mergând în sens contrar, idolatrii le-au zeificat totuși, cu atât mai mult ar fi procedat ei așa dacă n-ar fi existat decât unul!» (*Ibidem*, 6, 1).

---

[1] Aceasta se bazează pe teoria anteriorității *Torei* în raport cu existența lumii.

«De ce istoria celor 12 spioni urmează imediat după povestirea în care Miriam vorbește de rău despre Moise? (*Numeri*, 12, 13 ss). Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a prevăzut că spionii vor face despre țară un raport defăimător; atunci, pentru a evita ca ei să poată pretinde că n-au știut ce pedeapsă îi așteaptă pe cei care defăimează, Dumnezeu a alăturat cele două incidente, cu scopul ca fiecare să știe care este pedeapsa» (*Tanhuma Șelah*, paragr. 5).

Din teoria despre minuni pe care am expus-o mai înainte, rezultă că, potrivit rabinilor, Dumnezeu a precizat istoria lumii chiar în clipa când a creat-o. Această învățătură este enunțată în termeni expliciți. «De la începutul lumii Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a prevăzut faptele și gesturile celor drepți și faptele și gesturile celor răi» (*Geneza R.*, 2, 6). Vom vedea mai departe în ce fel a favorizat această dogmă ideea despre liberul arbitru.

Rabinii au trebuit să apere împotriva criticilor dușmănoase ideea omniștiinței divine. Aceasta reiese din următorul dialog dintre un eretic și un rabin: «Voi susțineți că Dumnezeu prevede ce se va petrece? — Firește. — Atunci, cum se face că stă scris în Biblie: „I-a părut rău Domnului că l-a făcut pe om pe pământ și s-a mâhnit în inima sa" (*Facerea*, 6, 6)? — Ai cumva un fiu? — Da. — Ce ai făcut când s-a născut? — M-am bucurat și am făcut și pe alții să se bucure pentru că am un fiu. — Dar nu știai că va veni o zi când fiul tău va muri? — Ba da, dar într-o zi de bucurie te dedai numai bucuriei, iar într-o zi de doliu te vei deda doliului. — Ei bine, tocmai așa a făcut Sfântul Unic (binecuvântat fie El!). Dumnezeu a ținut doliu timp de șapte zile pentru soarta universului său, înainte de a dezlănțui potopul» (*Geneza R.*, 27, 4).

VII. Eternitatea

Timpul nu semnifică nimic pentru Dumnezeu. Capabil să creeze universul, el a fost în chip necesar cel dintâi și va fi și cel de pe urmă, continuând să existe când tot ce nu este El va fi pierit. «Toate lucrurile pier, dar Tu rămâi» (*Levit. R.*, 19, 2). Așa vorbește un rabin, adresându-se lui Dumnezeu. Cu ajutorul unui joc de cuvinte, versetul *(en) bilteka* «nu este nici un (alt) Dumnezeu

decât Tine» (*I Sam.*, 3, 2), și vocaliza (*en*) *beloteka*, pentru a ajunge la sensul: «nu există nimeni care să-ți supraviețuiască». De unde — comentariul: «atributele omului se deosebesc de cele ale lui Dumnezeu. Omului îi supraviețuiesc înfăptuirile sale, dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) supraviețuiește înfăptuirilor sale» (*Meg.*, 14a).

«Pecetea lui Dumnezeu este adevărul», enunță o maximă rabinică în termeni lapidari. În legătură cu aceasta, s-a arătat că în cuvântul ebraic HMT, «adevăr», consoanele sunt cea dintâi, cea mediană și ultima din alfabet; ele indică prin aceasta că Dumnezeu este cel dintâi, intermediul central și ultimul în timp» (*Geneza R.*, 81, 2).

De multe ori este subliniat contrastul dintre «un lucru omenesc, prezent astăzi, iar mâine în mormânt și Regele regilor care trăiește și persistă în veșnicie» (*Ber.*, 28b). Prezența în a doua poruncă a cuvintelor «în fața mea» (nu vei avea alți dumnezei în fața mea) era explicată după cum urmează: «Este vorba de a învăța că, după cum Eu trăiesc și rămân în veșnicie, tot așa vouă și urmașilor voștri, până la sfârșitul tuturor generațiilor, vă este interzis să veneraţi idoli» (*Meh. as. Exod.*, 20, 3; 67 b).

Iată o parabolă: «Un rege (omenesc) a intrat odată într-un oraș, ai cărui locuitori au venit cu toții să-l aclame. I-a plăcut atât de mult, încât le-a zis: „Mâine voi face să se instaleze pentru voi diferite feluri de băi. Mâine vă voi înzestra cu o conductă de apă". S-a dus să se culce și n-a mai fost văzut niciodată revenind în oraș. Unde este el, unde este făgăduiala sa? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu procedează așa, pentru că este un Dumnezeu care trăiește și domnește pentru totdeauna» (*Levit. R.*, 26, 1).

O altă parabolă pune în scenă o persoană care își pierduse fiul și care s-a apucat să-l caute într-un cimitir. Un înțelept, care l-a văzut pe omul acela, l-a întrebat: «Fiul pe care l-ai pierdut este viu sau mort? — Trăiește. — Atunci, nu ești smintit? Oare printre cei vii este căutat un mort, sau invers, printre cei morți un om viu? — Cei vii au avut întotdeauna obligația să se îngrijească de cei decedați, și nu viceversa!». Așa se prezintă lucrurile cu Dumnezeul nostru, care trăiește și rămâne pentru veșnicie, după cum stă

scris: «Domnul este Dumnezeu cu adevărat, este un Dumnezeu viu și un rege veșnic» (*Ierem.*, 10, 10). Dar zeitățile idolatrilor sunt lucruri fără viață. Deci, să-l părăsim pe El, care trăiește veșnic și să ne apucăm să venerăm obiecte moarte?» (*Levit. R.*, 6, 6).

În această ordine de idei, să notăm comentariul care s-a făcut la versetul 6 al Psalmului 9: «Vrăjmașii au pierit, au fost dărâmați pentru vecie». Iată explicația: «Vrăjmașii au pierit, construcțiile lor[1] persistă mereu. De exemplu, Constantin a clădit Constantinopolul, Apulus a clădit Apulia[2], Romulus–Roma, Alexandru–Alexandria, Seleucus–Seleucia. Întemeietorii au pierit, dar cetățile pe care le-au întemeiat subzistă. În ce Te privește pe Tine (O, Doamne!), „din cetățile pe care le-ai dărâmat, a pierit chiar și amintirea lor" (*Ps.*, 9, 7). Aceasta se aplică la Ierusalim și la Sion, așa cum stă scris: „Cetățile Tale cele sfinte sunt pustii, Sionul este un deșert, Ierusalimul — o pustietate" (*Isaia*, 64, 10). „Dar Domnul împărățește veșnic" (*Ps.*, 8, 8). Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), le va reconstrui. Constructorii orașelor au fost doar niște oameni; ei au sfârșit, au fost suprimați; de asemenea, orașele întemeiate de ei vor fi distruse pentru totdeauna. Cu toate acestea, Domnul, care există și rămâne în veșnicie, „împărățește pentru totdeauna și și-a înălțat tronul pentru judecată". El va reclădi Ierusalimul, Sionul și orașele din Iuda așa cum stă scris: „În vremea aceea, Ierusalimul va fi numit tronul Domnului" (*Ierem.*, 3, 17)» (*Midraș as. Ps.*, 7, 9, 6) (textul ebraic: 7; 43ab).

VIII. Justiția și milostenia

Primul patriarh evreu i se adresa lui Dumnezeu ca «primului judecător al întregului pământ» (*Facerea*, 10, 25). Talmudul îl

---

[1] Evident, acesta este sensul pe care *Midrașul* îl atribuie cuvântului «dărâmat». Deiches a arătat că, în mai multe pasaje din Biblie, *harevot* semnifică în chip necesar: «cetăți» sau «palate» și nu «dărâmături». Cf. *Jewish Quarterly Review* (seria veche), XX, p. 637 ss.

[2] Citirea corectă este, probabil, «Filip (al Macedoniei) a clădit (orașul) Filipe».

privește din același unghi de vedere. Creator al lumii și al rasei omenești, Dumnezeu cere socoteală creaturilor sale pentru felul lor de a trăi.

Judecățile sale sunt totdeauna drepte. «Cu El, nu există nici nedreptate, nici uitare, nici menajarea unor persoane, nici corupție» (*Avot*, 4, 29). Pe patul de moarte, rabinul Iohanan ben Zakai spunea discipolilor săi că va fi judecat de către cineva «pe care nu-l voi putea îmblânzi prin vorbe (lingușitoare), nici corupe cu bani» (*Ber.*, 28b).

În hotărârile sale nu se găsește nimic întâmplător, abuziv. O matroană romană zicea unui rabin: «Dumnezeul vostru atrage spre el pe cine dorește, fără să se preocupe de dreptate». Rabinul așează în fața ei un coș cu smochine; ea le alese pe cele mai bune ca să le mănânce. Atunci rabinul îi spuse: «Știi să faci o alegere judicioasă, dar pretinzi că El, Sfântul Unic, nu este în stare de așa ceva; cei pe care El îi alege și îi atrage spre El sunt aceia ale căror rațiuni sunt bune» (*Numeri R.*, 3, 2).

În literatura rabinică apare existența unei tensiuni veșnice între dreptatea lui Dumnezeu și îndurarea Sa. Nu întâlnim aproape nici un pasaj referitor la calitatea Sa de judecător, în care să nu se facă aluzie și la alt atribut al Său — mila.

Se credea că numele divin *Elohim*, care se traduce prin «Dumnezeu», îl desemnează sub aspectul judecății pe care o exercită, iar tetragrama IHVH și denumirile «Domnul» și «Cel Veșnic» arată îndurarea sa (*Geneza R.*, 33, 3). În textul din *Facerea* 2, 4: «Iată istoria cerurilor și a pământului când au fost create, în ziua când a făcut Domnul Dumnezeu pământ și ceruri», combinația *IHVH-Elohim* era explicată în felul următor: «Se poate folosi o comparație. Un rege, care avea niște vase goale, zicea: Dacă torn în ele apă foarte caldă, vor crăpa; dacă le umplu cu apă înghețată, vasele se vor strânge, se vor îngusta. Ce a făcut acest rege? A amestecat apa clocotindă cu apa rece, înainte de a o turna în vasele sale și acestea n-au suferit nici o vătămare. La fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a declarat: „Dacă creez lumea numai cu îndurare, se vor revărsa de pretutindeni păcatele; dacă o creez numai prin justiția mea, cum se va putea menține lumea? Deci, o voi crea

slujindu-mă de amândouă aceste atribute (normative); fie ca ea să se mențină, prin aceasta!"» (*Geneza R.*, 12, 15).

Cu toate acestea, dacă speciei omenești i s-a îngăduit să ajungă la existență, aceasta s-a petrecut numai pentru că, în creație, a precumpănit îndurarea. «Când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a fost pe punctul să creeze primul om, el a prevăzut că bunul și răul vor coborî și ele într-însul. „Dacă îl creez, spuse El, vor ieși dintr-însul răi; dacă nu-l creez, cum vor vedea lumina zilei cei drepți?". Deci ce făcu el? A îndepărtat din fața sa calea răilor, și-a asociat atributul îndurării și l-a creat pe om» (*Geneza R.*, 8, 4).

Dacă îndurarea a fost cauza hotărâtoare a creației, victoria ei asupra justiției explică de ce lumea persistă, în pofida faptului că răul este prezent. «Au fost zece generații de la Adam până la Noe pentru ca oamenii să știe cât de mare este răbdarea lui Dumnezeu, să vadă cum toate aceste generații au continuat să-l înfrunte, până ce a hotărât să le nimicească sub valurile potopului» (*Avot*, 5, 2).

Atunci când Abraham stăruia pe lângă Dumnezeu, el îi spunea: «Cel care judecă întreg pământul va folosi oare justiția?». Aceasta însemna: «Dacă dorești ca lumea să dureze, trebuie să renunți la justiția strictă; dacă insiști asupra justiției stricte, lumea nu poate persista» (*Geneza R.*, 32, 6).

Termenul ebraic care desemnează marea răbdare divină nu este *ereh af* (la singular), ci *ereh apaim*, în care al doilea cuvânt prezintă o formă dual㠹. Aceasta vrea să însemne că Dumnezeu nu este răbdător numai față de cel drept, ci și față de cel rău (*Bik.*, 50b). Biblia povestește că, atunci când Dumnezeu i-a revelat lui Moise atributele sale, acesta «s-a închinat o dată până la pământ și s-a prosternat» (*Ieșirea*, 34, 8). La întrebarea: «Care a fost sentimentul care l-a stăpânit într-o măsură atât de mare?», se răspundea: «Recunoașterea marii răbdări a lui Dumnezeu» (*Sanh.*, 111a).

Victoria aparentă a răului asupra binelui a fost interpretată ca o manifestare a îndurării Sale. «Moise Îl înfățișa pe Dumnezeu ca «mare, puternic și teribil» (*Deuteronom*, 10, 17). Ieremia n-a mai spus decât «Dumnezeul mare și puternic», deoarece, spunea el, unde sunt actele sale teribile, de vreme ce păgânii îndrăznesc să danseze în sanctuarul său! Daniel se adresa numai

«Dumnezeului mare și teribil!» (9, 4) deoarece, spunea el, unde sunt actele sale de putere, de vreme ce păgânii îndrăznesc să facă din copiii lui Israel niște sclavi? Au venit apoi oamenii marii sinagogi, care au subliniat din nou toate atributele lui Dumnezeu (a se vedea *Nehem.*, 9, 32), spunând: «Contrar (aparențelor), cea mai mare manifestare a puterii sale constă în a-și stăpâni mânia și a arăta față de cei răi o răbdare îndelungată, aceasta fiind și o manifestare a actelor sale de temut, fără de care o națiune simplă n-ar putea fi admisă să existe» (*Ioma*, 64b).

«Atributul îndurării, se spunea, depășește de 500 de ori pe cel al pedepsei (justiției)». Se ajungea la această concluzie remarcând că, în ce privește pedeapsa, Dumnezeu declară că «el pedepsește nelegiuirea părinților în copii până la a treia și a patra generație» (*Ieșirea*, 20, 5), dar că în privința îndurării s-a spus: «se îndură până la a mia generație» (*Ibidem*, 6). «A mia» traduce cuvântul ebraic *alafim*, literal: «mii», deci cel puțin 2 000. Rezultă că dacă pedepsele lovesc cel mult patru generații, îndurarea se extinde la cel puțin două mii de generații (*Tosifta Sot.*, 4, 1).

«Chiar atunci când este mâniat, El își amintește de îndurarea sa», declară Talmudul (*Ps.*, 87b) și ne este arătat efectiv rugându-se pe sine să facă să precumpănească mila asupra furiei sale. La acest gând, imaginația își ia avânt cu îndrăzneală. «Rabi Iohanan zicea în numele lui rabi Iose: „De unde se știe că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) practică rugăciunea? Stă scris: «Îi voi aduce la muntele meu cel sfânt și îi voi umple de veselie la casa mea de rugăciune» (*Isaia* 56, 7)[1]. Nu scrie: «rugăciunea lor», ci «rugăciunea mea». Trebuie deci să admitem că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) se roagă". Cum se roagă? Rabi Zotra ben Tobia spunea în numele său: „Fie ca voința mea să subjuge mânia față de îndurare, ca să-mi pot potrivit îndurării atitudinea față de copiii mei și să intervin în favoarea lor, fără a mă îndepărta de justiția strictă"».

---

[1] Literal, în textul ebraic: «muntele sfințeniei mele», «casa rugăciunii mele».

Iată o îndrumare: «Rabi Ismael ben Elișa zicea: „Am intrat odată în Sfânta Sfintelor pentru a oferi tămâie în inima sanctuarului și l-am văzut pe Okteriel[1], Iah, Domnul oștirilor, șezând pe un tron foarte înalt. El îmi zise: «Ismael, fiul meu, binecuvântează-mă!». Am răspuns: «Fie ca voința ta să facă să fie subjugată de mânia ta, de către îndurarea ta, ca să-ți poți cu această calitate, atitudinea față de copiii tăi și să intervii în favoarea lor, fără a încălca limitele justiției stricte»"» (*Ben.*, 70).

Altă declarație, cu aceeași tendință: «În fiecare zi, vreme de trei ceasuri, El stă să judece lumea întreagă. Când vede că lumea merită să fie distrusă pentru că predomină răul în ea, El se ridică de pe tronul justiției și se așază pe tronul îndurării» (*A. Z.*, 3b).

Se utilizează mult doctrina profetică, ce pune pe buzele Domnului aceste cuvinte: «Nu doresc moartea păcătosului, ci să se îndrepte și să trăiască» (*Ezech.*, 33, 11). Este temelia teoriei căinței, care ocupă un loc capital în gândirea rabinică. «Atributele Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) nu sunt la fel cu atributele omului. Când un om este învins, el se mâhnește. Când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) este învins, El se bucură, putând depăși mânia sa și să se îndure» (*Pes.*, 119 a).

Îndurarea divină se manifestă prin ardoarea deosebită de a-l salva pe om de la condamnare. «Dacă 999 de îngeri atestă greșeala unui om, iar un singur înger îi ia apărarea, Dumnezeu înclină balanța în favoarea acestuia» (p. *Kid.*, 61d). Dacă totuși este constrâns de către justiție să pedepsească pe răufăcător, el o face cu greutate și cu regret. O frumoasă expresie a acestor sentimente se găsește în următoarea legendă: Când egiptenii au fost înghițiți de valurile Mării Roșii, îngerii de serviciu și-au exprimat intenția de a intona un cântec de laudă Creatorului. Dumnezeu s-a opus, zicând: «Lumea, ieșită din mâinile mele, este inundată, iar voi vreți să mă faceți să aud un cântec»!» (*Sanh.*, 38, 6).

---

[1] Acest nume dat lui Dumnezeu este explicat de obicei ca fiind combinația cuvintelor *keter*, «coroană» și *el*, «Dumnezeu». Potrivit tradiției, Ismael ben Elișa este identic cu Ismael ben Phabi, unul dintre ultimii mari preoți dinainte de distrugerea celui de-al doilea templu.

Astfel, deși profesează credința într-un Dumnezeu judecător al Universului, rabinii preferă mai ales să-l numească *rahmana*, «îndurătorul», și afirmă că «lumea este judecată cu milă» (*Avot*, 3, 9).

IX. Paternitatea

De la un capăt la celălalt al Talmudului, rudenia existentă între Creator și creaturile sale este concepută sub imaginea Tatălui și copiilor. Constant, evreii i se adresează sau vorbesc despre El folosind următoarele cuvinte: «Tatăl care ești (este) în cer». De exemplu, iată un îndemn rabinic: «Să fii puternic ca un leopard, strălucitor ca un vultur, iute ca un cerb și puternic ca un leu, pentru a îndeplini voința Tatălui tău care este în cer» (*Avot*, 5, 23). Existența acestei relații intime și faptul că ea a fost revelată omului erau socotite ca un indiciu excepțional al mărinimiei divine. «Israeliții sunt iubiți, căci ei au fost numiți copiii Atotputernicului, iar acest lucru le-a fost adus la cunoștință în virtutea unei iubiri speciale, așa cum stă scris: „Voi sunteți copiii Domnului, Dumnezeului vostru"» (*Deuteronom*, 14, 1). Deși acest *dictum*, bazat pe un text biblic, specifică faptul că el se aplică lui Israel, doctrina paternității lui Dumnezeu nu se limita la un singur popor, se extindea la universalitatea ființelor omenești.

Au existat păreri diferite în ce privește problema dacă această favoare prețioasă a fost acordată cu o condiție sau fără condiții. Iată cum comenta rabinul Iehuda textul: «Voi sunteți copiii Domnului, Dumnezeul vostru». «Cât timp vă veți purta ca niște copii supuși datoriei lor, sunteți numiți copiii lui Dumnezeu, dar când părăsiți această comportare, nu mai purtați numele de copii ai Domnului». Dimpotrivă, rabinul Meir declara că acest nume se aplică și într-un caz și în celălalt și, în sprijinul tezei sale, observa că «în Biblie se pot citi fraze precum: „Sunt niște copii fără minte" (*Ierem.*, 4, 22); „sunt niște copii necredincioși" (*Deuteronom*, 32, 20), ceea ce dovedește că, chiar nedemni, ei au purtat totdeauna titlul de copii» (*Kid.*, 36a).

Adresându-se poporului lui Israel, Dumnezeu este acreditat prin următoarele cuvinte: «Toate miracolele și actele de putere pe care le-am făptuit pentru voi nu urmăreau să obțină de la voi vreo răsplată, ci au fost făcute ca să mă cinstiți ca niște copii ascultători și să mă numiți Părintele vostru» (*Exod. R*, 32, 5).

În mod deosebit, atunci când se roagă, individul este îndemnat să se considere ca adresându-și dorințele cuiva care îi este atașat în calitate de Tată. Se amintește că cei credincioși și pioși de odinioară obișnuiau să consacre o oră meditației tăcute și abia după aceea își rosteau rugăciunea «pentru a-și înclina inima spre Tatăl lor din ceruri» (*Ber.*, 5, 1).

Una dintre rugăciunile cele mai vechi ale liturghiei ebraice (la care se referă *Ber.*, 11b, desemnând-o prin primele sale cuvinte) începe prin următoarele vorbe: «O, Doamne, Dumnezeul nostru, ne-ai iubit cu o dragoste mare; ne-ai arătat o milă mare, imensă. Tatăl nostru, Regele nostru, ținând seama de strămoșii noștri care ți s-au încredințat și cărora Tu le-ai predat poruncile de viață; fii tot atât de îndurător și cu noi și învață-ne». O altă rugăciune, rostită de rabinul Akiva în cursul unei secete, spunea: «Tatăl nostru, Regele nostru, am păcătuit față de Tine. Tatăl nostru, Regele nostru, nu avem alt rege decât pe Tine. Tatăl nostru, Regele nostru, ai milă de noi!» (*Taan.*, 25b).

Se înțelege îndeosebi cât de familiară era iudaismului talmudic ideea paternității divine, dacă se observă locul pe care ea l-a ocupat în repetate rânduri în parabolele și comparațiile rabinilor. Pentru a explica diferența dintre cuvintele: «Mergi *înaintea mea*», adresată de către Dumnezeu lui Abraham (*Facerea*, 17, 1) și cuvintele, privindu-l pe Noe: «el a mers *cu* Dumnezeu (*Facerea*, 6a), o parabolă pune în scenă un prinț care avea doi copii, unul adult, celălalt băiețel. Acestuia din urmă îi zice: «Mergi cu mine»; adultului «Mergi înaintea mea» (*Geneza R.*, 30, 10).

Citim în *Ieșirea*, 14, 19: «Îngerul lui Dumnezeu, care mergea înaintea taberei lui Israel, și-a schimbat locul și a mers înapoia lor». Pe acest text a fost construită parabola unui om care mergea însoțit de fiul său, căruia i-a permis să meargă înaintea lui. Au

apărut bandiți care vroiau să răpească copilul; atunci tatăl l-a așezat înapoia sa. Dar tocmai în această direcție a apărut un lup. Tatăl își luă copilul în brațe, pentru a continua drumul. Copilul suferea de arșița soarelui; tatăl îl protejă, acoperindu-l cu hainele sale. Copilului i se făcu foame; tatăl îl hrăni. Îi fu sete; tatăl îi dădu să bea. În acest fel a acționat Dumnezeu față de Israel când l-a făcut să iasă din Egipt» (*Meh. as. Exod.*, 14, 19; 30a).

Altă parabolă, de inspirație asemănătoare, spune: «Fiul unui rege o apucase pe o cale proastă. Regele îi trimise educatorul cu următorul mesaj: „Întoarce-te, fiule". Dar fiul îi trimise răspunsul: „Cum m-aș putea întoarce? Mi-e rușine să mă înfățișez în fața ta". Tatăl îi trimise această nouă chemare: „Cum să-i fie rușine unui fiu să se întoarcă la tatăl său? Doar revine la părintele său!"» (*Deuteronom R.*, 2, 24).

Punctul culminant al acestei doctrine a paternității este marcat în afirmația că Dumnezeu ia parte la formarea ființei omenești: «Cei care contribuie la producerea ființei omenești sunt în număr de trei: Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), tatăl și mama. Tatăl oferă materia albă din care sunt formate oasele, nervii, unghiile, creierul și partea albă a ochiului. Mamei i se datorează materia roșie care constituie pielea, carnea, părul de pe cap și pupila ochiului. Dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) este cel care dă omului suflul, sufletul, înfățișarea, vederea, auzul, limbajul, mișcarea, rațiunea și inteligența» (*Nid.*, 31a). Cu alte cuvinte, părinții creează numai fizicul ființei omenești; toate facultățile și tot ce constituie personalitatea provin dintr-un dar al Tatălui din ceruri.

Paternitatea lui Dumnezeu echivalează cu dragostea sa pentru familia omenească. Orice creatură este o dovadă vie a faptului că Părintele tuturor este un Dumnezeu al iubirii. Cea mai bună expresie a acestei idei se află într-un aforism al rabinului Akiva: «Omul este iubit, deoarece a fost creat după chipul lui Dumnezeu, dar i s-a dat, în virtutea unei iubiri speciale, posibilitatea să știe că a fost creat după chipul lui Dumnezeu, precum stă scris: „Căci El l-a făcut pe om după chipul Lui"» (*Avot*, 3, 18).

X. Sfințenia și perfecțiunea

Pentru rabini, ideea despre Dumnezeu nu era o abstracție metafizică, ci însăși temelia vieții omenești, bună din punct de vedere moral. Așa cum am văzut deja, idolatria era echivalată cu imoralitatea, cu existența josnică, decăzută. Dimpotrivă, credința în Dumnezeu este inspiratoarea unui program nobil de gândire și de acțiune. Vom vedea mai departe că doctrina despre *imitatio Dei* se află la rădăcina eticii talmudice.

În această privință, termenul care distinge divinitatea este: «sfințenie». El cuprinde atât îndepărtarea de tot ce întinează, cât și perfecțiunea pozitivă. Evreul rabinic se gândește totdeauna la Dumnezeu evocându-l pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!); dintre toate numele pe care I le dă, acesta revine cel mai des.

Textul următor reliefează atât sfințenia divină, cât și importanța ei pentru ființele omenești: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi zice omului: „Iată, eu sunt pur, locuința mea este pură, sufletul pe care ți-l dau este pur. Dacă mi-l înapoiezi în aceeași stare de puritate pe care o are când ți-l dau, este foarte bine; dacă nu, îl voi distruge în fața ta"» (*Levit. R.*, 18, 1).

Când este aplicat la Dumnezeu, cuvântul «sfințenie» comportă un înțeles special. Este o perfecțiune inaccesibilă pentru nici o ființă omenească. În textul: «Căci el este un Dumnezeu sfânt» (*Iosua*, 24, 19), adjectivul are forma pluralului, ceea ce este explicat astfel: «El este sfânt, cu toate soiurile de sfințenie»; cu alte cuvinte, el este perfecțiunea sfințeniei (p. *Ber.*, 19a). Cuvintele: «Să fiți sfinți» (*Levit.*, 19, 2) sunt comentate astfel: «Este posibil să-ți închipui că omul poate deveni tot atât de sfânt ca Dumnezeu; iată de ce Biblia adaugă: „căci eu sunt sfânt". Sfințenia mea este mai presus decât gradul suprem de sfințenie pe care l-ați putea atinge» (*Levit. R.*, 24, 19).

Rabinii nu numai că sunt încredințați de această sfințenie perfectă a lui Dumnezeu, ci și insistă asupra datoriei capitale ce revine fiecărui evreu s-o ferească de orice profanare, abținându-se de la orice purtare dezonorantă. Casa lui Israel, popor ales al lui Dumnezeu, este paznicul reputației sale în lume. Prin acțiuni demne de El, casa lui Israel îl acredita și îi «sfințea» numele.

Dimpotrivă, o conduită demnă de dispreț antrenează *hilul haşem* (profanarea numelui).

Acest principiu, aplicat la înrudirea intimă dintre Dumnezeu și Israel, este de origine biblică și își găsește expresia cea mai desăvârșită în profețiile lui Ezechiel (îndeosebi în *Ezech.*, 31, 12–33). O acțiune rea nu antrenează numai, pentru evreu, o vinovăție personală; ea face dintr-însul un trădător față de Dumnezeu și față de poporul său. De aceea se făcea deosebire între un neajuns făcut unui păgân și o greșeală care lovea un coreligionar. «Este mai grav să aduci un prejudiciu unui ne-evreu decât unui frate israelit, având în vedere profanarea Numelui» (*Tosifta B. K.*, 10, 15).

Profanarea Numelui era socotită ca unul ditre păcatele cele mai groaznice. Ne putem da seama de gravitatea acestui păcat, ținând seama de această concluzie: «Cel care este vinovat de profanarea Numelui nu poate recurge la pocăință, nu se poate folosi de puterea Zilei ispășirilor spre a se răscumpăra, nici de suferințe pentru a-și șterge greșeala; numai moartea îl poate mântui» (*Ioma*, 86a). În altă parte, asprimea este încă și mai mare: profanatorul Numelui este pus în rândul celor cinci categorii de păcătoși pentru care nu există uitare (*A.R.N.*, 39).

În multe cazuri legea evreiască face deosebire între un neajuns pricinuit voluntar și unul din nebăgare de seamă, dar pentru jignirea despre care discutăm aici nu se pune nici o problemă. «Cine profanează Numele în taină va suferi pedeapsa în public, fie că Numele ceresc a fost profanat involuntar sau în mod deliberat» (*Avot*, 4, 5).

Cu toate că în felul acesta se admite, formal, efectul pricinuit Numelui divin de către conduita omenească, sfințenia în sine a lui Dumnezeu rămâne independentă de faptele și gesturile creaturilor sale. De aceea versetul: «Veți fi sfinți, deoarece Eu, Domnul, Dumnezeul vostru, sunt sfânt» a fost comentat în termenii următori: «Aceasta vrea să zică: dacă vă sfințiți, vă voi atribui cinstea, ca și cum m-ați fi sfințit pe mine; dar dacă nu vă sfințiți, vă voi ține socoteala, ca și cum nu m-ați sfințit. Cu toate acestea, întreabă unii, poate că textul a vrut să semnifice: dacă mă sfințiți, devin sfânt, dar dacă nu mă sfințiți, n-am devenit sfânt? Stă însă scris:

«căci eu sunt sfânt», eu posed o stare de sfințenie, fie că mă sfințiți, fie că n-o faceți» (*Sifra Levit.*, 18, 2).

XI. Numele inefabil (care nu se poate spune)

Pentru orientali un nume nu este, ca pentru noi, simpla desemnare a unei persoane sau a unui lucru. Ei erau convinși că numele caracteriza însăși firea respectivului. De aceea, o veneratie specială înconjura «numele distinctiv» (*șem hameforaș*) al Ființei divine care i-a fost revelat lui Israel, tetragrama sa sacră, IHVH.

În epoca biblică, utilizarea acestui nume în limbajul curent nu pare să fi ridicat nici un obstacol. Multe nume de persoane au fost compuse cu *Iah* sau *Iahu*, chiar și după exilul babilonian; aceasta arată că folosirea tetragramei nu era deloc prohibită. Dar încă din primele timpuri ale perioadei rabinice, el nu mai era rostit decât în slujba din templu. Regula a fost formulată în felul următor: «În sanctuar, Numele era rostit așa cum este scris, dar în afara incintei sacre i se substituia alt nume» (*Sot.*, 7, 6).

Tetragrama era cuprinsă printre termenii binecuvântării sacerdotale pronunțate în fiecare zi în templu (*Sifre Numeri*, paragr. 19, 12a). Ea figura și în ritualul zilei ispășirilor: marele preot rostea atunci o triplă confesiune a păcatelor, pentru sine, pentru corpul preoților și pentru comunitate. Iată cum formulează Talmudul această a treia rugăciune: «El zicea: O Iahve! poporul Tău, casa lui Israel, a săvârșit nedreptatea și neascultarea, a păcătuit față de Tine. Te implor prin numele Tău, IHVH[1], să îndeplinești ispășirea pentru nedreptățile, încălcările și păcatele prin care poporul Tău, casa lui Israel, a săvârșit răul neascultării, ticăloșia în fața Ta, așa cum stă scris în *Tora* servitorului Tău Moise: „Căci în ziua aceasta se va face ispășire pentru voi, ca să vă curățiți; veți fi curățiți de toate păcatele voastre înaintea Domnului" (*Levit.*, 16, 30). Și când preoții și poporul care stăteau în piața din fața

[1] Cu alte cuvinte, prin numele care manifestă îndurarea divină; vezi mai sus, paragr. *Justiția și milostenia*.

Templului auzeau Numele slăvit și venerat rostit liber de către vocea marelui preot, cu sfințenie și puritate, cădeau în genunchi, se prosternau cu fața la pământ și strigau: „Binecuvântat să fie Numele Său slăvit și suveran pentru totdeauna și în veșnicie!"» (*Ioma*, 6, 2).

Spre sfârșitul perioadei în care templul a mai dăinuit, lumea avea rețineri dacă să enunțe distinct tetragrama. Este un fenomen atestat de rabinul Tarfon, care a aparținut unei familii preoțești. El povestește că, pe când era încă adolescent, dar nu împlinise vârsta cerută pentru a putea oficia, el «a urmat într-un rând pe unul dintre unchii săi spre baldachin și a ciulit urechile ca să audă ce spune marele preot. L-a auzit, adăugă el, făcând în așa fel ca rostirea Numelui să fie acoperită de cântarea confraților săi, preoții» (*Kid.*, 71a)[1].

Această practică de a evita pronunțarea explicită a Numelui sfânt ar putea indica o anumită scădere a nivelului moral în rândurile clericilor. Talmudul declară: «La început, marele preot obișnuia să proclame Numele cu glas tare, dar când numărul oamenilor desfrânați s-a înmulțit, el l-a proclamat scăzând vocea» (p. *Ioma*, 40d).

Cu toate acestea, a existat o vreme când s-a susținut că chiar și laicii putea să utilizeze liber numele divin și să se slujească de el fățiș. Potrivit *Mișnei*, «s-a poruncit ca fiecare să-și salute prietenii, menționând Numele» (*Ber.*, 9, 5). S-a presupus că această recomandare putea proveni din dorința de a deosebi pe evreu de samaritean, care nu zicea: IHVH, ci «Numele» sau încă spre a-l deosebi pe evreul rabinic de iudeo-creștini.

Oricum ar fi, obiceiul a dispărut curând și s-a ajuns să se spună că printre cei care nu vor avea moștenire în lumea care va să vină se află «cel care rostește Numele conform cu înfățișarea sa literală» (*Sanh.*, 10, 1). Un rabin din secolul al III-lea spunea:

---

[1] Josephus, provenit și el dintr-o familie de preoți, șovăie, la rândul său, să menționeze tetragrama în termeni formali. El scrie următoarele: «Cu privire la aceasta, Dumnezeu i-a făcut cunoscut lui Moise numele său; acest nume nu fusese niciodată revelat înainte, iar Legea nu-mi îngăduie să tratez despre aceasta» (*Antich.*, 2, 12, 4).

«Cine enunță explicit Numele este vinovat de o crimă capitală» (*Pesikta*, 148a).

În cultul sinagogal, în loc de IHVH, se zicea *Adonai* (Domnul meu), dar există o tradiție potrivit căreia pronunțarea originală era transmisă periodic, o dată sau de două ori la fiecare șapte ani, de către înțelepți către discipolii lor (*Kid.*, 71a). Mai târziu, aceasta a încetat și modul de pronunțare a tetragramei nu mai este cunoscut cu certitudine.

Concepția despre divinitate, așa cum am schițat-o, arată că evreii din epoca talmudică, ca și înaintașii lor din epoca biblică, n-au venerat o cauză primară întru totul abstractă. Ei se adresau unui Dumnezeu esențialmente «personal», care era o realitate vie. Vom avea de cercetat mai departe dacă el le era accesibil și apropiat; dar textele citate deja sunt suficiente pentru a stabili că ideea despre Dumnezeu era destinată, după părerea evreilor, să le inspire o viață sfântă și dreaptă.

Unele doctrine privitoare la divinitate au fost aduse în primul plan și accentuate în mod special de către rabini, în funcție de împrejurările survenite în vremea lor. Astfel, atributul unității divine a trebuit să fie subliniat când, în sânul noii secte creștine, a început să fie predicată trinitatea. Pe de altă parte, evreii n-au încetat să proclame cu tărie imaterialitatea și sfințenia lui Dumnezeu, pentru a protesta contra practicilor imorale și înjositoare pe care multe popoare vechi le atribuiau propriilor lor zeități.

Rabinii se străduiau să mențină doctrina lor despre Dumnezeu în toată puritatea ei, pentru ca ea să devină o forță care să sfințească viața celor care o împărtășeau. Dumnezeul lor era accesibil; ființa omenească putea comunica cu El. Părinte îndurător, în harul Său, El își iubește familia pământeană și îi vrea fericirea. Dacă, în chip necesar, majestatea Sa fără margini și perfecțiunea Sa absolută Îl plasează aparte de creaturile Sale, există totuși între om și Dumnezeu o legătură sigură și puternică, deoarece omul a fost creat după chipul Său. Acesta este principiul capital care desparte specia omenească de restul regnului animal și ridică omenirea spre întâlnirea cu divinitatea, chiar dacă linia despărțitoare nu va fi străbătută niciodată.

Capitolul II

Dumnezeu și universul

I. Cosmologie

Învățații lui Israel n-au manifestat pentru speculația metafizică acea predilecție care îi caracterizează pe gânditorii greco-romani. Dacă unii dintre rabini au cunoscut, probabil, teoriile lui Aristotel și Platon despre constituția universului și au fost întrucâtva influențați de ele, științele naturale, ca subiect de studiu, n-au fost cultivate în școlile din Palestina și din Babilonia.

Dimpotrivă, acest studiu era chiar descurajat, așa cum s-ar putea conchide din avertismentul următor: «Ar fi fost mai bine să nu se fi născut acela care reflectează asupra acestor patru lucruri: ceea ce se află sus, ce este jos, ce este înainte și ce este după aceea» (*Hag.*, 2, 1). Talmudul citează, aprobându-l, următorul text al Siracidului (sau Ecclesiasticul): «Să nu faci obiect al cercetărilor tale ceea ce este prea greu pentru tine; ceea ce îți este ascuns să nu scrutezi. Gândește la ceea ce este la îndemâna ta și nu te ocupa de lucruri tainice» (3, 21s; *Hag.*, 13a). Nimic nu descrie mai bine atitudinea rabinică. La întrebarea: «De ce povestirea creației începe prin litera *bet*?[1]», se răspundea: «După cum *bet* este închis în toate direcțiile, exceptând partea dinainte, tot astfel nu-ți este îngăduit să te ocupi de investigații privind ceea ce este, fie înainte, fie înapoi, ci trebuie să te ocupi doar de timpul prezent al creației» (p. *Hag.*, 77c).

Antipatia pentru acest fel de cercetări își are sursa în două motive. În primul rând, aceste cercetări riscau să zdruncine cre-

---

[1] *Bet* este a doua literă a alfabetului ebraic, nu prima. Ea are aproximativ forma unui pătrat deschis în partea stângă, deci înainte, întrucât ebraica se scrie de la dreapta spre stânga.

dința religioasă[1]; de fapt, eminenți învățați evrei au suferit ei înșiși din pricina preocupării pentru aceste cercetări. Următoarea evocare este izbitoare: «Patru oameni au urcat până la Paradis: ben Azai, ben Zoma, Aher și Akiva. Rabi Akiva spunea în legătură cu aceasta: Când veți ajunge la treptele de marmură, aveți grijă să nu exclamați: apă! apă!. Ben Azai a contemplat și a murit; ben Zoma a contemplat și a înnebunit; Aher[2] a tăiat plantele; Akiva s-a întors în pace» (*Hag.*, 14b).

Interpretarea acestui text ermetic este nesigură, cheia lui s-ar putea afla în aluzia la apă. Grecii, și mai târziu gnosticii, considerau apa ca elementul primitiv din care a provenit crearea universului. Această credință este menționată formal în Talmud[3]. Deci s-ar putea ca Akiva să fi vrut să arate că trebuie negată teoria despre originea universului datorită principiului acvatic, când te apropii de «treptele de marmură curată», adică de tronul lui Dumnezeu, imagine a realității supreme.

Pe de altă parte, dacă rabinii nu apreciau metafizica, se pare că aceasta se datora convingerii lor potrivit căreia problemele acestei lumi sunt mai mult decât suficiente să le ocupe mințile și că dacă s-ar interesa de teoriile transcendente, aceasta le-ar abate atenția de la chestiuni, practic, mai importante. «Ceea ce are însemnătate mai mult decât orice este acțiunea» (*Avot*, 1, 17), acesta a fost principiul care îi conducea[4].

Cu toate acestea, unii rabini au cultivat două ramuri ale misticii evreiești, zise *maase bereșit* (opera creației) după *Facerea* și *maese merkava* (opera carului) după *Ezech.* I. Ei nu expuneau

---

[1] De fapt, corect este să se spună că rabinii nu condamnau cercetările raționale și susțineau relația dintre credință și rațiune. Hillel afirma că «un ignorant nu poate să fie un om pios» (*Avot*, 2, 6).

[2] *Aher* semnifică: «altul». Numele său adevărat era Elișa ben Abuia. El a devenit gnostic și a rupt-o cu iudaismul, așa încât foștii săi colegi nu mai vorbeau despre dânsul decât sub această poreclă impersonală și reprobatoare. Expresia: «a tăiat plantele» pare să fi fost o aluzie la apostazia sa.

[3] Vezi mai departe, în acest capitol.

[4] Era o reacție față de lucrările cu caracter mistic sau apocaliptic care circulau în acele vremuri de criză, privind existența statului evreu.

doctrinele respective decât în cadrul unui cerc privat de discipoli, aleși individual. Nu există în Talmud nici o expunere a acestui învățământ ezoteric, cu excepția câtorva elemente încorporate printre referințele cosmologice ale Talmudului și ale *Midrașului*. Aceste referințe sunt din belșug, dar valoarea lor științifică este nulă. Ele nu rezultă din cercetări raționale privind fenomenele din univers, ci mai degrabă încearcă să deducă din textul biblic ceea ce el ne învață referitor la originea și alcătuirea lumii[1].

Este lesne de înțeles că rabinii au căutat în textul biblic lămuriri cu privire la chestiuni atât de serioase. Biblia declară (vorbește Înțelepciunea): «Domnul m-a făcut cea dintâi dintre lucrările Lui, înaintea celor mai vechi lucrări ale Lui. Eu am fost așezată din veșnicie, înainte de orice început, înainte de a fi pământul» (*Prov.*, 8, 22 s). Înțelepciunea, înfățișată astfel ca preexistând creării lumii, era în chip firesc identificată cu *Tora*. Dacă Dumnezeu a creat-o prima, trebuie că a avut un motiv pentru aceasta: se impunea să fie trasat un plan după care să se înalțe edificiul lumii. «*Tora* zice: Eu am fost instrumentul arhitectural al Sfântului Unic (binecuvântat fie El!). Când un rege omenesc clădește un palat, el obișnuiește să-l construiască nu la întâmplare, ci urmând planurile unui arhitect. La rândul său, acesta nu se încrede în concepțiile sale abstracte; el are pergamente și tabele, pentru a-și reprezenta cum s-ar cuveni să fie dispuse apartamentele și ieșirile. Așa a procedat și Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): a examinat *Tora* și a creat după modelul ei universul.» (*Geneza R.*, 1, 1).

Este o idee platoniciană pe care a adoptat-o Philon, scriind: «Când Dumnezeu a decis să creeze un stat puternic, El i-a conceput înainte de orice forma în spiritul Său, și după această formă

---

[1] În schimb, Talmudul avertizează în repetate rânduri asupra pericolului pe care îl reprezintă speculația mistică în legătură cu aceste probleme, ea putând duce la apostazie sau la nebunie, dacă se înfăptuiește în lipsa unei cunoașteri aprofundate a principiilor fundamentale ale monoteismului mozaic.

Mai pe larg despre mistica în epoca rabinică, în: R. Goetschel, *Kabala* (Ed. de Vest, 1992, p. 15–22); de asemenea, în M. R. Hayoun, *O istorie intelectuală a iudaismului*, vol. I, Ed. Hasefer, 1998, p. 191–194. (Nota trad.)

a făcut o lume perceptibilă doar pentru inteligență; după aceea El a completat-o, creând o lume vizibilă pentru simțuri, prima servindu-i drept model»[1]. *Tora* oglindea «spiritul» divin și rabinii se instruiau din ea asupra procesului creației și asupra structurii universului. Așa se explică majoritatea teoriilor cosmice care se întâlnesc în literatura rabinică.

Am văzut mai înainte că unul dintre atributele lui Dumnezeu constă în aceea că a preexistat tuturor lucrurilor. Rezultă de aici că tot ce există în univers a fost, în mod necesar, creat și că nimic n-a existat fără să fi avut un început. Rabinii se opuneau teoriei aristoteliciene a veșniciei materiei. Asupra acestei chestiuni este relatată o discuție între rabinul Gamaliel și un filosof. Acesta spunea: «Dumnezeul vostru este un mare meșter, dar a avut la dispoziție materiale bune precum *tohu, bohu,* tenebrele, vântul, apa și abisurile, care i-au slujit în opera sa»[2]. Rabinul răspunse: «Blestemat să fii! Despre toate acestea Scrierea Sfântă arată că au fost create. Pentru *tohu* și *bohu* s-a spus: „Eu dau propășirea și aduc restriștea" (*Isaia*, 45, 7). Pentru tenebre: „Eu întocmesc lumina și fac întunericul" (*Ps.*, 148, 4). Pentru apă: „Lăudați-L, cerurile cerurilor și voi, ape, care sunteți deasupra cerurilor" (*Ps.*, 148, 4)». Pentru ce trebuie să-L Laude? «Pentru că El a poruncit și au fost făcute» (*Ibidem*, 5). Cât despre vânt, s-a spus: «El a întocmit munții și a creat vântul!» (*Amos*, 4, 15). Iar despre abisuri: «Am fost născută (eu, Înțelepciunea) când încă nu erau adâncuri» (*Prov.*, 8, 24). (*Geneza R.*, 1, 9).

Aceeași convingere profundă despre o *creație ex nihilo* se poate constata în această concluzie: «În prima zi au fost create zece lucruri: cerul și pământul, *tohu* și *bohu,* lumina și tenebrele, vântul și apa, durata zilei și cea a nopții» (*Hag.*, 12 *a*). Aceasta este enumerarea elementelor primare din care a fost alcătuit universul.

Să vedem ce noțiune își face Talmudul despre fiecare dintre ele:

---

[1] *Despre crearea lumii*, 4.

[2] Toți acești termeni se găsesc în primele versete ale *Facerii*. *Tohu* și *bohu* sunt traduse: «inform» și «gol».

CERUL. Termenul ebraic care desemnează cerul, *șamaim*, era explicat ca o combinație a cuvintelor *șem* și *maim* (amplasarea apelor) sau *eș* și *maim* (focul și apa), spațiul ceresc constând din aceste două elemente (*Hag.*, 12a).

În Biblie, șapte cuvinte au semnificația: cer. Deci, există șapte ceruri. «Cerurile sunt în număr de șapte: *vilon, rakia, șehakim, zevul, maon, mahon* și *aravot*. *Vilon* are doar funcția de a se înfășura în zori și a se desfășura seara, așa cum stă scris: „El întinde cerurile ca o stofă subțire[1] și le lățește ca un cort ca să locuiască în el". (*Isaia*, 40, 22). *Rakia* este ceea ce suportă soarele, luna, stelele și planetele, după cum s-a spus: „Dumnezeu i-a așezat în întinderea (*rakia*) cerului" (*Facerea*, 1, 17). *Șehakim* este amplasarea râșnițelor care macină mana pentru cei drepți, căci s-a spus: „El a poruncit norilor (*șehakim*) de sus și a deschis porțile cerurilor, a plouat peste ei mană, ca să-i hrănească" (*Ps.*, 78, 23 *s*). *Zevul* este sediul Ierusalimului ceresc și al templului, unde se înalță altarul pe lângă care se află Mihail, marele prinț, care oferă pe el o jertfă, precum stă scris: „Am zidit o casă care va fi locuința (*zevul*) ta, un loc unde vei locui pe vecie" (I *Regi*, 8, 13). De unde știm că acest sălaș se numește cerul? Pentru că stă de asemenea scris: „Privește din cer și vezi din locuința (*zevul*) Ta cea sfântă și slăvită" (*Isaia*, 69, 15). În *maon* se află cetele de îngeri care slujesc și care cântă noaptea, dar păstrează tăcerea în cursul zilei în cinstea lui Israel[2], așa cum s-a spus: „Ziua, Domnul îmi dădea îndurarea Lui[3], iar noaptea cântam laudele Lui" (*Ps.*, 42, 8). De unde știm că este vorba despre cer? Pentru că stă scris: „Privește din lăcașul (*maon*) Tău cel sfânt din ceruri" (*Deuteronom*, 26, 15). *Mahon* conține rezervele de zăpadă, de grindină, de rouă vătămă-

---

[1] *Vilon* corespunde latinului *velum*, stofă ușoară; Dumnezeu se slujește de ea pentru a opri lumina soarelui în cursul nopții; de aceea o înfășoară în zori.

[2] Pentru ca să poată fi auzite cântecele de laudă intonate de poporul lui Israel în cursul zilei.

[3] Tăcerea impusă îngerilor este un semn de bunăvoință față de Israel, deoarece aceasta îi dă prilejul să cânte. Rabinii interpretau astfel versetul: «cântecul lui Israel va fi cu Mine (Dumnezeu)».

toare, de picături rotunde, dăunătoare ierburilor; porțile sale sunt din flăcări, precum s-a spus: „Domnul îți va deschide comoara Lui cea bună"[1] (*Deuteronom*, 28, 12). De unde știm că *mahon* semnifică cer? Pentru că stă scris: „Ascultă-l din ceruri din locul locuinței tale (*mahon*)" (I *Regi*, 8, 39). În *aravot* se află dreptatea, judecata, caritatea, domeniile vieții, ale păcii, ale binecuvântării; acolo se găsesc sufletele celor drepți, spiritele și sufletele care așteaptă să fie create și roua cu ajutorul căreia, în viitor, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va învia morții. Acolo sălășluiesc *ofanimii*, *serafimii*, sfintele *haiyot*[2], îngerii care fac slujbe, tronul slavei și Regele, Dumnezeul cel viu, sublim și slăvit, care se află deasupra lor, în nor, așa cum s-a spus: „Faceți drum Celui care înaintează pe nori (*aravot*); numele său este Iah" (*Ps.*, 68, 4)» (*Hag.*, 12b).

În ceea ce privește materia din care a fost făcut cerul, un rabin spune: «În momentul când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a zis: „Să fie un firmament în mijlocul apelor!", căderea de apă centrală s-a solidificat și au fost create dintr-o dată apele superioare și inferioare» (*Geneza R.*, 4, 2). După o altă opinie, «focul a țâșnit din înălțimi și a lins suprafața firmamentului» (*Ibidem*). Adică: focul a uscat suprafața apei și a solidificat-o. O a treia teorie, speculând asupra etimologiei cuvântului *șamaim*, susține: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a luat focul și apa, le-a amestecat și astfel a fost format cerul» (*Ibidem*, 7).

PĂMÂNTUL. La fel ca și cerul, pământul este descris ca format din șapte pături suprapuse, pentru că Biblia utilizează pe rând șapte termeni diferiți pentru a-l desemna (*Ester R.*, 1, 12)[3].

---

[1] Întrucât textul vorbește de comoara «bună», se trăgea concluzia că există și o comoară de lucruri răufăcătoare.

[2] *Ofanim* semnifică: «roți», *haiyot*: «creaturi vii». Acești termeni provin din viziunea mistică a lui *Ezechiel* (cap. 1 și ss); ei joacă un rol preponderent în topografia cerească, așa cum o înțelegeau rabinii. Cât despre *serafimi*, *Isaia*, 6, 2 îi descrie ca niște ființe angelice care au aripi și ale căror forme țin parțial de om, parțial de animale.

[3] Acești termeni sunt: Ereț, Adama, Harabha, Șiya, Iabașa, Arka Tebhel și Heled. Cele șapte pământuri sunt separate între ele prin intervale de tornadă.

S-ar putea spune că cerul și pământul au fost făurite cu aceleași materiale, dar părerile diferă în ceea ce privește numărul acestor elemente. «Cum a creat Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) acest univers? A luat, spune Iohanan, două șuluri, unul de fier, celălalt de zăpadă, și le-a amestecat; din acest amestec a fost creat universul». După r. Hanina, există patru elemente, corespunzând celor patru vânturi ale cerului. Sunt șase, declară r. Hama ben Hanina, corespunzând celor patru vânturi ale cerului, unui vânt suplimentar venind de sus și altul venind de jos (*Geneza R.*, 20, 3).

De ce au avut cerul și pământul fiecare o origine independentă? Era și aceasta o problemă controversată. «R. Eliezer zicea: Tot ce se găsește în cer provine din cer; tot ce este pe pământ își are originea din pământ. El trăgea această concluzie din versetele 1, 7 din *Ps.*, 148: „Lăudați-l pe Domnul din înaltul cerurilor etc.; lăudați-l de pe pământ etc.". „R. Iosua zicea: Tot ce este fie în cer, fie pe pământ își are ca origine cerul. El deducea această concluzie din *Iov*, 37, 6; „Căci El (Dumnezeu) zice zăpezii: Cazi pe pământ". După cum zăpada există pe pământ, dar provine din cer, la fel se petrec lucrurile cu tot ce se află în cer și pe pământ. R. Huna declara în numele lui r. Iosef: Tot ce este în cer și pe pământ are drept origine pământul, căci s-a spus: „Așa cum ploaia și zăpada coboară din cer" (*Isaia*, 55, 10). Deși coboară din cer, ploaia a luat naștere pe pământ; la fel stau lucrurile cu toate cele ce se găsesc fie în cer, fie pe pământ» (*Geneza R.*, 12, 11).

O tradiție relatează că în templu se găsea *even șatia* (o piatră fundamentală), numită așa pentru că lumea se odihnea pe ea și pentru că ea marca centrul în jurul căruia a fost creat pământul (*Ioma*, 64b). Această legendă oglindește opinia care vroia ca țara sfântă, obiect al alegerii divine, să fi fost creată cea dintâi și ca, la rândul său, amplasarea templului, cel mai sfânt dintre toate, să marcheze punctul exact unde a început procesul creator. Faimoasa piatră face deci aluzie la altă credință foarte răspândită în vechime și pe care literatura rabinică o menționează în chip expres în următorii termeni: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a aruncat o piatră în oceanul primordial și din aceasta a provenit lumea» (*Ibidem*).

Rabinii împărtășeau credința generală care își reprezenta pământul ca fiind plat și susținut de niște stâlpi; însă nu toți admiteau același număr. «Pe ce se înalță pământul? Pe coloane, așa cum s-a spus: «Zguduie pământul din temelia lui, de i se clatină stâlpii» (*Iov*, 9, 6). Coloanele se sprijină pe ape, cum stă scris: «El a întins pământul pe ape» (*Ps.*, 136, 6). Apele se sprijină pe munți, așa cum s-a spus: «apele s-au oprit pe munți» (*Ps.*, 104, 6). Munții se sprijină pe vânt, după cum stă scris: «El a format munții și a creat vântul» (*Amos*, 4, 13). Vântul se sprijină pe uragan, după cum stă spus: «Vânt năpraznic care împlinește formele Lui» (*Ps.*, 148, 8). Uraganul este atârnat de brațul Sfântului Unic (binecuvântat fie El!), după cum stă scris: «Sub brațele Lui cele veșnice este un loc de scăpare» (*Deuteronom*, 33, 27). Înțelepții spun: Pământul se sprijină pe 12 coloane „căci e scris: «A pus hotare popoarelor după numărul copiilor lui Israel (adică al triburilor)» (*Deuteronom*, 32, 8). Alții afirmă că sunt șapte coloane, pentru că s-a spus: «Înțelepciunea și-a tăiat cei șapte stâlpi» (*Prov.*, 9, 1). Iar r. Eliezer b. Șamua nu admitea decât o singură coloană: Pământul este sprijinit de un singur stâlp numit «cel drept», așa cum stă scris: «Numai cel drept este temelia lumii» (*Prov.*, 10, 25) (*Hag.*, 12b).

Iată ce se preda cu privire la dimensiunile lumii: «Egiptul ocupă o suprafață de patru sute de parasangi pătrați; este a șaizecea parte din Etiopia, iar Etiopia este a șaizecea parte din lume» (*Taan.*, 10a). În total: cinci sute șaptezeci și șase de milioane de parasangi pătrați. Parasanjul rabinilor corespunde la doi kilometri și 570 de metri. Dar «a șaizecea parte» are un sens foarte elastic în Talmud și nu urmărește exactitatea riguroasă. Se admitea că pământul are o grosime de o mie de coți (*Suk.*, 53b).

TOHU ȘI BOHU. Erau definite în felul următor: «*Tohu* este o linie mare care înconjoară întreaga lume și din care provin tenebrele, după cum s-a spus: „Întunericul și-l făcuse învelitoare, iar cortul Lui împrejurul Lui" (*Ps.*, 18, 11). *Bohu* desemnează pietrele acoperite de mâl și înfundate în abisurile de unde a luat naștere apa, așa cum s-a spus: „El va întinde funia pustiirii (*tohu*) și cumpăna nimicirii (*bohu*)" (*Isaia*, 34, 11)» (*Hag.*, 12a). Acestea

erau deci cele două substanțe primordiale cu ajutorul cărora universul a căpătat existență: tenebrele (înțelese ca ceva creat, nu ca simpla absență a luminii) și apa.

LUMINA. Se discută dacă crearea luminii a precedat crearea lumii. «Rabi Isaac spunea că lumina a fost creată cea dintâi, înaintea oricărui alt lucru. Iată parabola unui rege care vroia să construiască un palat într-un loc aflat în întuneric. Ce a făcut el? A aprins torțe și felinare, pentru a ști unde se cuvenea să fie puse fundațiile. Tot astfel, lumina a fost creată prima. După r. Nehemia însă, Dumnezeu a creat întâi lumea; gândiți-vă la parabola regelui care a construit un palat și după aceea l-a luminat cu ajutorul unor făclii și felinare» (*Geneza R.*, 3, 1).

Întrucât soarele datează abia din a patra zi a creației, de unde și-a tras originea lumina? La această întrebare au fost date două răspunsuri: Un rabin explica: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) s-a înfășurat cu lumină, precum cu o manta, și strălucirea splendorii sale a luminat universul de la un capăt la celălalt» (*Geneza R.*, 3, 4). Un al doilea rabin susținea că lumina a țâșnit din amplasamentul pe care se va ridica templul, care — așa cum am văzut — a fost centrul creării pământului (*Ibidem*). În ambele răspunsuri este aceeași idee: numai prin intermediul luminii spirituale care iradiază din Dumnezeu putea fi organizat haosul.

TENEBRELE. Așa cum am spus, prin tenebre nu se înțelegea lipsa luminii, ci o substanță creată. Potrivit legendei, una din întrebările pe care Alexandru Macedon le-a pus bătrânilor din sud a fost următoarea: «Ce a fost creat întâi, lumina sau tenebrele? Majoritatea s-a pronunțat pentru anterioritatea tenebrelor» (*Tamid*, 32*a*). Acestea veneau din nord (*Numeri R.*, 8, 10).

VÂNTUL. Cuvântul ebraic *ruah* (*Facerea*, 1, 2) poate fi tradus prin «spirit» sau prin «vânt». Talmudul a adoptat a doua accepțiune și vedea în vânt unul din factorii care au fost absolut necesari pentru crearea lumii. În școlile talmudice se învăța că «în fiecare zi suflă patru vânturi, cel din nord însoțindu-le pe toate; altfel, lumea n-ar putea exista nici măcar un ceas» (*B. b.*, 25a). Așa cum observă comentatorul Rași, vântul de la nord nu este nici

excesiv de cald, nici înghețat; el le temperează pe celelalte și le face suportabile.

Iată un fragment de literatură populară care descrie efectul produs de diferitele vânturi: «La sfârșitul ultimei zile a sărbătorii corturilor, în octombrie, întreg poporul privește fumul care se înalță de pe altar. Dacă el se îndreaptă spre nord (sub acțiunea vântului de la miazăzi), se vor bucura săracii, iar proprietarii de pământuri vor suferi un prejudiciu, deoarece va fi multă ploaie și roadele pământului vor putrezi; ele nu vor putea fi păstrate și vor fi vândute la un preț scăzut. Dacă fumul se îndreaptă spre sud (împins fiind de vântul de la miazănoapte), cei săraci vor suferi, iar bogătașii se vor bucura, deoarece vor fi puține ploi și roadele vor putea fi adunate și păstrate în condiții bune. Dacă fumul se îndreaptă spre răsărit, toată lumea se va bucura, căci ploile vor produce o recoltă bogată. Dacă el se îndreaptă spre apus, toți se vor întrista, deoarece vântul de la răsărit anunță secetă» (*Ioma*, 21b).

Această opinie nu se potrivește cu alte afirmații privind același subiect. Se arată undeva că vântul de la răsărit este aducător de ploaie: «vântul de la răsărit agită lumea ca un diavol» (*B. b.*, 25a). «Vântul de la răsărit face firmamentul la fel de negru ca noroiul» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 300, 132a). Pe de altă parte, vântul de la nord antrenează lipsă de ploaie. «Vântul de nord face aurul mai ieftin» (*B.b.*, 25a). «Vântul de la nord face firmamentul curat ca aurul» (*Sifre, loc. cit.*). Acest vânt alungă norii și produce uscăciunea. Recolta este slabă și banii își pierd valoarea. Vântul de la sud aduce și el ploaia. El «făcea să vină aversele și să crească iarba» (*B. b.*, 25a). Se relatează că rabi Zira «nu se ducea niciodată sub palmieri când sufla vântul de la sud» (*Șab.*, 32 s), deoarece era atât de violent, încât dezrădăcina arborii.

Iată cum sunt prezentate vânturile în altă parte: «Vântul de la nord este util vara și vătămător iarna. Cel de la sud acționează invers. Cel de la răsărit este totdeauna profitabil. Cel de la apus totdeauna dăunător» (*Sifre, loc. cit.*).

APA. Printre alte chestiuni controversate între cele două academii principale din secolul I, cea a lui Hillel și cea a lui Șamai, cosmologia își avea locul ei. Vom menționa în primul rând

divergențele lor cu privire la ordinea creării cerului și a pământului. Ea antrena o discuție privind elementele primitive, îndeosebi se punea problema dacă apa este un asemenea element.

«R. Nehemia din Kefar Sihon se referea la acest text: „Căci Domnul a făcut în șase zile cerul, pământul, marea și toate lucrurile ce sunt conținute în ele" *(Ieșirea*, 20, 11*)*. Aceste trei lucruri (cerul, pământul, apa) sunt cele trei elemente primordiale ale creării universului. Ele s-au menținut fiecare câte trei zile, producând alte trei lucruri. Pământul a fost creat în prima zi, potrivit vederilor școlii lui Hillel. El a rămas trei zile, prima, a doua și a treia și a produs arborii, vegetația și grădina Edenului. Cerul a fost creat a doua zi; el s-a menținut trei zile, a doua, a treia și a patra, producând soarele, luna și planetele. Apa a fost creată a treia zi și s-a menținut și ea trei zile, a treia, a patra și a cincea zi a produs păsările, peștii și leviatanul. R. Azaria nu era de această părere. El își baza argumentul pe următorul text: „Ziua în care Domnul Dumnezeu a făcut cerul și pământul" (*Facerea*, 2, 4). Două lucruri sunt elementele primordiale: cerul și pământul. Fiecare dintre ele s-a menținut trei zile; opera lor era terminată în a patra zi. Primul a fost creat cerul, potrivit vederilor școlii lui Șamai. Cerul s-a menținut trei zile, prima, a doua și a treia, iar opera sa a fost completată în a patra zi. Cu ce a fost completată? Cu luminile cerești. Pământul a fost creat în a treia zi, și a dat naștere producțiilor sale elementare. S-a menținut trei zile, a treia, a patra și a cincea, iar opera sa a fost completată în a șasea zi. Care a fost completarea? Omul» (*Geneza R.*, 12, 5).

O opinie radicală susținea că apa fusese primul principiu al elementelor, celelalte datorându-i ei originea lor: «La început, universul nu era decât ape suprapuse, așa cum stă scris: „Spiritul lui Dumnezeu se mișca pe suprafața apelor" (*Facerea*, 1, 2). Apoi el le-a preschimbat în gheață, așa cum stă scris: „El își azvârle gheața în bucăți" (*Ps.*, 147, 17). Apoi a preschimbat gheața în pământ, după cum stă scris: „El a spus zăpezii: Fii pământ!" (*Iov*, 37, 6)» (p. *Hag.*, 77a).

«Întreaga lume este înconjurată de ocean» (*Eruv.*, 22b). Aceasta este coroborată cu legenda despre Alexandru Macedon,

care a făcut odată o ascensiune, până ce «lumea i-a apărut cât o bilă, iar marea ca un talger (care o susținea)» (p. *A. Z.*, 42c). Apele primitive au fost despărțite de către Dumnezeu în două părți, una plasată în firmament, cealaltă jumătate formând oceanul (*Geneza R.*, 4, 4).

Era discutată originea ploii. «R. Eliezer declara: Întregul univers se adapă din ocean, așa cum s-a spus: „Un abur se ridica de pe pământ și uda toată fața pământului" (*Facerea*, 2, 6). R. Iosue îi zise r. Eliezer: „Dar apa oceanului nu este sărată? — Se îndulcește în nori", răspunse el. R. Iosue declară: „Universul întreg se adapă din apele aflate deasupra firmamentului, cum s-a spus: «Țara se adapă din ploaia cerului»" (*Deuteronom*, 11, 11). Și atunci, cum se poate explica textul: „Un abur se ridică de pe pământ"? Acest text ne învață că norii se umflă și se înalță spre firmament, unde își deschid gura ca o butelie și primesc apa de ploaie, cum s-a spus: „Ei strecoară ploaia formată din aburul său" (*Iov*, 38, 27). Norii sunt perforați ca o strecurătoare și lasă să cadă apa pe pământ. Între două picături de apă intervalul nu depășește grosimea unui fir de păr, ceea ce are menirea să ne învețe că o zi de ploaie este tot atât de mare în fața Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) ca și ziua în care au fost create cerul și pământul» (*Taan.*, 9b).

Deci, norul era imaginat ca un simplu vas gol, în care este vărsată apa venind din cer. Potrivit acestei teorii, tunetul avea ca explicație «norii antrenați într-un vârtej» sau «norii care își varsă apa unul în celălalt». Iată și alte explicații: «O lumină puternică izbește un nor, care se sparge în boabe de grindină». Sau: «Norii nu sunt plini cu apă, un suflu de vânt trece prin deschizăturile lor, asemenea sunetului care scapă prin orificiul unei butelii». Sau: «Cel mai probabil este că, datorită luminii, norii se învârt cu zgomot și ploaia cade» (*Ber.*, 59a).

DURATA ZILEI ȘI A NOPȚII. Întrucât, după Biblie, ziua și noaptea au existat înainte de crearea soarelui și a lunei, rezultă că timpul a fost un act de creație special. Dumnezeu a fixat durata zilei și a nopții, după aceea a potrivit la aceasta apariția soarelui și a lunei. În spatele acestei credințe se percepe, poate, ideea

potrivit căreia timpul nu înseamnă nimic pentru Dumnezeu și nu a existat înainte ca Dumnezeu să fi creat lumea.

Un text rabinic reduce toate lucrurile numai la trei elemente: «Trei lucruri create au precedat formarea universului; acestea sunt: apa, vântul și focul. Apa a conceput și a născut tenebrele; focul a conceput și a născut lumina; vântul a conceput și a născut înțelepciunea. Acestea sunt cele șase principii care reglementează universul: vântul, înțelepciunea, focul, lumina, tenebrele, apa» (*Exod. R.*, 15, 22).

Potrivit unei teorii ciudate, toate lucrurile au fost create simultan în prima zi; abia după aceea ele și-au luat înfățișarea, în etape succesive. «Rabinii Iehuda și Nehemia discutau despre procesul creației. R. Iehuda zicea: „Cerul și pământul au fost terminate" (*Facerea*, 2, 1) la timpul lor, „iar toată oștirea lor" a fost terminată la timpul ei, cu alte cuvinte în timpuri diferite. R. Nehemia îi zise: „Dar stă scris: «Iată originile cerului și pământului când au fost create, în *ziua* în care Domnul Dumnezeu a făcut un pământ și un cer»" (*Ibidem*, 4), ceea ce arată că totul a fost creat în aceeași zi. În aceeași zi pământul și cerul au produs întreaga lor oștire». Celălalt replică: «Dar Biblia numește prima zi, a doua, a treia, a patra, a cincea, a șasea și a șaptea. — Lucrurile s-au petrecut, răspunse r. Nehemia, ca la culesul smochinelor. Ele sunt puse toate într-un coș, dar fiecare este aleasă la timpul său» (*Geneza R.*, 12, 4).

Ce a fost creat întâi, cerul sau pământul? «Școala lui Șamai susținea prioritatea cerului; școala lui Hillel — prioritatea pământului. Fiecare școală și-a motivat părerea. Școala lui Șamai folosea o comparație: Dumnezeu a acționat ca un rege care și-a făcut un tron, după care i-a dat o treaptă. Așa zice Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): „cerul este tronul meu, pământul este așternutul picioarelor mele" (*Isaia*, 66, 1). Școala lui Hillel evocă un rege care își construiește un palat. El începe prin etajele de jos înainte de a ajunge la cel mai de sus. R. Șimeon b. Iohai zicea: „Sunt uimit văzând că acești părinți ai lumii, maeștrii școlilor lui Hillel și Șamai, se pot afla în dezacord cu privire la acest subiect. Eu socotesc că cerul și pământul au fost construite ca un vas și

capacul[1] său, întrucât stă scris: «Când le chem (cerul și pământul), ele se înfățișează împreună» (*Isaia*, 48, 13). — În acest caz (a fost întrebat el atunci), de ce Biblia numește când pământul înaintea cerului, când cerul înaintea pământului? — Pentru a ne învăța că atât unul, cât și celălalt au o importanță egală» (*Geneza R.*, 1, 15).

Din comparația folosită de școala lui Hillel, r. Ioheman deducea o concluzie diferită: „Un rege omenesc, când își clădește palat, construiește întâi etajele de jos, după aceea pe cel de sus. Dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) construiește ce este sus și ce este jos în același timp» (*Ibidem*, 12, 12).

În legătură cu aștrii, i se atribuie lui Dumnezeu următoarele spuse: «Am creat în firmament douăsprezece constelații; pentru fiecare dintre ele am creat treizeci de armate; pentru fiecare armată — treizeci de legiuni; pentru fiecare legiune — treizeci de corpuri; pentru fiecare corp — treizeci de cohorte; pentru fiecare cohortă — treizeci de tabere[2] și în fiecare tabără am plasat 365 de mii de miriade de stele, corespunzând numărului zilelor anului solar» (*Ber.*, 32b).

Acest total depășește chiar și evaluările astronomiei moderne și nu trebuie luat *ad litteram*. În orice caz, se vede în ce măsură au avut rabinii sentimentul imensității lumii cerești. Unul dintre rabini clasa aștrii în trei categorii: mari, vizibili ziua; mici, vizibili noaptea; mijlocii, vizibili în amurg (*Șab.*, 35b)[3].

A existat o unanimitate în a proclama că lumea, operă a lui Dumnezeu, care este perfect, trebuie să posede și ea perfecțiunea, în toate privințele. Aceasta s-a manifestat în clipa în care lumea a apărut. Un text din *Ecclesiast* (3, 11): «El a făcut orice lucru frumos la vremea lui» a fost prilej pentru următoarea observație: «Universul a fost creat la timpul său; nu se cuvenea să fie creat mai devreme. S-ar putea trage de aici concluzia că Sfântul Unic

---

[1] Două părți ale aceluiași obiect, făurite simultan.

[2] Cuvinte împrumutate din terminologia militară a romanilor. Sistemul astral este clasificat după repartiția unităților armatei romane.

[3] În capitolul despre folclor din această carte se găsește o enumerare a planetelor, cărora le era atribuită o influență asupra existenței omenești.

(binecuvântat fie El!) a creat mai multe lumi și le-a distrus, până ce a creat lumea prezentă și a zis: Asta îmi place, spre deosebire de celelalte» (*Geneza R.*, 9, 22). «Parabolă despre un rege care a construit un palat; el l-a examinat și a simțit o bucurie vie. «O, palatule!, zise el, fie ca să-mi pricinuiești totdeauna o satisfacție la fel de mare ca în această clipă!» (*Ibidem*, 4).

Potrivit acestei teorii, orice lucru creat de către Dumnezeu trebuie să aibă neapărat o destinație binefăcătoare. În versetul (*Facerea*, 1, 31): «Dumnezeu a văzut tot ce făcuse și iată că totul era foarte bine», prezența adverbului «foarte» în această apreciere era explicată ca neexcluzând nici moartea, nici înclinările rele inerente omului, nici suferințele și nici ghehena, căci fiecare dintre aceste lucruri contribuie până la urmă la binele rasei omenești». (*Geneza R.*, 9, 5-9).

«Chiar și ceea ce s-ar putea socoti ca inutil pe lumea aceasta, de pildă muștele, puricii, țânțarii, sunt părticele necesare ordinii cosmice; toate au fost create pentru om de către Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), da, chiar și șerpii și broaștele» (*Ibidem*, 10, 7). Talmudul dezvoltă acest gând: «Printre toate lucrurile pe care Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) le-a creat în universul său, el n-a creat nici unul care să fie inutil. El a creat melcul ca leac împotriva râiei; musca — remediu la înțepăturile de viespe; țânțarul — leac la mușcăturile șarpelui; șarpele — remediu pentru unele boli; păianjenul –remediu la înțepăturile scorpionului» (*Șab.*, 77b).

«Din ce motiv istoria creației începe cu litera *bet* și nu cu *alef*, prima literă a alfabetului? Pentru că *bet* este inițiala cuvântului *beraha* (binecuvântare), iar *alef* — inițiala cuvântului *arira* (blestem). Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a zis: Nu vreau să creez universul meu decât prin *bet*, pentru ca cei care vor veni pe lume să nu spună: Cum să se poată menține lumea de vreme ce a fost creată printr-o literă rău prevestitoare? Da, vreau s-o creez cu o literă de bun augur; poate că așa se va menține» (p. *Hag.*, 77 c).

Efectiv, universul scapă oricărei critici. «Când un rege omenesc își înalță un palat, poporul intră în el și îl critică. Ar fi fost mai bine dacă coloanele ar fi fost mai înalte, de asemenea și pereții, iar acoperișul nu atât de jos. Dar niciodată nu s-a aflat vreun

om care să zică: «Aș fi preferat să am trei ochi, trei mâini sau trei picioare, să merg pe cap sau să am fața întoarsă spre spate! Dacă ne este îngăduit să ne exprimăm astfel. Regele suprem al regilor, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), și curtea sa (de îngeri) au deliberat cu privire la fiecare dintre membrele pe care le avem și i-au stabilit locul cel mai potrivit.» (*Geneza R.*, 12, 1; *Sifra Deuteronom*, paragr. 307; 132b).

Universul a fost creat ca să slujească drept sălaș oamenilor și tot ceea ce el conține a fost amenajat pentru binele acestora. «Dumnezeu l-a creat pe om anume, deoarece crease înainte ceea ce este necesar pentru subzistența lui și abia după aceea l-a creat și pe om. Îngerii oficianți, nedumeriți, l-au întrebat pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): O, Rege al Universului, „ce este omul ca să te gândești la el și fiul omului ca să-l bagi în seamă?" (*Ps.*, 8, 9). Cu ce intenție este creat acesta, care aduce tulburare? El le răspunse: „Nu vă întrebați: de ce am creat „oile și boii, fiarele câmpului?" (*Ibidem*, 7). De ce am creat „păsările cerului și peștii din mare"? (*Ibidem*, 8). Iată parabola unui rege care avea un turn plin cu proviziile cele mai bune. Dacă el n-ar invita niciodată vreun oaspete, cum ar mai putea avea plăcere de pe urma acestor măsuri de prevedere? Atunci îngerii strigară: „O, Doamne, Dumnezeul nostru, cât de măreț este numele Tău pe tot pământul!" (*Ibidem*, 9). „Fă ceea ce vei socoti că este bine"» (*Geneza R.*, 8b).

Așa încât, cu ce intenție l-a creat Dumnezeu pe om și lumea? Scopul ultim este indicat în acest aforism: «Toate cele create de Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) în univers le-a făcut pentru slava Sa» (*Avot*, 6, 11). Doctrina rabinică despre om este dezvoltarea acestei idei (vezi capitolul III).

II. Transcendență și imanență

Cum privea învățământul rabinic relația lui Dumnezeu cu lumea? Există transcendență a lui Dumnezeu, este el oare conceput ca foarte îndepărtat de creaturile sale? Sau se menține el în apropierea lor, în contact cu ele? Răspunsul corect se află

într-o combinare a acestor două idei. Rabinii nu le socoteau contradictorii sau excluzându-se una pe cealaltă, ci mai degrabă complementare.

Când își reprezentau măreția inefabilă a Creatorului, perfecțiunea sa absolută, puterea lui nemărginită, ei vorbeau cu veneratie despre Dumnezeu ca despre o existență plasată infinit mai sus și dincolo de limitele lumii acesteia. În același timp însă, ei sesizau cât de puțin accesibil este acest Dumnezeu transcendent pentru ființa omenească; covârșit de problemele vieții de zi cu zi, omul aspiră la comuniunea cu un consolator, un sprijin, o călăuză care să-l îndrume în incertitudinile și luptele sale. De aceea rabinii subliniau doctrina că Dumnezeu este în același timp transcendent și imanent lumii pe care a creat-o. Dumnezeu se ține aproape de toți cei care îl invocă sincer, din toată inima.

După cum am văzut, cosmologia talmudică localiza divinitatea în al șaptelea cer, prin urmare la o depărtare infinită față de pământ. Inspirația acelei epoci nu-și putea lua un avânt mai îndrăzneț decât descriind în felul următor imensitatea distanței dintre lăcașul lui Dumnezeu și lumea în care viețuiește omul: «Grosimea fiecărui firmament corespunde unui marș de 500 de ani. La fel de mare este spațiul cuprins între fiecare dintre cele șapte ceruri. Dar deasupra lor se află sfintele *haiyot*. Piciorul lor măsoară cât toate spațiile despre care am vorbit, glezna lor tot atâta, pulpa lor la fel, genunchii lor de asemenea, coapsa lor la fel, trunchiul lor tot atâta, ceafa lor tot atâta, capul lor la fel, cornul lor tot atâta. Deasupra lor este tronul slavei; picioarele acestuia au aceleași dimensiuni, la fel cu tronul însuși. Regele, Dumnezeul cel viu și veșnic, înalt și slăvit, șade deasupra» (*Hag.*, 13a).

Iată cum era explicat începutul cântării lui Moise din *Ieșirea*, 15, 2: «Vreau să-i cânt Domnului, căci și-a arătat slava». «Aceasta desemnează un cântec Celui care este înălțat infinit deasupra celor plasate foarte sus, așa cum spunea un învățat: Regele animalelor sălbatice este leul, regele animalelor domestice este boul, regele păsărilor este vulturul, omul este înălțat deasupra lor, și mai sus decât toți, mai sus decât întreg universul, este slăvit Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» (*Hag.*, 18b). Așa era scoasă în evidență mă-

reția divină și era evitată și eroarea panteismului, care L-ar identifica pe Creator cu creația Sa.

Totuși, Talmudul face un loc mult mai important noțiunii de imanență a lui Dumnezeu în lume și a apropierii Sale față de om. Aceasta rezultă, ca un corolar, din principiul omniprezenței Sale. Citatul care urmează va arăta în ce fel rabinii realizau o sinteză fericită a acestor două aspecte ale divinității: «Un idol pare a fi foarte apropiat, la îndemâna fiecăruia; în realitate, el este foarte departe. De ce? „Îl poartă, îl iau pe umăr, îl pun la locul lui; acolo rămâne și nu se mișcă din loc. Apoi strigă la el, dar nu răspunde, nici nu-i scapă din nevoie" (*Isaia*, 46, 7). În definitiv, (idolatrii) își au dumnezeul cu sine, acasă la ei, dar ar putea să se roage de el cu strigăte mari, până să-și piardă viața, fără ca el să-i asculte sau să-i ajute. Dimpotrivă, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) pare a fi la depărtare infinită, în vreme ce, în realitate, nimic nu este mai aproape (de noi) decât Ei». Urmează pomenirea distanței incomensurabile care desparte lăcașul divin de pământ, textul citat mai sus, și se ajunge la morala care se degajează din aceste considerații: «Cu toate că este înălțat deasupra universului său, este de-ajuns ca un om să intre într-o sinagogă, să stea după un stâlp (adică în obscuritate) și să murmure o rugăciune, pentru ca Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) să-i asculte cererea. Există oare vreun Dumnezeu mai apropiat decât Cel care nu este mai vizibil pentru creaturile Sale decât este gura pentru ureche?» (p. *Ber.*, 13a).

În versetul 4, 7 din *Deuteronom*: «Care este, într-adevăr, acel neam așa de mare, încât să-și aibă dumnezeii așa de apropiați cum avem noi pe Domnul, Dumnezeul nostru?», adjectivul: «apropiați» este la plural. Faptul este explicat prin formula «orice fel de proximitate posibilă». Deci, Dumnezeu este aproape de noi în gradul suprem (*Ibidem*).

Misiunea lui Abraham a avut ca rezultat proclamarea suveranității lui Dumnezeu atât pe pământ, cât și în cer. «Până când a venit părintele nostru Abraham, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a fost ca și cum n-ar fi domnit decât în lumea cerească, precum s-a spus: «Domnul, Dumnezeul cerului m-a scos din casa tatălui meu» (*Facerea*, 29, 7). Dar din clipa în care a venit pe

lumea aceasta Abraham, el a stabilit regalitatea lui Dumnezeu și pe pământ, precum stă scris: «Te voi face să juri pe Dumnezeul cerului și pe Dumnezeul pământului» (*Ibidem*, 4) (*Sifre Deuteronom*, paragr. 313; 134b).

Numele de rege aplicat în mod curent lui Dumnezeu nu vrea să sugereze nici o idee de distanță, de îndepărtare. Numai printr-o eroare acest rege ar putea fi văzut (așa cum erau văzuți regii orientali) ca un potentat care se sustrage cu strășnicie vederii supușilor săi. Regalitatea lui Dumnezeu îl evocă sub aspectul măreției sale; în plus, i se alătură adesea cuvintele: «Tatăl nostru» care, la fel cu «Regele nostru» folosit singur, îndepărtează orice aluzie la o înțelegere autocratică.

Vrând să utilizeze doctrina imanenței lui Dumnezeu, dar ferindu-se să dea de înțeles că el ar putea fi localizat într-un punct determinat, rabinii au inventat anumite expresii despre prezența divină, care exclud din această noțiune orice materialitate. Cel mai răspândit dintre acești termeni este: *șehina*, care are sensul literal: «rezidență». Acest termen se aplică manifestării lui Dumnezeu pe scena acestei lumi, deși rămâne în cel mai depărtat dintre ceruri. După cum soarele luminează cu razele sale pământul întreg, tot așa și *șehina*, strălucirea divinității, își face simțită pretutindeni prezența (*Sanh.*, 39a). (Vezi cap. I, *Omniprezența*).

De aceea *șehina* este descrisă adesea ca luminoasă. Următorul text din Biblie: «pământul strălucea de slava sa» (*Ezech.*, 43, 2) a fost comentat astfel: «aceasta este fața *șehinei*» (*A.R.N.*, 2). «Să vă acorde lumina *șehinei*» (*Numeri R.*, 11, 5) — aceasta este interpretarea dată binecuvântării sacerdotale din *Numeri*, 6, 25: «Domnul să facă să lumineze fața Lui peste tine».

S-ar putea spune că prezența divină stabilește contactul cel mai intim între Dumnezeu și ființele omenești; în acest fel el împărtășește toate necazurile lor. «Când cineva se află la o ananghie oarecare, ce spune *șehina?* Ea zice: «Capul mi-este greu, brațele îmi atârnă cu greutate». Dacă Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) suferă atât de mult când este vărsat sângele unui om rău, cât de mare trebuie să-i fie suferința dacă este vorba de sângele unui om drept!» (*Hag.*, 10b).

Cu toate că *șehina* este atotprezentă, i se resimte mai bine prezența în anumite locuri sau împrejurări, al căror caracter sacral urmărește să le armonizeze din punct de vedere spiritual cu Însuși Dumnezeu. În special în legătură cu porunca: «Îmi vor face un lăcaș sfânt, voi locui în mijlocul lor» (*Ieșirea*, 25, 8), cortul întâlnirii era considerat ca un loc unde *șehina* se manifesta cu mai multă intensitate decât în altă parte. Candelabrul tabernacolului ardea «în afara vălului mărturiei» (*Levit.*, 24, 3), în așa fel încât să «ateste oricui vine pe lume că *șehina* locuiește în mijlocul lui Israel» (*Șab.*, 22b). Construirea sanctuarului a avut drept scop stabilirea unui mediu în care Dumnezeu să poată locui printre creaturile sale. Acest punct de vedere este expus în chip delicat în felul următor: «Începând din prima zi când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a creat Universul, el a simțit dorința de a se stabili printre creaturile sale, în regiunile inferioare, dar s-a abținut. Cu toate acestea, mai târziu, când a fost înălțat tabernecolul și când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a făcut să se afle acolo *șehina*, El a zis: «Să stea scris că lumea a fost creată în această zi» (*Numeri R.*, 13, 6). Se pare că trebuia înțeles că lumea nu putea fi considerată că există în realitate, în sensul deplin al cuvântului, câtă vreme *șehina* nu-și fixase lăcașul printre oameni, mulțumită înălțării sanctuarului.

La întrebarea: cum se face că Dumnezeu, a Cărui prezență umple spațiul, a putut să-Și aleagă un lăcaș pământean?, răspunsul era: «Când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a zis lui Moise: „Fă pentru mine un tabernacol", Moise, înmărmurit, a strigat: „Slava Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) umple lumile, acolo-sus și aici-jos și îmi poruncește să-i fac un tabernacol!". În afară de aceasta, El a prevăzut că Solomon va voi mai târziu să înalțe un templu mai mare decât tabernacolul și că va declara față de Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): „Va locui oare cu adevărat Dumnezeu pe pământ? Iată că cerurile și cerurile cerurilor nu pot să te cuprindă, cu atât mai puțin casa aceasta pe care ți-am clădit-o eu!" (*I Regi*, 8, 27). Moise zise atunci: „Dacă Solomon, al cărui templu este mult mai cuprinzător decât tabernacolul, vorbește în acest fel, cu atât mai mult se cuvine să vorbesc și eu la fel!" Dar

Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi zise: „Gândurile mele nu sunt gândurile tale. Dacă vreau, îmi pot face lăcașul într-un spațiu cuprins între douăzeci de scânduri la nord și la sud și opt scânduri la apus[1]. Mai mult decât atât, pot coborî și strânge *șehina* mea într-un cot pătrat"» (*Exod. R.*, 34, 1).

Ceea ce se aplica templului era valabil și în ce privește locurile de rugăciune și de studiu care, și ele, îndreaptă spiritul omenesc spre Dumnezeu. «De unde provine afirmația că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) se găsește la sinagogă? Cum s-a spus: „Dumnezeu se află în adunarea divină". Și de unde vine afirmația că dacă zece oameni se adună pentru a se ruga, *șehina* este în mijlocul lor? Cum stă scris: „Dumnezeu se află în adunarea divină"[2]. Și de unde provine afirmația că dacă trei oameni stau împreună pentru a judeca, *șehina* este în mijlocul lor? Cum stă scris: 'El judecă în mijlocul magistraților?"[3] (*Ibidem*). Și de unde vine afirmația că dacă doi oameni se așază pentru a studia împreună *Tora*, *șehina* este în mijlocul lor? Cum s-a spus: „Atunci cei care se tem de Domnul își vorbiră unul celuilalt[4]. Domnul a fost atent și a ascultat" (*Malah.*, 3, 16). Și de unde vine afirmația că, chiar dacă un singur om se așază și se dedă studierii *Torei*, *șehina* este cu el? Cum stă scris: „În orice loc unde vei pomeni numele meu, voi veni la tine și te voi binecuvânta" (*Ieșirea*, 20, 24).» (*Ber.*, 6a). La fel, iată ce afirma r. Șimon ben Iohai: «Oriunde merge cel drept, *șehina* îl însoțește» (*Geneza R.*, 81b).

Dacă rugăciunea și studiul sfânt îl fac pe om mai receptiv la *șehina*, păcătuirea produce efectul exact contrar: o îndepărtează; deci prezența ei nu mai este resimțită și, practic, ea nu mai există

---

[1] Este numărul scândurilor folosite pentru construirea tabernacolului (*Ieșirea*, 26, 18 ss).

[2] Numărul zece constituie o adunare. Pentru a sluji la sinagogă, este necesară prezența a cel puțin zece adulți de sex masculin.

[3] Propriu-zis, *Elohim* nu semnifică «judecători», «magistrați», ci «Dumnezeu», care acționează ca «judecător». Legea evreiască cere prezența a cel puțin trei judecători pentru examinarea unei cauze.

[4] «Unul cu altul» implică un minim de doi interlocutori; întrucât este vorba de oameni cucernici, se presupune că discută despre *Tora*.

pentru păcătos. Rabinii ziceau: «Cine păcătuiește în taină calcă pe piciorul *șehinei*» (*Kid.*, 31a). «Un om nu poate străbate nici măcar un spațiu de patru coți având o atitudine trufașă, căci pământul întreg este plin de slava lui Dumnezeu» (*Ibidem*).

«Când un om face necazuri tatălui și mamei sale, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice: „Am făcut bine că nu m-am statornicit printre ei, căci dacă aș fi rămas acolo, aș fi simțit și eu necazul"» (*Ibidem*).

«La început, *șehina* își avea sediul în regiunile inferioare. Când a păcătuit Adam, ea a urcat în primul cer. Când a păcătuit Cain, a urcat în al doilea cer. În generația lui Enoh[1], a primit-o al treilea cer; când cu potopul — al patrulea cer; în epoca turnului Babel — al cincilea cer; sodomiții au fost ocazia plecării ei spre a șaselea cer; egiptenii contemporani cu Abraham au prilejuit ascensiunea ei spre al șaptelea cer. În schimb, apariția a șapte oameni drepți a făcut-o să coboare; Abraham a readus-o la al șaselea cer, Isaac la al cincilea, Iacob la al patrulea, Levi la al treilea, Kohat (fiul lui Levi) la al doilea, Amram (fiul lui Kohat și tatăl lui Moise) la primul cer, iar Moise a fost pricina coborârii *șehinei* din înalturi până aici-jos, pe pământ» (*Geneza R.*, 19, 7). Rabinii afirmau sistematic că oamenii răi îndepărtează *șehina* de lăcașul oamenilor, dar cei drepți redau binecuvântarea ei spiței omenești.

Altă noțiune rabinică menită să marcheze proximitatea lui Dumnezeu și influența sa directă asupra omului este noțiunea de *ruah hakodeș* (spiritul sfânt). Uneori acesta pare a se identifica cu *șehina*, exprimând imanența divină în această lume ca afectată de ceea ce se petrece în ea. De exemplu, se povestește că, după distrugerea templului, împăratul Vespasian a pus să fie îmbarcați în trei corăbii tineri evrei și evreice destinați caselor de prostituție din Roma. În timpul călătoriei, toți acești expatriați au preferat să se arunce în mare decât să accepte o soartă atât de rușinoasă.

---

[1] *Facerea*, 4, 20 este înțeles astfel: «Aceasta a fost [illegible] când au fost comise profanări prin invocarea numelui Domnului», adică atunci când au început să se dedea idolatriei.

Istoria se termină declarând că, la acest spectacol crud, spiritul sfânt a plâns și a zis: «Plâng pentru ei» (*Plângeri*, 1, 16) (*Plângeri R.*, 1, 45).

Mai des, acest termen desemnează înzestrarea cu capacități speciale, acordată câte unuia. Profeția, concepută ca aptitudinea de a interpreta voința lui Dumnezeu, este un efect al spiritului sfânt[1]. Acela care posedă aptitudinea aceasta primește și darul preștiinței. Astfel, ni se spune: oamenii din timpurile preistorice[2], care dispuneau de spiritul sfânt, au dat copiilor lor nume care indică evenimente care urmau să se producă mai târziu în viața lor; dimpotrivă, noi, care nu putem folosi spiritul sfânt, dăm copiilor noștri nume de-ale strămoșilor noștri» (*Geneza R.*, 37, 7).

Isaac i-a dat lui Iacob o a doua binecuvântare, «pentru că a văzut, prin spiritul sfânt, că descendenții lui vor fi exilați printre națiunile lumii» (*Geneza R.*, 75, 8). La întrebarea: de ce a plâns Iacob sărutând-o pe Rașela? (*Facerea*, 29, 11) se răspundea: «el a văzut prin spiritul sfânt că nu va fi înmormântat alături de dânsa» (*Geneza R.*, 70, 12). «Ajutat de spiritul sfânt, Moise a prevăzut că Israelul va fi oprimat de către suverani păgâni» (p. *Hor.*, 48c).

Efectul de atragere sau de respingere pe care efortul omului este susceptibil să-l producă asupra *șehinei* poate atinge și spiritul sfânt. «Cel care studiază *Tora* în vederea îndeplinirii preceptelor sale este demn să primească spiritul sfânt» (*Levit. R.*, 35, 7). «Când fiii lui Samuel și-au îndreptat purtarea, ei au devenit demni de spiritul sfânt» (*Numeri R.*, 10, 5). Invers, « Esau, prin răutatea sa, l-a lipsit pe tatăl său de spiritul sfânt» (*Geneza R.*, 68, 4).

O altă manifestare a imanenței divine este *bat Kol*, literal: «fiica unei voci». Aceasta se referă la manifestarea supranaturală potrivit căreia voința lui Dumnezeu a fost comunicată oamenilor, îndeosebi când n-au mai apărut profeți evrei. «După moartea lui Hagai, a lui Zaharia și a lui Malahi, ultimul dintre profeți, spiritul sfânt l-a părăsit pe Israel. Totuși acesta a primit comunicări din partea lui Dumnezeu prin intermediul a *bat Kol*» (*Tosifta Sot.*,

---

[1] Vezi capitolul *Revelația*.

[2] Cei pe care îi enumeră *Facerea*, 10.

13, 2). Exemple: «Iohanan, marele preot[1], a auzit o *bat Kol* care anunța că tinerii (fiii săi), plecați la război contra lui Antioh, au fost biruitori» (*Sot.*, 33a)[2]. «Când Solomon a trebuit să hotărască în litigiu care este mama copilului, o *bat Kol* i-a desemnat-o: „Iată pe aceea dintre cele două căreia îi aparține copilul"» (*I Reg.*, 3, 27) (*Geneza R.*, 85, 12).

Bat Kol îl face uneori pe om să cunoască sentimentele și intențiile lui Dumnezeu. Un rabin s-a dus odată să se roage printre ruine. Acolo a auzit o *bat Kol* care gemea ca o porumbiță, murmurând: «Vai! O, copiii mei! Nedreptățile lor m-au făcut să distrug casa mea, să dau pradă focului Templul sacru, să-i exilez pe ei printre națiuni!» (*Ber.*, 3a). Când rabi Akiva a suferit martiriul, el și-a dat sufletul în clipa când aceste cuvinte îi veneau pe buze: „Domnul Dumnezeu este unic". De îndată s-a auzit o *bat Kol*, care declara: „Tu ești fericit, rabi Akiva, dându-ți sufletul cu acest cuvânt: *unic*!"» (*Ibidem*, 61a).

Se spune că *bat Kol* a fost aceea care a pus capăt îndelungatului conflict dintre cele două mari școli rabinice: «Vreme de trei ani s-au disputat școlile lui Șamai și Hillel; fiecare dintre ele declara că legile trebuie interpretate în felul în care credea. Se auzi însă o *bat Kol* care a proclamat: „Fiecare dintre ele rostește spusele Dumnezeului cel viu, dar decizia în drept se acordă cu școala lui Hillel"» (*Eruv.*, 13b).

În asemenea materie *bat Kol* nu era recunoscută totdeauna ca fiind instanța supremă. S-a întâmplat că o discuție violentă l-a opus pe r. Eliezer colegilor săi, într-o problemă de drept. «R. Eliezer a adus toate argumentele cu putință în sprijinul opiniei sale; dar colegii săi nu s-au declarat convinși. El le-a spus atunci: „Dacă legea îmi dă dreptate, fie ca roșcovul pe care îl avem în față să dovedească!". Roșcovul și-a schimbat locul, s-a deplasat cu 100 de coți (unii spun că s-a mutat la 400 coți distanță). Atunci ei spuseră: „De la un roșcov nu se poate obține nici o dovadă".

---

[1] Ioan Hyrcan, regele Iudeei (133–103 î.e.a.).

[2] Aceeași istorioară este povestită de Josephus (*Antich.*, 13, 10, 3).

Atunci r. Eliezer le spuse: „Dacă legea este conformă cu vederile mele, fie ca acest pârâu s-o dovedească!". De îndată curentul apei se inversă, apa porni în direcția izvorului său. Dar colegii obiectară: „Un curs de apă nu oferă dovada pe care o cerem". Atunci el le spuse: „Dacă legea aprobă vederile mele, fie ca s-o dovedească pereții acestei case de studiu!". Ca răspuns, pereții se înclinară, fiind pe cale să se prăbușească. Însă r. Iosua porni să-i mustre: „Dacă cei care studiază legea, zise el, au o dispută asupra unui punct de drept, ce vă privește pe voi?". Din respect pentru r. Iosua, înclinarea pereților încetă, ei nu se prăbușiră, dar din respect pentru r. Eliezer, ei nu se mai îndreptară, rămaseră îndoiți. În cele din urmă, r. Eliezer strigă: „Dacă legea este de partea mea, fie ca cerul să trimită dovada!". Se auzi atunci o *bat Kol* care declară: „Ce aveți împotriva lui r. Eliezer? Hotărârea legală este totdeauna conformă cu poziția sa". Atunci, r. Iosua se ridică și proclamă: „Aceasta nu este în cer" (*Deuteronom*, 30, 12). Ce semnificație are această povestire? R. Ieremia zicea: „Întrucât Tora a fost dată odată pentru totdeauna pe muntele Sinai, nu se poate acorda atenție unei *bat Kol*"» (*B. m.*, 59b). Prin acest procedeu elegant, s-a stabilit că numai rațiunea trebuie să decidă care este interpretarea corectă a legii.

Din toate cele spuse până aici rezultă că nu se poate susține în concepția talmudică despre Dumnezeu o transcendență absolută. Dar învățații lui Israel refuzau să-L identifice pe Dumnezeu cu universul, care este opera Sa, și insistau asupra faptului înălțării Sale supreme deasupra domeniului oamenilor. Ei își reprezentau lumea ca fiind pătrunsă de la un capăt până la celălalt de omniprezența *șehinei*. Dumnezeu este deasupra universului și, în același timp, însuși sufletul universului.

III. Angelologie

Universul, așa cum îl privește Talmudul, este locuit de două categorii de ființe: *elionimii* (cei de sus) sau îngerii, și *tahtonimii* (cei de jos) sau rasa omenească. Învățământul angelologic al

rabinilor este foarte bogat, dar nu ei l-au creat. În Biblie se găsește deja descrierea unei curți cerești în care Dumnezeu este regele, înconjurat de o mulțime de servitori[1], iar îngerii, servi ai Celui Foarte Înalt, sunt adeseori numiți în povestirile sacre.

Îndrăgostit de pitoresc și de culori somptuoase, sufletul oriental a amplificat aceste tablouri cerești, încărcându-le cu trăsături mereu mai bogate. Această elaborare poate fi urmărită prin intermediul literaturii postbiblice (apocrife și pseudoepigrafe); ea culminează în Talmud și în *Midraș*.

Cu siguranță, angelologia talmudică nu s-a constituit cu scopul de a închipui intermediari între Dumnezeu și lume, așa cum se crede uneori. Ceea ce am spus despre inanența divină dovedește că nu se simțea nevoia de a plasa alte ființe între Dumnezeu și oameni și că nu trebuia să li se atribuie anumite localizări. În realitate, era vorba să fie slăvit Dumnezeu. Printr-o experiență de toate zilele, poporul vedea pe suveranul țării respective înconjurat de onoruri supreme și privit cu respectul cel mai adânc. Cu cât anturajul lui era mai măreț, iar suita mai numeroasă, cu atât creștea și admirația pentru el.

Religia prescrie evreului să-l cinstească pe rege. În prezența unui conducător păgân, el trebuie să pronunțe următoarea formulă: «Binecuvântat fii Tu, Doamne Dumnezeul nostru, Regele universului, care ai făcut ca ființele Tale să ia parte la slava Ta» și «era obligat să se ducă acolo pe unde trecea regele, pentru a-l saluta» (*Ber.*, 58a). Cu toate acestea, evreul continua să considere orice monarh pământean o ființă de carne și sânge, un muritor ca și el. Dumnezeu era regele regilor, suveranul întregului univers și dacă imaginația sa își reprezenta «regalitatea terestră ca fiind asemănătoare celei din cer» (*Ibidem*), o făcea totuși la o scară infinit mai mică. Stăpân suveran al unui regat fără limite, Dumnezeu trebuie să aibă un corp considerabil de servitori pentru a-I executa poruncile.

---

[1] Vezi *I Regi*, 22, 14; *Isaia*, 6, 8 ss; *Iov*, I, 1.

Demne de a se ține pe lângă tronul slavei, aceste ființe, îngerii, erau în mod necesar niște creaturi superior făurite în raport cu oamenii. Dar și ei au fost creați, iar perfecțiunea lor nu va atinge niciodată pe cea a lui Dumnezeu. «Când au fost creați îngerii?». R. Iohanan zicea: în ziua a doua, deoarece stă scris: «El a format cu apele culmea locuinței sale[1]. Din vânturi îți faci soli și din flăcări de foc slujitori» (*Ps.*, 104, 3s). R. Hanina zicea: A cincea zi, deoarece stă scris: «Ființe înaripate să zboare pe pământ» (*Facerea*, 1, 30) și: «cu două aripi (serafimii) zburau» (*Isaia*, 6, 2). Cu toții, învățații admit că îngerii n-au fost creați în prima zi, «în așa fel ca poporul să nu zică cumva că Mihail a întins cerul în partea de la sud a firmamentului și Gabriel în partea de la nord» (*Geneza R.*, 1, 3).

Întâlnim o altă părere cu privire la crearea îngerilor, exprimată în conversația dintre împăratul Hadrian și r. Josua b. Hanania. Împăratul întreabă: «Voi susțineți că o ceată de îngeri oficianți nu prezintă lui Dumnezeu laudele sale decât o singură dată și că în fiecare zi el creează o ceată nouă care cântă în fața lui și după aceea expiră? — Da, așa e. — Unde se duc? — În locul unde au fost creați. — Dar unde au fost creați? — Din fluviul de foc[2]. — Care este natura fluviului de foc? — Este asemenea Iordanului, care curge întruna, zi și noapte. — De unde provine el? — Din sudoarea pe care o emit *haiyot* suportând tronul Sfântului Unic (binecuvântat fie El!)» (*Geneza R.*, 78, 1).

Această teorie a originii îngerilor era controversată. Erau înfățișate și altele. «Un înger este creat de fiecare emisiune a vocii care iese din gura Sfântului Unic (binecuvântat fie El!), așa cum s-a spus: «.... au fost făcute prin cuvântul Domnului și toată oștirea lor[3] prin suflarea gurii lui» (*Ps.*, 33, 6) (*Hag.*, 14a). După o părere

---

[1] Deoarece în a doua zi Dumnezeu a despărțit apele (*Facerea*, 1, 6ss) și deoarece psalmistul asociază îngerilor (mesageri) «culmea locuinței divine», evident plasând acolo habitatul lor; deci îngerii au fost creați a doua zi.

[2] Vezi *Daniel*, 7, 10).

[3] «Oștire» este interpretat prin: ceată de îngeri și nu se aplică soarelui, lunei și stelelor.

diferită, îngerii erau alcătuiți din aceleași elemente ca și cerul: «Un înger este format pe jumătate din apă, pe jumătate din foc și are cinci aripi» (p. *R. h.*, 18a).

O credință generală atribuia îngerilor nemurirea și nu admitea că ei ar trebui să-și perpetueze specia (*Geneza R.*, 8, 11). Totuși s-a întâmplat ca Dumnezeu să suprime un număr important de îngeri, când s-au opus voinței sale (*Sanh.*, 38b). Ei n-au nevoie de o alimentație materială (*Geneza R.*, 48, 14), căci strălucirea *șehinei* asigură subzistența lor (*Exod. R.*, 32, 4). Ei nu sunt tulburați de *iețer hara*, impulsul rău; aceasta înseamnă că nu sunt supuși patimilor omenești (*Geneza R.*, 48, 11).

Oamenii au în comun cu îngerii trei lucruri: «Ei posedă cunoașterea, ca și îngerii oficianți; ca și ei, sunt înzestrați cu o statură dreaptă; tot ca și ei, vorbesc limba sfântă (ebraica)» (*Hag.*, 16a). În privința limbii, se presupune că îngerii nu cunosc aramaica (excepție ar face doar Gabriel, care este inițiat în toate idiomurile); de aceea cererile către Dumnezeu evreul nu le va adresa în limba aramaică, limbă pe care n-o cunosc îngerii, care trebuie să ducă rugile până la tronul divin (*Sot.*, 33a). S-a emis ipoteza că această afirmație urmărea practic să mențină măcar pentru rugăciuni folosirea limbii ebraice, pe care aramaica o înlocuise ca limbă curentă a evreilor.

Vom vedea în continuare că unele sarcini speciale sunt încredințate cutărui sau cutărui înger. Unii îngeri au sarcini în ce privește rugăciunile oamenilor. Se spunea: «Când în toate locurile în care este slăvit Domnul s-a terminat slujba, îngerul însărcinat cu rugăciunile adună toate rugile care au fost făcute, alcătuiește din ele cununi pe care le pune pe creștetul Sfântului Unic (binecuvântat fie El!)» (*Exod. R.*, 21, 4). Deoarece există o omelie privitoare la următorul text: «O, Tu, care asculți rugăciunea, toți oamenii vor veni la Tine» (*Ps.*, 65, 2), îngerul n-a fost înfățișat ca un intermediar între omul care se roagă și Dumnezeu. Aceasta ar fi contrazis cu totul principiul general: Dumnezeu este în apropierea oricui îl invocă în chip sincer. Textul considerat nu este decât un joc de cuvinte: «*adeha*», adică «până la tine», poate fi

vocalizat «eduieha», adică podoaba ta, iar rugăciunile sunt, firește, laude adresate Domnului, element dominant în cultul ebraic.

Cu toate acestea, este posibil ca obiceiul de a invoca îngerii să se fi dezvoltat în pietatea populară[1]. Rabinii se opuneau acestui obicei, așa cum apare net din următoarele spuse, atribuite lui Dumnezeu: «Dacă un om este la ananghie, să nu ceară ajutor de la Mihail sau de la Gabriel; să-și îndrepte strigătul spre Mine și îi voi răspunde de îndată» (p. *Ber.*, 11a).

În Biblie, nici un înger nu este desemnat cu un nume propriu, înainte de cartea lui Daniel. Acest apocalips îi menționează pentru prima dată pe Gabriel (*Daniel*, 8, 16, 9, 21) și pe Mihail, «unul dintre conducătorii principali» (10, 13) sau «marele conducător» (10, 1). Iată de ce rabinii au declarat: «Numele îngerilor a venit la Israel din Babilon» (p. *R. h.*, 12, 2). Desemnarea lui Mihail ca «unul dintre conducătorii principali» a creat credința într-o ierarhie îngerească.

În fruntea acestei ierarhii se află patru arhangheli, corespunzând celor patru diviziuni ale armatei israeliene, după *Numeri*, 2. «La fel după cum Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a creat patru vânturi (puncte cardinale) și patru flamuri (pentru armata lui Israel), tot astfel a creat patru îngeri care să înconjoare tronul său; Mihail, Gabriel, Uriel și Rafael. Mihail este la dreapta sa, corespunzând tribului lui Ruben; Uriel este la stânga, corespunzând tribului lui Dan, care este așezat la nord; Gabriel se află înainte, corespunzând tribului lui Iuda, precum și lui Moise și Aaron, care se află la răsărit; Rafael se află înapoi, corespunzând tribului lui Efraim, la apus» (*Numeri R.*, 2, 10).

Cei mai importanți dintre toți îngerii ar fi Mihail și Gabriel; ei sunt adesea menționați cooperând la aceeași misiune. Ei au fost cei doi cavaleri de onoare la căsătoria lui Adam, celebrată de

---

[1] A mai rămas o urmă în ritualul ebraic al rugăciunilor. Seara, înainte de a merge la culcare, se recită o rugăciune, care cuprinde următoarele: «În numele Domnului, Dumnezeul lui Israel, fie ca Mihail să stea la dreapta mea, Gabriel la stânga, Uriel înainte și Rafael în spate, iar deasupra capului meu să sălășluiască prezența divină a lui Dumnezeu» (Ediția Singer, p. 297).

Însuși Dumnezeu (*Geneza R.*, 8, 53). Mai târziu, ei au asistat la înmormântarea lui Moise (*Deuteronom R.*, 11, 10). Mihail îl depășește și pe Gabriel în demnitate (*Ber.*, 4b); pretutindeni unde apare el, este prezentă slava *șehinei* (*Exod. R.*, 2, 5). Fiecare națiune are îngerul ei păzitor; Mihail este cel al lui Israel. Atunci când îngerul rău Samael îl acuză pe Israel în fața Domnului, îngerul Mihail, asemenea unui avocat, îi ia apărarea (*Ibidem*, 13, 5). Mihail este acela care a vestit-o pe Sara că ea va da naștere unui fiu (*R. m.*, 16b). Tot el a prezidat la instruirea lui Moise (*Deuteronom R.*, 11, 10). În istoria națiunii, a dat adesea dovadă că este protectorul ei, în care se poate avea încredere. El a lovit oștirea lui Senaherib (*Exod. R.*, 18, 5). El a încercat să împiedice exilul, pledând pe lângă Dumnezeu cauza poporului evreu: «Salvează-i din cauza celor credincioși care se află printre ei!» (*Ioma*, 77a). Dar păcatele poporului cântăreau prea greu. Când Haman a complotat pentru exterminarea tuturor evreilor din Persia, Mihail i-a apărat în ceruri (*Ester R.*, 7., 12).

Dumnezeu i-a încredințat lui Gabriel multe misiuni. El a fost unul din cei trei îngeri care l-au vizitat pe Abraham și tot lui i-a revenit distrugerea Sodomei (*B. m.*, 86b). El dorea să-l elibereze pe Abraham din cuptorul în care fusese aruncat din porunca regelui Nimrod, dar Dumnezeu a zis: «Eu sunt Unicul în univers, iar Abraham este și el singur; se cuvine deci ca eu, Unicul, să-l eliberez eu însumi pe el, care este singur» (*Ps.*, 118a). Gabriel a ferit-o pe Tamar de soarta fatală care trebuia să pedepsească purtarea ei lipsită de rușine: moartea prin foc. Tot el este cel care l-a protejat pe Iosef contra relelor intenții ale lui Putifar (*Ibidem*, 13b) și care i-a predat cele 70 de limbi de pe lume (*Ibidem*, 33a). Gabriel este cel care le-a lovit pe servitoarele fiicei faraonului, atunci când ele încercau s-o convingă să nu-l salveze pe Moise (*Ibidem*, 12b). Tot el lovea copilul pentru a-l face să plângă, în așa fel încât să trezească mila prințesei (*Exod. R.*, 1, 24). El a salvat a doua oară viața lui Moise atunci când, potrivit legendei, faraonul, îndemnat de sfetnicul său Ietro, a pus copilul la încercare pentru a ști dacă el este personajul destinat să-i răstoarne legile. Faraonul a pus în fața lui Moise cărbuni aprinși și o coroană; dacă

Moise ar fi pus mâna pe coroană, l-ar fi ucis. Din propriul imbold, copilul ar fi făcut gestul fatal, dar Gabriel i-a împins mâinile în direcția cărbunilor (*Ibidem*, 26).

Potrivit unei legende curioase, când Solomon s-a căsătorit cu fiica unui faraon, «Gabriel a coborât (pe pământ) și a înfundat în mare o trestie, în jurul căreia s-a adunat un banc de aluviuni; pe această insuliță a fost clădită marea cetate a Romei» (*Sanh.*, 21b). Se pare că în acest fel se dorea exprimată ideea că din actul nesăbuit al lui Solomon a rezultat crearea unui nou imperiu, menit să distrugă regatul lui Israel.

Gabriel a fost, de asemenea, îngerul despre care vorbește Ezechiel (9, 3s) și care, purtând o călimară, i-a marcat pe frunte pe acei ierusalemiteni care trebuiau să fie cruțați (*Șab.*, 55a). El a împiedicat ca Ananias, Misael și Azarias să moară prin foc (*Ps.*, 118ab). El a contribuit la salvarea poporului lui Israel în vremea lui Ahasveros, convingând-o pe Vaști să nu se supună poruncii regelui de a se înfățișa la ospăț (*Meg.*, 12b), ceea ce a determinat ca Estera să fie aleasă ca regină în locul ei. Tot Gabriel a scris din nou în cronicile regale istorisirea serviciului pe care l-a făcut Mordehai prin denunțarea complotului regicid — istorisire ce fusese ștearsă din cronici de către Șimșai (*Ibidem*, 16a).

Despre ceilalți doi arhangheli se povestesc puține. După cum arată numele său, Rafael este prințul vindecărilor. El i-a însoțit pe Mihail și Gabriel când l-au vizitat pe Abraham; l-a însănătoșit pe patriarh când acesta a suferit după ce a fost circumcis (*B. m.*, 86b). În ceea ce îl privește pe Uriel (al cărui nume semnifică «lumina lui Dumnezeu»), prin intermediul său oamenii au dobândit cunoașterea despre Dumnezeu. «De ce a fost numit Uriel? Din pricina *Torei*, a profeților și a hagiografilor, prin mijlocirea cărora Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) răscumpără păcatele și îl luminează pe Israel» (*Numeri R.*, 2, 10).

Un înger era desemnat ca «prinț al fiecăruia dintre elemente». Gabriel este prințul focului (*Pes.*, 118a); Jurkami — prinț al grindinei (*Ibidem*), Ridia — prinț al ploii (*Taan.*, 25b); Rahab — prinț al mării (*B. b.*, 74 B), Laila — prinț al nopții (*Sanh.*, 96a) și al concepției (*Nid.*, 10b); Duma era îngerul morții (*Pes.*, 18b).

Alți prinți sunt enumerați fără nume propriu, de exemplu prințul lumii (*Iov*, 16b) și prințul ghehenei (*Arah.*, 15b).

Scriitorii târzii l-au identificat pe «prințul lumii» cu Metatron. Acest nume a provenit, probabil, din latinescul *metator*, precursor; se vedea în el pe îngerul care-i «preceda» pe israeliți în deșert (*Ieșirea*, 23, 20). Într-o vreme, el a avut parte de o venerare deosebită, căci se specifică să nu i se adreseze rugăciuni. «Un saduceu îi spuse lui rabi Idit: „Stă scris: El i-a zis lui Moise: Suie-te la Domnul (*Ieșirea*, 24, 1). De fapt, ar trebui să fie: Urcă pe lângă mine". R. Idit răspunse: „Cel care a vorbit era Metatron; numele lui este același cu al Stăpânului său, cum stă scris: „Numele meu este în el" (*Ieșirea*, 2, 3, 21) — «În acest caz, zise saduceul, ar trebui să ne rugăm la el! — Nu, a fost răspunsul rabinului, deoarece contextul declară: „Nu mă schimba pentru el"[1]. — Dacă așa stau lucrurile, de ce versetul continuă zicând: „căci el nu va ierta păcatele voastre?". — Te asigur, noi nu l-am acceptat nici ca precursor, căci stă scris: „Dacă nu mergi Tu Însuți (Dumnezeu) cu noi, nu ne lăsa să plecăm de aici" (*Ieșirea*, 33, 15)» (*Sanh.*, 38b).

Într-un loc se face aluzie la această identificare eretică a lui Metatron cu Dumnezeu. Se povestește că atunci când apostatul Aher[2] a făcut ascensiunea spre paradis, «l-a văzut pe Metatron, căruia i se permisese să rămână așezat în timp ce înregistra meritele lui Israel. Aher spuse: „S-a declarat că în cer nu există nici efort, nici oboseală, că nu se șade, că îngerii nu au spate[3]. Dar (văzându-l pe Metatron) se ridică întrebarea: există oare *două* puteri?"» (*Hag.*, 15a).

Metatron este colaboratorul lui Dumnezeu pentru instruirea tineretului. În timp ce Dumnezeu consacră pentru aceasta ultimele

---

[1] Așa era înțeles textul ebraic, care, în realitate, înseamnă «nu te opune».

[2] Vezi paragraful *Cosmologie*.

[3] Îngerii sunt concepuți ca neavând spate, dar ca având patru fețe, așa încât să-L poată vedea întruna pe Dumnezeu (Cf. *Ezech.*, 1, 6). Văzându-l pe Metratron șezând în timp ce toți ceilalți îngeri sunt obligați să stea în picioare în prezența lui Dumnezeu, Aher presupunea că Metratron este înzestrat cu o putere divină.

trei ceasuri ale zilei, Metratron exercită această funcție în restul timpului (*A. Z.*, 3b).

Metatron era împerecheat cu alt înger, cu numele Sandalfon, cuvânt grec (*sundelfos*) care semnifică «frate asociat (cu fratele său)». Dintre toți, Sandalfon are statura cea mai mare. «Stând cu picioarele pe pământ, capul său atinge nivelul *haiyot*. Între ceilalți îngeri și el, diferența de înălțime reprezintă spațiul care este parcurs în 500 de ani. El stă înapoia carului ceresc (*Ezech.* 1, 15 ss) și (din rugăciunile înfățișate lui Dumnezeu) împletește cununi pentru Creatorul său» (*Hag.*, 13b).

Îngerii formează *familia* lui Dumnezeu; uneori între ei se iscă dezacorduri care tulbură pacea pe pământ. De aceea un rabin obișnuia să adauge la rugăciunile sale zilnice următoarea cerere: «Fie ca voința Ta, Doamne, Dumnezeul nostru, să fie menținerea păcii acolo-sus, precum și aici-jos» (*Ber.*, 16b). Îngerii alcătuiesc lui Dumnezeu o curte cerească: Dumnezeu nu face nimic pe lumea aceasta fără să-i asculte. Dar decizia finală aparține totdeauna lui Dumnezeu (p. *Sanh.*, 18a). Astfel, El adunase părerile lor privind crearea omului și a respins obiecțiile lor (*Geneza R.*, 8, 4).

Imensa mulțime a îngerilor (s-ar putea spune în calitate de corp constituit) este o putere care acționează în slujba dreptății pe lume, chiar dacă, așa cum vom vedea, există în rândul ei și unii îngeri răi. În această privință, iată două texte convingătoare: «Prima dată când israeliții au declarat: „Vom face", și apoi „Vom asculta" (*Ieșirea*, 24, 7)[1], au venit 60 de miriade de îngeri oficianți și au format două cununi deasupra poporului, una pentru „vom face", cealaltă pentru „vom asculta". Dar când Israel a păcătuit adorând vițelul de aur, au apărut 120 de miriade de îngeri distrugători, care au smuls cununile» (*Șab.*, 88a). — «Doi îngeri oficianți îl însoțesc pe bărbatul care se întoarce acasă de la sinagogă, în seara de Șabat. Unul este bun, celălalt — rău. Intrând

---

[1] Verbul *șema* poate semnifica atât «a asculta», cât și «a se supune». Adoptând primul înțeles, rabinii întăresc făgăduiala: Israel se angajează să «facă» voința lui Dumnezeu, chiar înainte de a fi «ascultat». În *Ieșirea*, cu sensul de «a se supune», cele două verbe sunt practic echivalente.

în casă, la vederea lămpii aprinse în cinstea Șabatului, a mesei și a patului pregătite, îngerul cel bun exclamă: „Fie voia Ta ca la fel să stea lucrurile și în seara Șabatului următor!", iar îngerul cel rău este nevoit să răspundă: „Amin". Dar dacă locuința nu se înfățișează cum se cuvine în cinstea Șabatului, îngerul cel rău strigă: „Fie voia ta ca și la viitoarea sâmbătă lucrurile să arate la fel", iar de astă dată îngerul cel bun să fie nevoit să răspundă: „Amin"» (*Ibidem*, 119b).

Îngerul este deci ca o rază a harului divin, care încurajează ființa omenească să persevereze în efortul său de a se arăta credincioasă în îndeplinirea datoriilor ei religioase. Totuși, se spunea uneori că doi îngeri oficianți nu încetează să însoțească pe fiecare om, pentru a da mărturie despre comportarea sa zilnică (*Hag.*, 16a). Aceasta subliniază ideea potrivit căreia orice acțiune, orice faptă, orice gest al omului, chiar îndeplinite în taină, sunt înregistrate în contul său.

Istoria căderii îngerilor, care se găsește în literatura apocaliptică, este absentă în Talmud și în *Midraș*. La rabini, îngerii răi nu mai sunt decât o închipuire menită să exprime ideea de mânie divină; ei au ca funcție executarea hotărârilor pe care Dumnezeu a trebuit să le ia pentru a pedepsi răutatea omenească. Aceasta reiese limpede dintr-un șir de texte. «Ce semnifică expresia: „încet în mânie" aplicată lui Dumnezeu? Ea semnifică: ținându-și mânia la mare distanță. Se poate compara situația respectivă cu aceea a unui rege care avea în slujba sa două legiuni de soldați cruzi. Dacă i-aș ține în garnizoană în propria mea reședință, își zise el, în cazul în care locuitorii m-ar necăji, oamenii mei s-ar îndrepta împotriva lor și i-ar trata cu o asprime excesivă. Deci, voi îndepărta legiunile, pentru ca, dacă s-ar întâmpla să mă necăjească populația, cetățenii să aibă totuși timpul să mă liniștesc până să chem legiunile. În același fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a spus: „*Af* și *Hema*[1] sunt îngerii distrugerii. Îi voi trimite foarte departe, în așa fel încât dacă copiii lui Israel m-ar necăji înainte

[1] Aceste două nume semnifică: «mânie», «furie».

ca eu să-i fi putut chema pe acești îngeri, vinovații să aibă timp să se căiască, ceea ce mi-ar plăcea" (p. *Taan.*, 65b). Când Sfântul Unic i-a spus lui Moise: „Ridică-te, coboară de aici în grabă" (*Deuteronom*, 9, 12), cinci îngeri distrugători îl auziră și se arătară gata să-l atace pe Moise. Acești îngeri sunt: *Af, Hema, Keṭef*[1], *Meshit* (distrugător) și *Mahale* (cel care consumă)» (*Deuteronom R.*, 3, 71).

Vorbind despre îngerul rău Samael, șeful tuturor Satanilor, *Deuteronom R.*, 11, 10, se referă la oștirea îngerilor răufăcători și la conducătorul lor. «Satan» personifică răutatea. Iată o remarcă semnificativă: «Satan, *ieṭer hara*[2] și îngerul morții sunt unul și același lucru» (*B. b.*, 16a). Această remarcă arată că impulsul spre rău este mai curând o forță imanentă în individ decât efectul unei influențe exterioare. Ea explică și de ce Dumnezeu permite lui Satan să acționeze și nu-l suprimă. Aceasta deoarece, așa cum vom vedea, *ieṭer hara* face parte integrantă din firea omenească, fără de care omenirea ar fi nimicită de îndată.

Fiecare om trebuie să vegheze neîncetat să scape de puterea lui Satan. Un rabin recomandă oricui capătă ospitalitate să pronunțe următoarea binecuvântare la adresa celui care îl primește: «Fie ca el să propășească în toate privințele, ca Satan să nu aibă putere asupra lucrărilor mâinilor sale și ale noastre; ca nici o ispită de a păcătui, de a nu se supune, de a comite nedreptate să nu-l atingă nici măcar în treacăt, pe el și nici pe noi, de acum înainte și mereu» (*Ber.*, 46a).

Iată alt îndemn: «Fie ca nimeni să nu deschidă gura pentru Satan» (*Ibidem*, 19a), cu alte cuvinte să nu rostească nici o vorbă necuviincioasă care ar cădea înapoi asupra sa. În sprijinul acestui avertisment a fost pomenită istoria pitorească a unui oarecare Pelimo: «El obișnuia să repete: „Fie ca o săgeată să crape ochiul lui Satan!"[3]. Or, s-a întâmplat ca, în seara zilei ispășirii, Satan să-i apară sub trăsăturile unui cerșetor și să-i ceară de pomană. Pelimo

---

[1] Aceeași semnificație ca și la nota anterioară.

[2] Vezi textul «Cele două impulsuri» din acest capitol.

[3] Cu alte cuvinte: «îl bravez, îl sfidez pe Satan».

îi întinse o bucată de pâine. Satan îi zise: „În această seară toată lumea stă acasă, numai eu sunt ținut pe dinafară!". Pelimo îi dădu drumul în casă și îi oferi de mâncare. Satan reluă: „În această zi, fiecare șade la masa (pregătită pentru după post), doar eu sunt ținut la distanță". I se dădu un scaun la masă și el se așeză. Avea trupul acoperit cu furuncule și abcese, de care el se preocupa într-un fel deosebit de respingător. Pelimo îi zise: „Supraveghează-te, stai curat la masă!". Satan îi răspunse atunci: „Dă-mi o cupă". Dorința îi fu îndeplinită. Atunci el tuși și scuipă în cupă. Dojenit pentru purtările sale, el se lăsă în jos, prefăcându-se că moare, iar gazda sa auzi voci care strigau: „Pelimo a omorât, a ucis un om!". Speriat, Pelimo o luă la fugă, să se ascundă. Dar Satan îl urmări, îl sili să îngenuncheze, după aceea dezvălui cine este și îl întrebă: „Pentru ce folosești mereu expresia «Fie ca o săgeată să crape ochiul lui Satan»?" — Dar cum ar trebui să spun? — Trebuie să zici: „Fie ca Cel Prea Milostiv să-l controleze pe Satan!"» (*Kid.*, 81ab).

Întrucât Satan nu are darul ubicuității, el are nevoie de mulți emisari care să-i execute ordinele. Am notat că îngerii buni îl însoțesc pe omul drept, iar omul rău are ca însoțitori îngeri răi. De aceea se dădea următorul sfat: «Dacă vezi un om drept pregătindu-se pentru o călătorie și dacă și tu ai de urmat același drum, fă în așa fel încât să pleci cu trei zile înainte sau după data pe care ți-o fixaseși, astfel încât să fii în tovărășia acestui om drept, deoarece un asemenea om este însoțit în călătorie de îngeri oficianți; doar s-a spus: „El va porunci îngerilor săi să te păzească în toate căile tale" (*Ps.*, 91, 11). Dar dacă vezi că un om rău întreprinde o călătorie și ai și tu nevoie să mergi pe același drum, ferește-te să te afli în tovărășia lui, grăbește sau întârzie plecarea ta față de data pe care o stabiliseși, deoarece stă scris: „Pune-l sub stăpânirea unui om rău și un adversar (*satan*, în ebraică) se va afla în dreapta lui" (*Ps.*, 109, 6)» (*Tosifta Șab.*, 17, 2).

Satan îndeplinește trei funcții: ademenește oamenii, îi acuză în fața lui Dumnezeu și aplică pedeapsa cu moartea (*B. b.*, 16a). El este amăgitorul prin excelență, iar procedeele sale sunt bine ilustrate prin comportarea pe care a avut-o față de primul patriarh.

Citim în Biblie: «Abraham a făcut un ospăț mare în ziua în care Isaac a fost înțărcat» (*Facerea*, 21, 2). Iată ce spune Talmudul în legătură cu aceasta: «Satan a adresat Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) următoarele cuvinte: „Rege al universului! Ai dat cu mărinimie un urmaș acestui bătrân în vârstă de 100 de ani și, printre toate bucuriile pe care le are, nici nu se gândește să-ți ofere (ca jertfă) nici măcar o porumbiță! — Oare face toate acestea doar din cauza fiului său?, spuse Dumnezeu. Dacă i-aș cere să-mi sacrifice acest fiu, sunt convins că se va supune de îndată"» (*Sanh.*, 80b).

Devenit în felul acesta răspunzător de toată treaba, Satan a manevrat în așa fel ca Abraham să nu-și îndeplinească intențiile: «Samael a venit la părintele nostru Abraham și i-a zis: „Bătrâne, bătrâne, ți-ai pierdut mințile? Vei ucide un fiu care ți-a fost dat când aveai 100 de ani? — Firește, spuse Abraham. — Și dacă Dumnezeu ți-ar impune încercări încă și mai aspre, ai fi în stare să le suporți? — Da, chiar dacă ar fi ceva și mai îngrozitor decât aceasta. — Dar mâine Dumnezeu te va trata ca pe un ucigaș, te va acuza că ai vărsat sângele fiului tău! — Chiar și în acest caz, zise Abraham, trebuie să mă supun". Față de acest insucces, Satan i se adresă lui Isaac: „Copil al unei mame nefericite, îi zise el, tatăl tău te va ucide. — Nu are importanță, eu trebuie să mă supun". Atunci Satan reluă: „Și toată îmbrăcămintea minunată pe care mama ta ți-a făcut-o va ajunge în mâinile lui Ismael, dușmanul casei tale! Nu trebuie să ai grijă de asta?". Dar toate aceste sugestii nu izbutiră să pătrundă cu totul (în spiritul lui) Isaac, dar avură un rezultat parțial; stă scris: „Isaac vorbind cu tatăl său Abraham a zis: Tată!" (*Facerea*, 22, 7). Cuvântul *tată* este enunțat de două ori, aceasta exprimă dorința pe care o avea Isaac ca Abraham să fie plin de milă față de el» (*Geneza R.*, 56, 4).

De asemenea, Satan a fost răspunzător de fabricarea vițelului de aur. Textul cuprinde următoarele cuvinte: «Poporul, văzând că Moise întârzie (*boșeș*) să coboare de pe munte» (*Ieșirea*, 32, 1). Comentariu talmudic: «Nu citiți *boșeș*, ci *baii șeș*, adică ora șase sosise». Când Moise urcase pe munte, el spusese poporului lui Israel: «La capătul a 40 de zile, la începutul orei a șasea, voi reveni». Or, la capătul celor 40 de zile, a apărut Satan și a răspândit

confuzie în spirite: «Unde este stăpânul vostru, Moise?, întrebă el. — A urcat colo, sus. — Dar ora a șasea a trecut». Poporul nu-i dădea atenție. Atunci el reluă: «Moise a murit». Întrucât poporul nu-i dădea crezare, Satan recurse la o viziune: făcu să treacă în fața ochilor israeliților imaginea sicriului lui Moise. În acest moment s-a iscat cererea pe care ei au adresat-o lui Aaron: «Acest Moise, nu știm ce s-a întâmplat cu el» (*Șab.*, 89a).

Satan nu numai că răspândește vrăjitorii pe pământ, dar îi și acuză pe oameni în fața lui Dumnezeu. Stă scris: «Satan acuză numai când este primejdie» (p. *Șab.*, 5b). Astfel, când un copil vine pe lume, îngerul morții (adică Satan) se face acuzatorul mamei. El (mai) este și acuzator în trei împrejurări primejdioase: când careva se găsește într-o casă șubredă, care riscă să se prăbușească; când se merge pe un drum singuratic; când se întreprinde o călătorie pe mare» (*Eccles. R.*, 3, 2).

Se povestește că «atunci când israeliții au ieșit din Egipt, îngerul Samael s-a ivit pentru a-i acuza. El spuse în fața Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): „Rege al universului, până acum ei au venerat idoli și tu vrei să îndepărtezi pentru dânșii valurile mării!"» (*Exod. R.*, 21, 7).

Satan ar vrea să desfășoare cu o intensitate deosebită activitatea sa de acuzator în timpul celor zece zile care despart Anul Nou de Ziua Ispășirii, perioadă în care israeliții imploră iertarea păcatelor lor. Dar Dumnezeu, în mila Sa, îl reduce atunci la neputință împotriva poporului Său. «Sunetul cornului de berbec (*șofar*) din prima zi a anului îl reduce la tăcere pe Satan» (*R. H.*, 16b). În ziua ispășirilor, «Satan nu are puterea să se opună (cererilor lui Israel care solicită iertare)». «Literele cuprinse în *he-Satan* (Satana) au ca valoare numerică 364; aceasta arată că puterea sa de acuzație se exercită 364 zile ale anului, dar nu în ziua ispășirilor» (*Ioma*, 20a).

În sfârșit, Satan este cel care aduce moartea; de aici provine faptul că i s-a dat numele de înger al morții. Sunt multe texte în care el este pomenit sub acest titlu. De pildă: «Atunci când Core s-a răsculat contra lui Moise, îngerul morții a înaintat pentru a-l decima pe Israel și i-a produs multe daune. Dacă și-ar fi îndeplinit

intențiile, ar fi nimicit națiunea» (*Numeri R.*, 5, 7). A fost împiedicat de către Moise.

Între alte sfaturi pe care r. Iehuda Prințul le dădea fiilor săi, se află și acesta: «Nu vă proptiți în fața unui bou care vine din mlaștină, căci Satan dansează între coarnele sale» (*Pes.*, 112b); deci, animalul este mai înclinat decât de obicei să lovească oamenii cu coarnele sale și să-i ucidă. Un alt rabin formula următoarea recomandare: «Dacă într-o localitate bântuie o epidemie, nimeni să nu meargă prin mijlocul drumului, căci pe acolo merge îngerul morții. Deoarece el a obținut autorizația (de a ucide), el umblă fățiș. Dacă într-o localitate starea de sănătate este mulțumitoare, nimeni să nu meargă pe marginile drumului, căci pe acolo se furișează pe ascuns îngerul morții, care n-a obținut nici o autorizație« (*B. K.*, 60b).

Principalul leac ce trebuie opus amăgirilor lui Satan și pericolului îngerului morții nu este altul decât *Tora*. De aici, următoarea afirmație: «Atunci când Israel, la muntele Sinai, a strigat: „Tot ce a zis Domnul vom face și vom asculta" (*Ieșirea*, 24, 7), Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) l-a chemat pe îngerul morții și i-a spus: „Cu toate că te-am îndrituit să fii guvernator al lumii, care își exercită puterea asupra spiței omenești, n-ai voie să te ocupi de acest popor — ei sunt propriii mei copii"» (*Levit. R.*, 18, 9).

În pofida rădăcinilor puternice pe care le avea în iudaismul epocii talmudice credința în îngeri — cele spuse mai sus o dovedesc cu prisosință —, nu este mai puțin evident că au existat încercări de a slăbi această credință și de a reduce importanța îngerilor. În mod deosebit se susținea că dacă omul este cu frica de Dumnezeu, atunci el este superior îngerilor. Aceasta reiese din următoarea concluzie talmudică: «Când Adam locuia în grădina Edenului (adică fără păcate), el se odihnea de obicei, iar îngerii oficianți îi aduceau carne și îi strecurau vinul» (*Sanh.*, 59b). Se mai spunea: «Oamenii drepți sunt mai presus decât îngerii oficianți» (*Ibidem*, 93a). Și: «Dacă un om se ferește de practicarea magiei, el este introdus într-o parte din cer unde nici îngerii oficianți nu pot pătrunde» (*Ned.*, 32a). Aceste vederi culminează într-o spusă tipică: «În viața care va să vină, Sfântul Unic

(binecuvântat fie El!) va stabili reședința cerească a celor drepți în interiorul celei a îngerilor oficianți» (*p. Șab.*, 8d), adică mai aproape de tronul divin.

IV. Israel și națiunile

După *elionim,* creaturile care își au sălașul în ceruri, să trecem acum la acelea care locuiesc pe pământ, *tahtonim.* Bazându-se pe tabelul genealogic din *Facerea*, 10, rabinii au fixat la 70 numărul națiunilor care populează lumea și al limbilor care sunt vorbite pe pământ.

Într-o literatură compusă de evrei pentru evrei, este firească preeminența excepțională dată poporului lui Israel. Într-adevăr, populația pământului poate fi împărțită între Israel și celelalte națiuni luate în bloc. Israel este poporul ales: dogmă capitală. Evident, este o doctrină biblică, dar rabinii au amplificat-o la infinit. Peste tot, Talmudul insistă în special asupra legăturii strânse și unice care există între Dumnezeu și poporul său.

Iată, din acest punct de vedere, expresii semnificative: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice lui Israel: Eu sunt Dumnezeu pentru toți cei care vin pe lume, dar numai cu tine mi-am asociat numele. Nu sunt numit Dumnezeul idolatrilor, ci Dumnezeul lui Israel» (*Exod R.*, 29, 4). — «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) și-a legat marele său nume de Israel. Poate fi comparat cu un rege care avea cheia unui cufăr mic. Dacă o las așa cum este, zise el, se va pierde. O să-i fac deci un lanț, în așa fel încât dacă cheia se rătăcește, lanțul va indica unde se află ea. La fel vorbea Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): „Dacă îi las pe israeliți așa cum sunt ei, vor fi înghițiți în mijlocul națiunilor păgâne. Voi atașa deci de dânșii marele meu nume și ei vor trăi"» (p. *Taan.*, 65d).

Ultimul citat permite să se vadă din ce motiv doctrina poporului ales ocupă un loc esențial în învățământul rabinic. Ea datează dintr-o epocă în care poporul străbătuse o criză copleșitoare: templul său era distrus, Statul nu mai exista, populația zăcea, împrăștiată, în țări străine. În disperarea lor, mulți erau aceia

care, fatal, începeau să se creadă respinși de Dumnezeul lor. Îmbărbătarea le-a venit din școli și din sinagogi, împreună cu mesajul că Dumnezeu este fidel: Israel este mereu poporul său și Domnul n-a încetat să vegheze asupra lui.

Iată un exemplu din aceste accente înviorătoare: «Priviți cât de iubiți sunt israeliții de către Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): în orice loc au fost exilați dânșii, *șehina* a fost împreună cu ei. Ei au fost exilați în Egipt și *șehina* a fost cu ei, deoarece stă scris: „Nu m-am exilat eu (nu m-am dezvăluit eu)[1] casei tatălui tău când erau în Egipt?" (*I Samuel*, 8, 27). Ei au fost exilați în Babilon și *șehina* a fost cu ei așa cum s-a spus: „Din pricina voastră am fost trimis (*sic*) în Babilon" (*Isaia*, 41, 14). La fel, când în viitor, ei vor fi mântuiți, *șehina* va fi cu ei, căci stă scris: „Domnul va reveni împreună cu captivii săi" (*Deuteronom*, 30, 3). Nu scrie: „Domnul îi va readuce", ci „Domnul va reveni cu", ceea ce arată că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi va însoți» (*Meg.*, 29a).

Aceeași tendință inspiră explicarea începutului cântecului intonat de către Israel după trecerea Mării Roșii: «Domnul este puterea mea și temeiul cântărilor mele (de laudă)» (*Ieșirea* 15, 2). Iată ce vroiau să spună, dar lecția se aplică și timpurilor de după aceea: «Tu ești cel care asistă și susține pe oricine vine pe lume și cu atât mai mult ești pentru mine. Toate popoarele lumii proclamă lauda Sfântului Unic (binecuvântat fie El!), dar cântecul meu care îl aclamă îi place mai mult decât ale altora». Israel declară: «Ascultă, Israele, Domnul Dumnezeul nostru este singurul Domn» (*Deuteronom*, 6, 4), iar Spiritul Sfânt exclamă: «Este oare pe pământ un singur popor care să fie ca poporul tău Israel?» (*I Cron.*, 17, 21). Israel zice: «Cine este ca tine printre cei puternici, Doamne?» (*Ieșirea*, 15, 11). Iar Spiritul Sfânt exclamă: «Ferice de tine, Israele! Cine este ca tine?» (*Deuteronom*, 33, 29). Israel zice: «Cine este ca Domnul, Dumnezeul nostru, ori de câte ori Îl chemăm?» (*Deuteronom*, 4, 7). Iar Spiritul Sfânt strigă: «Care este neamul cel mare care să aibă un Dumnezeu atât de aproape de el?» (*Ibidem*). Israel zice: «Tu ești fala puterii sale» (*Ps.*, 89, 17).

---

[1] Verbul ebraic *gala* semnifică fie: «a se revela», fie «a fi exilat».

Iar Spiritul Sfânt proclamă: «Israele, în tine mă voi slăvi» (*Isaia*, 49, 3) (*Meh. asupra Exod.*, 18, 2; 56b).

Relația care îl unește pe Israel cu Dumnezeu este atât de intimă, încât felul în care Israel este tratat pe pământ are repercusiuni asupra lui Dumnezeu în cer. «Cine se ridică împotriva lui Israel acționează ca și cum s-ar ridica împotriva Sfântului Unic (binecuvântat fie El!)» (*Meh. as. Exod.*, 15, 7; 39a): «Cine îl ajută pe Israel acționează ca și cum l-ar ajuta pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» (*Ibidem*, 39b). «Cine îl urăște pe Israel este asemenea celui pe care îl urăște Dumnezeu» (*Sifre Numeri*, paragr. 84; 22b).

Totuși, dacă Israel este poporul ales, aceasta nu înseamnă că primește din partea lui Dumnezeu dovezi speciale ale favorii sale. Departe de a daTora acestei alegeri o situație materială mai bună decât cea a altor națiuni, Israel poartă o răspundere mai mare și este expus mai mult decât ele la pedepse. «Israel este suita care face cortegiu Regelui; datoria sa este să-l imite pe Rege» (*Sifre Levit.*, 18, 2). «Pentru că îl iubește pe Israel, Dumnezeu îi înmulțește suferințele» (*Exod. R.*, 1, 1). «Sfântul Unic i-a dat lui Israel trei daruri prețioase și pe toate i le-a conferit prin mijlocirea suferinței; acestea sunt: *Tora*, țara lui Israel și lumea care va să vină» (*Ber.*, 5a).

Lui Israel îi revine principala răspundere în calitatea sa de paznic al *Torei*, revelația divină. De vreme ce scopul creației divine a fost slăvirea lui Dumnezeu prin mijlocirea *Torei*, iar Israel a fost chemat s-o primească, «Israel a fost în gândirea lui Dumnezeu încă înainte de crearea universului» (*Geneza R.*, 1, 4); «cerul și pământul n-au fost create decât avându-l în vedere pe Israel» (*Levit. R.*, 36, 4), și «la fel după cum lumea n-ar putea exista fără vânturi, tot astfel ea nu poate exista fără Israel» (*Taan.*, 3b). Aici nu este nici o intenție de a se grozăvi, deoarece toate aceste aforisme vizează în Israel pe paznicul *Torei* și au în vedere, prin urmare, un fapt de ordin spiritual.

Alegerea lui Israel n-a fost arbitrară. Pentru ca Dumnezeu să nu poată fi acuzat că uzează de favoritisme, o tradiție istorisește că *Tora* a fost oferită tuturor națiunilor, dar numai Israel a vrut

s-o accepte. »De ce Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) l-a ales pe Israel? Pentru că toate popoarele au respins *Tora* și au refuzat s-o primească, în timp ce Israel a acceptat și l-a ales pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) și *Tora* sa» (*Numeri R.*, 14, 11).

Această idee este expusă deplin în următoarea legendă: «Atunci când Omniprezentul s-a revelat pentru a-i da lui Israel *Tora*, el nu s-a manifestat numai față de acest popor, ci tuturor națiunilor. Întâi el s-a adresat fiilor lui Esau și le-a zis: „Vreți să acceptați *Tora*?". Ei întrebară ce conține ea. Dumnezeu le spuse: Să nu ucizi. — Rege al universului, răspunseră ei, din fire strămoșul nostru vărsa sânge, după cum s-a spus: „mâinile sunt mâinile lui Esau" (*Facerea*, 27, 22) și de aceea tatăl lui i-a prezis următoarele: „Vei trăi din sabia ta" (*Ibidem*, 40). Atunci Dumnezeu se întoarse spre fiii lui Amon și ai lui Moab și le spuse: „Vreți să acceptați *Tora*?". Ei întrebară în ce constă ea. El răspunse: „Nu vei comite un adulter". Ei ziseră: „Rege al universului, însăși existența acestui popor a rezultat dintr-un act de impudicitate" (cf. *Facerea*, 19, 36s). Dumnezeu plecă, se duse la fiii lui Ismael și le spuse: „Vreți să acceptați *Tora*?". Ei întrebară ce prescrie *Tora*. El răspunse: „Să nu furi". Ei ziseră: „Rege al universului, însăși viața strămoșului nostru atârna de furt, căci stă scris: El va fi ca un măgar sălbatic printre oameni; mâna lui se va împotrivi tuturor" (*Facerea*, 16, 12). N-a existat nici un neam pe care Dumnezeu să nu-l caute pentru a-i oferi *Tora*, căci stă scris: „Toți regii pământului te vor lăuda, Doamne, căci am auzit cuvintele gurii tale" (*Ps.*, 138, 4). Fiii lui Noe au acceptat șapte porunci[1], dar după aceea s-au dovedit incapabili să le păstreze, le-au respins și le-au dat lui Israel» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 343; 142b).

Dacă nu s-ar fi găsit nici o națiune care să accepte revelația, scopul creației n-ar fi fost atins și întreaga populație a lumii ar fi fost nimicită, deoarece *Tora* este rațiunea ei de a exista. Parabola vorbește despre un rege care avea o livadă în care se înșiruiau smochini, butuci de viță de vie, rodii și meri. El încredință livada

[1] Vezi mai departe, în acest capitol.

unui administrator și plecă. După câtva timp, regele veni să-și inspecteze livada, să-și dea seama de treaba pe care o făcuse administratorul. Găsi livada năpădită de scaieți și de mărăcini și trebui să pună plivitori care s-o curețe de această vegetație parazită. Totuși, în mijlocul scaieților observă un trandafir foarte frumos. Îl culese, îi aspiră parfumul, care îl încântă. Atunci regele hotărî: Din pricina acestui trandafir voi cruța întreaga livadă. Tot astfel, întreg universul a fost creat din pricina *Torei*. La capătul a 26 de generații, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) și-a inspectat universul, să vadă ce a devenit el în acest răstimp. Îl găsi plin cu apele care slujiseră să nimicească generațiile destrăbălate. Atunci el hotărî să nimicească lumea, așa cum stă scris: «Domnul ședea pe tronul său când cu potopul» (*Ps.*, 38, 10). Dar observă un trandafir — l-am numit pe Israel. Îl culese și îi aspiră parfumul în clipa când îi dădea Decalogul. Îl încântă. Când Israel strigă: «Vom face și vom asculta ceea ce Domnul a zis» (*Ieșirea*, 21, 4), Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a declarat: Din pricina acestui trandafir va fi cruțată livada, iar prin meritul *Torei* și al poporului lui Israel va fi mântuită lumea (*Levit. R.*, 23, 3).

După ieșirea din Egipt, Israel ar fi pierit în pustie dacă ar fi respins revelația. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a răsturnat deasupra lor muntele Sinai, aidoma unui capac uriaș, și a declarat: «Dacă acceptați *Tora*, e bine; dacă nu — aici vă va fi mormântul» (*Șab.*, 88a).

Este deci evident că, și în ochii rabinilor, poporul lor nu se putea făli cu vreo superioritate excepțională și înnăscută, care să-l fi îndreptățit să merite distincția pe care i-a acordat-o Dumnezeu. Statutul său privilegiat i-ar fi retras de îndată dacă ar părăsi *Tora*. În afară de aceasta, Israel nu trebuie să considere *Tora* ca bunul său exclusiv. Dimpotrivă, ea este destinată omenirii întregi. Fericită va fi ziua în care toate națiunile o vor fi adoptat!

Din această speranță provin texte precum următoarele: «Fiecare frază ieșită din gura Atotputernicului se împărțea în 70 de limbi» (*Șab.*, 88b). «Moise a expus *Tora* în 70 de limbi» (*Geneza R.*, 49, 2). Expresia cea mai nuanțată a acestei teorii se găsește în explicarea rabinică a versetului 5 din *Levitic*, 18: «Să păziți

legile și poruncile mele; omul care le va împlini va trăi prin ele». De unde provine concluzia că până și un păgân, dacă se supune *Torei*, este egal cu marele preot? Din cuvintele: «*omul* care le va pune în practică va trăi prin ele». De asemenea, s-a spus: «Este legea omenirii, Doamne Dumnezeule?» (2 *Samuel*, 7, 19). Nu: «este legea preoților sau a leviților, sau a lui Israel», ci «legea omenirii». Tot astfel, prescripția din *Isaia*, 26, 2 nu este formulată așa: «Deschideți porțile, lăsați să intre preoții, sau leviții, sau Israel», ci în următorii termeni: «Deschideți porțile, ca să intre un păgân neprihănit și credincios»[1]. În altă parte nu stă scris: «Iată poarta Domnului, prin ea vor intra preoții, sau leviții, sau Israel», ci: «Iată poarta Domnului, prin ea vor intra cei drepți» (*Ps.*, 118, 20). Și încă nu e scris: «Bucurați-vă întru Domnul, voi, preoți, sau leviți, sau Israel»; ci: «Bucurați-vă întru Domnul, voi cei drepți» (*Ps.*, 33, 1). Nu citim: «Doamne, răspândește-ți binefacerile asupra preoților sau asupra leviților sau asupra lui Israel», ci: «asupra celor buni» (*Ps.*, 125, 4). Astfel încât, chiar și un păgân care respectă *Tora* este egal cu marele preot» (*Sifra la Levit.*, 18, 5).

Nimic nu este mai impresionant decât deschiderea universalistă a acestei doctrine; ea respinge părerea atât de răspândită care atribuie iudaismului rabinic un caracter îngust, un exclusivism etnic. Chiar și sacrificiile celebrate în Templu se efectuau având în vedere întreaga omenire, binele ei. «În a opta zi a sărbătorii tabernacolelor erau oferiți șaptezeci de boi tineri, ca jertfă în favoarea celor 70 de națiuni. Vai, popoarelor! Mare este pierderea lor, dar ele nu știu ce au pierdut; câtă vreme a existat templul, altarul făcea pentru ele ispășirea; cine o mai face acum?» (*Suk.*, 55b).

Totuși, este inevitabil să întâlnești ocazional și unele afirmații care respiră un cu totul alt aer. Iată unele specimene tipice: «Un păgân care se dedă studierii *Torei* merită moartea, căci s-a spus: „Moise ne-a dat legea, moștenire a adunării lui Israel" (*Deuteronom*, 33, 4); moștenirea este a noastră, nu a altora» (*Sanh.*, 59a). «Moise a cerut ca *șehina* să rămână asupra lui Israel și Dumnezeu

[1] Cuvântul ebraic *goi* poate semnifica «păgân» sau «națiune».

a fost de acord, așa cum s-a spus: „Oare nu vei merge tu cu noi?" (*Ieșirea*, 33, 16). El cerea ca *șehina* să nu se odihnească asupra celorlalte popoare din lume și Dumnezeu a consimțit, căci s-a spus: „în așa fel încât noi să fim deosebiți, eu și poporul tău" (*Ibidem*)» (*Ber.*, 7a). După toate probabilitățile, spuse de acest gen au fost provocate de expansiunea creștinismului, deoarece creștinii studiau și ei Biblia și afirmau că harul divin odihnește asupra lor.

Idealul religiei rabinice era ca regalitatea lui Dumnezeu să se extindă la toate popoarele lumii. Se reamintea constant evreilor regula următoare: «o binecuvântare care nu conține o referință la regalitatea divină nu este o binecuvântare» (*Ber.*, 40b). Ceea ce înseamnă că binecuvântarea trebuie să înceapă prin această formulă: «Binecuvântat fie Domnul, Dumnezeul nostru, *rege al universului*». De aici rezultă că din motive religioase nu se putea închide ușa în fața nici unui păgân care cere admiterea să treacă la iudaism.

La început, prozeliții erau bine veniți și mult stimați. «Prozeliții sunt iubiți (de Dumnezeu), căci ei sunt descriși în aceiași termeni ca și israeliții. Copiii lui Israel sunt numiți „sclavi" (*Levit.*, 25, 56), iar prozeliții de asemenea, căci s-a spus: „pentru a iubi numele Domnului, pentru a fi sclavi" (*Isaia*, 61, 6); același lucru despre prozeliți, deoarece stă scris: „străinii care se vor atașa de Domnul pentru a îndeplini slujba sa" (*Isaia*, 56, 6). Copiii lui Israel sunt numiți „prieteni", căci s-a spus: „spița lui Abraham, prietenul meu" (*Isaia*, 41, 3), iar prozeliții primesc același titlu, căci stă scris: „Dumnezeu este prietenul prozeliților" (*Deuteronom*, 110, 18). Cuvântul: „legământ" se aplică lui Israel, căci s-a spus: „Legământul meu va fi în carne" (*Facerea*, 17, 11) și la fel se aplică și prozeliților, despre care stă scris: „care țin cu tărie legământul meu" (*Isaia*, 56b). Cuvântul: „plăcut" se aplică lui Israel, căci s-a spus: „pentru ca ei să poată fi plăcuți în fața Domnului" (*Ieșirea*, 28, 38); el este aplicat de asemenea prozeliților „ale căror arderi de tot și ofrande vor fi plăcute pe altarul meu" (*Isaia*, 56, 7)» (*Meh. as. Exod.*, 22, 20; 95a). În acest fel caută și alte dezvoltări să demonstreze că israelitul și prozelitul sunt considerați mereu la fel.

În legătură cu versetul: «și toate sufletele pe care le dobândiseră[1] în Haran» (*Facerea*, 12, 5), s-au făcut următoarele deducții: «Abraham recruta prozeliți printre bărbați, iar Sara printre femei. Oricine aduce un păgân aproape (de Dumnezeu) și îl convertește este ca și cum l-ar fi creat» (*Geneza R.*, 31, 14). Un rabin a ajuns până la a spune: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) l-a exilat pe Israel printre națiuni doar pentru motivul că i s-ar putea alătura prozeliți» (*Pes.*, 87b).

Izolat apare și câte o opinie contrară: «Prozeliții sunt pentru Israel ceva tot atât de supărător ca și o plagă» (*Lev.*, 47b). Dar aceasta rezultă din experiența avută într-o epocă în care convertiții se comportaseră într-un mod care provoca tulburări comunității și o puneau în primejdie. Așa încât de atunci postulanții au fost examinați cu cea mai mare grijă, iar motivele care îi determinau să se convertească erau investigate amănunțit. Iată cum este descrisă ceremonia admiterii: «Când un prozelit ajunge la momentul în care poate fi admis ca un convertit, el este întrebat: „Care este motivul pentru care te prezinți spre a fi convertit? Oare nu știi că actualmente Israel trebuie să îndure multe suferințe, persecuții, chinuri, umiliri și tot felul de pedepse?". Dacă răspunde: „Știu, și sunt nedemn (să împărtășesc asprimea lor)", este admis și i se face o instruire cu privire la preceptele din *Tora*, de la cele mărunte până la cele esențiale, precum și la penalitățile care decurg din încălcarea acestor precepte. I se spune: „Să știi că înainte de a străbate această etapă consumai partea ta de grăsimi prohibite și profanai Șabatul fără a risca vreo pedeapsă, dar de aci înainte dacă mai comiți aceste delicte poți fi lovit de pedepse teribile". Și la fel după cum i se fac cunoscute pedepsele legate de încălcarea perceptelor, este informat și despre recompense; i se spune: „Află că lumea care va să vină este rezervată pentru oamenii drepți și că Israelul nu este în stare actualmente să accepte nici belșugul binelui, nici pedeapsa excesivă". Totuși, el nu trebuie respins prea tare. Dacă consimte la toate acestea, este circumcis

[1] Literal: «făcute».

pe dată. După ce și-a revenit, este supus imersiunii[1] fără întârziere, și doi discipoli ai înțelepților îi stau alături și-l fac să cunoască preceptele, atât cele de mică importanță, cât și cele esențiale. După ce a trecut prin imersiune și a ieșit din apă, el este un israelit în toate privințele» (*Ieb.*, 47ab).

Cel mai mult s-a distins Hillel în apărarea cauzei prozeliților. El își însușise următoarea deviză: «Să fiți din numărul discipolilor lui Aaron, iubiți pacea și căutați-o, iubiți-i pe tovarășii voștri, toate creaturile și aduceți-le în preajma *Torei*» (*Avot*, 1, 12). Se povestește că un păgân a venit la Șamai și i-a cerut să fie admis ca un convertit, cu condiția însă să i se recite toată *Tora* în răstimpul cât se poate ține dânsul într-un singur picior. Rabinul l-a alungat cu bățul pe care îl ținea în mână. Atunci păgânul s-a dus și a făcut aceeași cerere lui Hillel. Acesta îi spuse: «Ce ție nu-ți place să nu faci nici celui care îți este aproape. Aici este toată *Tora*. Restul se mărginește să comenteze aceasta. Du-te și învață» (*Șab.*, 31a).

Păgânilor nepregătiți să intre în vatra lui Israel li se oferea un cod moral cunoscut sub numele de «cele șapte porunci ale fiilor lui Noe». Iată conținutul lor: «practicarea echității, abținerea de la a blestema numele, de a practica idolatria, imoralitatea, omorul, furtul și a mânca un membru de la un animal viu» (*Sanh.*, 52a). Printr-o comportare dreaptă, întemeiată pe aceste legi fundamentale, ei ar merita aprobarea divină. Textul: «dreptatea înalță o națiune, dar păcatul este rușinea popoarelor» (*Prov.*, 14, 34) era aplicat lui Israel că fiind vizat în prima parte, păgânilor — cuprinși în a doua parte a textului. Întrucât cuvântul tradus prin «rușine» sau «oprobriu» (*hesed*) semnifică propriu-zis «pietate», textul era interpretat în sensul că chiar și acțiunile pioase ale păgânilor sunt pentru ei un păcat, pentru că motivele lor sunt pătate de impuritate. Dar rabi Iohanan b. Zakai nu admitea această teorie. El declara: «La fel după cum ofranda pentru păcat face ispășire pentru Israel, dreptatea procură popoarelor lumii ispășirea».

---

[1] Într-un bazin amenajat special pentru respectarea riturilor.

Sentințele aspre pe care Talmudul le folosește uneori cu privire la ne-evrei provin din convingerea că păgânii «se dedau desfrâului» (*Ieb.*, 98a). Rabinii se revoltau constatând în ce măsură comportarea din jurul lor era imorală; și ei simțeau o recunoștință vie pentru idealurile mai exigente pe care le oferea propria lor religie. O rugăciune care urma să fie rostită la plecarea din casa de studiu suna așa: «Îți mulțumesc Doamne, Dumnezeul meu și al părinților mei, că ai stabilit să fac parte dintre cei care iau loc în casa de studiu și în sinagogă, și nu dintre cei care frecventează teatrele și circurile, căci, în timp ce eu muncesc spre a moșteni paradisul, ei muncesc pentru prăpastia distrugerii» (p. *Ber.*, 7d).

Unele dintre declarațiile cele mai amare au țâșnit din neliniștea pricinuită de o provocare extremă. Cea mai reprobabilă este următoarea: «Ucideți-l pe cel mai bun dintre păgâni! Zdrobiți capul celui mai bun dintre șerpi!» (*Meh. as. Exod.*, 14, 7; 27a). Dar ea are ca autor pe rabi Șimon ben Iohai, care trăia pe vremea persecuțiilor teribile ale lui Hadrian; el văzuse pe maestrul său mult iubit, rabi Akiva, supus cruzimilor diabolice ale romanilor și a fost nevoit să se ascundă împreună cu fiul său vreme de 13 ani, ca să scape de cei care îi terorizau poporul. Spusele sale nu exprimau deci decât sentimentele sale personale și ar fi nedrept să se găsească în ele imaginea exactă a eticii talmudice.

Opoziția evreilor față de păgâni era de ordin moral și nu avea ca sursă o rivalitate între rase. Iată un text din care aceasta rezultă limpede: «Rabi Eliezer declara: Nici un păgân nu va avea parte de lumea care va să vină, după cum s-a spus: „Cel rău se întoarce în sălașul morților; la fel, toate națiunile care îl uită pe Dumnezeu" (*Ps.*, 9, 17); „cel rău" îi desemnează pe morții cei răi ai lui Israel. Rabi Iosua îi spuse: „Dacă textul ar suna: «Cel rău se întoarce în sălașul morților, ca și toate națiunile», aș fi de acord cu tine. Dar textul adaugă: «Care îl uită pe Dumnezeu». Deci, printre națiuni trebuie că există și oameni drepți, care vor avea parte din lumea care va să vină"» (*Tosifta Sanh.*, 13, 2). Cei drepți din toate popoarele moștenesc din fericirea viitoare; aceasta este doctrina primită în iudaismul rabinic.

Capitolul III

Doctrina despre om

I. Ființa omenească

Ființa omenească a fost creată după chipul lui Dumnezeu; acesta este principul fundamental al antropologiei rabinice. De aceea, fiind superior tuturor celorlalte creaturi, omul marchează punctul culminant din opera creației. Omul este mult-iubit, deoarece a fost creat după chipul lui Dumnezeu, așa cum s-a spus: căci Dumnezeu l-a făcut pe om după chipul său (*Facerea*, 9, 6) (*Avot*, 3, 18). Acest fapt îi dă omului importanța supremă în economia universului. «O singură ființă omenească este egală cu întreg universul» (*A.R.N.*, 31). «Omul a fost creat întâi ca un singur individ, pentru ca să se știe că celui care suprimă o singură existență[1] Scrierea Sfântă i-o va imputa exact ca și cum ar fi distrus întreaga lume; de asemenea, să se știe că celui care salvează o singură existență Scrierea Sfântă i-o socotește ca și cum ar fi salvat întreaga lume» (*Sanh.*, 4, 5).

În afară de aceasta, faptul că oamenii sunt formați după asemănarea divină îi obligă să aibă mereu în minte acest adevăr în cursul relațiilor lor reciproce cu alți oameni. Jignirea unui om înseamnă *ipso facto* o ofensă adusă și lui Dumnezeu. R. Akiva declara că porunca «Să-l iubești pe aproapele tău ca pe tine însuți» (*Levit.*, 19, 11) este un principiu capital al *Torei*. De aici el trăgea concluzia: «Să nu spui niciodată: Întrucât eu sunt disprețuit, voi disprețui și eu pe aproapele meu; întrucât eu sunt blestemat, îl voi blestema și eu pe aproapele meu». R. Tanhuma zicea: Dacă pro-

[1] Așa suna textul primitiv. O interpretare tardivă a substituit vorbelor: «o singură existență» formularea «un singur suflet din Israel», formulare care a ruinat caracterul universalist al acestei învățături.

cedați în acest fel, gândiți-vă cine este Cel pe care îl disprețuiți, căci «Dumnezeu l-a făcut pe om după chipul său». (*Geneza R.*, 24, 7).

Punând accentul pe ideea filialității omului în raport cu Dumnezeu, rabinii nu uitau să insiste totodată asupra abisului care îl desparte pe om de divinitate. Omul este în parte divin, dar, pe de altă parte, el este și pământean. «Toate creaturile care au fost formate din cer sunt, trup și suflet, de origine cerească; toate acelea care au fost formate din pământ sunt, trup și suflet, de origine terestră, cu excepția omului, al cărui suflet vine din cer, iar trupul din pământ. Așa încât, dacă un om se supune *Torei* și îndeplinește voința tatălui său care se află în cer, el este asemenea creaturilor din înalturi. Într-adevăr, stă scris: «Am spus: Sunteți dumnezei; cu toții sunteți fiii Celui Foarte Înalt» (*Ps.*, 82, 6). Dar dacă omul nu respectă *Tora* și nu face voia tatălui său din ceruri, el este tot una cu creaturile de jos, căci s-a spus: „Însă veți muri ca niște oameni" (*Ibidem*, 7)» (*Sifra Deuteronom*, paragr. 306, 132a).

S-a mai descris și în alt fel natura mixtă a ființei omenești: «Omul seamănă cu creaturile de sus prin patru trăsături și tot prin patru trăsături seamănă cu creaturile de jos. Ca și animalele, omul mănâncă și bea, își perpetuează specia, se ușurează și moare. La fel cu îngerii oficianți, el are statura dreaptă, vorbește, este înzestrat cu inteligență și vede»[1] (*Geneza R.*, 8, 11).

Creația a avut drept scop să ofere omului un prilej să-l slăvească pe autorul universului.

«De la începutul formării lumii, lauda s-a înălțat spre Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), venind din mijlocul apelor». S-a zis, într-adevăr: «Mai puternic decât vuietul apelor mari, mai tare decât valurile năpraznice ale mării» (*Ps.*, 93, 4). Ce proclama această voce? Iată ce: «Domnul, în înalta sa măreție», Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a spus: dacă aceste ape, cum n-au gură și nici limbaj, îmi oferă asemenea laude, cu atât mai mult voi fi slăvit după ce îl voi fi creat pe om!» (*Geneza R.*, 5, 1).

---

[1] «El vede» înseamnă că are ochii așezați drept în față, nu lateral, ca animalele.

În această lumină trebuie înțeleasă și dirijată viața. Așa se explică versetul din Psalmul 15, 12, care zice: «Nu morții laudă pe Domnul». Talmudul declară: «Un om trebuie să se ocupe totdeauna de *Tora* și de poruncile cuprinse în ea, înainte de a muri; deoarece, odată mort, el este scutit de acestea, iar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu mai poate primi de la dânsul nici o laudă» (*Șab.*, 30a).

A-ți trece viața doar pentru a dobândi, chinuindu-te, bunuri materiale, este ceva lipsit de sens, întrucât acest fel de posesiune nu are decât o valoare trecătoare. O parabolă, pe care o întâlnim și la Esop, ilustrează acest adevăr: Lucrurile se petrec ca în povestea cu vulpea care a zărit o vie și dorea să intre în ea. Dar via era închisă de jur împrejur; cu mare greutate vulpea descoperi o gaură în împrejmuire, dar ea era prea îngustă pentru ca să poată trece printr-însa. Ce făcu vulpea pentru a intra totuși în vie? A postit vreme de trei zile și a slăbit în așa fel încât a putut străbate deschizătura. Intrată în vie, vulpea se îndopă și, firește, a crescut din nou în greutate, s-a îngrășat. Când a vrut să iasă din vie, aceeași poveste: nu putea trece prin gaura cea atât de îngustă. Trebui deci să postească din nou trei zile, până ce slăbi într-atât încât să poată trece prin deschizătură. Odată ajunsă afară, vulpea privi spre vie și strigă: «O, vie! La ce mi-ai slujit, tu și fructele tale? Tot ce se află în cuprinsul tău este minunat și demn de laudă, dar ce folos? La fel am intrat prin îngrăditura ta, la fel am ieșit prin ea». Tot astfel se petrec lucrurile în lume. Când intri în ea, strângi pumnii, ca și cum ai zice: «Toate sunt ale mele, le voi moșteni în întregime. Dar când pleci din lume, mâinile îți sunt deschise, ca și cum ai spune: în lumea aceasta n-am dobândit nimic» (*Eccles. R.*, 5, 14).

Ceea ce omul poate câștiga și ceea ce el trebuie să se străduiască să adune este o comoară de acțiuni meritorii. Aceasta își păstrează valoarea chiar și după moarte. «La ora plecării, ceea ce îl va însoți pe om nu este nici aurul, nici argintul, nici pietrele prețioase și nici perlele, ci doar legea și faptele bune. Căci așa stă scris: „Ele te vor însoți în mersul tău, te vor păzi în pat, îți vor vorbi la trezire" (*Prov.*, 6, 22). «Te vor însoți în mersul tău», în

lumea aceasta, „te vor veghea în pat" — în mormânt. „Îți vor vorbi la trezire" — și în lumea care va să vină» (*Avot*, 6, 9).

Se povestea că Monobazes, regele din Adiabene, convertit la iudaism (în secolul I al erei actuale), în timpul unei foamete, și-a împărțit săracilor întreaga avere. Anturajul său îi reproșa că-și risipește bogățiile. Dar el le răspunse: «Strămoșii mei adunau comori pentru (lumea de) aici-jos; eu le-am adunat pentru (lumea de) acolo-sus. Ei le adunau acolo unde domnește forța; eu le-am așezat acolo unde forța este neputincioasă. Comorile lor nu aduceau nici un rod; ale mele vor aduce. Comorile lor erau de argint; ale mele sunt suflete. Ei le îngrămădeau pentru altul; eu am adunat pe ale mele pentru propriul meu bine. Ei au lucrat pentru lumea asta; eu — pentru lumea care va să vină» (*Tosifta Pea*, 4, 18).

Pentru a îndemna omul să acționeze și să nu-și risipească anii trecători, i se repetă des că el trece repede: «Omul este prezent astăzi; mâine el pleacă». (*Sanh.*, 28d). Cu privire la următoarele spuse: «zilele noastre pe pământ seamănă cu o umbră, nimic nu durează» (*I Cron.*, 29, 15), se spune: «am vrea ca viața să fie ca umbra proiectată de un zid sau un copac, dar ea este ca umbra unei păsări în plin zbor» (*Geneza R.*, 96, 2). Aceeași idee exprimată altfel: «Ziua este scurtă, munca este multă, plugarii sunt leneși, răsplata este mare, iar Stăpânul casei ne dă pinteni» (*Avot*, 2, 20).

Dacă viața se intensifică și se îmbogățește pentru acela care se ocupă de scrutarea preceptelor *Torei* și practică acțiuni bune, în schimb există unele greșeli care lipsesc viața de dulceața ei și chiar îi scurtează durata. «Ochiul rău (adică invidia), înclinarea proastă (adică indulgența excesivă) și ura față de alte creaturi îl alungă pe om afară din lume» (*Avot*, 2, 16). Cu alte cuvinte, «invidia, lăcomia și ambiția îl scot pe om din lumea aceasta» (*Ibidem*, 4, 28).

Cu toate că rabinii preferă, în prelegerile lor, să se oprească la natura spirituală a omului, ei nu subapreciază deloc valoarea și importanța corpului. Corpul omenesc reprezintă capodopera lui Dumnezeu; el dovedește atât infinita Sa bunătate, cât și înțelepciunea Sa fără margini. Individualitatea cu care este înzestrat fiecare om și care îl deosebește de toate celelalte persoane stârnește admirația. «Ea stabilește în chip elocvent măreția supremului

Rege al regilor, a Sfântului Unic (binecuvântat fie El!). Un om folosește aceeași matriță pentru a bate medalii, toate identice între ele. Dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îl făurește pe fiecare individ după tipul primului om, fără ca vreunul să semene întru totul cu altul. De ce nu le dă oare trăsături identice tuturora? Pentru ca un om, văzând o locuință minunată sau o femeie deosebit de frumoasă, să nu le poată revendica, spunând că sunt ale sale. În trei privințe individul diferă de semenii săi: prin voce, fizionomie și spirit; primele două dintre aceste trăsături specifice sunt stabilite pentru a menține moralitatea, iar ultima din pricina hoților și a oamenilor violenți»[1] (*Sanh.*, 38a).

Există un text care îl descrie pe om ca un microcosmos. «Tot ceea ce Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a creat în lume a făcut-o și în om» (*A.R.N.*, 31). Urmează o dezvoltare foarte amănunțită: de exemplu, părul capului corespunde pădurilor, buzele — zidurilor, dinții — porților, gâtul — turnurilor, degetele — ghearelor etc.

Iată cum își reprezentau rabinii viața embrionară și nașterea: «Cu ce seamănă copilul în pântecele mamei sale? Cu o carte îndoită și pusă pe o latură. Mâinile sunt pe tâmplele sale; cele două coate — pe genunchi; cele două călcâie — pe partea dindărăt a trupului; capul — între genunchi. Gura este închisă; buricul este deschis. Copilul are drept hrană și băutură cele pe care le absoarbe mama; dar el nu evacuează nimic, ca nu cumva s-o omoare pe mamă. Când apare la lumina zilei, ceea ce era închis (gura) se deschide, iar ceea de era deschis (buricul) se închide; altfel, copilul n-ar putea trăi nici măcar un ceas. Deasupra capului său stă aprinsă o lumină, asfel încât el să poată vedea de la un capăt până la celălalt al lumii; căci s-a spus: „Când felinarul său strălucea deasupra capului meu, și lumina sa mă călăuzea prin întuneric" (*Iov*, 29, 3). Să nu fiți surprinși, deoarece fiecare om poate dormi aici și să vadă în vis ce se petrece în Spania. Ființa omenească nu cunoaște nici o zi care să fie mai fericită decât acestea. Atunci

---

[1] Dacă toți oamenii ar avea același spirit, hoții ar ști în ce loc ascund oamenii în naivitatea lor, obiectele lor de preț și ar pune mâna pe ele.

ea este inițiată în *Tora* întreagă. Dar când intră în atmosfera lumii, vine un înger care îi dă un bobârnac peste gură și-l face să uite totul. El nu iese din sânul matern înainte de a i se fi impus, sub jurământ, un angajament solemn: fii drept și nu depravat; chiar dacă toată lumea ți-ar spune că ești drept, tu să te socotești un rău. Și să știi că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) este pur, că mesagerii săi sunt puri, că sufletul pe care l-a introdus în tine este pur. Dacă îl menții neîntinat, toate se vor petrece cu bine; dacă nu, îl voi lua înapoi de la tine» (*Nid.*, 30b).

Anatomia omenească era explicată în felul următor: În corpul omului există 248 de membre (inclusiv membre parțiale) și anume: 30 în talpa piciorului (6 pentru fiecare deget), 10 la gleznă, două în gambă, cinci în genunchi, unul pentru coapsă, trei la șold, 11 coaste, 30 în palma mâinii (6 pentru fiecare deget), două la antebrat, două la cot, unul la brat, 4 la umăr. În total 101 de fiecare parte. În plus coloana vertebrală cuprinde 18 vertebre, capul are 8 membre, gâtul are 6, Toracele tot 6, organele genitale — cinci (*Oholot*, 1, 8).

Construcția minunată a corpului stârnea admirația rabinilor și le smulgea exclamații elogioase: «Simpla înțepătură cu un ac este suficientă ca să golească o băsică de aerul pe care îl conține, dar omul, deși are o mulțime de orificii, nu-și pierde niciodată suflul aflat într-însul» (*Geneza R.*, 1, 8). «Fața pe care Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a dat-o creaturii omenești măsoară un spațiu egal cu cel cuprins între extremitățile degetelor întinse; ea conține mai multe surse de lichide, care nu se amestecă. Lichidul ocular este sărat; cel al urechilor este gras; cel al nasului — rău mirositor; cel al gurii este dulce. De ce este sărat lichidul ochilor? Pentru că atunci când un om îi plânge necontenit pe morți și riscă să orbească, aciditatea lacrimilor (care, de altfel, pricinuiește frumusețea ochilor) îl face să înceteze plânsul. De ce este gras lichidul din urechi? Deoarece auzul știrilor proaste, perceput de ambele urechi, poate ajunge la inimă, s-o afecteze și să producă moartea; însă lichidul auricular fiind gras, știrile sunt lăsate să intre pe o parte și să iasă pe cealaltă parte. De ce este rău-mirositor lichidul nazal? Pentru că, atunci când aspiri un miros urât, dacă n-ai fi protejat prin acest mijloc ai muri pe dată. De ce este dulce lichidul

din gură? Când absorbi o mâncare grețoasă și o verși, dacă saliva n-ar fi dulce, nu ți-ai putea veni în fire» (*Numeri R.*, 11, 72). «Veniți și vedeți câte minuni a săvârșit Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) în om; dar acesta nu le dă atenție. Dacă se întâmplă să mănânce o bucată de pâine tare și aceasta ar continua să coboare până la intestine, acestea ar fi rănite. Dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a preîntâmpinat aceasta: a creat în mijlocul gâtlejului o fântână care permite pâinii să coboare fără primejdii (umezind-o)» (*Exod. R.*, 24, 1).

Cu ajutorul cunoștințelor fiziologice limitate de care dispuneau, rabinii erau evident dornici să demontreze cum a atribuit Dumnezeu fiecărui organ funcția sa, pentru a asigura bunăstarea individului și prelungirea vieții. Ei credeau, de asemenea, că diferitelor părți ale corpului le reveneau anumite emoții sau alte afecte. «Rinichii atâță gândirea, inima simte inteligența, limba pronunță cuvintele, gura completează enunțarea lor. Gâtlejul introduce sau respinge orice fel de alimente, traheea produce vocea, plămânii absorb diferitele lichide, ficatul determină mânia, bila lasă să cadă o picătură și o liniștește. Splina te face să râzi. Intestinul gros macină alimentele. Stomacul aduce somnul; nasul, trezirea. Dacă organul care produce somnul s-ar apuca să-l facă să înceteze, individul ar cădea în apatie. Dacă două organe ar face simultan dormitul și trezirea, moartea ar surveni de îndată» (*Ber.*, 61ab).

Iată clasificarea părților corpului, din punctul de vedere al conduitei morale: «Șase organe slujesc ființa omenească; ele sunt supuse controlului său. Trei scapă acestui control, și anume ochiul, urechea și nasul. Omul vede ceea ce nu vrea să vadă; aude ceea ce nu dorește să audă; simte ce nu-i place să simtă. Supuse controlului său sunt gura, mâna, piciorul. După plac, el va citi *Tora* sau va folosi un limbaj nepotrivit sau chiar va blestema. Cu mâna el poate, după cum dorește, să îndeplinească acțiuni bune sau să fure sau să omoare. Cu piciorul, de asemenea, el va merge, după cum va alege: la teatru, la circ sau în locurile închinate venerării și studiului» (*Geneza R.*, 67, 3).

Cele șapte etape ale vieții pe care le distingea Shakespeare sunt prefigurate în *Midraș*: «Cele șapte vanități pe care le mențio-

nează Ecclesiastul[1] corespund celor șapte lumi, a căror experiență o face fiecare om. La vârsta de un an, omul este ca un rege; așezat într-un culcuș bine acoperit, el nu primește decât mâncăruri și sărutări. La doi sau trei ani, el seamănă cu un porc, care scurmă gunoaiele. La zece ani, el sare ici și colo ca un căprior. La 20 de ani el este ca un cal care nechează; el are grijă de familia sa și își caută o femeie. Odată căsătorit, el seamănă cu un asin (încărcat cu o povară mare). După aceea, ca tată de familie, devine mereu mai îndrăzneț pentru a câștiga subzistența alor săi. În cele din urmă, la bătrânețe, seamănă cu o maimuță» (*Eccles.*, 1, 2).

Tratatul *Avot*, consacrat în special eticii, formulează o repartiție diferită, căci punctul său de vedere nu mai este același. «La cinci ani este atinsă vârsta cerută pentru a studia Biblia; la zece — pentru Mișna; la 13 ani — pentru a îndeplini poruncile[2]; la 15 ani — pentru a studia Talmudul; la 18 — pentru a se însura; la 20 de ani, pentru a căuta mijloace de trai[3]; la 30 de ani, pentru a fi în plinătatea forțelor; la 40 de ani, pentru a înțelege; la 50, pentru a da sfaturi; la 60 de ani, ajungi la bătrânețe; la 80 de ani, dovedești că ai fost înzestrat cu o vigoare deosebită[4]; la 90 de ani, te încovoi sub greutatea anilor; la 100 de ani, ești în aceeași stare ca și cum ai părăsit lumea aceasta, ca să mori» (*Avot*, 5, 24).

Moartea era considerată ca o consecință a păcatului. Un om fără păcate ar fi, fără îndoială, nemuritor. «Nu există moarte în afara păcatului» (*Șab.*, 55a). «Îngerii oficianți spuneau față de Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): „Pentru ce i-ai dat lui Adam pedeapsa morții?". El răspunse: „Îi impusesem o lege riguroasă și el a încălcat-o"» (*Șab.*, 55b). „Dacă vi se spune că în cazul în care Adam n-ar fi păcătuit mâncând din fructul oprit, el ar fi trăit veșnic, să răspundeți că așa s-a petrecut efectiv cu Eliahu" (*Levit. R.*, 27, 4).

Moartea este lucrul cel mai trainic pe care Dumnezeu l-a făcut în univers; deci ea nu poate fi învinsă. «Zece lucruri solide

---

[1] Cuvântul ebraic ce semnifică «vanitate» revine de cinci ori în Ecclesiast, 1, 2, dar de două ori este la plural; de aici totalul de șapte.

[2] La 13 ani, băiatul devine *bar mitzva*.

[3] Unii traduc: «pentru a urmări dreptatea».

[4] Vezi *Ps.*, 90, 10.

au fost create în lumea acesta: un munte este solid, dar fierul îl poate sparge; fierul este solid, dar focul îl poate topi; focul este trainic, dar apa îl poate stinge; apa este o forță mare, dar norii o pot lua cu ei; norii sunt puternici, dar vântul îi poate risipi; vântul este robust, dar corpul îl poate purta (în stare de suflu prin respirație); corpul este viguros, dar spaima îl poate doborî; spaima este rezistentă, dar vinul o poate alunga; vinul este o forță, dar somnul o poate neutraliza; iar moartea este mai puternică decât toate» (*B. b.*, 10a).

Moartea îmbracă aspecte multiple. Pe lume au fost create 903 feluri de moarte, după cum s-a spus: «izbăvirile» morții[1] (*Ps.*, 68, 20). «Cea mai teribilă dintre toate morțile este crupul; cea mai blândă — sărutul morții. Crupul seamănă cu un spin într-un ghem de lână tăiată pe care o deșiră[2]. Alții îl compară cu apa care face vârtejuri la intrarea într-un defileu îngust. Sărutul morții seamănă cu acțiunea de a scoate dintr-o oală cu lapte un fir de păr»[3] (*Ber.*, 8c).

Procesul morții însuși este descris astfel: „Când un om urmează să părăsească lumea, apare îngerul să-i ia sufletul (*neșama*). *Neșama* seamănă cu o venă plină cu sânge, prevăzută cu vinișoare împrăștiate prin corp. Îngerul morții apucă un capăt al acestei vene și o scoate (din corp). Dacă este vorba de un om drept, operația este făcută cu blândețe, așa cum scoți un fir de păr din lapte; dar dacă este vorba de un om rău, sufletul îi este reluat ca în vârtejul apelor la intrarea într-un defileu îngust sau, după alții, așa cum smulgi spini dintr-un ghem de lână, sfâșiind-o. De îndată ce această extragere s-a efectuat, individul moare; spiritul său iese și se instalează pe nas, până ce trupul cade în descompunere. În acest moment, el plânge și strigă în fața Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), spunând: «Rege al Universului! unde voi fi condus?».

---

[1] Cuvântul ebraic care semnifică izbăviri este *toțeot*, ale cărui litere dau o valoare numerică de 903.

[2] Subînțeles: când încerci să-l smulgi; în același fel, crupul sfâșie membranele gâtului.

[3] Această imagine vrea să reprezinte ceva blând, nedureros. Aaron (*Numeri*, 33, 38) și Moise (*Deuteronom*, 34, 5) au murit, zice Biblia, «la porunca (literal: gura) Domnului», ceea ce rabinii explicau că desemnând sărutul divin (*B. b.*, 17c).

Îndată (îngerul) Duma îl ia și îl duce la tribunalul morții, printre spirite. Dacă a dus o viață dreaptă, se proclamă de față cu el: «Pregătiți un loc pentru cutare, un om drept» și el înaintează, etapă după etapă, până ce ajunge în prezența *șehinei* (*Midraș as. Ps.*, 41, 7; 51b, 62a).

Iată un alt tablou al fenomenului morții. «Se spune că îngerul morții are ochi care îl acoperă peste tot. Când un om suferind urmează să moară, acest înger ia loc deasupra patului acestuia, cu o sabie în mână; deasupra sabiei este suspendată o picătură de fiere. La vederea îngerului, muribundul este cuprins de teamă și deschide gura, în care îngerul lasă să cadă picătura de fiere. Urmează moartea; mai rezultă de aici și mirosul neplăcut pe care îl degajă cadavrul, în timp ce fața îi devine hidos de palidă» (*A. z.*, 10b).

În acea epocă, poporul era dornic să știe ce previziuni pot fi deduse din împrejurările care însoțeau decesele. «Cel care moare în timp ce râde este în posesia unei bune previziuni și, dimpotrivă, a muri plângând este o previziune rea pentru el. Dacă privește în sus, cu atât mai bine; în jos — cu atât mai rău. Dacă îi privește pe cei care îl asistă, previziune bună; dacă se uită la perete, previziune nefastă. Dacă are fața palidă, cu atât mai rău; roșie, cu atât mai bine. Ferice de cel care moare în ajun de Șabat; nefericit cel care moare când se termină Șabatul. A muri în ajunul zilei ispășirii este ceva supărător; a muri la capătul acestei zile este de bun augur. Moartea pricinuită de dureri abdominale este favorabilă, deoarece ea a fost cea a multor oameni drepți»[1] (*Ket.*, 103b).

Rabinii se străduiau să reducă pe cât posibil spaima pe care o provoca în mod natural perspectiva morții. Ei insistau asupra a ceea ce ea prezintă ca perfect firesc. În legătură cu textul care declară: «Nașterea își are vremea ei și moartea are vremea ei» (*Eccles.*, 3, 2), *Midrașul* (*ad loc.*) observă că — începând din clipa nașterii — posibilitatea de a muri este permanentă. De aici, următorul îndemn: «Pocăiți-vă cu o zi înainte de a muri», cu alte

---

[1] Această boală, fiind deosebit de dureroasă, era asimilată cu suferințele care ispășesc păcatele, iar purgația fizică, simptom aplicat și la constituția morală, operă — se credea — purificarea individului.

cuvinte mereu, deoarece ziua morții nu este cunoscută. Așa cum am văzut, moartea era cuprinsă printre «lucrurile foarte bune» făcute de Dumnezeu.

Dumnezeu este cel care hotărăște momentul morții. Nimeni nu are dreptul să-și ia viața înainte de momentul hotărât de el. Sinuciderea era privită cu oroare, era denunțată ca un păcat deosebit de mare. Versetul din *Facerea*, 9, 5: «Cu siguranță voi cere înapoi sângele vostru, sângele sufletelor voastre» era explicat de către rabini în felul următor: «Termenul „cu siguranță" implică și cazul celor care se sugrumă voluntar» (*Geneza R.*, 31, 13), cu alte cuvinte, care se omoară fără a-și vărsa sângele. Chestiunea o mai găsim discutată și în acest fel: «Nimeni nu are voie să se lovească singur. Unele autorități apreciau totuși că acest lucru este licit. Dar, dat fiind textul: „Cu siguranță voi cere înapoi sângele vostru, sângele sufletelor voastre", înțeles ca vizând sinuciderea, lucrurile se schimbă» (*B. k.*, 91b). Aceasta înseamnă că acțiunile care antrenează sinuciderea sunt prohibite de unanimitatea învățaților.

Mai impresionantă decât teoria apare practica, așa cum o expune povestirea martiriului lui Hanina ben Teradion, care a fost ars de viu de către romani. Călăii săi îi înfășuraseră trupul cu un sul al *Torei* și au pus în jurul lui pachete de lână, muiată în prealabil în apă, pentru a-i prelungi agonia. Discipolii îi strigau: «Deschide gura și lasă focul să pătrundă în tine (pentru a grăbi sfârșitul)». El răspunse: «Este mai bine ca El (Dumnezeu) să ia înapoi (sufletul) pe care l-a dat; nimeni n-are voie să-și facă violență sieși» (*A. z.*, 18a)[1].

O trecere în revistă asupra vieții și a morții găsim într-un comentariu asupra versetului din *Ecclesiast*, 7, 1: «Mai mult prețuiește ziua morții decât ziua nașterii». Iată textul comentariului: «Când a avut loc o naștere, toți se bucură; când are loc un

---

[1] Josephus a adoptat aceleași puncte de vedere: «Sufletele celor ale căror mâini s-au îndreptat cu furie contra lor înșile sunt trimise în locul cel mai întunecat al iadului, iar Dumnezeu, care este Tatăl lor, îi pedepsește în urmașii lor pe cei care aduc vătămări fie unui corp, fie unui suflet. Astfel că Dumnezeu urăște sinuciderea, iar această crimă este pedepsită de legislatorul nostru preaînțelept» (*Războiul evreilor*, 3, 8, 5).

deces, fiecare plânge. N-ar trebui să fie așa. Dimpotrivă. Când careva vine pe lume, nu este nici un motiv de bucurie, deoarece nimeni nu știe care va fi soarta și viața noului născut, dacă va fi un om drept sau un desfrânat, un om bun sau unul rău. Pe de altă parte, când el moare, este un prilej de bucurie dacă pleacă cu o reputație bună și părăsește lumea liniștit. Două corăbii sunt pe mare: una părăsește portul, cealaltă intră în el. Mulțimea se bucură la plecarea primei corăbii, nu însă și la sosirea celei de-a doua. Un înțelept care se afla acolo a declarat: „Părerea mea este alta decât a voastră, îi este opusă. Nu trebuie să vă felicitați în legătură cu corabia care a plecat, căci nimeni nu știe ce-o așteaptă, ce mări învolburate și ce furtuni ar putea întâlni; dar atunci când o corabie ajunge la destinație, toți ar trebui să se bucure, văzând-o întorcându-se teafără"» (*Eccles. R., ad loc.*).

II. Sufletul

Omul se aseamănă cu Dumnezeu pentru că a fost înzestrat cu un suflet. Această asemănare cu Dumnezeu face să existe o afinitate între Creator și el și este totodată cauza superiorității sale asupra celorlalte creaturi. Am mai semnalat că rabinii atribuie ființei omenești o natură mistică: «Sufletul omenesc vine din cer, trupul vine din pământ» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 306, 132a). Ei prezintă trupul ca «învelitoarea sufletului» (*Sanh.*, 108a); ei statuează între suflet și trup aceeași relație ca între Dumnezeu și univers.

Caracterul unui om depinde de grija pe care el o consacră păstrării sufletului său: ca să rămână pur și fără pată. Cu privire la acest text: «spiritul se întoarce la Dumnezeu, care l-a dat» (*Eccles.*, 12, 7), era predicată o omelie frumoasă: «Înapoiați-l așa cum vi l-a dat în puritatea sa, înapoiați-l neștirbit. Un rege împărțise sclavilor săi veșminte regești. Sclavii înțelepți le îndoiră frumos și le aranjară într-o cutie. Sclavii nesăbuiți le îmbrăcară pe dată, umblând astfel gătiți și la lucru. După o bucată de vreme, regele ceru să-i fie înapoiate veșmintele. Înțelepții le înapoiară intacte. Ceilalți le aduseră murdărite. Regele a fost mulțumit de cei

înțelepți și furios din pricina comportării celorlalți. A poruncit celor dintâi să pună la loc veșmintele în tezaurul său, apoi să plece în pace. Celorlalți le-a dat ordin să ducă veșmintele la oamenii priceputi să le curețe și după aceea i-a aruncat într-o temniță. Tot astfel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice, în ce privește trupul omului drept: «El va intra în pace, cel ce umblă pe drumul cel drept se va odihni în culcușul său» (*Isaia*, 57, 2). Cât privește sufletul: «sufletul domnului meu va fi legat în mănunchiul celor vii la Domnul Dumnezeul tău» (*Sam.*, 25, 2). Pentru trupul celui nesăbuit, «nu există pace la care să poată râvni cel rău» (*Isaia*, 57, 2). Cât privește « sufletul vrăjmașilor tăi, Domnul îl va zvârli ca (o piatră) aruncată cu praștia» (*Sam.*, 25, 29) (*Șab.*, 152b).

«Sufletul — ni se spune — este desemnat prin cinci nume: *nefeș, ruah, neșama, iehida* și *haiya*. *Nefeș* este sângele, așa cum stă scris: „sângele este viața (*nefeș*)" (*Deuteronom*, 12, 23). *Ruah* este ceea ce urcă și coboară, cum stă scris: „Cine știe dacă spiritul (*ruah*) omului se înalță în sus?" (*Eccles.*, 3, 21). *Neșama* este înclinarea[1]. *Haiya* (cuvânt care semnifică: dat împreună cu viața) este numit așa pentru că supraviețuiește atunci când toate membrele au sucombat. *Iehida*, „unica", arată că toate membrele sunt dispuse în perechi, doar sufletul este unic în corp» (*Geneza R.*, 14, 9).

Primii trei din acești cinci termeni sunt folosiți în mod obișnuit în literatura rabinică. Dar este greu de precizat prin ce diferă între dânșii. *Nefeș,* fiind identificat cu sângele, desemnează vitalitatea și se aplică și animalelor, la fel ca oamenilor. S-a spus, de pildă: «Orice *nefeș* restituie *nefeșul* și orice lucru vecin *nefeșului* restituie *nefeșul*» (Ber., 44b). Aceasta înseamnă că orice creatură, animal terestru sau pește, care posedă viață, adaugă vitalitatea sa persoanei care se hrănește cu ea și acest lucru este adevărat în special pentru partea acestei creaturi care este mai apropiată de organele vitale. Prin urmare, *nefeșul* se termină când vine moartea.

---

[1] Cu câteva pagini mai înainte găsiți și altă explicație a termenului *neșama*.

Ruah și *neșema* par să fi fost utilizate, indiferent care, pentru a desemna psihicul ființei omenești; acești termeni erau aplicați exclusiv acestei ființe. Este ceea ce are nemuritor, suflul pe care Dumnezeu i l-a insuflat.

În ce moment este înzestrat embrionul cu suflet? Se povestește că această chestiune a fost discutată de r. Iehuda, editorul *Mișnei*, cu prietenul său, romanul Antoninus[1]. «Antoninus îl întrebă pe r. Iehuda: «Când este plasat sufletul în ființa omenească? La concepție sau când embrionul se formează?». El răspunse: «Când s-a format». Celălalt reluă: «Este cu putință ca o bucată de carne să nu se strice dacă n-o sărezi?[2] Este necesar ca sufletul să existe de la concepție». Atunci r. Iehuda strigă: «Ceea ce mi-a spus Antoninus are sprijin într-un text: „Vizita[3] ta a menținut spiritul meu" (*Iov*, 10, 12)» (*Sanh.*, 91b).

Talmudul susține preexistența sufletelor. «În al șaptelea cer, *aravot*, sunt plasate spiritele și sufletele care urmează să fie create» (*Hag.*, 12b), adică sufletele încă nenăscute, care vor fi unite cu trupuri. De obicei se credea că era mesianică nu se va ivi până când toate aceste suflete care trebuie să se nască nu vor fi atins termenul existenței lor pe pământ. «Fiul lui David (Mesia) nu va veni înainte ca toate sufletele *gufului* să fi ajuns la capăt» (*Ier.*, 62a). *Guful* desemnează lăcașul ceresc unde aceste suflete așteaptă, înainte de a veni să locuiască într-un corp omenesc.

Sufletul este forța spirituală internă care înalță omul deasupra existenței pământene, îi inspiră un ideal și îl determină să aleagă binele și să respingă răul. Șabatul fiind și el o forță de spiritualizare pentru viața omenească, putem citi această afirmație rabinică: «Omului i se dă un suflet suplimentar în ajunul Șabatului și i se reia la sfârșitul Șabatului» (*Taan.*, 27b). Aceasta vrea

---

[1] Sunt întâlniți adesea împreună în Talmud și prezentați ca prieteni intimi. De obicei Antoninus a fost identificat cu Marc Aureliu sau cu Avidius Cassius, general al lui Marc Aureliu, care a fost procurator al Iudeei.

[2] Deci cum poate exista embrionul, fără să putrezească, dacă nu este înzestrat cu un suflet?

[3] Același cuvânt ebraic semnifică «vizitare» și «concepție».

să spună că respectarea zilei sfinte intensifică puterea sufletului și crește dinamismul său din viața omenească.

Viața omului poate suferi influența voinței divine numai când omul este atent cu acest dar prețios. De aceea i s-a prescris să rostească la trezire, dimineața, această primă rugăciune: «Dumnezeul meu, sufletul pe care mi l-ai dat este pur. Tu l-ai creat cu mine și în mine; Tu mi l-ai insuflat; Tu îl păstrezi cu mine și în mine; Tu mi-l vei relua, dar mai târziu mi-l vei reda. Câtă vreme sufletul este în mine, Îți voi aduce mulțumiri, Doamne, Dumnezeul meu, Dumnezeul părinților mei, Rege al tuturor lumilor, Domn al tuturor sufletelor, Binecuvântat fii Tu, Doamne, care dai înapoi sufletele trupurilor decedate» (*Ber.*, 60b).

III. Credința și rugăciunea

Asemenea lui Dumnezeu, prin darul spiritual pe care îl posedă, omul are datoria să se dovedească demn de Dumnezeu. Dacă i-a fost conferită cinstea de a fi fost creat după chipul Lui, urmează pentru dânsul obligația de a trăi o viață în stare să obțină aprobarea Celui care l-a creat.

Deci, ce așteaptă Dumnezeu de la el? Acestei întrebări îi corespunde următoarea sentință: «Șapte calități sunt utile față de tronul divin: credința, echitatea, dreptatea, dragostea, milostenia, fidelitatea și pacea» (*A.R.N.*, 17). Acestea sunt virtuțile capitale, între care primul loc este atribuit credinței, considerată de fapt ca principiul pe care se bazează, în ultimă analiză, întreaga relație a omului cu Dumnezeu. «613 porunci au fost date lui Moise, dintre care 365 interdicții (corespunzând numărului zilelor anului solar) și 248 porunci pozitive (corespunzând numărului membrelor corpului omenesc). Ulterior, David le-a redus la 11 principii, enumerate în Psalmul 15. Isaia le-a redus la șase: «Cel care merge în dreptate, vorbește după echitate, disprețuiește un câștig obținut prin stoarcere, își retrage înapoi mâinile ca să refuze ce nu i se cuvine, își astupă urechile ca să nu audă vorbe setoase de sânge și își acoperă ochii ca să nu vadă răul» (*Isaia*, 35, 15). A venit

apoi Mica; el a rezumat totul în trei precepte: „Ce îți cere Domnul? Să faci dreptate, să iubești mila și să umbli smerit cu Dumnezeul tău» (*Mica*, 6, 8). După aceea, Isaia n-a mai păstrat decât două precepte: «Păziți ce este drept și faceți ce este bine» (*Isaia*, 55, 1). În sfârșit, Habacuc a formulat o unică poruncă: «Cel drept va trăi prin credința lui» (*Habac.*, 7, 4).

După părerea înțelepților, credința a fost trăsătura distinctivă a eroilor Bibliei și a lui Israel însuși. Prin ea au meritat dânșii favoarea specială a lui Dumnezeu. «Mare este credința cu care Israel a crezut în Cel care a vorbit și lumea a căpătat viață. Ca răsplată pentru această credință, Sfântul Spirit[1] a odihnit asupra lor și ei au intonat un cântec, precum s-a spus: „Ei au crezut în Domnul și în Moise, servitorul Lui" (*Ieșirea*, 14, 31). Și îndată după aceea: „Atunci Moise și copiii lui Israel au cântat Domnului acest cântec"».

Vedem, de asemenea, că doar prin virtutea credinței sale părintele nostru Abraham a moștenit din această lume, și din lumea care va să vină, precum stă scris: «El a crezut în Domnul și Domnul i-a socotit acest lucru cu dreptate» (*Facerea*, 15, 1). În context sunt citate și alte exemple, ajungându-se la concluzia: «Cel care culege cu credință un simplu precept este demn să primească Spiritul Sfânt» (*Meh. as. Exod.*, 13, 31, 33b).

Printre poruncile pe care Dumnezeu le-a dat lui Moise pentru Israel, multe sunt cele care urmăresc să implanteze credința printre popoare. Rabinii se referă la două texte semnificative și le interpretează în acest fel. *Ieșirea*, 17, povestește că, în timpul luptei lui Israel cu amaleciții, Moise ținea mâinile ridicate spre cer. Se pune deci următoarea întrebare: «Mâinile lui Moise puteau să dea victorie lui Israel sau să frângă puterea lui Amalek? Căci, în timp ce el își îndrepta mâinile spre cer, israeliții priveau întruna spre dânsul și rămâneau încrezători în Cel care poruncise lui Moise să procedeze în acest fel; atunci Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a făcut minuni, ținând seamă de purtarea lor. La fel s-au petrecut

---

[1] În sensul de inspirație (a se vedea Cap. IV).

lucrurile în ce privește fabricarea șarpelui de aramă (*Numeri*, 21, 8). Oare chipul șarpelui putea ucide sau salva viața? Dar israeliții nu încetau să-l privească și rămâneau încrezători în Cel care îi poruncise lui Moise să procedeze în acest fel, iar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a înfăptuit vindecarea lor» (*Meh. as. Exod.*, 13, 11; 54a).

Suntem informați că «oamenii de credință» erau foarte respectați în Israel. Erau oameni care, implicit și neîncetat, își puneau încrederea în Dumnezeu, orice se întâmpla. Este deplâns faptul că «de la distrugerea templului oamenii de credință au dispărut» (*Sot.*, 9, 12). Ce semnifică o asemenea credință se poate vedea din următoarea observație: «Cel care are în traista sa o bucată de pâine și se întreabă: Ce voi mânca mâine? aparține categoriei oamenilor cu credință puțină» (*Sot.*, 48b).

Talmudul conține povestiri despre doi oameni care se distinseseră în mod deosebit prin încrederea lor nestrămutată în Dumnezeu. Primul este cunoscut sub numele de Nahum din Gamzo și istorisirea explică în ce fel a căpătat această denumire: «De ce a fost poreclit Nahum, omul din Gamzo?[1] Pentru că, orice i s-ar fi întâmplat, el avea obiceiul să exclame: „Și aceasta (*gam zo*) este spre bine". Într-un rând, rabinii vroiau să trimită un dar împăratului și discutau prin cine să-l trimită. Iată ce au hotărât: „Să-l trimitem prin Nahum, omul din Gamzo, căci cu el se petrec de obicei minuni". Deci îl însărcinară să ducă darul. În cursul călătoriei a dormit la un han. Noaptea fură găzduiți acolo și alții, care, în timp ce el dormea, îi goliră sacul și îi înlocuiră conținutul cu praf. Când Nahum a ajuns la destinație, sacul i-a fost deschis și s-a constatat că este plin cu praf. Împăratul se înfurie: „Evreii își bat joc de mine!" și porunci ca Nahum să fie omorât. Și de data asta Nahum spuse: „Și aceasta este spre bine!". Între timp a apărut profetul Eliahu[2] sub înfățișarea unui curtean din suita împăratului.

---

[1] Un oraș cu numele de Gimzo este menționat în *2 Cron.*, 28, 18. Ar fi posibil ca, de fapt, Nahum să-și fi datorat porecla numelui acestui oraș.

[2] Eliahu, despre care Biblia povestește că n-a trecut prin moarte, îndeplinește adesea un rol în istoriile din Talmud, în care apare de obicei ca un *deus ex machina* în împrejurările critice.

Intrând în vorbă cu ceilalți, el spuse: „S-ar putea ca acest praf să facă parte din acela de care se slujea patriarhul lor Abraham; de fiecare dată când era încolțit de vrăjmași, el zvârlea în ei praf, care se preschimba în săbii, iar când zvârlea în ei paie, acestea se transformau în săgeți". Tot atunci exista o provincie răsculată care părea cu neputință de biruit. Împăratul a pus să fie folosit împotriva ei praf (din sacul lui Nahum) și răsculații au fost supuși. Atunci împăratul l-a dus pe Nahum să-i arate comorile sale, îi umplu sacul cu pietre prețioase și cu perle și îi dădu drumul să plece. Ajuns din nou la același han, el fu întrebat: „Ce i-ai făcut împăratului de ți-a acordat atâta respect?". „I-am predat doar ceea ce îi adusesem de aici", răspunse el. Atunci ei s-au apucat să ducă împăratului praf, dar când s-a făcut o încercare cu el și s-a văzut că nu se preschimbă în săbii și în săgeți, aducătorii au fost executați» (*Taan.*, 21a).

Celălalt model al oamenilor de credință este rabi Akiva. Iată ce se povestește despre el: «Fiecare ar trebui să se obișnuiască a spune totdeauna: „Orice ar face Cel Atotmilostiv, El o face spre bine". Akiva se duse să petreacă o noapte pe câmp; avea cu el un cocoș, un măgar și o lampă[1]. O pală de vânt îi stinse lampa; o pisică ce apăruse pe acolo îi mâncă cocoșul, apoi un leu i-a devorat măgarul. Rabinul exclamă: „Orice ar face Atotmilostivul, o face spre bine". În aceeași noapte, o ceată de tâlhari a jefuit orașul. R. Akiva zise locuitorilor: „Doar v-am spus că orice face Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), o face totdeauna spre bine" (*Ber.*, 60b).

Mișna formulează această regulă: «Orice om este obligat să rostească o binecuvântare pentru rău, la fel după cum rostește o binecuvântare pentru bine» (*Ber.*, 9, 5).

Credința își află expresia cea mai fidelă în practicarea rugăciunii, căci numai cel care crede în Dumnezeu și în voința Sa de a-Și ajuta creaturile Îi adresează cereri. A se ruga nu înseamnă însă numai a cere potrivit cu nevoile personale. În sensul cel mai

---

[2] Cocoșul pentru a-l trezi în zori, măgarul pentru a-l putea călări, lampa pentru a putea studia în cursul nopții.

înalt, rugăciunea este comuniunea intimă între creatură și creatorul său, sufletul omenesc găsind contactul între profunzimile sale și cele ale sufletului divin. Această comuniune este tot atât de plăcută pentru Dumnezeu, pe cât este de ajutătoare pentru om. Ni se spune chiar că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) aspiră să primească rugăciunile celor drepți. De ce seamănă rugăciunea celui drept cu o lopată?[1]. La fel după cum o lopată duce obiecte dintr-un loc în altul, tot astfel rugăciunea celui drept schimbă atributul divin al mâniei în cel al compătimirii» (*Ier.*, 64a).

Pentru ca o rugăciune să fie ascultată de Dumnezeu, nu trebuie numai ca ea să provină dintr-un suflet sincer; mai trebuie și ca persoana care o prezintă să fie demnă să capete un răspuns. «Cel care face voința Celui Atotprezent și își îndreaptă spre El inima rugându-se este auzit» (*Exod. R.*, 21, 3). — «Spusele oricărui om cu frica de Dumnezeu sunt ascultate» (*Ber.*, 6b). Dar nimeni nu trebuie să se abțină de a se ruga, pentru că se simte nedemn ca să fie satisfăcut; el trebuie să persevereze în rugăciune. «Dacă un om vede că se roagă și nu obține răspuns, el trebuie să-și repete rugăciunea» (*Ber.*, 32b). Mai mult decât atât: «Chiar dacă pe ceafa ta a fost pusă o sabie tăioasă, nu dispera de milostivirea divină» (*Ber.*, 10a). Până la ultima clipă de viață, speranța nu trebuie să dispară.

Când te rogi, să nu te gândești numai la tine, trebuie să fii atent și la nevoile aproapelui tău. «Acela care este în stare să se roage pentru vecinul său și n-o face este considerat păcătos, căci s-a spus: „Departe de mine (intenția) de a păcătui față de Domnul, încetând de a mă ruga pentru voi" (*San.*, 12, 23). „Acela care se roagă pentru un tovarăș, deși el însuși are aceeași nevoie, va fi satisfăcut cel dintâi"» (*B. R.*, 92a).

Un rabin a compus următoarea rugăciune, care să fie spusă de acela care pleacă într-o călătorie, ceea ce, pe atunci, comporta destule riscuri: «Fie voia Ta, Doamne, Dumnezeul meu, să mă

---

[1] Cuvântul ebraic este: *eter*. Aceleași litere formează și o rădăcină a cărei semnificație nu este alta decât «a se ruga».

conduci în pace, să îndrumi pașii mei în pace, să mă menții în pace și să mă scapi de orice vrăjmaș și de orice capcană în drumul meu. Trimite binecuvântarea Ta pe lucrările mâinilor mele și fă să obțin har, iubire și mizericordie în ochii tăi și în ochii tuturor celor care mă vor vedea. Binecuvântat să fii Tu, Doamne, care îmi asculți rugăciunea».

Însă un coleg al acelui rabin a criticat termenii folosiți în această rugăciune și a explicat și motivul criticii sale: «Orice om are datoria să se asocieze totdeauna cu comunitatea pentru a se ruga. Deci, ar trebui spus: „Fie voia Ta, Doamne, Dumnezeul *nostru*, să ne conduci în pace, etc."» (*Ber.*, 28b). Acest fel de a vedea s-a impus, astfel încât în liturghia sinagogală folosirea persoanei întâi la singular este foarte rară.

Însemnătatea rugăciunii a fost subliniată prin afirmații precum aceasta: «Rugăciunea este mai presus decât sacrificiile. Ea este mai presus și decât faptele bune. Nimeni nu l-a depășit în fapte bune pe învățătorul nostru Moise, totuși el a obținut răspunsuri abia la rugile sale. Într-adevăr, stă spus: „Nu-mi mai vorbi de lucrul acesta" (*Deuteronom*, 3, 21). Și imediat după aceea: „Suie-te pe vârful muntelui Pidu sga" (*Ibidem*, 27)» (*Ber.*, 32b). S-a tras concluzia că datorită rugăciunii a obținut Moise permisiunea să contemple, înainte de a muri, țara făgăduită.

Adevărata rugăciune este mai mult decât vorba simplă care iese de pe buze; este necesar ca ea să vină din inimă. «Rugăciunea pe care o rostește un om nu este ascultată până ce el nu-și pune inima în mâini, așa cum s-a zis: „Să ne înălțăm și inimile cu mâinile spre Dumnezeu din cer" (*Plângeri*, 3, 41)» (*Taan.*, 8a). Cu alte cuvinte, când ne rugăm, nu trebuie să ridicăm doar mâinile, ci și inimile. Talmudul conține o definiție sobră și precisă a rugăciunii: «Iubiți-L pe Domnul, Dumnezeul vostru, și slujiți-L din toată inima» (*Deuteronom*, 11, 13). «Ce înseamnă slujirea în inima noastră? Este rugăciunea» (*Taan.*, 2b).

Se insistă cu tărie asupra venerației ce trebuie să caracterizeze atitudinea omului care se roagă. «Cel care se roagă trebuie să-și îndrepte inima spre cer» (*Ber.*, 31a). — «Când ne rugăm, trebuie

să îndreptăm privirile în jos, iar inima spre înalturi» (*Ier.*, 105b). — «Cel care se roagă trebuie să-și reprezinte că *șehina* se află în fața lui, precum s-a zis: „Îl am întruna pe Domnul în fața mea" (*Ps.*, 16, 8)» (*Sanh.*, 22a). — «Când vă rugați, să știți în fața cui vă aflați» (*Ber.*, 28b). — «Acela care face să se audă vocea sa atunci când se roagă are puțină credință; cel care își înalță vocea când se roagă face parte dintre falșii profeți» (*Ibidem*, 24b), pentru că seamănă cu profeții lui Baal, care «strigau cu glas tare» (*1 Reg.*, 28).

O istorioară talmudică ilustrează în chip strălucit aceste îndemnuri. «S-a întâmplat odată ca un credincios să fie nevoit să-și facă rugăciunile stând la marginea unui drum. Un nobil care trecea pe acolo îl salută, dar nu primi nici un răspuns. Intrigat, nobilul așteptă ca omul să-și termine rugăciunea, apoi îi spuse furios: „Netrebnicule! Când te-am salutat, cum de ai îndrăznit să nu-mi răspunzi? Dacă ți-aș fi tăiat capul cu sabia mea, cine mi-ar fi cerut socoteală? — Așteaptă, zise credinciosul, să găsesc cuvintele care să te lămurească deplin. Dacă te-ai afla în fața unui rege și tocmai atunci te-ar saluta unul dintre cunoscuți, i-ai răspunde? — Nu. — Totuși, dacă i-ai răspunde la salut, care ți-ar fi soarta? — Mi s-ar tăia capul. — Ei bine, dacă aceasta este atitudinea pe care o ai când te afli în fața unui monarh omenesc, care azi trăiește, iar mâine va fi în mormânt, atunci cum ar fi trebuit să mă port eu, când mă aflam în fața supremului Rege al regilor (binecuvântat fie El!), veșnic viu? Nobilul se liniști pe dată și credinciosul se putu despărți de el în pace» (*Ber.*, 32 b).

Actelor de pietate personală, prin care fiecare om Îi înfățișează lui Dumnezeu cererile sale, li se adaugă venerarea în comun, împreună cu alți oameni. Importanța acesteia este subliniată prin afirmații precum următoarele: «Rugăciunea unui om nu este ascultată de către Dumnezeu decât atunci când îi este înfățișată în sinagogă» (*Ber.*, 6a). — «Dacă cineva obișnuiește să se ducă regulat la sinagogă și o dată lipsește, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) se interesează despre dânsul. Într-adevăr, stă scris: „Cine dintre voi se teme de Domnul, și ascultă glasul robului său" (*Isaia*, 50, 10). Dacă el lipsește pentru că are de îndeplinit o datorie

religioasă, el va dobândi lumina, dar dacă lipsește pentru a se ocupa de vreo treabă lumească, nu va dobândi lumina. Pentru ce i se refuză lumina? Pentru că avea datoria să se încreadă în numele Domnului, dar el n-a făcut-o. Când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) intră într-o sinagogă și nu găsește *cvorumul* de zece persoane, El se mânie, așa cum s-a spus: „Pentru ce nu era nimeni când am venit? Pentru ce n-a răspuns nimeni când am strigat?"[1] (*Isaia*, 50, 2)"» (*Ber.*, 6b). Această chestiune a *cvorumului* este atât de importantă, încât «rabi Eliezer, intrând o dată într-o sinagogă și negăsind acolo zece persoane, și-a eliberat sclavul pentru a completa numărul cerut»[2] (*Ber.* 47b).

Tot în legătură cu serviciul religios celebrat în sinagogă, se declară: «Cel care dispune de o sinagogă în orașul în care locuiește și nu se duce la ea pentru a se ruga este numit un vecin rău, după cum s-a spus: „Așa vorbește Domnul despre vecinii mei răi care se ating de moștenirea poporului meu Israel" (*Ierem.*, 12, 24). Mai mult decât atât. Acest om atrage exilul asupra sa și asupra fiilor săi, după cum s-a spus: „Îi voi smulge din țara lor și voi smulge casa lui Iuda din mijlocul lor" (*Ibidem*). I se spunea rabinului palestinian Iohanan: „Există bătrâni la Babilon". El fu surprins și exclamă: „Stă scris: «Zilele voastre și zilele copiilor voștri vor fi înmulțite în țară» (*Deuteronom*, 11, 21), țara lui Israel și nu în altă parte!". Când a fost informat că acești bătrâni stăteau în sinagogă dimineața și seara, el declară: „Iată ce le îngăduie să trăiască mult timp!" Rabinul Iosua ben Levi spunea același lucru fiilor săi: „Sculați-vă devreme și rămâneți târziu în sinagogă, în așa fel încât să vă prelungiți viața" (*Ber.*, 8a).

Se întâlnește uneori câte un rabin care socotește că «acela care se roagă mult va fi satisfăcut» (p. *Ber.*, 7b); în general însă, lungimea unei rugăciuni nu era considerată că îi favorizează eficacitatea. «S-a întâmplat ca un discipol care se prosterna în fața

---

[1] Când, la sinagogă, *cvorumul* nu este atins, se suprimă din liturghie un anumit număr de formule, inclusiv *responsa* care trebuie să fie recitate de adunare. De aici cuvintele: «nimeni care *să răspundă*».

[2] A se vedea capitolul *Viața socială*.

arcăi[1], în prezența rabinului Eliezer, și-a prelungit excesiv rugăciunea. Elevii rabinului îi spuseră: „Maestre, cât de mult timp se roagă! — Oare, răspunse el, mai mult timp decât Moise, învățătorul nostru, despre care stă scris că s-a rugat timp de 40 de zile și 40 de nopți?" (*Deuteronom*, 9, 25). Or, un alt discipol, care se prosterna în fața arcăi în prezența rabinului Eliezer, și-a scurtat mult rugăciunea. Elevii spuseră rabinului: „Cât de repede a făcut-o!". El răspunse: „Oare mai pe scurt decât Moise, învățătorul nostru? Căci stă scris: «Moise strigă către Domnul cu aceste vorbe: O, Doamne, te rog, vindec-o!»" (*Numeri*, 12, 19)» (*Ber.*, 34a).

De asemenea, suntem preveniți împotriva exagerărilor în lăudarea fără rost a lui Dumnezeu în cursul rugăciunilor. «Un cutare se prosterna în fața arcăi în prezența rabinului Hanina. El zicea: „O, Doamne, marele, puternicul, veneratul, temutul, impozantul, curajosul, cinstitul!". R. Hanina așteptă ca el să termine, apoi îl întrebă: „La ce folosesc toate aceste adjective? Există trei, «marele», «puternicul», «veneratul», pe care n-am fi fost în stare să le rostim, dacă Moise nu le-ar fi folosit în *Tora* (vezi *Deuteronom*, 10, 17) și dacă oamenii marii sinagogi nu le-ar fi inserat în liturghie"[2]. Iar tu înșiri o serie întreagă de adjective! Dacă un rege de pe lumea aceasta ar avea un milion de piese de aur și ar fi lăudat ca având un milion de piese de argint, nu s-ar simți jignit?» (*Ber.*, 33b). Talmudul consideră ca fiind fără rost rugăciunile prelungite în mod deliberat, pentru că «se contează» pe ele, se speră că însăși lungimea lor va declanșa un răspuns; asemenea atitudine este considerată ipocrizie (*Ibidem*, 32b).

Desigur, rabinii prescriau să se participe la cele trei rugăciuni zilnice statutare[3], dar aveau grijă să recomande ca acestea să nu

---

[1] «Arca» era o ladă pusă lângă peretele sinagogii, la răsărit; se depuneau în ea sulurile *Torei*. La început, pupitrul oratorului se afla în fața arcăi, nu (cum se obișnuiește actualmente) în centrul sanctuarului. «A se coborî» (sau a se prosterna) în fața arcăi înseamnă: «a se pune în locul cantorului care dirijează congregația în rugăciune».

[2] Li se atribuia instituirea unor elemente ale liturghiei sinagogale (*Meg.*, 17b).

[3] O tradiție atribuia originea celor trei slujbe zilnice fiecăruia dintre cei trei patriarhi (*Ber.*, 26b).

degenereze într-o practică mașinală. Iată regula pe care o preconizau: «Când te rogi, nu socoti rugăciunea ta ca o îndatorire obligatorie (*Keba*), ci ca un apel la mizericordia și harul Celui atotprezent» (*Avot*, 2, 18). Talmudul discută sensul cuvântului *keba* și îi dă diferite definiții: «El se referă la acela pentru care rugăciunea este o corvoadă, acela care n-o recită punând tonul implorării, care se arată incapabil să-i adauge ceva» (*Ber.*, 20). Se mai declară că «n-ar trebui să se roage acela al cărui spirit nu este liniștit» (*Eruv.*, 65a). «Fiecare om trebuie să se examineze (înainte de a se ruga) dacă poate să-și îndrepte inima (spre Dumnezeu), să se roage; dacă nu poate, să se abțină» (*Ber.*, 30b).

Printre rabinii Talmudului se găsesc autorii multor rugăciuni, actualmente inserate în ritualul sinagogii. Vom cita câteva exemple:

«Fie ca voia Ta, Doamne, Dumnezeul nostru, să binevoiască să ne asigure o viață lungă, o viață liniștită, binefăcătoare, binecuvântată, îndestulată, vigoare trupească, o viață temătoare de păcat, o viață fără rușine și fără reproș, o viață de propășire și de cinste, o viață în care să se așeze de noi iubirea de *Tora* și dragostea pentru cer, o viață în care Tu să împlinești toate dorințele bune ale inimii noastre» (*Ber.*, 16b).

«Doamne, înainte de a fi făurit, nu aveam nici o valoare, iar acum, când sunt făurit, nu prețuiesc nimic mai mult. Viu, eu sunt pulbere, cu atât mai mult când mor. Sunt înaintea Ta ca un vas umplut cu rușine și încurcătură. Binevoiește, Doamne, Dumnezeul meu, fă să nu mai păcătuiesc, iar de păcatele pe care le-am făcut purifică-mă, în marea ta milostenie, altfel decât prin suferință și boli dureroase» (*Ber.*, 17a). Acum această rugăciune face parte din mărturisirea păcatelor în ziua ispășirii (Iom Kipur).

«O, Doamne, ferește-mi limba de rău, păzește-mi buzele de orice viclenie; fie ca, în acest caz, sufletul meu să fie mut, precum este pulberea sub toate. Deschide-mi inima spre *Tora* ta și fă ca sufletul meu să caute poruncile tale. Scapă-mă de nenorocire, de impulsurile rele, de o femeie rea, de toate relele care pot apărea pe lumea asta. Dacă cineva îmi dorește răul, păzește-mă de el, împotrivește-te acestor dorințe. Fie ca spusele gurii mele și

gândurile din inima mea să-Ți fie plăcute, Doamne, stânca mea și mântuitorul meu!» (*Ibidem*).

Iată o scurtă rugăciune destinată zilelor de primejdie: «Împlinește-Ți voința acolo sus în cer; asigură aici jos liniștea sufletească celor care se tem de Tine, și fă ceea ce este bun în ochii lor. Binecuvântat să fii, Doamne, care asculți rugăciunea!» (*Ibidem*, 29b).

La finele serviciului religios obișnuit, un rabin se ruga cu aceste vorbe: «Fă, Doamne, Dumnezeul meu și al părinților mei, ca ura împotriva noastră să nu pătrundă în inima nimănui și ca în inima noastră să nu intre ura contra cuiva, ca inima nimănui să nu ne invidieze, ca inima noastră să nu invidieze pe nimeni; ca *Tora* să fie ocupația noastră în cursul tuturor zilelor vieții noastre, și ca spusele noastre să conste în a Te implora». Un alt rabin adăuga acestea: «Unește inimile noastre în frica de numele Tău, păzește-ne de tot ce urăști, apropie-ne de tot ce iubești și procedează cu dreptate cu noi, din pricina numelui Tău» (p. *Ber.*, 7d).

La trezire, dimineața, rugăciunea va fi: «Binecuvântat fii Tu, Doamne, care îl trezești pe mort la viață[1]. Doamne, am păcătuit față de Tine. Asigură-mi, Doamne, Dumnezeul meu, o inimă curată, o soartă fericită, o înclinare bună, un prieten bun, o reputație bună, un ochi generos, un suflet darnic și umil. Fie ca numele Tău să nu fie profanat niciodată de către noi și nu ne lăsa să-l facem de râs față de semenii noștri. Fie ca soarta noastră să n-o scurtezi (în pofida păcatelor noastre) și ca speranța noastră să nu se prăbușească în disperare. Nu ne lăsa să avem nevoie de ajutorul altuia, nu lăsa ca existența noastră să depindă de altul, căci ceea ce primim este puțin, dar rușinea este mare. Pune moștenirea noastră în *Tora* ta, împreună cu cei care Îți îndeplinesc voința. Înalță curând, în zilele noastre, Templul și Cetatea Ta».

Vom mai cita un ultim text de rugăciune: «Fie ca Tu, Doamne, Dumnezeul meu și al părinților mei, să frângi și să înlături din inimile noastre jugul dorințelor rele, căci ne-ai creat pentru a-Ți îndeplini voința, din care motiv suntem atașați de Tine. Aceasta

---

[1] Somnul era socotit ca o fracțiune (a șasea parte) a morții (*Ber.*, 17b).

este dorința Ta; este și dorința noastră, dar ce ne împiedică? Drojdia din aluat[1]. Este dovedit și cunoscut de către Tine că noi nu avem puterea să-i rezistăm. Deci te rog, Doamne, Dumnezeul meu și al părinților mei, fă să înceteze acest rău asupra noastră, astfel încât să putem îndeplini voința Ta și a noastră cu o inimă curată» (*Ibidem*).

Aceste texte arată clar că rabinii aveau despre rugăciune o idee mai înaltă decât a o considera o simplă cerere urmărind satisfacerea unor nevoi materiale. Fără a neglija exigențele vieții fizice, ei găseau în rugăciune mijlocul de a parveni la o fericită prietenie cu Dumnezeu și a dezvolta ceea ce natura omenească comportă mai curat și mai nobil. A se ruga era pentru ei un exercițiu spiritual destinat să sporească dinamismul sufletului lor, spre a face din el forța dominantă a vieții lor și spre a-i asigura stăpânirea asupra elementului carnal.

IV. Cele două impulsuri

În unele dintre rugăciunile citate mai sus este menționat «impulsul rău», forță care împinge spre rău, facultatea omenească ce opune comportării bune în viață o piedică formidabilă. Acest impuls este denumit «drojdia din aluat», fermentul care stârnește elementele rele ale firii omenești, care, dacă nu sunt dominate, vor precumpăni asupra instinctelor bune și își vor da cale liberă, provocând acțiunile rele.

În etica talmudică, un loc capital îl ocupă următoarea convingere: în orice ființă omenească există două tendințe, una care îl împinge spre rău, cealaltă spre bine. Pentru a găsi acestei convingeri o bază biblică, rabinii procedau prin deducție: «Ce semnifică următorul text din Biblie: „Domnul Dumnezeu l-a format pe om» (*Facerea*, 2, 7), în care cuvântul *uaiyter* (a format) cuprinde doi

[1] Adică impulsul rău (vezi mai departe).

de *i*? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a creat două impulsuri[1], unul bun, celălalt rău» (*Ber.*, 61a).

Caracterul unui om este determinat de acela dintre impulsuri care domină în el. «Impulsul bun îl guvernează pe omul drept, după cum s-a spus: „Inima mea este rănită înăuntrul meu"[2] (*Ps.*, 109, 22). Impulsul rău îl guvernează pe omul rău, după cum stă scris: „Cuvântul nelegiuit al celui rău se află în inima sa, frica de Dumnezeu nu se află în fața ochilor săi" (*Ps.*, 36, 1). Cele două impulsuri îi guvernează pe oamenii obișnuiți» (*Ber.*, 61b)[3].

Interpretarea alegorică a unui text din *Eccl.* (9, 14s) găsea în acest text ideea celor două impulsuri: «Exista o mică cetate — aceasta este corpul omenesc — cu puțini locuitori — acestea sunt membrele sale; un mare rege i-a atacat locuitorii — acesta este impulsul rău, care a introdus păcatele; dar în cetate se afla un om sărac și înțelept — acesta este impulsul bun. El a salvat orașul prin înțelepciunea sa, pocăința și faptele bune — iar după aceea oamenii nu și-au mai amintit de omul cel sărac — pentru că, atunci când impulsul rău îl alungă pe cel bun, acesta este uitat» (*Med.*, 32b).

O explicație asemănătoare a fost dată textului din *Eccles.*, 4, 13: «mai bine un copil sărac și înțelept decât un rege în vârstă și fără minte». Primul termen se referă la impulsul bun. De ce i se spune copil? Pentru că nu se atașează de oameni înaintea vârstei de cel puțin 13 ani. De ce sărac? Pentru că aproape nimeni nu-l ascultă. De ce înțelept? Pentru că arată oamenilor drumul cel drept. Al doilea termen se referă la impulsul rău. De ce i se spune rege? Pentru că toți îl ascultă. De ce în vârstă? Pentru că se atașează de oameni de la tinerețe până la bătrânețe. Pentru ce fără

---

[1] Cuvântul ebraic tradus prin «impuls» este *ieter*, de unde interpretarea celor doi *i* din cuvântul *iaiyter*: există două impulsuri, *ieter tov*, impulsul bun și *ieter hara*, impulsul rău.

[2] Învingând impulsul rău.

[3] Despre aceste probleme, vezi și Josy Eisenberg, *Iudaismul* (Ed. „Humanitas", 1995, p. 57–60). (Nota trad.)

minte? Pentru că el îl învață pe om care este calea cea rea» (*Eccles. R., ad loc.*).

După cum reiese din acest text, în timp ce impulsul rău este înnăscut, cel bun nu se manifestă decât de la vârsta de 13 ani, când copilul este socotit ca responsabil pentru actele sale[1]. Prin urmare, impulsul bun este identificat cu conștiința morală. Această idee este exprimată clar în textul următor: «Impulsul rău este cu 13 ani mai vârstnic decât cel bun. El există de îndată ce copilul vine pe lume; crește împreună cu individul și îl însoțește toată viața. El începe prin a profana Șabatul, continuă prin a nimici, a se purta în chip imoral, iar (în individ) nu există nimic care să-i stea împotrivă. La vârsta de 13 ani se naște impulsul bun. De atunci, dacă cel rău îndeamnă la profanarea Șabatului, cel bun îl avertizează: „Ia seama, nărodule! vezi că stă scris: «Cine îl va profana va fi ucis»" (*Ieșirea*, 31, 14). Dacă impulsul rău îndeamnă la comiterea unui omor, impulsul cel bun îl învață pe om: „Netrebnicule! Vezi că stă scris: «Dacă cineva varsă sângele unui om, și sângele lui să fie vărsat de un om»" (*Facerea*, 9, 6). Dacă omul e împins să făptuiască ceva imoral, impulsul cel bun îl avertizează: „Mizerabile! Amintește-ți că stă scris: «Bărbatul și femeia care au săvârșit un adulter vor fi omorâți»" (*Levit.*, 20, 10). Dacă un om lasă frâu liber patimilor sale și este gata să făptuiască ceva incorect, toate membrele sale i se supun, pentru că instinctul cel rău este suveran asupra celor 284 de organe. Dacă omul se pregătește să îndeplinească o acțiune meritorie, toate membrele sale încep să sufere, deoarece în om impulsul rău guvernează toate organele, iar impulsul bun rămâne doar ca un prizonier într-o temniță, așa cum s-a spus: „el poate ieși din închisoare pentru a domni" (*Eccles.*, 4, 14); aceasta se referă la impulsul bun» (*A.R.N.*, 16).

Momentul exact în care ființa omenească primește impulsul rău a format obiectul unei discuții între Antoninus și r. Iehuda Prințul; ea a fost tranșată, așa cum am arătat mai înainte, atribuind tendinței rele o origine care coincide cu nașterea individului. «Din

---

[1] Vezi mai înainte, la începutul acestui capitol.

ce moment își exercită impulsul rău puterea asupra ființei omenești? De la formarea embrionului sau de când vine pe lume? — Din clipa formării sale, răspunse rabinul. — Dacă este așa, replică Antoninus, atunci fătul ar trebui să dea cu picioarele în pântecele mamei sale pentru ca să iasă de acolo. Vezi că impulsul rău nu datează decât de la naștere. Atunci r. Iehuda zise: Ceea ce îmi afirmă Antoninus este coroborat de Scrierea Sfântă când se spune: „Păcatul pândește la ușă" (*Facerea*, 4, 7), adică la deschizătura trupului matern» (*Sanh.*, 91b).

Există o teorie potrivit căreia impulsul rău este localizat într-unul din organele corpului. «Impulsul rău este ca o muscă pusă între cele două orificii ale inimii. Omul are doi rinichi, unul care îl înclină spre bine, celălalt spre rău. Cel bun se găsește, probabil, la dreapta, iar cel rău la stânga, căci stă scris: „Inteligența unui înțelept este la dreapta sa, dar cea a unui nesăbuit este la stânga sa" (*Eccles.*, 10, 2)» (*Ber.*, 61a).

Alții socotesc că impulsul rău este o forță exterioară, care pune stăpânire pe om dacă i se oferă prilejul. Am notat deja că impulsul rău a fost identificat cu Satan; el nu înaintează mergând pe laturile drumului, ci pe la mijloc. Când vede un bărbat care aruncă ocheade, își aranjează coafura și merge ca un lăudăros[1], zicându-și: «Ăsta este al meu» (*Geneza R.*, 22, 6).

Dar părerea cea mai răspândită era că impulsul rău face parte din firea omenească, ca un rezultat al instinctelor sale, în special al dorinței sexuale. Aceste instincte nu reprezintă în esență ceva rău, deoarece Dumnezeu n-a creat decât ce este bun. Ele constituie ceva rău numai în măsura în care se face abuz de ele. Aceasta reiese chiar din interpretarea care s-a dat cuvintelor «foarte bine». Se socotea că acest text viza atât impulsul bun, cât și cel rău. «Dar, se punea întrebarea: și impulsul rău este bun?». Iată răspunsul: «Fără acest impuls, nimeni n-ar putea să construiască o casă, să se însoare cu o femeie, să facă copii sau să conducă treburile omenești» (*Geneza R.*, 9, 7).

---

[1] Pentru a se face remarcat de către femei.

Tendința despre care este vorba aici, deși susceptibilă să conducă la rău, este deci un atribut esențial al omului și, de fapt, îi dă posibilitatea să devină o ființă morală. Căci, fără ea, nu s-ar putea face rău; dar nici acțiunea bună n-ar avea sens. În chip logic, se deducea că «la animale nu există un impuls rău» (*A.R.N.*, 16), dat fiind că ele nu au simț moral. Aceeași idee este implicată în afirmația: «Să cinstim meritul strămoșilor noștri, căci dacă ei n-ar fi păcătuit, noi nu ne-am fi născut» (*A. Z.*, 5a). Ei au păcătuit, adică au suferit influența impulsului rău, ale cărui efecte sunt prezentate ca un merit, deoarece au perpetuat specia. De asemenea, cuvintele: «Să-l iubești pe Domnul, Dumnmezeul tău, din toată inima» (*Deuteronom*, 6, 5) primeau următorul comentariu: «cu două impulsuri, cel bun și cel rău» (*Sifre Deuteronom*, 12, 73). Chiar și impulsul rău poate să fie folosit în slujba lui Dumnezeu și să devină un mijloc de a manifesta iubirea pe care o resimți pentru El.

Dacă acest impuls este numit rău și dacă omul trebuie să fie avertizat constant împotriva ademenirii, este pentru că îl antrenează să acționeze rău. «Impulsul rău nu dorește decât ceea ce este interzis» (*p. Ioma*, 43d). »În lumea aceasta, impulsul rău îl abate pe om de la drumul cel drept; în lumea viitoare, el va depune mărturie contra lui» (*Suk.*, 52b). «Un om înclină adesea să facă un act caritabil, dar impulsul rău care se află în el zice: „La ce bun să practici milostenia și să-ți micșorezi avutul? Decât să dai unor străini, dăruiește copiilor tăi". Dar impulsul bun îl face să exercite caritatea» (*Exod. R.*, 36, 3). «Puternic este impulsul rău, întrucât însuși creatorul său îl numește rău, precum s-a spus: „Căci imaginația[1] inimii omului este rea din tinerețea lui" (*Geneza*, 8, 21)» (*Kid.*, 30b)«La tine să nu se afle dumnezei străini» (*Ps.*, 81, 9). Care este dumnezeul străin care se află înăuntrul corpului omenesc? Este impulsul rău (*Șab.*, 105b).

Marele pericol de temut din partea acestei tendințe este că e susceptibilă să crească mereu mai mult, dacă nu este stăpânită de

---

[1] Cuvântul ebraic este *ieter*, același care desemnează impulsul.

la început. Mai multe aforisme din Talmud exprimă această idee: «Impulsul rău seamănă la început cu o pânză de păianjen, dar la sfârșit are dimensiunile unui odgon» (*Suk.*, 12a). «Impulsul rău este dulce la început, amar la sfârșit» (p. *Șab.*, 14c). Iată care este tactica impulsului rău: la început îl îndeamnă pe om să facă ceva lipsit de importanță, a doua zi — ceva mai serios: în cele din urmă, îl sfătuiește să slujească idolii, ceea ce acesta va face negreșit» (*Șab.*, 105b). Cu alte cuvinte, îl va conduce eventual să părăsească orice constrângere impusă de slujirea lui Dumnezeu.

Deosebirea dintre înțelept și nesăbuit este definită astfel: «Nesăbuiții sunt guvernați de inima lor (adică de impulsurile lor), iar cei drepți își guvernează inima» (*Geneza R.*, 84, 10). La întrebarea: Cine este puternic? răspunsul este: «cel care își biruie impulsul» (*Avot*, 4, 1).

Rabinii nu-și făceau iluzii cu privire la puterea trainică a instinctului atât de profund înrădăcinat. Ei spuneau: «Impulsul rău poate duce la căderea chiar și a unui om de 70 de ani și chiar de 80 de ani» (*Geneza R.*, 54, 1). Și întrebau: «Cum se poate păzi un om de impulsul rău aflat în interiorul său, de vreme ce chiar și nașterea sa a fost opera acestui impuls?» (*A.R.N.*, 10). Totuși, acest impuls trebuie combătut și depășit. Prin ce mijloc? Înfruntându-l cu un spirit disciplinat prin gânduri serioase. «Orice om trebuie să opună totdeauna impulsul bun celui rău. Dacă îl învinge, totul va fi bine. Dacă nu izbutește, să se ocupe de studierea *Torei*. Dacă aceasta îl va ajuta, cu atât mai bine. Dacă nu, atunci să mediteze la ceea ce va fi în ziua morții» (*Ber.*, 5a). Alte postulate, urmărind același scop: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a zis lui Israel: Copiii mei, am creat impulsul rău, dar am creat și *Tora*, antidotul lui. Dacă vă consacrați studierii *Torei*, nu veți cădea sub puterea impulsului cel rău» (*Kid.*, 30b). «Dacă întâlniți acest lucru demn de dispreț, târâți-l la casa de studiu» (*Ibidem*). «Ferice de israeliți! Când ei se consacră slujirii *Torei* și înfăptuiesc acte de binefacere, impulsul cel rău cade sub puterea lor și ei scapă de sub influența impulsului din interiorul lor» (*A. Z.*, 8b).

Dar Talmudul nu se mărginește să dea doar sfaturi în vederea perfecționării morale; el recunoaște faptele de viață așa cum sunt

ele. De pildă, se întreabă: ce trebuie să facă acela care luptă din toate puterile, dar zadarnic, împotriva impulsului rău? Și răspunde următoarele: «Dacă cineva vede că impulsul rău este pe cale să se înstăpânească asupra lui, să se retragă într-un loc unde nimeni nu-l cunoaște, să îmbrace veșminte negre (adică de doliu) și să se lase în voia soartei, dar să nu profaneze în public numele divin (*Hag.*, 16a). Să nu se creadă însă că aceasta înseamnă o autorizare a păcatului săvârșit în taină, ca și cum Dumnezeu nu l-ar cunoaște. O asemenea ipoteză este exclusă de avertismentul solemn care se găsește în același context: «Cel care comite o încălcare a *Torei* în particular echivalează cu unul care ar călca pe picioarele *șehinei*». Dumnezeu este omniprezent; a face rău pe ascuns înseamnă, practic, a nega această dogmă. Așa încât, indicația de care am pomenit mai sus are ca adevărat motiv altceva, și anume: dacă un om cade victima firii sale rele, cel puțin să nu adauge păcatului său oprobriul pe care l-ar produce profanarea numelui divin. Deosebirea dintre păcatul public și păcatul tainic va fi discutată explicit mai departe.

Întrucât impulsul rău a fost creat de către Dumnezeu cu intenția precisă de a conserva spița omenească, urmează că, în lumea care va să vină — când aceasta nu va mai avea vreo rațiune de a fi —, impulsul rău nu va mai fi necesar. De aici, învățătura: «În lumea de apoi, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va convoca impulsul rău și-l va face să piară, de față fiind cei drepți și cei răi. Celor drepți el le va apărea ca un munte înalt; celor răi — ca un fir de păr. Și unii și alții vor plânge. Plângând, cei drepți vor striga: „Cum am putut noi să subjugăm un lucru atât de formidabil?". Tot plângând, cei răi se vor văita: „Cum de nu ne-a fost cu putință să stăpânim un asemenea fleac?"» (*Suk.*, 52a).

V. Voința liberă

Deci impulsul rău face în mod necesar parte integrantă din constituția omenească; așa fiind, nu este oare omul silit să păcătuiască? Răspunsul rabinilor este hotărât negativ. Acest element

al firii omenești, care este esențial pentru conservarea speciei, rămâne sub controlul omului. «Dacă impulsul vostru caută să vă sugereze o comportare ușuratică, alungați-l prin spuse din *Tora*. Puteți oare susține că el scapă de sub controlul vostru, de vreme ce Eu Însumi (Dumnezeu) v-am spus în Scriptură: „Dorințele lui se țin după tine, dar tu să le stăpânești"? (*Facerea*, 4,7)» (*Geneza R.*, 22, 6).

Josephus relatează că doctrina liberului arbitru îi caracteriza pe farisei. «Când ei afirmă că totul se întâmplă în virtutea soartei, ei nu neagă nicidecum libertatea omului de a acționa, așa cum spun ei, fără piedici; căci ei socotesc că Dumnezeu a combinat hotărârile soartei cu voința omenească, astfel încât omul poate pune în acțiunile sale fie virtutea, fie viciul» (*Antich.*, 18, 1, 3).

Această concepție este expusă fără rezerve în Talmud, dovadă textele care urmează: «Îngerul care are sarcina de a supraveghea conceperea omului se numește Laila. El ia o picătură de sămânță, o prezintă Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) și îl întreabă: „Rege al universului, ce trebuie să devină această picătură? Un individ puternic sau unul slab, un înțelept sau unul fără minte, un bogat sau un sărac?". Dar nu se întreabă dacă va fi un om drept sau un rău» (*Nid.*, 16b). O maximă citată adesea afirmă următoarele: «Totul este în puterea cerului, cu excepția fricii de ceruri» (*Ber.*, 33b), ceea ce înseamnă că, dacă e adevărat că Dumnezeu hotărăște soarta individului, se face totuși o rezervă în ce privește caracterul moral al vieții lui.

Ideea de alegere lăsată fiecărui om este bine expusă într-un comentariu la acest text: «Iată, în această zi pun în fața ta binecuvântarea și blestemul» (*Deuteronom*, 11, 26). Pentru ce aceasta, de vreme ce s-a mai spus și: «Iată, în această zi pun în fața ta viața și binele, moartea și răul»? (*Deuteronom*, 20, 15). Poate că israeliții vor spune: «Întrucât Dumnezeu a pus în fața noastră două căi, cea a vieții și cea a morții, putem merge pe acel drum care ne va plăcea». De aceea s-a spus și: «Alege viața, pentru ca să poți trăi, tu și urmașii tăi» (*Ibidem*, 19). Un om se așezase la o răscruce, de unde porneau două drumuri. Unul dintre ele părea a fi în stare bună: începea pe un teren neted, dar se termina într-un mărăci-

niș cu spini. Celălalt drum pornea chiar din mijlocul unui mărăciniș, dar ajungea curând la un teren neted. Omul așezat la răscruce atrăgea cu regularitate atenția trecătorilor, spunându-le: «Vedeți drumul acesta? El pare a fi ușor, dar după câțiva pași, pe care îi veți face cu ușurință, o să începeți să vă dea de furcă spinii. Uitați-vă și la celălalt drum, care începe din mărăcinișul cu spini; primii câțiva pași îi veți face cu greutate, dar curând veți ajunge la un teren neted ca palma». Tot astfel, Moise i-a spus lui Israel: «Uitați-vă la omul rău, care propășește; aceasta va dura câteva zile pe lumea aceasta trecătoare; până la urmă însă, în lumea de apoi, acest om va fi respins. Uitați-vă și la omul cel drept, pe care îl vedeți acum în suferință; asta poate dura puținele zile pe care le are omul aici-jos, pe pământ, dar, în cele din urmă, el va avea parte de darul care să-l bucure» (*Sifra Deuteronom*, paragr. 53; 86a).

În aceeași ordine de idei, cu referire la cuvintele: «Iată că omul a devenit ca unul din Noi, cunoscând binele și răul» (*Facerea*, 3, 22), s-a spus: «Cel omniprezent a înfățișat omului două drumuri, cel al vieții și cel al morții; din păcate, omul a ales cel de-al doilea drum» (*Geneza R.*, 21, 5).

O explicație curioasă a fost dată faptului că întregul gen omenesc se trage dintr-un singur individ: «Este din cauza celor drepți și celor răi; pentru ca cei drepți să nu spună: „Noi suntem urmașii unui strămoș, care a fost un om drept", iar cei răi să nu spună: „Coborâm dintr-un strămoș care a fost un om rău"». Morala: nimeni nu poate afirma că influența eredității este factorul hotărâtor al caracterului său.

Rabinii își dădeau seama de problema filosofică pe care o ridică chestiunea liberului arbitru, dar nu vroiau să-și permită să restrângă în vreun grad credința în puterea omului de a fi stăpân pe actele sale. Ei nu încercau să împace prestiința lui Dumnezeu cu voința liberă a omului, dar dădeau în practică următoarea regulă de viață: «Orice lucru este prevăzut (de către Dumnezeu); cu toate acestea, libertatea de a alege (ne) este dată nouă» (*Avot*, 3, 19).

Cu toate acestea, Dumnezeu intervine pentru ca, după ce omul a făcut o alegere, bună sau rea, să-i fie asigurată posibilitatea de a persevera în direcția pe care a ales-o. Omul cel bun este

încurajat să rămână bun, cel rău are posibilitatea să rămână rău. «Omul este călăuzit pe calea pe care vrea să meargă» (*Mek.*, 10b). «Dacă unul ia hotărârea să se întineze, va găsi prilejuri s-o facă; dacă celălalt caută să se purifice, va căpăta ajutoare în acest scop» (*Șab.*, 104a). «Dacă un om se murdărește puțin, (Dumnezeu) îl va murdări mult; dacă se întinează aici-jos, va fi întinat de sus, din înalturi; dacă se întinează în lumea aceasta, va fi întinat pentru lumea care va să vină. Dacă un om se sfințește puțin, va fi sfințit mult; dacă se sfințește aici-jos, va fi sfințit și sus, dacă se sfințește pe lumea aceasta, va fi sfințit pentru lumea care va să vină» (*Ioma*, 39a). «Dacă un om dă ascultare unei porunci, va fi dispus să respecte multe; dar dacă uită una singură, va fi tentat să uite multe» (*Meh. as. Exod.*, 15, 16; 46a).

Astfel, convingerea că voința omenească nu are piedici stă la baza moralei rabinice. Natura acestei vieți este modelată de dorințele sale. Omul *poate* abuza de împrejurările vieții sale dacă vrea acest lucru, dar niciodată nu se va admite că este *constrâns* să abuzeze de ele. Impulsul rău nu încetează să-l ispitească, dar dacă omul îi cade pradă, el și numai el poartă răspunderea acestui lucru.

VI. Păcatul

Talmudul relatează că «vreme de doi ani și jumătate școala lui Hillel și cea a lui Șamai nu s-au înțeles cu privire la următorul subiect: școala lui Șamai susținea că ar fi fost mai bine ca omul să nu fi fost creat niciodată, în timp ce, potrivit școlii lui Hillel, este preferabil faptul că Facerea a avut loc. Chestiunea a fost în cele din urmă supusă votului. Majoritatea a hotărât că ar fi fost mai bună ne-crearea omului, dar, întrucât omul a fost creat, el are datoria să-și scruteze acțiunile (din trecut) sau, după altă versiune, faptele (din prezent)» (*Eruv.*, 13b).

La rădăcina acestei controverse se găsește părerea, universal admisă, care vede în om o creatură aservită în esență păcatului și silită să facă în decursul vieții sale unele fapte pentru care merită condamnarea divină. Am văzut că o parte a firii omenești este re-

prezentată de impulsul rău, susceptibil fără îndoială de a fi stăpânit, dar care prea des precumpănește și exercită asupra omului acțiunea sa dăunătoare.

La întrebarea dacă este posibil ca o persoană să fie absolut perfectă, fără păcate, literatura rabinică a dat răspunsuri contradictorii. Pe de o parte, ea declara: «Nu a existat nici urmă, cât de mică, de nedreptate sau de păcat în persoana primilor patriarhi» (*Meh. as. Exod.*, 16, 10; 48a). Dar pe de altă parte, iată părerea unui rabin: «Dacă Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) ar fi intrat în judecată cu Abraham, Isaac și Iacob, aceștia n-ar fi putut supraviețui reproșurilor sale» (*Arah.*, 17a). De asemenea, se găsește următoarea afirmație: «Patru persoane au murit numai din cauza sfatului șarpelui (care a ispitit-o pe Eva). Acestea sunt: Beniamin, fiul lui Iacob, Amram, tatăl lui Moise, Iese, tatăl lui David și Kileab, fiul lui David» (*Șab.*, 55b). Ceea ce vrea să spună că aceste patru personaje erau fără păcate și n-ar fi trebuit să moară niciodată. Contrariu acestui punct de vedere, un rabin cita următorul text: «Nu există pe pământ nici un om drept, care să facă binele fără să păcătuiască» (*Eccles.*, 7, 20). Rabinul răspundea în felul acesta discipolilor săi, asigurându-i totodată că propria sa viață nu a fost scutită de păcat (*Sanh.*, 101a).

Aceste păreri divergente sunt în raport cu problema dacă Talmudul susține doctrina păcatului originar, adică dacă individul moștenește vinovăția primilor noștri strămoși și, prin urmare, este corupt în esența sa, din fire. Am arătat deja că rabinii admiteau urmările pe care le-a avut asupra tuturor generațiilor păcatul comis în grădina Edenului: moartea care afectează orice creatură. De asemenea, rabinii credeau că păcatul vițelului de aur a întinat pentru totdeauna destinele omenirii. «Nu există nici o generație în care să nu se găsească o fărâmă din păcatul vițelului de aur» (p. *Taan.*, 68a).

Totuși este o mare distanță între această doctrină și aceea potrivit căreia omul moștenește păcatele. El poate fi împovărat de consecințele inerente acțiunilor rele săvârșite de strămoșii săi, dar nici un rabin din epoca talmudică n-ar fi admis că ar exista

vreun om care să comită o greșeală de care să nu fie personal răspunzător; așa ceva nu se poate împăca cu dogma voinței libere.

Multe afirmații din Talmud susțin că, prin natura sa, omul este fără păcat. Iată, de pildă, textul: «Un copil de un an, care n-a gustat din păcat» (*Ioma*, 22b). Pe spusele din *Ecclesiast:* «Nașterea are vremea sa și moartea pe a ei» (*Eccles.*, 3, 2) se baza urarea: «Ferice de omul la care ceasul morții va semăna cu ceasul nașterii; după cum la naștere omul este lipsit de păcat, fie ca atunci când va muri să fie de asemenea scutit de păcate!» (p. *Ber.*, 4d). În acest fel, posibilitatea unei existențe nepătate nu numai că era admisă, dar era chiar prezentată ca un ideal la care fiecare trebuie să aspire. Un îndemn asemănător se află în versetul: «Țărâna se va întoarce în pământ, cum a fost, iar spiritul se va întoarce la Dumnezeu, care l-a dat» (*Eccles.*, 12, 2) dar înapoiați-l așa cum vi l-a dat, în toată puritatea sa!» (*Șab.*, 152b).

Din punctul de vedere iudaic, păcatul este o rebeliune contra lui Dumnezeu. Voința lui Dumnezeu a fost revelată în *Tora*, virtutea constă în a te conforma poruncilor din *Tora*; păcatul este neglijarea sau disprețuirea acestora, deci a voinței divine. Iată un text semnificativ: «Un om n-ar trebui să spună: Mi-e cu neputință să mănânc carne de porc sau să comit un incest. El ar trebui mai curând să spună: aș putea proceda astfel, dar cum s-o fac, de vreme ce Tatăl din ceruri m-a supus acestor porunci?» (*Sifra as. Levit.*, 20, 26). Meritoriu nu este să te abții de la ceea ce este interzis, doar pentru că nu simți dorința pentru aceste lucruri. Meritorie este dorința combătută, înăbușită, deoarece există o interdicție.

Deci, teoretic, nu există deosebiri de gravitate între cutare și cutare păcate, fiecare păcat fiind un act de revoltă contra voinței divine. Dar, în practică, s-au stabilit deosebiri. Se admitea că există trei păcate capitale și că acela care le comite riscă o culpabilitate deosebit de mare. Se povestește că în vremea persecuției lui Hadrian, în prima jumătate a secolului al doilea al erei actuale, atunci când tirania romană a suprimat libertatea practicilor religioase, sub amenințarea pedepsei cu moartea, o adunare de rabini a deliberat, pentru a hotărî care trebuie să fie obligația religioasă a evreilor strânși în menghinea acestei calamități. S-a ajuns la

următoarea hotărâre: «În ce privește toate interdicțiile cuprinse în *Tora*, dacă i se spune unui evreu: „Încalcă (una sau alta dintre interdicții) și vei scăpa neatins", el poate consimți la aceasta pentru a evita moartea, cu condiția totuși de a nu se deda nici idolatriei, nici necurăției și nici omorului» (*Sanh.*, 74a). Mai curând moartea decât aceste nelegiuiri.

Un al patrulea păcat este și el desemnat ca excepțional de grav, și anume calomnia. «Există patru jigniri a căror pedepsire este pretinsă în lumea aceasta, dar la care esențialul (acestor păcate) subzistă și în lumea de apoi. Acestea sunt: idolatria, impuritatea, omorul și calomnia. În gravitate, idolatria este egală cu toate celelalte la un loc. De unde deducem această afirmație? Din textul: „acest suflet va fi nimicit și își va lua pedeapsa pentru nelegiuirea lui" (*Numeri*, 18, 31). Ce însemnătate au cuvintele: „își va lua pedeapsa pentru nelegiuirea sa?". Ele arată că sufletul va fi nimicit (în această lume), dar nelegiuirea lui va continua să existe (și în lumea de apoi). De unde provine concluzia noastră în ce privește necurăția? Din acest text: „Cum aș putea eu să fac un rău atât de mare și să păcătuiesc împotriva lui Dumnezeu?" (*Facerea*, 39, 9). Și în ce privește omorul? Ne bizuim pe acest text: „Cain a zis Domnului: Păcatul meu este prea mare pentru a fi uitat" (*Facerea*, 4, 13). În ce privește calomnia: „Să nimicească Domnul toate buzele lingușitoare și limba care vorbește cu trufie" (*Ps.*, 12, 3)» (p. *Pea.*, 15d).

Talmudul face adesea aluzie la gravitatea acestor păcate. Prioritatea era atribuită idolatriei, deoarece ea obliga la negarea revelației și dărâma astfel însăși baza întregului sistem al religiei și al moralei. «Cel care acceptă idolatria neagă cele zece porunci, precum și preceptele date lui Moise, profeților și patriarhilor. Cel care respinge idolatria mărturisește *Tora* întreagă» (*Sifre as. Numeri*, paragr. 111, 32a). «Orice vă poruncește un profet să faceți și care comportă încălcarea *Torei*, dați-i ascultare, în afară de idolatrie; chiar dacă (în felul acesta) el ar provoca oprirea soarelui la mijlocul drumului său, nu-i dați ascultare!» (*Sanh.*, 90a).

Talmudul pretinde moralitatea sexuală cea mai strictă. Adulterul era declarat un act ateu, făcându-se referire la următorul text:

«Ochiul adulterului pândește amurgul; nici un ochi nu mă va vedea, zice el» (*Iov*, 23, 15). «El nu spune: nimeni nu mă va vedea, ci nici un ochi nu mă va vedea, nici ochiul unui om de aici de jos, nici ochiul lui Dumnezeu din înalturi». (*Numeri R.*, 9, 1). Simpla dorință din priviri era asimilată cu un act de impuritate. «Nu numai cel care păcătuiește cu trupul său primește numele de adulter, ci și cel care păcătuiește cu ochii săi» (*Levit. R.*, 23, 12).

Pentru a păstra moralitatea, a fost prescrisă, în mod strict, evitarea a tot ceea ce poate aţăţa patima. Iată, de pildă, următoarea recomandare: «Nu flecări prea mult cu femeile, nici măcar cu propria ta soție, cu atât mai mult cu aceea a vecinului tău. Înțelepții spun: Cel care flecărește prea mult cu femeile aduce nenorocirea asupra sa, neglijează studierea *Torei* și, în cele din urmă, are parte de ghehenă» (*Avot*, 1, 5). «Niciodată un bărbat n-ar trebui să meargă pe drum îndărătul unei femei, nici chiar a propriei sale neveste. Dacă îl întâlnește o femeie pe o punte, el trebuie să-i facă loc să treacă. Acela care străbate un curs de apă îndărătul unei femei nu va avea parte de lumea care va să vină. Acela care plătește unei femei trecând monezile din mâna sa în a ei, pentru a avea plăcerea s-o privească, nu va scăpa de pedeapsa ghehenei, chiar dacă ar fi mare cărturar și ar fi făcut tot atâtea fapte bune câte a făcut Moise. Pentru un bărbat, este mai bine să meargă înapoia unui leu decât în urma unei femei» (*Ber.*, 61a). «Glumele și ușurătatea duc la imoralitate» (*Avot*, 3, 17).

Tot atât de sever era condamnată lipsa de cuviință în limbaj. «Cel care folosește vorbe necuviincioase, chiar dacă se poate prevala de un decret care îl autorizează s-o facă, va suferi consecințele. Pentru acela care folosește un asemenea limbaj, ghehena este deschisă, ceea ce se aplică și omului care se mărginește să-l asculte fără să protesteze» (*Șab.*, 38a). «De ce sunt subțiri degetele la capătul lor? Pentru ca să-ți poți astupa urechile când auzi lucruri imorale» (*Ket.*, 5b).

Al treilea dintre păcatele capitale, omorul, este condamnat ca fiind o jignire a Creatorului, deoarece nimicește o ființă creată după chipul lui. «Cum au fost date cele zece porunci? Pe cele două table au fost înscrise câte cinci. Prima poruncă începea cu vorbele:

„Eu sunt Domnul, Dumnezeul tău"; în dreptul ei, pe a doua tablă, era scris: „Să nu ucizi". Dacă un om varsă sângele altuia, Biblia i-o impută ca și cum ar fi atentat la chipul Regelui» (*Meh. as. Exod.*, 20, 17; 70b). «Un om a venit la Raba și i-a zis: „Guvernatorul orașului mi-a poruncit să omor pe cineva; dacă refuz, mi se va lua viața. Ce să fac?". Raba îi răspunse: „Să nu ucizi, să preferi să fii tu omorât. Doar nu-ți închipui că sângele tău este mai roșu decât al celui pe care l-ai omorî. Poate că lucrurile stau tocmai pe dos"» (*Pea.*, 25b).

Se considera că omicidul poate fi justificat doar în anumite împrejurări: «Dacă vine cineva care vrea să te omoare, ia-o înainte și suprimă-l tu pe el» (*Sanh.*, 72a). «Dacă niște păgâni spun unui grup de bărbați (israeliți): Alegeți pe unul dintre voi, ca să-l omorâm; altfel, vă ucidem pe toți; în acest caz, cu toții trebuie să prefere să moară decât să dea pe mâna ucigașilor pe unul dintre ei. Dar dacă păgânii cer pe un anume individ, specificat, amenințându-i pe toți ceilalți că vor fi uciși dacă refuză să-l predea, el va fi dat pe mâna păgânilor, pentru ca toți ceilalți să rămână în viață» (*Tosefta Terumot*, 7, 20).

Talmudul condamnă cu asprime ura, deoarece ea poate duce la omor. «Ura neținută în frâu este echivalentă cu trei crime: idolatria, impuritatea și omorul; din pricina ei a fost distrus cel de-al doilea templu» (*Ioma*, 9b). Porunca: «Să nu urăști pe fratele tău în inima ta» era comentată în felul următor: «S-ar putea crede că este suficient să nu-l lovești, să nu-l pălmuiești sau să nu-l blestemi. Dar textul accentuează: „în inima ta", deci nu este vorba de o manifestare exterioară, ci de ceea ce este resimțit în interior» (*Arah.*, 16b). Ca să arate cât de condamnabilă este ura, Talmudul remarcă: «Întrucât cei care construiau turnul Babel nu se dușmăneau între ei, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu a luat hotărârea să-i nimicească pentru a pedepsi încercarea lor de a atinge cerul, ci s-a mărginit să-i împrăștie în toate direcțiile. În schimb, în privința locuitorilor din Sodoma, care se urau între ei, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a hotărât nimicirea lor nu numai pe lumea aceasta, dar și în cea care va să vină» (*A.R.N.*, 12).

Al patrulea păcat capital este calomnia. I s-a dat o denumire ciudată: *lișan talitea* (a treia limbă), pentru că «ea omoară trei persoane: pe aceea care vorbește, pe aceea căreia i se vorbește și pe aceea despre care se vorbește» (*Arah.*, 15b). Pentru a condamna calomnia, sunt folosiți termenii cei mai severi: «Acela care pronunță o calomnie face ca și cum ar renega principiul fundamental (adică existența lui Dumnezeu)». «Acela care rostește o calomnie ridică nedreptatea până la cer». «Cel care calomniază merită să fie ucis prin lapidare». «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) spune despre un asemenea individ: Nu putem rămâne împreună pe lume». «Acela care calomniază procedează la fel ca unul care face în același timp trei păcate majore: idolatria, impuritatea și omorul» (*Ibidem*). «Cel care debitează calomnii, cel care le ascultă și cel care pronunță o mărturie falsă contra aproapelui său merită cu toții să fie zvârliți ca hrană câinilor» (*Pes.*, 118a). Aforismul lui rabi Eliezer: «Onoarea vecinului tău să-ți fie la fel de scumpă ca și onoarea ta» (*Avot*, 2, 15) a căpătat următoarea explicație: «De vreme ce nimeni nu dorește să vadă că propria sa reputație este știrbită, el nu trebuie să cedeze niciodată ispitei de a știrbi onoarea vecinului său» (*A.R.N.*, 15).

Reaua folosire a darului vorbirii formează obiectul mai multor avertismente. Rabinii știau în ce măsură limba se poate arăta nedisciplinată; de accea, spuneau ei, Dumnezeu a supus-o unor controale excepționale. «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) spune limbii: „Toate membrele corpului sunt verticale, doar tu ești orizontală; toate sunt la exteriorul corpului, doar tu ești în interior. În afară de asta, te-am înconjurat de doi pereți, unul din oase, celălalt din carne"» (*Arah.*, 15b).

Vorbele de prisos nu sunt prețuite. Proverbul «Vorbirea este de argint, dar tăcerea este de aur» și-a găsit ecou în Talmud: «Prețul unui cuvânt este de un *sela* (numele unei monede), dar tăcerea prețuiește două *sela* (*Meg.*, 18a). De asemenea: «tăcerea vindecă toate bolile» (*Ibidem*). «Tăcerea este bună pentru înțelepți și cu atât mai mult pentru cei fără minte» (*Pes.*, 99a). «Am crescut tot timpul printre înțelepți și n-am aflat nimic mai folositor decât tăcerea» (*Avot*, 1, 17).

A minți echivalează cu a fura, este cea mai rea formă de furt. «Există șapte categorii de pungășie); prima este făptuită de acela care-i înșală pe oameni (prin vorbe mincinoase)» (*Tosifta*, B.K., 7, 8). S-a mai spus și: «Ceata mincinoșilor nu poate primi prezența *șehinei*» (*Sot.*, 42a). În această privință, ei sunt alături de cei care își bat joc, de fățarnici și de calomniatori. «Acela care nu este sincer în vorbele sale procedează ca și cum ar venera idolii» (*Sanh.*, 92a). «Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) îi este silă de cel care una spune cu gura și alta gândește în inima lui» (*Pes.*, 113b). «Pedeapsa mincinosului este că nu e crezut nici când spune adevărul» (*Sanh.*, 80b). «Nimeni să nu făgăduiască unui copil că-i va da ceva și după aceea să nu-și respecte promisiunea, căci în acest fel îl învață și pe el să mintă» (*Sanh.*, 48b).

Păcatul fățărniciei este conex folosirii proaste a vorbirii. «Fățarnicul aduce mânia pe lume. Rugăciunea sa nu este satisfăcută. El este blestemat chiar și de fătul din pântecele mamei sale. Este aruncat în ghehenă. O comunitate care dă frâu liber ipocriziei este respingătoare ca o murdărie; ea va fi alungată în exil» (*Sot.*, 41b și seq.).

Talmudul îi împarte pe fățarnici în șapte clase și își râde de cei cu înclinare spre ipocrizie: Există fățarnicul *șihmi*, care acționează ca Sichem[1]; fățarnicul *nikpi*, care își izbește un picior de celălalt[2]; fățarnicul *kizai*, care face să-i curgă sângele izbindu-se de pereți[3], fățarnicul «pisălog», care umblă cu capul îndoit, semănând cu un pisălog în piulița sa; fățarnicul care strigă fără încetare: Care mi-e îndatorirea ca s-o îndeplinesc!; fățarnicul din dragoste (pentru Dumnezeu) și cel din teamă» (*Sot.*, 22b).

---

[1] Care se supune circumciziei dintr-un motiv nedemn (*Facerea*, 34). Talmudul palestinian dă altă explicație: «care își poartă obligațiile religioase pe umăr (*șehem*)».

[2] El merge în acest fel pentru a demonstra modestia sa excesivă. Talmudul palestinian interpretează astfel acest text: «fățarnicul care spune: Dă-mi voie o clipă ca să-mi pot îndeplini o datorie religioasă».

[3] Este atât de preocupat ca să evite a-și arunca privirile spre o femeie, încât se izbește cu capul de perete. Talmudul palestinian vede în *Kizai* pe «fățarnicul calculat», cu alte cuvinte pe cel care îndeplinește o faptă bună și după aceea una rea, în așa fel încât să compenseze una prin cealaltă.

Un alt păcat care este atacat cu asprime este necinstea. În această privință, se declară de-a dreptul că, atunci când o ființă omenească ajunge în fața tribunalului ceresc ca să dea socoteală despre viața sa, prima întrebare pe care o aude punându-i-se este următoarea: «ai fost cinstit în relațiile tale de afaceri?» (*Șab.*, 31a). «Cel care își înșală aproapele fie și cu o centimă procedează ca și cum i-ar lua viața» (*B.K.*, 189b). «Iată cât de teribilă este puterea furtului: generația dinaintea potopului a comis tot soiul de păcate, dar soarta ei a fost decisă abia atunci când i-a acceptat pe hoți, după cum s-a spus: „ei au umplut pământul de silnicie; am să-i nimicesc, împreună cu pământul" (*Facerea* 6, 13)» (*Sanh.*, 108a). «Cel care și-a murdărit mâinile prin furt poate invoca oricât pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) și nu va obține răspuns» (*Exod. R.*, 22, 3). «Presupuneți că cineva fură o măsură de grâu, își face din ea făină, o frământă, o pune la cuptor și ia o parte din aluat spre a binecuvânta pâinea[1]. Dar ce binecuvântare va putea rosti? Un asemenea om nu poate rosti nici una, căci ar fi o blasfemie» (*B.K.*, 94e). «Complicele unui hoț este și el un hoț» (p. *Sanh.*, 19b). «Dacă îl furați pe un hoț, deveniți părtași la furt» (*Ber.*, 5b), căci și aceasta este o hoție. Dictonul care îl declară pe cel care dosește obiecte furate mai rău decât hoțul este ilustrat într-un fel pitoresc prin următorul proverb: «Nu șoarecele este hoțul, ci gaura, căci dacă nu există șoarece, la ce mai folosește gaura?» (*Arah.*, 30a).

Talmudul mai denunță multe alte păcate, dar textele citate sunt suficiente pentru a evidenția punctul de vedere potrivit căruia orice rău făcut aproapelui este o jignire adusă lui Dumnezeu. Acest păcat era mai grav decât încălcarea unui precept care privește numai relația dintre om și creatorul său. Pentru iertarea păcatelor citate mai înainte, sunt impuse condiții mai riguroase. «Ziua ispășirilor săvârșește ispășirea încălcărilor care privesc relațiile dintre om și Cel omniprezent, dar ziua ispășirilor nu poate șterge

---

[1] Conform cu *Numeri*, 15, 21, s-a menținut obiceiul, chiar și după distrugerea templului, de a pune la o parte o bucată de aluat, de a o arde și a rosti după aceea o „binecuvântare".

încălcările care se referă la relațiile dintre om și aproapele său, decât după ce acela care a ofensat a dat satisfacție celui care a fost ofensat» (*Ioma*, 89). Pocăința și penitența nu sunt suficiente în acest caz, este necesar să fie efectuată reparația.

Cel mai grav dintre toate păcatele era acela de a face ca altul să păcătuiască. «A-l antrena pe altul să comită un păcat este mai rău decât a-l ucide; deoarece a face ca cineva să piară înseamnă a-l scoate numai din această lume, dar a-l face să păcătuiască înseamnă a-l exclude și din lumea care va să vină» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 252; 120a). De aceea, întrucât «*Tora* poruncește ca măcar și arborii (care nu pot nici să mănânce, nici să bea) să fie puși pe foc după ce au slujit pentru un cult idolatric (*Deuteronom*, 12, 3), deoarece prin ei oamenii au fost duși la cădere; cu atât mai mult merită să fie exterminat individul care l-a abătut pe aproapele său de la căile vieții și l-a antrenat pe căile morții!» (*Sanh.*, 55a). Invers, «celui care face ca aproapele său să aducă la îndeplinire un precept biblic, acestuia îi este atribuit ca și cum l-ar fi îndeplinit chiar el» (*Ibidem*, 95b).

O distincție destul de importantă a fost statuată între păcatele comise în particular și cele care sunt săvârșite în public. Dintr-un anumit punct de vedere, primul fel de păcate este mai grav, deoarece el implică negarea virtuală a lui Dumnezeu și a omniprezenței lui. «Iată care este calea celor care săvârșesc încălcări; ei gândesc că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu vede actele lor» (*Numeri R.*, 9, 1). De aici provine avertismentul: «Dacă cineva comite o încălcare în taină, Dumnezeu o va face publică» (Sot., 3a).

Din alt punct de vedere, a păcătui în public este jignirea cea mai odioasă. Acest punct de vedere este ilustrat prin felul în care este tratat textul următor: „Să respectați deci legile și poruncile mele; cel care le va împlini va trăi prin ele" (*Levit.*, 18, 5). «Stă scris: Va trăi prin ele, nu va muri prin ele. Rabi Ismael obișnuia să zică: De unde provine afirmația potrivit căreia, dacă cineva primește ordinul să se închine, în taină, unor idoli pentru ca să fie salvat, el este autorizat să procedeze așa? Răspuns: Din pricina cuvintelor: „va trăi prin ele". Atunci, poate că el ar ceda și ar venera idolii și în public (pentru a-și salva viața!). De aceea

Scrierea Sfântă declară clar: „Să nu profanezi numele meu sfânt" (*Ibidem*, 22, 32)» (*Sifra ad loc.*).

De ce, în acest caz este socotită totuși mai gravă încălcarea în public? Pentru că acela care o săvârșește i-ar putea antrena și pe alții să-i urmeze exemplul, mai ales dacă el este un personaj important în comunitatea sa. El va fi acuzat că a păcătuit în taină căci Dumnezeu înțelege că a acționat constrâns și nu neștiind ce face, dar a păcătui în public comportă «profanarea Numelui» și îl face vinovat de jignirea cea mai rea, care constă în a-l face și pe altul să păcătuiască.

La fel ca și pentru impulsul cel rău, este important ca păcatul să fie înăbușit încă din prima sa etapă; altfel, se înrădăcinează și devine o obișnuință. Există o psihologie sănătoasă în următoarea observație: «Dacă un om comite o jignire și o repetă, el începe să o socotească ceva permis» (*Ioma*, 86b). Un păcat aduce după el pe altul. «Să ai grijă să îndeplinești fără întârziere chiar și un precept de mică importanță, căci un precept aduce după el și pe altul; la fel stau lucrurile și cu încălcarea preceptelor. Răsplata unui precept este un precept, răsplata unei încălcări este o încălcare» (*Avot*, 4, 2). Aceeași idee, dezvoltată mai amplu: «Dacă cineva încalcă un precept nu prea important, el va sfârși prin a încălca și unul foarte grav. Dacă încalcă preceptul „să-ți iubești aproapele ca pe tine însuți" (*Levit.*, 19, 18), va încălca după aceea porunca „să nu-ți urăști fratele în inima ta" (*Ibidem*, 17), apoi preceptul „să nu te răzbuni și să nu ții necazul" (*Ibidem*, 18), pe urmă „ca fratele tău să poată trăi cu tine" (*Levit.*, 25, 36), iar în cele din urmă va putea ajunge să ucidă» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 187; 108b). «Cel care îndeplinește un simplu precept, de dragul preceptului, dezinteresat[1], să se veselească, căci după aceea va ajunge să îndeplinească un mare număr de percepte, iar acela care săvârșește o singură încălcare să se frământe, deoarece asta îl va duce să săvârșească multe încălcări» (*Sifre Numeri*, paragr. 112, 33c). Și reciproca este adevărată: «Dacă unui om i se întâmplă să facă o încălcare, o primă dată și apoi a doua oară, fără s-o fi săvârșit conștient, el este scutit de păcat» (*Ioma*, 33b).

---

[1] *Lișma*, adică fără gândul la o răsplată.

Răul care este făcut nu poate rezulta decât din pierderea stăpânirii de sine. «Un om nu săvârșește o încălcare decât atunci când un duh de nebunie pătrunde în el» (*Sot.*, 3a). Prin urmare, trebuie evitat orice ar putea duce la pierderea controlului de sine. Îndeosebi două cauze ale acestei stări se deduc din sfatul pe care, după cum se spune, l-ar fi dat profetul Eliahu unui rabin: «Nu te lăsa stăpânit de mânie și nu vei păcătui; ferește-te să te îmbeți și nu vei păcătui» (*Ber.*, 29b).

Importante măsuri de prevenire a păcatului au fost sugerate de către r. Iehuda Prințul și de către fiul său Gamaliel. R. Iehuda zicea: «Gândește la trei lucruri și nu vei cădea sub puterea păcatului; aceasta înseamnă în esență să cunoști ce se află mai presus de tine: un ochi care vede, o ureche care aude și convingerea că toate faptele tale sunt înscrise într-o carte». R. Gamaliel zicea: «Un lucru foarte bun este studierea *Torei*, combinată cu vreo ocupație temporală, deoarece munca pe care o pretind atât una, cât și cealaltă te face să uiți de păcat. O studiere a *Torei* neînsoțită de o activitate va fi în cele din urmă inutilă și ar pricinui un păcat» (*Avot*, 2, 10).

Aceasta este doctrina rabinică despre viață; cum trebuie ea să fie. Spiritul să fie ocupat cu gânduri sănătoase, iar mâinile — cu o muncă cinstită. Și atunci, nu vei avea nici răgazul și nici dorința de a făptui acțiuni vinovate.

VI. Căință și ispășire

Întrucât Dumnezeu l-a creat pe om dotat cu impulsul rău, în virtutea căruia el înclină spre păcat, dreptatea cere să fi fost realizată și o forță contrară, pentru salvarea lui. Dacă răul este o boală la care ființa omenească este expusă, este necesar ca ea să dispună și de un leac în stare s-o vindece. Îl găsim în pocăință.

De aceea, în chip foarte logic, rabinii declarau că remușcarea a fost unul din lucrurile pe care Dumnezeu a decis să le facă înainte chiar să fi fost formată lumea. «Există șapte lucruri care au fost create înainte ca universul să fi dobândit existență. Acestea

sunt: *Tora*, remușcarea, paradisul, ghehena, tronul gloriei, sanctuarul și numele lui Mesia» (*Pes.*, 54a). Lumea fiind creată ca să servească de locuință omului, ea trebuia pregătită spre a-l putea primi. *Tora* cuprindea schema vieții bune, ce se cuvenea respectată. Dar trebuia stabilită și posibilitatea îndepărtărilor pe care le-ar putea face omul în afara cărărilor perfecțiunii. Celelalte lucruri cuprinse în enumerarea de mai sus erau destinate pentru aceasta.

Primul loc este atribuit remușcării, pentru că fără ea omenirea n-ar putea dura, copleșită cum s-ar găsi de valurile răutății. Remușcarea are nu numai puterea de a respinge fluxul răului, dar poate și să-l neutralizeze și să însănătoșească viața după ce facerea de rău a corupt-o: «Mare este căința, deoarece ea aduce lumii vindecarea. Mare este remușcarea, căci ea atinge tronul slavei. Mare este remușcarea, căci ea face să se apropie mântuirea (realizată de Mesia). Mare este căința, căci ea prelungește anii vieții unui om» (*Ioma*, 86a și seq.). «Locul pe care îl ocupă penitentul nu este în stare să-l ocupe omul cu desăvârșire drept» (*Ber.*, 34b). «Nimic nu este mai mare decât remușcarea» (*Deuteronom R.*, 2, 24). «Un ceas de căință și de fapte bune pe lumea aceasta prețuiește mai mult decât întreaga viață în lumea care va să vină» (*Avot*, 4, 22).

Întrucât, potrivit Bibliei, Dumnezeu nu se bucură de moartea unui om rău, ci atunci când se preschimbă și trăiește (*Ezech.*, 33, 11), el așteaptă nerăbdător ca omul să se căiască și-i ușurează eforturile în acest sens. «Atributele Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) nu sunt asemenea celor ale omului. Când o ființă omenească este învinsă, ea se mâhnește, dar când Dumnezeu este învins[1], el se bucură. Spusele lui Ezechiel: „Ele aveau mâini de om sub aripile lor" (1, 8) se referă la mâna lui Dumnezeu, care este întinsă sub aripile acelor *hayiot* pentru a primi penitenții scăpați de puterea judecății». (*Pes.*, 113a). «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi zice lui Israel: Fiii mei, deschideți pentru mine o intrare îngustă cât gaura unui ac pentru remușcare și voi deschide pentru voi porți prin care să poată trece vehicule mari, precum și care»

---

[1] Mânia sa fiind depășită de remușcarea păcătosului și fiind preschimbată în milostenie.

(*Cant. R.*, 5, 2). «Porțile rugăciunii sunt uneori deschise, alteori închise, dar porțile căinței sunt totdeauna deschise. La fel, după cum marea este totdeauna accesibilă, tot astfel mâna Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) se deschide totdeauna pentru a primi penitenții» (*Deuteronom R.*, 2, 12).

Deși Talmudul se referă în principal la Israel, doctrina sa cu privire la pocăință nu este deloc exclusivistă. Ea este valabilă pentru oricine vrea să se slujească de ea. În Talmud se spune că «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) contemplă popoarele lumii, sperând că se vor pocăi și că atunci le va lua aproape de el, sub aripile sale» (*Numeri R.*, 10, 1). De asemenea, în altă parte: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) cheamă popoarele lumii la pocăință, ca să le poată aduce aproape de el, sub aripile sale» (*Cant. R.*, 6, 1).

După distrugerea templului, când nu s-au mai putut face sacrificii de ispășire, a crescut în mod necesar importanța pocăinței ca mijloc pentru ispășire. Aceasta se aplică și la eficacitatea zilei ispășirii. Însă chiar și când sistemul sacrificiilor mai era încă stabilit, rabinii afirmau că, în esență, este necesară și căința pentru ca o ofrandă să poată fi agreată de către Dumnezeu. Ei declarau explicit aceasta: «Nici ofranda pentru păcat, nici jertfa ispășitoare, nici moartea, nici sărbătoarea ispășirilor nu poate înfăptui efectiv ispășirea dacă nu este simultan și pocăință» (*Tosifta Ioma*, 5, 9). Când a devenit cu neputință să se mai aducă jertfe, era important să se amintească poporului că speranța în ispășire nu trebuie pierdută. De aci, concluzii precum aceasta: «De unde provine afirmația că, dacă cineva se pocăiește, aceasta îi este socotită ca și cum el ar fi urcat la Ierusalim, ar fi construit templul și ar fi înălțat un altar, prezentând acolo toate sacrificiile pe care le enumeră *Tora*? Afirmația este dedusă din acest text: „Jertfele plăcute Domnului sunt un spirit zdrobit" (*Ps.*, 51, 17)» (*Levit. R.*, 7, 2). «Nu cer de la voi jertfe și ofrande, ci vorbe (de căință), precum s-a spus: „Aduceți cu voi vorbe (de căință) și reîntoarceți-vă la Domnul" (*Osea*, 14, 2)» (*Exod. R.*, 38, 4).

Cu privire la acest subiect, un text important precum acesta: «Înțelepciunea (respectiv, hagiograful) a fost întrebată: Care este pedeapsa unui păcătos? Iată ce a răspuns: „Nenorocirea urmărește

pe cei care păcătuiesc" (*Prov.*, 13, 21). Când aceeași întrebare a fost pusă profeției, ea a răspuns: „Sufletul care păcătuiește, acela va muri" (*Ezech.*, 18, 4). Când întrebarea a fost adresată *Torei*[1], ea a răspuns: „Să aducă o jertfă ispășitoare și va fi iertat, căci s-a spus: «Va fi primit de Domnul pentru a-i sluji de ispășire»" (*Levit.*, 1, 4). Când întrebarea a fost pusă Sfântului Unic (binecuvântat fie El!), răspunsul a fost: „Să se pocăiască și va fi iertat, căci stă scris: «Domnul este bun și drept; de aceea el arată păcătoșilor calea»" (*Ps.*, 25, 8)» (p. *Mak.*, 32d).

Nu este cazul să se vadă o contradicție între răspunsul dat de către Dumnezeu și răspunsurile date de cele trei secțiuni ale Bibliei. Un asemenea dezacord ar fi fost de neconceput pentru rabini, care găseau în cărțile sfinte expresia revelată a spiritului divin. Ceea ce enumeră textul sunt mijloace variate pe care le poate folosi păcătosul spre a obține ispășirea; principalul mijloc fiind pocăința. Textul descrie schema ispășirii, așa cum se degajă ea din ansamblul religiei evreiești, iar fiecare element care se găsește în schemă merită să fie luat în seamă.

Potrivit literaturii biblice «de înțelepciune» (sapiențială), ispășirea este asigurată prin «nenorocire», termen care desemnează suferința. Această idee este ilustrată prin afirmații precum: »Există pedepse care curăță toate nedreptățile omului» (*Ber.*, 6a). «Cel care simte că are simptome de ciumă trebuie să le considere ca fiind un altar pentru ispășire» (*Ibidem*, 5b). «Omul să se bucure mai mult atunci când suferă decât în zilele sale fericite, deoarece atunci când cineva și-a petrecut toată viața în fericire, nici unul dintre păcatele pe care se poate să le fi comis n-a căpătat iertare; căci iertarea se obține prin suferință. Lăudate să fie suferințele: exact la fel după cum sacrificiile asigură aprobarea (lui Dumnezeu), suferințele produc aceleași efecte. Ele produc chiar o aprobare de un tip superior, deoarece jertfele nu costă decât bani, în timp ce suferințele afectează însuși corpul individului» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 32, 73b).

---

[1] Se știe că *Tora* (Pentateuhul), «Profeții» și «Hagiografii» constituie cele trei secțiuni ale Bibliei ebraice.

Printr-o curioasă amplificare a acestui punct de vedere, se credea că tulburările intestinale puteau aduce o purificare morală, nu numai una fizică. «Bătrânii pioși sunt atinși de obicei de dureri de pântece cam cu 20 de zile înainte de a muri, pentru a le curăți complet, astfel încât să ajungă purificați în lumea cealaltă» (*Semahot*, 3, 10). «Există trei categorii de oameni care nu vor vedea ghehena: cei care au avut de suportat suferințele sărăciei, cei care au fost afectați de dureri intestinale și cei pe care i-a lovit tirania sistemului roman». (*Erub*, 41b). Privațiunile îndurate în acest fel reprezentau pedeapsa pentru faptele lor rele; gustând din amărăciunea acestor pedepse, ei ieșeau purificați.

Răspunsul profeției menționează moartea. Și moartea este un mijloc de ispășire; el se aplică tipurilor celor mai grave de păcat. «Dacă un om încalcă o poruncă pozitivă și se pocăiește, el nu-și va părăsi locul înainte de a fi iertat. Dacă cineva încalcă o prohibiție și se pocăiește, căința sa rămâne în suspensie și abia ziua ispășirii aduce iertarea. Dacă cineva comite un păcat pentru care riscă pedepsirea cu suprimarea sa (de mâna Domnului) sau pedeapsa capitală pronunțată de un tribunal, atât pocăința sa, cât și ziua ispășirii rămân în suspensie și suferința este cea care îl purifică. Dar pentru cel care s-a făcut vinovat de profanarea Numelui, pocăința n-are nici o putere suspensivă, ziua ispășirii nu are nici o putere de iertare, suferințele nu au nici o putere purificatoare; toate rămân în suspensie și moartea este aceea care operează mântuirea lui» (*Ioma*, 16a)

Dar nici măcar moartea nu operează ispășirea, decât dacă este precedată de penitență. «Moartea și ziua ispășirii aduc izbăvirea numai dacă sunt unite cu pocăința» (*Ioma*, 8, 8). Iată un comentariu al textului din *Numeri* 15, 31: «El a disprețuit cuvântul Domnului și a călcat porunca Lui; sufletul său va fi nimicit, nedreptatea lui va rămâne în el»; «Toți cei care mor capătă iertarea în clipa morții, dar despre cel de care ne ocupăm aici s-a spus: nedreptatea lui va rămâne în el. Chiar și dacă se pocăiește? Textul declară: nedreptatea lui va rămâne în el și anume: dacă nu s-a pocăit» (*Sifre Numeri*, paragr. 112; 33a). S-a tras deci încheierea că penitența îndepărtează păcatul. Un criminal dus la locul de

execuție era îndemnat să rostească următoarea confesiune: «Fie ca moartea mea să fie o ispășire pentru toate nedreptățile mele!» (*Sanh.*, 6, 2).

Răspunsul *Torei* menționează sacrificiile expiatorii. Cu excepția perioadei de început a epocii talmudice, acestea erau deja ceva de domeniul trecutului. În locul lor, pentru mulțimea poporului, ritualul sinagogal al zilei ispășirii a fost considerat ca mijlocul suprem pentru a obține purificarea de păcat. Iudaismul rabinic a stabilit ca un principiu că acest ritual are puterea de a efectua purificarea. «Pentru încălcările ușoare, prin comisiune sau prin omisiune, pocăința operează ispășirea; pentru încălcările grave, pocăința ține cauza în suspensie până la ziua ispășirii, care va aduce iertarea» (*Ioma*, 1, 8). «În cazul unui păcat prin comisiune, ziua ispășirii operează iertarea lor chiar dacă nu este și pocăință; dar nu are același efect pentru un păcat prin omisiune decât dacă cel vinovat s-a pocăit întâi» (*Ioma*, 45b). Teoria unei ispășiri oarecum automate efectuată în acea zi pentru anumite categorii de jigniri, a căror iertare s-ar obține fără pocăință, este cu totul excepțională. Răsună expres un avertisment în sens contrar: «Dacă spuneți: Voi păcătui, iar ziua ispășirii va aduce iertarea, vă înșelați; această solemnitate nu va ispăși pentru voi» (*Ioma*, 8, 9).

O caracteristică specială a zilei ispășirii era postul riguros care o însoțea. Chiar și șefii religioși acordau importanță postului ca act de penitență. Se relatează că un anumit rabin, într-o zi de post, obișnuia să rostească această rugăciune: «Stăpâne al universului! S-a revelat în fața ta că, atunci când exista sanctuarul, cine păcătuise aducea o ofradă (animală) de la care se jertfeau grăsimea și sângele; în acest fel se opera pentru el ispășirea. Acum însă eu respect postul care face să scadă grăsimea și sângele meu, binevoiește să accepți ca grăsimea și sângele meu reduse în acest fel să fie socotite ca și cum ți le-am oferit pe altarul tău și acordă-mi harul» (*Ber.*, 17a). Un punct de vedere mult mai înalt apare în practica adoptată pentru zilele de post: «Cel mai bătrân din comunitate adresa participanților aceste vorbe de admonestare: Frații mei, nu s-a spus despre Niniviți: „Dumnezeu a văzut că s-au îm-

brăcat cu saci și au postit", ci: „Dumnezeu a văzut lucrările lor și că s-au întors din calea lor cea rea" (*Iona*, 3, 10)» (*Taan.*, 2, 1).

Doctrina talmudică subliniază în mod deosebit că, oricâte rugăciuni și mărturisiri ale păcatelor ai aduna, ispășirea nu va fi asigurată dacă aceste practici nu sunt însoțite de o schimbare a comportării.

«Dacă un om vinovat de o încălcare a preceptelor mărturisește acest lucru, dar nu se îmbunătățește în practică, cu ce seamănă el? Cu acela care ține în mână o reptilă necurată. El își poate cufunda trupul în toate cursurile de apă de pe lume, dar asta nu-i slujește la nimic. Dar dacă azvârle reptila și se îmbăiază în 40 de sea de apă[1], el trage de îndată foloase, precum s-a spus: „Cel care își mărturisește păcatele și *se lasă de ele* capătă îndurare" (*Prov.*, 28, 13)» (*Taan.*, 16a).

Ajungem acum la răspunsul divin: mijlocul suprem de a se purifica de păcat nu este altul decât pocăința, dar ea trebuie să-și dovedească sinceritatea. «Acela care zice: „Voi păcătui, apoi mă voi căi, apoi voi mai păcătui o dată și mă voi căi din nou" neagă puterea pocăinței» (*Ioma*, 8, 9). Conștiința este ceva delicat: dacă abuzezi de ea, o falsifici. Pocăința trebuie să provină dintr-o remușcare simțită în adâncul inimii. «Cine comite o încălcare și este plin de rușine va fi iertat de toate păcatele sale» (*Ber.*, 12b). «O pedeapsă în inima omului (adică reproșurile pe care el le adresează sieși) prețuiește mai mult decât lovituri date cu biciul» (*Ibidem*, 7a) pentru a asigura ispășirea. Spre a manifesta sinceritatea lor, vorbele care exprimă pocăința trebuie să fie însoțite de acte de binefacere. «Pocăință și acțiuni bune sunt avocații omului» (*Șab.*, 32a). «Pocăința și acțiunile bune sunt un scut împotriva pedepsei» (*Avot*, 4, 13). «Trei lucruri ar putea să anuleze decretele răului: rugăciunea, caritatea, pocăința» (*Geneza R.*, 44, 12). Iată criteriul adevăratului penitent: «Ispita de a comite o încălcare îi va veni în două rânduri și el îi va rezista» (*Ioma*, 81b).

---

[1] Un *sea* este o măsură de capacitate. Baia specială pretinsă pentru puritatea rituală trebuie să conțină cel puțin 40 de *sea* de apă.

Potrivit textului care urmează, niciodată nu este prea târziu omului pentru a deveni mai bun: «Dacă cineva a dus o viață cu totul rea și se pocăiește cu întârziere, răutatea nu va fi niciodată reamintită (de către Dumnezeu) împotriva sa» (*Kid.*, 40b). Dar, așa cum vom vedea, actele de penitență nu trebuie amânate, pentru ca să nu survină înainte moartea.

Este posibilă pocăința omului după ce a murit? Talmudul declară că «cel rău nu se poate pocăi nici măcar la intrarea în gheenă» (*Eruv.*, 19a). Dar, după unii rabini, aceasta nu-i privește decât pe păgâni, în timp ce israeliții păstrează puterea de a se pocăi. Chestiunea este tratată în chip impresiv în *Midrașul despre Eccles. R.*, 1, 15: «Ceea ce este curbat nu se poate îndrepta și ceea ce lipsește nu poate fi numărat». Iată acest text: «În lumea aceasta, acela care este curbat (din punct de vedere moral) se poate îndrepta și ceea ce lipsește (dintre virtuți) poate fi luat în socoteală; dar în viața de apoi acest lucru nu este cu putință. Presupuneți doi oameni răi care au fost asociați pe pământ. Unul dintre ei a făcut penitență înainte de a muri, celălalt nu. Primul, grație actului său de pocăință, a luat loc printre cei drepți. Celălalt, izgonit printre cei răi, l-a observat pe tovarășul său și a strigat: „Vai mie! Ce nedreptate! Amândoi am trăit la fel, am furat, am comis tot soiul de josnicii, atât unul, cât și celălalt. Așa încât pentru ce este el printre cei drepți, iar eu printre cei răi?". Ei (îngerii) îi răspunseră: „Nesăbuitule! Ai fost tratat cu dispreț 2–4 zile după moartea ta, când, în loc să fii îngropat onorabil într-un sicriu, ai fost târât la groapă cu frânghii. Tovarășul tău a văzut oprobriul tău și a jurat să se abată din drumul său cel rău. El s-a pocăit ca un om drept și, în virtutea penitenței sale, a dobândit viața, cinstea și partea sa împreună cu cei drepți. Și tu ai avut prilejul să te pocăiești; dacă nu te-ai fi abținut, ar fi fost mult mai bine pentru tine". Atunci el le spuse: „Dați-mi voie să mă duc să mă pocăiesc. — Nesăbuitule, nu știi că această lume este ca Șabatul și că lumea de unde tu vii ca ajunul Șabatului? Dacă, în ajunul Șabatului, careva nu-și pregătește făina, ce va mânca el în ziua de Șabat? Nu știi că lumea din care tu vii seamănă cu pământul tare și că lumea aceasta de aici seamănă cu o mare? Dacă evreul nu-și pregătește proviziile

cât timp este pe pământ, ce va mânca el după ce s-a îmbarcat? Nu știi că lumea de aici seamănă cu un deșert și că lumea de unde tu vii seamănă cu o țară cultivată? Dacă omul nu-și pregătește alimentele în țara cultivată, ce va mânca el în deșert?". Omul nostru scrâșni din dinți și își mușcă trupul. Apoi spuse: „Lăsați-mă să privesc gloria tovarășului meu. — Nesăbuitule, a fost răspunsul. Atotputernicul ne-a indicat să împiedicăm șederea celor drepți împreună cu cei răi și nici a celor răi împreună cu cei drepți, să separăm pe cei puri de cei impuri". Disperat, el își sfâșie veșmintele și își smulse părul».

Dar dacă remușcarea rămâne posibilă până în ceasul morții, nu este înțelept să amâni pocăința. «Rabi Eliezer zicea: „Pocăiește-te cu o zi înainte de a muri". Discipolii săi îl întrebară: „Poate știi cineva în ce zi va muri? Cu atât mai mult, replică el, trebuie să te pocăiești astăzi, deoarece poți muri mâine; prin urmare, toate zilele noastre trebuie să se scurgă în pocăință» (*Șab.*, 153a).

VII. Verdictele; răsplată și pedeapsă

Dreptatea fiind un atribut al lui Dumnezeu, el tratează echitabil creaturile sale. În chip firesc, într-un univers guvernat de un judecător drept, este de așteptat ca omul cel bun să fie răsplătit potrivit cu supunerea sa la voința divină, iar cel rău să fie pedepsit pentru neascultarea sa. Însă cursul vieții pare să contrazică această concluzie; trebuia găsită o explicație care să împace absența aparentă a dreptății în lume, cu certitudinea că echitatea lui Dumnezeu este suverană în toate căile sale.

Atunci când un rabin a riscat să interpreteze un anumit verset biblic, presupunând că Dumnezeu nu este obligat să respecte regulile echității și că el poate proceda așa cum îi place, rabinul respectiv a fost mustrat cu asprime. «Rabinul Pappos explica cuvintele: „Hotărârea lui este luată, cine i se va împotrivi? Ce-i dorește inima asta face" (*Iov*, 23, 13). Dumnezeu, zicea acest rabin, judecă singur tot ce se întâmplă pe lumea aceasta, nimeni nu poate discuta hotărârile sale. — Destul, Pappos! îi zise r. Akiva. — Atunci

cum explici acest verset? — Nu putem judeca hotărârile Celui care a vorbit și lumea a căpătat existență; dar el judecă toate lucrurile în adevăr și fiecare lucru este conform cu dreptatea strictă» (*Meh. as. Exod.*, 14, 29; 33a).

Sublinierea insistentă a dreptății manifestată de către Dumnezeu în relațiile sale cu oamenii este o trăsătură caracteristică a învățământului lui rabi Akiva. Pentru a întări acest gând, unul dintre aforismele sale în această privință se folosește de limbajul uzitat în lumea afacerilor. «Fiecare lucru este dat pe datorie; un fir este întins peste toată viața. Prăvălia este deschisă, negustorul dă pe credit, cartea mare este la îndemână, mâna scrie, oricare vrea să împrumute o poate face. Dar încasatorii își fac cu regularitate turneul zilnic și cer plata de la fiecare datornic, fie că-i place sau nu; el știe că trebuie să se aștepte la cererea lor. Judecata este întemeiată pe adevăr; fiecare lucru este pregătit pentru sărbătoare» (*Avot*, 3, 20). Fraza de la sfârșit are semnificația că, după ce retribuția a fost cerută de la cel care a păcătuit, el este admis la ospățul rezervat pentru cei drepți în viața de apoi. (Vezi cap. «Grădina Edenului»).

R. Akiva a susținut aceeași teză în discuția sa despre versetul din *Ps.* 36, 6: «Dreptatea ta este ca munții cei înalți, iar judecățile tale sunt ca adâncul cel mare». Iată acest comentariu: «R. Ismael zicea: Ținând seama de meritul celui drept care acceptă *Tora*, dată pe „muntele cel înalt" (Sinai), tu îi faci dreptate până ce el însuși domină asemenea muntelui înalt. Dar pe omul rău, care respinge *Tora*, dată pe muntele cel înalt, tu îl silești să cadă până în adâncul cel mare» (ghehena). R. Akiva s-a pronunțat astfel: Există două categorii de oameni pe care Dumnezeu îi împinge în jos până la adâncul cel mare. El îi împinge în jos pe cei drepți și îi pedepsește pentru micul număr de acte rele pe care le-au comis în lumea aceasta, astfel încât să le asigure liniștea și o răsplată bună în lumea care va să vină; pe de altă parte, el asigură în lumea aceasta liniștea celor răi, el le răsplătește rarele acte meritorii pe care ei le-au îndeplinit aici, pentru ca să-i pedepsească (pentru actele lor rele) în lumea care va să vină» (*Geneza R.*, 33a).

Întrucât dreptatea este aceea care reglementează în chip necesar guvernarea divină a ființelor omenești, orice om este obligat să creadă că Dumnezeu îi răsplătește pe cei buni după meritele lor și-i pedepsește pe cei răi proporțional cu greșelile lor. Aceasta este, efectiv, doctrina generală a Talmudului. «Nu există suferință acolo unde nu este nedreptate» (*Șab.*, 55a). Expresia acestei convingeri revine sub diferite forme: «Cel care îndeplinește un precept și-a dobândit un avocat, iar cel care comite o încălcare și-a dat un acuzator (*Avot*, 4, 13). «Toate judecățile Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) au ca bază: cum e fapta, și răsplata» (*Sanh.*, 90a).

Rabinii găseau că acest punct de vedere este confirmat de istoriile biblice, atât pentru pedepse, cât și pentru răsplată. Exemple de pedepse: «Îi judec pe egipteni după planul pe care ei îl destinau pentru ca să nimicească Israelul. Ei proiectau să-l înece; nu-i voi pedepsi altfel decât prin intermediul apei» (*Meh. as. Exod.*, 14, 21; 32b). «Samson a urmat (dorința din) ochii săi; de aceea filistenii i-au crăpat ochii. Absalom se lăuda cu părul de pe capul său; de aceea lui i-a datorat el pierirea» (*Sot.*, 1, 8).

Iată două exemple rabinice: «Hillel a văzut un craniu plutind pe suprafața apelor[1]; el îi spuse: „Pentru că ai înecat pe alții, iată-te înecat, și întrucât te-au înecat și ei vor fi înecați"» (*Avot*, 2, 7). Un caz extrem este cel al sfântului om Nahum din Gamzo[2]; dacă istoria care urmează este autentică, ea arată limpede cât de puternic domină principiul retribuirii, conform cu actele cărora le corespunde.

«Se povestește că Nahum din Gamzo își pierduse vederea, avea amputate mâinile și picioarele, iar trupul îi era acoperit peste tot cu furunculi; de aceea capetele patului pe care zăcea îi fuseseră puse pe niște vase cu apă, pentru a împiedica furnicile să ajungă la el.

---

[1] După cât se pare, el știa cui îi aparținuse acest craniu.

[2] Vezi paragr. *Credința și rugăciunea*.

Odată, patul său se afla într-o casă șubredă, gata să se prăbușească. Discipolii au vrut să-l scoată afară. El le spuse: «Scoateți întâi mobila, pe urmă patul meu». Făcură așa cum ceruse el și abia după aceea casa se prăbuși[1]. Atunci îl întrebară: «Întrucât ești socotit atât de perfect, cum se explică faptul că trebuie să înduri atâtea suferințe?». Eu sunt răspunzător pentru aceasta, răspunse Nahum. Iată de ce: Călătoream o dată spre socrul meu, ducându-i provizii încărcate pe trei măgari: unul purta alimente, al doilea băutură, al treilea dulciuri. Am întâlnit un om, care strigă către mine: „Rabi, dă-mi ceva de mâncare. — Așteaptă să cobor de pe măgar", i-am răspuns eu. Dar până am ajuns la el, am constatat că e mort. Atunci am căzut alături de el și am spus: „Fie ca ochii mei, care n-au avut milă de ai tăi, să se prăpădească, mâinile mele care nu s-au îndurat de ale tale să fie tăiate, picioarele să-mi fie amputate". Și am mai adăugat, ca să mă liniștesc: „Tot corpul să mi se acopere cu furunculi". Așa s-a și întâmplat. Atunci discipolii exclamară: „Vai nouă că te-am văzut în starea aceasta!". „Ați fi fost nenorociți dacă nu m-ați fi văzut în această stare!", le răspunse el» (*Taan.*, 28a).

Exemple de răsplată proporțională cu pricina: «Iosif și-a înmormântat tatăl în Canaan și de aceea a fost socotit demn să aibă parte de același lucru» (*Sot.*, 1, 8). În legătură că versetul: «Domnul mergea înaintea lor, ziua într-un stâlp de nor» (*Ieșirea*, 13, 21) se remarcă următoarele: «Deci omul capătă măsura de care s-a slujit el însuși. Abraham însoțise pe drumul lor îngerii trimiși la el (*Facerea*, 18, 16); la fel, Cel omniprezent i-a însoțit pe urmașii lui Abraham prin deșert, vreme de 40 de ani. Părintele nostru Abraham a rostit următoarele: „Mă voi duce să iau (pentru voi) o bucată de pâine" (*Ibidem*, 5); la fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a făcut să coboare mana timp de 40 de ani. Abraham a mai spus: „Să se aducă puțină apă!" (*Ibidem*, 4), iar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a făcut să țâșnească un izvor în deșert (*Numeri*, 20, 17, 1). Abraham „a alergat la cireadă" (*Facerea*, 18, 7),

[1] Aceasta vrea să arate cât de mare era sfințenia sa și subliniază puternic cele ce urmează.

iar Sfântul Unic a făcut să alerge prepelițe pentru urmașii lui (*Numeri*, 11, 31). Abraham a spus oaspeților săi: „Odihniți-vă sub un arbore!" (*Facerea*, 11, 4), iar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a întins șapte nori pentru urmașii lui, așa cum stă scris: „A întins un nor ca să-i acopere și focul ca să lumineze noaptea" (*Ps.*, 105, 39). Abraham „s-a ținut pe lângă ei" (literal: „deasupra lor") (*Facerea*, 18, 9), iar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a protejat în Egipt urmașii, ca plăgile să nu le facă rău» (*Meh. ad loc.*, 25a).

Legea echivalenței sancțiunilor cu acțiunile care le-au determinat apare atât de riguroasă, încât, după unii rabini, anumite suferințe urmează inevitabil când sunt săvârșite anumite păcate. «Șapte feluri de pedepse au venit pe lume pentru șapte păcate grave. Dacă unii își plătesc dijmele, iar alții nu le plătesc, urmează o foamete prin secetă, în cursul căreia unii suferă de foame, iar alții au mâncare din belșug. Dacă toată lumea nu plătește dijma, se produce tot o foamete datorată secetei. Dacă, pe lângă asta, ei hotărăsc să nu ofere bucata de aluat atunci când își prepară pâinea, se va ivi o foamete care îi va nimici. Cât despre ciumă, ea apare în lumea aceasta pentru a executa sentințele de moarte dictate de *Tora*, dar pe care nu trebuie să le efectueze tribunalele omenești; ea se aplică și la încălcarea legii referitoare la fructele din al șaptelea an (*Levit.*, 25, 1ss.). Sabia a venit pentru întârzierea sau pervertirea justiției și pentru păcatul comis de cei care nu interpretează corect *Tora*. Animalele vătămătoare sunt propuse la sancțiunea jurământului fals și a profanării Numelui. Captivitatea lovește idolatria, imoralitatea, omorul și neobservarea anului de odihnă pentru pământ» (*Avot*, 5, 11).

Aceeași idee, în altă parte: «Femeile (israelite) mor în lehuzie pentru trei încălcări: pentru că au neglijat să respecte fie timpurile lor de separare, fie consacrarea aluatului sau că n-au aprins lampa șabatică» (*Șab.*, 2, 5). «Plăgile pedepsesc șapte lucruri: calomnia, omorul, jurământul fals, impuritatea, orgoliul, furtul și invidia» (*Arah.*, 16a). «Pentru păcatele care constă în a rosti un jurământ fals, în profanarea Numelui, în violarea Șabatului, animalele sălbatice se vor înmulți în așa măsură, încât vitele vor fi nimicite, populația va fi decimată și drumurile pustiite» (*Șab.*, 33a).

Dar oricât de mare a fost credința în dreptatea lui Dumnezeu, rabinii nu puteau evita probema care rezultă din experiența practică. În mod evident, omul drept nu se vedea răsplătit prin fericire și propășire; foarte des, se părea că el a fost ales pentru a suferi o adversitate deosebit de gravă. În ceea ce îl privește, omul cel rău nu risca în chip manifest mânia lui Dumnezeu, cu rigorile și suferințele pe care ea le dezlănțuie. Dimpotrivă, norocul părea să-i surâdă și el se bucura de propășire. Cu neputință de a trece sub tăcere aceste fapte; ele trebuiau ajustate la schema divină de guvernare a lumii. În literatura rabinică se găsesc împrăștiate încercări de răspuns, dar nu există o soluție unanimă. Vom vedea că problema a fost tratată potrivit unor metode diferite. Justificarea căilor Domnului s-a impus atenției șefilor religioși, îndeosebi în timpul perioadelor critice care au precedat și au urmat distrugerii templului și ruinării statului. Triumful romanilor păgâni descumpănea poporul. Rabinul care a făcut să se audă îndemnul: «Nu părăsiți credința în răsplată» (*Avot*, 1, 7) era cu totul îndreptățit să folosească acest limbaj. Nesiguranța spiritelor în acea epocă se arată clar într-o legendă: «Când Moise a urcat la cer și l-a văzut pe r. Akiva (care încă nu se urcase), care expunea admirabil *Tora*, el îi spuse lui Dumnezeu: „M-ai făcut să-l văd gata să predea învățătura; acum arată-mi răsplata lui". A fost invitat să se întoarcă și atunci a văzut carnea lui Akiva vândută la piață[1]. „Rege al universului, îi spuse el lui Dumnezeu, asta este deci pedeapsa pentru marea sa activitate de învățat!". Dumnezeu îi răspunse: „Taci din gură, acesta a fost gândul meu"» (*Men.*, 29b). Această legendă pare a arăta că problema scapă înțelegerii omenești. Evenimentele de neînțeles pentru om au fost determinate de către Dumnezeu; nu putem decât să ne supunem resemnați. Un rabin declara cu îndrăzneală — dacă interpretarea textului este corectă[2]: «Nu stă în

[1] Akiva a suferit martiriul sub romani.

[2] Textul ebraic spune literal: «Nu stă în mâinile noastre nici propășirea, etc.». Mulți savanți preferă să traducă: «Noi (oameni obișnuiți) nu ne bucurăm nici de propășire».

puterea noastră să explicăm propășirea celui rău sau suferințele celui drept» (*Avot*, 4, 10).

Unul dintre textele referitoare la această problemă trebuie notat. Se discuta sensul cererii înfățișate lui Dumnezeu de către Moise: «Arată-mi căile tale» (*Ieșirea*, 33, 13). Moise îi zise: «Rege al universului, de ce un om drept se bucură, aici, de propășire, iar un om rău îndură dușmănia, în timp ce în altă parte soarta lor este inversă?». Dumnezeu îi răspunse: «Moise, omul drept care se bucură de propășire este fiul unui om drept, iar cel drept care întâmpină dușmănie este fiul unui om rău; cel rău care propășește este fiul unui om drept, iar răul care suferă este fiul unui rău».

Dar atenție: stă scris: «El pedepsește nedreptatea părinților asupra copiilor» (*Ieșirea*, 34, 7), precum și «copiii nu vor fi omorâți din cauza părinților lor» (*Deuteronom*, 24, 16).

Să confruntăm aceste texte; vom ajunge la concluzia că ele nu se contrazic. Căci primul text se aplică copiilor care urmează aceeași cale ca și părinții lor, iar al doilea text — celor care nu urmează aceeași cale. Dar putem presupune că Dumnezeu i-a răspuns lui Moise în felul următor: «Omul drept care se bucură de prosperitate este cu desăvârșire drept, iar cel drept care este afectat de dușmănie nu este cu desăvârșire drept; cel rău care prosperă nu este cu totul rău, iar răul care suferă este cu desăvârșire rău». Rabi Meir declara: «Când Dumnezeu zice: „eu mă îndur de cine vreau să mă îndur" (*Ieșirea*, 33, 19), el se gândește: chiar și atunci când acest om n-ar merita-o; la fel, atunci când el zice: «voi arăta mărinimia mea cui voi vrea"» (*Ber.*, 7a).

Deci problema este privită sub diferite aspecte, Rabi Meir socotește că elucidarea ei depășește puterea înțelegerii omenești. Dumnezeu acționează în înțelepciunea sa, care nu poate fi pricepută de către om. În ce privește soluția pe care am menționat-o ca prima, ea conține teoria «meritelor strămoșilor», *zehut avot*, susceptibilă de a atenua într-o oarecare măsură pedeapsa cuvenită urmașilor vinovați. Această concepție s-a înrădăcinat solid la evrei; ea se exprimă adesea în liturghia sinagogală. Va fi suficient să împrumutăm din Talmud doar un citat: «Abraham i-a

spus Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): Rege al universului, s-a revelat și este cunoscut în fața ta că, atunci când mi-ai poruncit să-l sacrific pe Isaac, ți-aș fi putut răspunde: ieri mă asigurai că din Isaac vor proveni urmașii mei (*Facerea*, 31, 12); or, acum îmi poruncești să-l ofer ca jertfă (*Ibidem*, 22, 2). Dar departe de mine acest răspuns. Mi-am stăpânit sentimentele și am executat porunca ta. Așa încât, Doamne Dumnezeul meu, atunci când urmașii fiului meu Isaac vor fi chinuiți și nimeni nu le va lua apărarea, binevoiește s-o iei tu însuți» (p. *Taan.*, 65d).

Dacă meritul strămoșilor putea fi invocat în rugăciunile sale de către cel care se ruga, dimpotrivă, nu s-a găsit nici un argument în stare să rezolve problema răului, mai ales pentru că ea milita mai curând contra ideii de răspundere individuală. Descoperim această obiecție în următoarea remarcă: «Moise a spus (despre Dumnezeu): „care pedepsește copiii pentru păcatele părinților", dar Ezechiel a anulat aceasta; el declară: „sufletul care păcătuiește este cel care va muri" (*Ezech.*, 18, 4)» (*Mek.* 24a). Fiecare răspunde de propriile sale fapte.

Mai acceptabilă era alternativa: dacă un om bun suferă, asta se întâmplă pentru că el nu este cu totul bun; dacă un om rău prosperă, este pentru că el nu este cu totul rău. Rabinii nu priveau viața pământeană ca ceva care să-și fie pe de-a întregul suficientă; există o viață dincolo de mormânt și doar combinând experiențele celor două etape ale vieții, de aici și de apoi, va putea să fie înțeleasă providența lui Dumnezeu.

Acest punct de vedere este vădit, de pildă într-un comentariu la textul din *Deuteronom*, 32, 4: «Este un Dumnezeu de adevăr, fără nedreptate, just și drept». Explicația pentru calificativul «un Dumnezeu de adevăr»: la fel după cum Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) acordă în lumea care va să vină o răsplată celor drepți pentru fiecare precept de mică însemnătate pe care l-au respectat în lumea aceasta, tot astfel El acordă în această lume celor răi o răsplată pentru fiecare precept, chiar de mică importanță, pe care ei l-au respectat. — S-a spus «fără nedreptate» pentru că: la fel după cum Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) pedepsește în lumea care va să vină pe cei răi pentru orice încălcare ușoară săvârșită

de ei în lumea aceasta, tot astfel el îi pedepsește în lumea aceasta pe cei drepți pentru fiecare greșeală ușoară pe care au făcut-o. — Explicația aprecierii «just și drept»: s-a spus că, atunci când moare un om, toate acțiunile sale sunt enumerate în fața lui Dumnezeu: ai făcut aceasta în cutare loc, în cutare zi. Omul își recunoaște vinovăția și i se poruncește să semneze lista actelor sale, după cum stă scris: «El pecetluiește mâna tuturor oamenilor» (*Iov*, 37, 7). În afară de aceasta, el recunoaște ca echitabil verdictul care i s-a dat și spune: «M-ai judecat cu dreptate», după cum stă scris: „așa încât vei fi drept în hotărârea ta, fără păcat în judecata ta" (*Ps.*, 51, 4)» (*Taan.*, 11a).

«Cu ce seamănă omul drept în această lume? Cu un arbore al cărui trunchi se înalță într-un loc potrivit, dar ale cărui crengi se întind până la un loc necurat. Dacă tai crengile, restul ocupă un loc curat. Tot astfel Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) trimite suferințe omului drept aici-jos, pentru ca el să poată moșteni din lumea care va să vină, căci s-a spus: „Fosta ta propășire a fost mică față de cea de mai târziu" (*Iov*, 8, 7). Și cu ce seamănă omul rău în această lume? Cu un arbore al cărui trunchi se înalță într-un loc necurat, dar ale cărui crengi ajung la un loc convenabil. Dacă i se taie crengile, restul ocupă un loc necurat. Tot astfel Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) acordă celui rău fericire pe lumea aceasta, urmând ca el să rămână în cel mai adânc loc (al gheheneiei), căci s-a spus: „Este o cale care poate părea bună oamenilor, dar la urmă se vede că duce la moarte" (*Prov.*, 14, 12)» (*Kid.*, 40b).

«Nici una dintre poruncile *Torei* care menționează o răsplată nu este independentă de viața viitoare, în ce privește îndeplinirea ei. Pentru cinstirea datorată părinților stă scris: „pentru ca zilele vieții tale să fie prelungite și să poți fi fericit" (*Deuteronom*, 5, 16). După interdicția de a omorî mama dintr-un cuib de păsări stă scris: „pentru ca tu să poți fi fericit și să-ți prelungești zilele" (*Ibidem*, 23, 7). Or, iată ce s-a întâmplat unui om care primise de la tatăl său porunca să urce în vârful unui turn și să prindă porumbeii care se aflau acolo. El s-a dus, a lăsat mama în libertate

și a prins puii, dar la coborâre a căzut și a murit[1]. Prin ce a fost fericit și și-a prelungit zilele? Aceste cuvinte: „ca el să poată fi fericit" se aplică lumii în care totul este bun, iar prelungirea zilelor va avea loc în lumea cea fără de sfârșit» (*Kid.*, 31b).

Iată o istorioară care ilustrează această doctrină: «Nevasta rabinului Hanina îi spuse soțului ei: „Cere într-o rugăciune de-a ta să ți se dea acum unele dintre bunurile rezervate pentru cei drepți în lumea care va să vină". La insistențele soției sale, rabinul se supuse și făcu rugăciunea cerută. Rezultatul: i se azvârli un picior de aur al unei mese. Dar după aceea a visat că (în lumea viitoare) fiecare dintre cei drepți mânca la o masă cu trei picioare; a lui avea însă numai două. (Auzind aceasta), soția îi ceru să se roage ca piciorul de masă să-i fie luat înapoi. Rabinul se supuse și de data aceasta; piciorul de masă i-a fost reluat» (*Taan.*, 25a). Evident, potrivit rabinilor, același om nu poate avea partea cea bună atât în lumea aceasta, cât și în lumea viitoare sau, după cum se exprimă ei, «să mănânce la două mese».

Doctrina potrivit căreia cei drepți sunt destinați în mod deliberat să sufere pe lumea aceasta a dus la o concluzie ciudată, atunci când s-a spus că pedeapsa trimisă de Dumnezeu pentru păcatele celor răi îi afectează pe cei drepți. Aceasta înseamnă că, atunci când se fac simțite urmările faptelor rele, cel inocent nu numai că suferă în chip fatal și el aceste urmări, dar le suferă chiar mai mult decât cel vinovat. «Pedeapsa nu vine în lumea aceasta decât dacă sunt în viață oameni răi și ea începe prin a afecta pe cei drepți, după cum s-a spus: „Dacă izbucnește un foc și întâlnește în calea sa mărăcini, astfel încât a fost ars grâul copt" (*Ieșirea*, 22, 6). Când izbucnește focul (adică pedeapsa)? Când se află acolo oameni răi (mărăcini). Și el nu-i afectează pe cei drepți (grăunțele de grâu) decât la început, întrucât s-a spus: „astfel încât a fost ars grâul copt". Textul nu spune: „va fi ars" (după mărăcini), ci: „a fost ars". El a fost ars întâi.

---

[1] Se povestea că acest accident a zdruncinat credința lui Elișa ben Abuia și a făcut din el un necredincios (p. *Hag.*, 77b).

Ce vrea să spună versetul acesta: „Nimeni dintre voi să nu iasă din casă până dimineața, când Domnul va trece pentru a-i lovi pe egipteni"? (*Ieșirea*, 12, 22s). Întrucât îngerul morții a fost învoit să nimicească, el nu are menirea să facă deosebire între cei buni și cei răi. Ba chiar mai mult; el începe cu cei buni, așa cum s-a spus: „Voi nimici din mijlocul tău pe cei neprihăniți și pe cei răi" (*Ezech.*, 21, 3)» (*B.K.*, 60a). Cei drepți sunt pomeniți înaintea celorlalți.

Din când în când, în Talmud se afirmă că oamenii buni suferă în locul celor răi. Un exemplu: «Când o generație cuprinde și oameni drepți, ei sunt pedepsiți pentru păcatele acestei generații. Dacă nu există oameni drepți, atunci copiii de școală (adică nevinovații) vor suferi pentru răul săvârșit atunci» (*Șab.*, 33b).

Apare chiar uneori ideea de ispășire substitutivă, ca atunci când se pune întrebarea de ce istorisirea morții lui Miriam (*Numeri*, 20, 1) urmează îndată după legea vacii roșcate (*Numeri*, 19, 1). Iată răspunsul: «Vaca roșcată duce la ispășirea păcatelor; același lucru îl face moartea celui drept» (*M.K.*, 28a). Alte texte se orientează într-o direcție asemănătoare. Astfel, textul: «Moise a spus Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): Oare nu va veni o vreme când Israel nu va avea nici tabernacol, nici templu? Care îi va fi soarta în acea vreme (în ceea ce privește ispășirea)? — Voi lua, răspunse Dumnezeu, un om drept din mijlocul poporului, voi face dintr-însul un ostatic pentru toți și voi șterge nedreptatea tuturor» (*Exod. R.*, 35, 4). Când, din pricina episodului vițelului de aur, Moise i-a spus lui Dumnezeu: «Șterge-mă, rogu-te, din Cartea ta» (*Ieșirea*, 32, 72), el și-a oferit viața ca ispășire pentru păcatul poporului (*Sot.*, 14a).

Problema răului era privită și sub un unghi diferit, atunci când se socotea că suferințele îndurate în această viață nu erau destinate de către Dumnezeu să slujească drept pedepse sau chiar că ele nu dovedeau dezaprobarea Lui. Dimpotrivă, ele proveneau din iubirea Sa și urmăreau să ducă la binefaceri. Astfel, declarația: «Dumnezeu a văzut că era foarte bine» (*Facerea*, 1, 31) a fost aplicată la suferință. «Deci suferința este bună? Da, pentru că prin ea oamenii ajung la lumea care va să vină» (*Geneza R.*, 9, 8). «Care este calea care îl duce pe om spre lumea care va să vină?

Trebuie răspuns: este calea suferinței» (*Meh. as. Exod.*, 20, 22, 73a). «Acela care se bucură de suferințele care îl lovesc în această viață aduce lumii mântuirea» (*Taan.*, 8a).

Iată cum este degajată ideea că suferința este o manifestare a iubirii divine: «Dacă un om vede că suferințele îl copleșesc, să-și cerceteze faptele, așa cum s-a spus: „Să luăm seama la faptele noastre, să le cercetăm și să ne întoarcem la Domnul" (*Plângeri*, 3, 40). Dacă, examinându-și faptele, nu a descoperit cauza suferințelor, atunci să atribuie suferințele sale faptului că a neglijat *Tora*, căci s-a spus: „Ferice de omul pe care îl pedepsești și pe care îl instruiești prin legea ta" (*Ps.*, 94, 12). Dacă își atribuie suferințele faptului că ar fi neglijat *Tora*, dar nu ajunge să justifice această ipoteză, atunci este sigur că Dumnezeu l-a pedepsit din dragoste, căci stă scris: „Dumnezeu îl pedepsește pe cel pe care îl iubește" (*Prov.*, 3, 12)» (*Ber.*, 5a).

Atunci de ce este necesar să fie aplicate celor drepți suferințele? Iată răspunsul propus: «Olarul nu-și face încercările pe vase crăpate, căci ar fi de-ajuns să le lovească puțin mai tare ca ele să fie făcute fărâme; el încearcă vase solide, pe care le-ar putea lovi mai multă vreme fără a le fărâma. La fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu-i pune la încercare pe cei răi, ci pe cei drepți, așa cum s-a spus: „Domnul îl încearcă pe cel neprihănit" (*Ps.*, 11, 5) și „Dumnezeu l-a pus pe Abraham la încercare" (*Facerea*, 22, 1). Un proprietar avea două vaci: una puternică, cealaltă slabă. Pe care o va pune la jug? Evident, pe cea puternică. Tot astfel, Dumnezeu îl încearcă pe cel drept» (*Geneza R.*, 32, 3).

În lumina acestei concepții înalte despre suferință, iată o lecție frumoasă:«Să nu faceți zei de argint, ca să-i puneți alături de mine» (*Ieșirea*, 29, 23). «Nu vă purtați față de mine precum păgânii față de zeii lor. Când au noroc, ei cântă laude zeilor lor, dar când îi lovește năpasta, își blestemă zeii. Dacă vă trimit fericire, exprimați mulțumire, iar dacă vă fac să suferiți, mulțumiți de asemenea» (*Meh. ad loc.*, 72b). Este punctul de vedere al legii rabinice: «Omul are obligația să rostească o binecuvântare pentru rău, la fel după cum pronunță una pentru bine; doar stă scris: „Să-L iubești pe Domnul, Dumnezeul tău, din toată inima ta, din tot

sufletul tău și cu toată puterea ta" (*Deuteronom*, 6, 5); din toată inima ta, adică cu cele două impulsuri, cel bun și cel rău; din tot sufletul tău, adică chiar dacă îți ia sufletul; din toată puterea ta, adică cu toate bunurile tale. S-a dat și altă explicație cuvintelor: „din toată puterea ta", și anume: oricare ar fi măsura la care te supune trebuie să-i mulțumești»[1] (*Ber.*, 9, 5).

Deși învățământul Talmudului acordă doctrinei sancțiunilor locul important pe care l-am arătat, el repetă neîncetat că slujirea lui Dumnezeu trebuie să fie dezinteresată, iar poruncile sale să fie respectate cu o inimă curată. Vom trata mai departe în mod explicit această chestiune[2]. Aici este suficient să citățm două texte: «Binecuvântat fie omul care soarbe plăcere din poruncile tale» (*Ps.*, 112, 1), din poruncile tale, nu din răsplata pe care ele o procură (*A.Z.*, 19a). «Să nu semănați cu servitorii care își slujesc stăpânul cu condiția să primească o răsplată, ci să fiți la fel cu cei care îl slujesc fără această condiție, iar teama de cer să odihnească asupra voastră (*Avot*, 1, 3)[3].

---

[1] Aici este un joc de cuvinte: «putere», *meod*, «măsură», *mida*, «mulțumire», *mode*.

[2] A se vedea capitolul următor.

[3] Problemele discutate în acest capitol i-au preocupat și pe gânditorii post-talmudici: Saadia, Iehuda Halevi, Maimonide etc. Vezi Alex. Șafran, *Cabala*, op. cit., p. 151–154, și M. R. Hayoun, *Maimonide sau celălalt Moise*, Ed. Hasefer, 1988. (Nota trad.)

Capitolul IV

Revelația

I. Profeția

Pentru un corp de doctrină religioasă și morală ca acela pe care îl conține Talmudul, întemeiat pe Biblia ebraică, realitatea profeției n-a putut fi decât o axiomă. Dumnezeu și-a făcut cunoscută voința prin anumiți cuvântători, numiți profeți: aceasta este baza însăși a credinței rabinice.

O teorie care a prins rădăcini în rândurile filosofilor evrei târzii afirma că profeția n-a fost un dar hărăzit în chip arbitrar de către Dumnezeu anumitor persoane, ci că ea însemna încununarea unor capacități mintale și spirituale excepționale. Acest punct de vedere se găsește și în Talmud. Acesta înșiră chiar în amănunt treptele care duc la situația în care un om poate dobândi darul profeției: «Zelul duce la curățenie, curățenia — la puritatea rituală, puritatea rituală — la stăpânirea de sine, stăpânirea de sine — la sfințenie, sfințenia — la smerenie, smerenia — la teama de păcat, teama de păcat — la o sfințenie mai înaltă, iar aceasta la Spiritul Sfânt» (*Sot.*, 9, 15).

În afara acestor calități morale, și pe lângă ele, erau necesare și alte condiții. «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu face să strălucească *șehina* sa decât asupra unui om înțelept, avut și umil» (*Ned.*, 38a). «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu face să strălucească *șehina* sa decât asupra unui om înțelept, puternic, avut și de talie înaltă» (*Șab.*, 92a)[1]. Dacă apare o lipsă în perfecțiunea

---

[1] Filosoful evreu Moise Maimonide (1135–1204) a interpretat aceste cuvinte în sensul lor specific rabinic. «Avut» vrea să spună satisfăcut; «puternic» — stăpân pe sine (*Avot*, 4, 1). Este mai probabil că acest text semnifica un aspect fizic în stare să impună respect și că el cerea ca profetul să dispună de o avere care să-i dea sentimentul de independență.

morală, darul profeției se pierde, fie pentru o vreme, fie definitiv. «Dacă un profet dovedește orgoliu, profeția îl părăsește, ea îl părăsește și dacă el se lasă pradă mâniei» (*Pes.*, 66b).

Israel fiind depozitarul revelației, a fost firesc ca israeliții să fie cei aleși ca trimiși ai lui Dumnezeu, dar această alegere n-a fost exclusivă. «Șapte profeți au prorocit pentru păgâni; Bala-am și tatăl său, Iov și cei patru prieteni ai săi» (*B.b.*, 15b). Dreptatea lui Dumnezeu cerea ca el să stârnească cuvântători și printre popoarele păgâne. Cu privire la versetul: «stânca, opera sa este perfectă; toate căile sale sunt juste», *Midrașul* observă că «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) n-a lăsat popoarelor lumii pentru viața de apoi acest argument: Tu ne-ai ținut la distanță. — Ce a făcut El? Exact așa cum el stabilește regi, înțelepți și profeți pentru Israel, tot astfel i-a prevăzut și pentru celelalte națiuni. Așa cum l-a stârnit pe Moise pentru Israel, tot astfel el l-a dat pe Balaam păgânilor» (*Numeri R.*, 20, 1).

Dar niciodată inspirația profeților păgâni și cea a profeților israeliți n-a fost concepută ca atingând același grad. Nivelul superior la care se plasează profeții lui Israel produce o înălțare corespunzătoare a darului profetic. Se povestește că «Dumnezeu a venit la Abimeleh într-un vis de noapte» (*Facerea*, 20, 3). S-a dedus de aici că «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu s-a revelat unor profeți păgâni decât într-o vreme când oamenii obișnuiesc să se îndepărteze între ei. Care este deosebirea dintre profeții lui Israel și cei ai păgânilor? Un rege se afla într-o sală, cu un prieten al său; îi despărțea o perdea. Când regele vroia să vorbească cu prietenul său, el îndepărta perdeaua. În acest fel a vorbit Dumnezeu profeților lui Israel, dar, când s-a adresat profeților păgânilor, El n-a îndepărtat perdeaua, le-a vorbit printr-un văl. Un rege avea o soție și o concubină. El se ducea la soție în văzul lumii, la concubină el se ducea pe ascuns. La fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu comunica cu profeții păgâni decât printr-o vorbire echivocă; cu profeții lui Israel vorbea deschis și folosea un limbaj de dragoste și de sfințenie, limbajul pe care îl folosesc îngerii oficianți ca să-l slăvească» (*Geneza R.*, 52, 5).

În Talmud este indicat motivul pentru care au apărut atât de puțini profeți printre popoarele păgâne, iar în cele din urmă nu s-au mai ivit deloc. «Vedeți deosebirea dintre profeții lui Israel și cei ai păgânilor. Profeții lui Israel își avertizau ascultătorii să nu încalce poruncile, precum s-a spus; „Fiu al omului, te-am pus păzitor" (*Ezech.*, 3, 17); însă profetul care s-a ridicat dintre (celelalte) popoare (Balaam) a pus desfrâul în stare să-i distrugă pe compatrioții săi. În afară de aceasta, profeții lui Israel simțeau milă pentru poporul lor, precum și pentru păgâni, după cum spune Ieremia: „Inima mea geme ca un fluier pentru Moab" (48, 36) și cum a spus și Ezechiel: „Fiu al omului, rostește această cântare de jale asupra Tirului" (27, 2). Dar celălalt profet, om crud, urmărea să nimicească fără motiv o națiune întreagă (pe Israel). Iată de ce povestirea care îl privește pe Balaam a fost inserată în Biblie; ea ne învață de ce Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a îndepărtat Spiritul Sfânt de la popoarele păgâne, de vreme ce Balaam s-a ridicat din sânul lor și Dumnezeu a văzut ce făcuse» (*Numeri R.*, 20, 1).

Dintre toți profeții lui Israel, cel mai mare a fost Moise. El se distanțează de ceilalți și se află în fruntea lor, unic în demnitate. «Ce deosebire a fost stabilită între Moise și ceilalți profeți? Aceștia din urmă priveau prin nouă *specularia*[1], în timp ce între Moise și Dumnezeu exista doar unul; cei ai celorlalți profeți erau încețoșați; cel al lui Moise era clar» (*Levit. R.*, 1, 14). Deci el sesiza mai intim decât ei mesajul divin. Revelația ce i-a fost acordată a fost sursa la care s-au adăpat toți profeții veniți după el. «Ceea ce profeții erau meniți să anunțe generațiilor următoare era ce au aflat pe muntele Sinai» (*Exod. R.*, 26, 6). «Moise a rostit toate vorbele celorlalți profeți, precum și vorbele sale, și oricine a profetizat n-a făcut decât să exprime substanța profeției lui Moise» (*Ibidem*, 42, 8).

---

[1] Totdeauna trebuie ca ceva să intervină între om și Dumnezeu. Acest intermediar exista și pentru profeți; este desemnat sub numele de *specularia*, ochi de geam. Pentru Moise, el era redus la minimul strict.

Rezultă de aici că nimic din ceea ce a spus un profet venit după Moise n-ar putea contrazice scrierile sale, nici să adauge și nici să elimine ceva din ele. «48 de profeți și 7 profetese au profetizat după Moise pentru Israel; ei n-au înlăturat nimic din cele scrise în *Tora* și n-au adăugat nimic, cu excepția legii privind sărbătoarea de *Purim*, conținută în cartea Esterei[1]» (*Meg.*, 14a). Printre cei 48 de profeți sunt incluși patrarhii și alte mari personalități biblice. Cele șapte profetese sunt: Sara, Miriam, Debora, Ana, Abigail, Hulda și Estera.

În altă parte a Talmudului, numărul israeliților inspirați este prezentat ca fiind mult mai mare: «Mulți profeți s-au ridicat în Israel, numărul lor atinge dublul numărului israeliților care au ieșit din Egipt[2]. Doar profeția destinată generațiilor viitoare a fost așternută în scris; nu tot așa s-a procedat cu ceea ce nu avea acest caracter» (*Meg.*, 14a).

Chiar și la profeții canonici, alții decât Moise, se admiteau diferite grade de inspirație. «Spiritul Sfânt care strălucește deasupra profeților o face cu măsură. Unii au umplut cu profețiile lor o carte întreagă, alții chiar două. Beeri n-a profetizat decât două versete și, întrucât aceasta nu era suficient pentru a forma o carte, aceste versete au fost inserate în Isaia (8, 19 s.)» (*Levit. R.*, 15, 2). După unii rabini, Osea a fost cel mai mare profet din vremea sa: «A existat o epocă în care patru profeți au prorocit: Osea, Isaia, Amos și Mica; cel mai mare dintre ei a fost Osea» (se spune în *Pes.*, 87a). Alții consideră că Isaia a fost cel mai mare: «Fiecare dintre ceilalți profeți își primea profețiile de la unul dintre ei; Isaia le-a căpătat direct de la Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» (*Levit. R.*, 10, 2). Superioritatea lui Isaia față de Ezechiel a fost prezentată în felul următor: «Tot ceea ce a văzut Ezechiel a văzut și Isaia. Dar cu ce seamănă Ezechiel? Cu un sătean necioplit care își

---

[1] Această sărbătoare comemorează salvarea evreilor din Persia, care au scăpat de complotul lui Haman. Toate legile iudaismului sunt descoperite în legislația mozaică (adică în Biblie), dar, evident, regula care pretinde ca sulul Esterei să fie citit în fiecare an nu poate fi decât un adaos mult mai tardiv.

[2] Numărul acestora era de șase sute de mii.

îndreaptă privirile spre rege. Iar Isaia? Cu un orășean care îl examinează pe rege»[1] (*Hag.*, 13b).

Învățații au fost de acord să admită că profeția, sub forma sa specifică, a luat sfârșit o dată cu distrugerea primului templu, cu toate că au mai existat câțiva rari reprezentanți în timpul exilului. «Atunci când au murit ultimii profeți, Hagai, Zaharia și Malahi, Spiritul Sfânt s-a retras de la Israel» (*Sanh.*, 11a). Un alt rabin declară: «Din ziua când templul a fost distrus, darul profetic a fost retras de la profeți și a fost dat oamenilor slabi de minte și înțelepților» (*B.b.*, 12a). Aceasta desemnează verigile din lanțul tradiției prin care *Tora* a străbătut generațiile de la Moise până în era talmudică.

Altă opinie, mai puțin măgulitoare: «Din ziua în care templul a fost distrus, profeția a fost retrasă de la profeți și a fost dată celor slabi de minte și copiilor» (*B.b.*, 12b). Aceasta trebuie să facă aluzie la o polemică religioasă, căci știm prin Josephus[2] că, din când în când, se prezentau persoane care pretindeau titlul de profeți sau se dădeau drept eliberatorul pe care Israel îl aștepta.

Mesajul suprem al profeției ebraice consta în a-i rechema pe bărbații și femeile care rătăceau să revină pe drumul către Dumnezeu. «Fiecare profet a profetizat numai pentru zilele lui Mesia și a predicat pocăința» (*Ber.*, 34b). În acest sens trebuie înțeleasă o sentință cam ciudată în aparență: «Va veni vremea când vor fi abolîți profeții și hagiografii, dar nu și Pentateuhul» (p. *Meg.*, 70d). Când lumea întreagă se va supune poruncilor, nu va mai fi nevoie de îndemnuri profetice, deoarece ele nu erau destinate decât unei lumi păcătoase și nicidecum erei perfecțiunii care va fi inaugurată de către Mesia.

Când va sosi acest timp fericit, va mai fi și alt motiv care va face profeția superfluă, întrucât toți oamenii vor fi perfecți din punct de vedere intelectual și moral, și vor fi obținut în același timp capacitatea de a profetiza. «Sfântul Unic (binecuvântat fie

---

[1] Ezechiel (mai puțin familiar decât Isaia cu viziunile divine) consacră mai multe capitole pentru a le descrie (cap. 1, 8, 10). Isaia, care le-a experimentat adesea, n-a descris decât o viziune (cap. 6).

[2] A se vedea *Antich.*, 20, 5, 1; 8b.

El!), zice: „în această lume numai unii profetizează, dar în lumea care va să vină, întregul Israel va fi format din profeți, căci s-a spus: «După aceea voi împrăștia spiritul meu peste orice făptură; fiii și fiicele voastre vor profetiza, tinerii voștri vor avea viziuni, iar bătrânii voștri vor avea visuri»" (*Ioel.*, 2, 28)» (*Numeri R.*, 15, 25).

II. *Tora*

Toate cele spuse până aici trebuie să fi arătat, în chip evident, că Talmudul își are rădăcinile în Biblia ebraică. Pentru aproape toate ideile pe care le emite, pentru fiecare dintre afirmațiile sale, el caută o garanție în textul sfânt. Practic, găsim formula: «așa cum s-a spus» sau «așa cum stă scris» în urma fiecărei afirmații talmudice. Rabinii, al căror învățământ este conținut în această vastă culegere, n-au vrut niciodată să se înfățișeze ca înșiși autorii gândirii evreiești. Toți trebuie să se fi considerat ca exploratori ai minei inepuizabile pe care o constituia revelația divină conținută în Biblie; misiunea lor, socoteau dânșii, era să aducă la lumină comorile ascunse în profunzimile acestui minunat depozit.

De atunci, privilegiul suprem și, în același timp, prima datorie a evreului a devenit studierea scrierilor inspirate, meditarea asupra lor, extragerea a tot ceea ce ele erau susceptibile să producă. Orice încercare de a înțelege și a aprecia învățământul rabinilor este cu neputință dacă nu ne dăm seama de locul pe care îl ocupa *Tora* în viața lor și de atitudinea pe care o luau față de ea.

Poate că cel mai bun mijloc de a obține precizări în această privință ar fi adunarea referirilor la *Tora* pe care o conține tratatul *Pirke Avot* al *Mișnei*. *Pirke Avot*[1] înseamnă «capitolele părinților». Autorii ale căror sentințe umplu această lucrare au trăit între anul 200 dinaintea erei actuale și anii 200 ai actualei ere. Adevărați pionieri ai Talmudului, lucrările lor au fost acelea care au dat

---

[1] În engleză există două bune ediții speciale a *Pirke Avot*, cu adnotări: C. Taylor, *Sayings of the Jewish Fathers*; R. T. Herford, *Pirke Aboth*, 1925.

impuls acestei studieri asidue, devotate, a *Torei*, care a produs literatura rabinică. Am evidențiat deja câteva extrase; grupăm aici toate cele care pot îngădui cititorului să aprecieze efectul produs de ansamblu.

«Moise a primit *Tora* pe muntele Sinai; el a transmis-o lui Iosua; Iosua a transmis-o bătrânilor; bătrânii — profeților, iar profeții — oamenilor marii sinagogi. Ei spuneau trei lucruri: Fiți circumspecți în judecățile voastre; formați mulți discipoli; faceți o îngrăditurăîn jurul *Torei*» (1, 1)[1].

«Șimon cel drept[2] a fost unul dintre ultimii supraviețuitori ai marii sinagogi. El obișnuia să zică: Lumea este întemeiată pe trei lucruri: *Tora*, venerarea lui Dumnezeu și actele de binefacere» (1,2).

«Fie ca locuința voastră să fie loc de întâlnire a înțelepților (pricepuți în cunoașterea *Torei*); așezați-vă în pulberea de la picioarele lor și sorbiți cu ardoare spusele lor» (1, 4).

«Cel care se dedă la convorbiri ușuratice cu femeile atrage nenorocirea asupra sa, neglijează studierea *Torei* și până la urmă va avea parte de ghehenă» (1, 5).

«Atașează-te unui doctor (al *Torei*), câștigă-ți un tovarăș și judecă pe orice om după meritul său» (1, 6).

«Să fii din numărul discipolilor lui Aaron, iubind pacea și căutând-o cu asiduitate, iubind pe aproapele tău și aducându-l pe lângă *Tora*» (1, 12).

«Acela care nu-și mărește cunoașterea, o micșorează și cel care nu studiază (*Tora*) merită să moară; acela care face din *Tora* o folosire lumească va pieri» (1, 13).

«Fixează-ți un timp pentru studierea *Torei*» (1, 15).

«Este foarte bine ca studierea *Torei* să fie combinată cu o oarecare ocupație seculară, căci truda pe care o pretind aceste două lucruri face să se uite păcatul. Orice studiere a *Torei*, neasociată cu altă muncă, va fi în cele din urmă inutilă și va antrena păcatul» (2, 2).

---

[1] Pentru acest text, a se vedea *Introducerea – Antecedentele*.

[2] Despre identificarea acestui personaj, a se vedea *Introducerea — Antecedentele*.

«Un om cu capul gol nu poate avea teamă de păcat; un ignorant (al *Torei*) nu poate fi pios; un om timorat nu se poate instrui, un om pătimaș nu poate instrui pe altcineva; un om ocupat excesiv cu afaceri nu poate dobândi înțelepciunea (prin practicarea *Torei*)» (2, 6).

«Cu cât (se practică) mai mult *Tora*, cu atât se trăiește mai mult. Cel care și-a însușit spusele *Torei* și-a dobândit viața în lumea care va să vină» (2, 8).

«Dacă ai studiat mult *Tora*, să nu-ți atribui nici un merit, căci tocmai pentru asta ai fost creat» (2, 9).

«Fă-te apt să studiezi *Tora*, căci tu n-o capeți ca o moștenire; toate acțiunile tale să fie făcute din cauza cerului» (2, 17).

«Veghează să studiezi *Tora* și să știi ce răspuns trebuie dat necredincioșilor; să știi și cine este cel în fața căruia muncești; cine este cel care te folosește și care te va răsplăti pentru munca ta» (2, 19).

«Datoria ta nu este să îndeplinești în totalitate opera, dar tu nu ești liber să te abții. Dacă ai studiat mult *Tora*, răsplata ta va fi mare; cel care te folosește este fidel, pentru a-ți răsplăti truda; să știi, garanția răsplătirii celui drept se va găsi în viața de apoi» (2, 21).

«Dacă doi oameni, așezați împreună, nu-și comunică nici o vorbă a *Torei*, aceștia sunt zeflemitorii despre care s-a spus: „Credinciosul nu se așază în banca zeflemitorilor" (*Ps.*, 1, 1). Dar dacă doi oameni, așezați împreună, își împărtășesc spuse ale *Torei, șehina* rămâne între ei, căci s-a spus: „Atunci cei ce se temeau de Domnul au vorbit între ei; Domnul a luat aminte și a ascultat; și o carte de aducere aminte a fost scrisă în fața Lui pentru cei ce se tem de Domnul și cinstesc numele Lui" (*Malah.*, 3, 16). Or, dacă Biblia îmi îngăduie să gândesc aceasta cu privire la doi oameni, de unde se poate deduce că chiar dacă un singur om se ocupă cu zel de *Tora*, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi acordă o răsplată? Din acest text: „Cu toate că stă singur și gândește în *Tora*, Domnul îi va da (răsplata)" (*Plângeri*, 3, 28)» (3, 3).

«Dacă trei oameni au mâncat la aceeași masă fără a rosti vreun cuvânt al *Torei*, este ca și cum ei ar fi consumat lucruri jertfite unor idoli morți, despre care s-a spus: „ Toate mesele lor

sunt pline cu fecale și murdării, Omniprezentul nu se află (în gândurile lor)" (*Isaia*, 21, 8). Dar dacă trei oameni au mâncat la aceeași masă, rostind spuse ale *Torei*, este ca și cum ei au mâncat la masa Celui omniprezent și li se poate aplica acest text al Bibliei: „El îmi zice: este masa așezată în fața Domnului" (*Ezechiel*, 41, 22)» (3, 4).

«Cel care ia asupra sa jugul *Torei* se va vedea scăpat de jugul împărăției și de cel al grijilor acestei lumi; dar cel care se sustrage jugului *Torei* va suferi jugul împărăției și cel al grijilor acestei lumi» (3, 6).

«Când zece oameni sunt adunați și se ocupă cu *Tora*, *șehina* este în mijlocul lor, precum stă scris: „Dumnezeu se află în adunarea sfinților" (*Ps.*, 131). Cum se poate dovedi că la fel stau lucrurile pentru cinci oameni? Pentru că stă scris: „El și-a întemeiat sălașul pe pământ" (*Amos*, 9, 6). Și pentru trei? Pentru că s-a spus: „El judecă printre judecători" (*Ps.*, 82, 1). Și pentru doi? Pentru că stă scris „Atunci cei care se tem de Domnul vorbeau între ei; Dumnezeu a luat aminte și i-a auzit" (*Malahi*, 3, 16). În sfârșit, pentru unul singur? Pentru că stă scris: „În orice loc în care îmi vor aduce aminte de numele meu, voi veni la ei și îi voi binecuvânta" (*Ieșirea*, 20, 21)» (3, 7).

«Acela care se află pe drum și studiază *Tora* și care se întrerupe pentru a spune: Ce arbore falnic! ce peisaj frumos!, despre acesta Scriptura consideră că și-a pierdut viața» (3, 9).

«Pe acela care uită un singur cuvânt din ce a studiat, Scrierea Sfântă îl consideră ca și cum și-ar fi pierdut viața, căci s-a spus: „Numai ia seama asupra ta și veghează cu luare aminte asupra sufletului tău, ca nu cumva să uiți lucrurile pe care ți le-au văzut ochii" (*Deuteronom*, 4, 9). Or, am putea presupune că acest rezultat s-ar produce și dacă studiul a fost prea greu pentru cel care i se dedă; Scrierea Sfântă ne previne contra unei asemenea concluzii, căci ea zice: „aceste lucruri să iasă din gura ta în toate zilele vieții tale" (*Ibidem*). Deci este considerat vinovat doar omul care în chip voluntar a înlăturat din inima sa cele studiate».

«Acela la care teama de păcat precede înțelepciunea va avea o înțelepciune durabilă, dar acela la care înțelepciunea pătrunde

înaintea fricii de păcat nu va avea o înțelepciune care durează. Cel ale cărui lucrări depășesc înțelepciunea va avea o înțelepciune durabilă, dar cel a cărui înțelepciune îi depășește lucrările nu va avea o înțelepciune care să dureze» (3, 11s).

«Iubit este Israel, căci lui i s-a dat instrumentul dorit (adică *Tora*); dar în virtutea unei iubiri speciale i s-a făcut cunoscut că îi aparține acest instrument dorit, prin intermediul căruia a fost creată lumea, căci este scris: „Vă dau sfaturi bune; nu lepădați învățătura mea" (*Prov.*, 4, 2)» (3, 18).

«Acolo unde nu este *Tora*, nu există moravuri; acolo unde nu sunt moravuri, nu există *Tora*. Acolo unde nu este înțelepciune, nu există frica de Dumnezeu; acolo unde nu este frică de Dumnezeu, nu există înțelepciune. Acolo unde nu sunt cunoștințe, nu este nici inteligență; acolo unde nu este inteligență, nu sunt nici cunoștințe. Acolo unde nu este mâncare, nu este nici *Tora*; unde nu este *Tora*, nu este nici de mâncare» (3, 21).

«Legile referitoare la sacrificiile de păsări și la purificarea femeilor sunt porunci importante; astronomia și geometria nu sunt decât niște apendice ale înțelepciunii». (3, 29)[1].

«Acela care predă (*Tora*) de dragul predării obține mijloacele atât pentru a preda, cât și pentru a învăța; acela care (o) predă pentru a practica va obține mijloacele pentru a preda și a învăța, pentru a respecta și a practica» (4, 6).

«Să nu faci din *Tora* o coroană ca să te ții mare, nici o cazma ca să sapi. Hillel obișnuia să spună: „Acela care face din *Tora* o folosință lumească va pieri". Poți trage încheierea că oricine trage din spusele *Torei* un profit personal lucrează pentru propria sa distrugere» (4, 7)[2].

---

[1] Acest aforism vrea să indice că elementele *Torei* în aparență puțin importante sunt în realitate esențiale, în timp ce științele profane nu au decât o valoare secundară.

[2] În epoca talmudică și vreme de multe veacuri după ea, maeștrii (cu excepția instructorilor de profesie ai tineretului) își răspândeau învățătura gratuit și își câștigau mijloacele de trai exercitând în plus o meserie manuală.

«Cel care cinstește *Tora* va fi onorat de către oameni. Cel care dezonorează *Tora* va fi ținut în dezonoare de către genul omenesc» (4, 8).

«Acela care îndeplinește *Tora* deși trăiește în sărăcie o va îndeplini în cele din urmă în mijlocul bogăției; acela care o neglijează în mijlocul bogăției o va neglija până la urmă în sărăcie» (4, 11).

«Căznește-te mai puțin pentru a câștiga bunuri lumești și ocupă-te de *Tora*. Dacă o neglijezi, nu-ți vor lipsi pretextele de a o părăsi, dar dacă o cultivi cu zel, ea îți va rezerva o răsplată bogată» (4, 12).

«Ia precauții la studierea (*Torei*), căci o eroare în studiu poate antrena păcatul de trufie» (4, 16).

«Există trei coroane: cea a *Torei*, cea a preoției și cea a regalității, dar coroana unei bune reputații stă mai presus de cele trei» (4, 17).

«Du-te la casa *Torei* și nu spune că *Tora* va veni (acolo) după tine, căci tovarășii tăi te vor pune în posesia ei; nu te bizui doar pe propria ta inteligență» (4, 18).

«Se pot distinge patru feluri de a frecventa casa de studiu... Există felul celui care se duce și nu practică; el va primi răsplata pentru faptul că s-a dus acolo. Există apoi felul celui care nu se duce și care practică; el va fi răsplătit pentru practica sa. Există apoi felul celui care se duce acolo și care practică; acesta este un sfânt. În sfârșit, mai este nesăbuitul, care se abține de a se duce acolo și de a practica» (5, 17).

«La cinci ani este atinsă vârsta potrivită pentru studierea Bibliei; la zece ani — pentru studierea *Mișnei*; la 15 ani — pentru studierea Talmudului (5, 24).

«Întoarce-o (*Tora*) și reîntoarce-o mereu, căci vei găsi în ea toate lucrurile; contempl-o, veghează asupra ei, nu te depărta de ea. Nu poți avea o regulă mai bună de viață» (5, 25).

Capitolul șase a fost adăugat tratatului. El este cunoscut sub numele de «capitolul însușirii *Torei*». Practic, el se referă în întregime la subiectul nostru.

«Acela care lucrează la *Tora* de dragul ei merită anumite lucruri; mai mult decât atât, întreaga lume îi este datoare, el capătă numele de prieten, de iubit; i se mai spune: cel care Îl iubește pe Cel atotprezent, cel care iubește genul omenesc. Tora îl învăluie în blândețe și respect; ea îl face drept, pios, credincios; îl ține departe de păcat și îl apropie de virtute. Prin ea, lumea capătă cu bucurie sfaturi, cunoștințe sănătoase, inteligență și putere, precum s-a spus: „Sfatul și conștiința sănătoasă îmi aparțin; eu sunt inteligența, puterea este a mea" (*Prov.*, 8, 14). *Tora* îi dă și suveranitate, dominație, judecată pătrunzătoare; lui îi sunt revelate secretele *Torei*; el devine asemenea unui izvor care nu se epuizează, unui râu care curge fără să-și piardă vreodată vigoarea; el devine modest, răbdător, el iartă jignirile; *Tora* îl exaltă și îl înalță asupra a toate» (6, 1).

«În fiecare zi o *bat Kol* purcede din muntele Sinai, proclamând: Vai de omenire, că a disprețuit *Tora*, căci acela care nu lucrează în *Tora* trebuie să suporte cenzura divină». S-a mai spus, de asemenea: «Tablele (*Torei*) au fost opera lui Dumnezeu și ceea ce ele purtau era scrisul lui Dumnezeu, gravat pe table» (*Ieșirea*, 32, 16). — Dar să nu citești *harut* (gravat), ci *herut* (libertate), căci numai omul care lucrează în *Tora* este liber. Să știți că acela care procedează în acest fel este înălțat, căci s-a spus: „de la Matana la Nahaliel și de la Nahaliel la Bamot"[1] (*Numeri*, 21, 10)» (6, 2).

«Iată calea care trebuie urmată pentru studierea *Torei*: să te hrănești doar cu o bucată de pâine cu sare, să bei puțină apă, să dormi pe pământ, să duci o viață chinuită câtă vreme lucrezi în *Tora*. Dacă procedezi așa, „vei fi fericit și vei propăși" (*Ps.*, 128, 12), fericit pe lumea asta și prosper în lumea care va să vină» (6, 4).

«Tora este superioară preoției și regalității. Regalitatea pretinde 20 de calități; preoția — 23 de calități, în timp ce pentru

---

[1] Aceste nume de localități sunt interpretate prin semnificația pe care o au în mod obișnuit cuvintele care le formează. Matana semnifică «dar», «cadou»; Nahaliel — «moștenire a lui Dumnezeu»; Bamot — «locuri înalte». Astfel încât sensul versetului devine următorul: «Cel care acceptă dăruirea (*torei*) își însușește moștenirea lui Dumnezeu și accede la înălțimi».

însușirea *Torei* sunt necesare 48 de calități. Astfel, este nevoie de: o studiere inteligibilă, o pronunțare distinctă, inteligență și discernământ al inimii, o teamă plină de respect, venerație, smerenie, veselie; trebuie slujiți înțelepții, este necesar să te atașezi de colegi și să discuți cu discipolii, să fii calm, să cunoști Biblia și Mișna, să fii cumpătat în toate, să fii sociabil, să stai de vorbă cu oamenii, să râzi și să ai răbdare; să dai dovadă de o inimă bună, de încredere în cel înțelept; să respecți locul care revine fiecăruia și să te bucuri de partea care îți revine ție; să-ți înconjuri vorbele cu o barieră și să nu revendici pentru tine nici un merit; să fii iubit și să-l iubești pe Cel omniprezent, să iubești omenirea; să iubești echitatea în toate, sinceritatea, mustrarea; să te ferești de cinstiri, să nu te lauzi cu erudiția ta, să te ferești de a lua hotărâri irevocabile, să înduri jugul aproapelui, să-ți judeci favorabil aproapele, să-l conduci în adevăr și în pace; să fii serios în studiile tale, să întrebi și să răspunzi, să asculți și să intervii cu observațiile tale proprii; să înveți ce trebuie predat și ce trebuie practicat; să-ți iei ca dascăl un înțelept, să fii atent la spusele lui; să citezi textele sub numele autorului lor» (6, 6).

»Mare este *Tora*, care dă viață celor ce o practică, în lumea aceasta și în lumea care va să vină» (6, 7).

«R. Iose ben Kisma zicea: „Mergeam odată pe drumul meu și am întâlnit un om care m-a salutat. I-am răspuns la salut și el m-a întrebat: «Rabi, de unde vii? — I-am răspuns: vin dintr-o cetate plină cu înțelepți și scribi. — Dacă ai vrea să te stabilești la noi, în reședința noastră, ți s-ar da un milion de *dinarii* de aur și, în plus, pietre prețioase și perle. — Chiar dacă mi-ați da, i-am zis eu, tot aurul, tot argintul, toate pietrele prețioase și perlele de pe lume, nu mă voi stabili niciodată altundeva decât într-o casă a *Torei*; iată ce stă scris în cartea psalmilor prin mâna lui David, regele Israelului: „Mai mult prețuiește pentru mine legea gurii tale decât o mie de lucruri de aur și de argint" (*Ps.*, 119, 72). În afară de asta, în ceasul în care omul părăsește lumea aceasta, nu-l urmează nici aurul sau argintul, nici pietrele prețioase sau perlele; îl însoțesc numai *Tora* și faptele bune» (6, 8).

«Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a creat cinci lucruri ca posesiuni speciale ale sale în univers, și anume: *Tora*, cerul și pământul, Abraham, Israel și templul. Știm aceasta despre *Tora* pentru că stă scris: „Domnul m-a făcut cea dintâi dintre lucrările lui, înaintea celor mai vechi lucrări ale lui, în veșnicie" (*Prov.*, 8, 22)» (6, 10).

Aceste mărturii, culese dintr-un singur tratat, ne arată locul de seamă pe care îl ocupa *Tora* în viața evreului din epoca talmudică. *Tora* nu era numai fundamentul pe care se edifica această viață, ci și singura bază sigură a întregii ordini cosmice. Fără ea n-ar exista decât un haos moral; de aceea trebuie ca ea să fi existat chiar înainte de crearea lumii. «Numai din cauza *Torei* s-au putut menține cerul și pământul, așa cum s-a spus: „Dacă n-aș fi făcut legământul meu (adică *Tora*), n-aș fi stabilit ziua și noaptea și legile cerurilor și ale pământului" (*Ierem.*, 33, 25)» (*Pes.*, 61b). Alt motiv al preeminenței *Torei*: «În căile Celui Omniprezent se constată că el pune pe primul plan ceea ce îi este drag. Or, ceea ce a creat înainte de toate a fost *Tora*, care îi este mai dragă decât toate lucrările sale, așa cum s-a spus: „Domnul mă avea la început, înaintea lucrărilor sale, în veșnicie"» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 37; 76a).

Unii rabini au afirmat că *Tora* a precedat creația cu două mii de ani (*Geneza R.*, 8, 2). Alții dau o evaluare diferită: «Cu 974 de generații înainte de crearea lumii, *Tora* a fost scrisă și depusă la Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)»[1] (*A.R.N.*, 31).

Iată cum este expusă teoria că lumea a fost organizată potrivit *Torei*: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a pus operelor creației următoarea condiție: Dacă Israel acceptă *Tora*, veți persista; dacă n-o acceptă, vă voi reduce la starea de haos» (*Șab.*, 88a). Cât privește faptul că ființa omenească nu poate duce o viață salutară și morală decât în atmosfera *Torei*, el era dedus din următorul text:

---

[1] Această socoteală se bazează pe versetul care zice: «vorbirea (*Tora*) făcută pentru o mie de generații» (*Ps.* 105, 8). Or, revelația a avut loc în vremea lui Moise, adică în cursul celei de-a 26-a generații de la Adam. Deci *Tora* exista deja de 974 de generații când a fost creată lumea (*Geneza R.*, 28, 4).

«L-ai făcut pe om precum peștii mării (*Habacuc*, 1, 14). De ce este comparat omul cu peștii? Pentru a ne învăța că, dacă peștii din mare pier de îndată ce se află pe pământ uscat, oamenii au aceeași soartă de îndată ce se despart de spusele *Torei*» (*Az.*, 3b).

Într-o vestită parabolă a lui rabi Akiva se găsește această idee aplicată în special poporului lui Israel. «Guvernământul pervers (Roma) a decretat într-o zi că Israel nu va mai fi autorizat să se ocupe de *Tora*. Pappos ben Iuda a venit atunci și l-a găsit pe rabi Akiva, care atrăgea numeroase adunări și studia *Tora*. Pappos îi zise: „Akiva, nu ți-e teamă de guvernământul pervers?" Akiva răspunse: „Îți voi povesti o parabolă. Cu ce putem compara situația? Cu un câine care mergea pe țărmul mării. El a văzut peștii care se grupau și se deplasau împreună. «De ce vă îndepărtați?, îi întrebă el. — De plasele pe care unii oameni sunt pe cale să le aducă pentru a ne prinde. — Atunci ar fi bine să veniți pe țărm și să locuim împreună, voi și cu mine, ca odinioară părinții voștri și ai mei. — Ești tu oare, îi răspunseră peștii, acela care trece drept cel mai vătămător dintre animale? Departe de a arăta inteligență, tu vorbești ca un nesăbuit. Dacă fiind în elementul nostru vital, noi resimțim teama, cum ar fi în elementul care pentru noi este ucigător?». La fel este și situația noastră atunci când ne aflăm adunați spre a studia *Tora*, în care stă scris: „căci de aceasta depinde viața ta și prelungirea zilelor tale" (*Deuteronom*, 30, 20); dacă aceasta este acum situația noastră, cum ar fi ea în cazul în care am părăsi *Tora*?» (*Ber.*, 61b).

Rabinilor le place să sublinieze neîncetat puterea înviorătoare a *Torei*. «Iată *Tora* pe care Moise a pus-o în fața copiilor lui Israel» (*Deuteronom*, 4, 44). Dacă este demn de ea (prin credința în preceptele pe care le conține), ea devine un elixir de viață[1]; dacă nu este demn, devine pentru el o otravă mortală» (*Ioma*, 72b). Ea este un panaceu pentru toate relele. «Dacă cineva face o călătorie fără să aibă însoțitori, să se ocupe de *Tora*», căci s-a spus: «este o podoabă[2] de har» (Prov., 1, 9). Dacă își simte capul chinuit de

---

[1] Este un joc de cuvinte între «a pus» (*sam*) și «elixir» (*sam*).

[2] Cuvântul ebraic *levaia* semnifică atât «escortă», cât și «podoabă».

ceva care îl frământă, să se ocupe cu *Tora*, căci s-a spus: «e pentru capul tău» (*Ibidem*); dacă are o durere de gât, să se ocupe de *Tora*, căci s-a spus: «este o podoabă pentru gâtul tău» (*Ibidem*). Dacă suferă de intestine, să se ocupe de *Tora*, căci s-a spus: «aceasta va aduce sănătate trupului tău» (*Prov.*, 3, 8). Dacă are vreun rău în oase, să se ocupe de *Tora*, căci s-a spus: «va fi o înviorare pentru oasele tale». Dacă întregul corp suferă, să se ocupe de *Tora*, căci s-a spus: «este sănătate pentru toată carnea ta» (*Prov.*, 4, 22) (*Eruv.*, 54a).

Tora, oglindă a spiritului divin, este perfectă în toate privințele, ea semnifică ceea ce stă scris: «Acela care îngrijește un smochin va mânca fructul» (*Prov.*, 27, 18). De ce să compari *Tora* cu o smochină? În toate fructele există o parte de rebut: în curmale — pietre, în struguri — sâmburi, în rodii — coji, dar smochina este în întregime comestibilă. La fel, spusele *Torei* nu lasă nici un rest» (*Eruv.*, 54b).

Iată o laudă încă mai înflăcărată a *Torei* și a perfecțiunii ei absolute: «Spusele *Torei* seamănă cu apa, cu vinul, cu uleiul, cu mierea și cu laptele. Cu apa: «O, voi toți care sunteți însetați, veniți la apă!» (*Isaia*, 55, 1). Așa cum apa se răspândește de la un capăt al lumii la celălalt, *Tora* este viața lumii. Ca și apa, *Tora* coboară din cer. Ca și apa, împrospătează sufletul. Așa cum apa îl curăță pe om de murdărie, *Tora* îl purifică pe omul impur (din punct de vedere moral). Ca și apa, *Tora* face corpul să fie curat (fizicește). După cum apa cade picătură după picătură și dă naștere fluviilor, *Tora* produce un efect asemănător: un om ascultă într-o zi două precepte, alte două în ziua următoare, până ce devine un izvor bogat de cunoaștere. Apa nu are nimic plăcut pentru corp câtă vreme nu ți-e sete; la fel și *Tora*, nu-i place omului înainte ca el să simtă atracție pentru ea. Apa pleacă de sus și coboară; *Tora* îl părăsește pe cel cu spiritul trufaș și se înclină spre omul umil. Apa nu-și păstrează prospețimea în vase de aur sau de argint, ci în vasele cele mai obișnuite (de lut); *Tora* nu rămâne decât cu cel care se face mic și seamănă cu un vas de lut. Un personaj mare

nu simte nici o rușine să ceară apă de băut unui inferior; el nu va șovăi să spună unui subaltern: «Învață-mă un capitol, un verset, ba chiar, o literă din *Tora*». Cel care nu știe să înoate riscă să se înece; tot astfel, cel care nu știe cum să se orienteze prin spusele *Torei* și să ia hotărârile corespunzătoare se va îneca și el.

«Dacă s-ar obiecta că, asemenea apei stătătoare din bălți, spusele *Torei* s-ar putea imobiliza, să comparăm atunci *Tora* cu vinul. Așa cum vinul devine mai bun când e păstrat, tot astfel spusele *Torei* își dovedesc tăria îmbătrânind în om. Dacă s-ar spune că apa nu bucură inima și nici spusele *Torei*, să comparăm *Tora* cu vinul. Ca și vinul, spusele *Torei* bucură inima. Dacă se va afirma că vinul este dăunător pentru cap și pentru trup, și că spusele *Torei* ar fi și ele dăunătoare, să comparăm *Tora* cu uleiul. Ca și uleiul, spusele *Torei* aduc o îmbărbătare corpului și capului. Dar uleiul, pe de o parte, spusele *Torei*, pe de altă parte, nu sunt oare ele la început amare și abia mai târziu sunt dulci? Să comparăm *Tora* cu mierea și cu laptele; dulceața lor nu are egal decât în cea a spuselor *Torei*. Veți spune că mierea conține celule de ceară, destul de neplăcute și că pot exista printre spusele *Torei* unele lucruri neplăcute? Să ne mărginim la lapte. Ca și el, spusele *Torei* sunt pure. Dar s-ar mai putea taxa laptele și, o dată cu el, spusele *Torei*, că sunt lipsite de gust. Deci să le comparăm cu un amestec de lapte și miere. Împreună, ele nu pot pricinui corpului nici cea mai mică neplăcere. Tot astfel, niciodată spusele *Torei* nu produc vreun efect rău» (*Cant. R.*, 1, 2).

Din perfecțiunea *Torei* rezultă că ea nu va fi niciodată depășită și că, prin urmare, Dumnezeu n-o va înlocui niciodată prin altă revelație. Această dogmă a iudaismului se deduce din textul care zice: «Aceasta nu este în cer» (*Deuteronom*, 30, 12). Iată explicația: «Ca să nu se poată pretinde că va surveni alt Moise, aducându-ne din cer o altă *Tora*, v-am făcut deja cunoscut că „ea nu este în cer", adică n-a fost lăsat nimic în cer după ea» (*Deuteronom R.*, 8, 6).

III. Studierea *Torei*

Întrucât *Tora* trebuie să devină regula și călăuza întregii vieți, este evident că înainte de orice este important ca preceptele ei să fie cunoscute, pentru ca ea să-și poată exercita influența. Deci studierea *Torei* a devenit o datorie capitală a evreului, fiind ridicată la rangul de obligație religioasă, care face parte din slujirea lui Dumnezeu. Textul «a-l iubi pe Domnul, Dumnezeul tău și a-l sluji» (*Deuteronom*, 13) era comentat astfel: «a-l sluji» înseamnă studierea *Torei*. (*Sifra Deuteronom,* paragr. 40; 80a).

Rabinii n-au încetat niciodată să discute despre datoria ce revine fiecăruia de a se dedica studiului *Torei*. Textele pe care le citățm în continuare ar putea fi un rezumat al mult mai numeroaselor texte care ar putea fi extrase cu ușurință din Talmud. «Iată lucrurile pentru care nu există nici o rezervă: colțul ogorului (*Levit.*, 29, 22), primele roade (*Ieșirea*, 23, 29), ofranda celor trei sărbători de pelerinaj (*Deuteronom,* 11, 16s), practicarea facerii de bine și studierea *Torei*. Iată cele ale căror roade sunt culese cu bucurie în lumea aceasta, iar capitalul lor rămâne pentru lumea care va să vină: cinstirea părinților, facerea de bine, restabilirea păcii între un om și aproapele său și studierea *Torei*, care le egalează pe toate celelalte împreună» (*Pea.*, 1, 1).

Superioritatea studierii *Torei* asupra tuturor celorlalte decurge din faptul că îndeplinirea preceptelor lui Dumnezeu trebuie în mod necesar să fie precedată de cunoașterea lor. De aceea acest studiu nu trebuie întrerupt sub nici un motiv. «În vremea persecuțiilor lui Hadrian, când edictele acestuia interziceau evreilor să respecte reglementările lor religioase și să studieze *Tora*, s-a ținut o adunare rabinică la Lidda, care a dezbătut chestiunea: ce e mai important în aceste condiții; studierea *Torei* sau practicarea preceptelor ei? «Rabi Tarfon a zis: Practicarea trebuie să precumpănească. Însă r. Akiva a dat prioritate studiului, iar ceilalți rabini i-au împărtășit părerea și au declarat: Studiul precumpănește, deoarece el duce la practică» (*Kid.*, 40b). Aceasta era concluzia pe care o trăgeau și din următorul text biblic: «Pentru ca să le învățați și să le respectați, practicându-le» (*Deuteronom,*

5,1). Învățarea fiind menționată în primul rând, era limpede că respectarea preceptelor depinde de studiu și nu invers, iar pedeapsa pentru neglijarea studiului este mai mare decât cea care revine pentru nerespectarea practică a preceptelor» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 41, 79a).

«Studierea Torei este mai presus decât reclădirea templului» (*Meg.*, 16b). Astfel se exprimă un învățat. Iar altul formulează îndemnul: «Nimeni nu trebuie să se retragă de la casa de studiu și să nu se îndepărteze de spusele *Torei* nici măcar în ceasul morții» (*Șab.*, 83b). În ce fel acest studiu absoarbe totul se constată din întrebarea și răspunsul pe care le reproducem: «Un rabin întreba: Întrucât am predat *Tora* întreagă, îmi este îngăduit acum să studiez filosofia greacă?» I s-a răspuns prin citarea următorului verset: «Cartea *Torei* nu trebuie să se îndepărteze de gura ta; cugetă asupra ei zi și noapte» (*Ioma*, 1, 8). Și se adaugă următoarea observație: «Caută la ce oră nu este nici zi și nici noapte; această oră s-o închini studiului filosofiei grecești» (*Men.*, 99b).

Iată o demonstrație puternică a faptului că nu poate fi admisă o scuză, atunci când este vorba de studierea *Torei*: «Un sărac, un bogătaș și un nesimțit s-au prezentat în fața tribunalului ceresc. Săracul a fost întrebat: „De ce nu te-ai ocupat de *Tora*?". Dacă răspunde că a fost împiedicat de mizeria sa și hărțuit de nesiguranța pâinii de fiecare zi, i se va spune: „Ai fost mai sărac decât Hillel? Se povestește că Hillel cel bătrân nu câștiga pentru munca sa zilnică decât o jumătate de *denarius*, dar el dădea jumătate din această sumă portarului casei de studiu să-l lase să intre acolo și trăia, el și familia sa, din cealaltă jumătate. I s-a întâmplat să trebuiască să șomeze, n-a mai avut nici o leafă și portarul nu i-a mai îngăduit intrarea în casa de studiu. Atunci el s-a cățărat pe marginea din afara ferestrei și s-a așezat acolo pentru a auzi spusele Domnului celui viu expuse de către Șemaia și Avtalion. Potrivit tradiției, aceasta se petrecea într-un ajun de Șabat, în mijlocul iernii, când ningea din belșug. La revărsatul zorilor, Șemaia îi spuse lui Avtalion: „De obicei este lumină aici, astăzi este întuneric; să fie oare înnorat?". Se uitară în direcția ferestrei și zăriră o formă omenească. Ieșind de îndată afară, l-au găsit pe Hillel

acoperit cu trei coți de zăpadă. L-au luat de acolo, l-au spălat și curățit, l-au pus în fața focului și au spus: „Acest om merită chiar să încălcăm pentru el Șabatul"».

«Bogătașul a fost întrebat și el: De ce nu te-ai ocupat de *Tora*? Dacă răspunde că a fost bogat și a fost preocupat de grija pentru bunurile sale, i se va spune: „Ai fost mai bogat decât r. Eleazar b. Harsom, despre care se relatează că a moștenit o mie de orașe și o flotă din o mie de vase; totuși, în fiecare zi, el își arunca pe umăr un sac cu făină și mergea din oraș în oraș, dintr-o provincie în alta, pentru a învăța *Tora*. I s-a întâmplat odată ca servitorii săi (care nu-l cunoșteau personal) să-l rechiziționeze pentru o muncă silită. El le spuse: „Vă rog, lăsați-mă să mă duc să studiez *Tora*. — Pe viața rabinului Eleazar. b. Harsom, răspunseră ei, nu vom consimți la aceasta". Astfel, deși oamenii aceia erau în slujba lui, el nu-i văzuse niciodată, căci își închinase zilele și nopțile studierii *Torei*».

«Nesăbuitului i s-a pus aceeași întrebare: De ce nu te-ai ocupat cu *Tora*? Dacă răspunde că a fost un băiat frumos, stăpânit de patimi, i se va spune: „Ai fost mai seducător decât Iosif?". Se povestește despre acest om drept că femeia lui Putifar îl ispitea în fiecare zi. Ea se împodobea pentru el cu anumite toalete dimineața, cu altele seara. Îl amenința cu închisoarea, cu mutilarea, cu orbirea, a încercat să-l corupă, oferindu-i mari sume de bani. El n-a cedat.

Prin urmare, Hillel îl condamnă pe cel sărac, rabi Eleazar b. Harsom — pe cel bogat, iar Iosif îl condamnă pe nesăbuit» (*Ioma*, 35b).

Dacă studierea *Torei* trebuie să absoarbă timpul și energiile fiecăruia, cum să facă față omul nevoii de câștigare a mijloacelor de trai? Chestiunea este tratată în discuția deschisă asupra următorului text: «Îți vei strânge grâul» (*Deuteronom*, 11, 14). Ce ne învață el? Întrucât stă scris: «această carte a *Torei* nu trebuie îndepărtată de gura ta; să cugeți asupra ei zi și noapte» (*Ioma*, 1, 8), s-ar putea ca aceste cuvinte să trebuiască să fie înțelese literal; prin urmare, aici este o învățătură: «vei strânge grâul tău», cu alte cuvinte: vei îndeplini în același timp o muncă materială. Așa a

zis r. Ismael. Iar rabi Simeon b. Iohai zice: Oare este cu putință ca un om care ară la vremea necesară, seamănă când trebuie, seceră când recolta s-a copt, treieră grăunțele, le vântură apoi — să mai găsească timp să se ocupe și de *Tora*? În realitate, atunci când Israel îndeplinește voința Celui Atotprezent, munca sa (materială) este făcută de altul, așa cum s-a spus: «Vor fi acolo străini, care vor paște turmele noastre» (*Isaia*, 61, 5). Iar când Israel nu îndeplinește voința Celui Omniprezent, trebuie să-și facă chiar dânsul munca, precum s-a spus: «Îți vei strânge grâul». Ba chiar trebuie să facă și munca altora, căci stă scris: «Îți vei sluji dușmanii» (*Deuteronom*, 28, 48). Abai zicea: Mulți sunt cei care se conformează părerii lui r. Ismael și îi dovedesc eficacitatea; dar cel care procedează așa cum indică rabi Simeon b. Iohai nu este de această părere. În ce-l privește, Raba spunea discipolilor săi: «Vă rog să nu apăreți în fața mea în cursul lunilor *nisan* și *tișri*[1], astfel încât să nu fiți nevoiți să vă preocupați de procurarea mijloacelor de trai pentru tot restul anului» (*Ber.*, 35b).

În general, rabinii socotesc că studiul nu poate suprima complet nevoia de a-ți câștiga mijloacele de trai. Idealul care trebuie realizat este, după ei, calea de mijloc și evitarea teoriilor extreme. Astfel, s-a declarat: «Vedeți cât de mult se deosebesc ultimele generații de cele dinainte. Acestea făceau din *Tora* ocupația lor principală și munca lor era doar întâmplătoare. Totul înflorea în mâinile lor. Dimpotrivă, ultimele generații au făcut din munca lor (manuală) treaba lor esențială și s-au ocupat doar întâmplător cu *Tora* și nimic n-a mai înflorit în mâinile lor» (*Ibidem*). Dar un rabin din secolul al doilea susținea altă teorie: «Eu las la o parte, zicea el, orice muncă profană și nu-l învăț pe fiul meu nimic altceva decât *Tora*, ale cărei roade sunt consumate în lumea aceasta, iar capitalul se menține pentru lumea care va să vină. Cu totul altfel stau lucrurile cu ocupațiile profane: când un om se

---

[1] Sunt prima și a șaptea lună a anului; *nisan* corespunde lui martie-aprilie ,iar *tișri* lui septembrie-octombrie, epoca în care se seamănă și se coc grânele și se culeg viile. Dacă aceste două luni erau închinate muncii în agricultură, restul anului se putea petrece fără dificultate studiind *Tora*.

îmbolnăvește, îmbătrânește, suferă, devine neputincios să-și mai facă treburile, el moare de foame. În ce privește *Tora*, ea-l ferește pe om de orice rău în tinerețea lui, iar când îmbătrânește, îi asigură o soartă plină de speranță» (*Kid.*, 4, 14).

Desigur, mulți au fost aceia care au urmat exemplul acestui rabin și au neglijat să-și câștige mijlocul de trai pentru a-și însuși cunoașterea *Torei*. De aici vine îndemnul către credincioși să se arate generoși, dând ospitalitate celor care studiază. Această datorie este dedusă din mai multe texte biblice. Iată un exemplu: «Domnul l-a binecuvântat pe Obed-Edom și întreaga sa casă, pentru grija arătată lui Dumnezeu» (*Sam.*, 6, 11s). N-avem dreptul să judecăm aici a *fortiori*? Dacă arca pe care Obed-Edom o ștergea de praf și o uda, pe ea, care nu mânca și nu bea și aceasta i-a adus totuși o binecuvântare, cu atât mai mult va fi binecuvântat acela care întreține un discipol al înțelepților, îi dă de mâncare și de băut și îi îngăduie să se folosească de ceea ce el posedă (*Ber.*, 63b). De asemenea, se socotea ca ceva meritoriu din partea unui om bogat să-și căsătorească fiica cu un student al *Torei*, scutindu-l de orice grijă materială și permițându-i să se dedice cu totul însușirii cunoașterii (*Ibidem*, 34a).

Datoria de a se instrui trebuie preferată chiar și gospodăririi treburilor comunității. «Când acela care studiază *Tora* se ocupă și de multe alte treburi, ele îl abat de la studiu. Acela care se ocupă de nevoile comunității riscă să uite ceea ce a învățat» (*Exod. R.*, 6, 2). S-a spus de asemenea: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) deplânge în fiecare zi trei categorii de oameni: pe cel care are posibilitatea să se ocupe cu *Tora*, dar se abține; pe cel care nu are capacitatea intelectuală pe care o pretinde acest studiu și totuși, se apucă de el; în sfârșit, pe un președinte care conduce comunitatea, poruncind» (*Hag.*, 5b).

În tratatul *Avot* este semnalat faptul că *Tora* nu trebuie să formeze obiectul unor studii întreprinse pentru a dobândi mărire. Este repetată des ideea că studiul se cere urmat «de dragul său», *lișma*, din motive curate și dezinteresate. Ce semnifică cuvintele: «Pe limba sa este legea (*Tora*) bunătății?» (*Prov.*, 31, 20). Deci există o lege a bunătății și una contrară bunătății? «Legea studiată de

dragul ei este o lege de bunătate; studiată în alt spirit, ea nu este o lege de bunătate» (*Suk.*, 49b). «Dacă cineva studiază *Tora* de dragul ei, ea devine pentru el un elixir de viață; decă n-o studiază de dragul ei, ea se întoarce împotriva lui, ca o otravă mortală» (*Taan.*, 7a). Încă mai clară este învățătura bazată pe următorul text: «Să-L iubești pe Domnul, Dumnezeul tău, să te supui glasului Său și să te lipești de El» (*Deuteronom*, 30, 20): «Nimeni să nu spună: „Vreau să studiez Scrierile pentru ca să pot fi socotit un savant; vreau să studiez *Mișna* pentru ca să mi se spună rabi; vreau să predau pentru a putea ajunge profesor la academie". Studiază din dragoste și cinstirea va veni în cele din urmă de la sine» (*Ned.*, 62a).

Dar întrucât se urmărea perfecțiunea, principiul adoptat de obicei era: «Totdeauna să lăsați omul să se dedice studierii *Torei*, chiar dacă n-o face de dragul ei, căci dacă începe cu alte intenții, el va ajunge s-o studieze de dragul ei» (*Naz.*, 23b). Aceeași idee este exprimată de către un rabin care se ruga în fiecare zi în acești termeni: «Doamne, Dumnezeul nostru, binevoiește să asiguri pacea în sălașul ceresc acolo-sus, în sălașul pământesc aici-jos și printre cei care studiază *Tora*, fie că i se devotează de dragul ei, fie că nu fac așa; binevoiește să faci ca cei care nu se consacră studiului de dragul *Torei* să ajungă s-o studieze de dragul ei» (*Ber.*, 16b și scq.).

Oricât de mare ar fi meritul obținut de acela care își petrece viața pentru cunoașterea *Torei*, cu mult mai mare este meritul celui care răspândește această cunoaștere prin învățământ. «Cu ce se aseamănă un profesor? Cu un flacon care conține un unguent aromatic. Când îl destupi, parfumul se răspândește; dacă îl astupi, parfumul dispare» (*A.Z.*, 35b). «Acela care învață *Tora* și n-o predă este ca un mirt în pustiu» (*R.h.*, 23a). «Aceluia care predă *Tora* fiului aproapelui său, aceasta i se socotește ca și cum el ar fi dat naștere elevului său» (*Sanh.*, 10b). Versetul care spune: «Să le întipărești în mintea copiilor tăi» (*Deuteronom*, 6, 7) este aplicat școlarilor, egali cu propriii copii ai dascălului lor» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 34; 74a).

Iată o povestire din care reiese cât de important este rolul profesorului: «Rab a sosit într-un loc unde a prescris un post, din pricina secetei care bântuia acolo. Cantorul comunității conducea serviciul divin; când rosti cuvintele: „el poruncește vântului să sufle", vântul a început pe dată să sufle; când spuse: „el face să cadă ploaia", pe dată începu să plouă. Rab îl întrebă pe cantor: „De unde provine meritul tău neobișnuit? — El răspunse: Sunt dascăl pentru instruirea elementară; îi învăț pe copiii celui sărac exact la fel ca pe copiii celui bogat. Dacă nu poate să plătească, îi fac reducere. Am și un elești; atunci când un elev se dovedește neglijent în studiul său, îl câștig dându-i câțiva dintre peștii mei și astfel el începe să studieze cu regularitate"»[1] (*Taan.*, 24a).

În pofida valorii supreme recunoscută studiului și învățământului, cei care s-au dedicat acestei mari opere nu trebuie să se împăuneze. Dumnezeu îi consideră doar ca muritori, exact la fel ca oamenii care îndeplinesc o muncă manuală. O foarte frumoasă sentință este atribuită rabinilor din celebra școală din Iavne[2]: «Eu sunt o creatură a lui Dumnezeu, iar vecinul meu este și el creatura Sa; munca mea este în oraș, a lui la țară. Mă duc în zori la muncă, la fel ca și dânsul. Nu pot să excelez în treaba lui, așa cum nici el în a mea. Veți zice poate că eu fac lucruri mari, iar dânsul lucruri mici? Am învățat că este puțin important dacă ceea ce faci este mare sau mic, dacă îți îndrepți inima spre cer» (*Ber.*, 17a).

Ceea ce are importanță mai mare decât orice este insistența asupra faptului că studierea *Torei* nu constituie un scop în sine. Cunoașterea care se dobândește prin studiu îi oferă omului ceea ce îl va ajuta să ducă o viață dreaptă. «Spusele *Torei* luminează omul atunci când le studiază și oricine nu se ocupă de ele și le ignoră se poticnește. Cutare stătea în întuneric. Când a vrut să meargă, s-a izbit de o piatră și s-a poticnit; apoi s-a dus drept spre un șanț și a căzut în el, cu fața la pământ. De ce i s-au întâmplat toate astea? Pentru că nu avea la îndemână o lampă. La fel este

---

[1] Cu privire la poziția luată de acest dascăl, vezi și paragraful *Educația* din capitolul următor.

[2] Vezi *Introducerea*.

și ignorantul care nu posedă spusele *Torei*. El întâlnește încălcări, le cade victimă și moare. El cade în păcat pentru că nu cunoaște *Tora*, așa cum s-a spus: «Drumul celor răi se află în întuneric; ei nu știu de ce se izbesc» (*Prov.*, 4, 19). Dimpotrivă, cei care se ocupă cu *Tora* sunt peste tot în lumină. Omul se află în întuneric, dar are la îndemână o lampă. El vede piatra și nu se lovește de ea; vede șanțul și nu cade în el, pentru că ține o lampă, precum s-a spus: «Cuvântul tău este o candelă pentru picioarele mele și o lumină pentru cărarea mea» (*Ps.*, 119, 105). (*Exod. R.*, 36, 3).

IV. *Tora* scrisă

Revelația consemnată în scris cuprinde 24 de cărți[1]. Această enumerare se găsește în texte precum: «Când o logodnică are 24 de podoabe, dacă omite una singură dintre ele, ansamblul își pierde orice valoare; tot astfel, un discipol al înțelepților este obligat să se familiarizeze cu cele 24 de cărți ale Bibliei; dacă îi lipsește una, ansamblul nu mai valorează nimic» (*Cant. R.*, 4, 11). «Un anumit rabin obișnuia să-și recite lecțiile de 24 de ori, conform cu numărul cărților conținute în Pentateuh, Profeți și Hagiografi, înainte de a intra la maestrul său» (*Taan.*, 8a).

Acest ultim citat numește cele trei secțiuni stabilite în Biblia ebraică: Pentateuhul (citat adesea sub numele de *Tora*), Profeții și Hagiografii. Referințele la cea de-a doua și a treia secțiune le reunesc uneori sub titlul de *Kabala* (tradiție) (*R.H.*, 7a).

Pentateuhul cuprinde cinci cărți. Două motive sunt invocate pentru a explica acest număr. «Cuvântul «lume» figurează de cinci ori în *Facerea*, 1, 3–5, ceea ce corespunde la cele cinci diviziuni ale Pentateuhului. «Dumnezeu a zis: «„Să fie lumină"; aceasta se referă la *Facerea*, în care se vede Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) procedând la crearea universului. „Și lumină a fost": aceasta se aplică *Ieșirii*, în care Israel iese din întuneric la splendoare.

---

[1] Josephus (*Contra Apion*, 1, 8) menționează numai 22, dar el combină unele, pe care enumerarea talmudică le prezintă separat.

„Dumnezeu a văzut că lumina era bună"; aceasta se aplică Leviticului, plin de un mare număr de legi. „Dumnezeu a despărțit lumina de întuneric"; aceasta este caracteristica cărții Numerilor; îl vedem aici pe Dumnezeu despărțind din cei care au ieșit din Egipt pe cei pe care îi destina să intre în țara făgăduită. «„Dumnezeu a numit lumina zi"; aceasta corespunde Deuteronomului, plin de un mare număr de legi» (*Geneza R.*, 3, 5). În altă parte ni se spune că cele cinci cărți corespund celor cinci degete ale mâinii (*Numeri R.*, 14, 20).

Așa cum s-a indicat mai sus, cele cinci cărți ale lui Moise sunt sursa originală de inspirație din care au sorbit profeții veniți după aceea. Potrivit unei tradiții, «„Cartea" (adică Pentateuhul) a fost dată la început în suluri separate» (*Ghit.*, 60a) și a fost mai târziu adunată într-o carte unificată, fără întreruperea textului.

În ceea ce privește scrierile profetice, ordinea în care le dispune tradiția este următoarea: Iosua, Judecătorii, Samuel, Regii, Ieremia, Ezechiel, Isaia, și Cei Doisprezece (mici profeți). Printre Cei Doisprezece, Osea îi preceda cronologic pe ceilalți, așa cum stă scris: «Începutul cuvântului lui Dumnezeu adresat lui Osea (se înțelege: începutul a fost prin Osea) (*Osea*, 1, 2); el trebuie să fi fost deci primul, cronologic, printre ultimii profeți.

Dar, se întreabă rabinii, începutul cuvântului lui Dumnezeu a fost într-adevăr ceea ce a venit prin Osea? N-au mai fost și mai mulți alți profeți între Moise și dânsul? Iată ce spune rabi Iohanan: Aceasta înseamnă că Osea a fost primul dintre cei patru profeți din această epocă și care sunt: Osea, Isaia, Amos și Mica. În acest caz, Osea ar trebui să vină chiar înainte de Ieremia. Dar întrucât profeția sa a fost așternută în scris în același timp cu cea a lui Hagai, a lui Zaharia și a lui Malahi, ultimii profeți, el a fost inserat în culegerea Celor Doisprezece. Să-l considerăm deci ca formând el singur o carte și să-i dăm primul rang. Mica sa întindere ar fi putut pricinui pierderea cărții sale. În ce-l privește pe Isaia, întrucât el a profetizat înaintea lui Ieremia și a lui Ezechiel, cartea sa n-ar trebui să preceadă cărților lor? Cu toate acestea, cartea Regilor încheindu-se cu distrugerea Templului, despre care tratează toată cartea lui Ieremia, iar cartea lui Ezechiel pornind de la această

distrugere și terminându-se cu un mesaj de consolare, care face și obiectul întregii lucrări a lui Isaia, noi alăturăm distrugere la distrugere și consolare la consolare» (*B.b.*, 14b)[1].

Ordinea cărților conținute, în a treia secțiune, Hagiografii, este următoarea: «Rut, Psalmii, Iov, Proverbele, Ecclesiastul, Cântarea Cântărilor, Plângerile, Daniel, Estera, Ezra și Cronicile»[2] (*Ibidem*). Se poate observa că această listă nu conține cartea lui Nehemia. Ea era adăugată cărții lui Ezra într-un ansamblu unic. Iată de ce i se refuza cinstea de a figura nominativ în canonul scripturar: «Aceasta s-a întâmplat pentru că Nehemia se gândise la prosperitatea sa (personală); oare n-a spus el: „Adu-ți aminte spre bine de mine, Dumnezeul meu!"? (*Nehemia*, 5, 119). Alt motiv: el a rostit cuvinte denigratoare pe seama predecesorilor săi; el zice: «Înainte de mine, cei dintâi dregători împovărau poporul și luau de la el pâine și vin, afară de cei patruzeci de sicli de argint" (*Ibidem*, 15)» (*Sanh.*, 93b).

Iată căror autori li s-au atribuit cărțile sfinte: «Moise a scris cartea sa, povestirea relativă la Balaam (*Numeri*, 23 s.) și Iov. Iosua a scris cartea sa, Judecătorii și Rut. David a scris psalmii, cu colaborarea celor zece strămoși, care sunt: Adam (*Ps.* 139), Melhisedek (*Ps.* 110), Abraham[3] (*Ps.* 89), Moise (*Ps.* 90–100), Haman (*Ps.* 68), Iedutun (*Ps.* 39, 62, 77), Asaf (*Ps.* 73–83) și cei trei fii ai lui Core (*Ps.* 42–49; 84 și 87). Ieremia a scris cartea sa, cartea Regilor și Plângerile. Ezechia și asociații săi au scris[4] cărțile lui Isaia, Proverbele, Cântarea Cântărilor și Ecclesiastul. Oamenii marii sinagogi au scris Ezechiel, pe Cei Doisprezece, Daniel și Ester. Ezra a scris cartea sa și genealogiile cronicilor până la dânsul. Nehemia a terminat Cronicile» (*B.b.*, 14b și seq.).

---

[1] În Biblia ebraică, această dispoziție simetrică este necunoscută. În ea Isaia îl precede pe Ieremia.

[2] Ordinea Bibliei ebraice este deosebită: Psalmii, Proverbele, Iov, Cântarea Cântărilor, Rut, Plângerile, Ecclesiastul, Ester, Daniel, Ezra, Nehemia, Cronicile.

[3] Identificat cu Etan.

[4] Aceasta vrea să zică: au editat, căci ultimele trei cărți îi sunt atribuite lui Solomon.

Tradiția este nesigură în ceea ce privește fixarea canonului scripturar. Se povestesc cele ce urmează: «La început au fost respinse Proverbele, Cântarea Cântărilor și Ecclesiastul, pentru că ele conțin parabole[1] și nu aparțin Scrierilor. Ele au rămas astfel excluse până ce au venit oamenii marii sinagogi, care le-au explicat (într-un sens spiritual)» (*A.R.N.*, 1). După această teorie, canonul ar fi fost fixat în cursul celui de-al treilea secol înaintea erei actuale, dar, pe de altă parte, este evident că, încă timp de cinci secole, locul unor cărți în colecția sfântă a continuat să fie discutat.

Textul care urmează arată incertitudinea referitoare la unele cărți care se menținea la sfârșitul primului secol al erei actuale: «Toate scrierile sfinte întinează mâinile[2]. Rabi Iehuda zicea: Cântarea Cântărilor întinează mâinile; în privința Ecclesiastului sunt îndoieli. R. Iose zicea: Ecclesiastul nu întinează mâinile; pentru Cântarea Cântărilor chestiunea este controversată. R. Simeon zicea: Ecclesiastul este una dintre deciziile largi ale școlii lui Șamai și una din rigorile școlii lui Hillel[3]. R. Simeon b. Azai zicea: Eu țin de o tradiție a celor 72 strămoși care l-au pus pe Eleazar b. Azaria în fruntea academiei, că Ecclesiastul și Cântarea Cântărilor întinează mâinile. R. Akiva zicea: Ce eroare! Nimeni din Israel n-a susținut vreodată că trebuie exclusă Cântarea Cântărilor, căci întreaga lume n-a fost demnă de ziua în care această Carte a fost dată lui Israel. Toată Biblia este sfântă, dar Cântarea Cântărilor este arhisfântă. Dacă există o oarecare îndoială, ea este cu privire la Ecclesiast» (*Iad.*, 3, 5).

Această opinie a lui Akiva despre canonicitatea incontestabilă a Cântării Cântărilor nu este deloc confirmată prin examinarea Talmudului. De exemplu, se găsește următorul text: «Rabi Meir

---

[1] Adică: erau cărți profane.

[2] Această expresie se aplică lucrurilor considerate a fi «sfinte». «Capacitatea de *murdărire* este proporțională cu respectul resimțit față de ele». A se vedea capitolul *Viața fizică*.

[3] Școala lui Hillel profesa în mod obișnuit teoriile largi, în opoziție cu școala lui Șamai, dar în trei chestiuni școala lui Hillel se arăta cea mai severă, și unul dintre aceste trei puncte era canonicitatea Ecclesiastului (*Edui*, 5, 9).

socotește că Ecclesiastul nu întinează mâinile, iar Cântarea Cântărilor dă loc la discuții. R. Jose zicea: Pentru Ecclesiast sunt îndoieli; cât despre Cântarea Cântărilor, ea nu întinează mâinile» (*Meg.*, 7a). Era vorba de a stabili dacă aceste cărți erau de inspirație divină sau erau compuneri profane. Mai precis, în ceea ce privește Cântarea Cântărilor, se punea întrebarea dacă ea era o idilă de iubire omenească sau o alegorie a raporturilor dintre Dumnezeu și Israel. Acest ultim punct de vedere predomina și a precumpănit. «Cântarea Cântărilor întinează mâinile pentru că a inspirat-o Spiritul Sfânt. Ecclesiastul nu le întinează, pentru că el exprimă înțelepciunea (personală) a lui Solomon» (*Tosifta Iad.*, 2, 14).

Dificultatea în legătură cu Ecclesiastul provenea din aparentele sale inconsecvențe. «Înțelepții căutau să respingă cartea Ecclesiastului pentru că afirmațiile ei sunt contradictorii. Totuși, de ce au păstrat-o? Pentru că ea începe și se termină prin spusele *Torei*. Ea începe astfel, întrucât spune: «Ce folos are omul din toată truda pe care și-o dă sub soare?» (1, 3). După școala r. Ianai, aceasta înseamnă: un om nu scoate nici un folos din ceea ce există sub soare, dar trage folos din ceea ce preexistă soarelui, adică din *Tora*. Cât despre sfârșitul cărții, acolo citim următoarele: «Să ascultăm deci încheierea tuturor învățaților: Teme-te de Dumnezeu și păzește poruncile lui. Aceasta este datoria oricărui om» (12, 13). Ce semnifică ultimele cuvinte? Că lumea întreagă a fost creată doar pentru aceasta, pentru *Tora* (*Șab.*, 30b).

Canonicitatea unui alt hagiograf a rămas o vreme nesigură. Este vorba de cartea Proverbelor. «Ei căutau să excludă și cartea Proverbelor, pentru că afirmațiile ei sunt contradictorii. Totuși, de ce au păstrat-o? Ei ziceau: Am studiat doar Ecclesiastul și am descoperit motive pentru a nu-l respinge. Să facem și aici o cercetare precisă. Cum se arată în consecință această carte? Ea spune undeva: „Nu răspunde unui nebun după nebunia lui" (26, 4). În versetul următor, citim: „Răspunde nebunului după nebunia lui". Ei bine, aici nu este nici o contradicție: unul din versete se referă la spusele *Torei*, celălalt tratează despre chestiunile profane» (*Șab.*, 30b). Iată care a fost decizia definitivă: «Sfântul Spirit

a strălucit asupra lui Solomon și el a compus trei cărți: Proverbele, Cântarea Cântărilor și Ecclesiastul» (*Cant. R.*, 1, 1).

Cartea Ester a ridicat și ea probleme: oare nu era ea un apendice negarantat adăugat Scrierii Sfinte? În cele din urmă, s-a remarcat că a fost scrisă «cu strălucirea Sfântului Spirit» (*Meg.*, 7a). Se va observa că unii rabini nu considerau cartea lui Iov ca o povestire istorică. Întâlnim următoarea declarație: «Iov n-a existat niciodată; această carte este o parabolă» (*B.b.*, 15a).

Pe de altă parte, s-a pornit o dezbatere asupra canonicității lui Ezechiel. Se pare că obiecțiile au avut două temeiuri. În primul rând, mai multe pasaje din această carte, îndeosebi în ceea ce privește ritualul templului, prezentau în aparență diferențe față de Pentateuh; dar s-a izbutit să se restabilească armonia. Păstrează o amintire bună rabinului Hanania b. Ezekia[1], deoarece fără el cartea lui Ezechiel ar fi fost exclusă ca fiind în contradicție cu *Tora* (*Șab.*, 13b).

O altă obiecție este relatată în altă parte: «S-a întâmplat ca un copil să citească cartea lui Ezechiel în casa dascălului său; el studia *hasmalul*[2]. Dar focul a ieșit din *hasmal* și l-a ars de viu. De aceea au vrut să excludă cartea (din canon). Dar Hanania b. Ezekia le-a spus: «Dacă acest copil ar fi fost înțelept, voi sunteți oare înțelepți?» (*Hag.*, 13a). El voia să spună că acest copil era un elev excepțional și că rari ar fi aceia care, urmându-i exemplul, ar vrea să sondeze probleme atât de obscure ca cea a *hasmalului*. Cu siguranță, este cazul să se discearnă aici unele aprehensiuni: studierea capitolelor mistice din cartea lui Ezechiel n-ar prezenta, oare, riscul zdruncinării credinței religioase?

Când, în cele din urmă, s-a stabilit acordul asupra cărților care trebuiau cuprinse în canon, s-a formulat un avertisment riguros pentru îndepărtarea oricărei adăugiri: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a zis: am scris pentru voi 24 de cărți; feriți-vă de a le adăuga ceva. De ce? „Dacă ați dori să faceți un mare număr de cărți, n-ați mai isprăvi" (*Eccles.*, 12, 12). Acela care citește un singur

---

[1] Acest rabin a trăit între anul 1 și anul 50 ai erei actuale.

[2] Acest cuvânt figurează în *Ezech*, 1, 27; este tradus prin «*ambră*». Talmudul îl aplică la un șir de îngeri, a căror natură este de foc.

verset care nu este conținut în cele 24 de cărți face ca și cum ar citi în cărțile exterioare. Feriți-vă de a face multe cărți (spre a le adăuga Scrierilor), căci acela care procedează astfel nu va avea parte din lumea care va să vină» (*Numeri R.*, 14, 4).

Inspirația divină a *Torei* era o dogmă acceptată. «Cel care spune că *Tora* n-a venit din cer n-are parte în lumea care va veni» (*Sanh.*, 20, 1). Îndeosebi, fiecare cuvânt din Pentateuh era considerat ca inspirat verbal. Versetul «Cel care disprețuiește cuvântul Domnului» (*Numeri*, 14, 31) îl vizează pe omul care pretinde că *Tora* nu este de origine cerească. Chiar dacă cineva recunoaște această origine cerească a *Torei*, excepând fie și un singur cuvânt pe care Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) să nu-l fi rostit prin Moise, «acela nu vorbește decât după placul său personal» (*Sanh.*, 90a). Dar interpretarea era foarte largă: nimeni nu era șocat de ingeniozitatea cu care oricine putea descoperi în texte sau să insereze în ele puncte de vedere care păreau diametral opuse înțelesului literal. «Oare cuvântul meu nu este ca un ciocan care sfarmă stânca?» (*Iov.*, 23, 2a). Așa cum un ciocan face să țâșnească mii de scântei, tot astfel un verset din Scrieri este susceptibil de nenumărate interpretări.

V. *Tora* orală

Alături de *Tora* scrisă, rabinii admiteau ca fundamentală o *Toră* tradițională, transmisă pe cale orală din generație în generație. Pentru această *Toră* orală era revendicată aceeași vechime ca și a textului scris, adică era considerată, dacă nu în amănunt, cel puțin în principiu, ca tot atât de veche ca și revelația de pe muntele Sinai. 12 porunci nemenționate în Pentateuh sunt descrise în Talmud ca «legi date lui Moise pe muntele Sinai». Surplusul *Torei* orale era implicat în Scriptură și putea fi extras din ea cu ajutorul unor reguli exegetice.

Această teorie a *Torei* orale a stârnit o puternică opoziție din partea saducheilor[1]. Firește că de aici a rezultat faptul că rabinii

[1] A se vedea *Introducerea*.

au acordat importanței și valorii ei o însemnătate excepțională. Aceasta se vede din afirmații precum: «Ce semnifică textul care zice: „Vă voi da tablele de piatră, legea și porunca pe care le-am scris pentru ca să le învățați"? (*Ieșirea*, 24, 22). „Tablele de piatră" înseamnă Decalogul; „legea" este Pentateuhul; „porunca" este *Mișna*; „să le învățați" este *Ghemara*. Toate acestea, arată textul, i s-au dat lui Moise pe muntele Sinai» (*Ber.*, 5a). «Atunci când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) s-a revelat în Sinai pentru a da lui Israel *Tora*, el a dat-o lui Moise în următoarea ordine: Biblia, *Mișna*, Talmudul, agada» (*Exod. R.*, 47, 1). Rabinii mergeau până la a declara: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a făcut legământul cu Israel numai din pricina *Torei* orale, căci i-a zis lui Moise: „Conform cu aceste spuse[1], fac legământ cu tine și cu Israel" (*Ieșirea*, 34, 27)» (*Ghit.*, 60b).

Existența acestei duble revelații este menționată în conversații cu străinii, referitoare la iudaism. Astfel: «Guvernatorul roman Quietus l-a întrebat pe rabinul Gamaliel: Câte *torot* au fost date lui Israel? — Două, a răspuns el, una scrisă, cealaltă orală» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 351; 115a). Aceeași afirmație în istoria despre Hillel și aspirantul prozelit. În treacăt, se vede aici că tradiția are mai ales scopul să interpreteze textul scris. «Un păgân s-a dus la Șamai și l-a întrebat: Câte *torot* aveți voi? — Două, cea scrisă și cea orală, a răspuns Șamai. — În ce privește *Tora* scrisă vă cred, dar nu admit că a existat și una orală. Acceptați-mă ca un convertit, dar cu condiția că-mi veți preda numai *Tora* scrisă. Șamai l-a refuzat, cu dispreț. Păgânul s-a înfățișat atunci la Hillel, i-a făcut aceeași cerere și a fost primit. În prima zi, Hillel i-a predat alfabetul în ordinea normală, a doua zi, i l-a predat începând cu sfârșitul. Păgânul protestă: Dar ieri m-ai învățat invers! N-ai trebuit să mi te supui, i-a zis Hillel, ca să te inițiez în literele alfabetului? La fel trebuie să mi te supui când este vorba de interpretarea *Torei*» (*Șab.*, 31a).

---

[1] Cuvinte rostite, nu scrise.

Dar de ce a fost necesară această dublă formă a *Torei*? Iată un răspuns: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a dat lui Israel *Tora* scrisă cu cele 613 porunci din ea, cu ajutorul cărora israeliții să poată dobândi meritele. Dar i-a dat și *Tora* orală, pentru a-i deosebi pe israeliți de celelalte națiuni. *Tora* orală n-a fost scrisă pentru ca ismaeliții să nu-și poată fabrica o copie (așa cum au făcut cu *Tora* scrisă), pretinzând după aceea că ei sunt poporul lui Israel» (*Numeri R.*, 14, 10). Prin «ismaeliți» trebuie înțeleasă una din denumirile folosite în Evul Mediu pentru a scăpa de cenzură; evident, este vorba despre creștini. Întrucât Biserica a adoptat Biblia ebraică, aceasta a încetat să aparțină exclusiv evreilor. Deci *Tora* orală, neacceptată de către Biserică, a fost ceea ce a relevat caracterul specific al poporului evreu, împrăștiat în mijlocul creștinilor.

Altă explicație: «S-a poruncit următoarele: „Scrie aceste spuse" (*Ieșirea*, 34, 27), de asemenea și, „conform cu aceste spuse"[1] (*Ibidem*). Cum trebuie înțelese acestea? Spusele *Torei* care sunt scrise nu trebuie să fie notate pe cale orală, iar cele care trebuie să fie transmise pe cale orală nu trebuie să fie consemnate în scris. Școala lui rabi Ismael explica în acest fel lucrurile: „Scrie *aceste* spuse" vrea să zică: aceste spuse trebuie să fie redactate și nu *dicta* ale tradiției» (*Ghit.*, 60b).

Aceste obiecții opuse redactării *Torei* orale ne fac să pricepem una din funcțiile cele mai importante care i-au fost atribuite. Dispozițiile scrise de *Tora* erau veșnice și neschimbătoare; numai când împrejurările făceau imposibilă aplicarea lor (de pildă, pentru sacrificii — distrugerea templului; pentru legile agrare — exilul), ele erau suspendate temporar până când să poată reintra în vigoare. *Tora* orală, nescrisă, rămânea mai flexibilă; aceasta a permis să fie adaptate poruncile scrise condițiilor reînnoite ale vremurilor succesive. Cu alte cuvinte, *Tora* orală împiedică legislația scrisă să devină sistem rigid, inaccesibil oricărui progres.

---

[1] Textul ebraic spune literal: «prin gura acestor spuse».

Această intenție este net definită în textul care urmează: «Dacă *Tora* ar fi fost dată sub o formă fixă, piciorul nu și-ar fi găsit loc (în sensul că poziția n-ar fi putut să fie păstrată)». Ce înseamnă fraza repetată adeseori: «Domnul a vorbit lui Moise»? Moise îi zice: «Rege al universului, fă-mă să cunosc care este hotărârea finală asupra fiecărui articol al legii». Dumnezeu îi răspunse: «Trebuie urmată majoritatea. Când ea declară că un lucru este permis, așa este; dacă îl declară interzis, lucrul nu este admis; astfel *Tora* va fi susceptibilă la interpretare cu 49 puncte pentru și 49 contra» (*Sanh.*, 22a).

Prin urmare, conducătorii religioși ai fiecărei generații căpătau din *Tora* orală puterea de a legifera pentru epoca lor, în lumina împrejurărilor contemporane. Acest principiu important îl vedem dedus într-o ciudată bucată exegetică: «Stă scris: „Domnul i-a trimis pe Ierubaal, Bedan și Iefta"» (*Sam.*, 12, 11) și în altă parte: «Moise și Aaron printre preoții săi și Samuel printre cei care invocă numele său» (*Ps.*, 99, 6). Scriptura dă astfel la trei dintre personajele cele mai puțin importante de pe lume o greutate egală cu cea a trei dintre cei mai importanți, spre a ne învăța că Ierubaal în generația sa este egalul lui Moise în generația lui, Bedan este egalul lui Aaron și Iefta cel al lui Samuel în generațiile lor respective. Aceasta ne arată că, atunci când omul cel mai neînsemnat este instituit ca șef al comunității, el este considerat ca egalul celor eminenți. Se mai spune și: «Vei veni să-i găsești pe preoți, pe leviți și pe judecătorul care va fi stabilit în această zi» (*Deuteronom*, 17a). Ați putea concepe ca un om să se ducă la un judecător care să nu fi existat în acea epocă? Iată sensul textului: Nu trebuie să te adresezi decât unor autorități contemporane, căci s-a spus: „Să nu spui: De unde provine ideea că timpurile vechi prețuiau mai mult decât cele de acum?" (*Eccles.*, 7, 10) (*R.h.*, 25ab).

În această lumină poate fi înțeleasă următoarea afirmație: «chiar și ceea ce un discipol distins era menit să predea în prezența maeștrilor săi i-a fost spus deja lui Moise pe muntele Sinai» (*p. Pea.*, 17a). Doctrinele talmudice au fost recolta a cărei sămânță a fost semănată în epoca revelației originale.

VI. Practicarea *Torei*

Talmudul și-a fixat ca scop esențial să înarmeze poporul evreu cu un corp de doctrine care să nu fie numai un obiect de credință, dar și călăuza permanentă a vieții sale. El a creat în acest fel însăși lumea în care se scurgea existența evreului, atmosfera în care el respira. Având rădăcinile în cele 613 principii conținute în Pentateuh, s-a înălțat un arbore cu ramificații nenumărate, ale căror fructe erau hrana de zi cu zi a celui care avea grijă să le folosească.

De multe ori Talmudul a fost criticat sub cuvânt că l-a ținut pe evreu țintuit în legăturile legalității și că în acest fel l-a făcut să piardă orice noțiune a libertății și a spiritualității. Acest punct de vedere nu-și află nici o confirmare cât de măruntă în Talmud. Dimpotrivă, Talmudul stă mărturie pentru bucuria și iubirea care îi însuflețeau pe aceia care se supuneau «jugului *Torei*».

„Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) îi face plăcere ca Israel să dobândească merite; de aceea a înmulțit pentru dânsul *Tora* și poruncile ei, precum s-a spus: „Din pricina dreptății sale, Domnul a vrut să înalțe și să cinstească *Tora*" (*Isaia*, 42, 21)» (*Met.*, 3, 10). Acest citat (pe care ritualul rugăciunilor l-a adăugat capitolelor din tratatul *Avot*, pentru citirea lor la sinagogă în anumite Șabaturi) rezumă în chip admirabil concepția rabinică despre existența supusă *Torei*. Departe de a considera această supunere ca o servitute, ea este tratată ca un privilegiu, un semn al bunăvoinței divine, care trebuie privit cu dragoste și recunoștință. Cuvântul psalmistului: «Cât de mult iubesc *Tora* ta!» a fost comentat astfel: «Solomon zice: „o cerboaică iubită" (*Prov.*, 5, 19): iată ce este *Tora*; toți o iubesc și cine îndrăgește *Tora* nu iubește altceva decât viața. David își proclama dragostea pentru *Tora* atunci când exclama: „Cât de mult o iubesc!". Pretutindeni unde mă duc ea mă însoțește; când dorm, ea este cu mine. Niciodată n-am părăsit-o căutși de puțin și, așa stând lucrurile, ea n-a fost pentru mine o povară, ci un izvor de cântece, precum s-a spus: „Orânduirile tale au fost cântările mele în cursul pribegirii mele" (*Ps.*, 119, 54)» (*Midraș ad loc.*, 249b).

Binecuvântările talmudice pe care le vom cita au căpătat loc în liturghia de fiecare zi; ele reflectă sentimentele autentice ale evreului față de *Tora*: «Binecuvântat fii tu, Doamne Dumnezeul meu, Regele universului, care ne-ai sfințit prin preceptele tale și care ne-ai poruncit să ne ocupăm de spusele *Torei*. Te rugăm deci, Doamne, Dumnezeul nostru, să așezi spusele *Torei* pe buzele noastre și pe cele ale poporului tău, casa lui Israel, astfel încât noi, urmașii noștri și urmașii poporului tău, casa lui Israel, să putem cunoaște cu toții numele tău și să ne ocupăm cu *Tora* ta. Fii binecuvântat, Doamne, care dai *Tora* ta!» (*Ber.*, 11b).

Un principiu conducător pentru activitate era următorul: «Cel care îndeplinește (poruncile) din iubire este mai mare decât cel care le îndeplinește de frică» (*Sot.*, 31a). O manifestare a acestei iubiri pentru *Tora* se află în «bariera» ridicată în jurul ei pentru a o proteja contra oricărei încălcări. În consecință, se recomandă evreului să nu se conformeze unui precept religios doar pentru a fi în regulă cu legea, ci să facă ceva mai mult decât strictul necesar, ca să fie absolut sigur că și-a îndeplinit datoria. «Cu ce poate fi comparată această chestiune? Cu starea unui om propus să păzească un loc împrejmuit. Dacă îl supraveghează din afară, el protejează totul; dacă îl supraveghează dinăuntru, ceea ce se află în fața lui este protejat, însă nu și ceea ce se află îndărătul lui» (*Ieb.*, 21a). Se dă ca exemplu regula care prescrie «să se adauge la ceea ce este sfânt luând din ceea ce nu este sfânt» (*R.h.*, 9a). Aceasta se aplică zilelor sfinte din calendar. De pildă, evreul va opri munca înaintea momentului precis când începe un Șabat sau altă sărbătoare, ca să nu afecteze din greșeală sfințenia zilei solemne.

Această dorință de a apăra datoriile religioase se manifestă și în alt fel. «Înțelepții ridicau o „barieră" în fața spuselor lor, în așa fel încât nimeni să nu poată veni de pe ogor, seara, și să spună: „Mă voi duce acasă, să mănânc și să beau ceva, apoi să-mi fac rugăciunile". Dacă îl apucă somnul, va dormi toată noaptea. Mai degrabă, omul care se întoarce de pe ogor, seara, să intre într-o sinagogă; dacă este obișnuit cu citirea Scripturii, s-o citească; dacă este inițiat în studierea elementelor mai savante ale doctrinei, să studieze. Apoi să-și spună rugăciunile. După aceea va putea să

ia masa și să rostească mulțumirile. Acela care încalcă spusele înțelepților referitoare la acest subiect merită să moară» (*Ber.*, 4b).

O regulă care provine și ea din devotamentul pentru *Tora* este *hidur mițva* (înfrumusețarea poruncii), adică adausurile care i se aduc, depășind ceea ce pretinde litera strictă a legii, pentru a îndeplini porunca în felul cel mai bun pe care oricine l-ar putea aproba. Această regulă se bazează pe versetul din *Ieșirea*, 15, 2: «El este Dumnezeul meu, îl voi înfrumuseța (îl voi preamări)». Versetul a fost amplificat astfel: «Înfrumusețează-te pe tine cu preceptele *Torei*. Construiește în fața Domnului un cort minunat (*Levit.*, 23, 42), înalță o superbă ramură de palmier (*Ibidem*, 40) un corn minunat de berbec (trompetă) (*Ibidem*, 24), poartă un ciucure frumos (*Numeri*, 15, 38), înzestrează-te cu un măreț sul al legii, scris în cinstea lui cu cerneala cea mai frumoasă, cu pana cea mai bună, de către scribul cel mai priceput, sul înfășurat în mătăsurile cele mai fine» (*Șab.*, 133b). Deci ordonanțele iudaismului nu trebuie respectate doar din simplă obligație sau în chip neglijent, ci într-un spirit de entuziasm și de iubire. Pe de altă parte, se recunoștea că această dorință de a-L onora pe Dumnezeu putea devia și produce excese supărătoare. Putea chiar să-l sărăcească pe cel care i se dedica cu încăpățânare. Astfel s-a hotărât următoarea regulă: *Hidur mițva* nu trebuie să depășească o treime din valoarea sa» (*B.k.*, 9b). Cu alte cuvinte, pentru a «înfrumuseța porunca» nu trebuie depășit mai mult de o treime din cheltuielile la care te obligă legea.

Deci acesta era spiritul în care se cereau respectate prescripțiile *Torei*. În locul unei servituți apăsătoare, era o slujire voioasă a lui Dumnezeu, ducând la o sfințire a existenței individuale. În fapt, întreaga *Tora* avea drept scop să purifice și să înalțe viața omenească. Afirmația: «cuvântul Domnului este încercat»[1] (*Ps.*, 18, 30) servea drept temelie învățământului următor: «poruncile au fost date numai pentru o curăța ființele omenești. De pildă, ce importanță are pentru Sfântul Unic dacă un animal are ceafa

[1] Cuvântul ebraic respectiv semnifică: «șlefuit», «epurat».

ruptă pe la spate sau pe dinainte?[1]. Dar poruncile pe care le-a dat au drept obiect purificarea ființelor omenești» (*Geneza R.*, 44, 1).

Un șir întreg de porunci era menit să reamintească omniprezența divină și să țină tot timpul spiritul îndreptat spre voința lui Dumnezeu. Principalele porunci dintre acestea erau: *mezuza* fixată pe ușorul (buiandrugul) ușii, ciucurele veșmântului și filacterele purtate pe braț și pe frunte. La acestea se referă următoarele: «Iubit este Israel, deoarece Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) l-a înconjurat cu precepte. Israeliții au filactere pe inimă și pe braț, ciucure la veșminte, și *mezuza* la ușile lor; cu referire la ele, David a zis: „De șapte ori pe zi te voi lăuda pentru preceptele tale juste" (*Ps.*, 119, 164)» (*Men.*, 43b).

Să examinăm pe rând, pe scurt, aceste trei cutume.

Mezuza îndeplinește literalmente comandamentul care zice: «le vei scrie pe stâlpii (*mezuza*) casei tale și pe ușile tale» (*Deuteronom*, 6, 9). Sub forma sa tradițională, *mezuza* constă dintr-o bucată de pergament purtând înscrise două texte (*Deuteronom*, 6, 4-8 și 11, 13-21) pusă într-un cadru închis și fixată pe ușorul din dreapta (la intrare) al ușii. La exterior se vede cuvântul *Șadai* (Atotputernicul). Așa cum am văzut, la început scopul era să reamintească mereu evreului că, chiar și în interiorul casei sale, el trăiește sub ochii Domnului care vede toate lucrurile și că depinde de îndurarea Sa[2]. De aceea se spune: «Cel care are filactere la cap și la braț, ciucure la veșmânt și *mezuza* la ușa sa este presupus că nu comite nici un păcat» (*Men.*, 43b).

Totuși, în credința populară, *mezuza* a devenit o amuletă, asigurând fiecăruia o protecție divină. Două istorioare dovedesc clar acest lucru: «Regele Artabam (al Parților) i-a trimis rabinului Iehuda cel sfânt o perlă foarte scumpă, cerându-i în schimb

---

[1] Când este sugrumat pentru a fi consumat; a se vedea *Îndatoririle față de animale*.

[2] Iată explicația pe care a dat-o Josephus: «Ei au și obligația să scrie pe ușile lor binecuvântările principale pe care le-au primit de la Dumnezeu și să le pună la vedere pe brațele lor. De asemenea, să poarte înscrise pe frunte și pe braț ceva care să proclame puterea lui Dumnezeu și bunăvoința Lui față de ei, astfel încât ea să apară cu strălucire în jurul lor» (*Antich.*, 4, 8, 13).

ceva având aceeași valoare. Iehuda îi trimise o *mezuza*. Regele îi spuse: „Ți-am dat o comoară neprețuită și tu mi-ai trimis un fleac. — Obiectul tău prețios, îi răspunse rabinul, și al meu sunt foarte neasemănătoare. Numai că tu mi-ai trimis un obiect pe care eu va trebui să-l păzesc, iar eu ți-am trimis ceva care te va păzi pe tine, chiar și în timpul cât dormi" (p. *Pea.*, 15d).

Cealaltă istorioară îl privește pe Onkelos (Akylas), membru al familiei romane domnitoare, care s-a convertit la iudaism. Aflând despre aceasta, împăratul a trimis în repetate rânduri trupe ca să-l aresteze. Dar el le-a câștigat și pe ele la credința sa cea nouă. În cele din urmă împăratul a interzis trupelor sale să mai poarte discuții cu el și astfel a putut fi arestat. Istorioara continuă astfel: «Ieșind din casă, el privi *mezuza* fixată pe ușor, puse mâna pe ea și zise: Vă voi explica ce este asta. Un rege omenesc obișnuiește, când se află acasă la el, să se facă păzit de către servitori puși în afara casei. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu procedează în acest fel. Servitorii săi sunt în casă și el îi păzește din afară, precum s-a spus: „Domnul va veghea asupra ieșirii și a intrării tale, de acum și pentru totdeauna" (*Ps.*, 121, 8)» (*A.z.*, 111a).

La fel stau lucrurile cu filacterele și cu ciucurele. Filacterele constau din mici cutii, cărora le sunt atașate curele sau benzi și în care este inserat, în fiecare, un fragment pe care sunt înscrise patru texte biblice: *Ieșirea*, 13, 1–10, 11–16; *Deuteronom*, 6, 4–9; 11, 13–31. Este metoda tradițională de îndeplinire a legii: «Să le legi (poruncile) ca un semn de aducere aminte la mâini și să-ți fie ca niște fruntarii între ochi» (*Deuteronom*, 1, 8). Scopul era să se facă din preceptele *Torei* o forță care să controleze și să călăuzească viața, în așa fel încât idealul evreiesc să poată modela, ca să spunem așa, gândurile omului și, totodată, să-i conducă actele. Aceasta se poate vedea din ceea ce se povestește despre un înțelept talmudic numit Raba. «Abai era așezat în prezența lui Raba și se declara foarte fericit. Raba îi zise: „Stă scris: Veselește-te tremurând" (*Ps.*, 2, 11). Abai răspunse: „Mi-am pus filacterele"» (*Ber.*, 30b). În acest fel el dădea de înțeles că, purtându-le toată ziua, ele ar avea o influență salutară, împiedicându-l să depășească limitele corecte. În popor, filacterele erau socotite ca având o vrajă

contra suferințelor și se repeta în mod curent: «Acela care poartă filacterele își prelungește viața» (*Men.*, 49e).

Iată versetul care dă sensul ciucurelui: «Pentru ca să fie privit și să vă reamintească toate poruncile Domnului, ca să le împliniți» (*Numeri*, 15, 39). În legătură cu aceasta, Talmudul observă că «această ordonanță echivalează cu toate preceptele, deoarece, văzând, îți amintești și, amintindu-ți, acționezi» (*Men.*, 43b). Contextul citează exemplul unui om care a fost ferit să comită o faptă imorală de amintirea pe care i-a trezit-o ciucurele veșmântului său (*Ibidem*, 44a). De aici s-a dedus următoarea afirmație: «Acela care respectă în mod deosebit această poruncă este demn să primească prezența *șehinei*» (*Ibidem*, 43b). «Textul nu spune: „*le* veți privi", ci „*o*[1] veți privi" și se afirmă astfel că acela care îndeplinește legea ciucurelui este asimilat cu acela care a obținut prezența *șehinei*, deoarece culoarea firului albastru seamănă cu cea a oceanului ,care, la rândul său, este aceeași cu cea a firmamentului, care nu este alta decât cea a tronului slavei»[2] (*Sifre N.*, paragr. 115; 34b). Aceasta înseamnă că folosirea inteligentă a ciucurelui păstrează curată viața omului și îl aduce astfel în comuniune mai intimă cu Dumnezeu.

La fel ca și în privința *mezuzei*, ritului religios al ciucurelui atârnat la veșmânt i-a fost atribuită o valoare superstițioasă, ritul fiind socotit o forță protectoare. A neglija purtarea ciucurelui, la fel ca și a uita fixarea *mezuzei* la stâlpul ușii, va pricinui moartea copiilor delincventului (*Șab.*, 32a). Invers, «cel care respectă scrupulos legea ciucurelui va fi demn să aibă în slujba sa 2 800 de servitori, căci stă scris: „În acea vreme, zice Domnul oștirilor, zece oameni din toate limbile națiunilor vor apuca pe un evreu de poalele veșmântului său și vor spune: Vom merge cu voi, căci am aflat că Dumnezeu este cu voi"»[3] (*Zohar*, 8, 23).

---

[1] Sufixul poate însemna: «aceasta» sau «pe el». Ultimul sens este adaptat în scop omiletic.

[2] A se vedea *Ezech.*, 1, 25.

[3] Iată cum se obține numărul 2800: există 70 de națiuni, 10 oameni din fiecare înseamnă $10 \times 70 = 700$. Acest număr primește cele patru colțuri ale veșmântului de care atârnă ciucurii, deci $700 \times 4 = 2800$.

Poate că exemplul cel mai izbitor, care reliefează maniera potrivit căreia rabinii dezvoltau o poruncă biblică, este exemplul Șabatului. Biblia se mărginește să formuleze legea generală, care interzice în această zi orice fel de muncă. Față de această sobrietate, vedem un întreg tratat talmudic consacrat studierii a ceea ce constituie sau nu o violare a Șabatului. Acțiunile prohibite sunt repartizate în 39 de rubrici: a semăna, a ara, a recolta, a lega snopii, a vântura, a treiera, a măcina, a cerne, a frământa aluatul, a coace; a tunde, a albi, a dărăci, a vopsi, a țese, a urzi, a face două fire, a le împleti, a separa două fire (ale unei funii), a înnoda, a deznoda, a coase etc., a vâna cerbul, a-l ucide, a-l jupui, a săra (carnea), a prepara pielea, a răzui (părul), a îmbucătăți animalul; a scrie două litere ale alfabetului sau a șterge două litere scrise; a clădi sau a dărâma; a aprinde sau a stinge focul; a ciocăni; a duce un obiect dintr-un loc în altul ș.a.m.d. (*Șab.*, 7, 2).

Fiecare dintre termenii acestei enumerări ridica diferite probleme pentru a elucida definirea lor, ceea ce deschidea discuții fără sfârșit, pentru a determina dacă cutare caz particular intra sau nu în categoria luată în considerare. Să luăm un singur exemplu. Ultima rubrică dă loc la două serii de investigații. În primul rând, cum să definești un transport care să fie o violare a Șabatului? Este obiectul primului capitol al tratatului *Șabat*. Prima clauză a *Mișnei* este formulată astfel: «Există două acțiuni pentru transportarea unor obiecte (dintr-un loc în altul) și aceste două devin patru dacă se petrec în interiorul localului și patru dacă se petrec în exterior. Cum aceasta? De exemplu, cerșetorul stă afară și portarul înăuntru. Cerșetorul întinde mâna în interior și pune ceva în mâna portarului sau ia ceva pe care îl duce afară. În acest caz, cerșetorul este vinovat (de o infracțiune la legea șabatică), iar portarul este nevinovat. Dacă portarul este cel care întinde mâna și pune ceva în mâna cerșetorului sau ia ceva pe care îl duce în casă, el este vinovatul și cerșetorul este nevinovat». În discuții intră apoi celelalte cazuri posibile, ceea ce ne arată câte complicații putea îmbrăca chestiunea în felul în care o tratau rabinii, mai ales că trebuia determinat și ce constituia sarcina pe care nu aveai voie s-o transporți în zi de Șabat, ceea ce ridica nenumărate probleme și tot atâtea complicații ale discuției.

Am prezentat aici câteva aspecte din legislația talmudică privitoare la Șabat. S-ar părea că ele justifică critica, formulată adesea, potrivit căreia cazuistica rabinică a făcut din ziua sfântă un adevărat coșmar pentru evrei, lipsind-o de orice bucurie și spiritualitate. Nimic mai greșit. În realitate, poporul supus acestor legi, cu toată strictețea lor, nu numai că nu le resimte ca o povară zdrobitoare, dar proclamă cu bucurie lumina, frumusețea și sfințenia zilei de Șabat:

Într-o rugăciune compusă de un rabin pentru a fi recitită în ajun de Șabat, se aduc mulțumiri Domnului pentru că, în marea sa iubire pentru poporul lui Israel, i-a dat această a șaptea zi, «mare și sfântă, această zi de iubire» (*Tosifta Ber.*, 3, 4). Sentimentul general era că ziua de Șabat este un har și o bucurie minunată. Textul biblic: «pentru ca să știți că eu sunt Domnul care vă sfințește» era comentat astfel: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a zis lui Moise: Am în tezaurul meu un dar prețios, numit Șabat, și vreau să i-l dau lui Israel; du-te și spune-i aceasta» (*Șab.*, 10b).

Respectarea Șabatului nu comportă nici cea mai măruntă austeritate. Manifestările publice ale doliului, care durau o săptămână după înmormântarea celui decedat, trebuiau să fie suspendate în ziua de Șabat. Un text de predilecție era versetul 58, 13 din *Isaia*: «Numește Șabatul desfătarea ta». Referindu-se la acest text, se recomandă să se țină aprinsă în casă o lampă (*Șab.*, 25b), să fie purtate în această zi cele mai bune veșminte (*Ibidem*, 113a) și să se ia trei mese copioase (*Ibidem*, 117b). A face cu mână largă cheltuieli pentru cinstirea Șabatului era socotit ca o acțiune demnă de laudă și se spunea că «cine împrumută Șabatului este răsplătit bine» (*Ibidem*, 119a). Se povestea istoria unui rabin aflat în vizită la un coleg și căruia i s-a prezentat la masă un asortiment copios de hrană rece. «Știai că voi veni de te-ai aprovizionat atât de bine? — își întrebă el gazda. — Te prețuiesc oare mai mult decât Șabatul?» a fost răspunsul pe care l-a primit» (*Ibidem*). Acest obicei de a cinsti Șabatul a fost prilej de aplicare a versetului din Cântarea Cântărilor care zice: «Eu sunt neagră, dar frumoasă» (*Cant.*, 1, 6). «Eu (Israel) sunt negru în zilele săptămânii, dar frumos în zi de Șabat» (*Midraș ad loc.*).

Câtă pietate plină de iubire manifestă cei doi rabini despre care se povesteau următoarele: «Rabi Hanina obișnuia să se îmbrace cu hainele cele mai frumoase vineri, pe la apusul soarelui, și să exclame: „Haideți în întâmpinarea reginei Șabat!". Același lucru îl făcea rabi Ianai în ajun de Șabat, proclamând: „Intră, logodnico; fă-ți intrarea"» (*Șab.*, 119a).

Șabatul era destinat să sfințească viața. «Căci el este sfânt pentru voi» (*Ieșirea*, 31, 14), ceea ce ne învață că el crește sfințenia în Israel (*Meh. ad loc.*, 104). Se credea de obicei că această zi sfântă îl înzestra pe acela care o cinstea cu un suflet «suplimentar»[1].

Două variante ale aceleiași istorii arată ce savoare specială a dat Șabatul vieții poporului. «Împăratul l-a întrebat pe rabi Iosua b. Hanania: „Cum se explică faptul că alimentele au un miros atât de plăcut în ziua de Șabat?". El i-a răspuns: „Avem o mirodenie, numită Șabat, pe care o punem în mâncăruri și care le dă această aromă". Împăratul ceru să i se înfățișeze o probă din această mirodenie. Dar i s-a spus: „Ea nu are virtuți decât pentru cel care respectă Șabatul"» (*Șab.*, 119a). «Rabi Iehuda conversa cu Antoninus într-o zi de Șabat, în care toate mâncărurile sunt servite reci[2]. El mâncă și îi plăcură. O altă conversație a avut loc într-o zi a săptămânii, în care mâncărurile au fost servite calde. Antoninus spuse: „Mi-a plăcut mai mult ceea ce am mâncat data trecută". „Pentru că acum mâncărurilor le lipsește o anumită mirodenie", a răspuns gazda. „Oare tezaurul regelui nu are așa ceva? Mirodeniile au nevoie de Șabat; aveți Șabatul?"»[3] (*Geneza R.*, 11, 4).

Dacă Șabatul este mărturia cea mai semnificativă a elaborării, amplificată de către Talmud, a unei dispoziții legale din Biblie, trebuie să indicăm și faptul că elemente importante din legislația scripturară au dispărut, atunci când împrejurările au făcut ca respectarea lor să nu mai fie posibilă. Templul și ritualul său aveau un rol capital în viața poporului și Talmudul închină expuneri

---

[1] A se vedea subcapitolul *Credința și rugăciunea* din cap. III.

[2] În zilele de Șabat sunt interzise coacerea și fierberea alimentelor.

[3] Pentru ambele istorii, cuvintele *mirodenii* și *Șabat* au aceleași consoane.

lungi descrierii lor. Rabinii considerau că sacrificiile erau de instituire divină. Dar ce atitudine au luat atunci când templul n-a mai existat? Cel mai bun răspuns este dat de ceea ce se povestește despre rabinul Iohanan b. Zakai și despre discipolul său, rabi Iosua. «Pe când ei părăseau Israelul, uitându-se la templul distrus, rabi Iosua strigă: „Vai nouă! Locul în care Israel obținea ispășirea păcatelor sale este acum o ruină!». Rabi Iohanan îi zise: „Fiul meu, nu dispera. Ne-a rămas o ispășire tot atât de eficace, și anume practicarea facerii de bine"» (*A.R.N.*, 4). Este pomenit și Dumnezeu proclamând: «Mai mult decât jertfele îmi place dreptatea îndeplinită de voi» (p. *Ber.*, 4b). O altă afirmație, socotită că i-a făcut-o lui David, era aceasta: «Prețuiesc mai mult o zi petrecută ocupându-te de *Tora* decât o mie de arderi de tot oferite pe altarul meu de către Solomon, fiul tău» (*Șab.*, 30a).

Cel mai bun lucru realizat de Talmud pentru poporul evreu a fost faptul că l-a făcut să simtă că sfârșitul templului nu antrena și sfârșitul religiei. Oricât de aspră a fost soarta, a rămas deschisă calea apropierii de Dumnezeu. În afară de milostenie, de dreptate și de studierea *Torei*, rugăciunile erau declarate «mai presus decât sacrificiile» (*Ber.*, 32b). Pornind de la spusele unui profet: «În locul taurilor noi oferim lauda buzelor noastre» (*Osea*, 14, 2), a fost formulată următoarea doctrină: «Cu ce pot fi înlocuiți boii pe care îi jertfeam? Cu rugăciunea pe care ți-o înfățișăm» (*Pesikta*, 105b).

N-am izbutit decât să schițăm teoria rabinică asupra *Torei*. Pentru a trata acest subiect în toată amploarea sa, ar fi necesar un volum întreg[1]. Interpretarea rabinică a *Torei* a permis iudaismului să supraviețuiască dispariției ritualului de la altarul său și distrugerii Statului, în timp ce dispăreau din istorie și adversarii saducei ai autorilor Talmudului. Menținerea religiei lui Israel a fost scopul pe care îl urmăreau rabinii; ei salutau realizarea acestui scop ca o demonstrare a adevărului învățămintelor lor.

---

[1] Autorul recomandă lucrarea lui R. T. Herford *Les Pharisiens*, în care acest subiect este expus pe larg. Merită menționate și considerațiile rabinului Al. Șafran, în lucrarea sa *Cabala* (*op. cit.*), p. 46–52. (Nota trad.)

Capitolul V

Viața de familie

I. Femeia

La baza vieții sociale a iudaismului se află familia. Talmudul veghează constant să-i mențină puritatea și să-i asigure stabilitatea. Recunoscând locul de cea mai mare importanță pe care îl ocupă femeia în viața familiei, Talmudul îi atribuie un rang dintre cele mai onorabile. Mai ales dacă ținem seama de soarta femeii la popoarele din acea epocă, demnitatea pe care i-o conferă Talmudul capătă un relief care nu suportă nici o comparație. El n-o consideră sub nici un raport inferioară bărbatului. Dacă sfera sa de activitate diferă de cea care revine celuilalt sex, însemnătatea ei nu este deloc mai mică pentru bunul mers al comunității.

Adversarii iudaismului au dat o însemnătate mult prea mare dictonului următor: «Orice individ de sex masculin este obligat să rostească trei binecuvântări pe zi: pentru a-i mulțumi lui Dumnezeu că a făcut din el un israelit, că nu l-a făcut să se nască femeie, că n-a făcut din el un bădăran»[1] (*Men.*, 43b). Contextul arată limpede că rugăciunea vrea să-i mulțumească lui Dumnezeu pentru privilegiul legat de obligația de a îndeplini prescripțiile *Torei*. Sub acest aspect, răspunderea bărbatului o depășea pe aceea a femeii, întrucât, dată fiind misiunea sa în viața domestică, femeia era scutită de un șir de îndatoriri religioase. Femeia este obiectul a trei porunci pozitive (*hala, hadlaka, nida*). Ea trebuia să oprească o bucată de aluat pentru a o da preoților (*hala*), trebuia să

[1] În ritualul rugăciunilor, aceste binecuvântări au altă formă: «care n-a făcut din mine nici păgân, nici rob, nici femeie». Recunoștința pentru a nu fi creat un bădăran este explicată astfel: «un bădăran nu poate fi un om care se teme să păcătuiască» (*Avot*, 2, 6).

aprindă lumânările de Șabat (*hadlaka*), să vegheze asupra legilor de puritate ale familiei (*nida*). În general, halaha scutește femeia de poruncile pozitive punctuale: suflarea din *șofar*, șederea în *suka*, purtarea filacterelor și a veșmintelor rituale (*talit, țițit*) etc. Există totuși excepții de la acest principiu, precum obligația de a asista la aprinderea candelabrului de Hanuka și la citirea cărții Ester la Purim. Regula generală ar fi deci următoarea: «Femeile sunt scutite de obligațiile care sunt formulate cu termenul „trebuie"[1] și a căror executare se cere a avea loc într-un anumit moment al zilei» (*Kid.*, 1, 7). În afara excepțiilor menționate mai sus, Talmudul nu stabilește nici o distincție în tot ce are legătură cu responsabilitatea religioasă.

Principiul general era dedus din următorul text: «Iată legile pe care le vei înfățișa lor» (*Ieșirea*, 21, 1). «Scriptura îi așază pe bărbați și pe femei pe același plan față de toate legile *Torei*» (*B. k.*, 15a)[2].

Este considerată meritorie femeia care își folosește influența pentru a-și încuraja soțul și fiii în dobândirea unei cunoașteri aprofundate a *Torei*, lucru de care ea însăși este scutită din pricina multiplelor ocupații care îi umplu viața. «Cum își dobândesc femeile un merit? Trimițându-și copiii să studieze *Tora* la sinagogă și soțul să se instruiască în școlile rabinilor» (*Ber.*, 17a).

Citatul următor subliniază cu tărie cât de hotărâtoare poate fi acțiunea pe care o exercită o femeie asupra existenței soțului său: «Se relatează că un israelit evlavios se însurase cu o femeie, cucernică și ea. Deoarece n-au avut copii, au divorțat. Bărbatul s-a recăsătorit cu o femeie rea; ea l-a stricat și pe el. Femeia

---

[1] Dar nu sunt scutite de interdicțiile formulate prin: «Nu trebuie».

[2] Se cuvine totuși să menționăm aici, din respect pentru adevăr, că, la o analiză imparțială, poziția femeii în cadrul familiei patriarhale din epoca talmudică era aceea pe care unii cercetători au denumit-o «de inferioritate rituală» și că această poziție a avut un rol în menținerea unei atitudini ambivalente față de femeie în rândurile rabinilor talmudici, înțelegând prin aceasta pendularea între o atitudine de depreciere manifestată de unii rabini și o atitudine binevoitoare și chiar de admirație pe care au exprimat-o alți rabini, așa cum se va vedea mai departe (după *Dictionnaire Encyclopédique du judaïsme*, Ed. Cerf/Lafont, 1996, p. 363–364). (Nota trad.)

divorțată s-a recăsătorit și ea. Soțul pe care l-a luat era un om rău, dar ea l-a adus pe drumul cel drept. Deci, totul depinde de femeie» (*Geneza R.*, 17, 7).

O altă istorioară, în întregime spre cinstea femeilor, are următorul cuprins: «Un împărat îi spunea lui rabi Gamaliel: „Dumnezeul vostru este un hoț, deoarece stă scris: „Dumnezeul cel Veșnic făcu să pogoare un somn adânc asupra lui Adam; el a adormit și Dumnezeu i-a luat una dintre coastele lui»" (*Geneza*, 2, 21). Atunci fiica rabinului se adresă tatălui său: „Dă-mi voie să răspund eu". Apoi ea i se adresă împăratului cu următoarele cuvinte: „Vă rog să-mi puneți la dispoziție un polițist, am o plângere. — Care-i problema? — Niște hoți au intrat la noi în timpul nopții și au furat o testea de argint, lăsând în locul ei una de aur. — Mi-aș dori și eu vizita unui asemenea pungaș!, strigă împăratul. Atunci fiica rabinului continuă: Așadar, a fost un lucru minunat pentru primul om că i s-a luat o coastă și a primit în schimb o femeie!"» (*Sanh.*, 39a).

De ce a fost aleasă o coastă pentru crearea femeii? Iată ce se răspundea: «Dumnezeu s-a întrebat din ce parte a (corpului) bărbatului să facă femeia. Nu voi alege capul, zise El, pentru ca ea să nu ridice mândră propriul ei cap; nici ochiul, pentru ca să nu fie prea curioasă; nici urechea, pentru ca ea să nu se ducă să asculte pe la uși; nici gura, ca ea să nu fie prea vorbăreață; nici inima, pentru ca ea să nu fie prea geloasă; nici piciorul, pentru ca ea să nu plece mereu de acasă. O voi scoate dintr-o parte a corpului care rămâne ascunsă, pentru ca ea să fie modestă» (*Geneza R.*, 18, 2).

După câte se pare, idealul divin nu va fi realizat, căci nu sunt puțini rabini care atribuie femeii tocmai greșelile pe care Creatorul ar fi vrut să le evite. «Femeilor li se impută patru trăsături: sunt lacome, ascultă pe la uși, sunt leneșe și geloase. În plus, sunt vorbărețe și certărețe» (*Ibidem*, 45, 6). În ce privește înclinarea lor spre flecăreală, se declara cam nepoliticos: «Zece măsuri de vorbe au coborât pe lume; femeile au luat nouă dintre ele, iar bărbații numai una» (*Kid.*, 49b). Cât despre lenea femeiască, ea a devenit proverb: «Când ea doarme, îi cade din mână panerul». În

schimb, s-a spus: «Femeia nu s-a obișnuit să rămână acasă trândăvind» (*p. Ket.*, 30a).

În ce privește capacitatea intelectuală a femeii, nu se constată o unanimitate a părerilor. Uneori se declară că «femeile au spiritul luminos» (*Șab.*, 33b); alteori, dimpotrivă, se contestă această trăsătură: «Femeia rămâne acasă, în timp ce bărbatul circulă în public și dobândește inteligență prin discuții cu alți bărbați» (*Geneza R.*, 11, 1). Spre deosebire de această judecată, iată o alta formală: «Dumnezeu a dăruit mai multă inteligență femeii decât bărbatului». Și proverbe populare arată că femeia are spiritul judicios și, chiar dacă nu lasă să se întrevadă aceasta, ea urmărește cu tenacitate realizarea proiectelor sale. Iată două zicale de acest gen: «Femeia este mereu ocupată să unelteasscă, chiar și atunci când vorbește». «O gâscă umblă cu gâtul îndoit, dar nimic nu scapă ochilor ei» (*Meg.*, 14b). De asemenea, se recunoaște că ea are inima simțitoare: «Femeile arată compătimire» (*Ibidem*).

Sunt scoase în evidență și dragostea femeii pentru podoabe, precum și interesul pe care ea îl are pentru înfățișarea persoanei sale. «Lucrurile pe care femeia le dorește nu sunt decât podoabe» (*Kit.*, 65c). «Toate gândurile femeii sunt pentru frumusețea ei. Dacă un bărbat vrea să facă plăcere femeii sale, să-i dea veșminte din in de calitatea cea mai bună» (*Ibidem*, 59b). Iată mai multe amănunte: «Podoabele femeilor sunt următoarele: roșu în jurul ochilor, părul împletit în bucle, fard pentru obraji. Femeii lui rabi Hisda îi făcea plăcere să împodobească fața nurorii sale. Odată, rabi Huna ben Hinena se afla la rabi Hisda. (Văzând ce face soția acestuia) el spuse: „Acest lucru este îngăduit doar unei tinere, nu unei femei în vârstă! — Dimpotrivă, strigă confratele său, lucrul acesta e permis și mamei tale și bunicii tale, chiar dacă este cu un picior în groapă, căci, după cum zice proverbul: O femeie de 60 de ani, la fel ca și o fetiță de 6 ani, aleargă atunci când aude sunet de tamburină"»(*M.K.*, 9b).

Toți înțelepții sunt însă de acord să reproșeze femeilor o trăsătură hotărât caracteristică, anume predilecția lor pentru ocultism și pentru magie. Talmudul revine adesea asupra acestui fapt. «Femeile sunt lăsate pradă vrăjitoriei» (*Ioma*, 83b). «Cu cât sunt mai

multe femei, cu atât mișună mai multe vrăji» (*Avot*, 2, 8). «Majoritatea femeilor înclină spre vrăjitorie» (*Sanh.*, 61a).

De aceea prescripția din Biblie: «Să nu lași să trăiască o vrăjitoare» (*Ieșirea*, 22, 11) a fost scrisă la feminin.

II. Căsătoria. Divorțul

A se căsători și a întemeia o familie era o prescripție religioasă, prima din toate poruncile pe care Dumnezeu i-a adresat-o omului (*Facerea*, 1, 28). Talmudul insistă asupra acestui lucru: «Cel care nu se căsătorește trăiește fără bucurii, fără binecuvântare, fără bine» (*Ieb.*, 62b). «Un celibatar nu este un om în sensul deplin al cuvântului, căci stă scris: „El i-a creat bărbat și femeie, i-a binecuvântat și i-a numit cu numele de om" (*Facerea*, 5, 2)» (*Ibidem*, 63a). A avea o femeie înseamnă a avea o casă; de aici zicala: «Casa unui bărbat este femeia sa» (*Ioma*, 1, 1), iar rabi Iose zicea: n-am strigat-o niciodată pe femeia mea altfel decât «Casa mea» (*Șab.*, 118b).

Este recomandată căsătoria timpurie. Pentru un bărbat este preconizată vârsta de 18 ani (*Avot*, 5, 24). «Căsătoriți-vă fiul câtă vreme mâinile voastre mai sunt pe grumazul lui[1], de la 16 la 22 de ani sau, după altă opinie, de la 18 la 24 de ani» (*Kid.*, 30a). Stă scris că «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) veghează ca un bărbat să se căsătorească cel mai târziu până la 20 de ani și îl blestemă dacă n-a făcut-o până la acea dată» (*Ibidem*, 29b). Dar se insistă ca bărbații să nu se căsătorească nechibzuit dacă situația pe care o au nu le permite să întrețină o soție. Talmudul deduce din *Deuteronom* (20, 5–7) următoarea îndrumare: «*Tora* ne învață drumul corect pe care trebuie să mergem: un bărbat trebuie, în primul rând, să clădească o casă, apoi să sădească o vie, și după aceea să se însoare» (*Sot.*, 44a). Atât de importantă este căsnicia, încât «pentru ca să te căsătorești îți este îngăduit să vinzi chiar și un sul al *Torei*; mai este un singur alt caz pentru o asemenea

[1] Deci cât timp mai este sub supravegherea voastră.

îngăduință: nevoia de a-ți procura mijloacele pentru a-ți continua studiile». Este aspru condamnată căsătoria pentru bani: «Oricine se însoară cu o femeie pentru averea ei va avea copii care îl vor face de rușine» (*Ibidem*, 70a). Dacă nu există iubire conjugală, aceasta va avea urmări în caracterul copiilor.

Tatăl are datoria capitală să dea devreme un soț fiicei sale. Versetul: «Să nu-ți necinstești fiica împingând-o spre prostituție» (*Levit.*, 19, 29) era aplicat tatălui «care întârzie să-și mărite fiica ajunsă la vârsta cuvenită» (*Sanh.*, 76a). Legal, această vârstă era atinsă la 12 ani și jumătate, deși minoratul fiicei luase sfârșit la a douăsprezecea ei aniversare[1]. După o lege talmudică, este interzis unui om să-și căsătorească fiica atâta timp cât ea este minoră, până ce ea a crescut și a spus: «Vreau să mă căsătoresc cu cutare» (*Kid.*, 41a). Dacă tatăl o căsătorea totuși mai devreme, ea avea dreptul să rezilieze căsătoria când ajungea la vârsta de 12 ani; iar anularea avea loc fără divorț.

Domnea convingerea potrivit căreia căsătoriile nu numai că se fac în cer, dar sunt hotărâte încă înainte de naștere. «Cu 40 de zile înainte de crearea unui copil, o voce din ceruri (*bat Kol*) enunță că el se va căsători cu fiica cutăruia» (*Sot.*, 2a). Pe această credință se bazează o istorie clasică. Iat-o: «O doamnă romană l-a întrebat pe un rabin: În câte zile a creat universul Sfântul Unic (binecuvântat fie El!). — În șase zile. — De atunci și până acum ce mai face el? — Organizează căsătoriile. — Zău, cu asta se ocupă? Și eu pot face așa ceva. Am o mulțime de sclavi de ambele sexe; îi voi împerechea într-un răstimp mult mai scurt. — Acest lucru care vi se pare atât de simplu, zise rabinul, este pentru Dumnezeu la fel de greu cât și despărțirea apelor Mării Roșii. După asta, își luară rămas bun. Ce a făcut doamna romană? A chemat o mie de sclavi din fiecare sex, i-a aliniat și a poruncit ca fiecare sclav să se însoare cu sclava pe care ea o indică. În răstimpul unei singure nopți, ea a reglementat această mie de căsătorii. A doua zi, perechile apărură în fața stăpânei lor. Starea lor era jalnică.

[1] Majoratul masculin era fixat la 13 ani.

Unul avea o rană la frunte, altul avea un ochi spart, un al treilea avea un picior rupt. O femeie zicea: Nu-l vreau. Un bărbat spunea despre „soția" lui: N-o vreau. Atunci doamna trimise după rabin și îi spuse: Ceea ce mi-ai zis este perfect adevărat. Nu există o zeitate asemănătoare Dumnezeului tău, *Tora* ta este adevărată» (*Geneza R.*, 68, 4).

Sfaturile înțelepte pe care Talmudul le dă cu privire la alegerea unei soții arată că, în practică, această alegere era liberă. De exemplu, el condamnă cu tărie diferența excesivă de vârstă. Textul din *Levitic* pe care l-am citat mai sus era aplicat și unui tată «care-și dă fiica de soție unui bătrân» (*Sanh.*, 76a). Se mai spune: «Acela care își mărită fiica cu un om în vârstă sau care ia pentru tânărul său fiu o bătrână cade sub incidența următorului verset: „Dumnezeu nu va ierta să adaugi beției setea" (*Deuteronom*, 29, 19 s.)» (*Ibidem*, 76b).

Se știe că, atunci când un bărbat murea fără a lăsa pe urma sa copii, văduva lui era obligată să se căsătorească cu fratele celui decedat; în legătură cu aceasta, Scriptura declară că «bătrânii din orașul său îl vor chema (pe cumnatul văduvei) și îi vor vorbi». (*Deuteronom*, 25, 8). Talmudul comentează: «Aceasta arată că bătrânii îi dădeau un sfat folositor: Dacă el era tânăr și femeia în vârstă, sau viceversa, ei îi spuneau: Ar fi o nesăbuință să te căsătorești cu o femeie mult mai tânără (sau mai în vârstă) decât tine; însoară-te cu o femeie a cărei vârstă se potrivește cu a ta și nu adu discordia în casa ta» (*Ieb.*, 101b).

Deci, când făceai o alegere, trebuia să iei precauții înțelepte. «Chibzuiește când îți alegi o nevastă», sfătuiește Talmudul (*Ibidem*, 63a). Spre deosebire de cutuma care era respectată în țările din Orient, legea rabinică stipulează că «este interzis unui bărbat să se căsătorească cu o femeie fără s-o fi văzut mai înainte, ca nu cumva să descopere după aceea la ea un beteșug și să nu-i fie silă de ea» (*Kid.*, 41a). Nici principiul eugenic nu era neglijat, după cum se poate vedea din următorul sfat: «Un bărbat cu statură înaltă nu trebuie să se însoare cu o femeie înaltă, pentru ca ei să nu aibă copii costelivi, delicați; un bărbat scund nu trebuie să se însoare cu o femeie prea scundă, ca nu cumva copiii lor să rămână niște

pitici» (*Ber.*, 45b). Altă recomandare: «Când alegi o femeie, coboară o treaptă» (*Ieb.*, 63a), căci, dacă iei de nevastă o femeie cu un rang social mai înalt cu al tău, riști să fii privit de sus de dânsa și de ai ei.

Căsătoria avea drept scop educarea unei familii, iar idealul era inițierea băieților în *Tora*. În aceste condiții, credința în ereditate stârnea dorința vie de a lua în căsătorie fiica unui cărturar. «Un bărbat ar trebui să vândă tot ce posedă pentru a se putea însura cu fiica unui cărturar, deoarece dacă s-ar întâmpla să moară sau să fie izgonit din țară, ar putea avea încredere că copiii săi vor fi bine instruiți. Să nu se însoare cu fiica unui ignorant, căci dacă el moare sau este izgonit din țară, copiii săi nu vor mai învăța nimic. Un bărbat ar trebui să-și vândă toate bunurile pentru a se căsători cu fiica unui învățător sau pentru a-și căsători propria fiică cu un cărturar. Este ca și cum ai uni boabe de strugure cu alte boabe de strugure, ceea ce e bine și plăcut. Dar să nu se însoare cu fiica unui ignorant; ar fi ca și cum ai uni boabe de strugure cu niște boabe sălbatice, ceea ce este rău și respingător» (*Pes.* 49a).

Idealul conjugal promovat de către Talmud era dintre cele mai înalte. De obicei, el desemnează căsătoria prin cuvântul *Kidușin*, «sfințire». Îi dă acest nume pentru că «soțul sustrage femeia sa din lume, ca și cum ea ar fi dedicată sanctuarului» (*Kid.*, 2b). Aceasta implică cea mai strictă puritate la ambii parteneri. «Imoralitatea în casă este ca un vierme pe o plantă» (*Sot.*, 3b). Este nenorocirea și pierderea ambilor soți. Un proverb zicea: «El printre fructele coapte, ea printre plantele în creștere». Asta vrea să spună că infidelitatea din partea soțului o provoacă pe aceea a femeii.

În termeni mai clari, se declară că «atunci când și soțul și soția sunt merituoși, *șehina* locuiește împreună cu ei; în caz contrar, îi arde focul» (*Ibidem*, 17a). Această afirmație se bazează pe faptul că vorbele ebraice *eș* (soț) și *ișa* (femeie) formează o anagramă cu vorbele care semnifică: Dumnezeu (*Yah*) și foc (*eș*).

Alte texte care preconizează o viață de familie onorabilă sunt: «Cel care își iubește soția ca pe sine însuși, o cinstește mai mult decât pe sine, își îndrumă fiii și fiicele pe drumul cel drept, îi căsătorește devreme când au ajuns la vârsta potrivită; unui asemenea

om i se aplică zicala: „Vei ști atunci că în cortul tău domnește pacea" (*Iov*, 5, 24)» (*Ieb.*, 62b). «Cinstește-ți soția; făcând așa, te vei îmbogăți. Un bărbat trebuie să aibă totdeauna grijă de cinstea pe care o datorează soției sale; doar atunci se manifestă binecuvântarea în casa lui». (*B. m.*, 59a). «Un bărbat trebuie să cheltuiască pentru alimentația lui personală mai puțin decât îi permit mijloacele, pentru îmbrăcăminte atât cât îi îngăduie mijloacele, și mai mult decât mijloacele pe care le are pentru a-și cinsti femeia și copiii, deoarece aceștia depind de el, în vreme ce el însuși depinde de Acela care a vorbit și Universul a fost creat» (*Hul.*, 84b).

Soțul și soția sunt îndemnați să se considere reciproc ca tovarăși de muncă. De aici, proverbul: «Dacă soția îți este mică de statură, apleacă-te și vorbește-i în șoaptă» (*B. m.*, 59a). Cu alte cuvinte: bărbatul să nu se creadă superior, să se sfătuiască cu femeia sa în legătură cu treburile sale. Este adevărat că în același text se găsește și indicația contrarie: «Cel care urmează sfaturile soției sale cade în ghehenă», dar această concluzie a fost dedusă din cazul extrem al regelui Ahab, care s-a potrivit — în dauna sa — sugestiilor lui Iezabel.

Îndeosebi la începuturile epocii talmudice, când mai exista încă templul, încheierea căsătoriilor nu avea loc fără a lăsa un oarecare spațiu notei poetice. De exemplu, iată ce ni se povestește: «Israeliții nu aveau altă zi mai fericită decât 15 *Av*[1] și ziua ispășirilor, când tinerii locuitori din Ierusalim ieșeau îmbrăcați cu haine albe împrumutate pentru această ocazie, ca să nu-i umilească pe aceia care n-ar fi avut o asemenea îmbrăcăminte proprie. Iar fetele din Ierusalim se duceau să danseze în vii, strigând: „Tineri, ridicați-vă privirile și vedeți pe cine vreți să alegeți ca soție. Nu țineți seama de frumusețe, gândiți-vă mai curând la familia fetei"» (*Taan.*, 4, 8).

De obicei, dragostea cea mare era pentru prima femeie. De aceea sunt aforismele: «Când prima femeie a unui bărbat moare

---

[1] *Av* este a cincea lună a calendarului ebraic. Ziua de 15 *Av* este aniversarea tradițională a reconcilierii care s-a făcut între tribul Beniamin și celelalte triburi. A se vedea povestea din *Judecători*, 21.

înainte de el, este ca și cum el ar fi văzut cu propriii săi ochi distrugerea templului. Când prima femeie a unui bărbat moare înainte de el, totul se întunecă în fața ochilor săi» (*Sanh.*, 22a). «Un bărbat care se căsătorește a doua oară își va reaminti totdeauna ce a fost și ce a făcut prima sa soție» (*Ber.*, 32b).

Ca și Biblia, Talmudul autoriza poligamia, dar nu sfătuia să fie practicată. În paginile sale se întâlnesc păreri variate în această problemă. «Un bărbat se poate căsători cu atâtea femei câte socotește că este bine să aibă» (*Ieb.*, 65a), afirmă o autoritate rabinică. O alta declară că «nu pot fi mai multe decât patru»[1] (*Ibidem*, 44a). Totuși un al treilea rabin susține următorul principiu: «Un bărbat este obligat să divorțeze de femeia sa dacă ea dorește aceasta, atunci când el își mai ia o soție» (*Ibidem*, 65a). În ce îl privește pe marele preot, toți înțelepții erau de acord să admită că nu-i era îngăduit să aibă mai mult de o femeie (*Ioma*, 13a). Dacă nu se poate contesta că poligamia era practicată de către mulțimea poporului, faptul nu este atestat pentru nici un rabin. O istorie arată chiar că un asemenea caz ar fi fost privit ca ceva abominabil. «Fiul lui rabi Iehuda Prințul consacrase studiului 12 ani, departe de soția sa. Când s-a reîntors, a constatat că ea devenise sterilă. Aflând despre aceasta, tatăl său zise: „Ce-i de făcut? Dacă o repudiază, lumea va spune că această soție cucernică și-a așteptat zadarnic soțul vreme de mulți ani. Dacă el își mai ia o femeie pe lângă prima, lumea va spune că el are femeia sa și concubina sa!". Și atunci rabi Iehuda a început să se roage pentru nora sa și ea a fost vindecată de sterilitatea ei» (*Ket.*, 62b).

Dar, în pofida tuturor precauțiilor luate, se întâmpla uneori ca un menaj să se găsească nepotrivit. În Talmud nu lipsesc opinii în această privință. «În Palestina, când un bărbat își lua o femeie, el obișnuia să-i pună întrebarea dacă aceasta este *mața* sau *moțe* (*Ieb.*, 63b). Cheia acestei întrebări ciudate o aflăm în două texte biblice: «Acela care a găsit (*mața*) o femeie a găsit fericirea» (*Prov.*, 18, 22). Și: «Găsesc (*moțe*) că femeia este mai amară decât

---

[1] Această teorie a fost adoptată de Mahomed. Vezi *Coran*, 4, 3.

moartea» (*Eccles.*, 7, 26). Că nu toate femeile au realizat perfecțiunea reiese limpede din observații precum acestea: «Printre cei care nu vor vedea niciodată ghehena[1] se plasează acela care are o femeie rea» (*Erub.*, 41b). «Bărbatul condus de femeia sa face parte din aceia a căror existență nu este o viață» (*Beța*, 32b). «Bărbatul condus de femeia sa face parte din aceia care pot striga tare, dar de care nimeni nu se teme».

Sub legislația talmudică, dacă un bărbat și o femeie doreau să se despartă, dizolvarea căsătoriei lor nu ridica nici o problemă. «O femeie rea este ca o lepră pentru soțul său. Cum poate fi vindecată? S-o repudieze prin divorț și (astfel) va fi vindecat de lepra sa» (*Ieb.*, 68b). Se declara chiar că «dacă un bărbat are o femeie rea, divorțul este pentru el o datorie religioasă» (*Ibidem*).

În primul secol al erei noastre, școlile lui Șamai și Hillel aveau vederi opuse în interpretarea textelor biblice (*Deuteronom*, 24, 1) care permit unui bărbat să-și alunge femeia «dacă ea nu mai are trecere în fața lui, deoarece a descoperit la ea ceva rușinos». Cuvintele «ceva rușinos» semnifică literal: «goliciunea (sau: slăbiciunea) unui lucru», ceea ce școala lui Șamai explica astfel: «Un bărbat n-are dreptul să-și repudieze soția decât dacă a descoperit că-i este necredincioasă»[2]. Cât despre școala lui Hillel, ea se oprea la interpretarea vorbelor «ceva rușinos»[3] și declara următoarele: dacă ea nu mai are trecere în fața lui». R. Akiva deduce: «El o poate repudia chiar, dacă zărește o femeie mai frumoasă decât ea» (*Ghit.*, 9). Teoria cea mai largă, cea a discipolilor lui Hillel, a precumpănit și a devenit lege.

Rabinii menținеau sistemul patriarhal al Bibliei, în virtutea căruia soțul exercita o autoritate absolută. Această regulă nu este discutată niciodată în Talmud. «O femeie poate fi repudiată, fie că ea consimte, fie că nu e de acord, dar un soț nu poate fi repudiat decât cu consimțământul său» (*Ieb.*, 14, 1). Despărțirea

---

[1] Pentru că au ispășit păcatele lor pe lumea aceasta, prin mari suferințe.

[2] Această interpretare concordă cu regula din *Matei*, 19, 9.

[3] Comentatorii interpretează acest pasaj în sens literal, deși unii o iau ca o metaforă. Josephus menționează punctul de vedere hillelit (*Antich.*, 4, 8, 23).

consta într-o scrisoare de divorț, numită *ghet*, înfățișată femeii de către soț, fie personal, fie prin intermediul unui trimis al său. De fapt, numai soțul era cel care lua inițiativa divorțului, iar femeia nu-și putea repudia soțul. Deci această procedură o afecta pe femeie. Acest fapt era recunoscut și dădea loc la căutarea unor garanții, pe care vom avea prilejul să le discutăm mai departe.

Legea talmudică declară că «o femeie care a comis un adulter va fi repudiată» (*Ket.*, 3, 5). Cu excepția acestui caz, desfacerea căsătoriei nu era încurajată, deși era admisă. Iată o spusă solemnă: «Dacă cineva își repudiază prima soție, altarul însuși varsă lacrimi asupra ei, după cum stă scris: „Iată încă ce mai faceți: acoperiți cu lacrimi altarul Domnului..., pentru că Cel Veșnic a fost martor între tine și femeia tinereții tale, căreia acum nu-i ești credincios"» (*Malahi*, 2, 13s). Aceste cuvinte: «El (Dumnezeu) urăște repudierea» erau comentate în acest fel de către un rabin: «Dacă tu o urăști (pe femeia ta), fă-o să plece». Dar un alt rabin le explica altfel: «Urât este acela care își lasă nevasta». Cele două texte sunt împăcate admițând că ultimul text se referă la prima soție, iar primul text — la a doua soție (*Ghit.*, 90b).

O împrejurare putea preveni divorțuri pripite: anume faptul că această despărțire impunea să fie plătită *ketuba*, indemnizație conjugală daTorată legal femeii. Astfel, versetul care spune: «Domnul m-a dat pe niște mâini cărora nu le pot sta împotrivă» (*Plângeri*, 1, 14) era aplicat «unui bărbat care are o femeie rea, căreia, dată fiind *ketuba* sa, el îi datorează o sumă mare» (*Ieb.*, 63b). Dar dacă purtarea femeii era scandaloasă, soțul putea divorța fără a plăti suma prevăzută în *ketuba*. «Iată în ce cazuri căsătoria este desfăcută fără ca femeia să primească ceea ce i se daTora în virtutea *ketubei*: dacă femeia a încălcat legea evreiască, de pildă circulând în public cu capul descoperit;[1] dacă a uneltit intrigi pe stradă; dacă a stat de vorbă cu primii veniți; dacă a blestemat copiii soțului său, în prezența acestuia; dacă are o voce prea

---

[1] Când se căsătorea, femeia își acoperea părul de pe cap. A-l descoperi era socotit ca un act de lipsă de modestie.

puternică, adică dacă vecinii pot auzi ce se petrece în casa ei» (*Ket.*, 7, 6).

Întrucât căsătoria avea ca scop să crească copii, sterilitatea femeii împiedica realizarea scopului. De aceea s-a stipulat că «dacă un bărbat se însoară cu o femeie și stă împreună cu ea zece ani fără ca ea să aducă pe lume un copil, nu-i este îngăduit acestui bărbat să fie scutit (de datoria de a procrea). Când a repudiat această femeie, ea se poate recăsători și al doilea său soț va rămâne și el împreună cu dânsa timp de zece ani. Dacă se constată din nou sterilitate, perioada de zece ani va fi calculată din momentul când a avut loc o ratare» (*Zeb.*, 6, 6).

Cât despre tulburările mintale, în loc să fie considerate ca un motiv de divorț, ele puneau, dimpotrivă, piedici la desfacerea căsătoriei. «Dacă o femeie este lovită de nebunie, soțul său n-o poate repudia, iar dacă un soț devine alienat, el nu poate divorța» (*Ibidem*, 14, 1). De ce? Pentru că, lipsită de protector, femeia slabă de minte ar deveni victima unor oameni rău intenționați. Iar dacă soțul afectat de asemenea tulburări nu poate divorța, aceasta se întâmplă deoarece pentru a da divorț (*ghet*) este nevoie să fii conștient de acțiunile tale.

Deși teoretic, așa cum am arătat, numai soțul putea pune capăt căsniciei, de fapt lucrurile nu stăteau așa. Legea talmudică declară că «tribunalul va putea exercita o presiune puternică asupra soțului până ce el va zice: accept să o repudiez pe femeia mea» (*Arah.*, 5, 6). Iată cazurile în care avea loc această insistență: refuzul de a consuma căsătoria (*Ket.*, 13, 5); impotența soțului (*Ned.*, 11, 12); incapacitatea sau reaua voință arătată femeii, refuzând să o trateze cum se cuvine (*Ket.*, 77a). «Dacă un bărbat s-a jurat să nu aibă nici un raport conjugal cu femeia sa, școala lui Șamai îi acordă un răstimp de două săptămâni, iar școala lui Hillel numai o săptămână» (*Ket.*, 5, 6); dacă, la sfârșitul acestei perioade el nu și-a anulat jurământul și n-a reînceput să coabiteze cu femeia sa, el este silit să divorțeze. Și o femeie se poate elibera de o căsătorie care îi displace, făcând jurământ să se refuze soțului său. Soțul are dreptul să anuleze acest jurământ și, dacă femeia persistă în

atitudinea sa, el o poate repudia fără a-i plăti suma convenită prin *ketuba* (*Ibidem*, 63b).

O femeie mai poate divorța și dacă soțul său contractează o boală respingătoare sau întreprinde un fel de muncă ce-l face respingător pentru ea. Dacă la un bărbat se manifestă defecte, tribunalul nu-l va sili să-și repudieze femeia. R. Șimon b. Gamaliel zicea: «Aceasta pentru defectele de mică importanță, dar în caz de defecte grave, bărbatul este obligat să divorțeze. În următoarele cazuri divorțul este obligatoriu; dacă este atins de lepră sau dacă are un polip; dacă adună excremente de câine[1]; dacă este turnător de cupru sau tăbăcar, fie că avea aceste meserii încă înainte de căsătorie, fie că a început să le exercite după căsătorie. R. Meir declara că în toate aceste cazuri, chiar dacă existase o înțelegere prealabilă între soți[2], femeia era autorizată să folosească acest argument: am crezut că-l voi putea suporta, dar acum văd că nu pot. Înțelepții menționează că (dacă a existat o înțelegere) femeia este obligată să îndure aceste lucruri, cu excepția leprei, de care s-ar molipsi (*Ket.*, 7, 91).

Lipsa de acasă a soțului sau abandonarea femeii nu erau o cauză de divorț, oricare ar fi fost durata cât femeia a rămas fără știri de la soț. Femeia nu era autorizată să se recăsătorească decât în cazul când o mărturie demnă de încredere declara că cel absent este mort. În acest punct era admisă o concesie importantă, spre deosebire de dreptul comun. Într-adevăr, nu se respectă legea care pretinde doi martori pentru a stabili un fapt. Era suficientă o singură atestare acceptabilă pentru ca să poată fi presupusă moartea soțului (*Ieb.*, 88a). Pe de altă parte, în unele cazuri, femeia putea fi autorizată să nu plece din țară împreună cu soțul ei, dacă aceasta nu-i plăcea. «Soțul vrea să plece în Palestina și femeia refuză s-o facă? Va fi obligată să-l urmeze; dacă persistă în a se opune, va fi repudiată, fără plata *ketubei*. Dacă femeia este aceea care vrea să plece în Palestina și soțul refuză, acesta va fi obligat să se decidă; dacă nu consimte, vor divorța și soțul va plăti *ketuba*. Dacă

---

[1] Erau folosite la prepararea pielii (tăbăcărie).

[2] În momentul căsătoriei, femeia angajându-se să nu ridice nici o obiecție.

femeia vrea să părăsească Palestina și soțul nu vrea, femeia va fi constrânsă să rămână; dacă refuză, va fi repudiată, fără a i se plăti *ketuba*. Dacă soțul este cel care vrea să părăsească Palestina și femeia se opune, soțul va fi obligat să rămână pe loc, iar dacă refuză, el va fi silit să divorțeze, plătind *ketuba*» (*Ket.*, 110b).

În ansamblu, se pare că legea divorțului nu apăsa prea greu asupra soartei femeii. Oricât de ușoară a fost desfacerea căsătoriei, nu este deloc stabilit că s-ar fi abuzat de aceasta. Înaltul ideal al vieții conjugale, inculcat și practicat sub regimul talmudic, poate cu ajutorul perspectivei unei separări posibile fără dificultate în caz de uniune nefericită, a tins în fapt să ridice sensibil nivelul relațiilor conjugale în sânul iudaismului.

III. Copiii

Dorința arzătoare de a avea copii, în special fii, care îi caracteriza pe orientali, se reflectă adesea în paginile Talmudului. Un joc de cuvinte face din copii (*banim*) niște constructori (*bonim*). Pe ei se sprijină viitorul, nu numai al familiei, ci și al comunității (*Ber.*, 64a). «O persoană fără copii este socotită a fi moartă» (*Geneza R.*, 71, 6), deoarece ea nu îndeplinește principala datorie care îi incumbă, iar numele său va dispărea o dată cu ea. O sterilitate voită este condamnată ca un păcat grav; se poate constata aceasta citind istoria legendară a unei discuții între Isaia și regele Ezechias; «Isaia a venit la regele Ezechias și i-a spus: Așa vorbește Domnul: „Dă casei tale poruncile tale, căci vei muri, nu vei mai trăi" (*Isaia*, 38, 1). Ce semnifică aceste cuvinte: „Vei muri, nu vei mai trăi"? — „Vei muri" în această lume. „Nu vei mai trăi" în lumea care va să vină. Ezechias întrebă: „De ce această pedeapsă aspră? — Pentru că nu ți-ai îndeplinit datoria de a procrea copii. — Iată motivul: Cu ajutorul Spiritului Sfânt, am văzut că din mine se vor naște copii nedemni[1]. — Ai pătruns deci tainele Celui mai

[1] Aluzie la fiul lui Ezechias, Manase, pe care rabinii îl citau adesea ca fiind unul dintre cei mai răi regi.

mizericordios. Trebuia să-ți fie de-ajuns să execuți ceea ce ți s-a prescris, lăsându-l pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) să facă ce socotește că este bine» (*Ber.*, 10a).

În cazul în care concepția era susceptibilă să o pună în primejdie pe mamă, folosirea unor procedee anticoncepționale era nu numai autorizată, ci și recomandată. Legea se exprimă în felul următor: «Există trei categorii de femei care trebuie să evite maternitatea: minorele, femeile care sunt deja gravide și femeile care alăptează; primele, de teamă ca sarcina să nu le fie fatală, femeile însărcinate — de teamă să nu avorteze, femeile care alăptează — de teamă ca o nouă sarcină să nu le oblige să-și înțarce copilul, care ar putea să moară din această cauză» (*Ieb.*, 12b).

Istoria patetică despre rabi Meir și cei doi fii ai săi ilustrează de minune felul în care erau apreciați copiii. «S-a întâmplat că, în timp ce rabi Meir era în casa de studiu în după amiaza unei zile de Șabat, cei doi fii ai săi au murit acasă. Mama lor[1] îi culcă într-un pat și îi acoperi cu un lințoliu. Când s-a terminat Șabatul, rabinul s-a înapoiat acasă; el întrebă unde îi sunt copiii. Femeia îi zise: „Aș vrea să te întreb ceva. Cu mai mult timp în urmă, a venit careva aici și mi-a încredințat spre păstrare un obiect de valoare. Acum el îl cere înapoi. Trebuie sau nu să i-l restitui? — Neapărat, orice obiect lăsat în păstrare trebuie înapoiat proprietarului său. — Ei bine, fără ca măcar să-ți cer consimțământul, am restituit". Ea îl luă de mână, îl duse în cealaltă odaie și ridică lințoliul care acoperea trupurile. La vederea lor, el izbucni într-un plâns amar. Sărmana femeie îi spuse soțului său: Nu mi-ai spus tu că ceea ce îți este dat spre păstrare trebuie înapoiat la cerere? „Domnul a dat, Domnul a luat înapoi. Fie binecuvântat numele Său!". (*Iov*, 1, 21)» (*Ialkut Prov.*, paragr. 964).

Această povestire nu exprimă numai o deplină supunere la hotărârile divine, dar arată și că părinții își socotesc copiii ca un dar prețios dat de Dumnezeu spre păstrare cu grijă și cu multă dragoste.

---

[1] Este vorba de Beruria, vestită pentru erudiția și tăria ei de caracter.

Sunt numeroase textele care arată preferințele ce se dădeau fiilor în raport cu fiicele și care explică și motivele acestor preferințe. De exemplu, iată cum era interpretat textul care spune: «Cel Veșnic l-a binecuvântat pe Abraham în toate lucrurile» (*Facerea*, 24, 1). «Ce înseamnă „în toate lucrurile?". Un rabin răspunse: Să nu aibă fiice. Altul, mai politicos, răspunse: Să aibă numai o fiică» (*R.b.*, 16b). «Soția unui rabin născu o fată. El fu foarte dezamăgit. Pentru a-l consola, tatăl său îi spuse: Lumea a sporit (cu o unitate). Dar un alt rabin îi zise: Tatăl tău nu te consolează cu adevărat, deoarece este o axiomă rabinică faptul că, dacă lumea nu poate exista decât cu ființe de ambele sexe, fericit cel ai cărui copii sunt fii, nenorocit cel care nu are decât fiice» (*Ibidem*).

Erau preferați fiii, deoarece erau un sprijin pentru părinții lor îmbătrâniți și puteau satisface ambiția paternă de a-i vedea devenind învățați vestiți. Neplăcerea de a avea fiice este menționată într-un citat din Siracid pe care l-a păstrat Talmudul. «Stă scris: O fiică este o comoară falsă pentru tatăl ei. Teama pe care o resimte pentru ea îl face să-și piardă somnul de noapte. Cât timp ea este mică, el se teme să nu fie sedusă; în adolescență, se teme să nu se rătăcească; când e la vârsta măritișului, tatăl se teme că ea nu va găsi un soț; când e măritată, el se teme ca ea să nu fie sterilă; când a îmbătrânit, cine știe dacă ea nu se va apuca de vrăjitorie»[1] (*Sanh.*,100b). Aceeași idee într-o explicație a binecuvântării sacerdotale: «Fie ca Domnul să te binecuvânteze și să te păzească» (*Numeri*, 6, 24); «Să te binecuvânteze dându-ți fii; să te păzească să ai fiice, deoarece ele au nevoie de o supraveghere amănunțită» (*Numeri R.*, 11, 5).

Faptul că fiecare își iubește copiii mai mult decât orice, mai mult chiar decât pe părinții săi, a devenit proverbial: «Dragostea unui tată se îndreaptă spre copiii săi, iar dragostea copiilor se îndreaptă spre propriii lor copii» (*Sot.*, 49a). A îngriji copiii, a veghea la bunăstarea lor, în special a întreține orfanii, era recomandat ca o lucrare bună, demnă de toată lauda. «Binecuvântat

[1] Acest text se găsește în *Sirac*, 42, 9 s. Versiunea talmudică se deosebește în câteva puncte de textul grec, dar sensul general este același.

este cel care practică dreptatea tot timpul» (*Ps.*, 106, 3); aceasta se referă la omul care își hrănește copiii câtă vreme sunt mici. Alt rabin declară că acest text se aplică oricui primește la el orfani și îi căsătorește» (*Ket.*, 50a).

Mai multe avertismente înțelepte sunt date părinților în ceea ce privește metodele bune sau proaste de comportare cu copiii. Rezultatul prost al atitudinii părtinitoare a lui Iacob față de Iosif a inspirat următorul sfat: «Un om nu trebuie să facă niciodată deosebiri între copiii săi» (*Șab.*, 10b). Se recomandă calea de mijloc între excesul de indulgență care nu corectează greșelile și severitatea peste măsură. «Dacă cineva se abține să pedepsească un copil, acesta va fi în cele din urmă un desfrânat fără speranță» (*Exod. R.*, 1, 1). Dar nu trebuie pedepsit un copil ajuns la vârsta adultă (*M.K.*, 17a). Pe de altă parte, «omul nu trebuie să-și terorizeze excesiv copiii» (*Ghit.*, 6b). Înțelepciunea față de copii și de femei constă în «a-i respinge cu mâna stângă și a-i atrage cu mâna dreaptă» (*Semahot*, 2, 6).

Erau citate cazuri în care amenințarea cu pedeapsă dusese un băiat la sinucidere. De aceea se declara că «omul nu trebuie să-și amenințe niciodată copilul, ci să-l pedepsească imediat sau să nu spună nimic» (*Ibidem*).

Iată și altă recomandare, pe care am semnalat-o mai înainte: «Niciodată să nu spui unui copil că-i vei da ceva și să nu-ți ții promisiunea, căci în felul acesta îl înveți să mintă» (*Suk.*, 46b). Și întrucât copiii înclină să repete cele auzite acasă, un proverb invită părinții să fie foarte circumspecți cu vorbele pe care le spun dacă sunt de față copiii: «Ceea ce copilul spune pe stradă este chiar spusa tatălui său și a mamei sale» (*Ibidem*, 50b).

IV. Educația

Răspunderea principală care revenea părinților consta în a-și obișnui copiii să trăiască în așa fel încât să fie membri ai comunității lui Israel. Trebuiau făcute din ei inele solide ale lanțului neîntrerupt care să transmită, neștirbit, patrimoniul religios din

generație în generație. În acest scop, datoria ineluctabilă nu era alta decât a inocula copiilor inițierea în cunoașterea *Torei*. Porunca: «Să le întipărești în mintea copiilor tăi» (*Deuteronom*, 6, 7) era privită cu toată seriozitatea și era inserată în rugăciunile rostite dimineața și seara.

Talmudul subliniază de nenumărate ori însemnătatea acestei datorii. «Acela care întipărește *Tora* în mintea copiilor săi face parte dintre aceia care culeg cu bucurie roadele ei pe lumea aceasta, iar capitalul subzistă pentru lumea care va să vină» (*Șab.*, 127a). «Acela al cărui fiu muncește în *Tora* este ca și cum n-ar trebui să moară nicicând» (*Geneza R.*, 49, 4). «Pe cel care își învață fiul cu *Tora* Scriptura îl socotește ca și cum ar fi primit-o el pe muntele Horeb, căci stă scris: „Tu o vei face cunoscută copiilor tăi și copiilor copiilor tăi" (*Deuteronom*, 4, 9) și îndată după aceea: „în ziua în care ai stat în fața Dumnezeului tău, la Horeb" (*Ibidem*, 10)» (*Ber.*, 21b).

Un motiv al valorii deosebit de ridicate care era atribuită educației era dragostea de instruire. Un proverb foarte răspândit afirmă că «dacă ai dobândit cunoașterea, nu-ți lipsește nimic, dar dacă îți lipsește cunoașterea, n-ai dobândit nimic» (*Levit. R.*, 1, 6). Mai mult decât atât, exista convingerea profundă că însăși existența comunității depinde de răspândirea cunoașterii. Este greu, pentru a exprima importanța educației, să folosești termeni mai energici decât cei din următoarele aforisme: «„Nu vă atingeți de unșii mei și nu faceți nici un rău profeților mei" (I *Cron.*, 16, 22). „Unșii mei" înseamnă copiii din școli. „Profeții mei" sunt dascălii lor. Lumea nu există decât prin mijlocirea suflului școlarilor. Nu avem dreptul să întrerupem instruirea lor, nici măcar pentru a reconstrui templul. Orașul în care nu s-ar găsi nici un școlar va fi distrus» (*Șab.*, 119b).

Foarte semnificativă este o legendă care face parte dintr-o veche omelie: «N-au existat niciodată pe lumea aceasta filosofi care să poată fi comparați cu Balaam, fiul lui Beor și cu Oenomaos din Gadara. Toți păgânii veniră la acesta din urmă și îi spuseră: „Cum am putea lupta cu succes împotriva poporului lui Israel? — Duceți-vă, răspunse el, la sinagogile și la școlile lor;

dacă auziți acolo vuietul copiilor care își recită lecțiile, nu-i veți putea răpune, căci patriarhul lor (Isaac) le dă această asigurare: «Vocea este cea a lui Iacob, dar mâinile sunt cele ale lui Esau» (*Facerea*, 27, 22), ceea ce înseamnă că atunci când auzi vocea lui Iacob în casele de adunare, mâinile lui Esau sunt neputincioase"» (*Geneza R.*, 65, 20).

Ca urmare a acestei dorințe vii de instruire a copiilor, au fost instituite școli. Se pare că prima încercare în această direcție a făcut-o Simeon b. Șetah, în prima jumătate a secolului I dinaintea erei noastre. Dar un plan școlar mai sistematic a fost instituit de către Iosua b. Gamla, care a fost mare preot cu câțiva ani înainte de distrugerea templului. «Păstrați o amintire bună omului al cărui nume a fost Iosua b. Gamla, căci fără el Israel ar fi uitat *Tora*. Înainte de ivirea lui, fiecare părinte trebuia să-și instruiască singur copilul, dar în felul acesta un orfan nu primea nici o învățătură, căci nu exista cine să i-o dea. S-a hotărât de aceea să fie stabiliți la Ierusalim dascăli care să-i învețe pe copii; părinții care locuiau în afara orașului urmau să-și aducă acolo copiii pentru a fi instruiți. Dar și în felul acesta orfanii rămâneau pe dinafară. Atunci s-a stabilit să fie instalați instructori (de un grad superior) în fiecare district, punând sub conducerea acestora pe băieții de 16 și de 17 ani. S-a întâmplat însă ca, atunci când dascălul avea să se plângă de unul dintre elevii săi, acesta să se revolte și să lipsească de la școală. În cele din urmă, a venit Iosua b. Gamla, care a hotărât să fie stabiliți instructori în fiecare provincie și în fiecare oraș și să le fie încredințați copiii încă de la vârsta de șase sau șapte ani» (*B.b.*, 21a).

Acesta trebuie considerat ca cel mai vechi document care atestă instituirea unei instruiri universale într-o țară. Cu timpul, se pare că acest sistem excelent a început să decadă, așa încât un rabin a ajuns să declare: «Dacă Ierusalimul a fost distrus, aceasta s-a întâmplat numai pentru că oamenii neglijau să-și trimită copiii la școală» (*Șab.*, 119b). Exprimându-se în acest fel, el urmărea mai puțin să relateze pur și simplu un fapt istoric, cât să-și convingă contemporanii cât de periculoasă este nefolosirea școlilor pentru instruirea copiilor lor.

De altfel, nu toți părinții se arătau atât de neglijenți. În Talmud se povestește că un anumit rabin nu mânca nimic dimineața până nu-și ducea copilul la școală (*Kid.*, 30a).

În secolul al III-lea, un rabin numit Hiya a făcut multe spre a trezi interesul pentru o educație elementară. Iată propriile sale spuse: «M-am străduit să împiedic ca Israel să uite *Tora*. Cum am procedat? Am tors in, am urzit plase și am prins cerbi. Cu carnea cerbilor am hrănit orfani, iar pielea cerbilor am preparat-o pentru a face din ea pergament. Pe acesta am copiat Pentateuhul. Apoi m-am stabilit într-un loc, unde m-am ocupat de instruirea unor copii. Pentru cinci dintre ei am predat cele cinci cărți ale lui Moise, iar pe alți șase copii i-am instruit în șase capitole ale *Mișnei*[1]. După aceea le-am spus: „Voi lipsi o bucată de vreme. Până la întoarcerea mea, fiecare dintre voi să-i învețe pe ceilalți Pentateuhul și *Mișna*". În acest fel am împiedicat ca *Tora* să cadă în uitare în Israel» (*B.m.*, 85b).

Merită să observăm cu cât zel se proceda la instruirea tuturor copiilor, indiferent de situația părinților lor. Copiii săraci nu erau nicidecum neglijați. Ba chiar un proverb spunea: «Să ai grijă de copiii celor săraci, căci de la ei vine *Tora*» (*Ned.*, 81a).

În sistemul școlar al lui Iosua b. Gamla, instruirea începea de la vârsta de 6–7 ani. Tratatul *Avot* (5, 24) recomandă chiar ca moment de pornire vârsta de 5 ani. Dar în altă parte se găsește următoarea recomandare: «Înainte de șase ani nu trebuie acceptat un copil ca elev; începând de la șase ani să-l acceptăm și să-l îngrășăm cu *Tora*, ca și cum ar fi vorba de îngrășarea unei vite» (*B.b.*, 21a). Toate autoritățile talmudice erau de acord că educația trebuie începută devreme: «numai studiul căpătat în tinerețe poate produce o impresie care durează».

În legătură cu aceasta, un rabin a declarat: «Cu ce se aseamănă acela care învață ca un copil? Cu cerneala care a servit să se scrie pe o hârtie curată. Și cu ce se aseamănă acela care învață

---

[1] Adică el a predat fiecărui copil câte o secțiune din Pentateuh sau din *Mișna*, în așa fel ca fiecare să poată comunica celorlalți ce a învățat și astfel toți să afle ce cuprinde ansamblul.

ca un bătrân? Cu cerneala care s-a folosit pentru a scrie pe o hârtie murdară» (*Avot*, 11, 25). Iată și alte afirmații referitoare la același subiect: «Dacă cineva învață *Tora* cât timp este tânăr, vorbele *Torei* pătrund în sângele său și ies limpezi de pe buzele sale. Exact contrariul se petrece dacă ele sunt învățate la bătrânețe. Prin urmare, are dreptate proverbul când zice: „Dacă nu le dorești cât timp ești tânăr, cum ai să ajungi la ele când ai îmbătrânit?"» (*A.R.N.*, 24).

Talmudul îți creează impresia că școlile erau ceva obișnuit iar elevii — numeroși. Un rabin din secolul al II-lea afirma următoarele: «În orașul Betar[1] existau 400 de sinagogi și în fiecare sinagogă câte 400 de dascăli elementari, având fiecare 400 de elevi» (*Ghit.*, 58a). Iată ce spunea alt rabin, în secolul al III-lea: «La Ierusalim existau 294 de tribunale și tot atâtea sinagogi, case de studiu și școli elementare» (*Ket.*, 105a). Evident, aceste cifre sunt exagerate, dar arată oricum că instituțiile de învățământ nu lipseau.

Profesiei de educator i se acorda o mare considerație, era deosebit de stimată. În unele cazuri, legea evreiască îl pune pe dascăl mai presus decât părinții elevilor, «căci părinții se mărginesc să dea copiilor viață pe lumea aceasta de jos, în timp ce dascălul îi îndrumă spre viața care va să vină» (*B.m.*, 2, 11). Se povestește că trei rabini călătoreau împreună să inspecteze starea educației în cuprinsul Palestinei. «Ei au ajuns într-o localitate în care nu se afla nici un institutor. Au spus locuitorilor: „Aduceți-ne pe proteguitorii orașului!". A fost adusă garnizoana. Rabinii spuseră: „Aceștia nu sunt protectorii orașului, ci distrugătorii lui. — Atunci cine sunt protectorii? au fost întrebați ei. — Dascălii"» (p. *Hag.*, 76a). Ei erau atât de buni paznici ai cetății iudaismului, încât era îndreptățit îndemnul: «Fie ca teama de stăpânire să fie egală cu frica de ceruri» (*Avot*, 4, 15).

Educatorului i se cereau calitățile morale și religioase cele mai înalte. I se aplica idealul descris de *Malahi*, 2, 7: «Buzele preotului trebuie să păstreze știința și din gura lui așteptăm să auzim

---

[1] Orașul în care Bar Kohba a opus o rezistență supremă romanilor atunci când s-a dezlănțuit revolta sa disperată.

legea, căci el este un trimis al Dumnezeului oștirilor». Iată în ce fel era comentat acest text: «Dacă educatorul este ca un trimis al Domnului oștirilor, așteptați să auziți din gura lui *Tora*; dacă nu face asta, așteptarea nu are rost» (*M.k.*, 17a).

Răbdarea avea o însemnătate esențială în activitatea unui educator, «căci un om care nu se poate stăpâni nu poate preda învățătura». (*Avot*, 2, 8).

O autoritate rabinică și-a exprimat preferința pentru un institutor cât mai în vârstă. «Cu cine seamănă acela care se duce să se instruiască pe lângă un tânăr? Cu omul care mănâncă aguridă și bea vin din pivnița sa (adică vin făcut din struguri verzi). Iar cel care se dorește instruit de un om în vârstă seamănă cu unul care mănâncă struguri copți și bea vin vechi» (*Avot*, 4, 20). Dar un coleg i-a adus următoarea obiecție: «Nu te uita la sticlă, ci la conținutul ei. O sticlă nouă poate fi umplută cu vin vechi, iar sticla veche poate să nu conțină nici măcar vin nou» (*Ibidem*, 7, 11).

Talmudul ne informează într-o anumită măsură asupra metodelor de instruire care erau folosite pe atunci. Se recomanda ca elevii dintr-o clasă să fie în număr limitat, pentru ca dascălul să poată supraveghea personal pe fiecare elev. «Numărul maxim de elevi care să fie încredințați unui singur dascăl pentru instruirea lor elementară este de 25. Dacă sunt 50 de elevi, trebuie și un al doilea dascăl» (*B.b.*, 21a). Instructorului i se recomandă să nu fie prea guraliv. «Un dascăl trebuie să se exprime totdeauna în termeni concișI față de elevul său» (*Pes.*, 3b). Deși se foloseau cărți de citire și era cultivată arta scrierii, materialul era costisitor și rar, astfel încât învățământul consta mai ales în exersarea memoriei prin repetare constantă. «Maestrul trebuie să repete lecția până ce elevul a învățat-o» (*Erub.*, 54b). În ce privește studentul, «dacă învață *Tora* și nu reîncepe mereu s-o cerceteze, el seamănă cu omul care însămânțează și nu recoltează» (*Sanh.*, 99a). «Cel care repetă lecția sa de 100 de ori nu este la fel cu acela care o repetă de 101 ori» (*Hag.*, 9b).

Pentru a ajuta memoria, se recomandă studierea cu glas tare. Se relatează că un maestru spunea elevului său: «Deschide gura și studiază Scrierile Sfinte; deschide gura și studiază *Mișna*, pentru

ca ele să rămână cu tine» (*Erub.*, 54a). În același context, este vorba despre un student care își învăța lecțiile fără a le rosti distinct; rezultatul a fost că la capătul a trei ani nu mai știa nimic.

Remarcabil este un fragment din Talmud care ne informează cum erau inițiați copiii în alfabetul ebraic. Pentru a ajuta memoria și a face învățământul mai atrăgător, erau formate cuvinte cu fiecare literă, iar alfabetul slujea deja să dea o instruire religioasă și morală. Această lecție merită să fie citată în întregime. «Se povestește că astăzi vin la cercul de studiu copii care recită lucruri al căror echivalent nu era spus nici măcar în vremea lui Iosua, fiul lui Nun. A și B sunt inițialele a două cuvinte care înseamnă: „a dobândi înțelegere", G și D sunt inițialele vorbelor care înseamnă: „a fi binefăcător pentru cel sărac". Din ce motiv piciorul lui G este îndreptat spre D? Pentru că omul care face bine aleargă după cel sărac. De ce piciorul lui D este îndreptat spre G? Pentru a indica faptul că săracul înaintează spre cel care îl va ajuta. De ce fața lui D se îndepărtează de G? Pentru a ne învăța că milostenia se face în taină, spre a nu-l umili pe acela care o primește. H și V desemnează numele Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) Z, RH, T, D, K, L[1] indică: Dacă acționezi în acest sens (față de săraci), Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) te va susține, ți se va arăta favorabil, îți va face binele, îți va da o moștenire și te va încununa în lumea viitoare.

Iată un M deschis și un M închis[2], care semnalează că unele doctrine sunt accesibile pentru rațiune, în timp ce altele îi scapă.

Iată un N îndoit și un N drept: cel care poartă credință lui. Dumnezeu când se îndoaie (adică în vreme de restriște) va fi tot așa și în vremuri normale.

S și A[3] furnizează două cuvinte care semnifică: „Să ai răbdare față de cel sărac" sau, după altă versiune: „Folosește procedee

---

[1] Fiecare dintre aceste litere figurează în cuvântul care dă cheia fiecăreia dintre frazele care urmează.

[2] Atunci când o literă este menționată ca având două forme, una dintre ele vizează forma sa de consoană finală a unui cuvânt.

[3] A reprezintă un sunet gutural.

mnemonice" când studiezi *Tora*, pentru a-ți ajuta memoria s-o rețină[1].

Iată un P curbat și un P drept, care figurează o gură deschisă și o gură închisă.

Iată un TZ curbat și un TZ drept, care arată că dacă un om este drept când se îndoaie (sub vremuri neprielnice), la fel va fi în timpuri normale.

K este inițiala lui „sfânt" și R inițiala lui „nesăbuit", „rău". Pentru ce K întoarce spatele lui R? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice: „Nu-l pot privi pe cel rău!". De ce piciorul lui K se îndreaptă spre R? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice: „Dacă cel rău se căiește, el poate intra prin interstițiu (și să se întâlnească astfel cu Sfântul Unic).

CH este inițiala cuvântului „ipocrizie", iar TH litera finală a cuvântului „adevăr". Pentru ce cuvântul care înseamnă „ipocrizie" (*șeker*) este format din trei litere consecutive ale alfabetului, în timp ce cele trei litere care formează cuvântul „adevăr" (*emet*) se găsesc respectiv la începutul, la mijlocul și la sfârșitul alfabetului? Pentru că ipocrizia este un lucru obișnuit, iar adevărul un lucru rar. Pentru ce cuvântul „ipocrizie" se odihnește pe un punct, în timp ce cuvântul „adevăr" are o bază solidă?[2] Ca să ne învețe că adevărul persistă, spre deosebire de ipocrizie, de falsitate» (*Șab.*, 104a).

În școlile elementare era vorba mai ales să fie predate elevilor limba ebraică și Pentateuhul. Suntem informați că, în studierea celor cinci cărți ale lui Moise, se începea cu Leviticul. «De ce facem ca elevii să pornească de la Levitic și nu de la Facerea? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a zis: Întrucât copiii sunt puri, iar sacrificiile sunt și ele ceva pur, atunci cei puri să înceapă prin a se ocupa de lucruri pure» (*Levit. R.*, 7, 3).

Existau opinii variate cu privire la problema dacă trebuie studiată limba greacă. În ceea ce privește gândirea greacă, aproape

---

[1] În fapt, procedee mnemonice se găsesc indicate în Talmud, cu ajutorul unui șirag de vorbe cu cheie sau de litere.

[2] Era o aluzie la forma celor două litere.

toată lumea era împotriva ei. Un rabin declara cu vehemență: «Blestemat fie omul care a predat fiului său filosofia greacă» (*B.K.*, 82b). Motivul era efectul dăunător pe care ea îl produce asupra spiritului celor care se ocupau cu această filosofie. Un rabin ne informează următoarele: «În școala tatălui meu existau o mie de elevi; cinci sute studiau *Tora*, iar cinci sute — filosofia greacă; dintre aceștia din urmă n-a mai rămas nimeni, în afară de mine și de nepotul meu» (*Ibidem*, 83a). Se admite totuși că se cuvine făcută deosebirea între limba greacă și filosofie (*Ibidem*). Dimpotrivă, câțiva învățați recomandau călduros studierea limbii grecești. Binecuvântarea lui Noe: «Fie ca Dumnezeu să lărgească locurile stăpânite de Iafet; el să locuiască în corturile lui Sem» (*Facerea*, 9, 27) era interpretată astfel: «Fie ca semințele lui Iafet (adică limba Greciei) să se găsească în corturile lui Sem» (*Meg.*, 9b). De altfel, un rabin care, întrebat fiind dacă un om putea să permită fiului său învățarea limbii grecești, a răspuns că-i era îngăduit, dacă găsea pentru asta un timp care să nu fie nici ziua, nici noaptea, și se referea în această privință la Iosua, 1, 8. Dar unul dintre colegii săi declara: «Un om poate preda limba greacă fiicei sale, deoarece aceasta va fi pentru dânsa un talent» (p. *Pea*, 15c).

Studenții erau împărțiți în patru categorii: «Există patru feluri de discipoli: aceia care pricep repede, dar uită tot atât de repede; ceea ce câștigă dispare prin ceea ce pierd; aceia care înțeleg greu și uită greu; la ei pierderea este compensată prin câștig; aceia care înțeleg repede și uită greu; ei au partea cea bună; aceia care înțeleg greu, dar uită repede; ei au partea cea rea» (*Avot*, 5, 15). Altă caracterizare: «Există patru varietăți printre cei care se așază în fața înțelepților: ei seamănă fie cu un burete, fie cu o pâlnie, cu o strecurătoare sau cu un ciur. Buretele asoarbe totul. Pâlnia primește printr-un capăt, se golește prin celălalt. Strecurătoarea lasă să curgă vinul, dar reține drojdia. Ciurul evacuează tărâțea și reține făina de calitate» (*Ibidem*, 18).

Sistemul educativ al Talmudului rezerva vreun loc pentru fete? În această privință se întâlnesc teorii diametral opuse. Astfel, un învățat declara: «Fiecare om este obligat să-și învețe fiica cu preceptele *Torei*». Îndată după aceea însă întâlnim aforismul: «Cel

care predă *Tora* fiicei sale acționează ca și cum ar iniția-o la obscenitate» (*Sot.*, 3, 9). Trebuie să admitem că majoritatea înțelepților profesa și practica cea de-a doua opinie. De pildă, se observa că în *Deuteronom*, 11, 19, «îți vei învăța copiii», cuvântul ebraic «copiii» semnifică literal «fiii tăi», ceea ce exclude fiicele (*Kid.*, 30a). Iar un rabin spunea: «Este preferabil ca spusele *Torei* să ardă în foc decât să fie făcute cunoscute unor femei» (p. *Sot.*, 80a). Ni se mai relatează că atunci când o femeie a dorit să afle de la un rabin despre vițelul de aur, ea a primit următorul răspuns: «O femeie nu are ce să caute la învățătură, ea trebuie să știe să folosească fusul» (*Ioma*, 66b).

Este probabil că aceste puncte de vedere se referă la ceea ce noi numim educația superioară. Așa cum am arătat mai sus, toate obligațiile religioase, cu excepția uneia singure, priveau femeile tot atât de mult cât și pe bărbați. Prin urmare, ele aveau nevoie de instruire, deși mai puțin adâncită. În acea epocă, viața femeii se scurgea în căminul său și putea exista teama că întreținerea casei ar fi suferit din cauza timpului cheltuit și a eforturilor pe care le-ar face pentru a studia.

Dar această antipatie față de acordarea unei instruiri extinse femeilor ar putea rezulta și din alte motive. Conducătorii religioși ai Israelului știau ceea ce se întâmpla în Grecia și la Roma, unde educația femeilor le aducea în relații neîntrerupte cu bărbații, de unde rezulta uneori o delăsare a moralității. Teama că s-ar putea ajunge la aceasta se poate observa în aforismul citat mai sus, care face aluzie la obscenitate. În afară de aceasta, cu siguranță că rabinii nu ignorau ce se petrecea în creștinism, unde unele femei, inspirate de fervoarea lor religioasă, se consacrau celibatului. Comunitatea evreiască, care considera căsătoria ca starea pe care o vroia Dumnezeu, nu putea privi decât cu repulsie o asemenea perspectivă. Talmudul îi denunță pe unii indivizi «distrugători ai lumii», printre care există «ipocriții de sex feminin» (*Sot.*, 3, 4), adică femeile cu pietate peste măsură. Foarte probabil că, pentru a se opune acestor tendințe, rabinii se arătau atât de puțin favorabili unui studiu aprofundat pentru femei.

V. Cinstirea părinților

Cinstea care trebuie arătată părinților este o obligație religioasă căreia Talmudul îi acordă o importanță capitală. Este unul din preceptele, prin îndeplinirea cărora omul culege cu bucurie roadele în lumea aceasta pământeană, iar capitalul îi este păstrat pentru lumea care va să vină (*Pes.*, 1,1). «Scrierile sfinte așează cinstirea părinților pe aceeași linie cu datoria de a-l cinsti pe Atot-puternicul; stă scris: «Cinstește-ți tatăl și mama» (*Ieșirea* 20, 12), precum și «Cinstește-l pe Domnul cu bunurile tale» (*Prov.* 3, 9). De asemenea, Scriptura pune teama (adică respectul) pentru părinți pe aceeași linie cu teama de Cel Veșnic; stă scris: «Fiecare dintre voi va respecta pe tatăl și pe mama sa» (*Levit.*, 19, 3), precum și: «Te vei teme de Domnul, Dumnezeul tău» (*Deuteronom*, 6, 13) (*Kid.* 30b).

Din primele două texte se degaja concluzia că datoria față de părinți este chiar mai strictă decât cea care se pretindea față de Dumnezeu. «Mare este preceptul de a-și cinsti părinții, deoarece Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi atribuie chiar mai multă importanță decât cinstirea care-i este acordată lui însuși. Stă scris: „Cinstește-ți tatăl și mama", precum și „Cinstește-L pe Cel Veșnic cu bunurile tale". Cu ce Îl cinstești pe Dumnezeu? Cu ceea ce ți-a acordat, de pildă aducând la îndeplinire legi precum cele ale spicelor care trebuie lăsate pe câmp, ale colțului ogorului, ale dijmelor, ale milosteniei față de sărac etc. Dacă ai mijloacele să te conformezi acestor porunci, fă-o, dar dacă aceste mijloace îți lipsesc, nu ești obligat s-o faci. Nu tot așa stau lucrurile cu cinstea pe care o datorezi părinților tăi. Fie că ai sau nu ai mijloacele, ești obligat să îndeplinești porunca, chiar dacă ești un cerșetor care umblă din poartă în poartă» (*Pea.*, 15d).

Există cel puțin un caz în care cinstirea lui Dumnezeu depășește cinstirea daTorată părinților și anume atunci când respectarea părinților ar antrena nesupunerea la o poruncă divină. «Ne-am putea gândi că chiar dacă un tată ar porunci fiului său să se întineze sau să nu înapoieze un obiect pierdut pe care el l-a găsit, fiul ar fi obligat să se supună; de aceea trebuie predat următorul text:

„fiecare om trebuie să-și respecte mama și tatăl și trebuie să respecte Șabaturile mele" (*Levit.*, 13, 3). Fiecare dintre voi este legat și prin cinstirea care îmi este daTorată mie» (*Ieb.*, 6a).

Mai sus sunt folosiți doi termeni: a se teme și a cinsti. Iată cum sunt definiți ei:«Prin „a se teme" trebuie înțeles că el nu are voie să ia locul tatălui său, să se așeze pe scaunul acestuia, să-i contrazică spusele sau să acționeze împotriva părerilor lui. Prin „a cinsti" trebuie înțeles că are datoria să-i asigure alimente, băutură, locuință, să-l ajute în toate și pentru toate» (*Kid.*, 31b).

În porunca a cincea, tatăl este menționat cel dintâi, dar în *Levit.*, 19, 3, mama este menționată prima. Pentru a explica această deosebire, a fost emisă o teorie bazată pe atitudinea psihologică a unui fiu față de fiecare dintre părinții săi. «A fost revelat și cunoscut față de Acela care a vorbit și a adus universul la existență, că un fiu va înclina să-și cinstească mama mai mult decât pe tatăl său, pentru că mama îl câștigă prin vorbe pline de bunătate. De aceea Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a dat întâietate tatălui în porunca privind cinstirea datorată părinților. Dar a fost revelat și cunoscut în fața Lui și faptul că un fiu trebuie să se teamă mai mult de tatăl său decât de mama sa, deoarece tatăl este cel care îl învață *Tora*. De aceea Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a dat întâietate mamei în porunca referitoare la teama daTorată părinților» (*Ibidem*, 30b și seq.).

S-a tras concluzia că în ce privește pietatea filială există egalitate între tată și mamă. Totuși, după legea talmudică, în caz de conflict în datoriile filiale, trebuie dată preferință tatălui. Un rabin a fost întrebat: «Dacă tatăl mi-ar spune: „Dă-mi apă să beau", și mama mi-ar face aceeași cerere, cui trebuie să-i răspund în primul rând? — Atunci lasă cinstirea datorată mamei tale și cinstește-ți tatăl, căci atât mama ta, cât și tu aveți datoria să-l cinstiți pe el» (*Kid.*, 31a).

O casă în care copiii își respectă părinții dobândește harul prezenței divine. «Atunci când un om își cinstește tatăl și mama, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice: „Țin socoteală de aceasta ca și cum aș locui împreună cu ei și aș fi cinstit și Eu". Iar când un om își năpăstuiește părinții, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)

zice: „Am făcut bine că n-am rămas împreună cu ei, căci aș fi fost mâhnit și Eu“» (*Ibidem*, 38b și seq.).

Chiar dacă este martor la o provocare a tatălui său, un fiu este obligat să se stăpânească, să nu facă nimic lipsit de respect. Un rabin a fost întrebat: «Până la ce limită trebuie un om să-și cinstească părinții? — Presupuneți, răspunse el, că tatăl apucă o pungă plină cu bani și o aruncă în mare, fiul său fiind de față; acesta nu are voie să-l umilească» (*Ibidem*, 32a). Altă ipoteză: «Dacă un om își vede tatăl încălcând o prescripție a *Torei*, să nu-i spună: „Tată, încalci Legea“, ci: „Tată, iată ce stă scris în *Tora*“. Se va obiecta că exprimându-se în acest fel, fiul l-ar chinui și de aceea s-a recomandat să fie preferate următoarele exprimări: „Tată, în *Tora* există cutare și cutare verset“» (*Ibidem*), lăsându-l astfel pe tată să tragă singur concluzia cuvenită.

Cinstirea nu trebuie doar să fie arătată prin vorbe; ea trebuie să fie inspiratoarea corectă a actelor. Citim în Talmud: «Un om care și-a hrănit tatăl cu păsări grase a meritat totuși ghehena, în vreme ce altul care și-a trimis tatăl să macine la moară a meritat raiul. Cum de s-a putut întâmpla așa ceva? Iată explicația: Pentru primul, tatăl i-a spus: „Fiule, unde ai găsit aceste păsări? — Bătrâne, i-a răspuns el, mănâncă și taci din gură, deoarece câinii mănâncă și nu vorbesc“. Cât despre celălalt, el era pe cale să macine la moară, când a sosit din partea regelui o poruncă de rechiziționare a morarilor. El îi spuse atunci tatălui său: Ia locul meu de aici, eu mă voi duce să macin pentru rege; în acest fel, dacă va fi vorba de vreo pedeapsă, este mai bine să o îndur eu» (p. *Pes.*, 15c).

Unii rabini erau renumiți pentru respectul special pe care îl arătau mamei lor. Despre unul dintre ei se spune că: «atunci când o auzea pe mama sa umblând, el striga: „Mă scol în picioare în fața *șehinei*“» (*Kid.*, 31b). Despre rabi Tarfon se povesteau multe istorii. De exemplu: «De fiecare dată când mama sa vroia să se urce în pat, el îngenunchea și ea urca pe dânsul; ca să coboare din pat, el proceda la fel» (*Ibidem*). «Într-o zi de Șabat, mama sa coborî pentru a se duce în curtea casei; unul din papucii săi îi alunecă. Atunci el își puse mâinile sub picioarele mamei sale și ea merse astfel pe mâinile fiului său până ce a ajuns la pat, să se

culce. Odată, când Tarfon era bolnav, înțelepții au venit să-l vadă. Mama lui le zise: „Rugați-vă pentru fiul meu, Tarfon, care mă tratează cu mai mult respect decât mi se cuvine". Ei o întrebară de ce spune așa și ea le povesti istoria cu papucul. Atunci ei strigară: „Chiar dacă ar fi făcut de un milion de ori mai mult, tot n-ar fi îndeplinit nici jumătate din ceea ce *Tora* ne poruncește să facem în ce privește cinstirea părinților noștri"» (p. *Pea.*, 15c).

Cele mai bune istorii privitoare la acest subiect sunt atribuite unui străin. «Un rabin a fost întrebat: „Până unde trebuie să meargă cinstirea părinților?". El răspunse: „Vedeți ce-a făcut un anumit păgân care locuia în Ascalon, pe numele lui Dama, fiul lui Nethina. S-a întâmplat că înțelepții au vrut să cumpere de la el niște pietre prețioase pentru efod, ceea ce i-ar fi adus un câștig de 600 000 (alții spun 800 000). Dar pentru asta îi trebuia o cheie care se afla sub perna tatălui său, care atunci dormea. Fiul refuză să-l deranjeze. După un an, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îl răsplăti făcând să se nască în cireada sa o viță roșie[1]. Înțelepții lui Israel veniră s-o cumpere de la el. El le zise: Știu că dacă vă voi cere tot argintul de pe lume, ați accepta să-mi plătiți această sumă, dar vă cer numai să-mi dați suma pe care am pierdut-o când am adus cinstire tatălui meu"» (*Kid.*, 31a).

Se pare că mama lui era slabă de minte și se purta cu el în public într-un chip deosebit de penibil, dar el o suporta cu o abnegație desăvârșită. «El prezida consiliul orașului. O dată, mama îl pălmui în prezența întregii adunări. Papucul de care ea se slujea pentru a-l lovi îi scăpă din mână. El îl ridică de jos și i-l întinse, pentru ca ea să nu fie nevoită să se aplece» (p. *Pea.*, 15c). «Altădată, el purta o haină de mătase brodată cu aur și ședea în compania unor nobili, oameni de seamă. Mama sa veni, îi smulse haina, îl lovi la cap și îl scuipă în față. Dar el n-o făcu de rușine» (*Kid.*, 31a).

Respectul față de părinți se cuvine arătat și după moartea lor. «Fiecare om trebuie să-și cinstească tatăl, viu sau mort. Dacă a

---

[1] A se vedea *Numeri*, 19. O viță perfect roșie era foarte rară și de aceea se vindea foarte scump.

murit, fiul, când are prilejul să vorbească despre el, nu trebuie să spună: „Așa spunea tatăl meu", ci: „Așa vorbea tatăl meu, dascălul meu; fie ca eu să fiu ispășirea morții sale"[1]. Aceasta, vreme de 12 luni după ce tatăl a decedat. După aceea, fiul trebuie să spună: „Amintirea sa este în binecuvântare în viața veșnică"» (*Ibidem*, 31b).

[1] Adică: fie ca suferințele pe care el trebuie să le îndure pentru păcatele sale să cadă asupra mea. Se credea că un defunct ispășea în medie păcatele sale vreme de 12 luni de când a decedat. Prin urmare, după ce s-a scurs acest interval de timp, era necesar alt fel de exprimare; în caz contrar, s-ar fi putut presupune că defunctul fusese un mare păcătos, de vreme ce ispășirea pentru el depășea perioada normală.

Capitolul VI

Viața socială

I. Individul și societatea

Omul n-a fost menit să trăiască singur, el este un membru al societății. Este o unitate din corpul omenirii și aceasta îi crează multe datorii privind raporturile sale cu ceilalți oameni. El nu poate face cu viața sa orice îi place. Comportarea sa îi afectează pe vecini, după cum purtarea lor are repercusiuni asupra sa. Acest adevăr este excelent ilustrat printr-o parabolă inspirată din următoarul text: «Dacă un singur om a păcătuit, te vei mânia împotriva întregii adunări?» (*Numeri*, 16, 22). Este ca și cum ar fi vorba de echipajul unui vas. «Unul din acești oameni a luat un sfredel și s-a apucat să facă o gaură sub locul în care stătea el. Ceilalți îl întrebară: – Ce faci acolo? — Ce vă interesează pe voi?, răspunse el. Doar fac gaura sub locul meu! — Dar va pătrunde apa și ne vom îneca cu toții!» (*Levit. R.*, 4, 6).

Atitudinea pe care trebuie s-o adopte individul față de comunitate a fost rezumată admirabil de către Hillel, în acest aforism: «Dacă eu nu sunt pentru mine, cine va fi oare pentru mine? Și fiind pentru mine, ce sunt eu oare?» (*Avot*, 1, 4)[1]. În primul rând, ne indică aforismul, trebuie să ai încredere în tine, să te ferești să depinzi de alții. Deși tradiția sublinia cu tărie obligația de a te milostivi față de cei aflați la nevoie, ideea de a primi pentru sine milostenie din partea altora era privită de evreu cu multă neplăcere, așa cum ne arată Talmudul: «Fă din Șabatul tău o zi obișnuită (în

---

[1] Citim în «*Cabala*», de Alex. Șafran (*op. cit.*), la pagina 355: «Comentatorii Talmudului se străduiesc să-l absolve pe Hillel de „păcatul" care decurge dintr-o asemenea afirmație „trufașă". Ei interpretează cuvântul „eu" rostit de Hillel ca o aluzie la cuvântul „Eu" al lui Dumnezeu».

ce privește bucătăria[1], numai să nu trebuiască să recurgi la ajutorul aproapelui tău» (*Șab.*, 118a). În alt loc stă scris: «La nevoie, jupoaie chiar și un stârv de pe drum[2] și câștigă-ți astfel traiul; dar să nu-ți spui: „sunt un om de seamă, toată lumea se află mai prejos de demnitatea mea"» (*Pes.*, 119a). În rugăciunile de mulțumire de după masă se află un paragraf datând din perioada rabinică și care cuprinde o cerere care sună astfel: «Te rugăm, Doamne, Dumnezeul nostru, să nu faci să avem nevoie de daruri sau de împrumuturi de la alte creaturi din carne și sânge (adică de la alți oameni), ci numai din mâna Ta salvatoare, care este plină, deschisă, sfântă și generoasă, astfel încât să nu ne simțim rușinați pe vecie»[3].

Iată și alte texte, care oglindesc aceeași atitudine: «Lumea se întunecă pentru acela care a ajuns să depindă de masa altuia; în realitate, viața lui nu mai este o existență» (*Betz.*, 33b). «Când un om dă altora din bunul său, el se simte liniștit sufletește. Dar când el primește de nevoie ceva din bunul altuia, chiar dacă este o parte din bunul tatălui, al mamei sale sau al copiilor săi, sufletul său nu mai are odihnă; cu atât mai mult când este nevoit să primească ceva din bunul unor străini» (*A.R.N.*, 31). «Mai multă bucurie îți produce o singură măsură care îți aparține ție decât nouă măsuri care aparțin altora» (*B.m.*, 38a). În legătură cu versetul «Și iată că (porumbița) avea în cioc o frunză smulsă dintr-un măslin» (*Facerea*, 8, 11), Talmudul afirmă: «Porumbița zice în fața Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): Prefer ca hrana mea să fie amară cum e măslina, dar să depindă de tine, decât să fie dulce ca mierea, dar să depindă de ființe din carne și sânge (adică de oameni)» (*Eruv.*, 13b). «Ce semnificația au cuvintele din versetul *Ps.*, 12,8: „Când ticăloșia domnește (*Kerum*) printre fiii oamenilor?". Atunci când un om ajunge să fie nevoit să recurgă la sprijinul aproapelui său, fața sa se schimbă ca un *kerum*. Ce este un *kerum*? Este o pasăre care se găsește în localitățile de pe țărm și care poartă acest

---

[1] În cinstea Șabatului, alimentele trebuiau să fie pregătite într-un mod special.

[2] Tip de muncă înjositoare.

[3] *Authorised Daily Prayer Book*, Ed. Singer, p. 211.

nume[1]. Când soarele strălucește, ea capătă mai multe culori. Iar omul nevoit să primească sprijinul aproapelui său este ca și cum ar fi fost condamnat la două pedepse, a focului și a apei» (*Ber.*, 6b).

Așadar, spiritul de independență este o virtute. Dar prin partea a doua a sa, aforismul lui Hillel pe care l-am citat mai sus ne arată că nu trebuie să mergem până la a crede că individul poate fi disociat de aproapele său. «Fiind pentru mine, ce sunt eu?». Viața a căpătat o dezvoltare atât de complexă, omul simte atâtea nevoi, încât este silit să-și dea seama că o mare parte din confortul său se datorează trudei altora. Un rabin medita: «Cât de mare trebuie să fi fost munca lui Adam până să se poată hrăni cu pâine! El a arat, a semănat, a recoltat, a făcut snopi, a vânturat și a măcinat grăunțele, a cernut făina, a frământat aluatul, l-a copt și în sfârșit a putut mânca pâine. La fel și cu veșmintele, câtă muncă a trebuit să depună până să le aibă! A trebuit să tundă oile, să spele lâna, s-o dărăcească, s-o toarcă și s-o țesă, înainte de a obține un veșmânt pe care să-l poată purta. Dimpotrivă, mie îmi este suficient să mă scol dimineața și găsesc de toate. Toți meseriașii îmi stau la dispoziție, vin la ușa mea, eu doar mă ridic și mă pot folosi de produsele muncii lor» (*Ber.*, 58a).

Fiind conștienți de toate câte le datorează oamenilor de rând, a căror trudă contribuie la asigurarea bunăstării lor, cei bogați ar trebui să atenueze demarcația riguroasă dintre clasele sociale. Un proverb al epocii spunea: «Dacă este înlăturat trupul, la ce mai slujește capul?» (*Geneza R.*, cap. 9). Proverbul insistă asupra interdependenței oamenilor din toate stările. Un alt dicton arată că soarta fiecăruia este solidară cu cea a întregului colectiv: «Când casa se prăbușește, vai de ferestre» (*Exod. R.*, 26, 2).

Dacă individul, chiar atunci când își prețuiește conștiința sa personală, trebuie să înțeleagă că activitatea sa este în slujba colectivității, el trebuie să se ferească de spiritul răufăcător al orgoliului de clasă. Acest punct de vedere a fost expus în chip remarcabil

---

[1] Cuvântul *kerum* trebuie apropiat cu siguranță de grecescul *chroma*, «culoare».

de către rabinii celebrei academii din Iavne: «Eu sunt o creatură a lui Dumnezeu, iar vecinul meu este același lucru; munca mea o fac la oraș, el o face pe a sa pe ogor; mă scol în zori pentru a munci, el — la fel. Dacă el n-ar putea să facă prea bine lucrarea mea, nici eu nu pot face cum trebuie munca lui. Veți spune poate că eu fac lucruri importante, iar el — mărunțișuri. Am învățat că, în această privință, are prea puțină importanță ce fel de treabă faci; ceea ce are importanță este ca fiecare să-și îndrepte inima spre ceruri (să muncească cu tragere de inimă)» (*Ber.*, 17a).

Istoria următoare provine dintr-o autentică inspirație rabinică. Se povestește că un anume Simeon, din orășelul Sihnin, fântânar de meserie, îi spunea odată rabinului Iohanan b. Zakai: «Sunt un om tot atât de mare cât și tine. — Cum așa?, îl întrebă rabinul. — Pentru că munca mea este mai importantă decât a ta pentru comunitate. Când tu spui unui bărbat sau unei femei să folosească apa pentru purificările rituale, eu sunt acela care le-o procură» (*Eccles. R.*, asupra 4, 17). Încă mai semnificativ este un comentariu al versetului: «Domnul este păstorul meu» (*Ps.*, 23, 1): «Nu există pe lume o meserie mai disprețuită decât cea a păstorului, care își trece viața cu toiagul și traista sa; cu toate acestea, David îl numește păstor pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» (*Midraș ad loc.*).

Viața în izolare nu merită trăită. Acest adevăr important a fost descoperit de Honi, înscriitorul de cercuri[1]. Iată ce se povestește despre el: «Toată viața, acest om drept se frământa cu privire la textul care sună așa: „Atunci când Domnul i-a readus pe prinșii în război ai Sionului, parcă visau" (*Ps.*, 126s). El întreba: Oare șaptezeci de ani[2] pot trece ca un vis? Într-o zi, mergând pe un drum, a văzut un om care planta un roșcov. Îi spuse: Acest copac

---

[1] Era un ascet celebru, la care mulțimea recurgea în caz de secetă, pentru ca să intervină spre a se obține ploaia. El înscria atunci un cerc și declara că nu va ieși din acest cerc până ce Dumnezeu nu va trimite ploaia cerută (*Taan.*, 23a). Unii au socotit că trebuie admis că sensul original al numelui său nu era: «înscriitor de cercuri» (care i-a fost dat de legenda ulterioară), ci : «făptuitor de acoperișuri», «puitor de olane», care a fost meseria lui.

[2] Durata captivității babiloniene.

nu dă roade decât după șaptezeci de ani; ești sigur că ai să trăiești destul de mult ca să poți mânca din fructele lui? Omul îi răspunse: Eu am găsit lumea având acești arbori; după cum strămoșii mei i-au plantat pentru mine, tot astfel procedez și eu pentru urmașii mei. După această discuție, Honi se așeză, se hrăni și apoi adormi. În timp ce dormea, s-a format în jurul său o peșteră, astfel încât el scăpa privirii oamenilor. A dormit 70 de ani. Când s-a trezit, a văzut un om care culegea fructele aceluiași roșcov și le mânca. Îl întrebă: Știi cine a plantat acest copac? — Bunicul meu. Honi exclamă: Cu siguranță, 70 de ani au trecut ca un vis. S-a dus apoi la casa sa și-i întrebă pe cei pe care îi găsi acolo dacă mai este în viață fiul lui Honi, cel care înscria cercuri. I se răspunse că fiul său nu mai trăiește, dar că trăiește nepotul său. El îi zise acestuia și oamenilor casei: Eu sunt Honi, dar ei nu vrură să-l creadă. S-a dus apoi la academie, unde i-a auzit pe rabini spunând: Studiile noastre sunt acum tot atât de ușoare ca în epoca lui Honi, cel care înscria cercuri, deoarece atunci când el a intrat la academie, s-a dovedit în stare să rezolve toate greutățile învățaților. El le spuse: Eu sunt acel Honi, dar ei n-au vrut să-l creadă și nu i-au arătat respectul care i se cuvenea. Atunci el Îi ceru lui Dumnezeu (să-l facă să moară), și a murit. De aici vine proverbul: „Viața în societate sau moartea"» (*Taan.*, 23a).

Dintr-un verset al Ecclesiastului: «doi prețuiesc mai mult decât unul» (*Eccles.*, 4, 9) se deducea că este de dorit să ai relații de societate. «De aici vine afirmația că un om trebuie să-și procure un prieten pentru a citi împreună cu el Scrierea Sfântă, a studia împreună *Mișna*, a mânca și a bea împreună, a-și împărtăși secretele» (*Sifra Deuteronom*, par. 305; 120b). Cooperarea și ajutorul reciproc sunt factori esențiali în viață, așa cum spune un proverb: «Dacă tu vrei să duci o povară, vreau și eu același lucru; dacă nu vrei, nu vreau nici eu» (*B.k.*, 92b).

O altă idee la care se face adesea aluzie în același spirit este conformarea la obiceiurile înrădăcinate. «Nu te despărți de comunitate» (*Avot*, 2, 5). Aceasta era părerea lui Hillel. Nu te grăbi să te înfățișezi ca o excepție. «Spiritul unui om trebuie să se pună la unison, în chip armonios, cu cel al aproapelui său» (*Ket.*, 17a).

Tot un proverb dădea următorul sfat: «Când ai intrat într-un oraș, conformează-te legilor lui» (*Geneza R.*, 48, 14).

Învățații găseau sprijin în Biblie pentru părerile lor, câteodată într-o manieră mai ciudată. De exemplu: «Un om n-ar trebui să se îndepărteze niciodată de practica stabilită, iată: când Moise s-a urcat pe munte, n-a mâncat (*Ieșirea*, 34, 28); dar când îngerii oficianți coborau pe pământ, ei se hrăneau (*Facerea*, 18, 8)» (*B.m.*, 86b).

De altfel, se recunoștea că omenirea cuprinde tipuri variate, unele demne de laudă, altele, dimpotrivă: «Printre oameni există patru caractere. Acela care zice: Ceea ce este al meu este al meu, și ce este al vostru este al vostru; omul acesta are un caracter neutru, într-un fel asemenea oamenilor din Sodoma. Acela care zice: Ce este al meu este al vostru, iar ce-i al vostru este al meu, omul acesta este un bădăran. Cel care zice: Ce-i al meu este al vostru, iar ce-i al vostru este al vostru, omul acesta este un sfânt. Cel care spune: Ce-i al vostru este al meu și ce-i al meu este al meu acest om este un rău» (*Avot*, 5, 13).

Cea mai mare comoară pe care o poate dobândi un om este respectul aproapelui său. «Există trei coroane: cea a *Torei*, cea a preoției și cea a regalității, dar coroana unei reputații bune le depășește pe toate» (*Ibidem*, 4, 17). «Care este cariera dreaptă pe care trebuie s-o aleagă un om? Aceea pe care o simte onorabilă pentru el și care îi aduce în acest fel cinstire din partea omenirii» (*Ibidem*, 2, 1). «Cine este onorat? Acela care onorează pe alții» (*Ibidem*, 4, 1).

Se aprecia că oamenii care se arată prietenoși față de tovarășii lor capătă aprobarea lui Dumnezeu. «Acela în care se bucură spiritul celorlalți se bucură și de spiritul Celui omniprezent și reciproc» (*Ibidem*, 3, 13). Este o declarație destul de tipică a rabinilor; ea arată că, după părerea lor, religia nu se ocupă doar de raportul dintre ființa omenească și Creatorul ei, ci și de raporturile omului cu semenii săi.

Iată și alte citate care exprimă aceeași doctrină: «În *Tora*, în profeți și în hagiografi găsim că fiecare om trebuie să-și îndeplinească îndatoririle față de alții întocmai ca și îndatoririle față de Cel Omniprezent. Cum rezultă aceasta din *Tora*? „Tu vei fi fără

cusur față de Domnul și față de Israel" (*Numeri*, 32, 22). Din profeți? „Domnul Dumnezeu o știe și Israel o va ști și el"[1] (*Iosua*, 22, 22). Din hagiografi? „Vei dobândi astfel har și o gândire sănătoasă în ochii Domnului și ai oamenilor" (*Prov.*, 3, 4)» (p. *Șeh.*, 47c).

În ce sens era înțeles versetul 3, 10 din Isaia: «Spuneți despre cel drept că este bun»? În legătură cu acest verset s-au făcut reflecții: «Deci există un drept care este bun și altul care nu e bun! Cel care este bun față de Dumnezeu și față de aproapele său — iată omul drept care este bun. Cel care este bun față de Dumnezeu și rău față de aproapele său — iată omul drept care nu este bun». De asemenea, cu privire la următorul text: «„Vai de răul care este nenorocit!" (sic, *Ibidem*, 11). Există deci un om rău care este nenorocit și altul care nu este nenorocit! Cel care este rău față de Dumnezeu și rău față de aproapele său — iată răul care este nenorocit. Cel care este rău față de Dumnezeu și nu este rău față de aproapele său — iată răul care nu este nenorocit» (*Kid.*, 40a).

Talmudul conține următoarele reguli generale de conduită: «Să fii supus față de un superior, amabil față de omul care te roagă ceva și să-i primești pe toți oamenii cu bunăvoință» (*Avot*, 3, 16). «Un om trebuie să pună totdeauna în răspunsurile sale blândețea care dezarmează mânia, mărește pacea cu frații săi și cu relațiile sale, cu toți, chiar și cu păgânii de pe stradă, în așa fel încât să poată fi iubit acolo-sus, popular pe pământ și plăcut aproapelui său» (*Ber.*, 17a).

Loialitatea strictă față de Stat face obiectul unor prescripții formale: «Roagă-te pentru prosperitatea guvernului; numai temându-se de el, oamenii vor tolera toate celelalte ființe vii» (*Avot*, 3, 2). Talmudul amplifică acest precept: «Tu îi tratai pe oameni la fel ca peștii din mare». (*Habac.*, 1, 14). La fel după cum, printre peștii din mare, cei mari îi înghit pe cei mici, tot astfel fac și oamenii; dacă n-ar fi teama de guvern care îi reține, cei puternici i-ar înghiți pe cei slabi» (*A.Z.*, 4a).

---

[1] Cele două triburi și jumătate care erau acuzate că au construit un altar pentru a se deda unui cult idolatru încercau cu ardoare să se justifice atât în ochii fraților lor, cât și în fața lui Dumnezeu.

Se pare că rabinilor le plăcea ca orice guvernant pus să exercite un post să primească aprobarea divină a funcției sale. Una din cele trei demnități, pe care însuși Dumnezeu le proclamă, este aceea a unui «bun conducător». Ei socoteau că Dumnezeu a mai demonstrat că orice guvernământ trebuie să se asigure că intrarea sa în funcție este aprobată de popor. «Nu trebuie să stabilim un conducător al comunității fără a fi consultată întâi, căci s-a spus: «Aflați că Domnul l-a ales pe Betalel, fiul lui Uri» (*Ieșirea* 35, 30). Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) l-a întrebat pe Moise: «Betalel îți convine?» Moise răspunse" «Stăpâne al universului, dacă îți este plăcut Ție, cu atât mai mult îmi place mie!» Dar Dumnezeu îi zise: «Totuși, du-te și vorbește cu poporul». Moise s-a dus să-l întrebe pe Israel. «Îl acceptați pe Betalel?» Ei răspunseră: «Dacă pentru Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) și pentru tine el este acceptabil, cu atât mai mult ne convine nouă!» (*Ber.*, 55a).

Talmudul merge până la a declara următoarele: «chiar și cel propus izvoarelor este stabilit de către ceruri» (*B.b.*, 91b). Lucrurile stând în acest fel, putem înțelege observații ca acestea: «Acela care se poartă insolent față de un rege este la fel cu cel care se comportă obraznic față de *șehina*» (*Geneza R.*, 94, 9). «Cel care ia parte la o răscoală contra autorității regale făptuiește o jignire pentru care merită moartea» (*Sanh.*, 49a). Acest punct de vedere este coroborat cu exemplul unor eroi biblici. «Să fiți pătrunși totdeauna de respect pentru regalitate, precum stă scris: „Toți acești slujitori ai tăi au coborât la mine..." (*Ieșirea*, 21, 8). Din respect pentru monarh, Moise n-a zis: „Tu (Faraon), tu vei coborî la mine". Aceeași concluzie se poate trage din atitudinea lui Eliahu, care și-a încins mijlocul și a alergat înaintea carului lui Ahab (*Regi*, 18, 46)» (*Zeb.*, 102a).

Conform acestui principiu, o lege se exprimă astfel: «Acela care se referă la regii lui Israel trebuie să spună: „Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Suveran al universului, care ai conferit o parte din gloria Ta celor care te respectă", iar dacă se referă la regii altor neamuri, va spune: „Binecuvântat să fii Tu... care ai conferit creaturilor Tale o parte din gloria Ta". Orice om trebuie să se pună în mișcare și să alerge în întâmpinarea regilor lui Israel, dar nu

numai a lor, ci și în întâmpinarea regilor altor popoare, căci, dacă ești demn, vei ajunge la vremurile lui Mesia, când se va face deosebire între regii lui Israel și cei ai altor neamuri» (*Ber.*, 58a).

Principiul fundamental al conduitei evreului față de Stat este cuprins în această propoziție: «Legea țării face lege» (*B.K.*, 113a). Un evreu care trăiește într-o țară supusă unor legi care se deosebesc de cele ale poporului său este dator să respecte legile țării. Trebuie chiar să fie adaptată legea evreiască legii Statului, dacă aceasta se poate face fără a încălca vreun principiu fundamental al *Torei*. Această regulă este exprimată clar în următorul text: «„Te sfătuiesc să respecți poruncile regelui, și aceasta din pricina jurământului pe care l-ai făcut lui Dumnezeu" (*Eccles.*, 8, 2). Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi spune lui Israel: Te conjur, dacă Statul îți impune niște restricții, nu te răscula în nici un fel contra lor, ci „respectă poruncile regelui". Însă dacă el a hotărât ca tu să anulezi *Tora* și prescripțiile ei, atunci să nu te supui și să-i zici: „sunt dispus să mă conformez decretelor regelui, oricare ar fi voința sa"; totuși, „din pricina jurământului făcut lui Dumnezeu, nu te grăbi să te îndepărtezi de El" (*Ibidem*, 3), căci aceste decrete nu te vor face să neglijezi prescripțiile (lui Dumnezeu), ci ar vrea să te facă să-L renegi pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» (*Tanhuma Noah*, paragr. 10).

În pofida respectului daTorat autorităților stabilite, Talmudul recomandă în chip expres să nu li se solicite favorurile. «Iubește munca, detestă puterea și nu căuta să fii intim cu cei care guvernează» (*Avot*, 1, 10). Se dă și motivul: «Fii rezervat față de cei care guvernează, căci ei nu atrag pe nimeni pe lângă dânșii decât în propriul lor avantaj; luând înfățișarea de prieteni când au interes s-o facă, nu-i mai găsești să te ajute când ai nevoie» (*Ibidem*, 2, 3).

Alt sfat: «Să fii mai degrabă coada unui leu decât capul unui câine» (*Ibidem*, 4, 20). Asta vrea să zică: Să fii mai curând un membru modest într-o ambianță eminentă decât asociat cu oameni inferiori ca să hotărăști orgolios în disputele lor. De asemenea, Talmudul repetă constant că trebuie evitat să se arunce praf în ochi și că trebuie evitate poziții bătătoare la ochi. După Talmud, una din cauzele care scurtează existența este faptul de «a-și da un aer

de superioritate. De ce a murit Iosif înaintea fraților săi[1]? Pentru că își dădea aere de superioritate» (*Ber.*, 35a). «Autoritatea, se spunea, îl învăluie pe cel care o ia» (*Ioma*, 86b) și de fapt, «nu este decât servitute» (*Hor.*, 10ab).

Astfel, nu se urmărește cumva ca oamenii să fie îndemnați să nu-și asume responsabilitatea unei funcții oficiale, ci este condamnată căutarea ei cu patimă, care provine dintr-o ambiție egoistă. Acest punct de vedere este bine exprimat în aforismul care zice: «Acolo unde nu există oameni, străduiește-te să fii om» (*Avot*, 2, 6). În legătură cu aceasta, Tamudul remarcă: «Se poate trage concluzia că acolo unde există un om, nu mai trebuie să fie și altul» (*Ber.*, 63a). Sensul ese următorul: când trebuie făcută o lucrare pentru comunitate, să nu fii prea îngâmfat și nu te băga în față, dar când ceilalți neglijează această activitate, să pornești tu însuți să o duci la bun sfârșit. Mai presus de toate, este important ca asemenea lucruri să fie îndeplinite în chip dezinteresat. «Fie ca toți cei care se ocupă de treburile comunității să o facă în numele cerului, căci atunci meritul părinților lor îi susține și spiritul lor de dreptate persistă pentru totdeauna. Iar în acest caz Dumnezeu îți va spune: te socotesc demn de o răsplată mare, ca și cum tu însuți ai fi îndeplinit toate» (*Avot*, 2, 2).

II. Munca

Omul este dator să muncească, nu numai pentru a câștiga cele necesare traiului său, ci și pentru a-și aduce contribuția la menținerea ordinei sociale. Așa cum am văzut, deși studierea *Torei* era lăudată ca fiind cea mai recomandabilă dintre toate ocupațiile, rabinii aveau destul de mult simț practic pentru a înțelege că însăși existența lumii ar deveni o imposibilitate dacă toți oamenii s-ar consacra exclusiv unor cercetări în domeniul spiritual. Din acest punct de vedere decurge următorul aforism: «Studierea *Torei* aso-

---

[1] Aceasta se deduce din *Ieșirea*, 1, 6: «Iosif a murit, și (după aceea au murit) toți frații săi».

ciată cu o oarecare ocupație temporală trebuie privită ca ceva foarte bun, deoarece munca pe care o pretind ambele ocupații face ca omul să fie mai puțin supus tentației de a păcătui. Studierea *Torei* neînsoțită de altă muncă s-ar dovedi ceva neserios și l-ar lăsa pe om pradă ispitei de a păcătui» (*Avot*, 2, 3).

Iată calea dreaptă de mijloc recomandată pentru un om obișnuit, în această privință: «Dacă omul învață două paragrafe ale Legii în cursul dimineții și seara mai studiază alte două paragrafe, iar în restul zilei își face munca, este ca și cum ar fi dus la îndeplinire *Tora* în întregul ei» (*Tanhuma Beșalah*, paragr. 20). Din următorul citat se cuvine, poate, să discernem un protest rabinic contra existenței pe care o duceau cei care se abțineau de la orice muncă seculară, dedându-se exclusiv reflecțiilor și speculațiilor spirituale: «Mai important este cel care culege roadele trudei sale decât acela care se teme de ceruri; într-adevăr, despre acesta din urmă stă scris: „Ferice de omul care se teme de Domnul Dumnezeu" (*Ps.*, 112, 1), iar despre cel dintâi citim: „Când te bucuri de roadele muncii tale, ești fericit și îți merge bine" (*Ps.*, 128, 2), adică ești fericit pe lumea asta și îți va merge bine în lumea care va să vină. După cum se vede, în ce privește omul care se teme de ceruri nu stă scris „îi va merge bine"» (*Ber.*, 8a).

Ideea despre demnitatea muncii străbate constant literatura talmudică. «Mare este munca, deoarece ea îi cinstește pe meșteșugari» (*Ned.*, 49b) este un laitmotiv în această privință. Trebuie să fie așa, deoarece munca este un element important al planului divin referitor la om. Iată o omelie privitoare la *dictum*-ul rabinic «Să iubești munca»: «Însuși Adam nu s-a hrănit înainte de a fi muncit, după cum stă scris: „Domnul Dumnezeu l-a luat pe om și l-a așezat în grădina Edenului ca s-o lucreze și s-o păzească" (*Facerea*, 2, 15), iar după aceea stă scris: „Vei putea mânca din orice pom din grădină" (*Facerea*, 2, 16). Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) n-a făcut să strălucească *șehina* asupra israeliților decât după ce au muncit, așa cum stă scris: „Să-mi facă un sanctuar pentru ca să pot sălășlui printre ei" (*Ieșirea*, 25, 8). Ce trebuie să facă un om atunci când nu este folosit? Dacă are o curte sau un câmp părăsit, lăsat în paragină, să muncească acolo, așa cum

stă scris: „Să muncești șase zile și să-ți faci lucrul tău" (*Ibidem*, 20, 9). De ce au fost adăugate cuvintele «și să-ți faci lucrul tău»[1]? Pentru a arăta că, dacă ai o curte sau un câmp mai mult sau mai puțin lăsat în paragină, trebuie să te preocupi să le aduci îmbunătățiri. Un om nu moare decât prin trândăvire» (*A.R.N.*, 11).

Potrivit unei legende, «când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a spus lui Adam că pământul îi va produce „spini și pălămidă", ochii acestuia s-au umplut cu lacrimi și el a întrebat: Doamne, Stăpâne al lumii, voi mânca aceeași hrană ca și asinul meu? Dar când Dumnezeu a adăugat: „Îți vei mânca pâinea în sudoarea feții tale" (*Ibidem*, 19), sufletul lui Adam s-a înseninat de îndată» (*Pes.*, 118a). Morala: prin muncă omul se ridică deasupra regnului animal.

Într-adevăr, munca este însăși baza existenței omenești. «Alege deci viața» (*Deuteronom*, 30, 18), adică o meserie — așa este exprimată această idee, cu tot atâta eleganță cât și tărie. «O binecuvântare nu strălucește decât pe munca mâinilor omului» (*Tosifta Ber.*, 7, 8) — altă afirmație care subliniază că munca este drumul ce duce spre fericire. Legea decretează că, chiar dacă un bărbat poate da femeii sale o sută de servitori, ea trebuie totuși să facă o parte din munca necesară casei, deoarece «trândăvirea duce la desfrâu și nebunie» (*Ket.*, 5, 5).

Locul important pe care îl ocupă munca în cadrul universului este, de altfel, subliniat de felul în care este comentat textul biblic: «Dumnezeu s-a arătat noaptea în vis lui Laban și i-a zis: Ferește-te să spui o vorbă rea lui Iacob (*Facerea*, 31, 24). Textul ne învață în continuare că meritul muncii conduce la o poziție care n-ar putea fi atinsă doar prin meritele strămoșilor. Într-adevăr, textul continuă astfel: Dacă n-aș fi avut cu mine pe Dumnezeul tatălui meu, pe Dumnezeul lui Abraham, pe Acela de care se teme Isaac, mi-ai fi dat drumul acum cu mâinile goale (*Ibidem*, 42). Așadar,

---

[1] O adevărată axiomă a exegezei rabinice pretinde că Biblia nu conține nici o vorbă de prisos și nici o tautologie. În acest spirit, «a munci» ar desemna ocupația obișnuită pentru subzistență, iar «a face» se aplică la ceea ce noi am numi timp economisit.

meritul strămoșilor i-a adus doar protecția bunurilor sale. Însă textul continuă: Dar Dumnezeu a văzut suferința mea și truda mâinilor mele și te-a dojenit noaptea trecută (*Ibidem*). Aceasta arată că Dumnezeu l-a mustrat pe Laban că l-a nedreptățit pe Iacob, în legătură cu munca mâinilor sale. În acest fel, El a declarat că un om n-are voie să spună: Voi mânca, voi bea și mă voi simți bine, fără să mă obosesc, deoarece cerurile se vor îndura de mine. Iată de ce stă scris: Tu ai binecuvântat munca mâinilor sale (*Iov*, 1, 10); un om trebuie să muncească cu mâinile sale și atunci Dumnezeu îi va asigura binecuvântarea» (*Tanhuma Vaiețe*, paragr. 13).

Potrivit unei zicale populare, «cine n-a muncit nu va mânca» (*Geneza R.*, 14, 10). Mai mult decât atât, omul nu trebuie să facă din nevoile sale personale motivul pentru a munci. Ideea aceasta este indicată în chip delicat printr-o istorioară. «Împăratul Hadrian se plimba pe țărm, în apropiere de Tiberiada. Văzu un bătrân care săpa pământul pentru a planta copaci. „Bătrâne, îi spuse el, dacă ai fi muncit atunci când ai fost tânăr, n-ai fi fost nevoit să te chinui în felul acesta la bătrânețe. — Am muncit tot atât de mult când am fost tânăr, răspunse moșneagul, dar Domnul din ceruri s-a purtat față de mine după cum i-a fost voia". Hadrian îl întrebă ce vârstă are și află că are 100 de ani. „O sută de ani și te mai chinui să sapi pământul pentru a planta copaci? Îți închipui că o să mănânci din roadele lor? — Dacă o să merit, voi mânca; dacă nu, așa cum părinții mei au trudit pentru mine, tot așa muncesc și eu pentru copiii mei"» (*Levit. R.*, 25, 5).

Rabinii nu numai că proslăveau în acest fel munca manuală, dar își și potriveau faptele cu învățătura pe care o predicau. Ni se spune că dacă unii dintre ei făceau parte din familii avute, majoritatea era alcătuită din meseriași umili, care își câștigau cu greutate cele necesare traiului. Am menționat mai înainte istoria sărăciei lui Hillel. Dintre ceilalți rabini, despre Akiva se spune că își câștiga cele necesare făcând zilnic un pachet de lână pe care îl vindea (*A.R.N.*, 6), Iosua fabrica mangal și trăia într-o încăpere cu pereții mânjiți în întregime din această pricină (*Ber.*, 28a); Meir era scrib (*Eruv.*, 13a); Jose b. Halafta — lucrător în piele (*Șab.*, 40b); Iohanan făcea sandale (*Avot*, 4, 14); Iuda era brutar (p. *Hag.*,

77a); Abba Saul avea o stare foarte umilă, fie că frământa aluat, fie că era gropar (*Pes.*, 54a; *Ned.*, 24b).

În secolul I al erei actuale, Josephus declara cu privire la poporul evreu: «În ce ne privește, nu ne place să ne ocupăm cu negustoria, deoarece, locuind într-o țară fertilă, ne mărginim să practicăm agricultura» (*C. Apion*, 1, 12). Poate că această afirmație este prea generală, dar este aici locul să remarcăm că, de obicei, când Talmudul se referă la oameni care își fac munca, este vorba de munci din agricultură. Pasajul pe care l-am citat în altă parte, relativ la stabilirea unei «bariere pentru *Tora*», este dovada acestui fapt, întrucât vorbește despre «un om care se întoarce seara de pe câmp» (*Ber.*, 4b). La fel stau lucrurile cu spusele rabinului din Iabne: «Munca mea este în oraș, a lui — la țară» (*Ibidem*, 17a).

În ce privește meritul vieții prin agricultură, în comparație cu alte munci manuale și cu negustoria, părerile rabinilor apar ca foarte diferite. Pe de o parte, întâlnim afirmații precum: «Lucrătorii din toate stările vor reveni în cele din urmă la pământ. Un om care nu posedă măcar o bucățică de pământ nu este în realitate om» (*Ieb.*, 63a). Dar, în Palestina, versetul din *Plângeri*, 1, 14: «Domnul m-a dat în mâinile acelora cărora nu pot să le stau împotrivă» era aplicat unuia a cărui subzistență depindea de banii săi (*Ibidem*, 63b), nu de agricultură. Pe de altă parte, unii declarau tot atât de energic că «nu există muncă mai modestă decât cultivarea pământului. O sută de *zuz* investiți în afaceri pot procura cu ce să mănânci și să bei în fiecare zi, în timp ce aceeași sumă, consacrată agriculturii, va produce abia atât cât să trăiești cu sare și legume; și, în plus, trebuie să și dormi pe pământ ca să-ți supraveghezi noaptea recolta și să eviți conflicte cu vecinii» (*Ibidem*, 63a). Un rabin încearcă o împăcare, recomandând următoarele: «omul să-și împartă avutul în trei părți și să plaseze o treime în agricultură, o treime în afaceri, iar ultima treime s-o păstreze pentru cazuri de nevoie» (*B.m.*, 2a).

În special atunci când venitul pământului este mic, capătă multă atracție securitatea oferită de altă meserie manuală. Un proverb zice: «Foametea a ținut șapte ani, dar n-a atins ușa mese-

riașului» (*Sanh.*, 29a). El suferă mai puțin de crizele care îl lovesc cu asprime pe cultivator.

Vorbind despre muncă, rabinii spuneau: «Orice om are obligația să-și învețe fiul o meserie. Cel care nu-și îndeplinește această obligație își învață fiul să devină hoț. Cel care are o meserie în mâinile sale seamănă cu o vie bună, îngrădită, în care nu pot pătrunde vite și alte animale și nici trecătorii nu pot lua nimic din ea. Dar cel care n-are meserie în mâinile sale seamănă cu o vie ale cărei garduri sunt răsturnate și în care intră vite și alte animale după voia lor, iar trecătorii pot privi înăuntrul ei și pot lua cât le place» (*Tosifta Kid.*, 1, 11).

Înțelepții Talmudului făceau deosebire între diferitele ocupații care puteau fi alese: unele erau recomandate, altele – condamnate. «Omul nu trebuie să-și învețe fiul într-o meserie care să-l pună în tovărășia unor femei. Trebuie să-l învețe o meserie curată și mănoasă. Omul nu trebuie să-și învețe fiul să fie conducător de măgari, cămilar, marinar, bărbier, cioban sau buticar — acestea fiind ocupații ale hoților. Un alt rabin face următoarea observație: Cei mai mulți conducători de măgari sunt oameni răi; majoritatea cămilarilor sunt cinstiți; cei mai mulți marinari sunt oameni pioși; cei mai buni medici sunt sortiți ghehenei; cel mai cinstit dintre măcelari este tovarăș de-al lui Amalek» (*Kid.*, 4, 14). Altă părere a unui rabin: «Nici o meserie nu va pieri de pe lume. Ferice de cel care își vede pe cei apropiați lui având ocupații onorabile și vai de acela care îi vede obligați la o muncă înjositoare. Lumea nu se poate lipsi nici de tăbăcar, nici de cel care face parfumuri, dar ferice de cel care exercită meseria de a face parfumuri și vai de cel care o exercită pe cea de tăbăcar» (*Ibidem*, 82b).

Talmudul încearcă să explice de ce unii oameni își aleg o muncă pe care toată lumea o socotește ca neplăcută. Ce semnificație au următoarele spuse din Biblie: «El a făcut toate lucrurile frumoase la vremea lor» (*Eccles.*, 3, 11)? Spusele acestea ne învață că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a făcut ca orice muncă să pară plăcută celui care o îndeplinește» (*Ber.*, 43b).

Un mijloc de a-și câștiga traiul pe care rabinii îl condamnă cu toată asprimea este cămătăria. Mărturia cămătarilor nu era ac-

ceptată la tribunale (*Sanh.*, 3, 3). «Iată care este orbirea cămătarilor: Dacă un om afirmă despre unul din tovarășii săi că este un ticălos, acesta îl poate da în judecată până la a face să i se retragă și mijloacele de a-și câștiga traiul. Cămătarii procedează altfel: ei iau martori, aduc un scrib, pană, cerneală, stabilesc și pecetluiesc un document prin care, de fapt, cămătarul îl neagă pe Dumnezeul lui Israel (un document conținând minciuni). Despre cel care are bani și dă cu împrumut fără a cere dobândă, stă scris: „Cel care nu cere dobândă pentru banii săi... nu se va clătina niciând (*Ps.*, 5, 5). De aici puteți trage încheierea că acela care împrumută cu dobândă va pierde ceea ce posedă» (*B.m.*, 17a). «Cămătarii sunt asemenea celor care varsă sânge omenesc» (*Ibidem*, 61b). «Pe acela care percepe dobândă Scrierea Sfântă îl condamnă ca și cum ar fi comis toate faptele rele și toate încălcările poruncilor, căci stă scris: „Împrumută cu dobândă și ia camătă; s-ar putea oare să trăiască un astfel de fiu? Nu va trăi; el a săvârșit toate aceste fărădelegi" (*Ieșirea*, 18, 13b). Dar celui care împrumută fără dobândă, Domnul i-o va lua în socoteală, ca și cum ar fi îndeplinit toate preceptele, căci stă scris: „El n-a făcut camătă cu banii săi, etc."» (*Exod. R.*, 31, 13).

III. Stăpân și muncitor

Raporturile dintre patroni și angajații lor sunt definite în chip riguros de către Talmud, care specifică cu mare precizie răspunderile fiecăruia dintre ei. Angajarea este considerată ca un contract între cele două părți, fiecare trebuind să-l respecte cu strictețe. Reținerea de către patron a salariului muncitorului sau neîndeplinirea de către angajat a sarcinii pentru care s-a angajat sunt considerate fraude.

Datorii ale patronului: El este obligat să se conformeze obiceiurilor care reglementează munca în zona în care își are sediul. «Acela care angajează muncitori în slujba sa și le poruncește să înceapă munca devreme și s-o termine târziu nu are permisiunea să-i silească (să depășească numărul obișnuit de ore de muncă).

Dacă obiceiul este ca muncitorii să primească de mâncare, el trebuie să-i hrănească; dacă se obișnuiește să li se dea ceva dulce după masă, el trebuie să se conformeze; totul trebuie să se petreacă potrivit cu practica din regiune» (*B.m.*, 7, 1).

Patronul este dator să aibă grijă de muncitorii care lucrează pentru el. Dacă se întâmplă un accident, el nu trebuie să se mărginească doar la îndeplinirea obligațiilor legale. Iată o istorioară care ilustrează bine această datorie: «Comisionarilor angajați de Rabba bar Bar Hana li s-a întâmplat odată să sfărâme un butoi de vin care îi aparținea lui Rabba. Pentru a-i pedepsi, el le confiscă veșmintele. Muncitorii s-au plâns lui Rab, care porunci patronului să le înapoieze veșmintele. Așa este legal? întrebă acesta. — Da, răspunse Rab, căci stă scris: „Tu să umbli pe calea oamenilor de bine"[1] (*Prov.*, 2, 20). Patronul le înapoie hainele. Atunci muncitorii spuseră: Suntem săraci; am muncit toată ziua și suntem flămânzi, ducem lipsă de toat». Rab îi zise lui Rabba: Plătește-le leafa. — Așa spune legea? întrebă acesta. — Da, căci stă scris: „Să ții cărările celor drepți" (*Ibidem*)» (*B.m.*, 83a).

Înainte de toate, patronii au obligația să plătească retribuția pentru munca efectuată, îndată ce este terminată. Legea scrie următoarele: «Muncitorul angajat pentru o zi își primește salariul în cursul nopții care urmează; dacă este angajat pentru o noapte, va primi salariul în cursul zilei care urmează; dacă este angajat cu ora, i se va plăti salariul în cursul zilei sau al nopții care urmează; dacă este angajat pentru o săptămână, o lună, un an sau o perioadă de șapte ani, el își va primi salariul cuvenit în ziua în care s-a încheiat perioada de angajare, adică în cursul zilei dacă ea s-a încheiat ziua, noaptea dacă ea se termină în timpul nopții» (*B.m.*, 9, 11).

Amânarea plății salariului dincolo de timpul fixat era condamnată ca păcatul săvârșit de un păgân și criticată fără cruțare. «Cel care amână plata muncitorului angajat încalcă unele porunci ale *Torei*: „Să nu asupreși pe simbriașul sărac și nevoiaș"

---

[1] Aceasta vrea să spună că oamenii buni nu trebuie să insiste strict asupra dreptului, ci trebuie să arate indulgență atunci când își prezintă exigențele.

(*Deuteronom*, 24, 14). „Să nu amâni pentru a doua zi plata angajatului" (*Levit., loc. cit.*). „Să-i dai plata în cursul zilei" (*Deuteronom*, 24, 15). „Înainte de apusul soarelui" (*Ibidem*)» (*B.m.*, 111a). Alte texte în legătură cu plata angajaților: «Israel a fost izgonit în exil pentru că a amânat plata simbriașilor» (*Plângeri R.*, despre 1, 3). «Acela care amână plata unui angajat procedează ca și cum i-ar lua viața (literal: *sufletul*)». Un rabin afirmă că aceste cuvinte semnifică, de fapt, ca și cum și-ar lua propria viață, deoarece stă scris: «Nu despuia pe sărac... căci Domnul îi va apăra pricina și va lua viața celor care l-au despuiat» (*Prov.*, 22, 22s). Și alt rabin apreciază că nu este vorba de cel care a fost nedreptățit, căci stă scris: «Aceasta este soarta oricărui om lacom de câștig; lăcomia aduce pierderea celor care i se dedau» (*Ibidem*, 1, 11) (*B.m.*, 11a).

Datoriile angajaților: știind că ceea ce s-a cerut de la ei este timpul și energia lor, ei trebuie să le ofere în chip cinstit, în schimbul simbriei pe care o primesc. A nu munci cât poți mai bine este o înșelătorie, asemenea celei a negustorului care nu măsoară exact marfa sa. Aceasta este opinia rabinilor nu numai în teorie, ci și în practică, așa cum se vede din istorioarele următoare:

Se povestește despre Abba Iosif zidarul că niște oameni au venit să-i ceară părerea despre o anumită treabă și că l-au găsit muncind pe o schelărie. «Trebuie să te întreb ceva», îi spuse cel care i se adresa. — «Nu pot coborî, răspunse el, pentru că sunt angajat pentru toată ziua» (*Exod. R.*, 13, 3). El era convins că nu are dreptul să folosească ceva din timpul care aparținea patronului său, pentru a rezolva alte probleme care îi erau supuse.

Altă istorioară, de același fel: «În timpul unei secete, s-a întâmplat ca rabinii să trimită doi dintre instructorii lor la Abba Hilkia, nepotul lui Honi, cel care înscria cercuri, pentru a-i cere să se roage ca să vină ploaia. Cei doi instructori l-au căutat acasă și nu l-au găsit. Au aflat că este pe ogor și l-au văzut arând. Îl salutară, dar el nu le dădu nici o atenție. Când s-a întors acasă, ei l-au întrebat de ce n-a ținut seama de salutul lor. El răspunse: «M-am angajat pentru toată ziua; deci m-am gândit că n-am dreptul să întrerup munca» (*Taan.*, 23ab).

O regulă avea ca temei principiul următor: «Omului nu-i este îngăduit să muncească noaptea pe ogorul său și în ziua care urmează să fie angajatul altuia. El n-are dreptul să flămânzească sau să-și impună restricții care îi scad randamentul daTorat celui care l-a angajat» (p. *Dammai*, 26b). Din același motiv, legea talmudică permitea muncitorilor să facă o parte din rugăciunile zilnice în timpul cât se aflau pe vârful unui copac sau pe o schelărie (*Ber.*, 2, 4) și să scurteze rugăciunile de mulțumire de după mese (*Ibidem*, 45b). Alt principiu: «Cine încalcă instrucțiunile celui care l-a angajat este socotit un pungaș» (*B.m.*, 78a, b).

În afară de muncitorii angajați erau folosiți la muncă sclavi, fie evrei, fie păgâni. Talmudul formulează reguli precise asupra felului în care să fie tratați. În primul rând, sclavul evreu. După legea biblică, un evreu poate înceta să mai fie un om liber în unul din următoarele două cazuri: fiind în stare de mizerie, el se poate vinde pentru a fi hrănit și a avea locuință; sau poate fi vândut din ordinul unui tribunal ca pedeapsă, pentru că s-a făcut vinovat de furt. A se lipsi singur de libertate era socotit ceva blamabil, condamnabil. Concluziei din *Ieșirea*, 21, 6: «Stăpânul său să-i găurească urechea cu o sulă» i se dădea următoarea interpretare simbolică: «Într-adevăr, pentru ce a fost aleasă dintre toate organele corpului tocmai urechea? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a spus: „Urechea a auzit vocea mea pe muntele Sinai când am proclamat: Copiii lui Israel sunt numai sclavii mei" (*Levit.*, 25, 55); ei nu sunt robii unor robi, dar dacă un om își dă un stăpân, trebuie ca urechea să-i fie găurită. Dar pentru ce aceasta trebuie să se facă numai la ușă sau la stâlpul ușii și nu în altă parte a casei? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a spus: Ușa și stâlpul ei au fost martorii mei în Egipt când am trecut printre cei doi stâlpi ai ușii și am declarat că Israel mă va sluji și nu va fi robul unor robi, atunci când l-am condus de la robie la libertate; de aceea, când cineva își dă un stăpân, trebuie ca el să aibă urechea găurită în fața ușii sau a stâlpului» (*Kid.*, 22b).

Mult mai rău era cazul în care un evreu se vindea în vederea unui câștig personal. În legătură cu spusele: «dacă fratele tău sărăcește și ți se vinde» (*Levit.*, 25, 30), rabinii fac observația că «deci

nu este permis unui om să se vândă cu scopul de a aduce bani în punga sa, de a cumpăra vite sau de a-și procura mobilă sau o casă» (*Sifra ad loc.*).

Munca pe care un stăpân o putea impune unui sclav evreu era supusă unor restricții. «El va sluji șase ani» (*Ieșirea*, 21, 2); aș putea trage concluzia că el are de făcut o muncă ce revine unui sclav (păgân), de aceea textul precizează: «nu-i vei impune munca unui rob» (*Levit.*, 25, 39). De aici s-au dedus următoarele: el nu va fi silit să spele picioarele stăpânului său, să-l încalțe cu sandalele, să ducă pentru el vasele la baie, să-l sprijine la urcatul unei scări sau să-l transporte într-o litieră sau într-un fotoliu — toate acestea fiind lucruri pe care sclavii le fac pentru stăpânii lor (*Meh. ad loc.*; 75ab).

Cu privire la același text din *Ieșirea*, găsim următorul comentariu: «Aș putea înțelege de aci că textul se referă la cazul în care sclavul evreu ar fi silit să îndeplinească o sarcină care înseamnă înjosirea lui. De aceea, Scrierea Sfântă declară: «El va fi la tine la fel ca un angajat cu simbrie, ca acela care are acolo locuința sa» (*Levit.*, 25, 40). Așa cum nu-ți este îngăduit să schimbi după placul tău genul de muncă al unui angajat pe care l-ai tocmit, tot astfel nu vei impune unui sclav evreu altă muncă decât cea pe care o făcea în mod obișnuit. De aceea s-a spus că un stăpân nu trebuie să silească sclavul său evreu să facă vreo muncă în slujba publicului, precum munca de croitor, de băieș, de bărbier, de măcelar sau de brutar. Dacă ocupația lui, înainte de a deveni sclav, era una dintre acestea, el poate s-o îndeplinească și acum la porunca stăpânului său, dar acesta nu poate în nici un fel să schimbe lucrarea care trebuie făcută pentru el. «Ca un angajat, ca acela care locuiește la tine», ca un om tocmit să muncească ziua, nu și noaptea, așa stau lucrurile și pentru sclavul evreu» (*Meh., loc. cit.*).

În ce privește tratamentul general al sclavului evreu, regula este: «Pentru că se simte bine la tine» (*Deuteronom*, 15, 16). Hrana: nu-i vei da să mănânce pâine mucegăită dacă tu mănânci pâine proaspătă; nu-i vei da să bea vin nou dacă tu te bucuri de vin vechi. Nu te vei culca pe o saltea moale, iar el să doarmă pe

paie. De aici, zicala: «Cel care ia un sclav evreu își dă sieși un stăpân» (*Kid.*, 20a).

Sfârșitul serviciului sclavului evreu era reglementat de ordonanța biblică cuprinsă în *Ieșirea*, 21, 2 ss, și în *Levit.*, 25, 30 ss. Dar Talmudul interpretează legea cât mai mult cu putință în favoarea sclavului. «Să-ți slujească șase ani, dar în anul al șaptelea să-i dai drumul de la tine și să fie slobod», zice *Deuteronom*, 15, 12. Dacă a fugit, dar s-a întors, cum vom ști că el trebuie să completeze numărul anilor săi de muncă? Ne orientăm după textul care zice: «El îți va sluji șase ani». Dacă s-a îmbolnăvit și apoi s-a însănătoșit, Talmudul discută cum să fie compensată durata indisponibilității sclavului evreu, subliniind textul care declară că «în al șaptelea an el va fi eliberat cu desăvârșire» (*Sifre ad loc.*, 118, 99a). Sunt date indicații pentru cazurile în care indisponibilitatea din cauză de boală are o durată lungă (*Kid.*, 17a).

Dacă stăpânul moare, sclavul evreu rămâne în serviciul fiului acestuia până la expirarea termenului, dar nu în serviciul fiicei stăpânului sau al altor moștenitori (*Ibidem*, 17b).

În privința sclavului a cărui ureche a fost găurită, Biblia poruncește ca «el să rămână totdeauna în slujba stăpânului său» (*Ieșirea*, 21b), dar rabinii înțelegeau cuvântul «totdeauna» în sensul de: până la anul jubileului, când își va recăpăta libertatea. Mai mult decât atât, întrucât textul zice: «în slujba *sa*», rabinii trăgeau concluzia că, după primii șase ani, sclavul nu mai era obligat să slujească fiul sau fiica stăpânului sau pe alt moștenitor, iar moartea stăpânului îl elibera (*Meh. ad loc.*; 77b). Când un sclav și-a încheiat timpul de serviciu, Biblia poruncește să nu i se dea drumul cu mâinile goale (*Deuteronom*, 15, 13s), iar Talmudul fixează la 30 de sicli suma care să-i fie dată (*Kid.*, 17a).

Posedarea unui sclav păgân era, de asemenea, reglementată prin lege: «El este cumpărat după ce a fost căutat sau după întocmirea unui contract sau prin serviciul de fapt» (*Kid.*, 1, 3). Prețul era apreciat în medie la 30 de *sela* (cam patru franci); era suma pe care o primea ca despăgubire proprietarul unui sclav sau unei sclave care a fost ucis(ă) de către un bou prin lovituri cu coarnele (*B.K.*, 4, 8). În Talmud a fost păstrat un model de contract pentru

cumpărarea unui sclav; iată-i conținutul: «acest sclav a fost înrobit pe cale legală; este cu totul exclus de la orice drept de libertate și de la orice rechiziție din partea regelui sau reginei[1]. Nu poartă asupra lui semnul nimănui (în afară de semnul cumpărătorului); nu are nici un defect fizic și nu are nici un furuncul care să indice o lepră, fie nouă, fie veche» (*Ghit.*, 91b). Iată și definirea celei de-a treia metode de cumpărare: «Cum este cumpărat el prin serviciu de fapt? Dacă scoate sandalele stăpânului său sau poartă în urma lui vasele la baie, dacă îl dezbracă, îl spală, îi unge corpul, îi îngrijește părul, îl îmbracă, îl încalță cu sandalele, îl poartă. Prin aceste mijloace proprietarul stabilește că îl poate revendica» (*Kid.*, 22b), deoarece acesta este serviciul normal al sclavilor.

În statutul sclavului păgân, punctul care este important de subliniat este acela că, deoarece aparține unei case israelite, el este supus mai multor prescripții biblice. Deși nefiind considerat un membru al comunității, el era cuprins în sânul ei în anumite privințe. În această calitate, prima obligație la care era supus nu era alta decât circumcizia. Talmudul își pune întrebarea dacă el poate fi circumcis contra voinței sale. Regula admisă în genere este următoarea: «Dacă un sclav este cumpărat de la un păgân și nu vrea să se lase circumcis, stăpânul îl va răbda 12 luni, la capătul cărora, dacă refuză în continuare, va fi vândut din nou unor păgâni» (*Ieb.*, 48b).

După ce a fost circumcis, sclavul păgân va avea același statut civil și religios ca sclavul israelit. El nu era admis să depună mărturie în fața unui tribunal (*R.H.*, 1, 8). Într-o plângere pentru daune pe care i le-a produs o persoană, alta decât stăpânul său, el nu primea nici o despăgubire «pentru pierdere de demnitate» (vezi capitolul *Dreptul civil*) (*R.K.*, 8, 3). Nu putea cumpăra vreo proprietate în contul său propriu. «Ceea ce a cumpărat un sclav a cumpărat stăpânul său» (*Pes.*, 88b), care o ia în posesie.

Din punct de vedere religios, acest sclav nu era obligat să se ducă la templu cu ocazia celor trei mari sărbători anuale (*Hag.*, 1, 1). Ca și femeile și minorii, el nu avea obligația să recite unele

---

[1] Adică nu poate fi încorporat în slujba guvernului sau întemnițat ca criminal.

părți ale liturghiei zilnice, nici să poarte filacterele (*Ber.*, 3, 3). Nu putea fi cuprins în numărul celor trei persoane, cerute pentru recitarea, cu totul formală, a rugăciunilor de mulțumire de după masă (*Ibidem*, 7, 2). Dar sclavilor le era îngăduit să formeze acest cvorum între dânșii (*Ibidem*, 45b). În ce privește cei zece bărbați adulți a căror prezență era necesară pentru o slujbă religioasă în comun, iată ce spune Talmudul: «Pot fi admiși nouă oameni liberi și un sclav pentru a avea cvorumul. Contra acestei păreri, se povestește că r. Eliezer, venind într-o sinagogă unde nu se găseau zece bărbați, și-a pus în libertate sclavul pentru a se putea completa numărul cerut. Fiind eliberat, el a putut fi numărat printre cei zece, dar dacă n-ar fi fost eliberat, el n-ar fi putut să fie socotit printre ei[1]. Lipseau două unități pentru a completa cvorumul; rabinul a eliberat deci un sclav și a îndeplinit obligația de a fi zece, folosind pentru el alt sclav pe care îl avea» (*Ibidem*, 47b). Se vede astfel că, numai eliberat, un sclav putea lua parte la formarea cvorumului într-o sinagogă; toți rabinii erau de acord că opt oameni liberi și doi sclavi nu răspundeau exigenței legii.

Nici cinstirile funebre nu erau acordate sclavilor, în afară de unele cazuri excepționale. «Când a murit Tabi, sclavul lui r. Gamaliel, acesta a acceptat să primească condoleanțe pentru el. Discipolii îi spuseră atunci: „Maestre, ne-ai învățat că nu trebuie să acceptăm condoleanțe pentru moartea unor sclavi. — Dar acesta, sclavul meu Tabi, nu era ca ceilalți, răspunse r. Gamaliel, el era un om de merit» (*Ber.*, 2, 7). Iată cum se procedează potrivit Talmudului: «Pentru înmormântarea sclavilor, indiferent de sex, nu ne orânduim în șiruri în cinstea lor[2] și nu rostim asupra lor binecuvântarea celor mâhniți[3], nici condoleanțele de doliu. S-a în-

---

[1] Aceasta dovedește că un sclav nu poate fi numărat pentru a obține cvorumul; altfel, n-ar fi fost necesar ca rabinul să-l elibereze anume pe sclavul său.

[2] Exista, și încă mai există, obiceiul ca amicii care asistă la înmormântare să se rânduiască în două șiruri, între care treceau cei îndurerați, cărora le exprimau condoleanțe.

[3] Binecuvântarea este pronunțată după masa luată la întoarcerea de la cimitir. Condoleanțele sunt următoarea formulă: Fie ca Atotputernicul să vă mângâie în mijlocul celorlalți îndurerați din Sion și din Ierusalim.

tâmplat ca, la moartea unei sclave a lui rabi Eliezer, să vină la el discipolii săi pentru a-i exprima simpatia lor. El a ieșit în curte, dar ei l-au urmat. El a intrat în odaia prietenilor; ei l-au urmat și acolo. Atunci el le spuse: „Mi se pare că vreți să vă opăresc cu apă clocotită[1], dar nu veți căpăta nici apă caldă. Nu v-am spus că la moartea unui sclav, de un sex sau de celălalt, nu este cazul să ne rânduim în șiruri pentru ei, nici să pronunțăm asupra lor binecuvântări și condoleanțe de doliu? Ce să spunem despre ei? Ceea ce zicem cuiva care și-a pierdut boul sau măgarul: „Fie ca Atotputernicul să repare pierderea"».

Iată o altă învățătură: Nu trebuie să pronunțăm o oratie funebră pentru sclavi de un sex sau de celălalt. R. Iose zicea: Dacă a fost un om de merit, zicem despre el: Ah! persoana bună și credincioasă, căreia îi plăcea munca sa. Rabinul a fost întrebat: În acest caz, ce ar spune despre oamenii de merit care nu au fost sclavi?[2].

Iată încă o învățătură: «Nu se cuvine să spunem despre sclavi: că au avut tatăl cutare, mama cutare. R. Gamaliel obișnuia totuși să-și numească sclavii în acest fel: oare aceasta nu scădea importanța acestei învățături? Nu; situația este deosebită, deoarece era vorba de oameni foarte respectați» (*Ibidem*, 16b).

În general, reglementările care se aplicau femeilor (vezi mai sus!) erau în vigoare și în ce privește sclavele; astfel, ele erau scutite de respectarea poruncilor care trebuiau îndeplinite într-un anumit moment al zilei.

Bunăstarea sclavului era supravegheată cu grijă și nu era lăsată la bunul plac al stăpânului. Și sclavului păgân i se aplica legea care spunea: «Dacă un om își lovește sclavul și acesta moare sub mâna stăpânului, acesta va fi pedepsit» (*Ieșirea*, 21, 20), ne arată în chip explicit *Meh. ad loc.*; 83a. La fel și în cazul prevăzut în *Ieșirea*, 21, 26, unde se spune că un sclav trebuie eliberat dacă stăpânul l-a făcut să piardă un ochi sau un dinte (*Meh. ad loc.*, 85a).

---

[1] Cu alte cuvinte: Băgați-vă bine în cap că refuz să primesc condoleanțele voastre.

[2] Ce laudă mai mare s-ar putea aduce unui om?

În general, israelitul dădea dovadă de grijă pentru sclavul său. Se spune, de pildă, că «atunci când r. Iohanan se hrănea cu carne, el dădea totdeauna o parte din ea sclavului său. Când bea vin, proceda la fel, aplicându-și textul: „Cel ce m-a făcut pe mine în pântecele mamei mele nu l-a făcut și pe el?" (*Iov*, 31, 10)» (p. *B.K.*, 6c).

De obicei, sclavul rămânea în serviciul stăpânului său până la moarte, dar își putea recăpăta libertatea mai înainte dacă cineva îi plătea proprietarului prețul obișnuit sau dacă acest proprietar îi dădea un certificat de *manumissio* (*Kid.*, 1, 3). Și alte câteva împrejurări puteau prilejui eliberarea. «Dacă un om lasă moștenire sclavului bunul pe care îl are, acesta va fi eliberat de îndată» (*Pea.*, 3, 8). Într-adevăr, aceasta era evident dorința proprietarului, deoarece un sclav este exclus de la orice proprietate. «Un sclav care își pune filactere de față cu stăpânul său este pus în libertate» (*Ibidem*, 40a). În aceste două cazuri este implicată intenția de a-l elibera, dat fiind că un sclav nu se putea însura cu o femeie evreică nesclavă, iar punerea filacterelor nu-i era accesibilă (datoria aceasta revenea numai israeliților). Iată și altă regulă, plină de grijă pentru sclav: «Dacă cineva își vinde sclavul unui păgân sau unei persoane care locuiește în afara Țării Sfinte, sclavul își obține libertatea»[1] (*Ibidem*, 4, 6).

Cu toate acestea, clasa sclavilor era disprețuită și socotită ca având diferite vicii. În general, sclavii erau considerați ca niște leneși. «Zece măsuri de somn au coborât în lumea aceasta; sclavii au luat nouă, iar restul omenirii una» (*Kid.*, 49b). «Un sclav nu merită hrana din stomacul său» (*B.K.*, 97a). Ei erau considerați lipsiți de credință: «Printre sclavi nu există nici o statornicie» (*B.m.*, 86b). Nivelul lor moral era socotit scăzut: «cu cât sunt mai multe sclave, cu atât e mai mare desfrâul; cu cât sunt mai mulți sclavi, cu atât e mai multă hoție» (*Avot*, 2, 8). «Un sclav preferă să ducă o viață de desfrâu cu sclave (decât să se căsătorească cum se cuvine)» (*Ghit.*, 13a).

---

[1] Dacă sclavul fuge de la stăpânul său păgân și cere protecție la un israelit, el nu va fi înapoiat păgânului. Fuga lui este interpretată ca o dovadă că el dorește să continue a se conforma prescripțiilor pe care le respecta înainte de a fi vândut.

IV. Pacea și dreptatea

Stabilitatea unei comunități (ca și fericirea ei) nu poate fi asigurată, dacă ea nu are o temelie pașnică. Aforismele talmudice referitoare la acest subiect sunt numeroase. Iată câteva exemple: «Trei sunt lucrurile grație cărora se menține lumea: adevărul, dreptatea și pacea, așa cum s-a spus: „judecați în porțile voastre după adevăr și în vederea păcii" (*Zahar.*, 8 16)» (*Avot*, 1, 18). «Să nu vă faceți crestătură» (*Deuteronom*, 14, 1), «să nu te desparți în mai multe părți, ci să rămâi grupat într-un singur tot»[1] *(Sifre ad loc.*, 94a). «Domnul va fi lumina ta pe vecie» (*Isaia*, 60, 10) când tu nu vei forma decât un singur tot, cum s-a spus: «În această zi sunteți toți vii» (Deuteronom, 4, 4). «Experiența dovedește că dacă un singur om apucă un mănunchi de trestii, el nu le va putea frânge, căci ele sunt legate împreună, în vreme ce, dacă sunt luate fiecare aparte, chiar și un copil le poate frânge» (*Tanhuma Nițavim*, paragr. 1).

În lipsa păcii nu poate exista nici propășire, nici bunăstare. «Țara își va da roadele» (*Levit.*, 26, 4). Neîndoielnic, ați putea spune atunci: Avem hrană și băutură, ce-am putea cere mai mult? Dar dacă nu este pace, nu mai este nimic; textul continuă astfel: «Voi da pace în țară» (*Ibidem*). «Domnul declară că valoarea păcii o egalează pe aceea a tuturor lucrurilor» (*Sifra ad loc.)*. «Iubită este pacea, întrucât binecuvântările nu se încheie decât prin speranța păcii. La fel, binecuvântarea preoțească se încheie prin cuvintele: «și îți dă pacea» (*Numeri*, 6, 26), arătând astfel că orice altă binecuvântare rămâne fără valoare dacă nu este însoțită de pace» (*Numeri R.*, 11, 7).

Iată ilustrarea ideii că Dumnezeu a vrut să binecuvânteze lumea, dându-i pacea: «La început, omenirea a fost creată sub înfățișarea unui singur individ, pentru ca numeroasele familii care vor coborî din el să nu se certe între ele. Or, dacă acum există atâ-

---

[1] Aici este un joc de cuvinte: «a face crestături» se spune în ebraică: *gud*, iar un tot — *aguda*.

tea dezacorduri, deși a fost creat un singur individ, oare cum ar fi stat lucrurile dacă de la început ar fi existat doi?» (*Sanh.*, 38a).

În Talmud se aduc laude celui care acționează pentru a aduce pacea între oameni. «Una din virtuțile de ale căror roade omul se poate bucura pe lumea aceasta (capitalul rămânându-i pentru lumea care va să vină) constă în „a stabili pacea între un om și aproapele său"» (*Pea.*, 1, 1). Iată o frumoasă legendă în această privință: «Un rabin stătea în piața publică în clipa în care i se arăta profetul Eliahu. Rabinul îl întrebă: „Există oare în această piață măcar un singur om care va fi părtaș la lumea care va să vină?". Eliahu îi răspunse că nu. Dar tocmai atunci trecură doi oameni și Eliahu spuse: „Aceștia vor fi părtași la lumea care va să vină!". — Ce faceți voi?, îi întrebă rabinul. — Noi facem ca oamenii să fie fericiți; când au sufletul tulbure, îi îmbărbătăm; iar când vedem doi oameni certându-se, facem să domnească pacea între dânșii» (*Taan.*, 22a).

Una dintre maximele favorite ale lui Hillel era: «Să faceți parte dintre discipolii lui Aaron, care iubesc pacea și militează pentru ea» (*Avot*, 1, 12). Această maximă a fost dezvoltată prin următorii termeni: Ce înseamnă «oameni care iubesc pacea»? Aceasta ne învață că unui om trebuie să-i placă să vadă pacea menținându-se în Israel între toți indivizii, la fel după cum lui Aaron îi plăcea să facă să domnească pacea între toți, căci s-a spus: «Legea adevărului era în gura lui Aaron; el a umblat cu mine în pace și neprihănire și pe mulți i-a abătut de la rău» (*Malah.*, 2, 6). Ce înseamnă «a abate mulți oameni de la rău»? Când Aaron mergea pe un drum și întâlnea un om rău, el îl saluta primul. În ziua următoare, dacă acest om era pe cale să făptuiască o încălcare a legii, el își amintea și își spunea: «Dacă aș face așa ceva, mi-aș mai putea ridica ochii să-l privesc în față pe Aaron? M-aș roșina față de el, care mi-a făcut cinstea să mă salute». În acest fel, omul se ferea să mai făptuiască răul. Tot astfel, atunci când doi oameni aveau un conflict, Aaron se ducea la unul dintre ei și îi spunea: «Prietene, uite ce face aproapele tău: se bate cu pumnii în piept, își sfâșie hainele și strigă: Vai mie, cum să-l mai privesc în față pe amicul meu, de care mi-e rușine pentru că m-am purtat rău cu

dânsul? Și Aaron rămânea pe lângă acest om până ce îl convingea să-și alunge dușmănia din inimă. După aceea se ducea și spunea același lucru potrivnicului, până când și acesta renunța la orice rea-voință. Rezultatul? Când cei doi se întâlneau, alergau unul către celălalt și se îmbrățișau» (*A.R.N.*, 12).

Vestit prin acțiunile sale pentru pace între oameni era și rabi Meir. Despre el se povestește următoarea istorie: El obișnuia ca, în fiecare ajun de Șabat, să stea la sinagogă, să citească și să comenteze *Tora*. Printre cei care stăteau să-l asculte se afla și o anumită femeie căreia îi plăceau comentariile lui. S-a întâmplat într-un rând că el a vorbit mai îndelung, a încheiat cuvântarea sa mai târziu, așa încât femeia a ajuns acasă cu întârziere. Supărat, soțul o întrebă unde fusese. Ea i-a răspuns că a fost să-l asculte citind pe rabin. Furios, bărbatul o goni din casă și se jură că n-o să-i dea voie să revină acasă până când ea nu-l va scuipa în față pe rabinul ei. O voce cerească îl informă pe r. Meir despre cele întâmplate și iată cum a procedat el atunci: a pretins că are o suferință la ochi, și a dat sfoară în țară să i se aducă să-l îngrijească o femeie în stare să vindece bolile de ochi prin descântec[1]. Un vecin al femeii despre care am vorbit mai sus îi zise: «Acesta este momentul ca să te poți întoarce acasă. Spune că-l poți vindeca pe rabin, și scuipă-l în ochi. Și soțul tău nu va trebui să-și calce jurământul». Ea acceptă și se duse la rabin. Dar când acesta o întrebă: «Ești în stare să faci un descântec pentru ochi?», respectul pentru rabin fu mai puternic și ea răspunse că nu. Atunci rabi Meir îi ceru să îl scuipe în ochi de șapte ori (fără descântece), asigurând-o că se va face bine. După ce ea a făcut ce i se ceruse, rabinul îi spuse: «Acum du-te și spune bărbatului tău că ceea ce el a vrut să faci o dată ai făcut-o de șapte ori». Atunci discipolii rabinului strigară: «Cum se poate așa ceva? Oare nu este o batjocură a *Torei*? Dacă am fi știut despre cele întâmplate, am fi adus aici soțul și l-am fi biciuit până s-ar fi împăcat cu soția sa. — Cinstea lui Meir nu trebuie să fie asemenea cinstei Creatorului său?, le răspunse el.

---

[1] De obicei, pentru aceasta era folosită saliva.

Dacă Biblia îngăduie ca sfântul nume dumnezeiesc să fie șters cu apă (vezi *Numeri*, 5, 23) pentru a stabili pacea între soț și soție, trebuie ca și Meir să facă totul pentru aceasta» (p. *Sot.*, 16d).

În Talmud sunt subliniate cu tărie urmările supărătoare ale certurilor. «O dispută seamănă cu o deschizătură prin care are loc o scurgere de apă. Cu cât se lărgește orificiul, cu atât torentul crește și se accelerează. O dispută mai seamănă și cu scândurile unei punți: cu cât sunt mai lungi, cu atât se învârtoșesc mai mult» (*Sanh.*, 7a). Un proverb declară că acela care își lasă frâu liber mâniei își distruge casa» (*Ibidem*, 100b). Există trei feluri de oameni, a căror viață abia de-și merită acest nume: oamenii înclinați (cu prea multă sensibilitate) la compătimire, oamenii iritabili și cei melancolici (*Pes.*, 113b).

Se recomandă insistent evitarea certurilor. Un alt proverb sună astfel: «Ferice de cel care aude (o insultă) și nu-i dă atenție; el evită o sută de rele» (*Sanh.*, 7a). «Când doi oameni au o dispută, acela care tace primul este mai demn de laudă» (*Kid.*, 71b). «Există patru feluri de temperamente: cel care poate fi ațâțat și calmat cu ușurință; câștigurile sale îi vor compensa pierderile; cel care este provocat, dar și calmat cu greutate; pierderile lui vor precumpăni asupra câștigurilor sale; cel care este greu de ațâțat, dar ușor de calmat; acesta este un sfânt; cel care poate fi lesne ațâțat, dar greu de liniștit; acesta este un nesăbuit» (*Avot*, 5, 14).

Nesatisfăcut să se mărginească la a lăuda pacea, Talmudul indică și ce este important pentru a o menține și ce este susceptibil s-o înlăture. Cauzele sunt rezumate în următorul text: «Sabia a venit pe lume din cauza întârzierilor în a face dreptatea, din pricina pervertirii acesteia și ca urmare a jignirii pe care o făptuiesc cei care nu interpretează *Tora* în conformitate cu sensul ei adevărat» (*Avot*, 5, 11). Pacea presupune adevărul și dreptatea, care sunt cea mai sigură garanție a ei. Maxima pe care am mai citat-o: «Trei lucruri mențin lumea: adevărul, dreptatea și pacea» (*Ibidem*, 1, 18) capătă în Talmud următorul comentariu: «În realitate, aceste trei lucruri nu formează decât unul singur; dacă judecata a fost executată, adevărul a fost satisfăcut și a rezultat pacea» (p. *Taan.*, 68a). O altă învățătură se înalță pe aceeași bază: «Nu disprețui

dreptatea, deoarece ea este unul din cei trei stâlpi pe care se sprijină lumea și să ai grijă ca dreptatea să nu fie denaturată, căci aceasta ar însemna zdruncinarea lumii» (*Deuteronom R.*, 5, 1).

Pentru a sublinia suprema importanță a dreptății, se afirmă că ea este cu mult mai presus decât ofrandele prezentate la templu. «Sacrificiile erau oferite doar în interiorul sanctuarului, dar echitatea și dreptatea se exercită atât în afară, cât și înăuntru. Sacrificiile nu realizau ispășirea decât pentru cineva ce a păcătuit din greșeală, dar echitatea și dreptatea ispășesc pentru cel care a păcătuit fie din greșeală, fie în chip deliberat. Sacrificiile sunt oferite numai de ființe omenești, dar echitatea și dreptatea trebuie practicate atât de ființele omenești, cât și de creaturile cerești. Sacrificiile se oferă doar în lumea aceasta, dar echitatea și dreptatea trebuie îndeplinite atât în lumea aceasta, cât și în lumea care va să vină. „Echitatea și dreptatea pe care le înfăptuiți îmi sunt mai dragi decât templul"» (*Deuteronom R.*, 4, 3). La întrebarea: «Pe ce se bizuie lumea aceasta?» se află și următorul răspuns: «Pe un stâlp care are numele de Cel drept (adică Dumnezeu sub aspectul dreptății), așa cum stă scris: „Cel drept este temelia lumii" (*Prov.*, 10, 20)» (*Hag.*, 12b).

Gândirea rabinică referitoare la rolul dreptății în guvernarea Statului este exprimată admirabil printr-o legendă: «Alexandru Macedon s-a dus să-l vadă pe regele Kația[1]. Acesta avea în fața lui grămezi de aur și de argint. Alexandru îi zise: „Nu am nevoie de aceste bogății. Venind să vă văd, am dorit numai să observ obiceiurile voastre și cum împărțiți dreptatea". În timp ce stătea astfel de vorbă, s-a prezentat în fața regelui un om care nu se înțelegea cu altul de la care cumpărase, din economiile sale, un câmp. În acest câmp el a găsit îngropat un pachet de monede. Am cumpărat câmpul, zice el, dar nu comoara care se afla ascunsă într-însul. La rândul său, vânzătorul declara: „Am vândut totul, terenul cu tot ce cuprindea". În timp ce ei aduceau argumente, fiecare contra celuilalt, regele se adresă unuia dintre cei doi și îl

[1] Acesta domnea peste o țară situată dincolo de misteriosul «Munte negru».

întrebă: „Ai cumva un fiu? — Da, răspunse acesta. — Dar tu, se adresă celuilalt, ai cumva o fiică? — Da. —Atunci căsătoriți-i și dați-le comoara". Auzind această hotărâre, Alexandru izbucni în râs. „De ce râzi?, îl întrebă Katia. N-am judecat bine? Dacă ai fi fost în locul meu, cum ai fi judecat, ce-ai fi hotărât? — I-aș fi omorât pe amândoi și aș fi confiscat comoara. — Așa de mult vă place bogăția?". După aceea, Katia îi oferi lui Alexandru un ospăț. Au fost servite costițe și păsări din aur. Alexandru strigă: „Nu mănânc aur!". Regele replică: „Vai vouă! Dacă nu mâncați aur, atunci pentru ce îl iubiți atât de mult? Oare pe la voi strălucește soarele? — Firește. — Dar ploaia cade? — Desigur. — Orătănii aveți? — Da, avem. Vai vouă! Căci atunci, dacă trăiți, asta se datorește numai acestor animale"» (p. *B.m.*, 8c).

Prin urmare, cei care trebuiau să administreze justiția aveau o răspundere mare, căci de ei depindea soarta întregii comunități. «Un judecător care nu procedează cu echitate pricinuiește îndepărtarea *șehinei*, care îl părăsește pe Israel, așa cum s-a spus: „Pentru că nenorociții sunt oprimați și cei săraci gem, mă voi ridica acum, zice Domnul" (*Ps.*, 12, 5)» (*Sanh.*, 7a). Pasajul care urmează observă cu tărie cât de mult distruge nedreptatea fericirea comunității: «Dacă vedeți o generație lovită de multe tulburări, cercetați-i pe judecătorii lui Israel: toate necazurile care apar pe lume sunt pricinuite numai de ei, după cum stă scris: „Ascultați deci lucrul acesta, căpetenii ale casei lui Iacob și mai mari ai casei lui Israel, voi cărora vă este scârbă de dreptate și care suciți tot ce este drept, etc." (*Mica*, 3, 9, 11). Ei sunt răii și totuși ei își pun credința în Acela care a vorbit și lumea s-a ivit. De aceea Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi lovește cu o pedeapsă triplă, potrivită celor trei încălcări de care s-au făcut vinovați, așa cum s-a spus: „De aceea, din pricina voastră, Sionul va fi arat ca un ogor, Ierusalimul va ajunge un morman de pietre și muntele Templului o înălțime acoperită de păduri" (*Mica*, 3, 12). Mai mult decât atât, Domnul nu va mai face să strălucească *șehina* sa asupra lui Israel până nu vor fi nimiciți judecătorii răi și ofițerii din sânul său, precum s-a spus: „Îmi voi întinde mâna asupra ta, îți voi topi zgura, cum o topește leșia, voi depărta de tine toate părticelele de

plumb. Voi face iară pe judecătorii tăi ca odinioară și pe sfetnicii tăi așa cum au fost la început. După aceea vei fi numită orașul credincios, cetatea neprihănită" (*Isaia*, 1, 25a)» (*Șab.*, 139a).

Calitățile pe care trebuie să le aibă un judecător sunt foarte înalte. «Un judecător va fi ales în orașul său, care să fie înțelept, modest, să se teamă de păcat, să aibă o reputație bună și să fie popular cu concetățenii săi» (*Tosifta Sanh.*, 7, 1). În plus, oricine stabilește ca judecător un om nepotrivit pentru această stare este ca și cum ar înălța în Israel chipul unui idol» (*Sanh.*, 7b).

Judecătorului i se cere nepărtinirea cea mai strictă. «„Să nu cauți la fața săracului" (*Levit.*, 19, 15). Să nu spui: el este sărac și de vreme ce acest bogătaș (adică partea adversă) și cu mine suntem nevoiți să-l răbdăm, voi pronunța o sentință în favoarea săracului, așa încât se va putea menține onorabil» (*Sifra ad loc.*).

Avertizarea împotriva oricărei coruperi capătă o interpretare dintre cele mai exigente. «Nu vei căpăta vreun dar». Ce ne învață acest text? Că judecătorul nu-l poate achita pe vinovat sau să-l condamne pe nevinovat? Dar s-a statuat deja înainte că «tu nu vei pronunța o sentință nedreaptă» (*Ibidem*, 6). «Nici un dar nu trebuie primit, nici chiar pentru a-l achita pe nevinovat sau a-l condamna pe vinovat» (*Ket.*, 105a). «Nu este necesar să se stabilească precis că un judecător nu poate accepta vreun dar în natură (adică material), ci chiar și un dar constând în vorbe (adică ceva nematerial) este interzis. De pildă, un rabin trecea pe o punte, când un bărbat îi întinse mâna să-l sprijine. „Pentru ce ai făcut asta?, întrebă rabinul. — Am un proces în curs de judecată. — În acest caz, spuse rabinul, eu n-am calitatea să-l rezolv"» (*Ibidem*, 105b).

Dat fiind acest atașament pentru justiția cea mai riguroasă, poate părea o ciudățenie să întâlnim următoarea părere a învățatului, r. Ismael: «Când un israelit și un păgân au un proces, dacă este posibil să se dea primului o hotărâre în conformitate cu codul evreiesc, faceți acest lucru și spuneți-i că aceasta este legea noastră, iar dacă se poate da și o sentință conformă cu codul păgân, faceți aceasta și spuneți celuilalt că așa este legea sa. Dacă nici unul din cele două coduri nu poate sluji, folosiți un subterfugiu». Dar r. Akiva declara orice subterfugiu inadmisibil din pricina

sfințirii Numelui divin (vezi cap. I) (*B.k.*, 113 a). Punctul de vedere al r. Ismael a fost denunțat de r. Simeon b. Gamaliel, care spunea: «Dacă păgânul vine pentru a fi judecat după codul evreiesc, să se facă așa; dacă vrea să fie judecat după codul păgân, să i se acorde acest drept». (*Sifre Deuteronom*, paragr. 16; 68b). Opinia lui r. Ismael trebuie să fi vrut să contrabalanseze cazurile de incapacitate și nedreptățile pe care evreii le suportau de obicei în fața tribunalelor străine. Dar autoritățile rabinice nu s-au alăturat acestei păreri.

Capitolul VII

Viața morală

I. Imitarea lui Dumnezeu

Din teoria *Torei*, care suportă întreg ansamblul doctrinei talmudice, rezultă inevitabil că mijlocul de a duce o viață morală trebuie căutat *în* și nu se poate afla decât *în* revelația divină. Ceea ce poruncește *Tora* și ceea ce ea apără dă o călăuză sigură; moralitatea constă în a te supune prescripțiilor ei.

Rabinii exprimă foarte explicit acest gând. Iată cum vorbesc ei despre preceptul care este citit în *Deuteronom*, 6b: «aceste porunci pe care ți le dau astăzi să fie în inima ta»: «pune aceste vorbe în inima ta pentru ca să poți recunoaște acolo pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) și să te atașezi de căile sale» (*Sifre Deuteronom*, 33; 74a). În legătură cu alt text: «Să vă aduceți aminte de toate poruncile mele, să le împliniți și veți fi sfinți pentru Dumnezeul vostru» (*Numeri*, 15, 40), a fost formulat următorul îndemn semnificativ: «Iată parabola unui om care căzuse în mare. Căpitanul vasului îi aruncă o funie și îi zise: Prinde-te bine de această funie, n-o lăsa să plutească departe de tine; dacă îi dai drumul, ești pierdut! În același fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a zis lui Israel: Atâta vreme cât te vei atașa poruncilor, „te vei atașa de Domnul, Dumnezeul tău, și în acea zi veți trăi cu toții" (*Deuteronom*, 4, 4). S-a mai spus: „Ține învățarea, n-o lăsa din mână; păstreaz-o, căci ea este viața ta" (*Prov.*, 4, 13). Și veți fi sfinți; cât timp veți îndeplini poruncile, veți fi sfinți» (*Numeri R.*, 17, 6).

Dumnezeu nu s-a mărginit să stabilească prescripțiile *Torei*, dar a și dat israeliților un exemplu de supunere, îndeplinindu-le chiar el. «Când un rege omenesc ia o hotărâre, dacă îi convine s-o respecte el însuși, i se conformează; dar dacă nu vrea s-o respecte,

alții să i se supună. Cu totul altfel stau lucrurile cu Sfântul Unic (binecuvântat fie El!). Când formulează o hotărâre, o îndeplinește el cel dintâi, precum stă scris: „Să te scoli înaintea perilor albi[1] și să cinstești pe bătrân. Să te temi de Dumnezeul tău. Eu sunt Domnul"» (*Levit. R.*, 35, 3).

Prin urmare, nu numai prin poruncile Sale Dumnezeu a oferit ființei omenești călăuza care o va conduce pe adevăratul drum al vieții, ci prin propria sa persoană a dat exemplul care să fie urmat. În literatura ebraică, imitarea lui Dumnezeu este prezentată ca idealul către care fiecare om trebuie să tindă. Dumnezeu Însuși este modelul după care trebuie să se desemneze viața omenească. Calitățile pe care El le are, în chip evident, ar trebui să ocupe primul loc în conduita oamenilor.

Această doctrină a fost exprimată în repetate rânduri. «Ce semnifică acest text: „Să mergeți după Domnul, Dumnezeul vostru"? (*Deuteronom*, 13, 4). Este deci cu putință ca un om să meargă după *șehina*, despre care stă scris: „Domnul Dumnezeul tău, este un foc mistuitor"? (*Deuteronom*, 4, 24). În realitate, este vorba de a urma atributele Sfântului Unic (binecuvântat fie El!); așa cum El îl îmbracă pe cel gol (*Facerea*, 3, 21), să-l îmbraci și tu pe omul despuiat; așa cum el îl vizitează pe cel bolnav (*Facerea,* 18, 1), să asiști prin prezența ta pe cei care suferă; precum el îi îmbărbătează pe cei îndurerați (*Facerea,* 25, 1), tu să le aduci mângâiere; după cum el îi îngroapă pe cei decedați (*Deuteronom,* 34, 6), s-o faci și tu» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 49; 85a).

«„El este Dumnezeul meu; vreau să-l împodobesc (să-l preamăresc)" (sic) (*Ieșirea*, 15, 12). Deci, este posibil să-L împodobești pe Dumnezeu? Da, semănându-I. Așa după cum El este compătimitor și cald, fii și tu la fel» (*Meh. ad loc.;* 36a)». «Regele

---

[1] Aceasta rezultă dintr-o teorie rabinică, potrivit căreia cuvintele: «Abraham stătea în fața Domnului» (*Geneza*, 18, 22) erau o modificare respectuoasă făcută de către scribi, substituită textului original: «Domnul stătea în fața lui Abraham», întrucât capitolul începe cu aceste cuvinte: «Domnul i-a apărut (lui Abraham)» (*Geneza R.*, 49, 7).

are o suită; care este datoria suitei sale? Să-l imite pe rege» (*Sifra as. Levit.*, 19, 2). «Fiți asemenea mie; așa precum eu răspund cu binele pentru pentru ceea ce este rău, răspundeți și voi cu binele la rău» (*Exod. R.*, 26, 2). «Un om trebuie să ia totdeauna drept pildă spiritul Creatorului său. Priviți la Sfântul Unic (binecuvântat fie El!); El n-a luat în seamă munții (înalți) și a făcut să strălucească *șehina* Sa pe muntele Sinai (care nu e prea înalt); el n-a luat în seamă toți arborii frumoși și a făcut să strălucească *șehina* Sa pe un simplu tufiș» (*Sot.*, 5a). Tot astfel, omul nu trebuie să fie trufaș și trebuie să-și croiască drum printre cei umili.

Pe de altă parte, rabinilor nu le scăpa faptul că în Biblie Îi sunt atribuite lui Dumnezeu unele calități pe care omul nu trebuie să le copieze; acestea sunt invidia și mânia. Ei vroiau să explice de ce doctrina imitării lui Dumnezeu nu se aplică în asemenea cazuri. «Eu, Domnul, Dumnezeul tău, sunt un Dumnezeu gelos» (*Ieșirea*, 20, 5). «Eu sunt stăpânul geloziei, iar gelozia nu e stăpână pe mine» (*Meh. ad loc.*, 68a). «Când este vorba de un rege omenesc, mânia îl stăpânește, dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) Își stăpânește mânia, așa cum s-a spus: „Domnul se răzbună; El este plin de mânie"[1] (*Nehem*, 1, 2)» (*Geneza R.*, 49, 8).

În rezumat, doctrina imitării lui Dumnezeu nu este de fapt numai baza eticii talmudice; ea este și motivul ei și inspirația ei. Ea dă omului sentimentul că obține aprobarea Creatorului său dacă duce o viață dreaptă din punct de vedere moral; și, ceea ce este și mai important, ea stabilește înrudirea sa cu Dumnezeu. Astfel, această doctrină oferea motive mai mult decât suficiente pentru o conduită dreaptă.

II. Iubirea frățească

Rabi Akiva declara că porunca: «Să-ți iubești aproapele ca pe tine însuți» (*Levit.*, 19, 18) este «un principiu fundamental al

[1] Literal, în ebraică: «stăpân al mâniei».

Torei». Colegul său, Ben Azai cita ca încă mai important versetul din *Facerea*, 5, 1: «Iată cartea urmașilor lui Adam... El l-a creat cu asemănarea lui Dumnezeu» (*Sifra ad loc.*). Iubirea universală este proclamată aici nu pur și simplu ca idealul preconizat de *Tora*, ci ca singura normă exactă a relațiilor omenești. În timp ce primul rabin citat se referea la o poruncă explicită, cel de-al doilea întemeia idealul pe doctrina după care toate ființele omenești coboară dintr-un strămoș unic și, prin urmare, sunt legate între ele prin rudenia care rezultă din originea lor comună și iau parte la privilegiul neprețuit de a fi fost create după asemănarea cu Dumnezeu. Următoarea afirmație a fost făcută cu un avertisment solemn: «Să-ți iubești aproapele ca pe tine însuți. Eu (Dumnezeu) l-am creat și, dacă îl iubești, eu sunt credincios și-ți dau o răsplată bună; dar dacă nu-l iubești, eu sunt judecătorul care cere o pedeapsă» (*A.R.N.*, 16).

Altă exprimare a aceleiași idei: «Ce mesaj aduce *Tora* lui Israel? Luați asupra voastră jugul regatului ceresc; faceți întrecere între voi din teama de Dumnezeu și puneți în practică faptele de iubire a unora pentru ceilalți» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 323; 138b).

Nu este cazul să cercetăm aici dacă în Levitic cuvântul «aproapele» are un înțeles restrâns și nu se aplică decât compatrioților israeliți sau dacă el nu comportă nici o limitare și ia un sens universal. Se cuvine, totuși, să evidențiem afirmația făcută adeseori, potrivit căreia legea iubirii, așa cum o expune Talmudul, se mărginește la membrii comunității israelite[1]. Este exact că, atunci când comentează cuvântul «aproapele» în cadrele legislației biblice, Talmudul specifică adesea că este vorba despre israeliți, excluzându-l pe păgân; dar aceasta se întâmplă pentru că textul din Scriptură pretinde această interpretare. Nu se poate, în chip logic, și pe bună dreptate, să se tragă concluzia că rabinii nu susțineau practicarea principiilor etice decât numai față de coreligionarii lor.

---

[1] Poate fi consultată cu folos discutarea completă și temeinică a acestei chestiuni pe care a făcut-o C. G. Montefiore, *Rabbinic Literature and Gospel Teaching* , p. 59.

De asemenea, trebuie constatat că printre miile de *obiter dicte* ale sutelor de rabini se întâlnesc pe alocuri unele care nu manifestă sentimente de dragoste frățească pentru oamenii de altă credință, care nu fac parte din neamul lor. Uneori experiențe dureroase suferite se exprimă prin declarații aspre. Am făcut deja aluzie la acest fapt, dar o examinare nepărtinitoare a acestei literaturi duce la concluzia că, în general, perspectiva rabinică în domeniul eticii avea caracter universalist, nu național. În multe maxime morale, termenul utilizat a fost cel de *beriyot,* «creaturi», «ființe omenești», fără indicații limitative. «Iubește-ți tovarășii, creaturile» (*Avot*, 1, 12), acesta era îndemnul pe care l-a dat Hillel. Uneori întâlnim o referire precisă la neevreu. Exemple: «Nu trebuie să scoți din minți (adică să dezamăgești pe) tovarășii tăi, nici chiar pe un păgân» (*Hul.*, 94a). «Este mai grav dacă îl furi pe un păgân decât pe un israelit, pentru că la furt se adaugă atunci și profanarea Numelui« (*Tosifta B.K.*, 10, 15).

Acest principiu larg se aplică și unei legi precum aceasta: «Dacă întâlnești boul dușmanului tău sau asinul lui care s-a rătăcit, să i-l înapoiezi» (*Ieșirea*, 23, 4). Observație referitoare la aceste spuse: «Boul dușmanului tău face referire la un păgân, care este un idolatru; aflăm astfel că idolatrii sunt desemnați pretutindeni ca fiind dușmani ai lui Israel» (*Meh. ad loc.*; 99a). Prin urmare, deși există în mod necesar un sentiment de antagonism față de adoratorii idolilor, el nu trebuie să înăbușe exigențele simplei omenii. Pentru multe din cazurile de acest fel, Talmudul permite evreului să depășească litera legii «în interesul căilor păcii». Cu alte cuvinte, în așa fel încât să nu rupă relațiile netulburate. Iată, de pildă, o regulă care se referă la omul sărac: «Să nu-i împiedici pe păgânii săraci de la a beneficia de regulile referitoare la culegători, la spicele uitate și la colțul ogorului» (*Levit.*, 19, 9s); (Ghit., 5, 8). Mai pe larg se declara: «Rabinii noștri au spus: avem obligația să-l răbdăm și să-l ajutăm pe păgânul sărac ca și pe israelitul sărac, să-l vizităm pe păgânul bolnav la fel ca și pe bolnavul din Israel și să asigurăm o înmormântare onorabilă păgânilor care au încetat din viață, la fel ca și israeliților decedați; aceasta în interesul căilor păcii» (*Ibidem*, 61a).

Am pomenit în altă parte[1] felul în care a primit Hillel cererea unui păgân care vroia să se convertească la iudaism, cu condiția să i se poată recita întreaga *Tora* în răstimpul cât el ar sta doar pe un singur picior. Rabinul i-a răspuns: «Ceea ce ție nu-ți place (să ți se facă) să nu faci aproapelui tău» (*Șabat*, 31a). Este formula talmudică a regulii de aur. Niște teologi aparținând unei anumite școli au insistat mult asupra faptului că maxima lui Hillel se prezintă sub o formă negativă[2], în timp ce în evanghelii este enunțată pozitiv. De aici, ei degajează profunde diferențe etice. Dar cei care se abțin să facă să intervină aici considerațiile teologice vor fi, probabil, de acord cu profesorul Kittel, care se exprimă astfel: «În realitate, aproape toate diferențele subtile care au putut fi statuate între pozitivul și negativul în speță se datorează reflecțiunii moderne asupra subiectului. În epoca lui Iisus, oamenii nu puteau să aibă conștiința că există o diferență apreciabilă între cele două formule. Dovadă este faptul că în vechea literatură creștină atât o formulă, cât și cealaltă sunt citate indistinct. Ideea unei diferențe care să fie stabilită între ele scăpa în întregime omului din antichitate»[3].

Însăși forma negativă se poate dovedi eficace din punct de vedere moral, nu fără distincție, așa cum se vede dintr-o variantă a istoriei lui Hillel. «Se povestește că un conducător de măgari a venit la r. Akiva și i-a spus: Rabi, învață-mă de îndată întreaga *Tora*. — Fiul meu, i-a răspuns el, învățătorul nostru Moise a rămas 40 de zile și 40 nopți pe munte ca s-o poată învăța, iar tu îmi ceri să ți-o predau în întregime într-o clipă! Ei bine, fiul meu, iată principiul fundamental al *Torei*: Ce ție nu-ți place altuia nu face. Dacă vrei ca nimeni să nu aducă vătămare avutului tău, să nu vatămi bunul altuia. Dacă vrei ca nimeni să nu te lipsească de ceea ce îți

---

[1] Vezi cap. II, subcapitolul «Israel și națiunile».

[2] Probabil că Hillel cita și el, întrucât se citește în *Tobit*, 4, 15:« Ceea ce urăști să nu faci nimănui». În *Journal of Religion*, VIII, p. 208–209, se găsește un interesant articol despre *The «Negative» Golden Rule*, scris de G. B. King, care îi cercetează urmele în mai multe surse anterioare creștinismului.

[3] Citat de Montefiore, *op. cit.*, p. 151.

aparține, nu-l lipsi pe aproapele tău de ceea ce-i al lui. Omul s-a alăturat tovarășilor săi și au călătorit împreună până ce au ajuns la un câmp plin cu păstăi. Tovarășii săi au luat fiecare cât au vrut, el n-a luat nimic. Au pornit mai departe și au ajuns la un câmp plin cu verze. Din nou, fiecare dintre tovarășii săi a luat câte două verze, iar el n-a luat nimic. L-au întrebat: de ce? Iată, răspunse el, ce m-a învățat r. Akiva: ce nu-ți place să ți se facă ție nu face nici tu aproapelui tău!»[1].

Talmudul a indicat multe situații în care această regulă trebuie să fie aplicată. «Totdeauna omul să fie de partea celor care sunt urmăriți, nu de partea celor care urmăresc» (*B.K.*, 93a). «Cei care sunt oprimați și care nu oprimă, care se lasă insultați fără să răspundă, care acționează cu dragoste și sunt bucuroși când sunt supuși încercărilor, ei sunt cei despre care stă scris: „Cei ce-l iubesc sunt ca soarele când se arată în puterea lui" (*Jud.*, 5, 31)» (*Șab.*, 88b). Iată și un proverb: «Să fii cel căruia i se aruncă blesteme și nu cel care blestemă» (*Sanh.*, 49a).

Încă și mai clar apare aceasta în elaborarea a două aforisme. «Onoarea aproapelui tău să-ți fie tot atât de scumpă ca și a ta» (*Avot*, 2, 15). «Ce vrea să spună asta? Aceasta ne învață că exact la fel cum omul își apreciază onoarea, trebuie să aprecieze și onoarea aproapelui său. Exact așa cum vrea ca nimic să nu aducă prejudicii bunei sale reputații, tot așa să se ferească să arunce vreo vătămare reputației aproapelui său» (*A.R.N.*, 15). De asemenea, referitor la maxima care zice: «Proprietatea aproapelui tău să-ți fie tot atât de scumpă cât și a ta» (*Avot*, 2, 17). «Ce vrea să spună? Aceasta ne învață că, exact la fel cum își apreciază omul proprietatea, trebuie s-o aprecieze și pe a aproapelui său; tot așa cum dorește ca nici un zvon neplăcut să nu fie împrăștiat asupra (felului în care și-a dobândit) proprietatea, la fel trebuie să aibă grijă să nu se facă nici un comentariu asupra proprietății aproapelui său» (*A.R.N.*, 17).

---

[1] Istoria aceasta figurează în a doua versiune a *A.R.N.*, Ed. Șechter, XXVI, p. 53.

Poruncii iubirii i se adaugă interdicția de a urî. «„Să nu-ți urăști fratele în inima ta» (*Levit.*, 19, 17). S-ar putea crede că *Tora* se mărginește să pretindă să nu-l blestemi, să nu-l lovești, să nu-l pălmuiești. Dar textul subliniază: „în inima ta", căci vrea să interzică ura încă neexprimată pe care o resimți în inimă» (*Sifra ad loc.*). «A-ți urî tovarășii, creaturile» este unul dintre cele trei vicii «care îl exclud pe om din mijlocul lumii» (*Avot*, 2, 16).

O ilustrare concretă a acestei învățături este dată în legătură cu una dintre eroinele Talmudului. «Niște indivizi desfrânați, care trăiau în vecinătatea rabinului Meir, îi făceau tot timpul necazuri mari. Într-o zi, r. Meir a început să se roage, cerând moartea lor. Femeia sa, Beruria, exclamă atunci: „Dar la ce te gândești? Oare pentru că stă scris: «Să piară păcătoșii de pe pământ!»? (*Ps.*, 104, 35). Dar se poate citi și așa: «Să piară păcatele[1] de pe pământ». Uită-te și la sfârșitul versetului: «și cei răi să nu mai fie!». Cu alte cuvinte, când păcatele vor fi dispărut, răii nu vor mai fi. Ar trebui mai curând să te rogi ca ei să se căiască și să nu mai fie răi". Ca urmare, r. Meir a prezentat o rugăciune în favoarea lor și ei s-au pocăit» (*Ber.*, 10a).

Ar fi greu de găsit o sinteză mai frumoasă de învățătură rabinică privind iubirea frățească decât următoarea: «Cine este puternic? Cel care își preschimbă dușmanul într-un prieten!».

III. Smerenia, modestia

În vreme ce un anumit rabin socotea că «sfințenia» este virtutea supremă, unul dintre colegii săi afirma că «dintre toate virtuțile, cea mai mare este umilința, așa cum s-a spus: „Spiritul Domnului Dumnezeu se află peste mine, căci Domnul m-a uns ca să aduc vești bune celor umili" (*Isaia*, 61, 1). Textul nu spune: „sfinților", ci „celor umili"; aflăm astfel că smerenia este virtutea supremă»

---

[1] Aceleași consoane pot fi vocalizate în așa fel încât să formeze cuvântul care înseamnă «păcat», în loc de «păcătoși». Textul ebraic în perioada talmudică nu avea vocale, așa încât citatul propus de Beruria manifesta mărinimia ei.

(*A.Z.*, 20b). Talmudul aduce multe laude omului care are această virtute. «Cine este fiu al lumii care va să vină? Acela care este modest, umil, care închiriază o odaie retrasă și își dedică tot timpul studierii *Torei*, fără a pretinde pentru sine vreo răsplată» (*Sanh.*, 88b). «Pe omul care se umilește, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îl va înălța, pe cel stăpânit de trufie îl va coborî» (*Eruv.*, 1, 13). «Acela care aleargă după mărire vede mărirea fugind de el; cine fuge de mărire vede mărirea alergând după el» (*Ibidem*).

Modestia este atât de prețuită de către Dumnezeu încât ea atrage *șehina*, în timp ce orgoliul o alungă. «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) face să strălucească *șehina* sa numai asupra celui care este curajos, bogat[1], înțelept și modest» (*Ned.* 38a). «„Și Moise s-a apropiat de norul cel întunecat" (*Ieșirea*, 20, 21). Modestia lui l-a făcut să procedeze astfel, așa cum s-a spus: „Moise era un om foarte modest" (*Numeri*, 12, 3). Biblia ne face să știm că acela care este modest aduce în cele din urmă *șehina* să locuiască împreună cu el pe pământ, iar cel care este trufaș murdărește pământul și duce la îndepărtarea *șehinei*. El este numit și „o mârșăvie", căci s-a spus: „Orice inimă trufață este o scârbă înaintea Domnului" (*Prov.*, 16, 5)» (*Meh. ad loc.*, 72a). «Cel care înaintează îndreptându-și spinarea (adică cu o înfățișare arogantă), fie și pentru a străbate numai patru coți, procedează ca și cum ar da cu piciorul în *șehina*, căci stă scris: „Tot pământul este plin de mărirea lui" (*Isaia*, 6, 3)» (*Ber.*, 43b).

Trufia este condamnată cu asprime. «Orice om cu spirit arogant este ca și cum ar fi venerat idoli, ar fi renegat principiul fundamental al religiei și ar fi făptuit tot soiul de imoralități; el merită să fie răpus ca un chip idolatru; praful său nu va fi mișcat din loc (adică nu va participa la înviere), iar *șehina* se văicărește asupra

---

[1] Maimonide atribuia acestor cuvinte sensul special pe care îl dădeau rabinii. Prin «bogat» ei înțeleg să desemneze perfecțiunea morală a satisfacției, căci ei numesc bogat pe omul satisfăcut și iată cum îl definesc: «Cine este bogat? Cel care este mulțumit de soarta sa» (*Avot*, 4, 1). La fel, «brav» se referă la perfecțiunea morală: un om brav își pune facultățile în acord cu inteligența și rațiunea. Rabinii ziceau: «Cine este brav? Cel care își stăpânește patimile» (*Ibidem*). (Cf. *The Eight Chapters of Maimonides on Ethics*, Ed. Gorfinkle, p. 80).

lui. Atributele unei astfel de ființe nu seamănă cu cele ale Sfântului Unic (binecuvântat fie El!). Printre oameni, cei exagerați îi remarcă pe cei asemenea cu dânșii, dar nu țin seamă de cei modești. Cu totul altfel stau lucrurile cu Sfântul Unic (binecuvântat fie El!). El îi observă pe cei modești. Despre cel stăpânit de un spirit arogant, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) spune: „Eu și cu el nu putem rămâne împreună pe lume"» (*Sot.*, 4b și seq.).

În tratatul *Avot* se găsesc câteva maxime asupra acestui subiect. De pildă, citim în el acest text: «Meditează la trei lucruri și nu vei cădea sub puterea păcatului: să știi de unde vii, unde te duci și cui vei avea să-i dai socoteală în viitor. De unde vii? Dintr-o picătură de materie pe cale de a putrezi. Unde te duci? Acolo unde se află pulberea, viermii și larvele. În fața cui vei trebui să te înfățișezi în viitor și să-i dai socoteală? În fața Celui mai înalt Rege al Regilor, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» (2, 1). «Fii excesiv de modest, deoarece omul nu are altă speranță decât viermele» (4, 1). «Fii modest față de toți oamenii» (4, 12). «Un ochi bun (adică un caracter lipsit de invidie), un spirit modest și umil sunt atributele discipolilor lui Abraham, părintele nostru» (5, 22).

În mod deosebit era criticat un anumit orgoliu, cel al erudiției. Întrucât misiunea învățaților era socotită ca o valoare capitală și le erau conferite cele mai mari onoruri, ei erau foarte expuși să cadă în glorificarea propriei lor persoane. De aceea vedem menționată în repetate rânduri ideea potrivit căreia știința trebuie să fie însoțită de modestie. Această virtute este una din cele 48 care se cer oricui vrea să studieze *Tora* (așa cum am menționat în altă parte).« Ce semnifică ceea ce s-a scris în acești termeni: „Din deșert până la Matana"[1] (*Numeri* 21, 18)? „Dacă un om face din sine ca un deșert prin care trebuie să treacă toți, învățătura sa va dura doar în el" (*Deuteronom*, 30, 12s). Nu vei găsi *Tora* în cei care sunt trufași, nici printre călătorii chemați de treburile lor să facă mari deplasări» (*Eruv.*, 55a). «Cu ce seamănă acela care se proslăvește pe sine prin intermediul spuselor *Torei*? Cu un stârv

[1] Matana este numele unei localități, dar același cuvânt ebraic semnifică «dar»; aici este interpretat ca însemnând dăruirea *Torei*.

părăsit pe drum de care trecătorii se îndepărtează astupându-și nasul. Dar dacă un om se ocupă doar de spusele *Torei*, se hrănește numai cu curmale și lăcuste, se îmbracă în veșminte jerpelite și stă de pază la ușa savanților, oamenii îl vor considera ca fiind fără minte, dar în cele din urmă veți descoperi că posedă *Tora* întreagă» (*A.R.N.*, 21).

Talmudul arată clar că rabinii, luați în ansamblu, se distingeau prin modestia lor. Exemplul cel mai izbitor a fost Hillel, care a rămas cel mai vestit și, totodată, cel mai modest dintre ei. Una din maximele sale favorite era: «Înjosirea mea mă înalță, iar înălțarea mea mă înjosește» (*Levit. R.*, 1, 5). Când a murit, s-a rostit asupra lui această oratie funebră: «Vai! Ce om modest și cuvios, ce discipol al lui Ezra!» (*Sot.*, 48b).

Istorioara următoare ilustrează modestia sa: «Rabinii noștri au spus: Un om trebuie să fie totdeauna modest ca Hillel și nu brutal și nestăpânit ca Șamai. Doi bărbați au făcut pariu între dânșii că acela care va izbuti să-l facă pe Hillel să-și iasă din sărite va câștiga de la celălalt 400 de *zuzi*. Era ajun de Șabat și Hillel era ocupat să se spele pe cap. Unul dintre cei doi s-a dus și a bătut la ușa lui strigând: „Hillel este aici?[1] Hillel este aici?". Hillel și a luat mantaua, a venit spre el și l-a întrebat: „Ce dorești, fiule? — Am să-ți pun o întrebare. — Pune-o, fiule. — De ce au babilonienii capul rotund? — Importantă problemă. Pentru că nu au moașe pricepute". Omul plecă, dar după puțin timp se întoarse și bătu iar în ușă: „Hillel este aici? Hillel este aici?". Rabinul își luă mantaua, ieși și îl întrebă: „Ce vrei, fiule? — Am o întrebare să-ți pun. — Pune-o, fiul meu. — De ce au locuitorii din Palmyra urdori la ochi? — Importantă întrebare. Cauza este că locuiesc în ținuturi nisipoase". Omul plecă, așteptă puțin, reveni și bătu din nou la ușă: „Hillel este aici? Hillel este aici?". Rabinul își luă mantaua, ieși și îi spuse: „Ce vrei, fiule? — Am o întrebare să-ți pun. — Pune-o, fiul meu. — De ce au africanii tălpi late? — Întrebare importantă. Explicația este că ei trăiesc în țări

---

[1] Intenționat el procedează așa, cu brutalitate, vroind să jignească demnitatea rabinului.

mlăștinoase. — Mai am multe alte întrebări să-ți pun, zise omul, însă mi-e teamă să nu te înfurii". Hillel își împături mantaua, se așeză și spuse: „Întreabă tot ce vrei. — Tu ești Hillel, pe care poporul îl numește prinț în Israel? — Da, — În acest caz, dea Domnul să nu fie mulți ca tine în Israel! — De ce, fiule? — Pentru că m-ai făcut să pierd 400 de zuzi". Atunci rabinul îi spuse: „Nu te teme, ai mai pierde alți 400 de zuzi din cauza lui Hillel, mai degrabă decât să-l vezi pierzându-și sângele rece"» (*Șab.*, 30b și seq.).

IV. Milostenia

Printre trăsăturile distinctive ale vieții morale se afirmă dorința vie de a veni cât mai mult cu putință în ajutorul aproapelui la nevoie. Milostenia, așa cum o concepe Talmudul, îmbracă două aspecte diferite. Primul aspect este pomana, numită *țedaka*.

Folosirea acestui cuvânt pentru a desemna ajutoarele bănești date săracilor este interesantă și explică concepția rabinică despre pomană. În sens propriu, *țedaka* semnifică: «dreptate». Uneori s-a crezut că se găsește chiar în Biblie aplicarea termenului la această formă de milostenie (adică la pomană). În partea din cartea lui Daniel scrisă în arameică (*Daniel*, 4, 27), citim: «Răscumpără-ți păcatele prin *țidka*, iar nedreptățile — arătând milă celor săraci». Dar nu e cu putință să determinăm cu siguranță dacă termenul semnifică acolo: dreptate sau pomană. În orice caz, în cartea Siracidului, compusă în secolul al II-lea î.e.a., modificarea sensului este fapt implicit. Citim în *Sirac.*, 3, 14: «Căci ajutorul adus tatălui tău nu va fi uitat». Textul ebraic era aici: *țedaka*. La fel, în 7, 10: «Nu neglija să faci pomană», iar în ebraică: «Să nu fii în întârziere în *țedaka*»[1].»

Această schimbare în semnificația cuvântului nu se poate să se fi produs accidental; ea a fost rezultatul teoriei care face din

[1] O folosire analoagă poate că trebuie remarcată și în *Matei*, 6, 11: «Să vă îndepliniți neprihănirea *(dreptatea)* voastră înaintea oamenilor... Când faci milostenie, nu suna cu trâmbița înaintea ta».

asistența săracilor nu un act de favoare, ci îndeplinirea unei datorii. Dând de pomană, te mărginești să practici dreptatea.Tot ce are un om i-a fost dat de către Creatorul universului, căruia Îi aparține pământul și tot ce conține el; prin milostenie, asigurăm pur și simplu repartizarea mai echitabilă a darurilor făcute omenirii de către Dumnezeu. Ideea rabinică despre *tedaka* n-ar putea fi mai bine definită: «Dă-i lui din ceea ce este al Lui, dat fiind că tu și tot ceea ce ai Îi aparțineți; acest lucru a fost exprimat de către David, care zicea: „Totul vine de la Tine și din mâna Ta primim ceea ce Îți aducem" (*I Cron.*, 29, 24)» (*Avot*, 3, 8). Aceasta explică și următoarea lege talmudică: «Chiar și cerșetorul, care supraviețuiește prin milostenie, trebuie și el s-o practice» (*Ghit.*, 7b) Nimeni nu e scutit de această datorie.

Prin urmare, un act de milostenie nu numai că vine în ajutorul celor aflați la nevoie, dar aduce și o binefacere spirituală celui care dă. «Cerșetorul face mai mult pentru stăpânul casei decât stăpânul casei pentru cerșetor» (*Levit. R.*, 34, 8). A fost păstrată o curioasă conversație referitoare la aceasta, pe care r. Akiva a avut-o cu Tineius Rufus, guvernatorul roman al Palestinei. Tineius Rufus întreba: «Dacă Dumnezeul vostru îi iubește pe cei săraci, de ce nu are grijă de ei?». Akiva răspunse: «Pentru ca noi să putem, prin ei, să scăpăm de ghehenă»[1]. Dar romanul reluă: «Dimpotrivă, aceasta vă face să meritați ghehena. Iată o parabolă: un rege omenesc, furios împotriva sclavului său, l-a aruncat în temniță și a poruncit să nu i se dea nici mâncare, nici băutură... Totuși, cineva i-a adus hrană și ceva de băut. Când regele va afla, nu va fi el furios pe acest om? Sunteți denumiți sclavi, așa precum s-a spus: „Copiii lui Israel sunt sclavii mei"» (*Levit.*, 25, 55). Akiva răspunse: « Iată o altă parabolă: Un rege omenesc, supărat pe fiul său, l-a întemnițat și a poruncit să nu capete nici mâncare, nici de băut. Totuși cineva i-a adus hrană și băutură. Când va afla regele despre aceasta, oare nu se va căi el? Noi suntem numiți copii, precum s-a spus: „Sunteți copiii Domnului, Dumnezeul vostru" (*Deuteronom*, 14, 1). Vezi tu, chiar el a declarat aceasta: „Împar-

[1] Cu alte cuvinte, milostenia este un procedeu de ispășire a păcatelor.

te-ți pâinea cu cel flămând și adu-l în casa ta pe nenorocitul fără adăpost" (*Isaia*, 57, 8)» (*B.b.*, 10a).

Observația lui Akiva referitoare la pomana concepută ca un mijloc de ispășire se regăsește în alt loc în Talmud: «Acela care prelungește timpul cât rămâne la masă își prelungește viața; poate va veni un sărman căruia îi va da să mănânce. Câtă vreme a existat templul, altarul era în funcție pentru a face ispășire în folosul lui Israel, dar acum, masa omului ispășește pentru el» (*Ber.*, 55a), dând ospitalitate săracilor.

Morala istoriei ce urmează privește meritul pe care îl ai dacă dai de pomană. «Se spunea că r. Tarfon era foarte bogat, dar nu dădea nimic săracilor. Întâlnindu-l, r. Akiva îl întrebă: „Ți-ar plăcea să cumpăr pentru tine un oraș sau două?". El a fost de acord și i-a dat (pentru asta) 4 000 *denarii* de aur. Akiva îi luă și îi împărți săracilor. După o bucată de vreme, Tarfon îl întâlni din nou și îi spuse: „Unde sunt orașele pe care le-ai cumpărat pentru mine?". Akiva îl apucă de mână, îl duse la casa de studii, aduse un exemplar din cartea psalmilor, pe care s-au apucat s-o citească împreună, până au ajuns la următorul verset: „El este darnic, dă celor lipsiți; milostenia lui ține în veci" (*Ps.*, 112, 9). Atunci Akiva exclamă: „Iată orașul pe care l-am cumpărat pentru tine". Tarfon se ridică, îl îmbrățișă și zise: „Dascălul meu, călăuza mea, învățătorul meu în înțelepciune și în comportare dreaptă!". Și îi dădu o altă sumă de bani să-i împartă de pomană» (*Kala*).

Întrucât Dumnezeu aprobă în chip necesar ajutorul dat copiilor săi aflați la nevoie, rezultă de aici că el își arată mulțumirea răsplătind pe cel care dă. Această convingere se întâlnește deja în apocrife. Versetul din Biblie: «Dreptatea izbăvește de la moarte» (*Prov.*, 10, 2) ia aici o formă nouă: «Pomana izbăvește de la moarte și curăță de orice păcat. Cei care dau de pomană și fac opere de dreptate vor fi săturați cu viață» (*Tobit.*, 12, 9).

Talmudul conține multe povestiri menite să ilustreze puterea salvatoare a milosteniei. Vom cita câteva exemple:

«Rabi Akiva avea o fiică. După prezicerile unor astrologi, ea avea să fie mușcată de un șarpe și să moară în ziua în care va intra în odaia nupțială. Tatăl ei se frământa mult din această pricină.

În ziua nunții, ea își luă broșa și o fixă în perete; s-a întâmplat însă că broșa a străpuns ochiul unui șarpe. A doua zi dimineață, când tânăra și-a reluat broșa, șarpele (mort) atârna de ea. (Aflând despre aceasta), r. Akiva o întrebă ce făcuse. Ea îi zise: „Ieri seara a venit un om sărac să cerșească la ușa noastră; toată lumea era ocupată cu serbările nupțiale și nimeni nu l-a auzit. M-am sculat, am luat darul de nuntă pe care mi l-ai oferit și i l-am dat lui". Tatăl îi spuse: „Ai făcut în acest fel o treabă deosebit de meritorie". Apoi s-a dus să predice că „milostenia izbăvește de moarte, nu numai de o moarte violentă, ci în general de moarte"» (*Șab.*, 156b).

«Beniamin cel drept era însărcinat cu gospodărirea casei de binefacere. Într-o perioadă de secetă, a venit o femeie și l-a implorat: „Rabi, ajută-mă". El a răspuns: „Din cauza slujbei la templu, n-a mai rămas nimic în casa de binefacere". Ea îi zise: „Rabi, dacă nu mă ajuți, vor pieri o mamă și șapte copii". Atunci el îi dădu din banii săi proprii. Mai târziu, el s-a îmbolnăvit și era pe cale să moară. Îngerii oficianți îi spuseră Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): „Ai spus că acela care ar salva o viață ar fi ca și cum ar fi salvat întreaga lume. Or, Beniamin a salvat viața unei femei și a celor șapte copii ai săi; îl vei lăsa să moară de tânăr?" De îndată soarta sa a fost schimbată: i s-au adăugat 22 de ani la viața sa» (*B.b.*, 11a).

«Rabi Meir, vizitând orașul Mamla, a observat că toți locuitorii orașului aveau părul negru[1]. Se întrebă: Sunteți coborâtori din casa lui Eli, căruia i s-a spus: „Toți cei din casa ta vor muri în floarea vârstei"? (*I Sam.*, 23, 33). Ei răspunseră: „Rabi, roagă-te pentru noi". El le zise: „Duceți-vă și faceți milostenie și veți deveni demni să atingeți bătrânețea"» (*Geneza R.*, 59, 1).

Credința populară atribuie pomenii alte avantaje materiale. «Ce trebuie să facă un om ca să aibă fii? Să împartă cu dăruire banii săi săracilor» (*B.b.*, 10b). «Celui care aleargă după milostenie (ca s-o practice) Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi oferă mijloacele ca s-o facă» (*Ibidem*, 9 b), adică îl face să prospere. «Dacă un om vede că veniturile sale scad, să mai consacre o parte

---

[1] Mureau de tineri, deci nu se aflau acolo oameni cu păr cărunt.

pentru milostenie; cu atât mai mult atunci când ele sunt din belșug. Acela care ia o parte din bunurile sale și o afectează milosteniei este izbăvit de pedeapsa ghehenei. Doi miei străbăteau un curs de apă, unul era tuns, celălalt avea toată lâna. Primul a trecut cu bine; al doilea, nu[1]» (*Ghit*, 7a). «Un rabin zicea femeii sale: „Când se înfățișează un cerșetor, să-i dai pâine ca să se facă așa și copiilor tăi. — Cum, tu îi blestemi?[2], strigă ea. — Există pe lume, răspunse el, o roată care se învârte"[3]» (*Șab.*, 151b). Ea nu trebuia să respingă nici o cerere de ajutor, pentru ca, dacă copiii ei s-ar afla și ei vreodată la nevoie, să nu fie lăsați cu mâinile goale.

Milostenia mai aduce și altă asigurare: «Atunci când exista templul, omul își vărsa contribuția de un siclu și păcatele îi erau ispășite. Acum, când nu mai există templu, dacă practici milostenia, totul merge bine; în caz contrar, popoarele păgâne vor pune mâna cu forța pe toate bunurile voastre» (*B.b.*, 9a). Un proverb zice că «ușa care nu se deschide pentru milostenie se va deschide pentru medic» (*Cant. R.* asupra 6, 11).

Din cele de mai sus nu trebuie să se tragă încheierea că pomana era inspirată doar de motive materiale. Sunt multe textele care arată că milostenia în sine era socotită ca o virtute supremă. De pildă: «o milostenie este egală cu toate celelalte prescripții la un loc» (*B.b.*, 9, 3). «Acela care practică milostenia și pomana acționează ca și cum ar umple lumea întreagă cu bunătate și iubire» (*Suk.*, 40b).

«Milostenia este mai mare decât toate sacrificiile» (*Ibidem*). «Mare este milostenia, deoarece ea face să se apropie mântuirea (venirea lui Mesia)» (*B.r.*, 10a). «Savoarea banilor este scăderea lor»[4] (*Ket.*, 62b). «Dacă un cerșetor așteaptă la ușa ta, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) se află la dreapta lui» (*Levit. R.*, 24, 9). «Acela

---

[1] Lâna i s-a îmbibat cu apă și a devenit grea, așa încât el s-a înecat.

[2] Luând în considerare posibilitatea ca și ei să ajungă să sărăcească.

[3] Anume roata norocului: bogatul poate sărăci, săracul se poate îmbogăți.

[4] Partea dispărută, consacrată milosteniei, adaugă la savoarea celei de care proprietarul continuă să se bucure. Pentru «scădere» se găsește o variantă: «bunătate iubitoare».

care închide ochii la milostenie face ca și cum ar venera idolii» (*B.b.*, 10a).

Se recunoaște că pomana făcută fără discernământ este vătămătoare, așa încât nu era recomandată. Un rabin a rămas insensibil la pericolul de a veni în ajutorul unor oameni care nu-l meritau. El zicea: «trebuie să facem credit impostorilor care se găsesc printre cei săraci. Dacă nu-i luăm în seamă când ni se cere de pomană, dacă refuzăm, riscăm o pedeapsă» (p. *Pea.*, 31b). Acest rabin, Eleazar b. Pedat, era el însuși foarte sărac; se întâmpla câteodată să nu aibă ce mânca (*Taan.*, 25a). Totuși se povestește că niciodată nu-și începea rugăciunile fără a fi dat de pomană, chiar dacă nu avea decât mărunțișuri (*B.b.*, 10a).

Se afirmă că cel mai mărunt dar aduce un ajutor real. «Ce semnifică aceste spuse ale Bibliei: „Se îmbracă cu *țedaka* precum cu o platoșă" (*Isaia*, 59, 17)? Aceasta ne învață că, la fel cum în această platoșă fiecare verigă se leagă de cea care îi urmează pentru a asigura soliditatea întregului, tot astfel, ban după ban, milostenia are un mare rezultat» (*B.b.*, 9b). Talmudul conține o scară gradată a ajutoarelor: «Cerșetorului vagabond nu trebuie să i se dea mai puțin decât valoarea unui *dupondium* de pâine, când patru *sea* de făină costă un *sela*. Dacă el trece noaptea, trebuie să i se asigure un culcuș, iar dacă se află acolo în zi de Șabat, trebuie să primească hrana pentru trei mese» (*Șab.*, 118a), cele trei mese obligatorii în această zi.

Pomana nu trebuie să urmărească numai ajutorul. Trebuie luate în considerare condiția personală a celui care o primește și felul de viață cu care era obișnuit. «Îl vei împrumuta cu ce să facă față nevoilor sale» (*Deuteronom*, 15, 8). Nu ți se poruncește să-l îmbogățești, ci să-i dai ceea ce îți cere, fie că este un cal sau un sclav. Se povestește că unui sărac provenit dintr-o familie înstărită Hillel i-a dat unicul cal de care se slujea pentru munca lui proprie și singurul sclav pe care îl avea în slujbă» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 116; 88 b).

Într-o altă versiune, se adaugă că Hillel, găsindu-se în starea de a nu putea să ofere un sclav care să alerge înaintea calului, a îndeplinit el însuși această treabă (*Ket.*, 67b).

Nimeni nu trebuie să-și închipuie că și-a făcut datoria de milostenie dând celui care cere un simplu fleac. «Binecuvântat fie cel care se interesează de sărac» (*Ps.*, 41, 1). Nu scrie: «Cel care a dat săracului». Este vorba despre omul «care se întreabă cum poate fi îndeplinită mai bine acțiunea meritorie» (p. *Pea.*, 21b). Aforismul care urmează afirmă aceeași idee: «Cel care dă bani săracului este mai presus decât cel care face alte pomeni, dar cel mai bun este cel care comanditează săracul, luându-l ca asociat» (*Șab.*, 63a).

Și în alt sens trebuie arătat celui sărac considerație. «Dacă cineva dă aproapelui său toate lucrurile cele mai bune de pe lume, dar cu un aer morocănos, aceasta îi va fi socotit ca și cum n-a dat nimic; însă acela care își primește cu amabilitate aproapele, chiar dacă nu i-a dat nimic, aceasta i se va socoti ca și cum ar fi dat toate lucrurile cele mai bune de pe lume» (*A.R.N.*, 13). «Dacă dai mâncarea ta celui flămând» (*Isaia*, 58, 10), neavând altceva să-i dai, îmbărbătează-l prin vorbe. Spune-i: «Sufletul meu vine la tine, pentru că nu am nimic să-ți dau» (*Levit. R.*, 34, 15).

Ceea ce are importanță mai presus de toate este ca milostenia să fie practicată în taină. Cea mai bună pomană se efectuează atunci când «cineva face un dar fără a ști cine îl primește, și cineva îl primește fără a ști cine îl dă» (*R. b.* 10b). Se relatează că în templu exista o cameră secretă a milosteniei. «Persoanele cu frica de Dumnezeu obișnuiau să depună acolo în taină contribuțiile lor, iar săracii aparținând unor familii altădată înstărite erau asistate în acest fel în taină» (*Șek.*, 5, 6). O instituție asemănătoare se găsea în fiecare localitate din Palestina (*Tosifta Șek.*, 2, 16). Un rabin a văzut un om care dădea în public un *zuz* unui cerșetor. El îi zise: «Ar fi fost mai bine să nu-i fi dat nimic decât să-l umilești prin pomana ta» (*Hag.*, 5a).

Asta în ce privește pomana. Al doilea aspect al milosteniei, *ghemilut hasadim*, «îndeplinirea de acțiuni filantropice», este superior în calitatea morală și de o valoare mai mare pentru omenire. Este unul din cei trei stâlpi pe care se sprijină lumea, adică ordinea socială (*Avot*, 1, 2). Cele două faze ale milosteniei sunt puse în contrast prin acești termeni: «Facerea de bine este mai

presus de pomană în trei puncte: pomana se face cu bani, facerea de bine se înfăptuiește printr-un serviciu personal sau cu bani; pomana se exercită numai față de cel sărac; facerea de bine poate privi atât pe sărac cât și pe bogat; pomana nu se poate da decât omului viu; facerea de bine afectează pe cei vii și pe cei morți» (*Suk.*, 49b). «Pentateuhul începe printr-un act de binefacere și tot așa se termină. La început se spune: „Domnul Dumnezeu i-a făcut lui Adam și femeii sale Eva veșminte din piele și i-a îmbrăcat" (*Facerea*, 3, 21). La sfârșit, se spune: „Domnul l-a înmormântat (pe Moise) în vale" (*Deuteronom*, 34, 6)» (*Sot.*, 14a).

Prin urmare, *ghemilut hasadim* cuprinde toate acțiunile făcute prin bunătate, care ușurează poverile celor năpăstuiți și îndulcesc relațiile dintre oameni. Dar unele acte de acest fel sunt menționate în mod deosebit. Unul dintre ele este întreținerea călătorilor. Ca și vizitarea celor bolnavi, aceasta este o virtute de ale cărei roade omul se bucură pe lumea aceasta, în timp ce capitalul este păstrat pentru lumea care va să vină (*Șab.*, 127a). În ce privește ospitalitatea dată străinilor nevoiași, iată ce se spune: «Mai mare este primirea călătorilor decât primirea *șehinei*» (*Ibidem*). În *Avot*, 1, 5, se citește următoarea recomandare: «Casa ta să fie larg deschisă, iar săracii să fie membri ai familiei tale». Doi dintre eroii Bibliei care sunt celebrați pentru că au practicat această virtute sunt Iov și Abraham. Despre Iov se povestea că a făcut «patru uși casei sale, în așa fel încât săracii să nu trebuiască să se oboseasc dând ocol casei pentru a putea intra» (*AR.N.*, 7). Biblia zice că «Abraham a sădit un tamarin (*eșel*) la Beerșeva» (*Facerea*, 21, 33). Iată cum este explicat acest fapt: «*Eșel* desemnează o încăpere în care Abraham găzduia de obicei călătorii; după ce au mâncat și au băut[1], el le zicea: «Petreceți aici noaptea și binecuvântați-L pe Dumnezeu» (*Geneza R.*, 84b). Se mai spunea că și propria sa casă a fost totdeauna deschisă călătorilor (*Ibidem*, 48, 9). Despre rabi Huna se povestește că «de fiecare dată când se așeza să ia o

---

[1] Cuvântul *eșel* este explicat ca fiind compus din inițialele a trei cuvinte: *ahila*, a mânca; *setya*, a bea și *lina*, a găzdui pentru noapte.

masă, el deschidea ușile și striga: Să intre și să mănânce oricine are nevoie» (*Taan.*, 20b).

Am arătat deja cât de lăudabilă era asistența orfanilor. Alt caz de binefacere mult prețuit consta în a ajuta o tânără, mai ales săracă, să se mărite, oferindu-i un trusou și o dotă. Era dedusă din revelația voinței divine făcută lui Moise: «Ce pretinde Domnul de la tine decât să faci dreptate, să iubești mila și să umbli smerit cu Dumnezeul tău» (*Mica*, 6, 8). «A practica dreptatea, cu alte cuvinte a proceda corect, a iubi mila, adică facerea de bine; a umbla smerit, cu alte cuvinte a îngropa morții și a ajuta logodnicii[1]» (*Mak.*, 24a).

De asemenea, se recomandă facerea de bine prin vizitarea bolnavilor. Este una din acele acțiuni ale lui Dumnezeu pe care omul trebuie să le imite. «Acela care vizitează bolnavii suprimă o șaizecime din boala lui. Deci 60 de persoane să viziteze un bolnav și să-l pună din nou pe picioare! Aceasta înseamnă că fiecare preia o șaizecime din ceea ce este lăsat pentru ceilalți» (*Ned.*, 29b). «Când unul dintre discipolii lui rabi Akiva s-a îmbolnăvit, nici unul dintre înțelepți n-a venit să-l vadă; a venit doar r. Akiva și, cum el măturа odaia și stropea podeaua, pacientul îi spuse: „Mi-ai redat viața". Rabinul ieși și începu să predice așa: „Acela care nu vizitează bolnavii procedează ca și cum ar vărsa sângele"» (*Ibidem*, 40a). Un alt doctor al legii declara că «acela care vizitează un bolnav îi aduce vindecarea, iar cel care nu-l vizitează este cauza morții lui» (*Ibidem*).

Suprema facere de bine este aceea care se exercită față de morți; căci ea are în mod necesar motive curate. Iacob i-a zis lui Iosif: «Poartă-te față de mine cu bunătate și credincioșie[2] și nu mă îngropa în Egipt...» (*Facerea*, 47, 29). Rabinii întreabă: «Ar exista deci o bunătate de ipocrizie? Aceste cuvinte vor să spună: Dacă îndeplinești față de mine un act de bunătate după ce am

---

[1] Această asociație de idei se poate explica prin faptul că termenul care semnifică «smerit» poate însemna și «modest». Acțiunile pomenite aici sunt în sprijinul moralității.

[2] Literal: «bunătate de credincioșie», echivalent cu «bunătate și fidelitate».

murit, aceasta este o bunătate de credincioșie» (*Geneza R.*, 96, 5). Un cadavru neîngropat este numit în ebraică *met mițva*, «cadavru care este o obligație religioasă». Se atribuie îngropării o importanță atât de mare încât chiar și un mare preot, o altă persoană sfântă, un nazir trebuie să o facă cu propriile sale mâini, dacă nu mai este altă persoană disponibilă, deși îi este interzis să se murdărească în contact cu un cadavru (*Sifre Numeri*, paragr. 26; 9a).

A asista la înmormântări este o datorie sfântă. «Studierea *Torei* poate fi întreruptă pentru a îngropa un mort și pentru a ajuta o logodnică să se mărite» (*Meg.*, 3b). «Acela care vede un convoi funerar și nu-l însoțește, comite o încălcare a spuselor: „Cel care își bate joc de sărac[1] ofensează pe Creatorul său" (*Prov.*, 17, 5). Dacă îl însoțește care îi este răsplata? Despre el, Biblia declară: „Cel care are milă de cel sărac împrumută Domnului" (*Prov.*, 19, 17) și: „A avea milă de cel sărman înseamnă a-l cinsti" (*Prov.*, 14, 31)» (*Ber.*, 18a). În cele din urmă, este o datorie mângâierea celor năpăstuiți — și aceasta este o acțiune prin care omul îl imită pe Dumnezeu; dar, atențic la următorul avertisment: «Să nu îmbărbătezi pe aproapele tău în clipa în care acela pe care îl plânge abia a murit și zace sub ochii săi» (*Avot*, 4, 23), pentru că, în general, atunci starea lui de spirit nu-i îngăduie să primească vorbe de mângâiere. După înmormântare, urmează 7 zile de doliu, în care el poate fi vizitat și îmbărbătat.

V. Onestitatea

O virtute care trebuie să caracterizeze viața morală este integritatea în afaceri. Talmudul îi acordă o mare importanță. Rabinii talmudici erau convinși că «atunci când omul (după moarte) se înfățișează tribunalului (lui Dumnezeu), prima întrebare care i se pune este aceasta: „Ai fost cinstit în treburile tale?"» (*Șab.*, 31a). Se insista și asupra textelor: «Dacă faci ceea ce este drept în ochii

[1] Întrucât nimeni nu este mai sărac decât un mort.

săi» (*Ieșirea*, 15, 26), afirmând că aceasta se referă la actele de comerț și ne învață că omul care procedează onest este popular printre tovarășii săi, creaturile, «și aceasta i se socotește ca și cum ar fi adus la îndeplinire întreaga *Tora*» (*Meh. ad loc.*, 46a).

Urmările dezastruoase ale necinstei în viața comunității sunt exprimate în acest fel: «Ierusalimul a fost distrus pentru că oamenii cinstiți dispăruseră din incinta sa» (*Șab.*, 119b).

Talmudul conține legi stricte pentru reglementarea lumii afacerilor. Iată exemple: «Negustorul este obligat să-și curețe măsurile de două ori pe săptămână, greutățile — o dată pe săptămână, iar cântarele — după fiecare cântărire» (*B.b.*, 5, 10). «Să nu făptuiți nedreptăți nici la judecăți, nici în măsurile de lungime, nici la greutăți și nici la măsurile de capacitate» (*Levit.*, 19, 85). Măsurile de lungime se referă la măsurarea terenurilor; nu se va măsura unul vara, altul iarna[1]. Apoi: «Nu este îngăduit să-ți păstrezi greutățile în sare[2]. La măsurile de capacitate: nu este permis să lași lichidul să facă spumă» (*B.m.*, 66b).

De unde provine regula că nu putem da o măsură exactă într-un loc în care obiceiul este să se dea una aproximativă, și viceversa? Textul prescrie: «O măsură perfectă» (*Deuteronom*, 25, 15). Și de unde vine regula că, dacă vânzătorul zice: «Vreau să dau o măsură exactă» într-un loc unde se practică o măsură aproximativă, adăugând «și o să reduc prețul» sau: «vreau să dau o măsură aproximativă, dar să cresc prețul» (într-un loc unde se practică măsura exactă), aceasta nu este îngăduit? Textul prescrie: «o măsură perfectă și dreaptă». Același lucru cu greutățile, pentru care textul prescrie: «o greutate perfectă și dreaptă» (B.b., 89a). Întrucât există posibilitatea de fraudă când are loc o îndepărtare de la cutuma locală; asemenea devieri nu sunt autorizate.

Talmudul condamnă unele practici care astăzi sunt considerate ca legitime. Biblia declară despre aceia care depozitează

---

[1] Dacă un câmp trebuie să fie împărțit în parcele, toate măsurătorile trebuie făcute în același timp, deoarece vara linia care urmează a fi măsurată este rigidă, uscată, contractată.

[2] Aceasta face greutățile mai grele.

produsele (ca să le crească prețul), care practică camăta, care nu dau măsura întreagă și care tulbură piața[1]: «Domnul a jurat pe gloria lui Iacob: Niciodată nu voi uita vreuna din faptele lor» (*Amos*, 8, 7)» (*B.b.*, 90b).

Unele istorioare arată care erau metodele de care se foloseau rabinii. «S-a întâmplat ca Pinhas b. Zair, care locuia într-unul din orașele din sud, să fie vizitat de câțiva oameni care au depus la el două măsuri de orz și le-au uitat când au plecat. El a semănat orzul și în fiecare an a pus produsul în rezervă. Oamenii au revenit în acest oraș după șapte ani. El i-a recunoscut și i-a rugat să ia ceea ce le aparținea. S-a mai întâmplat ca Simeon b. Șetah să cumpere un asin de la un arab. Discipolii săi au găsit o piatră prețioasă atârnată de gâtul asinului. Ei îi spuseră: „Rabi, se înfăptuiesc pentru tine spusele: «Binecuvântarea Domnului îmbogățește» (*Prov.*, 22)". El le-a răspuns: „Am cumpărat asinul, nu și piatra prețioasă. Duceți-vă s-o înapoiați cui i se cuvine". Arabul exclamă: „Binecuvântat fie Dumnezeul lui Simeon b. Șetah"» (*Deuteronom R.*, 3, 2).

Era interzisă nu numai frauda patentă, ci orice fel de înșelăciune. «Există șapte categorii de hoți; cel mai rău este acela care își înșală aproapele» (*Tosifta B.K.*, 7, 8). «Este interzis să înșeli pe cineva, fie și pe un păgân» (*Hul.*, 94a). «Cuvântul „da" al celui drept este da; „nu" al său este nu» (*Rut. R.*, asupra 3, 18). «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) detestă pe omul care una spune cu gura, și alta în inima sa» (*Pes.*, 113b).

VI. Iertarea

Armonia care trebuie să domnească în comunitate va suferi inevitabil tulburări, cauzate de diferendele care se ivesc între indivizi. Prin urmare, orice cetățean cumsecade trebuie să dorească terminarea rapidă a acestor certuri și restabilirea unor relații pașnice. Pentru obținerea acestui rezultat sunt necesare două condiții.

---

[1] Prin zvonuri false, menite să crească prețul produselor lor.

Prima condiție este ca cel care a greșit să recunoască aceasta grabnic și să solicite iertarea de la persoana pe care a jignit-o.

Talmudul este formal în această privință; el descrie chiar și procedura care trebuie urmată. «Cel care a păcătuit față de aproapele său este obligat să-i spună: „Am procedat rău față de tine". Dacă aceste scuze sunt primite, totul este în regulă; dacă nu, el va lua martori și se va împăca cu celălalt în prezența martorilor, precum s-a spus: „El face rânduri (de oameni) în fața celorlalți și spune: Am păcătuit, am încălcat dreptatea și asta nu mi-a adus foloase" (*Iov*, 33, 27). Dacă procedează în acest fel, Biblia zice despre el: „Dumnezeu mi-a izbăvit sufletul ca să nu intre în groapă și viața mea vede lumina" (*Ibidem*, 28). Dacă cel jignit a murit, jignitorul trebuie să se împace cu el pe mormântul lui, spunând: „Am procedat rău față de tine"» (p. *Ioma*, 45a).

Un alt doctor al legii spune următoarele: «Dacă cineva a bănuit pe altul pe nedrept, el trebuie să se împace cu acesta; mai mult chiar, trebuie să-l binecuvânteze» (*Ber.*, 31b). Totuși, era limitat numărul încercărilor care să fie făcute pentru împăcare; unii nu admiteau decât trei încercări (*Ioma*, 17a). Un rabin spunea despre sine: «Niciodată blestemul aproapelui meu n-a urcat pe patul meu» (*Meg.*, 28a), ceea ce vroia să însemne că a izbutit totdeauna să-i împace pe cei pe care îi jignise și anume, chiar în acea zi, înainte să se ducă la culcare.

În al doilea rând, cel jignit este dator să accepte scuzele pe care i le aduce cel care l-a jignit și să nu țină necazul. «Omul trebuie să fie totdeauna flexibil ca o trestie, nu dur ca un cedru» (*Taan.*, 20b). «Iartă insulta care ți-a fost adusă» (*A.R.N.*, 41). Un anumit rabin, înainte de culcare, se ruga regulat astfel: «Iartă oricui m-a năpăstuit» (*Meg.*, 28a).

O recomandare înțeleaptă, care urmărea să micșoreze conflictele și să le calmeze dacă apăreau, suna astfel: «Dacă ai adus altuia o jignire ușoară, s-o consideri ca fiind mare; dacă ai făcut altuia un bine mare, să-l consideri o bagatelă; dacă el ți-a făcut puțin bine, asta să însemne mult pentru tine; dacă ți-a făcut un mare rău, să-l consideri un fleac» (*A.R.N.*, 41).

Interdicția formulată în *Levitic*, 19,18: «Să nu te răzbuni și să nu ții necazul» era definită astfel: «Ce înseamnă a se răzbuna și a ține necazul? Răzbunare este când cineva îi spune aproapelui său: „Împrumută-mi un *siclu*", și este refuzat, iar în ziua următoare celălalt îi spune primului: „Împrumută-mi toporul tău" și primește răspunsul: „N-o să-ți împrumut nimic, așa cum și tu ai refuzat să-mi împrumuți ce te rugasem". Este o ținere a necazului (o ranchiună) atunci când cineva spune aproapelui său: „Împrumută-mi toporul tău" și se vede refuzat, iar în ziua următoare celălalt zice primului: „Împrumută-mi costumul tău" și primește răspunsul: „Iată-l, eu nu sunt ca tine, care ai refuzat să-mi împrumuți ceea ce îți cerusem". Aceia care sunt insultați, dar nu se folosesc de represalii, aceia care îndură reproșuri, dar nu ripostează, aceia care fac binele din dragoste (voința lui Dumnezeu) și aceia care sunt fericiți la necaz, despre toți aceștia Scriptura spune: „Cei care îl iubesc sunt ca soarele când apare în tăria sa» (*Judecători*, 5, 31). Acela care nu se răzbună va avea păcatele șterse; când își cere iertare, o va obține cu siguranță" (*Ioma*, 23a).

Este blamată atitudinea celui care refuză să repare o neînțelegere și care respinge ofertele ce i se prezintă. «Cine se îndură de aproapele său (și îi iartă necazurile pe care acesta i le-a pricinuit) va căpăta îndurarea cerului» (*Șab.*, 151b). Un rabin din primul secol cita cu predilecție acest text (din *Prov.*, 24, 17s): «Să nu te bucuri de căderea dușmanului tău, inima ta să nu se veselească atunci când el se poticnește, ca nu cumva Domnul să vadă, să nu-I placă și să-Și întoarcă mânia de la el» (*Avot*, 4, 24). Aceasta înseamnă că omul care refuză să ierte, ține dușmănie și este fericit atunci când năpasta lovește pe celălalt devine în acest fel vinovatul și mânia Domnului se abate de la celălalt ca să se întoarcă împotriva omului care a refuzat să ierte.

VII. Cumpătarea

Talmudul a luat o atitudine foarte netă față de plăcerile vieții. Recunoscând că ceea ce Dumnezeu a creat pentru a-l bucura pe

om este ceva bun în esența sa, Talmudul nu numai că sfătuiește să se profite de aceasta, dar și condamnă pe acela care se abține. Rabinii erau convinși că Dumnezeu vrea fericirea creaturilor sale și că, prin urmare, este un păcat să eviți în mod deliberat satisfacțiile materiale și bunăstarea fizică. A simți că ești în prezența Domnului este deja, în sine, un izvor de lumină și de bucurie. «Nu există tristețe în prezența Sfântului Unic (binecuvântat fie El!), așa cum s-a spus: „Puterea și bucuria sunt în sălașul său" (*I Cron.*, 18, 27)» (*Hag.*, 5b). «*Șehina* nu strălucește acolo unde este vanitate, tristețe, șuguială sau pălăvrăgeală neserioasă, ci acolo unde este bucuria inerentă unei îndatoriri religioase» (*Pes.*, 117a).

De-a lungul întregului învățământ rabinic vedem preconizată o cumpătare înțeleaptă; sunt condamnate ca la fel de dăunătoare cele două extreme, din austeritate și din iubirea de plăceri. Sărăcia, în sine, nu era socotită a fi o virtute, mai degrabă contrariul ei. «Acolo unde nu există făină, nu există nici *Tora*» (*Avot*, 3, 21); cu alte cuvinte, lipsa celor necesare îl împiedică pe om să-și însușească știința esențială pentru a îndeplini voința divină. «Sărăcia în casa omului este mai rea decât cincizeci de plăgi» (*B.b.*, 116a). Rabinii apreciau desfătări precum: «o casă frumoasă, haine frumoase, ceea ce poate da spiritului un cadru plăcut» (*Ber.*, 57b). Ei declarau chiar că în lumea de apoi omul va putea judeca și aprecia toate cele ce i-au văzut ochii și n-a putut să guste din ele» (p. *Kid.*, 66d) și îl defineau astfel pe cel bogat: «cel care găsește plăcere în bogățiile sale» (*Șab.*, 25b).

Se povestește că, deoarece a criticat administrația romană, rabinul Șimon b. Iohai a fost nevoit să se ascundă ca să scape cu viață. Deci fiul său, împreună cu dânsul, s-au refugiat într-o peșteră vreme de 12 ani. După aceea, aflând că împăratul a murit și că decretul a fost revocat, el și-a părăsit refugiul. A văzut oameni care arau și semănau; la vederea lor, el exclamă: «Acești oameni neglijează viața veșnică, se ocupă cu viața trecătoare». Pretutindeni unde el și fiul său își îndreptau privirile, țara era de îndată mistuită de foc. Atunci s-a auzit o *bat Kol*, care le spuse: «Ați părăsit oare ascunzătoarea pentru a-mi distruge universul? Întoarceți-vă acolo!» (*Șab.*, 33b). Dumnezeu aprobă menținerea

ordinii sociale; prin urmare, avem dreptul să ne bucurăm de roadele muncii.

Dar trebuie evitată și cealaltă extremă. A aduna bogății pentru a se deda luxului nu este conform cu voința lui Dumnezeu. «Când și-a clădit templul, Solomon a zis Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) în rugăciunea sa: „Rege al universului, dacă un om te roagă să-i acorzi bogății și dacă știi că el vrea să abuzeze de ele, nu-l satisface; dar dacă vezi un om care folosește cum trebuie bogățiile sale, satisfă-i cererea, așa cum stă scris: «Dă-i fiecăruia după căile sale, tu care cunoști inima fiecăruia»" (*II Cron.*, 6, 30)» (*Exod. R.*, 31, 5).

Foarte semnificativă este definiția dată bogatului: «Cine este bogat? Acela care se bucură de soarta sa, precum s-a spus: „Când te bucuri de truda mâinilor tale, ești fericit și propășești" (*Ps.*, 128, 2), ești fericit pe lumea asta și vei propăși în lumea care va să vină» (*Avot*, 4, 1). Aceasta rezumă foarte bine punctul de vedere al rabinilor în ce privește lumea materială.

Pentru ca un om să fie în stare să îndeplinească munca cea mai bună, el are datoria să vegheze ca trupul său să fie bine hrănit: «Strângeți din dinți și o să simțiți în călcâie» (*Șab.*, 152a), cu alte cuvinte: o hrană bogată fortifică trupul. Un proverb declară că «stomacul suportă picioarele» (*Geneza R.*, 70, 8). Următoarea istorie, relativă la Hillel, are aceeași morală: «După ce își termina lecția pe care o dădea discipolilor săi, el îi însoțea o parte din drum. L-au întrebat: „Maestre, unde te duci? — Să fac un act de bunătate față de un oaspete care se află la mine[1]. — Deci ai totdeauna la tine un oaspete? — Sufletul nu este oare un oaspete pentru corp, prezent astăzi, iar mâine a zburat?"» (*Levit. R.*, 31, 3).

Cu băutura lucrurile stau la fel ca și cu alimentele solide. Abstinența totală nu era socotită o virtute. Întâlnim în Talmud afirmații precum: «Nu există bucurie fără vin» (*Ps.*, 110a). «În fruntea tuturor lucrurilor iau loc eu, vinul; acolo unde lipsește vinul, trebuie recurs la droguri» (B.b., 58b). «Pentru ce s-a spus: „Vei face ispășirea pentru el (nazireanul) pentru că el a păcătuit împotriva

[1] El vroia să spună astfel că se duce să mănânce.

sufletului?"[1] (*Numeri*, 6, 11). Împotriva cărui suflet a păcătuit el? S-a abținut de la vin. Am putea raționa prin *a fortiori:* dacă cineva care se abține de la vin este numit păcătos, cu atât mai mult poate fi numit așa acela care se privează de toate plăcerile» (*Taan.*, 11a).

Oricum ar sta lucrurile, rabinii își dădeau seama cu precizie de pericolul inerent exceselor și formulau avertismente contra acestora. Iată o legendă destul de curioasă: «Atunci când Noe a plantat o viță (*Facerea*, 9, 20), i-a apărut Satan, care l-a întrebat: „Ce plantezi? — O viță. — Ce natură are ea? — Fructele sale sunt dulci, fie că le mănânci proaspete sau uscate, iar vinul pe care îl obții de la ele înveselește inima. — Atunci să ne asociem spre a cultiva această viță. — Foarte bine", zise Noe. Ce făcu atunci Satan? A adus un berbec, pe care l-a sugrumat la rădăcina viței, apoi a adus acolo pe rând un leu, un porc și o maimuță, animale pe care le-a ucis în același fel; sângele lor răspândit în viță a îmbibat pământul. El dădea astfel de înțeles că un om, înainte de a fi băut vin, este simplu ca un berbec și pașnic ca un miel față de cel care îl tunde. Dacă a băut cu cumpătare, devine puternic ca un leu și declară că nimeni de pe lume nu este la fel cu dânsul. Dacă a băut mai mult decât se cuvine, ajunge ca un porc care se tăvălește în noroi. Când s-a îmbătat, el seamănă cu o maimuță care dansează, comite obcenități în public și nu știe ce a făcut» (*Tanhuma Noah*, paragr. 13).

Alte spuse, cu privire la același subiect: «Atunci când intră vinul, pleacă bunul simț; când intră vinul, ies cele tainice»[2] (*Numeri R.*, 10, 8). «Arborele al cărui fruct l-a mâncat Adam a fost vița de vie, deoarece nici un alt fruct n-a adus atâtea necazuri omului» (*Sanh.*, 70ab). «Pentru ce acel text care tratează despre nazirean se află alăturat legii despre femeia suspectă de adulter? (*Numeri* 5 s.) Pentru a ne învăța că acela care vede o asemenea femeie în nenorocirea ei se va abține de la a bea vin» (*Ber.*, 63a). «Vinul atâtă pe bărbat și pe femeie să se dedea necurăției»

---

[1] Traducere literală din limba ebraică.

[2] Valoarea numerică a literelor care formează cuvântul «*iaiyn*», «vin» este de 70; cuvântul *sod*, «secret» dă o valoare numerică egală.

(*Numeri R.*, 10, 4). «Nu te îmbăta și nu vei păcătui» (*Ber.*, 23b). «Un pahar cu vin este bun pentru o femeie, două o degradează, trei o fac să semene cu o femeie cu purtări urâte, iar patru pahare o fac să piardă în întregime respectul pentru sine și orice rușine» (*Ket.*, 65a). «Vinul sfârșește în sânge». (*Sanh.*, 70a). «Vinul la prânz este unul dintre lucrurile care îl fac pe om să iasă din această lume» (*Avot*, 3, 14). De asemenea, el are un efect prost asupra constituției fizice. «Abba Saul zicea: Pe vremuri, sarcina mea a fost să îngrop morții. Am observat oasele lor și mi-am dat seama că oasele celor care băuseră băuturi tari făceau impresia că sunt arse; dacă ei făcuseră exces de băutură, oasele lor nu mai conțineau măduvă; dacă băuseră cu cumpătare, ele erau pline cu măduvă» (*Nid.*, 24b).

În pofida dictonului: «cel care se dedă unor posturi fără măsură este numit păcătos» (*Taan.*, 11a), ni se vorbește despre anumiți rabini care practicau ascetismul. Ni se relatează că unul dintre ei postea tot anul, cu excepția zilelor în care postul este interzis (*Pes.*, 66b). Altul «se mulțumea cu o măsură de lăcuste pentru a se menține în viață de la ajunul unui Șabat până la ajunul Șabatului următor» (*Ber.*, 17b).

Dezastrele îi făceau pe mulți evrei să adopte un gen de viață în întregime ascetic. Dar un rabin a încercat să-i convingă să-și schimbe hotărârea, arătându-le cât de inconsecvenți erau. «Când a fost distrus cel de-al doilea templu, mulți israeliți au decis să se abțină de la carne și de la vin. Rabi Iosua a discutat cu ei, spunându-le: „Fiii mei, de ce nu vreți nici să mâncați carne, nici să beți vin?". Ei răspunseră: „Trebuie să mâncăm carne de vreme ce au încetat ofrandele care erau oferite acolo, pe altar? Trebuie să bem vin de vreme ce au dispărut libațiile cu vin împrăștiat pe altar?". „În acest caz, le spuse el, să nu mai mâncăm nici pâine, pentru că nu mai există nici ofrande de făină". „Foarte bine, nu ne vom mai hrăni decât cu fructe". „Dar asta nu se poate, pentru că nu mai sunt oferite primele roade". „Ei bine, ne vom mulțumi cu alte specii de fructe (care nu erau oferite ca ofrandă)". „În acest caz, nu trebuie să bem nici apă, deoarece a încetat libația cu apă". Ei rămaseră tăcuți» (*B.b.*, 60b).

Uneori legământul de a adopta viața ascetică era recomandat pentru că el se inspira din considerații demne de aprobare. Iată ce povestește un rabin: «Odată, un aspirant la nazireat a sosit din sud[1] și am observat că avea ochi foarte frumoși, o constituție bună și părul capului cu bucle regulate. I-am spus: „Fiul meu, din ce motiv vrei să-ți razi părul tău superb?". El răspunse: „Am fost cioban pentru tatăl meu în orașul meu natal și mă duceam să iau apă de la izvor; uitându-mă în apă și văzând propriul meu chip, m-au asaltat patimile, căutând să mă dea afară din lume. Mi-am zis atunci: Ființă rea, de ce să te mândrești într-o lume care nu-ți aparține și cu privire la o ființă care este menită să devină viermi și larve? Prin slujba la templu vreau să-mi rad părul, în slujba cerului". Rabinul continuă astfel: M-am ridicat imediat și l-am sărutat pe cap, zicând: Fiul meu, fie ca nazireeni ca tine să se înmulțească în Israel; Biblia declară despre oameni ca tine: „Atunci când un bărbat sau o femeie va face să se audă clar un jurământ, legământul nazireatului, pentru a se consacra Domnului" (*Numeri*, 6, 2)» (*Ned.*, 8b).

Rabinii avertizau și contra prea marii încrederi în sine, rezultat al prosperității. «„Vei mânca și te vei sătura. Ferește-te de a-ți lăsa inima pradă ispitei și să ajungi să slujești alți dumnezei" (*Deuteronom*, 11, 15s). Moise le-a spus: Aveți grijă să nu fiți îndărătnici față de Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), căci doar când e prea sătul omul se răscoală contra lui» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 43; 80b). «„Ce înseamnă: Și Di-Zahab"? (*Deuteronom*, 1, 1). Moise a spus Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): „Stăpâne al universului! Aceasta a fost din pricina argintului și aurului (*Zahab*) pe care tu l-ai dat cu mărinimie lui Israel până ce a strigat: De ajuns (*dai*), adică până au ajuns să facă vițelul de aur". Școala lui rabi Ianai zicea: „Un leu nu rage într-un bârlog plin cu paie, ci într-un bârlog plin cu carne". Rabi Ohaia zicea: Lucrul poate fi comparat cu situația unui om care avea o vacă slabă, dar bine croită. O hrănea cu boabe și ea îl izbi cu copitele. Atunci el îi spuse: „Ce te face să dai cu copitele dacă nu mâncarea aleasă pe

[1] La Ierusalim, pentru a-și prezenta sacrificiul și a-și rade părul de pe cap.

care ți-am dat-o?". R. Akiva zicea: Este ceea ce afirmă proverbul: „Cel al cărui stomac este plin se dedă acțiunilor rele"» (*Ber.*, 22a).

Pentru același motiv erau deconsiliate petrecerile excesive care pot duce la o comportare condamnabilă. «„Slujiți Domnului cu teamă și veseliți-vă tremurând" (*Ps.*, 2, 11), ceea ce înseamnă: acolo unde este petrecere, să fie și tremurare. Mar b. Rabina a făcut o petrecere de nuntă pentru fiul său și a observat că rabinii erau prea veseli. A luat o cupă prețioasă care valora o sută de *zuzi* și a fărâmat-o în fața lor; ei deveniră mai serioși. Rabi Așe a făcut o petrecere de nuntă pentru fiul său și a remarcat că rabinii erau foarte veseli. A apucat un păhărel de cristal alb și l-a sfărâmat în fața lor; au devenit mai serioși» (*Ber.*, 30b și seq.). Acesta este unghiul sub care Talmudul consideră înfățișarea generală a vieții. El evită excesele, la fel ca și ascetismul peste măsură. El îl invită pe om să se bucure de condiția sa pe pământ și să uzeze cu înțelepciune de facultățile pe care i le-a dat Dumnezeu și de plăcerile pe care i le-a pus la îndemână pentru a-l face fericit. Legile sale pun frână poftelor care pot pricinui dezordini. A depăși limitele pe care le-a pus este o greșeală. Este punctul de vedere din acest text: «Acela care își impune jurământul de abstinență face ca și cum și-ar pune în jurul gâtului un colier de fier; el seamănă și cu omul care înalță un altar prohibit; cu cel care ia o sabie și și-o împlântă în inimă. Ceea ce interzice *Tora* este de-ajuns pentru voi; nu încercați să mai adăugați și alte restricții» (p. *Ned.*, 41b).

VIII. Îndatoririle față de animale

Raporturile omului cu animalele reprezintă încă un element al vieții morale. Întrucât însuși Decalogul ia în considerație creaturile lipsite de grai și poruncește ca ele să ia parte la odihna Șabatului și întrucât și în multe alte pasaje ale Bibliei găsim porunca să li se arate bunătate, ne puteam aștepta să aflăm o învățătură corespunzătoare în Talmud.

Într-adevăr, felul în care un om tratează animalele dă indicații despre caracterul său. «Atunci când Moise îngrijea turmele lui

Ietro, el reținea la coada turmei berbecii mai în vârstă, pentru ca mieii tineri să ajungă primii să pască iarba fragedă; lăsa apoi oile să pască iarba de calitate mijlocie și abia în ultimul rând dădea drumul berbecilor mai puternici la iarba mai dură. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zise: „Acela care știe cum să pască turma și care dă fiecăruia după puterea sa să devină conducătorul poporului meu". Odată, un ied a scăpat din turmă. Moise a pornit în căutarea lui și a ajuns la un copac lângă care exista o băltoacă. Iedul se afla acolo și sorbea apă. Moise i se adresă: „N-am știut că ai părăsit turma pentru că îți era sete. Ești și obosit, cu siguranță". Și îl readuse la turmă purtându-l pe umeri. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zise atunci: „Pentru că îți este milă de turma unui om, vei fi păstorul turmei mele, păstorul lui Israel"» (*Exod. R.*, 2, 2).

A acționa fără chibzuință cu un animal antrena riscul dezaprobării divine, așa cum arată istoria care urmează: «Un vițel era dus la abator; el și-a ascuns capul în veșmântul lui rabi Iehuda și a început să mugească. Rabinul i-a zis însă: „Du-te, pentru că ai fost creat pentru aceasta". Deoarece nu-i arătase milă, s-a hotărât în ceruri ca să fie pedepsit cu suferințe. Acestea au luat sfârșit numai atunci când, într-un alt incident, poziția rabinului a fost cu totul alta. Odată, când mătura casa, servitoarea sa a dat cu mătura peste niște nevăstuici tinere. Rabinul îi zise: „Lasă-le, căci stă scris: „Îndurările sale sunt peste toate lucrările sale" (*Ps.*, 145, 9). Pentru că a dovedit milă, s-a hotărât atunci în cer că i se va arăta și lui milă» (*B.m.*, 85a).

Talmudul se întreabă până la ce punct poate fi încălcată legea șabatică atunci când este vorba să salvezi un animal aflat în primejdie. «Dacă un animal a căzut într-o mlaștină, este îngăduit să se aducă perne și pernițe care să fie puse sub el; dacă în acest fel el se urcă pe pământul tare, toate sunt în regulă. Împotriva acestei dispoziții legale este notată altă teorie: Dacă un animal a căzut într-o mlaștină, i se va da furaj în locul în care se află, pentru ca el să nu se prăpădească[1]. Rezultă de aici că îl putem hrăni, dar

[1] De foame, și va fi scos din mlaștină după trecerea Șabatului.

nu să-i aducem perne și pernuțe. Totuși, aici nu există nici o contradicție: ultimul caz este cel în care animalul poate fi menținut în viață doar dându-i de mâncare, în timp ce în primul caz aceasta nu este cu putință. Numai atunci este îngăduit să ne slujim de perne și pernuțe. Or, procedând în acest fel, încălcăm prescripția care interzice să pui un obiect neobișnuit. Dar această reglementare a fost instituită de rabini, în timp ce *Tora* ne poruncește să evităm chinuirea animalelor, iar ceea ce prescrie *Tora* precumpănește asupra ceea ce au decis rabinii» (*Șab.*, 128b).

În ceea ce privește îngrijirile propriu-zise care trebuie date animalelor, găsim mai multe prescripții. «Nimănui nu-i este permis să cumpere un animal domestic, o fiară sălbatică sau o pasăre înainte de a fi luat măsuri să-l hrănească cum trebuie» (p. *Ieb.*, 14d). «Nimeni nu trebuie să-și ia masa înainte să fi dat hrană vitelor sale, precum s-a spus: „Vei da în câmpii iarbă pentru vitele tale, și atunci vei putea mânca și să te saturi" (*Deuteronom*, 4, 15)» (*Ber.*, 40a). Aceeași concluzie are și legenda următoare: «Abraham i-a spus lui Melhizedek[1]: „Cum ai putut ieși din arcă sănătos tun? — Din pricina caritătii pe care noi am practicat-o acolo. — Ce caritate ați putut practica acolo? Existau săraci în arcă? Nu se aflau în arcă decât Noe și fiii săi; atunci, față de cine puteați fi caritabili? — Față de animale, de fiare și de păsări. Noi nu dormeam și dădeam fiecăreia dintre ele hrana sa în cursul nopții"» (*Midraș as. Ps.*, 37, 1; 126b).

Sunt lăudate unele creaturi animale, ale căror obiceiuri sunt date ca exemplu ființelor omenești. «Dacă *Tora* nu ne-ar fi dată drept călăuză, am fi putut învăța de la pisică modéstia, de la furnică onestitatea, de la porumbiță castitatea, de la cocoș purtările bune» (*Erub.*, 100b).

Așa cum am văzut, interdicția de a smulge un membru de la un animal viu era una dintre cele șapte porunci prescrise fiilor lui

---

[1] O tradiție evreiască îl identifică pe acest personaj cu Sem, fiul cel mai vârstnic al lui Noe. A se vedea Targumul din Ierusalim asupra *Facerii*, 19, 18.

Noe în calitate de constituenți ai unui cod aplicabil la întreaga rasă omenească[1]. Pe baza acestei legi, orice joc care comporta mutilarea unui animal încă în viață era sever condamnat. De aceea credincioșii evitau arenele. «Acela care frecventează *stadium*-ul se așază pe „banca oamenilor care trebuie disprețuiți" (*Ps.*, 1, 1)» (*A.Z.*, 18b)[2].

Talmudul descrie în amănunt toate detaliile răpunerii animalelor de măcelărie; aceste reglementări vor ca ele să fie omorâte făcându-le să sufere cât mai puțin. În primul rând, nu sunt admise să le omoare trei categorii de indivizi: surdo-muții, imbecilii și minorii (*Hul.*, 1, 1), primii pentru că nu pot rosti binecuvântarea prescrisă, ceilalți pentru că nu au suficientă responsabilitate pentru a întreprinde o sarcină atât de delicată. În al doilea rând, cuțitul utilizat trebuie să fie ascuțit, șlefuit și să nu aibă nici cea mai mică crestătură : «Trebuie făcută proba cuțitului pe cele trei laturi[3], cu ajutorul degetului și al unghiei» (*Ibidem*, 17b).

În sfârșit sunt enumărate cinci motive care îl descalifică pe un om în această privință (*Ibidem*, 9a): *șehiya*, «termen»: trebuie mânuit cuțitul fără nici o întrerupere, dinapoi înainte și dinainte înapoi; — *derasa*, «presiune»: tăietura trebuie făcută cu blândețe, fără a desfășura nici cea mai mică forță; — *halada*, «găurire»: cuțitul nu trebuie să vatăme cărnurile în loc să străbată gâtlejul; *hagrama*, «alunecare»: gâtul trebuie tăiat potrivit prescripțiilor *ad*

---

[1] A se vedea capitolul II.

[2] Aversiunea evreilor pentru jocurile crude de acest gen este atestată de către Josephus. Irod a adunat și el o mare cantitate de fiare sălbatice și mulți lei, ca și alte specii de mărime neobișnuită sau foarte rare. Au fost antrenate fie să se lupte între ele, fie să lupte cu cei condamnați la moarte. Cu siguranță, străinii erau surprinși și s-au desfătat cu dezvoltarea dată pe scară largă acestor exhibiții, ca și cu primejdia pe care o prezentau aceste spectacole. Pentru evrei, ele erau o încălcare patentă a obiceiurilor pe care le venerau cu înflăcărare (*Antich.*, 15, 8, 1).

[3] Cu alte cuvinte, firul și cele două laturi. Dacă, în oricare din aceste locuri, se simțea cea mai măruntă crestătură, cuțitul trebuia ascuțit din nou, până la dispariția defectului.

hoc; ikur, «sfâșiere»: nu trebuie să aibă loc o dislocare a traheei. O singură încălcare a acestor reglementări este suficientă ca să facă animalul răpus impropriu pentru consum, pentru că i s-a impus suferința prohibită[1].

[1] La capătul acestui capitol despre viața morală, este oportun să pomenim de ideea exprimată de M. R. Hayoun în lucrarea sa *O istorie intelectuală a iudaismului*, și anume în capitolul «Universul talmudic» (*op. cit.*, p. 49–82): idealul iudaismului talmudic este unul *etic*, întemeiat pe pietate. Bizuindu-se pe o bogăție de exemplificări semnificative extrase din agada talmudică, autorul demonstrează că Talmudul pune accentul pe practicile pioase, *imitatio Dei*, pe virtuțile modestiei, ale dăruirii de sine, iubirii aproapelui și generozității. (Nota trad.)

Capitolul VIII

Viața fizică

I. Îngrijirea trupului

În cursul convorbirilor pe care rabi Iehuda le-a avut cu prietenul său Antonin, s-a ridicat problema responsabilității față de trup și față de suflet.

«Antonin îi spuse lui rabi Iehuda: „Pe lumea cealaltă, când vor sta în fața judecății divine, atât trupul, cât și sufletul își vor arunca unul asupra celuilalt răspunderea pentru faptele săvârșite de om în cursul vieții. — Cum asta? — Trupul va putea declara următoarele: Sufletul este cel care a păcătuit; iată că, de când m-a părăsit, eu am rămas ca o piatră în tăcerea mormântului. Iar sufletul va putea zice: Cel care a păcătuit a fost trupul, căci iată că, de când l-am părăsit, am putut zbura în voie ca o pasăre". Rabinul răspunse: Voi ilustra acest subiect cu o parabolă:

Un rege pământean avea o livadă minunată, cu arbori care dădeau fructe de soi. Pentru paza livezii, el angajă doi oameni, un șchiop și un orb. Șchiopul îi zise orbului: „Văd în livadă copaci cu fructe minunate; lasă-mă să mă cațăr pe spatele tău și ne vom înfrupta amândoi din ele". Zis și făcut. Șchiopul se cățără pe spatele orbului; culeseră fructele și le mâncară.

După o bucată de vreme, se arătă proprietarul livezii și întrebă: „Ce s-a întâmplat de nu mai văd fructele de soi?". Șchiopul zise: „Cu așa picioare cum am eu, cum să fi alergat să prind hoții?". Iar orbul zise: „Cu ochii pe care îi am eu, îi puteam oare vedea pe hoți?".

Ce făcu regele? El porunci șchiopului să se urce pe spinarea orbului, arătându-le astfel că a priceput ce făcuseră ei. Apoi îi judecă ca și cum ei ar fi format un singur om. În același fel,

Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va lua sufletul, îl va introduce în trup și îi va judeca împreună» (*Sanh.*, 91ab).

Lăsând la o parte semnificația eschatologică a parabolei, care lămurește concepția despre pedeapsa care îi așteaptă pe cei care fac rău, ea exprimă și ideea răspunderii egale a trupului și sufletului pentru felul în care se comportă omul cât timp este în viață. Fiecare dintre cei doi reacționează asupra celuilalt. Un suflet vicios va corupe trupul, iar un trup bolnav nu poate fi instrumentul potrivit pentru funcționarea unui suflet curat.

Potrivit unui aforism rabinic, «curățenia fizică duce la curățenia spirituală» (*A.Z.*, 20b), iar curățenia fizică despre care vorbim nu este doar cea exterioară, vizibilă, ci și cea interioară, a măruntaielor, de pildă a intestinelor, care trebuie golite cu regularitate. Vom vedea că se atribuie o mare importanță regularității scaunelor, atât ca regulă sanitară, cât și pentru că este cauză de reacții morale. De aceea se afirmă că «cel care întârzie să răspundă chemării firești este vinovat de încălcarea poruncii care spune: „Nu spurcați persoana voastră" (*Levit.*, 20, 23)» (*Mak.*, 16b). «Un discipol al înțelepților nu trebuie să locuiască într-o așezare lipsită de umblătoare (privată), în care să poată fi împlinite nevoile firești» (*Sanh.*, 17b). Dacă aceste funcții nu se efectuează așa cum se cuvine, spiritul nu mai este în stare să se concentreze pentru pioșenia care trebuie înfățișată lui Dumnezeu dimineața, la sculare. Iată de ce se spunea: «Cel care dorește să ia asupra sa jugul regatului ceresc spre perfecționare trebuie întâi să-și golească intestinele, apoi să-și spele mâinile, să-și pună filacterele și după aceea să-și facă rugăciunile» (*Ber.*, 15a).

Un alt motiv pentru care trebuie îngrijit trupul se poate deduce dintr-o istorie despre Hillel. «Când își termina lecția pe care o preda elevilor săi, el îi însoțea o bucată de drum. Ei îl întrebară: „Maestre, încotro mergi? — Să aduc la îndeplinire o datorie religioasă. — Care? — Să fac o baie. — Aceasta este o datorie religioasă? — Dacă cineva, răspundea el, este însărcinat să curețe statuile regelui, care se înalță în teatre și circuri, dacă este plătit pentru această muncă și după aceea este chiar înnobilat, atunci cu

atât mai mult trebuie să-mi îngrijesc trupul, eu, care am fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu"» (*Levit. R.*, 34, 3).

Această istorioară înfățișează întreținerea curățeniei corporale ca o datorie religioasă, deoarece trupul este opera lui Dumnezeu, și ca atare trebuie tratat cu respect. Această idee se află la baza legii care consideră trupul ca un agent de descompunere, așa cum se poate vedea din următoarea argumentare «Saduceii ziceau fariseilor: „Noi vă condamnăm deoarece pretindeți că Scrierile Sfinte întinează, murdăresc mâinile (celor care le mânuiesc), în timp ce operele lui Homer nu le impurifică". Rabi Iohanan ben Zakai, care era conducătorul fariseilor, le replică: „Acesta nu este singurul punct prin care fariseii se expun criticilor; ei declară și că osemintele unui catâr nu impurifică, iar osemintele marelui preot Iohanan întinează. Capacitatea de a murdări pe care o au toate acestea este proporțională cu respectul pe care trebuie să-l avem față de ele; nimeni n-ar face linguri din oasele tatălui sau ale mamei sale. La fel se petrec lucrurile și cu Scrierile Sfinte"» (*Ied.*, 4, 6). (Cu alte cuvinte: așa cum un cadavru de om — care este opera lui Dumnezeu — întinează și trebuie să ne purificăm dacă am venit în contact cu el, tot astfel stau lucrurile și cu Scrierile Sfinte).

Întru totul de acord cu această opinie este preceptul care spune: «Orice om trebuie să-și spele zilnic fața, mâinile și picioarele, din respect pentru Creatorul său» (*Șab.*, 50b). Ne putem da seama în ce măsură această regulă era luată în serios, când citim despre rabi Akiva (pe atunci întemnițat de către romani) istorioara următoare: «Rabi Iosua, negustorul de arpacaș, îi făcea zilnic serviciu și îi aducea o provizie de apă. Odată l-a întâlnit temnicerul și i-a spus: „Aduci prea multă apă. Vrei poate să te slujești de ea spre a săpa o gaură (prin care deținutul să poată scăpa din temniță)". Și i-a zvârlit jumătate din cantitatea de apă, lăsând doar restul. Când r. Iosua a ajuns la r. Akiva, acesta i-a spus: „Știi doar că sunt bătrân și că viața mea atârnă de ceea ce îmi aduci!". Rabi Iosua îi povesti ce se întâmplase. Atunci Akiva zise: „Dă-mi apă să-mi spăl mâinile". Celălalt exclamă: „Nu ai destulă apă ca să mai poți bea!". Akiva răspunse: „N-am încotro, deoarece (aceia care nu-și spală mâinile) merită să moară. Prefer să mor de sete,

dar să nu încalc părerile colegilor mei". Se povestește că n-a băut nici o picătură de apă înainte de a-și fi spălat mâinile» (*Erub.*, 21b).

Prin urmare, scopul impus ființei omenești este de a realiza o perfecțiune dublă, fizică și spirituală. Un fizic cum se cuvine era socotit ca demn de stimă și se spunea că are aprobarea divină. «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) este mândru de cei care au o statură înaltă» (*Beh.*, 46b). Printre calitățile cerute pentru ca *șehina* să strălucească asupra cuiva, figurează: un corp bine alcătuit și un aspect impunător (*Șab.*, 92a). Și invers, erau socotiți ca deosebit de nefericiți oamenii care aveau beteșuguri fizice. Iată ce prescrie Talmudul: «Acela care privește un negru, un om cu pete roșii sau albe, un cocoșat, un pitic sau un hidropic trebuie să zică: „Binecuvântat să fii Tu, care faci ca creaturile Tale să aibă forme variate", iar la vederea unui om cu un membru amputat, a unui orb, a unui om cu picioare plate, a unui șchiop, a unuia acoperit cu furunculi sau cu lepră se va zice: „Binecuvântat să fii Tu, judecătorul credincios» (*Ber.*, 58b). Aceeași binecuvântare trebuie rostită când aflăm vești proaste (*Ibidem*, 9, 2). Deci aceste infirmități erau considerate calamități.

La fel după cum Dumnezeu îi favorizează pe cei cu un fizic bun, tot astfel se ținea seamă de acest avantaj atunci când era vorba de a acorda unor oameni sarcini de răspundere în sânul comunității. Regula era următoarea: «Nu alegem într-un sanhedrin decât oameni cu talie înaltă» (*Sanh.*, 17a). O alură impunătoare inspiră respect.

Dată fiind importanța ce se acorda sănătății, medicul era un personaj indispensabil în viața colectivă. Se spunea: «Un discipol al înțelepților nu trebuie să locuiască într-un oraș lipsit de medic» (*Sanh.*, 17, 1), deoarece, dacă se îmbolnăvește, boala i s-ar putea prelungi și el ar trebui să-și întrerupă studiile mai mult decât se cuvine. De altfel, exista o regulă generală: «Este interzis să trăiești într-un oraș în care nu există nici un medic» (p. *Kid.*, 66d).

Dacă profesia de medic era, în general, respectată, practicienii care o exercitau nu se bucurau însă totdeauna de aceeași considerație. Într-adevăr, întâlnim și această condamnare aspră: «Cel mai bun dintre medici este menit ghehenei» (*Kid.*, 82a). Poate că

rațiunea acestui aforism trebuie căutată în prima propoziție din următoarea judecată: «Un medic pentru nimic nu prețuiește nimic, iar un medic care locuiește departe este tot atât de folositor ca un ochi care nu vede» (*B.K.*, 85a). De aici se poate deduce că uneori medicii se dovedeau lacomi și nu arătau atenția cuvenită bolnavului care nu le dădea onorarii copioase. În sfatul următor se află neîndoielnic o aluzie la faptul că munca lor îi absorbea: «Să nu locuiești într-un oraș în care notabilul principal este un medic» (*Pes.*, 113a). Are atâta de lucru cu bolnavii săi, încât nu-și poate îndeplini cum trebuie îndatoririle sale cetățenești.

II. Reguli de sănătate

Printre exigențele cerute pentru o bună îngrijire a corpului, figurează în primul rând curățenia. Ea nu este numai rudă apropiată a cucericiei, ci face parte integrantă din aceasta și ocupă în cadrul ei un loc capital. Era prescrisă cu strictețe spălarea mâinilor înainte de a mânca. «„Sfințiți-vă" (*Levit.*, 11, 44), adică spălați-vă mâinile înainte de mese, „și fiți sfinți" (*Levit.*, 11, 44), adică spălați-le și după mese[1]» (*Ber.*, 53b). «Acela care mănâncă pâine fără a-și fi spălat în prealabil mâinile procedează ca și cum ar păcătui cu o curtezană. Acela care procedează după cum are chef cu această prescripție va fi desrădăcinat de pe lumea asta. Acela care mănâncă pâine fără să-și fi curățat mâinile face ca și cum ar mânca pâine necurată» (*Sot.*, 4b). Talmudul vorbește cu dispreț despre oamenii numiți *am-ha-aret*, «poporul pământului»; iată o definiție a acestui termen: «Acela care nu-și mănâncă pâinea ne-sfântă[2] într-o stare de puritate rituală» (*Ber.*, 47b). «Un om care disprețuiește spălarea mâinilor înaintea meselor trebuie excomunicat» (*Ibidem*, 19*a*). Există o binecuvântare specială prescrisă în speță: «Binecuvântat fii Tu, Doamne, Dumnezeul nostru, rege al

---

[1] Întrucât alimentele erau luate direct cu degetele pentru a le duce la gură, degetele se murdăreau, de unde nevoia unei a doua spălări după fiecare masă.

[2] Cu alte cuvinte, mesele sale zilnice obișnuite.

universului, care ne-ai sfințit prin poruncile tale și care ne-ai poruncit să ne spălăm mâinile» (*Ibidem*, 60b).

Este cerută, de asemenea, curățenia vaselor folosite pentru mâncare. «Clătiți paharul înainte de a bea și după ce ați băut» (*Tamid*, 27b). «Omul nu trebuie să bea dintr-un pahar și să-l întindă apoi altuia, căci aceasta este primejdie de moarte» (*Der. Ereț*, 9).

De asemenea, mâinile trebuie spălate la trezirea din somn. Cel care omite aceasta își prejudiciază sănătatea. «O mână care atinge oricare parte a corpului (fără să fi fost întâi spălată după trezirea de dimineață) merită să fie tăiată. O asemenea mână (nespălată) orbește ochiul, surzește urechea și produce un polip. Mâinile rămân în această stare periculoasă până ce au fost spălate în trei rânduri» (*Șab.*, 108b și seq.).

Iată o învățătură referitoare la curățenia personală: «Trei lucruri nu intră în corp, dar acesta trage foloase din ele: abluțiunile, ungerea și evacuările regulate» (*Ber.*, 57b). Marea importanță a abluțiunilor reiese din declarația următoare: «Se interzice traiul într-un oraș care nu are baie» (p. *Kid.*, 16d). Ne dăm seama în ce măsură acest precept era prețuit dacă citim comentariul dat versetului *Plângeri*, 3, 17: «Uitasem ce era bun». Pentru unii, această afirmație s-ar referi la baie; pentru alții ar fi vorba despre apa caldă în care erau spălate mâinile și picioarele. (*Șab.*, 25b). Acestea sunt lucrurile «bune», lipsa lor este o privare gravă. De asemenea, fraza următoare: «desfătările fiilor omului» (*Eccles.*, 2, 8) este explicată prin: «piscine și băi» (*Ghit.*, 68a).

La baia publică se făceau băi de aburi. Transpirația pe care o provocau era considerată ca fiind folositoare. «Există trei feluri de respirații care îi fac bine trupului, aceea pricinuită de o boală, cea a băii și aceea care provine dintr-un efort. Prima este vindecătoare; pe cea de-a doua nimic n-o poate egala» (*A.R.N.*, 42). Pentru a obține cel mai bun rezultat, un duș cu apă rece trebuie să urmeze folosirii apei calde. «Dacă cineva face o baie caldă și se abține după aceea de la apă rece, el seamănă cu fierul pus întâi într-un cuptor și care n-a fost după aceea băgat în apă rece. La fel după cum metalul n-a fost călit cum se cuvine, tot astfel trupul nu trage

din această abluțiune incompletă tot folosul pe care ar fi trebuit să-l obțină».

Curățenia era socotită cea mai bună măsură de prevenire a bolilor. «Este preferabilă o picătură de apă rece (în ochi) dimineața și spălarea mâinilor și picioarelor seara, tuturor colirurilor de pe lume» (*Șab.*, 108b). «Lipsa de curățenie a capului duce la orbire, veșmintele murdare duc la demență, murdăria corporală produce ulcere și dureri; ferește-te deci de orice necurățenie» (*Ned.*, 81a).

Regula trebuie aplicată îndeosebi copiilor. Un rabin relatează părerea mamei sale: «Se cuvine să îmbăiezi copiii mici și apoi să-i ungi cu ulei» (*Ioma*, 78b). Cazul rabinului Hanina dovedește eficacitatea acestui regim. «Se povestește despre el că la vârsta de 80 de ani mai putea sta într-un picior în timp ce se descălța și își încălța gheata. El zicea: „Apa caldă și uleiul de care se slujea mama mea cât am fost copil sunt ceea ce m-a menținut sănătos la bătrânețe"» (*Hul.*, 24b). Altă recomandare: «Orice om trebuie să-și învețe fiul să înoate» (*Kid.*, 29a) pentru că este un exercițiu folositor și te obișnuiește cu apa.

Pentru a trage toate foloasele dintr-o baie, ea trebuie să fie urmată de o ungere. «A se îmbăia și a nu-și unge după aceea corpul echivalează cu ploaia care cade pe acoperișul casei».

Am mai pomenit despre urmările funeste ale constipației și despre necesitatea evacuării cu regularitate a intestinelor. Talmudul dă următorul avertisment: «Constipația pricinuiește hidropizie, iar retenția de urină produce gălbinare» (*Ber.*, 25a). În plus, «acela care își prelungește ședeřea la privată își sporește numărul zilelor și anilor» (*Ibidem*, 55a). O anecdotă reliefează efectele sale salubre: «O anumită matroană[1] îi spunea unui rabin: „Fața ta seamănă cu cea a porcarilor și a cămătarilor[2]. — Pe legea mea, răspunse el, aceste două ocupații îmi sunt interzise, dar de la locuința mea și până la casa de studiu există 24 de cabinete și oridecâte ori mă duc la casa de studiu mă opresc la fiecare cabinet"» (*Ibidem*).

---

[1] În paragraful paralel (din *Ned.*, 48b), rabinul stă de vorbă nu cu o matroană, ci cu un *min*, un sectant.

[2] Adică strălucea de sănătate.

Liturghia cuprindea o formulă de mulțumiri destinată să fie rostită după satisfacerea nevoilor firești: «Binecuvântat fii Tu, Doamne, Dumnezeul nostru, care ai format omul cu înțelepciune și ai creat în el multe orificii și vase. S-a dezvăluit și cunoscut în fața tronului gloriei Tale că dacă unul dintre aceste vase ar fi deschis sau unul dintre orificii ar fi închis, nimeni n-ar putea să existe și să stea în fața ta. Binecuvântat fii Tu, Doamne, care îngrijești orice carne și procedezi în chip minunat» (*Ber.*, 60b).

Deoarece se credea că «dacă sângele devine abundent, se înmulțesc bolile de piele» (*Ber.*, 44b), se recomanda practicarea ventuzelor sau a sângerării. «Momentul potrivit pentru o sângerare este o dată la fiecare 30 de zile. După vârsta de 40 de ani se va recurge la acest procedeu mai rar, iar după 60 de ani și mai rar. Zilele cele mai propice sunt prima, a patra și a șasea a săptămânii, dar nu a doua și a cincea» (*Șab.*, 120b). Trebuie făcută o rugăciune înaintea operației și altă rugăciune după ea. Înaintea ei se va spune: «Fie voia Ta, Doamne, Dumnezeul meu, ca această operație să fie pentru mine o vindecare și acordă-mi sănătatea, căci Tu ești un vindecător credincios, iar tratamentul Tău este sigur, în timp ce oamenii nu au capacitatea să se vindece, dar obișnuiesc să procedeze în acest fel»[1]. După procedură se va spune: «Binecuvântat fie acela care îngrijește fără a cere plată pentru aceasta» (*Ber.*, 60a).

Ca dezavantaj al sângerării, vitalitatea este scăzută; de aceea cel interesat trebuie să fie atent la felul în care se comportă. În primul rând, este necesar un regim alimentar întăritor. «Dacă cineva a suferit o sângerare și nu are nimic de mâncare, să-și vândă sandalele din picioare și să ia o masă copioasă. Ce va trebui să mănânce? Un rabin zicea: Carne, căci îi trebuie carne în locul celei pe care a pierdut-o[2]. Altul zicea: Vin, căci acesta va fi lichidul roșu în locul sângelui roșu» (*Șab.*, 129a). Dar unele alimente sunt dăunătoare și trebuie evitate într-un asemenea caz. «Dacă cineva a suferit o sângerare, să nu ia nici lapte, nici brânză, nici

---

[1] De a face această operație.

[2] Carnea pacientului a scăzut într-o oarecare măsură prin sângerare.

pasăre, nici carne sărată» (*Ned.*, 54b). Și următorul avertisment dă o regulă de sănătate: «Dacă cineva a suferit o sângerare și la puțin timp după aceasta are raporturi sexuale, el își riscă viața și propriul său sânge i se urcă la cap» (*Nid.*, 17a).

În afară de curățenie, o constituție sănătoasă pretinde cumpătare în regimul alimentar. «Rabinul Gamaliel zicea: Îi admir pe persani din trei motive: sunt cumpătați în pofta lor de mâncare, modești în viața privată și moderați în relațiile lor conjugale» (*Ber.*, 8b). Iată o regulă generală: «Mănâncă până la o treime (din capacitatea stomacului tău), bea tot o treime din această capacitate și lasă goală ultima treime» (*Ghit.*, 70a). În rândurile mulțimii poporului pare să fi fost obișnuit regimul cel mai frugal, fie din cauza sărăciei, fie din prudență. Talmudul vorbește despre masa de seară a unui «biet om», care se întoarce acasă după muncă; această masă cuprinde «pâine cu sare» (*Ber.*, 2b). Dar chiar pentru cei care pot avea mai mult se recomandă: «pâine și sare dimineața, cu un ulcior cu apă, iată ce va îndepărta orice boală» (*B.K.*, 92b). «Acela care mănâncă cantitatea minimă cerută pentru sacrificiul de *halla*[1] va fi sănătos și binecuvântat; cel care mănâncă mai mult este un om lacom; cel care mănâncă mai puțin va suferi de tulburări intestinale» (*Erub.*, 83b). Cel care vrea să evite boli ale măruntaielor trebuie să se obișnuiască să-și moaie pâinea (în oțet sau în vin). «Îndepărtează-ți mâna de la mâncarea care îți va face plăcere[2] și nu întârzia să răspunzi chemării firești» (*Ghit.*, 70a). «Până la 40 de ani, a mânca este ceva salutar; după aceea, a bea este ceva binefăcător» (*Șab.*, 152a).

Momentul potrivit pentru a te hrăni este cel în care simți nevoia. «Mănâncă atunci când ți-e foame, bea atunci când ți-i sete» (*Ber.*, 62b). În general, mulțimea poporului lua două mese pe zi; excepțional, în cinstea Șabatului, exista în această zi o masă suplimentară. Masa de seară avea loc acasă, când munca zilnică se termina; dar masa de dimineață muncitorul o lua în timp ce era

---

[1] Vezi capitolul referitor la păcate.

[2] Cu alte cuvinte, nu mânca mai mult decât ceea ce se cuvine, deci împins de cheful de a te ghiftui.

la muncă. Talmudul dă un orar al meselor pentru diferite categorii de oameni: «Prima oră[1] este aceea a dejunului gladiatorilor, a doua este cea a dejunului hoților, a treia convine proprietarilor[2], a patra muncitorilor, a cincea poporului în general». Iată o altă opinie: «A patra oră este cea a poporului în general, a cincea — cea a muncitorilor, a șasea — cea a discipolilor înțelepților. A lua dejunul mai târziu este la fel cu a arunca o piatră într-un burduf cu vin[3], cel puțin dacă n-ai mâncat nimic de dimineață din precauție» (*Șab.*, 10a). R. Akiva zicea fiului său: «Scoală-te dis-de-dimineață și mănâncă îndată, vara din cauza căldurii, iarna din cauza frigului. Proverbul zice: 60 de alergători pot alerga și nu-l pot depăși pe cel care a dejunat devreme» (*B.K.*, 92b).

Pentru a lua masa, trebuie să te așezi. «A mânca și a bea stând în picioare dăunează trupului omului» (*Ghit.*, 70a). În călătorie se cuvine să reduci cantitatea de alimente pe care le consumi. «Cel care este în călătorie nu trebuie să mănânce mai mult decât rația obișnuită în timp de foamete, din cauza tulburărilor din măruntaie» (*Taan.*, 10b).

Regula înțeleaptă de adoptat este cumpătare în toate. «Nu păstra prea mult timp poziția șezândă, căci aceasta poate face să apară hemoroizi. Nu sta în picioare prea mult timp, căci asta este rău pentru inimă; nu merge peste măsură — este rău pentru ochi; să rămâi așezat o treime din timpul tău, o altă treime să stai în picioare, și ultima treime mergând» (*Ket.*, 111e). În opt lucruri excesul este vătămător, iar cumpătarea folositoare: în călătorie, în raporturile sexuale, în bogăție, în muncă, în vin, în somn, în apă caldă (pentru a bea și a se spăla), în sângerare» (*Ghit.*, 70c).

Rabinii talmudici recunoșteau că este nevoie să te odihnești dormind. «Noaptea a fost creată pentru somn» (*Erub.*, 65a). Asta era părerea unui rabin. Altul declara că «a dormi în zori este ca și călirea oțelului pentru fier». Prin aceasta el vroia să spună că

---

[1] Ziua începea la orele 6 dimineața. Deci prima oră era 7.

[2] Clasă socială care nu are nevoie să facă muncă manuală pentru a putea trăi.

[3] Deci aceasta echivalează cu a face ceva inutil; corpul nu va profita de hrană, deoarece vitalitatea sa a fost prea scăzută ca el să mai poată digera cum se cuvine.

somnul procură sănătate și putere. Pe de altă parte, «omul care doarme dimineața se pune în afara lumii» (*Avot*, 3, 4) și «este interzis omului să doarmă în cursul zilei mai mult timp decât o face un cal. Cu alte cuvinte, cât timp? Șaizeci de răsuflări» (*Suk.*, 26b). În altă parte se spune: «Hrănirea aduce somnul» (*Ioma*, 1, 4). Rabinii credeau că o ființă omenească n-ar putea trăi nedormind trei zile la rând. Această credință aplica legea care stipulează următoarele: «Dacă un om zice: Nu voi dormi timp de trei zile, el este pedepsit și silit să doarmă de îndată» (p. *Ned.*, 37b), deoarece a făcut un jurământ temerar, a cărui îndeplinire nu este posibilă decât cu prețul unor consecințe fatale. Este interesant de remarcat că Talmudul menționează «o poțiune soporifică» care se administrează în momentul când se procedează la o operație abdominală (*B.m.*, 85b).

Rabinii talmudici subliniau și faptul că starea de spirit acționează asupra trupului. De aceea se cuvine întreținută o stare de spirit veselă și satisfăcută. De pildă, «un oftat dărâmă jumătate din trup (după altă părere, corpul întreg)» (*Ber.*, 58b). «Ochiul rău (invidia, înclinarea rea și ura față de aproapele) îl scot pe om în afara lumii» (*Avot*, 2, 16). «Trei lucruri scad forța omului: frica, călătoria și păcatul» (*Ghit.*, 70a).

În sfârșit, trebuie trăit într-un mediu salubru. Legea interzicea să se facă ceva ce putea prejudicia stării sanitare a unui oraș. În această privință, iată o reglementare semnificativă: «O arie care funcționează permanent nu poate fi amenajată la mai puțin de 50 de coți de un oraș. Depozitarea cadavrelor animalelor, cimitirele, tăbăcăriile sunt interzise în aceeași rază. O tăbăcărie nu se poate afla decât în răsăritul orașului. Rabi Akiva o autoriza totuși în toate direcțiile, în afară de vest» (*B.b.*, 2, 8s). În acest fel se dorea a feri locuitorii de praf și mirosuri dăunătoare.

III. Igiena individuală

Rabinii erau convinși de importanța regimului alimentar pentru păstrarea sănătății, iar Talmudul tratează adesea despre diferite

alimente, sănătoase sau nu. Pâinea pare literalmente să fi fost susținerea existenței. «Pâinea consumată de dimineață are 13 calități: protejează contra căldurii, contra frigului, contra duhurilor răufăcătoare, contra demonilor, face ca cei lipsiți de cultură să fie chibzuiți și îi ajută să câștige un eventual proces; îi sprijină pe cei care se instruiesc, precum și pe cei care predau *Tora*; permite ca spusele lor să fie ascultate; studiul aceluia care a consumat-o nu este uitat, trupul său nu răspândește nici un miros rău; el este atașat femeii sale și nu poftește la alta; pâinea distruge teniile; unii mai adaugă că ea alungă pizma și face să vină iubirea» (*B.m.*, 107b).

Astfel se dorește a spune că dacă omul își începe ziua cu stomacul satisfăcut, este în stare să gândească limpede și să-și facă treburile cu bune rezultate; de asemenea, dispoziția îi va fi veselă. Aceeași idee este exprimată prin observația: «Înainte ca omul să fi mâncat și băut, el are două inimi; după aceea, nu mai are decât una» (*B.b.*, 12b). Potrivit psihologiei ebraice, «inima» este sediul inteligenței; deci aceasta înseamnă că un stomac gol exercită o acțiune dezorganizatoare asupra spiritului și contrariază concentrarea gândurilor.

Pâinea trebuie să fie făcută din făină de grâu curat; făina de orz este dăunătoare, aduce tenia (*Ber.*, 31a). Trebuie mâncată rece. «În Babilon este o zicală că pâinea caldă produce febră» (p. *Șab.*, 4b).

Se acordă multă importanță faptului că, pentru a-și produce tot efectul salutar, pâinii trebuie să i se adauge sare și că, după consumarea ei, trebuie băută apă. Sarea și apa sunt absolut necesare vieții. «Lumea poate exista fără piper, dar nu fără sare» (p. *Hor.*, 48c). «Sarea îndulcește carnea» (*Ber.*, 5a), dar face să scadă «fluidul seminal» (*Ghit.*, 70a). Nu trebuie luată în prea mare cantitate. Printre lucrurile care au efect supărător, dar care în cantități mici sunt bune, figurează drojdia și sarea (*Ber.*, 34a).

Regula preconizată este aceasta: «După fiecare aliment, mâncați sare; după fiecare înghițitură de lichid, beți apă și nu veți suferi (de vreo boală). Acela care a consumat indiferent ce aliment fără sare și care a băut indiferent ce băutură fără apă va fi supărat în cursul zilei de un gust rău în gură, iar noaptea va suferi de crampe» (*Ber.*, 10a). Un rabin dădea următorul sfat: «Acela care își moaie

mâncarea în apă (adică cel care bea multă apă o dată cu mâncarea) nu va suferi de indigestie. Ce cantitate de apă trebuie băută? Conținutul unei cupe pentru o pâine» (*Ibidem*). Alt rabin declară: «Există 83 de boli în raport cu fierea care pot fi prevenite mâncând dimineața pâine cu sare și bând un ulcior cu apă» (*B.K.*, 92b).

În legătură cu masa, este dat următorul avertisment: «Dacă omul mănâncă, dar nu bea, hrana sa va fi numai sânge și el va suferi de indigestie. Aceluia care mănâncă și după aceea nu umblă puțin (minimum patru coți de drum) hrana i se va descompune în stomac, și el va avea un miros urât din gură. Dacă un om mănâncă în timp ce simte nevoia să se ușureze, el ar fi ca un cuptor înfierbântat pe cenușa sa și un miros neplăcut i se va răspândi în tot corpul» (*Șab.*, 41a).

Am văzut că pâinea și sarea reprezentau mâncarea obișnuită a omului sărac, dimineața și seara. Celui care avea mijloacele să adauge și altceva, iată ordinea de preferință care i se recomandă: «Vei putea consuma carne după pofta inimii» (*Deuteronom*, 12, 20). *Tora* ne dă aici o regulă de comportare, anume că omul nu poate consuma carnea decât pentru a-și satisface pofta. «Acela care posedă un *mana* (adică 100 de *sicli*) poate cumpăra o măsură de legume pentru oala sa; dacă posedă zece, poate cumpăra pește pentru oala sa; dacă posedă 50, poate cumpăra destulă carne pentru oala sa, iar dacă posedă 100, poate avea carne friptă în fiecare zi. În ceea ce-i privește pe cei care posedă mai puțin de 100 de *mana*, când vor putea ei să aibă mâncarea lor de legume sau de pește? În fiecare vineri (pentru Șabat)» *(Hul.*, 84a*)*.

Evident, carnea era considerată un lux și clasele sărace vor fi avut-o rar. Aceasta a dus la o superstiție populară: «Aceluia care consumă carne de vită grasă și napi în noaptea de 14 spre 15[1] și după aceea doarme la lumina lunei, chiar și la solstițiul de vară, i se urcă sângele la cap» (*Kalla*). Într-un pasaj paralel, consecința este alta: «Va fi cuprins de febră» (*Ghit.*, 70a).

---

[1] A lunii, lunare, adică pe lună plină.

Deci mulțimea poporului trebuie să fi practicat un regim pur vegetarian. Talmudul îi expune pe larg avantajele. Dacă undeva se spunea: «Vai de trupul prin care trec într-una legume!»[1], un rabin declara, dimpotrivă: «Dacă vedeți la piață legume, să nu vă întrebați cu ce vreau să-mi mănânc pâinea». Aceste două păreri sunt împăcate în ipoteza după care legumele sunt dăunătoare fără carne sau, după alții, fără vin sau fără lemne[2] (*Ber.*, 44b).

Iar un alt text susține că legumele mâncate crude nu au nici o valoare. «Un discipol al înțelepților nu este autorizat să locuiască într-un oraș unde nu se găsesc legume. Ar fi deci cazul să concludem că legumele sunt binefăcătoare. Dar există și altă învățătură: Trei lucruri lasă resturi abundente, diminuă talia și reduc a cincisuta parte din lumina ochilor; acestea sunt: pâinea făcută din făină grosolană, lichiorul distilat de curând care îmbată și legumele» (*Erub.*, 55b și seq.). În versiunea paralelă (*Pes.*, 42a) există: «legume crude (sau verzi)» și după aceea: «Trei lucruri lasă puține resturi, măresc talia și cresc lumina ochilor; acestea sunt: pâinea dintr-o făină bine cernută, carnea grasă și vinul vechi». Mai găsim și următoarea părere: «Toate legumele te fac palid» (*Ber.*, 44b).

Cu privire la avantajul care există când legumele sunt coapte, s-a spus: «Fiertura de sfeclă face plăcere inimii și este bună pentru ochi, dar încă mai bună pentru intestine. Însă nu așa stau lucrurile decât dacă ea se află pe cuptor și face să se audă sunetul „tuk, tuk"»[3] (*Ibidem*, 39a).

Câteva legume sunt semnalate ca mai folositoare decât altele. «Acela care obișnuiește să mănânce linte o dată la 30 de zile își ferește casa de crup; dar nu în fiecare zi. De ce? Pentru că nu este bine pentru suflul din gură» (*Ibidem*, 40a). «Bobul[4] este rău pentru dinți, dar bun pentru intestine» (*Ibidem*, 44b). «Varza este o hrană bună; sfecla este un leac bun» (*Ibidem*). Despre usturoi se spun

---

[1] Pentru că se hrănește regulat cu ele.

[2] Adică insuficient coapte pe un foc din lemne.

[3] Sunet produs de fiertura care clocotește. Ea trebuie să fie completă.

[4] Pentru a preveni efectul dezastruos pe care l-ar putea avea asupra dinților, Talmudul arată că el trebuie să fie bine copt, apoi înghițit fără să fie mestecat.

cinci lucruri: place corpului, îl încălzește, face să strălucească fața, mărește fluidul seminal și ucide tenia». Unii adaugă că el «favorizează dragostea și alungă dușmănia» (*B.K.*, 82a), prin sentimentul de bunăstare pe care îl provoacă. «Ridichea este un elixir de viață» (*Erab.*, 56a), dar «să se evite consumul de ceapă, din cauza lichidului acru pe care îl conține» (*Ibidem*, 29b).

În Orient se foloseau în mod obișnuit grăunțele de chimion negru. Iată observații în legătură cu aceasta: «Acela care mănâncă chimion negru în greutate de un *denarius* va avea inima sfâșiată» (*Kalla*). Se discută în ce fel poate fi luat el cu folos: «Acela care se obișnuiește să folosească chimion negru nu va suferi de dureri de inimă. Se obiectează: chimionul negru este una din cele 60 de otrăvuri mortale și aceluia care doarme la răsărit de rezerva sa de chimion i se va urca sângele la cap[1]. Aici nu este nici o contradicție; a doua observație se aplică la miros, prima — la gust. Mama rabinului Ieremia avea obiceiul să-și coacă pâinea și să împrăștie pe ea chimion negru, pe care apoi îl înlătura răzuind pâinea»[2] (*Ber.*, 40a).

Peștele era vestit ca foarte bun pentru sănătate. «Acela care se obișnuiește să mănânce peștișori nu va suferi de indigestie; mai mult decât atât, peștele mic îl face pe om rodnic și viguros» (*Ibidem*). Dar se pare că nu le pria peștele conservat în sare, căci s-a spus: «Un pește puțin sărat vă poate omorî câteodată în a șaptea, a 17-a sau a 27-a zi a lunii, unii spun și a 23-a zi. Aceasta se aplică numai în cazul că a fost fript, dar nu suficient; dacă a fost bine fript, nu este nici o primejdie. Dacă a fost bine fript, nu va exista pericol decât pentru cel care n-a băut bere după ce a mâncat pește; dacă bea bere după aceea — nu este nici o primejdie» (*Ibidem*, 44b).

Date fiind dimensiunile sale oul este cel mai hrănitor dintre toate alimentele, cu singura excepție a cărnii. «Oul este o hrană superioară tuturor alimentelor care au cel puțin mărimea sa. Un ou în coajă este mai valoros decât șase măsuri de făină fină; un

---

[1] Vântul de la apus îi va aduce mirosul, rezultatul fiind fatal.

[2] În acest fel, ea îngăduia gustului chimionului să pătrundă în pâine, dar nu-l lăsa să mai rămână pe pâine, deoarece mirosul este dăunător.

ou tare valorează mai mult decât patru din aceste măsuri. S-a spus despre un ou fiert că precumpănește asupra tuturor alimentelor care au cel puțin mărimea sa, singura excepție fiind carnea» (*Ibidem*). Dar consumul de prea multe ouă poate dăuna, căci s-a spus: «Aceluia care mănâncă 40 de ouă sau 40 de alune sau un sfert de miere inima îi va fi sfâșiată» (*Kalla*).

Pentru a depăși efectele supărătoare ale consumării unor legume, se dădea acest sfat: «Pentru a suprima efectele dăunătoare ale lăptucii, mănâncă ridichi; pentru a neutraliza efectul nociv al ridichilor, mănâncă praz; pentru a te lecui de răul pe care ți l-ar putea produce prazul, bea apă caldă; mai mult de atât, apa caldă este indicată contra tuturor efectelor proaste ale oricăror legume» (*Pes.*, 116a).

Este periculos să lași descoperite în timpul nopții produsele alimentare. «Cel care mănâncă usturoi sau ceapă curățită sau ouă scoase din coajă sau bea lichioruri diluate cu apă, deci solide sau lichide, expuse în total sau în parte în cursul nopții, își riscă viața și sângele i se va urca la cap» (*Nid.*, 17e).

Dintre toate fructele, cel mai satisfăcător este curmala. «Curmalele dau căldură corpului, au gust plăcut, au efect laxativ, întăresc și nu slăbesc inima. Consumate dimineața și seara, ele fac bine, după amiază sunt dăunătoare; la prânz sunt fără egal; atunci ele risipesc morocăneala, previn indigestia și hemoroizii» (*Kit.*, 10b). «Mierea și toate felurile de dulciuri nu sunt indicate pentru o rană» (*B.K.*, 85e).

IV. Tratarea bolilor

Marile volume ale Talmudului expun păreri referitoare la îngrijirile ce trebuie date bolnavilor. Uneori ele sunt adevărate prescripții medicale, dar alteori întâlnim idei cu adevărat superstițioase. La fel ca la toate popoarele antice, se recurgea adesea la principiul magiei homeopatice în vederea calmării durerii, iar «remediile» indicate mai jos pot fi puse în paralelă cu cele similare pe care le menționează lucrări precum *Creanga de aur*.

De asemenea, vom vedea că și descântecele făceau adesea parte din tratamente și că ele cuprindeau câteodată și versete biblice. De altfel, această practică a fost aspru condamnată de către autoritățile rabinice: «Este interzis să te tratezi cu ajutorul citatelor din Biblie» (*Șevuot*, 15b). Printre cei care nu vor avea parte de lumea care va să vină se află persoana care rostește asupra unei răni un descântec în care inserează următorul citat: «Nu te voi lovi cu nici una din bolile cu care i-am lovit pe egipteni, căci eu sunt Domnul care te vindecă» (*Ieșirea*, 15, 2b) (*Sanh.*, 10, 1). Dar această opoziție riguroasă a fost ineficace și practica descântecelor pare că a fost foarte răspândită.

Să vedem regulile generale privind tratamentul unei boli. Se spunea că «dacă pacientul vrea să aibă ceva, iar medicul declară că nu trebuie să-l aibă, va fi ascultat pacientul. De ce? Pentru că „inima își cunoaște necazurile" (*Prov.*, 14, 10)» (*Ioma*, 83a). Pe de altă parte, se zicea că «trei ghirlande de garanță (o plantă cățărătoare) (aplicate unui pacient) opresc dezvoltarea bolii, cinci înfăptuiesc vindecarea, iar șapte se împotrivesc magiei. Aceasta este valabil când bolnavul n-a văzut nici soarele, nici luna, nici ploaia și n-a auzit sunetul fierului, cântecul cocoșului sau zgomotul de pași» (*Șab.*, 66b). Însă un rabin adaugă observația: «Acest leac a căzut în groapă», adică în desuetudine.

«Șase lucruri sunt un simptom de bun augur la un bolnav: strănutul, transpirația, funcționarea măruntaielor, emisia seminală, somnul și visul. Șase lucruri înfăptuiesc vindecarea: varza, sfecla, un decoct uscat, o burtă, un sân și lobul cel mare al ficatului. Unii adaugă: un peștișor. Zece lucruri duc la o cădere și agravează boala: consumul de carne de bou, carnea grasă, carnea friptă, cea de pasăre, ouă prăjite, bărbieritul, consumul de lapte sau brânză; în sfârșit, scăldatul. Alții adaugă: a mânca alune și castraveți» (*Ber.*, 57b). Se recunoaște aici principiul importanței pe care o are regimul alimentar, care influențează starea bolnavului.

Se pare că oamenii sufereau adesea de diferite stări febrile. Pentru tratarea lor sunt prescrise metode variate: «Pentru o febră zilnică, se va lua un *zuz* nou-nouț, se va merge la depozitul de sare, se va procura sare de greutatea acestui *zuz* , care va fi atârnată

în scobitura cămășii cu un șiret alb împletit. Sau: să fie așezat bolnavul la o răscruce și, când vede o furnică mare purtând o greutate, s-o ia, s-o pună într-un tub de aramă, să-l închidă cu plumb și să-l pecetluiască cu 60 de peceți. Apoi să-l scuture și să-l ducă dintr-un loc în altul, strigând: „Fie ca povara ta să fie pe mine, iar povara mea (febra) — pe tine". Un rabin obiecta: „De teama că o altă persoană a găsit înaintea lui aceeași furnică și că s-a vindecat prin acest procedeu[1], este mai bine ca bolnavul să spună: Fie ca povara mea și a ta să fie amândouă pe tine. Sau să ia un ulcior nou, să meargă la râu și să-i zică: Râule, râule, împrumută-mi un ulcior cu apă pentru călătoria pe care trebuie s-o fac. Apoi să scuture ulciorul de șapte ori în jurul capului său, să verse apa îndărătul lui și să strige: Râule, râule, ia înapoi apa pe care mi-ai dat-o, am făcut călătoria pe care trebuia s-o fac, dus-întors în aceeași zi"» (*Șab.*, 60b).

«Pentru o febră inflamatorie, luați un cuțit numai din fier, mergeți acolo unde se află un măceș și atârnați de el un șiret alb împletit. În prima zi, pacientul să facă o crestătură și să zică: „Îngerul Domnului i-a apărut într-o flacără de foc"[2] (*Ieșirea*, 3, 2). A doua zi să facă o altă crestătură și să spună: „Moise zice: Am să mă întorc să văd ce este această vedenie minunată" (*Ibidem*, 3). În ziua următoare să facă altă crestătură și să zică: „Și când Domnul a văzut că el se întorcea"[3] (*Ibidem*, 4). Un rabin făcu următoarea observație: „Ar fi mai bine să se spună: Și el a zis: Nu te apropia de locul acesta[4] (*Ibidem*, 5). Prin urmare, în prima zi el trebuia să spună: Și îngerul Domnului i-a apărut... și Moise a zis. A doua zi: Și când Domnul a văzut... A treia zi Și el zise: Nu te apropia de locul acesta. Când a terminat, să se încline foarte adânc și să taie măceșul, strigând: O, tufișule, tufișule! Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) n-a făcut să strălucească *șehina* sa

---

[1] În acest caz, furnica ar purta de aceea povara unui prim bolnav și ar însemna că al doilea o cere pentru el.

[2] Flacăra este imaginea febrei care îl arde pe bolnav.

[3] În descântec aceasta semnifică: «aceasta (febra) s-a abătut, adică a dispărut».

[4] Aceasta se adresează febrei să se îndepărteze de bolnav.

asupra ta pentru că erai cel mai mare dintre toți arborii, ci pentru că erai cel mai modest dintre toți. Întrucât ai văzut focul lui Ananias, Misael și Azarias și ai fugit de acolo, vezi și febra lui A, fiul lui B, și îndepărtează-te!"» (*Șab.*, 67a).

Două reguli trebuie respectate cu grijă când se descântă. De fiecare dată când un bolnav își rostește numele într-un descântec, el trebuie să se prezinte ca fiul mamei sale și să nu pomenească numele tatălui său (*Șab.*, 66b). În afară de aceasta, dacă descântecul trebuie repetat, aceasta se va face exact cu aceiași termeni: altfel, va trebui spus din nou de 41 de ori (*Ibidem*).

Întâlnim în Talmud indicații pentru tratarea unui mare număr de boli. Multe din aceste prescripții au un caracter net superstițios. Toate oglindesc nivelul scăzut de cunoștințe autentice existent în acele vremuri, adică pe la începutul mileniului care, în momentul de față, se apropie de sfârșitul său.

Printre afecțiunile cărora li se indică tratamente, unele sunt febrile: Pentru o febră zilnică, trebuie băut un ulcior cu apă. Pentru o febră terță, bolnavul trebuie să se supună unei sângerări. Pentru o febră cvartă, să mănânce carne friptă pe cărbuni aprinși și să bea vin diluat cu apă. Pentru o febră cronică, sunt date indicații neobișnuite pentru felul de a gândi al omului din vremurile noastre. Reproducem o indicație mai puțin ciudată: să se dea bolnavului să mănânce praz, apoi să se cufunde în apă până la gât, rămânând cufundat până ce obosește; atunci își va scufunda corpul în întregime, apoi va ieși din apă și se va odihni (*Ghit.*, 67b).

Sunt menționate și alte feluri de febre. Pentru febra zisă *ghira*, este recomandat un fragment în formă de cui al unei pietre meteoritice care poartă numele de ghira; cu vârful în jos, fragmentul va fi scufundat în apă, care apoi va fi băută. Procedeul era cu siguranță o aplicare a magiei homeopatice. Sunt și alte recomandări, pe care nu le reproducem, atât de dezgustătoare sunt.

«Pentru o febră externă (erupție), puneți la fiert, separat, trei măsuri de sâmburi de curmale și trei măsuri de frunze de cedru. Apoi amestecați-le în două bazine pentru abluțiuni. Așezat între cele două bazine, pacientul își va scufunda picioarele într-unul dintre bazine, apoi în celălalt și va repeta operația până ce începe

să asude. Dacă pacientul vrea să bea, să i se dea din fiertura frunzelor de cedru, nu din aceea a sâmburilor de curmale, deoarece aceasta produce sterilitate» (*Ibidem*).

«Pentru o febră internă, este indicată ingestia a șapte pumni de sfeclă, culeasă din șapte brazde diferite și ca băutură aceeași fiertură din frunze de cedru sau muguri de palmier tânăr în apă» (*Ibidem*, 69b și seq.).

«Un abces premerge febra. Care este leacul în acest caz? Apăsați-l între degetul mare și cel mijlociu printr-o mișcare plescăitoare, repetată de 60 de ori (pentru a-l muia), apoi incizați-l câtă vreme capătul lui n-a căpătat culoarea albă; în acest din urmă caz, leacul nu este eficace (*A.Z.*, 28a). Sau este recomandat un descântec în care sunt invocați îngeri cu denumiri ciudate (Bezbuzia, Mesmezia, Keskesia etc., etc.), terminându-se cu imprecația: Înfățișarea ta să rămână în tine (să nu se întindă), sămânța ta să fie hibridă ca un catâr steril; așa steril să fii și tu în corpul lui A, fiul lui B!» (*Șab.*, 67a).

Iată ce recomandare se făcea în caz de sângerare din nas: Găsiți un *Kohen* (adică un descendent în linie masculină al marelui preot Aaron), pe nume Levi și cereți-i să-și scrie numele pe dos. Sau găsiți pe altcineva care nu este *Kohen* și puneți-l să scrie pe dos: «Eu sunt Papi Chila, fiul lui Sunki[1]» sau să scrie: «bene kesef taam dele bene pegem»[2]. Sau se recomandă folosirea unor dopuri făcute din materialele cele mai neașteptate, care să fie introduse în nări. Sau rostirea unor anumite descântece la marginea unei ape curgătoare.

Întâlnim indicații referitoare la felul în care trebuie examinată o vărsătură de sânge pentru a vedea dacă provine din stomac, din plămâni sau din ficat.

«Se va examina sângele cu ajutorul unui pai de grâu. Dacă paiul aderă (la sânge), înseamnă că sângele vine din plămâni și că boala este vindecabilă. Dacă paiul nu aderă, sângele provine din ficat și cazul este fără leac. Care este remediul în primul caz?

---

[1] și [2] Formule ininteligibile, intraductibile.

Luați trei pumni de sfeclă tăiată felii, șapte pumni de praz, de asemenea felii, cinci pumni de bace de jujubă, trei pumni de linte, un pumn de chimion, un pumn de mirodenii și o cantitate egală de intestine ale unui animal primul născut; fierbeți totul. Pacientul va consuma o parte, apoi va bea o bere tare, preparată în luna *tevet*[1]» (*Ghit.*, 119a).

Pentru a opri scurgerea de sânge dintr-o rană, vor fi folosite curmale verzi muiate în oțet. Iar pentru cicatrizarea cărnii — rădăcini de cynodon, bucățele de unghii tăiate sau viermi adunați din gunoaie!

Întâlnim în Talmud diferite recomandări pentru afecțiuni cu mare răspândire în Orient: paraziți intestinali, mușcături de șarpe (sau înghițirea unui șarpe!). «De unde provin viermii intestinali? De la ingestia pe nemâncate de carne friptă, după care s-a băut apă sau de la ingestia de carne grasă sau de nuci, după care s-a băut apă» (*Șab.*, 109b). Leacul: înghițiți curmale albe pe jumătate coapte, goliți măduva unui os și înghițiți-o în oțet; unii spun că trebuie evitat oțetul, căci face rău la ficat (*Ibidem*).

Pentru diaree, luați făină de orz proaspătă în apă. Pentru constipație, același fel de făină uscată, în apă. Găsim indicații pentru dureri de splină, pentru calculi vezicali, pentru gălbinare — boli în care trebuie utilizate diverse fierturi vegetale, uneori extrase din plante (ex. din praz), amestecate cu droguri aromatice și cu vin.

În același fel, produse de proveniență diversă (vegetală, minerală sau animală) asociate cu incantații sau cu proceduri externe (imersiuni, abluțiuni etc.) sau atât cu unele, cât și cu celelalte le găsim recomandate în boli precum astmul, palpitațiile, durerile articulare sau lombare. De asemenea, în diferite boli de ochi (conjunctivite, cataractă, cecitate diurnă sau nocturnă) și boli ale urechilor.

Iată ce se recomandă pentru a preveni efectele beției: Luați ulei și sare, frecați-vă cu ele palmele și tălpile, strigând: «Așa cum acest ulei este limpede, la fel să fie vinul lui A, fiul lui B» (ca să nu tulbure mințile). Sau luați pecetea de argilă care astupă sticla

---

[1] A zecea lună a anului (decembrie–ianuarie).

cu vin, băgați-o în apă și spuneți: «Așa cum aceasta este clară, așa să fie și vinul lui A, fiul lui B» (*Șab.*, 66b).

Dacă cuiva i-a rămas un os în fundul gâtlejului, să ia un os asemănător, să-l pună pe cap și să spună; «Unul, unul coboară, fii înghițit, coboară, unul, unul». Dacă este vorba de un os de pește, spune: «Este înfundat ca un ac, încuiat ca el, descuie-te, coboară» (*Ibidem*, 67c).

În sfârșit, un sfat general: «Nu te obișnui să iei medicamente și nu lăsa să ți se scoată dinții» (*Pes.*, 119a).

Capitolul IX

Folclorul

I. Demonologie

Credința în duhurile rele era atât de înrădăcinată printre oamenii cultivați, ca și în mulțime, încât Talmudul a făcut din ea un obiect al legilor sale. Rabinii dau prescripții care implică realitatea demonilor. De pildă, în legătură cu ceea ce trebuie sau nu trebuie făcut în ziua de Șabat, se hotărăște că «acela care stinge o lampă de teamă (că va fi atacat) de păgâni sau de hoți sau de teama unui duh rău nu este vinovat» (*Șab.*, 2, 5). Sau încă: «Dacă cineva a fost silit să depășească distanța permisă în ziua de Șabat, silit fie de păgâni, fie de un duh rău, el nu trebuie să fi făcut cu de la sine putere mai mult de patru coți în plus» (*Erub.*, 4, 1).

Un mare păcat este luarea în posesie a individului de către un duh, care îl lipsește pe acest nefericit de simțul său de dreptate și de stăpânirea de sine. «Nimeni nu făptuiește un păcat decât dacă intră în el un spirit răufăcător» (*Sot.*, 3a). «Există trei cauze care împing o persoană să încalce voința Creatorului său și să nu se supună propriei sale conștiințe; acestea sunt: păgânii, un duh rău și nevoile presante la care îl obligă sărăcia» (*Erub.*, 4, 1).

Părerile variază în ce privește originea acestor ființe dăunătoare. După unii, ele au făcut parte din creația divină. Printre cele zece obiecte despre care se spunea că au fost create în ajunul primului Șabat figurau *mazikimii,* duhuri răufăcătoare (*Avot*, 5, 9). Cu privire la textul: «Dumnezeu a zis: Pământul să producă viețuitoarele după soiul lor» (*Facerea*, 1, 24), s-a făcut următoarea observație: «Aceștia sunt demonii, ale căror suflete le-a creat Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), dar când a fost pe cale să creeze trupul

lor, a respectat Șabatul și nu l-a creat» (*Geneza R.*, 7, 5). Așa încât erau concepute ca spirite descărnate.

Potrivit unei variante a acestei teorii, Dumnezeu ar fi transpus în aceste spirite sufletele oamenilor depravați, drept pedeapsă. «Oamenii care plănuiau să construiască turnul din Babel formau trei categorii. Aceia din prima categorie ziceau: Să mergem până la cer și să rămânem acolo. Alții spuneau: să mergem acolo și să practicăm idolatria. Cei din a treia categorie ziceau: Să urcăm acolo ca să ne războim (cu Dumnezeu). Prima categorie a fost împrăștiată de către Dumnezeu. A treia categorie a preschimbat-o în maimuțe, duhuri, demoni, diavoli nocturni. Celor din categoria a doua le-a încurcat limbile» (*Sanh.*, 109a).

O altă variantă socotește și ea că Dumnezeu este creatorul lor la origine, dar, după ea, faptul că s-au răspândit este rezultatul raporturilor lor cu prima pereche de oameni. «În cursul perioadei lungi de 130 de ani în care Adam a fost despărțit de Eva (după ce fuseseră izgoniți din Eden), duhurile masculine au căpătat patimă pentru Eva și ea a conceput ca urmare a relațiilor cu ele, iar duhurile femele s-au pasionat pentru Adam și au avut urmași de la el» (*Geneza R.*, 20, 11). Această credință și-a găsit temei în textul din Biblie. «În decursul tuturor anilor cât a fost izgonit, Adam a dat naștere la spirite, demoni, diavoli nocturni, precum stă scris: „Adam a trăit 130 de ani, apoi i s-a născut un fiu, după asemănarea și după chipul său" (*Facerea*, 5, 3), de unde trebuie să tragem încheierea că până atunci el n-a procreat urmași care să-i semene» (*Erub.*, 18b).

Dar întâlnim și o teorie cu totul diferită, o ipoteză evoluționistă, menită să explice în felul său existența duhurilor rele. Iat-o: «hiena-bărbat devine la capătul a șapte ani un liliac; acesta, după șapte ani, devine un vampir; după șapte ani, vampirul devine o urzică; după șapte ani, urzica devine un spin[1]; după șapte ani, acesta devine un demon» (*B.K.*, 16c).

---

[1] Sau, poate, dacă textul trebuie corectat: «un șarpe».

Iată acum caracteristicile lor: «În trei privințe spiritele rele seamănă cu îngerii oficianți și în alte trei privințe ele seamănă cu ființele omenești. Ca și îngerii, ele au aripi, zboară de la un capăt al lumii până la celălalt și cunosc viitorul. Ca și oamenii, ele mănâncă și beau, procreează și mor» (*Hag.*, 16a). Unii spun că «ele au puterea să-și schimbe înfățișarea și că pot vedea, în timp ce ele sunt invizibile» (*A.R.N.*, 37).

Faptul că ființele omenești nu le pot vedea este o binecuvântare, căci «dacă ochiul omenesc ar fi în stare să le vadă, nimeni n-ar mai putea trăi din cauza duhurilor rele. Ele sunt mai numeroase decât noi, spunea un rabin, și ne înconjoară, la fel ca brazdele în jurul unui câmp. Fiecare dintre noi, spunea altul, are mii la stânga sa și miriade la dreapta sa. Un al treilea rabin spunea că lor li se datorează gloata care se înghesuie să audă discursurile publice[1]. Din cauza lor obosesc genunchii; uzura veșmintelor rabinilor provine din faptul că se freacă de aceste duhuri; ele ne rănesc picioarele» (*Ber.*, 6a).

În privința numărului lor, sunt date evaluări enorme. «Lumea întreagă este plină cu spirite rele și cu demoni dăunători, zicea un rabin. Altul declara: „În spațiul unui *Keb* din această lume, se găsesc cel puțin nouă *Keb* de demoni"» (*Tanhuma Mișpatim*, paragr. 19). Rabi Iohanan zicea: «La Sihnin[2] există 300 de soiuri de demoni bărbați; în privința demonilor femele, nu știu câte sunt»[3] (*Ghit.*, 18a).

Cu toate că, în mod normal, acești demoni sunt invizibili, există totuși mijloace să ne dăm seama de prezența lor și chiar să-i vedem. «Cel care vrea să vadă urma pașilor lor trebuie să ia

---

[1] În ziua de Șabat era expusă *Tora* în sinagogă si în casele de studiu. Deși afluența excesivă era interzisă, auditoriul se simțea înghesuit acolo. Aceasta se datora duhurilor rele, care vroiau să facă incomod statul acolo și să-i facă pe oameni să plece.

[2] Oraș din Galileea.

[3] Despre marele număr de demoni vorbește și Marc., 5, 9. Gilbert Murray a citat un fragment dintr-un poet grec necunoscut, care scria: „Tot aerul este atât de plin de ele, încât nu exista deschizătură goală în care să poți introduce măcar vârful unui fir de iarbă» (*Five Stages of Greek Religion*, p. 50).

cenușă cernută și s-o împrăștie în jurul patului său. Dimineața va vedea ceva care seamănă cu urma picioarelor unui cocoș[1]. Cel care vrea să-i vadă trebuie să ia plozii unei pisici negre[2], primul născut al unui prim-născut, să-i prăjească la foc, să-i prefacă în pulbere, după aceea să-și umple ochii cu această pulbere și îi va vedea. Pulberea trebuie turnată într-o țeavă de fier, care să fie astupată cu o pecete de fier, ca să evităm orice rău. Așa a făcut un anumit rabin; el a văzut duhurile rele și a suferit vătămări. Atunci colegii săi s-au rugat pentru el și s-a restabilit» (*Ber.*, 6a).

Demonii pot fi întâlniți oriunde, dar ei frecventează mai ales anumite locuri, îndeosebi cele întunecate, murdare și primejdioase, precum apa[3]. Duhurile rele par cu adevărat să personifice primejdia.

Ele frecventează cu predilecție clădirile ruinate. Această chestiune este discutată în Talmud. «Există trei motive pentru care nu trebuie vizitate ruinele: de teama unei bănuieli[4], a prăbușirii și din cauza duhurilor rele. De ce trebuie menționată bănuiala posibilă, de vreme ce riscul de prăbușire poate fi un motiv suficient? S-ar putea să fie vorba de ruine recente[5]. Atunci deduceți interdicția voastră din primejdia spiritelor rele. Or, aceasta nu s-ar aplica atunci când doi bărbați intră împreună într-o ruină[6]. Dar dacă sunt doi, nici nu este motiv de bănuială[7]. Doar dacă nu este

---

[1] Orientalii consideră cocoșul ca o putere întunecată, pentru că el cântă în zori. Talmudul (*Sanh.*, 63b) identifică pe «Sukot Benot» (*2 Regi*, 17, 30) cu o găină, iar pe «Nergal» (*Ibidem*) cu un cocoș.

[2] Cf. R. C. Thompson, *Semitic Magic*, p. 61: «Cenușa de pisică neagră este o formă populară de asortiment magic în cărțile arabe moderne de vrăjitorie».

[3] Exact aceleași credințe sunt curente printre mahomedani. «Se crede, de asemenea, că *djinnii* locuiesc în râuri, clădiri ruinate, cuptoare și chiar în latrină. De aici provine obiceiul ca în diferite împrejurări să se folosească formula: „Dă-mi voie, binecuvântatule", iar înainte de a intra în latrină să se rostească o rugăciune de invocare a protecției divine» (Cf. E. W. Lane, *Modern Egyptians*, p. 228). Întâlnim obiceiuri paralele în diferite pasaje din Talmud.

[4] Ar putea fi bănuit că intră acolo cu o intenție imorală.

[5] În acest caz, n-ar fi primejdie de prăbușire.

[6] Vom vedea mai departe că atunci când sunt doi pericolul de spirit rău scade.

[7] Pentru că legea evreiască permitea femeii să fie însoțită de doi bărbați (*Kid.*, 4, 12).

vorba de doi indivizi cu reputație proastă. Pentru ce se menționează prăbușirea, de vreme ce bănuiala și duhurile rele pot oferi un motiv suficient? Nu așa stau lucrurile în cazul a doi indivizi cu reputație bună. De ce să fie menționate spiritele rele, de vreme ce bănuiala și prăbușirea ar putea oferi un motiv suficient? Nu așa stau lucrurile dacă ruinele sunt noi, iar cei doi bărbați au reputație bună. Când doi oameni se află acolo împreună, ei n-au a se teme de spiritele rele? În locurile pe care le frecventează duhurile rele, este cazul să se teamă de ele. Sau, dacă vreți, pot spune că chiar și în cazul unei singure persoane și al unor ruine recente situate într-un loc singuratic, nu este loc pentru bănuială; pentru că o femeie n-ar frecventa un asemenea loc; dar ceea ce persistă este teama de spiritele rele» (*Ber.*, 3ab). Din această argumentație rezultă că ruinele trebuie evitate îndeosebi pentru că le frecventează demonii.

Alt loc preferat de demoni îl reprezintă latrinele. «Acela care este modest în cabinete este scutit de trei lucruri: de șerpi, de scorpioni și de duhurile rele. În Tiberiada existau latrine în care, dacă doi oameni intrau, chiar și ziua, ei nu se simțeau bine. Se spunea despre doi rabini că se duceau acolo separat și că nu sufereau nici o vătămare. Colegii i-au întrebat: «Nu vă este frică?». Ei răspunseră: «Rosteam o vrajă; în acest caz o vrajă nu este altceva decât modestie și tăcere». Un alt rabin a dresat un miel să-l însoțească în această căsuță[1]. Înainte ca Raba să ajungă conducătorul academiei, femeia sa obișnuia să scuture o alună într-un flacon în fața lui[2], dar după aceea, când el prezida în academie adunările, ea a pus să se facă o fereastră în zid și își punea mâna pe capul soțului său[3]» (*Ber.*, 62a).

Pentru a exorciza demonii din latrine, Talmudul dă acest descântec: «Pe capul unui leu și pe nasul unei leoaice l-am găsit pe

---

[1] Pentru ca să fie protejat de duhurile rele.

[2] Ca să sperie demonii și să-i alunge. A se vedea Frazer, *Folklore in the Old Testament*, III, p. 446 s.

[3] Pentru a-l proteja cu mai multă eficacitate, căci poziția sa mai înaltă îl expunea în mod deosebit să fie atacat (de demoni).

demonul Bar Șerica Randa; în valea unde crește praz l-am lovit; l-am bătut cu o falcă de măgar» (*Șab.*, 67a).

O credință aproape universală era aceea că duhurile rele frecventează în special locurile unde există apă. «Duhuri rele se află la izvoare, de asemenea pe ogoare» (p. *Ieb.*, 15d). Iată ce povestea un rabin: «În târgul meu, Abba Iose din Țaitor ședea odată și studia lângă un izvor. Duhul care locuia acolo i-a apărut și i-a zis: Știți că am locuit aici de mulți ani; dar deși voi și femeile voastre ieșiți seara și atunci când este lună nouă, nu v-am adus niciodată vreo vătămare. Aflați însă că acum un anume duh răufăcător dorește să se fixeze aici; el va face mult rău oamenilor. Atunci, ce-i de făcut?, întrebă Abba Iose. Duhul îi răspunse: Du-te și avertizează locuitorii, spune-le: cine are o săpăligă, un hârleț, o lopată să vină aici mâine în zori cu aceste unelte de fier și să privească suprafața apei. Când vor observa o cută, o zbârcitură pe suprafața apei, să izbească izvorul cu aceste unelte de fier și să strige: Suntem învingători! Și să nu plece până nu vor vedea pe suprafața apei un chiag de sânge. Abba Iose îl ascultă. Se duse și povesti oamenilor din târg ce aflase de la duhul izvorului și ei au hotărât să-i urmeze indicațiile. A doua zi în zori, au lovit izvorul cu uneltele lor de fier și au strigat: Suntem învingători! Nu s-au îndepărtat de acolo cât timp n-au văzut pe suprafața apei un fel de chiag de sânge» (*Levit. R.*, 24, 3).

Dată fiind preferința demonilor pentru locurile în care se găsește apă, este important să fie luate precauții speciale pentru lichide, mai ales dacă au fost lăsate descoperite. «Un duh rău coboară peste alimentele și băuturile puse la păstrare dedesubtul patului, chiar dacă ele se află într-un vas de fier acoperit» (*Pes.*, 112a). «Apa care a stat descoperită în cursul nopții nu trebuie împrăștiată pe drumul public, nu trebuie folosită nici la stropirea pardoselii casei și nici la facerea mortarului; această apă nu va fi dată pentru băut vitelor proprii sau ale aproapelui; ea nu este bună nici pentru spălarea mâinilor și a picioarelor» (*A.Z.*, 30b). «Nimeni să nu bea apă în noaptea de miercuri sau de sâmbătă, deoarece celui care bea i se urcă sângele la cap, din cauza primejdiei. Ce

primejdie? Un duh rău. Dar dacă ți-e sete, ce poți face? Să reciți textul referitor la „cele șapte voci" din Psalmul 29. Sau să rostești următorul descântec: Luel, Șafan, Anigrar și Anirdafon[1], eu mă așez în mijlocul astrelor, merg printre oameni slabi și oameni grași. Sau, mai bine, poți să trezești din somn pe cineva și să-i spui: A, fiul lui B, mi-e sete, am nevoie de apă. În acest caz, îți este îngăduit să bei. Sau să izbești capacul de ulcior ca să faci zgomot, înainte de a bea. Sau să arunci ceva în apă și abia după aceea să bei. Nimeni nu trebuie să bea apă dintr-un râu sau dintr-un iaz în timpul nopții. Celui care va bea i se va urca sângele la cap din cauza primejdiei. Ce primejdie? Cea a lui Șabriri[2]. Ce poți face dacă ți-e sete? Dacă mai este cineva pe lângă tine, să-i spui: A, fiu al lui B, mi-e sete, am nevoie de apă. Sau să-ți spui chiar ție: Mama mea îmi spunea: Ferește-te de Șabriri, Briri, Riri, Iri, Ri[3]. Mi-e sete de o cupă albă» (*Pes.*, 112a). Iată credința care separă nopțile de miercuri și de vineri: «Nu trebuie să ieși singur în timpul nopții, îndeosebi în nopțile de miercuri și de vineri, deoarece Agrat, fiica lui Mehlet, este afară cu 18 miriade de îngeri distrugători, fiecare dintre ei având permisiunea să facă rău prin el însuși» (*Ibidem*, 112b).

Duhurile rele fug de lumină, caută întunericul. Deci noaptea este un timp primejdios. «Este interzis să saluți pe cineva dacă e noapte, ca nu cumva să fie un demon» (*Sanh.*, 44a). În altă parte s-a spus: «A merge în lumina unei torțe echivalează cu a fi doi[4]; la lumina lunei este ca și cum ați fi trei. Când un duh rău îi apare unei persoane singure, îi face rău; dacă sunt două persoane, el apare, dar nu-i vatămă; dacă sunt trei persoane, duhul rău nici nu mai apare» (*Ber.*, 43b). Deci să nu circuli singur prin întuneric.

---

[1] Pare-se, nume de demoni.

[2] Demonul orbirii.

[3] După cum aceste cuvinte au fiecare o silabă mai puțin decât cel dinainte, tot astfel demonul este redus la neant și primejdia dispare.

[4] Lumina înlocuiește altă persoană, protejând contra spiritelor rele din întuneric.

Pentru a se feri de strălucirea luminii soarelui, spiritele preferă locurile umbrite; de aceea este o primejdie acolo unde este umbră. «Există cinci umbre (primejdioase din cauza spiritelor rele): umbra unui palmier izolat, aceea a lotusului, aceea a arbustului care produce capere, aceea a măceșului și aceea a smochinului[1]. Unii adaugă umbra unui vas și cea a unei sălcii. În general, cu cât un arbore are mai multe ramuri, cu atât este mai de temut umbra lui și dacă spinii lui sunt primejdioși, umbra sa este și ea periculoasă. Un demon femelă zicea fiului său: Ferește-te de cutare arbust, el l-a ucis pe tatăl tău; te va ucide și pe tine. Umbra unor anume arbori este locul de întâlnire a spiritelor; cât despre acoperișuri, ele sunt loc de întâlnire pentru *Rișpe*[2]. În legătură cu ce se menționează asta? În raport cu amuleta[3]. Spiritele arborelui cutare sunt ființe fără ochi. De ce indicăm aceasta? Pentru ca să scăpăm de ele. Odată, un doctor rabinic s-a dus să se odihnească lângă niște arbori. El auzi un demon femelă venind deasupra lui și o luă la fugă. Demonul îl urmărea, dar s-a încurcat într-un palmier. Palmierul s-a uscat și ea a crăpat. Umbra anumitor tufișuri este locul de întâlnire al demonilor. Un asemenea tufiș plasat aproape de un oraș nu avea mai puțin de șaizeci de demoni. Pentru ce dăm această precizare? Pentru ca să se scrie în consecință o amuletă *ad hoc*. Odată, paznicul unui oraș a ieșit și s-a oprit în apropierea unui tufiș din vecinătate. El a fost atacat de șaizeci de demoni și era în pericol. S-a dus la unul dintre rabini, care nu știa însă că șaizeci de demoni frecventează tufișul. Acest rabin i-a scris o amuletă contra unui singur demon. Atunci el auzi banda lor care dansa în jurul său și cânta: „turbanul acestui om seamănă cu cel al unui doctor rabinic, dar noi am dovedit că el nu știe cum trebuie rostită o binecuvântare". Atunci a venit alt rabin, care observase

---

[1] Cuvintele «și aceea a smochinului» lipsesc din textul tipărit al Talmudului, dar se găsesc în manuscrisul de la München. Ele sunt necesare pentru a completa numărul cinci.

[2] Acest cuvânt este extras din *Iov*, 5, 7: «fiii lui Reșef pleacă în zbor». Comentariul Talmudului: «Rișef semnifică spiritele rele».

[3] În care se înscrie numele demonului contra căruia a fost scrisă amuleta.

că tufișul este bântuit de șaizeci de demoni; el a scris o amuletă contra a șaizeci de demoni și i-a auzit spunând: „Afară de aici!"» (*Pes.*, 111b).

Duhurile rele nu atacă numai oamenii, ci și animalele, care, din cauza lor, turbează și devin periculoase. Îndeosebi câinii sunt expuși acțiunii lor malefice. «Se spun cinci lucruri despre un câine turbat: are botul căscat, îi curge saliva, urechile îi sunt pleoștite, limba îi atârnă și el merge pe marginea drumurilor. Unii adaugă că el latră fără ca să poată fi auzit. De unde provine boala sa? Un rabin o atribuia vrăjitorilor care își bat joc de el, alții socoteau că are în el un demon. Cum trebuie să ne comportăm, după unul din aceste puncte de vedere sau după celălalt? Animalul trebuie să fie ucis printr-un proiectil[1], căci cine vine în contact cu el este în primejdie, iar cel mușcat de el moare. Deci care este leacul dacă cineva a venit în contact cu un câine turbat? Să-și dezbrace veșmintele și s-o ia la fugă. Ce să facă dacă l-a mușcat? Să ia pielea unei hiene mascule și să scrie pe ea: „Eu, A, fiul lui B, scriu pentru tine pe pielea unei hiene mascule: Kenti, lenti, kleva — altă versiune: Kendi, Kendi, Kloros — Yah, yah, Domnul oștirilor, amin, amin, selal". El se va dezbrăca, își va închide hainele într-un mormânt pentru 12 luni, apoi le va scoate, le va arde într-un cuptor și va scutura cenușa la răscruce de drumuri. În cursul acestor 12 luni, ori de câte ori va bea apă, o va bea printr-un tub de aramă, pentru a nu vedea chipul unui demon (în apă) și să se expună pericolului» (*Ioma*, 83b și seq.).

Anumite categorii de oameni sunt mai expuse să fie atacate de duhuri rele și au nevoie de o protecție specială. «Există trei persoane care necesită o pază (contra demonilor): invalidul, cavalerul de onoare și logodnica. Altă versiune: invalidul, lehuza, cavalerul de onoare și logodnica. Unii spun: de asemenea persoana care

[1] Dacă turbarea a fost cauzată de un duh răufăcător, trebuie evitat orice contact cu câinele și este nevoie să fie răpus prin zvârlirea unui proiectil care să-l ucidă.

poartă un doliu; alții mai adaugă: discipolul înțelepților în cursul nopții»[1] (*Ber.*, 54b).

Principalul demon-femelă era Lilit, care era imaginată ca având păr lung (*Eruv.*, 100b). Iată ce se spunea despre ea: «Este interzis unui bărbat să doarmă singur într-o casă; cel care o va face va fi răpit de Lilit» (*Șab.*, 151b). De altfel, Talmudul vorbește puțin despre ea, dar în folclorul iudaismului ea ocupă un loc important; era considerată ca periculoasă în special pentru lehuze și pentru că răpește copiii[2].

Ființa omenească fiind atât de expusă la acțiunile dăunătoare ale demonilor, este important să li se opună măsuri eficace. Am vorbit despre unele dintre ele, precum descântecul și amuletele. Unele formule pe care le-am citat mai sus urmăreau să alunge demonii în cutare sau cutare împrejurare dată. Dar există și o regulă generală: «Pentru a exorciza un demon, spune: Crapă, fii blestemat, frânt și alungat, fiu al noroiului, fiu al unui necurat, fiul lutului, asemănător cu Șamgaz, Merigaz și Istemaa»[3] (*Șab.*, 67a).

Așa cum vom vedea mai departe, numerele pare erau socotite ca nenorocoase, ele atrăgând atenția nedorită a duhurilor rele; de aceea, pentru a evita pericolul acestora, trebuie să fie făcute să creadă că este vorba de un număr superior primului număr pe care l-am remarcat. Un rabin povestea următoarele: «Demonul Iosif m-a informat că dacă cineva bea două pahare (cu aceeași băutură),

---

[1] Discipolul înțelepților suferă, din partea duhurilor răufăcătoare, ispita de a se deda imoralității. Frazer a dat paralele pentru acest pasaj. Astfel: în ceea ce privește lehuzele, a se vedea *Folklore in the Old Testament*, III, p. 472 ss. Pentru logodnică și cavalerul de onoare: *Ibidem*, I, p. 539 ss. Pentru oameni în doliu: III, p. 236, 298 ss.

[2] De obicei, Lilit este pusă în legătură cu *laila*, «noaptea», acest demon-femelă fiind un duh nocturn. Unii savanți contemporani îl pun însă mai curând în raport cu cuvântul sumerian *luli*, «dereglare, libertinaj»; ar fi demonul femelă care ațâță la voluptate. A se vedea R. C. Thompson, *Semitic Magic*, p. 66. Versiuni midrașice despre Lilit se găsesc în R. Graves și R. Patai, *Les Mythes Hébreux*, p. 82 (*op. cit.*).

[3] Text nesigur. S-a propus să-i fie corectată partea ultimă în felul următor: «fiul lutului, în numele lui Moriga, Moripath și al pecetei sale».

demonii îl omoară; dacă este vorba de patru pahare, nu-l omoară, dar îi vatămă. Dacă este vorba de două pahare, este puțin important dacă au fost băute din greșeală sau voluntar; dar pentru patru pahare, nu se produce vătămare decât dacă au fost băute voluntar. Dacă cineva uită și iese după ce a băut două pahare, cum poate evita pericolul? Să-și apuce policele drept cu mâna stângă și policele stâng cu mâna dreaptă și să spună „Eu și cu mine suntem trei"; dacă aude că i se răspunde: „Eu și cu mine suntem patru", să spună: „Eu și cu mine suntem cinci". Și așa mai departe. Cineva a procedat în felul acesta până la numărul 101; în acel moment, demonul a crăpat» (*Pes.*, 11a).

I se atribuia regelui Solomon o cunoaștere excepțională de incantații pentru combaterea demonilor. «Solomon a biruit mai multe duhuri și mai mulți demoni» (*Exod. R.*, 30, 16). Dar mai târziu a pierdut această putere. «Solomon a avut putere asupra demonilor până când a păcătuit» (*Pesikta*, 43b). Josephus face la aceasta o aluzie interesantă: «Dumnezeu l-a făcut în stare să învețe modul de expulzare a demonilor care au intrat în uz și să facă tratament pentru oameni. El a compus și vrăji care îi ușurează pe bolnavi. A lăsat după dânsul forme de exorcizare prin care demonii sunt alungați fără întoarcere; această metodă are și în prezent o valoare foarte mare. Am văzut un bărbat din țara mea, pe nume Eleazar, vindecând posedați; de față au fost Vespasian, fiii și ofițerii săi, precum și întreaga armată. Iată cum proceda el: lua un inel care avea sub pecetea sa una din acele rădăcini pe care Solomon le considera ca nările ființelor demonice, apoi el trăgea afară demonul din nările sale, ca și cum îl simțea. Și îndată ce omul cădea pe spate, el conjura demonul să nu mai intre niciodată într-însul, menționându-l totdeauna pe Solomon și recitând descântecul compus de acesta» (*Antich.*, 8, 2, 5).

Sursele rabinice vorbesc și despre folosirea, în calitate de amuletă, a unei rădăcini conținută în montura unui inel. «Nimeni să nu iasă în zi de Șabat purtând o amuletă, doar dacă ea a fost scrisă de un expert» (*Șab.*, 62). «Care este amuleta unui expert? Este una care a efectuat o cură pentru a doua și a treia oară, fie

că ea consta într-un înscris sau în rădăcini[1]. Aceasta poate fi luată cu sine ieșind în zi de Șabat, evident dată ai fost atacat deja de un demon, dar chiar și în caz contrar; evident, de asemenea, dacă există primejdie, dar chiar și dacă nu este. Ea poate fi atașată și detașată în acea zi, dar să nu fie inserată într-un colier și nici în montura unui inel, ceea ce ar trăda intenția de a-și realiza protecția» (*Tosifta Șab.*, 4, 9).

În afara amuletelor scrise, recitarea unor texte din Biblie era socotită că protejează contra demonilor. «Acela care citește *șema*[2] în pat face ca și cum ar avea în mână o sabie cu două tăișuri (pentru a respinge spiritele rele), căci s-a spus: „Laudele către Dumnezeu să fie în gura lor și sabia cu două tăișuri în mâna lor". (*Ps.*, 149, 6)» (*Ber.*, 5a). Acesta este chiar scopul instituirii rugăciunii de *șema*. «De ce s-a prescris recitarea lui *șema* seara, acasă? Pentru a pune pe fugă spiritele răufăcătoare» (p. *Ber.*, 2d). Un alt text favorit este indicat în următoarea informație: «La Ierusalim exista obiceiul de a recita „cântecul spiritelor rele" pentru odihna unei persoane aflate în primejdie. Care este acest cântec? Este *Psalmul* 91, 1–9» (p. *Șab.*, 8b). Se spunea despre acest psalm că «a fost compus de către Moise când urca pe muntele Sinai, deoarece se temea de duhurile răufăcătoare» (*Numeri R.*, 12, 3).

Dar, mai presus de toate, protecția care inspiră încredere este aceea dată de Dumnezeu. «Dacă n-ar fi fost umbra Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) care protejează ființa omenească, duhurile răufăcătoare ar fi masacrat-o, căci s-a spus: „Ei nu mai au nimic care să-i apere, și Domnul, Dumnezeul nostru este cu noi; și nu ne temem de ei" (*Numeri*, 14, 9). Altă versiune: dacă n-ar fi cuvintele Sfântului Unic (binecuvântat fie El!), care protejează ființa omenească, duhurile răufăcătoare ar fi masacrat-o, căci s-a spus: „Eu produc ceea ce spun buzele; pace, celui care este departe și celui care este aproape, zice Domnul, și îl voi vindeca" (*Isaia*, 57,

---

[1] Josephus (*Războ. evr.*, 7, 6, 3) descrie o rădăcină specială, folosită în amulete.

[2] *Șema* cuprinde o serie de texte din Biblie: *Deuteronom*, 6, 4–9; 11, 13–21; *Numeri*, 15, 37-41, care făceau parte din rugăciunile de dimineață și seara.

19)» (*Midraș* as. *Ps.* 124, 20; 224a). Cu privire la textul : «Toate neamurile de pe pământ vor vedea că tu ești chemat cu numele de Domnul și vor avea teamă de tine» (*Deuteronom*, 28, 109), s-a observat că «vorba *toți* cuprinde chiar și spiritele, chiar și demonii» (p. *Ber.*, 9a). De asemenea, în binecuvântarea sacerdotală, cuvintele: «Domnul să te păzească» (*Numeri*, 6, 24) sunt înțelese «de duhurile răufăcătoare» (*Sifra ad loc.*; 12a).

Protecția divină contra acestor ființe dăunătoare este asigurată de supunerea la porunci: «Dacă cineva îndeplinește o prescripție religioasă, îi este propus un înger; dacă îndeplinește două — doi îngeri; dacă îndeplinește toate prescripțiile, îi sunt propuși un număr mare, căci s-a spus: „El va porunci îngerilor săi să te păzească în toate căile tale" (*Ps.*, 9, 11). Cine sunt acești îngeri? Sunt cei care te apără de spiritele răufăcătoare, așa cum s-a spus: „O mie vor cădea la stânga ta și zece mii la dreapta ta" (*Ibidem*, 7)» (*Tanhuma Mișpatim*, paragr. 18).

II. Ochiul rău

Groaza de ochiul rău a bântuit odinioară pretutindeni și n-a dispărut încă cu totul din mediile puțin cultivate. Nu este surprinzător că găsim urme foarte nete ale ei în folclorul Talmudului. Acesta acordă termenului «ochi rău» două înțelesuri distincte, unul evident mai vechi decât celălalt. Comparându-le, suntem mai bine înarmați să înțelegem această superstiție.

Prima accepțiune nu este altceva decât «invidie» sau «dispoziție contrară generozității». Ea este atestată în Biblie. Într-o descriere cu tot ce caracterizează foametea, citim: «Omul cel mai gingaș și cel mai milos dintre voi se va uita rău la fratele său, la nevasta care se odihnește pe sânul său, la copiii pe care i-a cruțat; el nu va da nici unuia dintre ei din carnea de la ceilalți copii ai săi, cu care se hrănește» (*Deuteronom*, 28, 54s). Deci aici este vorba de «lăcomie». De asemenea, în *Prov.*, 28, 22, «omul pizmaș se grăbește să se îmbogățească». Lipsa generozității apare în *Prov.*, 23, 6: «nu mânca pâinea celui pizmaș» «Ochiul bun»

exprimă contrariul, de pildă în *Prov.*, 22, 9, «cel care are un ochi binefăcător (bun) va fi binecuvântat».

La fel stau lucrurile în anumite texte talmudice. Rabi Iohanan ben Zakai a zis unui număr de cinci discipoli ai săi, cei mai distinși: «Duceți-vă și vedeți care este cea mai bună cale pe care ar trebui să apuce un om. — Rabi Eliezer zice: „Să aibă un ochi bun. Rabi Iosua: Un vecin bun. Rabi Simeon: Cel care prevede rezultatul unei acțiuni. Rabi Eleazar: O inimă bună. Atunci dascălul lor le zise: Eu aprob spusele lui rabi Eleazar, le prefer celor ale voastre, căci ale voastre sunt cuprinse în ale lui. După aceea el le spuse: Duceți-vă și vedeți care este calea rea pe care un om trebuie s-o evite. R.Eliezer zise: Un ochi rău. R. Iosua: Un vecin rău. R. Simeon: Cel care se împrumută și nu restituie. R. Eleazar: O inimă rea. Atunci maestrul lor le zise: Eu aprob spusele lui r. Eleazar mai curând decât pe ale voastre, căci ale voastre sunt cuprinse în ale lui» (*Avot,* 2, 13s).

Este evident că aici nici «ochiul bun», nici «ochiul rău» nu implică vreo superstiție; aceste cuvinte vizează generozitatea și contrariul ei. Este cazul de-a lungul întregului tratat *Avot*. Astfel: 2, 16, «Ochiul rău (invidia), înclinarea rea și ura față de aproapele său îl scot pe om în afara lumii» — 5, 18: «cu privire la pomană sunt posibile patru atitudini: cel care dorește să dea, dar ceilalți să nu dea; el are ochi rău față de ceea ce aparține altuia[1]; cel care dorește ca alții să nu dea, dar nu vrea să dea nici el; are ochi rău față de ceea ce posedă; cel care dă și dorește ca și alții să dea; este un sfânt; cel care nu dă și dorește ca nici alții să nu dea; este un om rău» — 5, 22: «un ochi bun, un spirit umil și un caracter modest, iată ce este propriu discipolilor lui Abraham, părintele nostru».

Se mai pot cita și alte diferite texte talmudice în care este prezent același sens: «În ce privește partea de ofrandă care trebuie rezervată pentru preoți: un om generos (literal: un ochi bun) dă a patruzecea parte — școala lui Șamai zice: a treizecea —, un om nici bun, nici rău dă a cincizecea parte, un zgârcit (literal: un ochi

[1] El este invidios, căci știe că pomana aduce binecuvântare celui care o face.

rău) dă a șaizecea parte» (*Terum*, 4, 3). «Întrucât se cuvine ca cel care dăruiește s-o facă cu plăcere (literal, cu ochi bun), așa să se petreacă cu acela care dedică bunuri sanctuarului» (p. *B.b.*, 14d).

Această utilizare a expresiei «ochi rău» în sensul de invidie este ilustrată remarcabil în povestirea primei convorbiri a lui David cu Saul. «Regele îi spuse: „Nu poți să te duci să te bați contra acestui filistean, căci ești doar un copil" (*I Sam.*, 17, 33). David răspunse: „Robul tău păștea oile tatălui său. Și când un leu sau un urs venea să-i ia o oaie din turmă, alergam după el și îl loveam... și cu filisteanul acesta, cu acest netăiat împrejur va fi ca și cu unul dintre ei". (*Ibidem*, 34ss). Când Saul îl întrebă: „Cine îți spune că-l poți omorî?", el răspunse: „Domnul care m-a scăpat de gheara leului și de laba ursului mă va scăpa și de mâna acestui filistean" (*Ibidem*, 37). „Atunci Saul făcu pe David să îmbrace armura sa" (*Ibidem*, 38). Dar stă scris despre Saul: „El depășea cu un cap pe toți copiii lui Israel" (*Ibidem*, 9, 1). Când a văzut că David este îmbrăcat cu armura sa și că ea i se potrivea, Saul fu cuprins imediat de „ochiul rău". Văzând că trăsăturile regelui devin palide, David spuse: „Nu pot merge cu această armură, nu sunt obișnuit cu ea" (*Ibidem*, 17, 39)» (*Levit.*, 26, 9).

Invidia și lăcomia trezesc intenția rea față de cel care este obiectul lor; ele fac să-i dorească nenorocirea. Această speranță sinistră se concentrează de obicei într-o privire de ură. De aici, termenul «ochi rău». Dacă este temut, aceasta se întâmplă pentru că se crede că, prin intermediul acestei priviri rele, necazuri vor lovi victima către care ea este îndreptată.

Talmudul afirmă formal că strălucirea ochiului poate avea efecte funeste. În mod deosebit era atribuită această putere rabinilor. «Acolo încotro își îndreaptă privirea înțelepții, este moarte sau o calamitate» (*Hag.*, 5b). Am citat o istorioară potrivit căreia un incendiu izbucnea acolo unde își îndrepta privirea rabi Șimon bar Iohai. Același lucru se spune despre r. Eliezer (*B.m.*, 59b). Privirea mai multor rabini a fost socotită că l-a transformat într-o «grămadă de pietre» pe individul care i-a ofensat (*Șab.*, 34a); (*B.b.*, 75a). Unul dintre cei care exercitau această putere era chiar orb; era r. Șeșet (*Ber.*, 58a). O altă poveste de acest gen îl privește

pe r. Iehuda. «El a văzut doi oameni care își aruncau unul celuilalt bucăți de pâine, ceea ce îl făcu să exclame: „S-ar putea crede că pâinea este din belșug pe lumea asta!". Și-a ațintit ochii pe ei, și a izbucnit foametea» (*Taan.*, 24b). Văzând că circulau asemenea povești despre doctorii *Torei*, nu te surprinde să constați că mulțimea a crezut cu tărie în suferințele teribile pricinuite de ochiul rău. Iată un text care permite evaluarea gravității pagubelor de care este responsabil ochiul rău: «99 de persoane mor din pricina ochiului rău față de o singură moarte naturală» (*B.m.*, 107b). «Domnul va îndepărta de tine orice boală», se citea în *Deuteronom*, 7, 15, adăugându-se: «adică de ochiul rău» (*Ibidem*). Rabinii erau obligați chiar să ia seama de ochiul rău în acțiunea de legiferare: «Este îngăduit să rostești o formulă (o vrajă) contra ochiului rău, contra unui șarpe sau împotriva unui scorpion și să îndepărtezi ochiul rău în zi de Șabat» (*Tosifta Șab.*, 7, 23).

Vitele și alte bunuri sunt și ele expuse vătămărilor din cauza vrăjilor magice. «Un cal nu trebuie să iasă[1] înarmat între ochi cu o coadă de vulpe sau cu o bucată de stofă purpurie» (*Tosifta Șab.*, 9, 5) ca să fie protejat de ochiul rău. «Este interzis oricui să stea în ogorul vecinului, când grâul a dat în totalitate în spic» (*B.m.*, 107a). După părerea lui Rași, această interdicție este legată de riscul de a vătăma spicele prin ochiul rău.

Principala apărare contra acestei primejdii constă în a evita să stârnești invidia. Nu te făli cu bunurile tale, ca să nu stârnești invidia vecinului și el să nu le privească cu un ochi rău. «Nici un lucru nu este obiect al unei binecuvântări, decât dacă e ascuns privirii (unui vecin), așa cum s-a spus: „Domnul va porunci binecuvântării să fie cu tine în hambarele tale"[2] (*Deuteronom*, 28, 8). Școala lui r. Ismael zicea: «Nici un lucru nu este obiectul unei binecuvântări, în afară de acela pe care ochiul (unui vecin) nu-l domină» (*Taan.*, 8b).

---

[1] În ziua de Șabat; deci în celelalte zile ale săptămânii era ceva obișnuit.

[2] Cuvântul ebraic care înseamnă «grânar» seamănă cu cuvântul arameic care înseamnă «a ascunde». Astfel încât textul este explicat așa: «Domnul poruncește binecuvântării sale să fie cu bunurile tale ascunse».

Aceeași idee se găsește în următoarea observație: «Dacă cea mai vârstnică dintr-o familie este o fată, acesta este un semn bun pentru băieții care îi vor urma. Unii explică acest aforism, spunând că sora mai mare își va crește frații, dar alții socotesc că ochiul rău nu are putere asupra lor» (*B.b.*, 141 a). În comentariul său, Rași nu discerne intenția exactă; se pare, zice el, că întrucât orientalii pun mare preț pe nașterea unor fii, femeile fără copii sau care nu au decât fete ar înclina spre invidie când alta ar da naștere în primul rând unui băiat; de aici, primejdia de ochi rău. Dacă primul născut a fost o fată, mama va fi mai puțin invidiată dacă după aceea va avea fii.

Indivizii pot evita ochiul rău ferindu-se de faimă. «Deși Ananias, Misael și Azarias au scăpat din cuptorul încins, ei au murit din pricina ochiului rău» (*Sanh.*, 93a). Celebritatea le-a pricinuit pierderea. Atunci când fiii lui Iacob au plecat în Egipt pentru a cumpăra grâu, tatăl lor le-a făcut următoarea recomandare: «Sunteți puternici și frumoși; nu intrați prin porțile (orașelor) și nu vă opriți în piețe, ca să nu fiți pradă ochiului rău» (*Geneza R.*, 91b). «Se poate trage un folos din declarația lui Iosua potrivit căreia fiecare trebuie să se păzească de ochiul rău. Iată pentru ce: Iosua a spus casei lui Iosif, lui Efraim și lui Manase: «Voi sunteți un popor numeros și puterea voastră este mare; nu veți avea un simplu lot, ci veți avea muntele" (*Iosua*, 17, 18s). El le-a spus: duceți-vă, rămâneți în pădure, pentru ca ochiul rău să nu vă domine» (*B.b.*, 118a).

Pe ici-pe colo, în Talmud ochiul rău desemnează puterea care atâță lăcomia. R. Iohanan obișnuia să se ducă să se așeze la porțile băilor; el zicea: «Când fetele lui Israel ies, să mă privească și vor avea copii atât de drăguți cum sunt eu»[1]. Colegii săi îi spuseră: «Nu ți-e teamă de ochiul rău? — Eu sunt urmaș al lui Iosif, răspunse el, Iosif contra căruia ochiul rău este neputincios, căci stă scris: „Iosif este mlădița unui arbore fertil, un arbore fertil în apropierea unui izvor" (*Facerea*, 49, 82), iar r. Abahui zice: «Nu

[1] Frumusețea sa fizică este menționată adesea în Talmud.

citiți *ale ayin* (în apropierea unui izvor), ci *ole ayin* (învingător asupra ochiului rău)». R. Iose ben Hanina zice: «Iată pe ce text se bazează rabi Iohanan: Să crească (*weigdu*) și să devină mulțime în mijlocul țării» (*Facerea,* 48, 2); cu alte cuvinte ca peștii (*dagim*) mării, acoperiți de ape, asupra cărora ochiul rău este lipsit de putere; tot astfel, nu are nici o putere asupra urmașilor lui Iosif. «Sau, dacă vreți, spuneți că ochiul care nu dorește să aibă parte din bunul altuia[1] nu va suferi influența ochiului rău» (*Ber.,* 20a).

Un mijloc de a îndepărta ochiul rău formează obiectul sfatului următor: «Cel care sosește într-un oraș și se teme de ochiul rău,să-și ia policele drept în mâna stângă, policele stâng în mâna dreaptă și să zică: Eu, A, fiul lui B, sunt coborâtor din Iosif, împotriva căruia ochiul rău este fără putere. Dacă se mai teme de propriul său ochi rău[2], va fi de-ajuns să privească cu coada ochiului spre aripa stângă a nasului său» (*Ibidem*, 55b).

III. Magie și ghicit

Talmudul oglindește conflictul care exista între doctrinele. întru totul raționale ale Bibliei și credințele înapoiate și superstițioase, răspândite în lumea în care trăiau evreii. Pentateuhul denunțase deja cu vehemență orice fel de practici magice și orice încercare de a ridica, prin folosirea procedurilor de ghicire, vălul care ascunde viitorul. De asemenea, îi vedem pe cei mai mulți rabini, îndeosebi din prima perioadă, angajați într-o adevărată luptă pentru a stăvili valul de vrăjitorie care se revărsa asupra comunității lor. Eforturile lor au fost însă zadarnice. A venit o vreme în care înșiși rabinii au cedat și în care credulitatea a precumpănit asupra credinței.

În *Deuteronom*, 18, 10s, figurează o listă de arte magice practicate de națiunile păgâne și interzise copiilor lui Israel. Definiția pe care rabinii o dau termenilor enumerați acolo ne permite să

---

[1] Aluzie la Iosif, care a respins avansurile femeii lui Putifar.

[2] Adică lăcomia sa.

vedem ce forme au luat aceste practici în epoca talmudică. «Acela care practică divinația (ghicitul) este omul care își ia toiagul și își zice: să merg sau să nu mă duc? Este rhabdomicianul. — Acela care face meseria de augur — rabinii spun: există oameni care produc o iluzie optică; rabi Akiva zice: există oameni care determină vremurile, adică auspiciile fericite sau nefericite pentru a întreprinde o călătorie sau o afacere. — Cel care face farmece — este omul care zice: mi-a căzut din gură o fărâmitură de pâine, mi-a scăpat bastonul din mână; exista un șarpe la dreapta mea sau un câine la stânga mea, care îmi bara drumul. Sau este omul care spune: Să nu începi (o călătorie sau o afacere) pentru că este lună nouă sau ajun de Șabat sau sfârșit de Șabat. — Un vrăjitor — este omul care, de fapt, face magie și nu se mărginește să producă iluzii. El este vinovat de încălcarea *Torei*, spre deosebire de iluzionist, care nu încalcă *Tora*. Vrăjitor este și cel care farmecă șerpi. — Omul care evocă duhurile familiare — este un ventriloc, care face să iasă sunete din subțiorile sale» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 171 s.; 107ab) — Ghicitorul (prezicătorul) — este acela care își pune în gură osul unui anumit animal și acest os vorbește de la sine. — Un necromancian este acela care se lasă să piară și își trece noaptea într-un cimitir pentru ca un duh necurat să coboare în el» (*Sanh.*, 56b).

Să examinăm întâi eforturile menite să combată practicile ghicitului. «De ce nu trebuie să-i ascultăm pe chaldeeni (adică pe astrologi)? Pentru că s-a spus: „Să te ții în întregime numai de Domnul, Dumnezeul tău" (*Deuteronom*, 18, 17)» (*Pes.*, 113b). Este invocat exemplul primilor patriarhi. Atunci când un oarecare rabin a afirmat că «părintele nostru Abraham purta în dreptul inimii sale o tablă astrologică» și că «toți regii din Răsărit și din Apus veneau la el să-l consulte» (*B.b.*, 16b), alți rabini au dezmințit cu tărie aceasta. «Rabinii declară că Abraham nu a fost un astrolog, ci un profet» (*Geneza R.*, 44, 12). Se mai notează și următoarele: «În vremea lui Ieremia, israeliții doreau să utilizeze astrologia; dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu le-a îngăduit-o, precum s-a spus: „Așa vorbește Domnul: Nu imitați calea pe care merg neamurile și nu vă temeți de semnele cerului"

(*Ierem.*, 10, 2). Odinioară, părintele vostru Abraham dorise să facă astrologie, dar nu i-am permis acest lucru» (*Geneza R., loc. cit.*). Iată ce spune Talmudul despre această afirmație: «Stă scris: El îl făcu să iasă afară și îi zise: „Ridică-ți ochii spre cer!" (*Facerea*, 15, 5). Abraham îi spuse Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): „Stăpâne al universului! Cel care s-a născut în casa mea îmi va fi moștenitorul" (*Ibidem*, 3). Dumnezeu îi răspunse: „Nu, moștenitorul tău va fi cel care va ieși din măruntaiele tale" (*Ibidem*, 4). Abraham zise: „Stăpâne al universului, mi-am consultat horoscopul și nu mi-e sortit să am un fiu". Dumnezeu îi răspunse: „Încetează cu astrologia ta! Planetele n-au nici o influență asupra lui Israel"» (*Șab.*, 156a).

Iată un viguros avertisment talmudic: «Celui care se abține de la practicarea ghicitului îi este asigurat în ceruri un loc în care nici măcar îngerii oficianți nu au dreptul să pătrundă» (*Ned.*, 32a). În aceeași ordine de idei, instructiv este un pasaj care se referă la regele Solomon: «Pentru a ilustra textul care zice: „Înțelepciunea lui Solomon depășea înțelepciunea tuturor fiilor Orientului și toată înțelepciunea egiptenilor" (*I Regi*, 4, 30), se povestește istoria următoare: Atunci când Solomon plănuia să construiască templul, el îi scrise faraonului Neko: „Trimite-mi muncitori pe care să-i plătesc, căci doresc să construiesc templul". Ce făcu regele Egiptului? El își adună toți astrologii și le spuse: „Consultați viitorul și alegeți oameni care vor trebui să moară până într-un an; pe ei îi voi trimite lui Solomon". Când acești oameni sosiră la regele Solomon, acesta prevăzu prin mijloace datorate Sfântului Spirit că ei urmează să moară până într-un an; atunci el le furniză lințolii și îi trimise înapoi, împreună cu această scrisoare: „Întrucât nu aveți cu ce să vă îngropați trupurile, vă ofer eu cele necesare"». (*Pesikta*, 34a). Este puternic marcat contrastul dintre regele Egiptului care consultă astrologi, și evreul, a cărui știință emană de la «Sfântul Spirit».

Pentru membrii casei lui Israel este nedemn să se acorde fie și cea mai măruntă încredere informațiilor de origine superstițioasă. Istorioara următoare subliniază cu tărie această idee: «Un anumit personaj convertit la iudaism era astrolog. Vrând să plece

în călătorie, și-a zis: Pot s-o fac în aceste împrejurări (când augurii nu sunt favorabili? După o gândire mai serioasă, el conchise: Oare nu pentru a rupe cu aceste superstiții am intrat în rândurile acestui popor sfințit? Voi risca, în numele Creatorului. Pe drum, el fu înhățat de un agent al fiscului, căruia îi dădu un obol și fu eliberat. De ce a trebuit să suporte această taxare? Din cauza primelor sale gânduri (preocupat de auguri). De ce a fost eliberat? Pentru că s-a încredințat Creatorului său. Se declara că pe cel care practică divinația augurul său îl va afecta în cele din urmă» (p. *Șab.*, 8d).

Se povestesc și alte istorii, menite să dovedească faptul că te rătăcești dacă urmezi informațiile venite dintr-o sursă atât de tulbure. Patima femeii lui Putifar pentru Iosif a fost un exemplu de asemenea rătăcire. «Pe calea astrologiei ea a prevăzut că va avea de la dânsul un urmaș, fără să știe însă dacă acest copil se va naște din ea sau din fiica ei» (*Geneza R.*, 85, 2). În fapt, Iosif s-a însurat cu fiica ei (*Facerea*, 41, 45). Într-un rând, practicile condamnate au avut rezultate tragice. «Un prozelit la iudaism, bărbier de meserie, dar și astrolog, a prevăzut prin ghicire că evreii îi vor vărsa sângele; el nu știa însă că asta se va produce prin circumcizia pe care o va suferi când va fi convertit. Așa încât, atunci când un evreu a venit la el să-i taie părul, l-a omorât. După aceea a omorât din nou mulți evrei, unii spun 80, alții 300. Atunci evreii s-au rugat ca Dumnezeu să-i scape și bărbierul s-a reîntors la păgânism» (p. *A. Z.*, 41a).

În afară de aceasta, ceea ce arată cât de mult vroiau rabinii ca întreaga comunitate să se abțină de la orice vrăjitorie și divinație este faptul că Talmudul atribuie constant păgânilor practicarea acestora. Egiptul apare ca adevăratul focar al lor. «Zece măsuri de vrăjitorie au coborât în lumea aceasta; Egiptul a apucat 9 dintre ele, restul lumii doar una» (*Kid.*, 49b). Când Ietro l-a sfătuit pe Moise să se ajute cu un grup de sfetnici, el i-a spus: «Îi vei alege (literal: îi vei privi) din rândurile întregului popor» (*Ieșirea*, 18, 21). Comentariu: «Prin mijlocirea *speculum*-ului în care se uită regii (pentru a-și alege sfetnicii)». (*Meh. ad loc.*; 60a). Mesa, regele din Moab, și-a consultat astrologii, care i-au spus că va cuceri toate națiunile, cu excepția Israelului (*Pesikta*, 13a).

Astrologii lui Senaherib îi indicau momentul când să pornească o bătălie, pentru ca să învingă (*Sanh.*, 95a).

Dar, în pofida tuturor eforturilor care urmăreau extirparea lor, artele magice se insinuau în existența evreilor și puneau treptat stăpânire pe cele mai diferite categorii. Se atribuia o putere supranaturală unor rabini, pe seama cărora circulau istorii fabuloase. Să dăm câteva exemple:

«Odată, i s-a cerut lui Honi, cel care înscria cercuri, să intervină ca să plouă. Intervenția lui n-a avut succes. Atunci el a înscris un cerc, s-a așezat în centrul lui și a strigat: Stăpâne al universului, copiii Tăi și-au întors fața spre mine pentru că eu sunt în fața Ta ca un fiu al casei. Jur pe marele Tău nume că nu mă voi mișca de aici până ce te vei îndura de copiii Tăi. A început să plouă cu picături mici. El spuse: Nu asta am cerut; am cerut o ploaie care să umple cisterne, gropi, peșteri. Căzură torente de ploaie. El spuse: Nu asta am cerut. Am cerut ploaia harului tău, a binecuvântării și a favorii tale. Atunci începu să plouă în măsura potrivită» (*Taan.*, 3, 8).

Sosind într-o localitate, Pinhas ben Iair a fost informat de către locuitori că șoarecii fac ravagii în merindele lor. El porunci șoarecilor să se adune. Ei au început să scoată țipete. — Știți ce spun ei?, îi întrebă dânsul pe locuitori. — Nu. — Ei spun că zeciuiala n-a fost luată cum se cuvine din merindele voastre (și de aceea ei le devorează). — Garantează-ne, răspunseră ei (că toate vor intra în ordine dacă ne supunem zeciuielii exacte). El le garantă acest lucru și ei n-au mai avut daune (p. *Dammai*, 22a).

«Ianai intră într-un han și ceru niște apă; i s-a adus. În acest timp el a observat câteva femei care flecăreau. El dădu afară pe unele dintre ele și le preschimbă în șerpi. El le spuse: Am băut din apa voastră, voi veți bea dintr-a mea. Făcu o femeie să bea și o preschimbă într-un asin pe care îl încălecă pentru a circula prin piață. Tovarășul femeii metamorfozate în acest fel veni s-o scape de vrajă și atunci a fost văzut Ianai călărind pe o femeie» (*Sanh.*, 27b).

Un text talmudic afirmă: «Dacă cei drepți ar fi vrut, li s-ar fi îngăduit să creeze un univers. Raba a creat un om și l-a trimis

rabinului Zira. Acesta i se adresă, dar omul nu putu să răspundă. Atunci rabinul strigă: Tu ai fost creat prin magie; întoarce-te la pulberea ta. Rabinul Hanina și rabinul Ochaia obișnuiau ca în ziua de vineri să studieze *Sefer iețira*[1] și să creeze un viței în vârstă de 3 ani, pe care îl mâncau» (*Sanh.*, 65b).

Istoria care urmează arată credulitatea unui rabin și bunul simț al colegului său: «Rab îi zice lui rabi Hiya: Am văzut un arab care, cu lovituri de sabie, făcea bucăți din cămila sa; apoi a început să facă mare zgomot cu o tamburină, și animalul se ridică pe picioare. — Ai văzut și urme de sânge și de bălegar în spatele cămilei?, îi răspunse rabi Hiya. Dacă așa ceva nu era, ai visat» (*Ibidem*, 67b).

Iată și o altă putere atribuită rabinilor: «Potrivit unei tradiții, blestemul unui înțelept, chiar dacă este nemeritat, se împlinește» (*Ber.*, 56a). Unii mergeau însă și mai departe și ziceau: «Blestemul, din partea oricui ar fi, nu trebuie privit cu ușurătate» (*B.K.*, 93a).

Un alt gen de istorii implică temeinicia astrologiei. Iată câteva specimene: «Chaldeenii îi spuneau mamei lui rabi Nahman ben Isaac că fiul ei va fi un hoț. De aceea ea nu-i permitea să umble cu capul descoperit și îi spunea: Să stai cu capul acoperit pentru ca frica de Dumnezeu să fie mereu asupra ta și să invoci îndurarea lui Dumnezeu. El nu știa de ce îi face această recomandare. Într-o zi, pe când ședea sub un palmier-curmal, i-a căzut șapca de pe cap. El își ridică privirea, văzu fructele din copac și îl apucă o poftă nestăpânită după curmale. Cățărându-se în copac, el smulse un mănunchi de fructe» (*Șab.*, 156b). Întrucât arborele nu-i aparținea, el deveni în acest fel vinovat de hoție; prezicerea se adeverise.

---

[1] «Cartea formării», culegere de cunoștințe mistice care a fost identificată de unii cercetători ca având drept autor pe rabi Akiva și care a fost sursa primitivă a literaturii Cabalei. În studiul său erudit, intitulat *Golem*, Moshe Idel, cunoscut cercetător științific al misticii evreiești, oferă cititorilor o expunere amplă despre *Sefer iețira* și o analiză aprofundată a textelor din Talmud și *Midraș* referitoare la preocupările unor rabini pentru problema creării pe cale artificială de ființe vii, îndeosebi de umanoizi (paginile 54–96 din versiunea franceză, editată la Cerf). (N. trad.)

Iosif, vestit pentru felul în care cinstea Șabatul, avea ca vecin un păgân foarte bogat. Acesta fu avertizat de către un chaldeean că bogățiile sale vor trece în posesia lui Iosif. Atunci el își vându toate bunurile și cu banii obținuți își cumpără o perlă, pe care o ascunse în tichia sa. Dar pe când străbătea un râu, vântul îi smulse tichia, perla căzu în apă și un pește o înghiți. Acest pește a fost pescuit și apoi adus vineri ca să fie vândut. Căutând un cumpărător, pescarul fu sfătuit să i se adreseze lui Iosif, care de obicei căuta acest soi de pești pentru Șabat. Iosif cumpără peștele, dar când îl tăie, găsi perla, pe care o vându la un preț foarte mare» (*Șab.*, 100a).

«Când rabi Iosif a fost ales președinte al academiei, el refuză această onoare, deoarece chaldeenii îi preziseră că va conduce academia numai doi ani, apoi va muri». (*Ber.*, 64a).

Potrivit istoriei care urmează, prezicerile nefavorabile ale unor ghicitori, chiar dacă sunt exacte, pot fi evitate, făcând un act de milostenie[1]. «Doi discipoli ai rabinului Hanima s-au dus să taie lemne. Un astrolog care îi văzu spuse: „Iată doi oameni care au plecat, dar care nu se vor mai întoarce". Pe drum, ei întâlniră un bătrân, care îi rugă: „Fie-vă milă de mine, n-am mâncat de trei zile". Ei aveau o bucată de pâine și îi dădură jumătate. Săracul mâncă și se rugă pentru ei, spunând: „Fie ca viața voastră să fie salvată astăzi, așa cum mi-ați salvat-o pe a mea". Discipolii și-au văzut de treabă și s-au întors în pace. Oamenii care auziseră prezicerea astrologului îl luară pe acesta la rost că face preziceri false. Dar când au cercetat treaba în amănunt, ce găsiră? Un șarpe tăiat în două, câte jumătate în grămada de lemne a fiecăruia. Iar când povestiră ce s-a petrecut pe drum, astrologul exclamă: „Ce pot face eu, dacă Dumnezeul evreilor se îmbunează printr-o jumătate de bucată de pâine?"» (p. *Șab.*, 8d).

Independent de poveștile de acest gen pe care ni le oferă, Talmudul are din belșug date care atestă în ce măsură s-au răspândit superstițiile cele mai diferite. Citatul care urmează oglin-

---

[1] Se poate face o apropiere cu istoria despre fiica rab. Akiva (din cap.VII).

deşte starea de lucruri, când a avut loc declinul vieţii naţionale: «Imoralitatea şi vrăjitoria au distrus totul» (*Sot.*, 9, 13). «Când s-au înmulţit oamenii care folosesc vrăjitorii ca să se protejeze împotriva hotărârilor dumnezeieşti, a venit mânia divină asupra acestei lumi, iar *şehina* s-a retras din Israel» (*Tosifta Sot.*, 14, 3).

Am făcut mai înainte aluzie la popularitatea magiei în rândurile femeilor israelite. Se relatează că Simeon ben Şetah, care a trăit în secolul I dinaintea erei noastre, a spânzurat 80 de vrăjitoare într-o singură zi la Ascalon (*Sanh.*, 6, 4). Rabi Iohanan declara că nimeni nu poate fi admis să ia parte la marele sanhedrin dacă, între alte capacităţi, nu posedă cunoaşterea vrăjitoriei. Raşi, comentatorul, explica necesitatea acestei iniţieri pentru a-i putea trimite la moarte pe vrăjitorii care, dată fiind dibăcia pe care o aveau în arta lor, îşi închipuiau că scapă de pedepsele la care îi condamnau tribunalele, precum şi pentru a-i putea demasca când încercau să-i înşele pe judecători prin şmecheriile lor.

«Se spune că oamenii practică ghicitul cu ajutorul nevăstuicilor, al păsărilor şi al peştilor» (*Sanh.*, 66a). Un exemplu este aplicat cazului rabinului Iliş. «Devenit sclav, el se găsea odată la un om care înţelegea limbajul păsărilor. Un corb începu să croncăne. Ce spune el?, întrebă rabinul. — El zice: Iliş va fi eliberat, Iliş va fi eliberat. — Acest corb este un impostor şi nu-l cred. După aceea a apărut o porumbiţă, care gânguri. Ce zice ea?, întrebă iarăşi rabinul. — Ea zice: Iliş va fi eliberat, Iliş va fi eliberat. Porumbiţa ţine la Israel, încheie el. Cu siguranţă se va produce o minune pentru mine» (*Ghit.*, 45a).

În rândurile poporului, o credinţă dintre cele mai trainice era aceea a acţiunii exercitate de planete asupra cursului vieţii omeneşti. Se considera că nu au nici o influenţă asupra animalelor (*Şab.*, 53b), dar culturile, ierburile şi fructele le erau supuse (*Geneza R.*, 10b). În ce priveşte oamenii, opiniile se împart după cum se credea sau nu că Israelul este o excepţie de la regula generală. Un rabin declara că «planeta sub care fiecare om este născut determină dacă el va fi înţelept şi bogat; planetele afectează destinul israeliţilor. Dar un alt rabin spune exact contrariul: «Planetele n-au nici o acţiune asupra soartei israeliţilor» (*Şab.*, 156b).

În general, a precumpănit prima părere. Iată ce se povestește despre doi rabini eminenți: «Longevitatea, fecunditatea, belșugul nu depind de merit, ci de planete. Comparați soarta lui Raba cu cea a rabinului Hisda, atât unul, cât și celălalt oameni drepți. Unul vedea că i se împlinesc rugăciunile prin care cerea ploaie, rugăciunile celuilalt erau zadarnice. Rabi Hisda a trăit 92 de ani, Raba a murit la 40 de ani. În casa primului s-au celebrat 60[1] de căsătorii; în cea a celuilalt – 60 de slujbe funebre. La rabi Hisda exista pâine albă chiar și pentru câini; la Raba pâinea de orz lipsea chiar și pentru oameni» (*M.K.*, 28a).

Este descrisă cu câteva amănunte influența pe care o exercita epoca nașterii asupra caracterului și soartei unui individid. «Dacă te-ai născut duminica, vei fi pe deplin fericit sau cu totul nenorocit, deoarece aceasta este ziua în care au fost create lumina și tenebrele. Dacă ești născut luni, vei avea un caracter rău, pentru că în această zi au fost despărțite apele. Ești născut marți? Vei fi bogat și voluptuos, pentru că vegetația a fost creată marți. Dacă te-ai născut într-o miercuri, vei avea înțelepciune și o memorie bună, pentru că atunci au fost atârnate luminile pe firmament. Născut într-o joi, vei practica facerea de bine, pentru că joi au apărut păsările și peștii. Născut într-o vineri, vei fi un om de acțiune sau (după o variantă) vei îndeplini cu zel prescripțiile. Dacă te-ai născut într-o zi de Șabat, vei muri tot într-un Șabat, deoarece chiar nașterea ta a profanat ziua sfântă[2].

Potrivit altui rabin, nu planeta zilei, ci cea a orei (nașterii) determină soarta fiecărui om. Dacă te-ai născut sub influența soarelui, vei fi un om distins, vei mânca și vei bea din ceea ce îți aparține ție personal, secretele tale vor fi dezvăluite și dacă riști să zbori, aceasta va fi zadarnic[3]. Dacă te-ai născut sub influența lui Venus, vei fi bogat și voluptuos, pentru că focul a fost creat

---

[1] În Talmud, «șaizeci» se folosesc adesea pentru a desemna un număr nedeterminat.

[2] Făcând să muncească aceia care o îngrijeau pe mama ta când te-a adus pe lume.

[3] În viața ta, totul va fi clar sub lumina soarelui; în plus, întrucât soarele nu-și primește lumina de la altă planetă, nu vei depinde nici tu decât de tine însuți.

prin intermediul acestei planete. Născut sub influența lui Mercur, vei avea o memorie bună și înțelepciune, pentru că Mercur este scribul (în slujba) soarelui. Dacă te-ai născut sub influența lunei, vei fi suferind, vei clădi și vei dărâma, apoi vei dărâma din nou și vei reclădi, nu vei mânca și nu vei bea din bunul tău propriu, secretele tale vor fi ascunse și dacă riști să zbori, o vei face cu succes[1]. Născut sub influența lui Saturn, proiectele tale vor da greș[2]; alții spun că toate proiectele concepute contra ta sunt cele care vor da greș. Născut sub influența lui Jupiter, vei fi un drept[3]. Născut sub influența lui Marte, vei vărsa sânge[4]. Un alt rabin zicea: «Vei fi chirurg sau măcelar» (*Șab.*, 156a).

Destinul unui om este în așa măsură legat de planeta sa, încât «dacă el simte» senzație de frică, dar nu observă cauza ei, planeta sa o observă. Cum s-o lecuiască? Să recite *șema*, iar dacă se găsește într-un loc necurat[5], să se ducă la o depărtare de patru coți sau să zică: «Berbecele din abator este mai gras decât mine» (*Meg.*, 3a). Altă credință: «Numele pe care îl porți își exercită influența asupra carierei» (*Ber.*, 7b).

La fel ca și celelalte popoare din antichitate, evreii vedeau într-o eclipsă o manifestare a mâniei divine. «Rabinii ziceau: Eclipsa de soare este de augur rău pentru lumea întreagă. O parabolă arată cu ce seamănă acest lucru. Un rege omenesc a făcut un ospăț pentru oamenii din suita sa și a pus înaintea lor o lampă. După aceea, mâniindu-se împotriva lor, porunci unui sclav să stingă lampa și îi lăsă în întuneric. Atâta timp cât durează eclipsa, este valabilă și prezicerea rea pentru dușmanii lui Israel[6], pentru

---

[1] Va fi suferind, din cauza palorii lunei; activitatea sa va fi instabilă, pentru că luna crește și descrește pe rând; nu va fi independent, pentru că luna își primește lumina de la soare; viața sa va fi înconjurată de mister, pentru că luna nu strălucește decât noaptea.

[2] Numele ebraic al lui Saturn este înrudit cu o rădăcină care semnifică «a înceta».

[3] Jupiter, în ebraică, vrea să spună «dreptate».

[4] Numele ebraic care îl desemnează pe Marte semnifică: (planeta care) «arată roșu» și te face astfel să te gândești la sânge.

[5] Unde nu este permis să se recite *șema*.

[6] Eufemism curent pentru Israel, când contextul vorbește despre preziceri rele.

că ei sunt obișnuiți cu nenorocirile. Altă parabolă: Când un director de școală intră în clasa sa, ținând în mână o curea de piele, cine anunță teama? Elevul obișnuit zilnic cu loviturile. Eclipsa de soare este o prezicere rea pentru popoarele păgâne de pe această lume; eclipsa de lună este și ea funestă pentru dușmanii lui Israel, pentru că Israel practică calendarul lunar, iar păgânii calendarul solar. Dacă eclipsa are loc la răsărit, este rău pentru locuitorii din Orient; la vest — este nefastă pentru occidentali. La mijlocul cerului, este dăunătoare pentru lumea întreagă. Dacă se observă la ea culoarea sângelui, înseamnă că sabia este pe cale să lovească lumea; dacă se observă culoarea sacului (cenușie), înseamnă că trăsăturile ascuțite ale foametei vor lovi universul[1]; dacă se înfățișează ambele culori, vor veni și sabia și foametea. Dacă eclipsa are loc când soarele apune, calamitatea va veni cu întârziere; dacă eclipsa are loc în zori, catastrofa este iminentă; unii rabini susțin însă inversul. Nici o națiune nu este lovită fără ca și divinitățile ei să fie lovite împreună cu ea, așa cum s-a spus: „voi face judecată împotriva tuturor zeilor Egiptului" (*Ieșirea*, 12, 12). Dar când Israelul împlinește voința Celui Omniprezent, n-are a se teme de toate acestea, căci s-a spus: „Așa vorbește Domnul: Nu vă luați după felul de viețuire al neamurilor și nu vă temeți de semnele cerului, pentru că neamurile se tem de ele" (*Ierem.*, 10, 2), neamurilor, dar nu Israelului, le este frică. Iată cele patru motive pentru care soarele intră în eclipsă: pentru că un președinte de tribunal a murit și o cuvântare funebră potrivită n-a fost rostită în cinstea sa; pentru că o tânără suferă o agresiune într-o zonă nelocuită, fără ca cineva să-i vină în ajutor; în caz de homosexualitate; și când sângele a doi frați este răspândit în același timp. Eclipsele planetare sunt și ele rezultatul a patru cauze: ele răspund șarlatanilor, sperjurilor, celor care cresc animale mici[2] în țara lui Israel și celor care doboară arbori frumoși» (*Suk.*, 9a).

---

[1] Fețele femeilor și bărbaților care suferă de foame vor lua o culoare palidă.

[2] De exemplu, animale mici care nu pot fi împiedicate cu ușurință să pască pe pământurile vecinilor.

Unii rabini considerau credința în astrologie și în influența planetelor ca nefiind compatibilă cu doctrina liberului arbitru, fundament al moralei. Așa încât ei propuneau, de bine-de rău, un compromis: «în ghicit nu există nici o realitate, dar în semne aceasta există» (p. *Șab.*, 8 c): «Dacă strănuți în timpul când îți reciți rugăciunea, aceasta este pentru tine de rău augur» (*Ber.*, 2ab). «Dacă cineva, atunci când își spune rugăciunea, face o greșeală, cu atât mai rău pentru el; dar dacă el oficia atunci ca un cantor, cu atât mai rău pentru cei care l-au pus, căci el îi reprezenta pe toți». «Se relatează că rabi Hanina ben Dosa, când se ruga pentru bolnavi, zicea: Acesta va trăi, acela va muri. A fost întrebat de unde știe. — Dacă rugăciunea mi se scurge fără vreun efort din gură, e semn că este plăcută lui Dumnezeu, dacă nu, înseamnă că a fost respinsă» (*Ibidem*, 5, 5).

Această facultate a rabinului Hanina b. Dosa se vădește în chip curios în următoarea povestire: «Odată, fiul rabinului Gamaliel s-a îmbolnăvit. Tatăl său a trimis doi discipoli ai înțelepților la Hanina ben Dosa, să-i ceară să se roage pentru însănătoșirea bolnavului; văzându-i, Hanina urcă într-o cameră înaltă, unde se rugă pentru bolnav. Apoi coborî și spuse celor doi: „Puteți pleca, bolnavul nu mai are febră. Ești cumva profet?, îl întrebară ei. — Nu, nu sunt profet și nici fiu de profet (*Amos*, 7, 14), dar tradiția mea este aceasta: dacă rugăciunea mi se scurge din gură fără efort, înseamnă că Dumnezeu o acceptă; în caz contrar, știu că o respinge". Discipolii avură grijă să noteze ora exactă când s-au petrecut toate acestea. Ajunși înapoi la rabi Gamaliel, acesta le spuse: Voi îmi indicați exact ora când febra fiului meu a scăzut și el mi-a cerut să-i dau de băut, nici mai înainte și nici mai târziu» (*Ber.*, 34b).

Printre practicile magice familiare rabinilor, precum și altor personaje, figurează și bibliomancia. Ei se duceau la o școală, întrebau pe un școlar care este versetul din Biblie pe care tocmai l-a învățat și căutau un sens în cuvintele care formau acest text. În Talmud se întâlnesc multe exemple în această privință. Să citățm doar unul. Rabi Meir se străduia să-l readucă pe calea cea bună pe ereticul Elișa b. Abuia. L-a dus într-o școală. Elișa ceru unui copil: Repetă pentru mine versetul pe care l-ai învățat acuma.

Băiatul zise: „Nu există pace pentru cel rău, zice Domnul" (*Isaia*, 48, 22). În altă școală, la aceeași cerere, elevul a răspuns: „Chiar dacă te-ai spăla cu silitră și dacă ai da cu multă sodă, nelegiuirea ta va rămâne însemnată înaintea mea"» (*Hag.*, 15a). Iată încă o prezicere bibliomantică: «Dacă cineva, la trezire, emite (spontan) recitarea unui verset, el trebuie considerat ca un mic profet»[1] (*Ber.*, 55b).

Mai rămâne divinația prin necromancie. Consultarea directă a morților, interzisă categoric de *Tora*, nu pare să fi fost practicată decât în cazuri excepțional de rare; în schimb, era o credință curentă că poți dobândi informații dacă îți petreci noaptea într-un cimitir în anumite ocazii speciale ale anului.

În această privință, iată ce informații reies dintr-o dezbatere talmudică referitoare la problema dacă morții știu ce se petrece pe pământ. Susținătorii răspunsului afirmativ povesteau: «Odată, în ajun de anul nou, un om credincios a dăruit un *dinarius* unui cerșetor. Femeia sa i-a reproșat că este prea darnic. Supărat din cauza reproșurilor soției sale, omul s-a dus să-și treacă noaptea în cimitir. Acolo, el a auzit o discuție între două spirite. Unul îi spunea celuilalt: „Hai, prietene; să mergem în lume, să ascultăm dinapoia perdelei[2] ce eveniment se mai pregătește". Celălalt spirit îi răspunse: „Nu pot merge, căci sunt îngropat într-un coș de trestie[3]. Du-te singur și o să-mi povestești ce ai auzit". Spiritul plecă, circulă prin lume și se întoarse. „Ce-ai auzit prietene, dindărătul perdelei?, întrebă cel care nu plecase. — Am auzit că dacă cineva seamănă când se produce prima ploaie[4], recolta îi va fi distrusă de grindină". Aflând aceasta, omul plecă și semănă abia la a doua ploaie. Grindina distruse recoltele altora, dar nu pe a sa.

În anul care a urmat, omul a petrecut din nou aceeași noapte în cimitir și auzi o conversație între aceleași două spirite. Unul

---

[1] Vom arăta mai departe, în legătură cu superstițiile, și alte semne pe care evreii le interpretau ca diferite preziceri.

[2] În tribunalul ceresc.

[3] În locul lințoliului de pânză în care sunt îngropate de obicei cadavrele.

[4] Adică de la 17 la 23 din luna a opta; a doua ploaie cade de la 23 până la sfârșitul lunii.

spunea celuilalt: „Hai să mergem prin lume și să ascultăm îndărătul perdelei ce se va petrece". Celălalt răspunse: „Doar ți-am spus, prietene, că mi-e imposibil, căci sunt îngropat într-un coș de paie. Du-te singur și îmi vei spune ce ai auzit". Spiritul dintâi plecă, circulă și se întoarse. „Ce ai auzit dindărătul perdelei?, îl întrebă cel care nu plecase. — Am auzit că dacă cineva seamănă când se produce a doua ploaie, recolta sa va fi devastată de vânt". Atunci, omul nostru plecă și semănă în cursul primei ploi. Vântul distruse recoltele celorlalți și nu pe a lui. Femeia sa îl întrebă: „Cum se explică faptul că anul trecut grindina a distrus toate recoltele în afară de a ta, iar anul acesta tot recolta ta a scăpat de ravagiile vântului?". El îi povesti toată istoria.

Se relatează că, după puțin timp, femeia acestui om credincios se ceartă cu mama tinerei (care fusese îngropată în coșul de trestie). Ea îi spuse: „Vino, o să-ți arăt că fiica ta este îngropată într-un coș de trestie". Iar în anul următor, la data indicată, bărbatul era din nou noaptea în cimitir și auzi iarăși discuția dintre cele două spirite. Unul zicea: „Prietene, vino să trecem prin lume și să ascultăm dindărătul perdelei ce se va mai întâmpla". Celălalt spirit răspunse: „Lasă-mă, prietene; cele petrecute între noi au ajuns în urechile oamenilor vii" (*Bert.*, 18b).

Altă istorie: «Zeiri a lăsat în depozit o sumă de bani la proprietara sa atunci când s-a dus la școala dascălului său. La întoarcere, depozitara murise. El o însoți la cimitir și o întrebă: „Unde sunt banii? — Du-te, îi răspunse ea, și îi vei găsi sub pragul ușii, precis în cutare loc. Și mai spune mamei mele să-mi trimită pieptenele și tubul meu cu fard pentru ochi prin cutare, care va sosi aici mâine"» (*Ibidem*).

Iată acum o povestire mai elaborată decât cele dinainte: «Tatăl lui Samuel[1] avea în depozit o anumită sumă care aparținea unor orfani. Când a murit, Samuel nu se afla la dânsul, iar mulțimea îi strigă: „Fiu al celui care risipește banii orfanilor!". Samuel se duse la cimitir să-și caute tatăl. El le[2] spuse: „Aș vrea să-l găsesc

---

[1] Celebru învățat din Babilon, de la începutul secolului al III-lea.

[2] Este vorba de spiritele descărnate, care i-au apărut adunate în consiliu.

pe Abba. — Există mai mulți Abba, răspunseră ei. — Pe Abba ben Abba îl caut. — Există mai mulți Abba ben Abba. — Îl caut pe Abba ben Abba, tatăl lui Samuel; unde este el? — A urcat la seminarul ceresc (unde se studiază *Tora*)". Dar, în acest moment, Samuel remarcă, așezat la o parte pe (fostul său coleg) Levi. Îl întrebă: „Ce faci aici singur? De ce n-ai urcat și tu (la seminarul ceresc)? — Pentru că, îi răspunse Levi, mi s-a spus: N-ai frecventat, vreme de mai mulți ani, seminarul rabinului Afer, ceea ce l-a necăjit mult; așa încât nu-ți îngăduim să urci la seminarul ceresc". Între timp, sosi tatăl lui Samuel; fiul observă că el plângea și râdea în același timp. „De ce plângi?, îl întrebă el. — Pentru că vei veni curând aici. — Și de ce râzi? — Pentru că te bucuri de o mare stimă în lume. — Dacă sunt atât de stimat, spuse Samuel, atunci să i se permită lui Levi să intre la seminarul ceresc". Și ei consimțiră la aceasta. Apoi Samuel îl întrebă pe tatăl său: „Unde sunt banii orfanilor? — Du-te și ai să-i găsești în îngrăditura morii. În partea de sus și în cea de jos sunt banii care ne aparțin nouă; la mijloc sunt banii orfanilor. — De ce ai procedat așa? — Dacă ar fi venit hoții, ar fi furat ce este al nostru, iar dacă s-ar fi produs un cutremur, ar fi înghițit banii noștri»[1] (*Ibidem*).

IV. Visele

Dată fiind importanța pe care Biblia a atribuit-o viselor, a fost firesc ca, la rândul său, iudaismul talmudic să considere ca semnificative viziunile pe care oamenii le au în timpul somnului. Rabinii considerau visele ca un mijloc de comunicare cu Dumnezeu. Potrivit Talmudului, Dumnezeu însuși ar fi declarat: «Deși mi-am ascuns fața dinaintea lui Israel, vreau totuși să comunic cu el prin vise» (*Hag.*, 5b). Visele erau evaluate ca având valoarea unei «șesimi de profeție» (*Ber.*, 51b).

Tot astfel, se considera că morții se folosesc de vise ca de un mijloc de transmitere a unui mesaj celor vii. În această privință, se întâlnesc în Talmud multe istorii. «Printre vecinii rabinului

[1] A se vedea *Mat.*, 6, 19.

Iehuda, a murit unul care n-a lăsat în urma lui pe nimeni care să-i poarte doliul. În cursul săptămânii funebre, rabi Iehuda a găsit șapte oameni care au acceptat să locuiască în casa defunctului (ca să poarte doliu după el). La capătul celor șapte zile, mortul i-a apărut în vis lui rabi Iehuda, spunându-i: „Fie ca spiritul tău să se poată odihni în pace, așa cum se odihnește spiritul meu, mulțumită ție" (*Șab.*, 152ab).

«Odată, într-o vreme de secetă, Raba adresă lui Dumnezeu rugăciunea să trimită ploaie. Tatăl său îi apăru în vis și îl mustră: „Se cuvine oare să necăjești cerul în așa măsură?[1]. Mai bine, schimbă-ți locul în care dormi (căci ești în primejdie)". Dimineața, la trezirea din somn, Raba constată în patul său niște dungi făcute cu un cuțit» (*Taan.*, 24b).

Tratatul *Berahot* a consacrat viselor mai multe din paginile sale *in folio* și cuprinde câteva informații cu privire la interpretarea viselor. Iată un extras: «Un vis neinterpretat este ca o scrisoare care n-a fost citită[2]. Nici un vis, fie el plăcut sau neplăcut, nu se realizează în toate amănuntele sale: După cum nu există grâu fără paie, tot așa nu există vis care să nu conțină ceva inutil. Uneori este preferabil un vis neplăcut unuia plăcut, căci totul depinde de interpretare: necazul provocat de un vis neplăcut este suficient ca să prevină realizarea sa[3]. Chiar dacă se îndeplinește în parte, niciodată visul nu se realizează în întregime. De unde știm asta? De la Iosif. Stă scris că el a declarat următoarele: „Iată că soarele, luna și unsprezece stele se prosternau în fața mea" (*Facerea*, 33, 9); or, în acel moment, mama sa[4] nu mai trăia (*Ber.*, 55a).

Un om bun nu are vise rele, iar un om rău nu are vise bune[5]. Acela care șapte zile la rând nu visează este socotit un nenorocit.

---

[1] Prin cereri atât de frecvente.

[2] Textul acesta avea cu siguranță scopul să convingă oamenii să nu se preocupe de interpretarea viselor lor.

[3] Pentru că visul neplăcut ne îndeamnă să ne scrutăm conștiința și să ne smerim.

[4] Reprezentată prin lună.

[5] Omul cel bun poate avea un vis neplăcut, care să-l facă să gândească la greșelile pe care le-ar putea comite. Cel rău poate avea un vis bun, ca să poată gusta din plăcere în lumea aceasta, dat fiind că în lumea care va să vină va fi lipsit de bucurii.

Omul bun visează noaptea, dar dimineața nu mai știe ce a văzut în vis[1]. Acela care rămâne deprimat după un vis (pe care îl socotește rău) îl va transforma într-un vis favorabil, de față fiind trei martori. Deci el trebuie să adune trei oameni și să le spună: «Am avut un vis *bun*». Ei vor spune: «Este bun; fie ca să fie bun. Fie ca Atotmilostivul să-l facă bun; fie ca pentru tine să se hotărască în cer de șapte ori că va trebui și va putea să fie bun».

«Ai avut un vis și nu știi ce a fost? Du-te și stai în fața preoților în momentul când își întind mâinile (pentru a rosti binecuvântarea sacerdotală în cultul sinagogal) și spune: „Stăpâne al universului, eu sunt al tău, visele mele îți aparțin. Am avut un vis și nu știu ce a fost. Fie că am visat despre mine însumi, fie că prietenii mei au visat sau că eu am visat despre altcineva, dacă acestea sunt vise bune, crește-le și întărește-le (și fă să se împlinească) ca acelea ale lui Iosif. Dar dacă ele au nevoie de o îmbunătățire, vindecă-le așa cum apele de la Mara au fost făcute bune de către mâinile lui Moise, învățătorul nostru, așa cum Miriam a fost vindecată de lepra sa, Ezechia — de boala sa, și așa cum apele din Iericho au fost îndulcite de mâinile lui Elișa. Și așa precum ai schimbat în binecuvântare blestemul nesăbuitului Balaam, binevoiește să schimbi visele mele, pentru binele meu".

Petentul trebuie să-și termine rugăciunea în clipa când se isprăvește rugăciunea preoților, în așa fel ca el să aibă parte de răspunsul poporului: „Amin". Dacă nu se poate opri exact atunci, să spună: O, Maiestate din înalturi!, tu, care locuiești în putere, tu ești pacea; numele tău este pacea. Fie ca voința ta să binevoiască să ne asigure pacea!».

Un rabin spune: La Ierusalim existau 24 de interpreți ai viselor; odată, după un vis, m-am dus să-i consult pe toți, dar fiecare dintre ei mi-a dat altă interpretare. Cu toate acestea, cele 24 de lucruri s-au realizat în mine, spre a se îndeplini ceea ce s-a spus: Toate visele se conformează gurii (interpretului) precum stă scris: «Lucrurile s-au întâmplat întocmai după tălmăcirea pe care ne-a dat-o» (*Facerea*, 41, 13).

---

[1] Iar acest vis uitat nu va avea nici un efect, lipsindu-i interpretarea.

«Există trei feluri de vise care se împlinesc: un vis de dimineață, un vis al prietenului tău despre tine, un vis interpretat chiar în interiorul unui vis. Unii adaugă : și un vis care se repetă. Omul nu vede (în vis) decât (ceea ce emană) din gândurile inimii sale. Vă puteți da seama de aceasta constatând că nimeni nu a văzut niciodată (în vis) un palmier-curmal de aur sau un elefant trecând prin gaura unui ac»[1] (*Ber.*, 55b).

«Împăratul roman îi spunea unui rabin: „Pretinzi că ești un înțelept. Spune-mi deci ce voi vedea în vis". Rabinul răspunse: „Vei vedea că perșii[2] te preschimbă în sclav, te despoaie și îți dau sarcina să pași animale necurate cu o bâtă de aur". Împăratul se gândi la asta toată ziua și le-a visat noaptea. Regele Șapor spuse unui rabin: „Te pretinzi mare înțelept. Spune-mi deci ce voi visa". El răspunse: „Îi vei vedea pe romani sosind, luându-te prizonier și însărcinându-te să macini sâmburi de curmale (pentru hrană) într-o râșniță aurită". Regele se gândi la aceasta toată ziua și a visat despre ele noaptea (*Ibidem*, 56a).

În unele texte din Biblie era găsită cheia visurilor. «Acela care visează despre un izvor va avea pace, căci s-a spus: „Servitorii lui Isaac au săpat în vale și au găsit acolo un puț cu apă vie[3]". (*Facerea*, 26, 19). El va găsi *Tora*, căci s-a spus: „Cine mă găsește găsește viața" (*Prov.*, 8, 38). Alt rabin socotea că era literalmente vorba despre viață. Există trei genuri de vise care enunță pacea: un râu, o pasăre, o oală. Un râu, căci este scris: „Voi îndrepta spre ea pacea ca un curs de apă" (*Isaia*, 66, 12) — o pasăre, căci stă scris: „Așa cum păsările își desfășurau aripile deasupra puilor lor, Domnul oștirilor își va desfășura protecția asupra Ierusalimului" (*Isaia*, 31, 5) — o oală, căci stă scris: „Doamne, tu ne vei procura[4] pacea" (*Isaia*, 26, 12). Rabi Hanina zicea: Dar trebuie să fie o oală care nu conține carne, căci stă scris: „ei îl fac bucăți precum ceea ce

---

[1] Pentru că el nu se gândește niciodată la asemenea imposibilități.

[2] În loc de «perși», se cuvine, probabil, să se citească «parți», atunci va fi pomenirea înfrângerii suferite de Traian în anul 116.

[3] Apa vie este un simbol al păcii.

[4] Acest verb, *șafat*, se utilizează de obicei în sensul de: a pune oala pe foc.

se fierbe într-o oală și precum carnea într-un cazan" (*Mica*, 3, 3)» (*Ber.*, 56b).

Întrucât urmările unui vis, efectele sale, depind de interpretarea sa, este important să ne gândim la un text favorabil, înainte ca alt text, cu semnificație mai rea, să ne vină în minte. «Acela care visează despre un râu trebuie să spună la trezire: „Iată, voi îndrepta spre ea pacea ca un curs de apă" (*Isaia*, 66, 12), înainte de a-și aminti un text precum: „Năpasta va veni ca un fluviu" (*Isaia*, 59, 19). Cel care visează despre o pasăre trebuie să spună la trezire: „Așa cum păsările își desfășoară aripile deasupra puilor lor, tot astfel Domnul oștirilor își va desfășura protecția asupra Ierusalimului" (*Isaia*, 31, 5), înainte de a se gândi la acest alt text: „Ca pasărea plecată departe de cuibul său, la fel este omul care rătăcește departe de locul său" (*Prov.*, 27, 8). Acela care visează despre o oală trebuie să zică la trezire: „Doamne, tu ne vei procura pacea" (*Isaia*, 21, 18), înainte de a se gândi la acest alt text: „Pune, pune cazanul" (*Ezech.*, 29, 3). Cine visează despre struguri trebuie să spună la trezire: „L-am găsit pe Israel cu struguri în pustie" (*Osea*, 9r), înainte să-i vină în minte textul: „Strugurii lor sunt struguri otrăviți" (*Deuteronom*, 32, 32)» (*Ber.*, 56b). Contextul dă încă multe alte exemple.

Visarea unui animal comportă particularități. «Despre un bou se spun cinci lucruri: cel care visează că mănâncă carne de bou se va îmbogăți; cel care visează că un bou îi dă o lovitură cu coarnele, fiii săi vor avea controverse între dânșii cu privire la *Tora*; cel care visează că un bou îl mușcă va îndura suferințe; cel care visează că un bou îi dă o lovitură cu copita va face o călătorie mare; cel care se visează călărind pe un bou va ajunge la măriri. Cel care visează despre un asin poate spera mântuirea (cf. *Zahar.*, 9, 9). Cel care visează despre o pisică acolo unde acest animal este numit *sunnara* va vedea compunându-se în cinstea sa un cântec frumos (*șira naa*); dar dacă este un loc unde pisicii i se spune *șinnare*, să se aștepte la o schimbare în rău (*șinui ra*). Cel care visează un cal alb, stând locului sau galopând, aceasta este o prezicere bună pentru el; calul este roib? stând locului — prezicere

bună; galopând — rea. Celui care visează un elefant (*pib*) i se vor face minuni» (*Ber.*, 56b).

De asemenea, o semnificație specială are un vis relativ la grâne, la orz sau fructe. «Acela care visează grâne va vedea pacea, căci s-a spus: „El dă pacea teritoriului tău; el te satură cu grâul cel mai bun" (*Ps.*, 147, 14). Cel care visează orz (*seorim*), nedreptățile îl vor părăsi (*sar*). Cel care visează o vie bogată, femeia sa nu va avorta, căci s-a spus: „Femeia ta va fi ca o vie rodnică" (*Ps.*, 128, 3). Cel care visează smochine se va bucura de protecția *Torei,* căci s-a spus: „Cel care a păzit smochinul[1] va mânca fructele lui" (*Prov.*, 27, 18). Cel care visează rodii, dacă sunt mici, afacerile sale vor rodi ca aceste fructe dacă sunt mari, la fel se vor dezvolta și afacerile lui; dacă sunt despicate în partea de sus și dacă el este un discipol al înțelepților, poate spera în *Tora*, căci s-a spus: „Îți voi da să bei vin parfumat, must din rodiile mele" (*Cântarea*, 8, 2). Acela care visează măsline mici, afacerile îi vor fi rodnice, se vor înmulți și vor dura ca măslinele. Dar aceasta se aplică doar fructului. Dacă a visat măslin (arborele), va avea numeroși urmași, precum s-a spus: „Copiii tăi sunt ca lăstarii de măslin în jurul mesei tale" (*Ps.*, 128, 3). Unii spun că acela care visează măslin va dobândi o reputație bună, precum s-a spus: „Măslin verde, remarcabil prin frumusețea fructului său, acesta este numele pe care ți-l va da Domnul" (*Ieremia,* 11, 16). Cel care visează untdelemn de măsline poate spera în lumina *Torei*, căci s-a spus: „Să-ți aducă pentru sfeșnic ulei curat din măsline fără drojdie" (*Ieșirea*, 27, 20)» (*Ber.*, 57a).

Iată, în sfârșit, o listă de diferite vise, cu interpretarea lor: «Cel care visează un țap va avea un an binecuvântat; un mirt, afacerile lui în curs vor propăși; dacă n-a întreprins nici o afacere, va primi o moștenire din altă parte. Cel care visează un lămâi va fi cinstit în fața Creatorului său; o ramură de palmier, n-are inimă decât pentru Tatăl ceresc; o gâscă[2] — poate spera în înțelepciune; un cocoș — poate spera un fiu; mai mulți cocoși — poate spera

---

[1] Rabinii compară *Tora* cu un smochin.

[2] La romani, gâsca era socotită o creatură înțeleaptă.

mai mulți fii; o găină — poate nădăjdui că va avea bucurii de la copiii săi; ouă sparte sau obiecte fragile — că cererea sa a fost acceptată.

Dacă cineva visează că în casa sa este un cadavru, această casă va fi în pace; dacă este văzut cadavrul mâncând și bând, prezicerea este fericire pentru casă; nefericire dacă este visat plecând cu veselă».

V. Superstiții

Rabinii condamnă un mare număr de cutume ca provenind din «calea amoriților», adică din practici păgâne pe care evreul nu este autorizat niciodată să le adopte. Faptul că sunt în special menționate pare a arăta însă că mulți membri ai comunității evreiești și le însușiseră. Printre surperstițiile astfel condamnate figurau: aceea în care o femeie își duce copilul printre morți (adică într-un cimitir); aceea de a-și atașa un fir roșu la deget sau o perniță la șold; numărarea de pietre și zvârlirea lor în mare sau într-un curs de apă; bătutul din palme și dansul în fața flăcării. Era socotit superstițios omul căruia, dacă îi ceri o bucată de pâine, îți spune: «Înapoiază-mi-o ca să nu mi se schimbe norocul». El spune: «Lăsați jos o lampă pentru ca morții să nu fie deranjați» sau «nu lăsați jos o lampă pentru ca morții să nu fie tulburați». Dacă scapă scântei dintr-o lampă, el spune: «Avem astăzi vizitatori». Când este pe cale să înceapă o muncă, el spune: «Să vină cutare, care are mâini dibace și s-o înceapă» sau: «să treacă prin fața noastră cutare, care este iute de picior». Când este pe cale să frământe aluatul, el zice: «Să vină cutare, cu mâini binecuvântate și să înceapă treaba». El astupă o fereastră cu spini și bate cuie în picioarele patului în care va naște o femeie sau împrăștie făină în fața ei (ca să îndepărteze de la ea demonii răufăcători). Sau astupă fereastra cu pături sau mănunchiuri de paie și pune în fața pacientei un vas plin cu apă și îi atașează o găină ca să-i țină tovărășie. Un om va spune: «Alungați cu pietre cocoșul acesta care cântă seara sau găina aceasta care cântă ca un cocoș». Dacă un

corb a croncănit, el va spune: «Strigă» sau «Întoarce-te». El mai zice: «mănâncă din această lăptucă, pentru ca să-mi semeni» sau: «nu mânca din ea, căci vei avea cataractă». Întoarce-ți cămașa, ca să ai vise sau las-o locului, ca să nu visezi. Așază-te pe mătură, ca să ai vise sau nu te așeza pe ea, ca să nu visezi. Așază-te pe plug, pentru ca să nu faci munca mai grea, sau nu te așeza, ca nu cumva să se fărâme (dacă vom continua să-l folosim).

«Un om zice: Nu-ți alătura mâinile pe la spatele tău, pentru ca munca voastră să nu se încurce. El stinge un incendiu la perete și strigă *Hada* (cuvânt protector contra focului); ar fi permis să se procedeze în acest fel dacă acest cuvânt avea drept scop să avertizeze oamenii împotriva scânteilor. El zvârle apa pe drumul public și strigă *Hada*; ar putea s-o spună pe bună dreptate dacă ar fi făcut-o pentru a-i avertiza pe trecători (ca să nu fie stropiți). El aruncă o bucată de fier din pricina monumentelor funerare (frecventate de demoni); aceasta ar fi permis pentru a se proteja contra vrăjitoriei. Când este culcat, își pune sub cap un buștean sau o bucată de fier; ar putea-o face legitim în vederea păstrării acestor lucruri (ca să nu fie furate). O femeie scoate țipete pe lângă cuptor, pentru ca să nu cadă carnea pe care o frige sau pune bucățele de lemn în toarta unei oale, pentru ca conținutul ei să nu fiarbă prea repede. Totuși, rabinii interzic folosirea sticlei, ca fiind un pericol mortal. O femeie impune tăcere tuturor celor care se află în odaie, pentru ca lintea să se coacă repede sau strigă la orez, să se coacă mai iute sau bate din palme, pentru ca lampa să dea o lumină mai vie.

«Dacă un șarpe își găsește culcuș pe un pat, se va zice că proprietarul este sărac, dar va deveni bogat; dacă acest proprietar este o femeie însărcinată, va spune că ea va avea un băiat; dacă este o tânără — că se va mărita cu un bărbat de seamă. O femeie, vrând ca o găină să clocească, spune: Nu voi lăsa decât o fecioară să pună găina pe ouă sau n-o voi pune eu însumi decât fiind dezbrăcată sau cu mâna stângă sau punând ouăle câte două». Un bărbat pe cale să se însoare zice: Trebuie să fie o pereche. Un bărbat care are de trimis undeva un comisionar spune același

lucru. Se va mai spune: Adăugați o farfurie la masă[1] (Când au ieșit puii din găoace) femeia puse coji și ierburi pe lângă perete, acoperindu-le cu ipsos, apoi ea numără șapte și unul[2]. Ea va pune puii într-un țarc la lumină și în mijlocul lor o bucată de fier; dacă ea procedează în acest fel spre a-i proteja de tunete și de fulgere, lucrul acesta ar fi licit» (*Tosifta Șab.*, 6).

Iată alte «căi ale amoriților», de asemenea interzise: «Careva își întreabă toiagul: «să merg sau să nu mă duc?». El strigă: «În sănătatea ta!» când un altul strănută. Unele autorități rabinice nu condamnă această exclamație decât în casa de studiu, unde ea perturbă învățătura. Se mai strigă: «Belșug și ceva mai mult» (în legătură cu bunurile posedate); sau «Io, Io»[3]; sau: « să nu treci printre noi, ca să nu ia sfârșit prietenia noastră» (*Tosifta Șab.*, 7).

În mai multe dintre aceste eventualități, intenția care determină actul respectiv servește ca normă judecății care se dă despre ele. Rabinii îl interzic dacă provine dintr-o superstiție. În prima perioadă rabinică, acest principiu era aplicat clar. De exemplu: «Oamenii pot ieși (în zi de Șabat) ducând cu sine un ou de lăcustă (ca să se protejeze cotra durerilor de urechi), un dinte de câine[4] sau frânghia cu care a fost spânzurat careva[5], ca leacuri. Așa spunea rabi Meir, dar rabinii au interzis acestea chiar și într-o zi de lucru, deoarece provin din calea amoriților» (*Șab.*, 6, 20). O autoritate rabinică a propus ca regulă generală următoarea distincție: «Tot ce se folosește pentru o vindecare nu poate fi clasat printre căile amoriților» (*Ibidem*, 67a).

---

[1] Pentru ca aceasta să aibă noroc, deși invitatul este doar închipuit. În orice caz, ideea este doar: mai bine să fie doi decât unul singur. Vom vedea că, pentru alte spuse, un număr pereche era socotit ca neprielnic.

[2] Variantă: În loc de șapte și una: șaptezeci și una. Se urmărește ca puii să fie sănătoși.

[3] Adică: «Nu, nu». Înțelegeți: «fie ca aceasta să nu ni se întâmple», în legătură cu o calamitate. Textul îl citează în legătură cu aceasta pe *Iov*, 21, 14.

[4] Dintele unui câine viu este un leac contra letargiei, al unui câine mort — leac contra insomniei.

[5] Această funie era socotită că vindecă inflamația și febra.

Pe baze superstiţioase este întâlnită o aversiune formulată faţă de numerele perechi. Iată o informaţie: «Un bărbat nu trebuie să mănânce sau să bea într-o tovărăşie cuprinzând un număr pereche de persoane; el nu trebuie să se şteargă de două ori sau să-şi satisfacă nevoile de două ori»[1] (*Pes.*, 109b). «Dacă bea un număr pereche de pahare cu vin, sângele i se va urca la cap. Aceasta nu este adevărat decât dacă nu priveşte în stradă[2]; dacă priveşte, el poate bea pahare în număr pereche. De asemenea, aceasta nu este adevărat decât dacă el iese după ce băuse un număr pereche; dacă a rămas atunci şezând, nu există nici o obiecţie. Alţi rabini spun că a dormi sau a se duce la scaun echivalează, în speţă, cu a ieşi, iar un rabin adaugă că numărul zece face excepţie de la numerele pare» (*Ibidem*, 10a).

Iată ce relatează un rabin: «Iosif mi-a spus că Asmodeu, regele demonilor, este însărcinat cu toate problemele care au legătură cu numele pare; despre un rege nu se spune însă că ar face ceva rău» (*Ibidem*), deci nu trebuie să ne preocupăm de aceste numere. Spusele acestui rabin nu se potriveau însă cu opinia colegilor săi, care spuneau: «Dimpotrivă, un rege face ce vrea şi nimeni nu-l poate împiedica» (*Ibidem*). Dar suntem informaţi că: «în Apus (în Palestina), oamenii nu dau atenţie numerelor pare» (*Ibidem*, 110b). Iată o regulă generală: Pentru lucruri pe care le înfăptuieşte mâna omului (bucate, pâine), aceste numere nu sunt primejdioase, dar pentru cele care depind de cer (de pildă, coacerea fructelor) acest principiu priveşte şi ceea ce este de mâncare» (*Ibidem*).

O superstiţie privea faptul de a trece printre două persoane sau două animale (acestea fiind un câine, un porc, un şarpe) sau alte lucruri (de ex., palmieri). Ce trebuie făcut dacă lucrul s-a întâmplat? Omul să recite texte biblice care încep şi se termină prin cuvântul «Dumnezeu» sau prin cuvântul «nu» (de ex., versetele *Numeri*, 23, 22 şi *Numeri*, 10).

«Dacă două femei stau la o răscruce, câte una din fiecare parte a drumului, şi se privesc, este sigur că fac o vrăjitorie. Ce

---

[1] Prea apropiate una de alta.

[2] Între paharele golite pe rând; aceasta ar marca o întrerupere care îndepărtează urmările primejdioase.

este de făcut? Dacă este alt drum, ia-l; dacă nu există alt drum și cineva te însoțește, luați-vă de mână și traversați; însă dacă ești singur, strigă: Agrat, Azlat. Usia și Belousia (nume de demoni) au fost deja uciși cu săgeți» (*Pes.*, 10a).

Un alt descântec care protejează contra vrăjitoriilor este dat de un rabin care spunea că l-a aflat de la o vrăjitoare-șefă. El se termină astfel: «O, vrăjitoarelor! Dumnezeu îmi arată favoarea sa câtă vreme n-am trecut printre voi, iar dacă am trecut, să vă pierdeți părul în fața mea și eu voi fi atent la vrăjitoare» (*Ibidem*, 100ab).

Întâlnirea pe drum a unor femei este socotită primejdioasă dacă ele au fost în contact cu morții, după cum arată rabi Iosua ben Levi, spunând că l-a informat despre aceasta chiar îngerul morții. Ce-i de făcut atunci când această întâlnire se petrece? Să te duci la o distanță de patru coți sau să străbați un curs de apă, sau să te întorci și să spui: «Domnul i-a spus lui Satan: Domnul să te mustre, Satan! (*Zahar.*, 7, 2) și să spună aceasta până ce femeile au trecut (*Ber.*, 51a).

Erau frecvente prezicerile superstițioase, îndeosebi pentru a indica soarta care îl așteaptă pe om: dacă vrei să știi de vei trăi sau nu tot anul, dacă să întreprinzi sau nu o afacere, dacă te vei întoarce dintr-o călătorie. Procedee referitoare la aceste cazuri sunt indicate în tratatul *Hor.* (12 a).

Talmudul pomenește și despre metodele de înșelare a soartei și a influențelor care se exercită asupra ei. De exemplu, era schimbat numele persoanei sau al localității în care își avea reședința, cu scopul de a deruta forțele care îi căutau răul (*R.h.*, 16b). «Cel care este bolnav nu trebuie să facă public acest lucru în prima zi, pentru a nu-și atrage asupra sa o șansă rea; mai târziu, o poate face» (*Ber.*, 55b).

De anul nou să fie consumate alimente care sunt înzestrate cu o creștere rapidă (praz, sfeclă, dovleac, curmale); în virtutea magiei simpatice, ele ar înmulți bunurile în cursul anului. De asemenea, trebuie evitat cu grijă ceea ce poate atrage asupra omului nenorocul prin folosirea vorbelor care prevăd nenorocirea. «Omul nu trebuie să-și deschidă niciodată gura pentru Satan» (*Ber.*, 10a). Alte preziceri: «dacă câinii gem, e semn că îngerul morții a intrat

în oraș; dacă se zbenguie și nu se află o cățea printre ei, înseamnă că profetul Eliahu a intrat în oraș» (*B.*, 60b).

Trebuie evitate anumite lucruri care atrag sărăcia: atârnarea unui coș cu bucate, împrăștierea de tărâțe, zvârlirea fărămiturilor pe lângă casă. Bucățelele tăiate din unghiile degetelor și zvârlite pe drumul public sunt periculoase; o femeie însărcinată poate călca peste ele și va avorta. Despre ele se spun trei lucruri: cine le îngroapă este un om drept; cel care le arde este asemenea; cel care le aruncă este un nebun (*M.h.*, 18a).

Faptul că era apreciată o memorie bună a favorizat și el superstiții și s-au dat indicații despre alimentele și acțiunile care pot avea ca efect întărirea memoriei (*Hor.*, 13b).

Capitolul X

Dreptul

A. Drept criminal, procedură civilă și criminală

I. Tribunalele

Potrivit datelor foarte clare ale Talmudului, în epoca distrugerii celui de-al doilea templu și a Statului exista un sistem organic de curți de justiție pe tot cuprinsul țării lui Israel. Ele luau hotărâri în chestiuni de practică religioasă, judecau infracțiunile la lege, rezolvau plângerile și contestațiile. Talmudul merge și mai departe; el datează această organizare încă din prima copilărie a vieții naționale. «Încă din zilele lui Moise s-au urmat unele după altele curți de justiție» (*R.h.*, 2, 9). Sunt menționate unele dintre aceste tribunale ca fiind prezidate de personaje de seamă ale vremurilor biblice, urcându-se chiar până la strămoșul popoarelor semite. «Spiritul sfânt a strălucit pe *bet din*[1] a lui Sem, a lui Samuel și a lui Solomon» (*Mak.*, 23b). S-a spus: «Domnul i-a trimis pe Ierubaal, Bedan și Iefta» (*I Sam.*, 12, 11) și s-a mai spus: «Moise și Aaron printre preoții săi, Samuel printre cei care invocă numele său» (*Ps.*, 99, 6). Biblia plasează trei personalități mai puțin importante în rând cu trei din marii oameni de pe lumea aceasta, pentru a sublinia că, în fața Celui Omniprezent, *bet din* a lui Ierubaal este tot atât de importantă ca și cea a lui Moise și că *bet din* a lui Iefta are în fața Lui o importanță egală cu cea a lui Samuel» (*Tosifta R.h.*, 2, 3).

Talmudul obișnuiește să atribuie vremurilor lui Moise instanțe a căror origine se pierde în negurile trecutului. Astfel, ve-

---

[1] Literal: «casă de judecată»; este termenul ebraic uzual pentru a desemna un tribunal.

chimea extremă pe care o atribuie sistemului judiciar evreiesc nu poate fi demonstrată, deși este prefigurată în *Deuteronom*, 16, 18. Ne aflăm pe un teren mai solid când ne referim la curtea supremă cunoscută sub numele de Marele Sanhedrin[1]. Atunci când Ezra a reorganizat comunitatea evreilor și a făcut din *Tora* baza vieții ei, s-a resimțit nevoia imperioasă a unui corp constituit care să reglementeze litigiile ce aveau să se producă inevitabil. În scrisoarea lui Artaxerxe figurează următoarea misiune: «Și tu, Ezra, după înțelepciunea lui Dumnezeu pe care o ai, pune judecătorii și dregătorii care să facă dreptate întregului popor de dincolo de râu, tuturor celor ce cunosc legile Dumnezeului tău și fă-le cunoscute celor ce nu le cunosc» (*Ezra*, 7, 25).

Foarte probabil, *Keneset haghedola*[2] a fost prototipul Consiliului suprem care, mai târziu, a legiferat pentru popor și a judecat procesele cele mai importante. Talmudul a păstrat o tradiție potrivit căreia a existat o «*bet din* a Hasmoneenilor» (*Sanh.*, 12a; *A.Z.*, 36b), cu alte cuvinte a prinților macabeeni din secolul al doilea dinaintea erei actuale.

În repetate rânduri, scrierile lui Josephus menționează Sanhedrinul, fără a exista însă concordanță cu datele literaturii talmudice. Unii savanți creștini, precum Schürer[3], au tras de aici concluzia că versiunea talmudică nu poate fi istorică, ci descrie din închipuire o instituție care dispăruse de mult. Ei socotesc că rabinii dintr-o epocă ulterioară au atribuit Sanhedrinului puteri și obligații pe care, în realitate, nu le-a avut niciodată. Dimpotrivă, autori evrei, care nu au mai puțină autoritate, s-au ridicat în apărarea istoricității contestate; ei susțin că aceste contradicții dintre Josephus și Talmud se rezolvă dacă se admite că Talmudul se referă la două sanhedrine distincte, care au funcționat concomitent, unul cu caracter politic, altul specific religios.

Oricum ar fi, în această lucrare ne revine sarcina de a descrie doar tribunalele, așa cum le prezintă literatura rabinică. Iată un

---

[1] Forma ebraizată a grecescului *sunhedrion*.

[2] A se vedea *Introducerea*.

[3] *Histoire du peuple juif*.

text important privitor la acest subiect: «La început, litigiile n-au fost rezolvate în Israel decât de către curtea de 71, care ținea ședințe în odaia blocurilor de piatră (*lișkat ha-ghezit*) de către alte curți de 21, care își țineau ședințele în toate orașele din Israel, și de alte tribunale, alcătuite fiecare din trei membri. La Ierusalim funcționau trei curți: una în camera blocurilor de piatră, alta pe muntele templului, a treia în *hel*[1]. Pentru a obține o *halaha*[2], petiționarul se adresa curții din orașul său; dacă nu exista curte în oraș, era de resortul curții celei mai apropiate. Dacă judecătorii știau care este *halaha*, ei i-o comunicau; în caz contrar, petiționarul și expertul acestei curți supuneau afacerea curții care își ținea ședințele pe muntele templului. Dacă acești noi judecători cunoșteau *halaha* solicitată, le-o transmiteau. Dacă nu, cei interesați își continuau cererea în fața curții din *hel*. În cele din urmă, ei puteau merge la curtea supremă din camera cu blocuri de piatră, dacă cea din *hel* nu puteau nici ea să se pronunțe» (*Tosifta Sanh.*, 7, 1). Aceasta arată că existau trei grade de jurisdicție: tribunalul de trei membri, curtea care avea 23 și curtea supremă cu 71 membri. În toate, magistrații îndeplineau atât funcția de judecători, cât și pe cea de juriu. Însărcinați în primul rând să elucideze chestiunile de practică religioasă, ei făceau justiție în materie civilă și în materie criminală.

Marele Sanhedrin

Sanhedrinul autoritate politică, menționat mai sus, prezenta un caracter în principal saducean; membrii săi erau recrutați din familiile sacerdotale și aristocratice. În *Sanh.*, 52b este menționată în chip expres »*bet din* a saduceilor». Dar aluziile Talmudului la funcțiile specifice ale acestui corp sunt relativ rare.

---

[1] «Existau acolo (în templu) trei curți de justiție: una care își ținea ședințele la intrarea pe muntele templului, a doua la intrarea incintei (aceasta era *hel*) și a treia în camera cu blocuri de piatră» (*Sanh.*, 11, 2).

[2] Decizie religioasă sau civilă relativă la un punct al legii.

În calitate de autoritate religioasă, puterile și responsabilitățile Sanhedrinului erau considerabile. «Un trib (căzut în idolatrie), un fals profet și un mare preot pot fi judecați numai de curtea cu 71 de membri. Tot ea decide dacă un teren poate fi încorporat incintei Ierusalimului sau pereților Templului. Ea desemnează sanhedrinul (de 23 membri) pentru triburi (Cf. *Deuteronom*, 16, 18); ea pronunță un verdict contra oricărei cetăți vinovate de idolatrie (*Deuteronom*, 13, 13 ss)[1]. O declarație spontană de război[2] nu este pronunțată decât de curtea cu 71 membri. De unde provine acest număr de membri? Stă scris: „Alege pentru mine 70 de bărbați printre bătrânii lui Israel" (*Numeri*, 11, 16). Deci împreună cu Moise erau 71» (*Sanh.*, 1, 5s).

Iată ce informații avem despre constituirea, compoziția și procedura Marelui Sanhedrin: «Scaunele erau dispuse în hemiciclu, fiecare membru putându-i vedea pe toți ceilalți. Președintele ședea în centru, bătrânii la dreapta și la stânga lui (potrivit vârstei)» (*Tosifta Sanh.*, 58, 1). «Doi secretari ai judecătorilor stăteau în fața lor, unul la dreapta, celălalt la stânga. Ei culegeau voturile celor care se pronunțau pentru achitare și ale celor care condamnau. Rabi Iehuda zice că erau trei secretari: între cei doi de mai sus, al treilea aduna totalitatea voturilor. În fața lor se aflau trei rânduri de discipoli ai înțelepților, având fiecare locul său personal. Dacă trebuia desemnat (unul dintre ei pentru a completa numărul judecătorilor prezenți), Sanhedrinul alegea pe unul din cei aflați în primul rând; locul acestuia revenea unuia dintre cei aflați în al doilea rând, înlocuit și el de unul din cei din rândul al treilea. Apoi, judecătorii desemnau pe unul dintre asistenți să se așeze în al treilea rând, dar fără ca să-l înlocuiască pe cel trecut în rândul al doilea, ci păstrându-și statutul personal» (*Sanh.*, 4, 3s).

---

[1] Talmudul declară că aceasta ține mai mult de teorie decât de practică. «De fapt, nu s-a văzut nicicând și nu se va vedea niciodată o cetate căzând în idolatrie. Atunci de ce menționează *Tora* acest lucru? Explicați și veți fi răsplătiți» (*Sanh.*, 71a).

[2] În opoziție cu războaiele care sunt poruncite expres în Pentateuh contra celor șapte popoare cananeene.

Dintre cei 71 de membri ai curții, trebuiau să fie prezenți cel puțin 23. Nici unul nu putea ieși nici măcar pentru o clipă fără să se asigure că acest număr rămâne neschimbat cât timp el va pleca. Ședința ținea de la ora arderii de tot de dimineață până la a holocaustului de seară. În zilele de Șabat și de sărbătoare, ei nu se adunau decât în casa de studiu de pe muntele templului. Când le era supusă o chestiune, dacă ei cunoșteau *halaha* cuvenită, o declarau, dacă nu, se trecea la vot. Dacă majoritatea socotea că actul dezbătut era prohibit, curtea pronunța *halaha* în acest sens și viceversa. De la Marele Sanhedrin *halaha* se împrăștia în tot Israelul.

Atunci când numărul discipolilor lui Hillel și ai lui Șamai nu suficient de experți în *Tora* a crescut, au sporit în Israel și subiectele care trebuiau elucidate. De aceea curtea a pus să fie căutați oameni instruiți, modești, temători de păcat, cu reputație bună și agreați de către concetățenii lor, ca să-i stabilească ca judecători, pe fiecare în orașul său. De acolo ei puteau fi promovați la curtea de pe muntele templului, apoi la curtea din *hel* și, în cele din urmă, la curtea din camera cu blocuri de piatră» (*Tosifta Sanh.*, 7, 1).

O obligație importantă ce revenea acestui Sanhedrin consta în a examina aptitudinea candidaților la serviciul sacerdotal și în a exclude pe aceia pe care îi descalifica o ascendență „impură" (*Midot*, 5, 4).

Pe la mijlocul secolului I î.e.a., generalul roman Sabinias a pus capăt autorității Marelui Sanhedrin. «El a împărțit Iudeea în cinci circumscripții și a însărcinat cinci consilii, stabilite de el, să guverneze poporul; primul avea sediul la Ierusalim, al doilea – la Gadara, al treilea – la Amathas (Amath), al patrulea la Ieriho, al cincilea – la Sepforis, în Galileea» (*Antich.*, 14, 5, 4). Sanhedrinul din Amath este câteodată menționat în Talmud, dar cel mai mare prestigiu îl avea cel din Ierusalim, pentru toate problemele, atât religioase, cât și civile. Puterea sa a început să decadă cam prin anii 20–30 ai erei actuale. Iată ce atestă Talmudul: «Cu 40 de ani înainte de distrugerea Templului, Sanhedrinul a fost îndepărtat (din încăperea cu blocuri de piatră); de atunci a avut sediul în amplasamentul pentru negoț (pe muntele templului)» (*Șab.*, 15s).

El a supraviețuit căderii Statului și s-a menținut, sub o formă mai mult sau mai puțin restrânsă, până la sfârșitul secolului al IV-lea. «Marele Sanhedrin a suferit șapte deplasări: de la camera cu blocuri de piatră la amplasamentul negoțului, de aici — în (interiorul orașului) Ierusalim; de acolo — la Iavne; de la Iavne la Ușa; de la Ușa — din nou la Iavne; apoi din nou la Ușa, apoi la Șafraam; de acolo la Bet-Șearim; de acolo – la Sepforis și în cele din urmă la Tiberiada (toate situate în Palestina)» (*R.h.*, 31ab).

Tribunalele represive

Acuzațiile în materie criminală sunt de resortul unei curți cu 23 membri. O femeie care a avut legături împotriva naturii cu un animal, precum și animalul însuși sunt cercetați de către o curte de 23, așa cum stă scris: «Să ucizi și pe femeie și pe bestie» (*Levit.*, 20, 11) și «Bestia s-o omorâți» (*Ibidem*, 15). Dacă un bou a lovit pe cineva cu coarnele sale, o curte de 23 membri se va pronunța pentru sau contra lapidării lui, așa cum stă scris: «Boul să fie ucis cu pietre și stăpânul lui să fie pedepsit cu moartea" (*Ieșirea*, 21, 29); după cum moartea proprietarului (nu poate fi decisă decât de o curte din 23), la fel și pentru bou. Un lup, un urs, un leopard, o hienă, o maimuță nu sunt condamnați la moarte decât de o asemenea curte[1]. Rabi Eliezer zicea: «Oricine ar fi el, face o treabă meritorie dacă le ucide (fără proces) când are prilejul. Rabi Akiva susținea însă necesitatea condamnării la moarte de către acest tribunal» (*Sanh.*, 1, 4).

De ce numără Micul Sanhedrin 23 de membri? S-a spus: «Adunarea va judeca și adunarea va izbăvi» (*Numeri*, 35, 24 ss). Întrucât o «adunare» judecă și o «adunare» izbăvește (achită), totalul acestor două adunări este de 20 de judecători. Dar de ce cu-

---

[1] În antichitate, procesele intentate animalelor erau frecvente. Ele au persistat chiar și în timpurile moderne. O curioasă documentație în această privință poate fi găsită la E. P. Evans, *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals*.

vântul «adunare» comportă zece persoane? S-a spus: «Până când voi răbda această adunare rea?» (*Numeri*, 14, 38). Este vorba acolo de cei 12 spioni, cu excepția lui Iosua și Caleb (deci de un grup de zece bărbați). De ce să mai adăugăm trei la cei 20? Aceasta rezultă din textul care glăsuiește: «Să nu te iei după mulțime ca să faci rău» (*Ieșirea*, 23, 2). Înțeleg de aici că nu trebuie să mă iau după majoritate nici pentru a face binele (pentru a achita). Așa încât ce semnifică versetul din *Ieșirea*, 23, 2? Că majoritatea cerută pentru o achitare, nu este aceeași cu majoritatea cerută pentru o condamnare. În primul caz, este suficientă o majoritate de un vot; pentru al doilea caz, sunt necesare cel puțin două voturi; de aici un total de 22. Dar pentru a evita riscul împărțirii egale a voturilor curții se adaugă încă un membru. Total: 23.

Câți locuitori trebuie să numere așezarea pentru ca să aibă un Sanhedrin? 120. Rabi Nehemia zicea însă: 230, fiecare corespunzând astfel unei «căpetenii de zece» (*Ieșirea*, 19, 21) (*Sanh.*, 1, 6). Rabinii s-au decis pentru cifra de 120.

La fel ca și Marele Sanhedrin, cel mic cuprindea trei rânduri de discipoli (*Sanh.*, 17b). Cu timpul, competența sa a fost micșorată. «Cu 40 de ani înaintea distrugerii templului, el nu mai cunoștea cauze care comportau pedeapsa cu moartea, iar în vreme lui Șimon ben Șetah[1] i-au fost retrase și procese civile (p. *Sanh.*, 18 ss). În chip firesc, sfârșitul autonomiei politice a făcut să dispară jurisdicțiile sale în probleme criminale.

Tribunalele civile

În epoca celui de al doilea templu, se pare că tribunalele de acest ordin erau stabilite sistematic în majoritatea orașelor din Palestina, având ședințe în zile fixate dinainte. «*Bet din* (tribu-

[1] Acest Șimon a trăit în secolul I î.e.a. Este deci probabil că textul citat trebuie corectat, că se cuvine citarea lui Șimon ben Iohai; acesta a trăit sub domnia lui Hadrian (la începutul secolului II al e.a.), atunci când evreii erau supuși unei grele oprimări.

nalul) local ține ședințele luni și joi» (*Ket.*, 1, 1). Această curte nu se ocupa numai cu chestiuni religioase, ci și cu plângerile privitoare la pagube. Tipul de afaceri supuse acestei instanțe a fost definit astfel: «O curte cu trei membri decide în materie civilă. Ea se ocupă de hoții și pungășii, de loviturile și ofensele corporale, de îndemnizația daTorată pentru vătămarea întreagă sau pentru jumătate de vătămare[1], de plata fixată la dublul, cvadruplul sau cvintuplul pierderii (cf. *Ieșirea*, 28, 1, 4), de răpire, de seducere și de calomnie. Aceasta era părerea rabinului Meir, dar rabinii au hotărât să treacă acuzația de calomnie în resortul unei curți cu 23 de membri, pentru că ea comporta riscul unei pedepse cu moartea»[2] (*Sanh.*, 1, 1).

Când a dispărut Statul, «curtea cu trei membri» a supraviețuit, dar a devenit un tribunal de arbitraj. Iată cum a fost expusă constituirea sa: «O curte cu trei membri decide în afaceri civile. Potrivit lui rabi Meir, fiecare parte alege un judecător, iar amândouă împreună aleg un al treilea judecător. Și rabinii au stabilit ca al treilea judecător să fie ales de primii doi. Fiecare parte îl poate recuza pe al treilea arbitru, spune rabi Meir, dar potrivit rabinilor aceasta nu se poate decât dacă se dovedește că acest al treilea arbitru este înrudit cu unul sau celălalt dintre pledanți sau că este descalificat din alt motiv. Dacă totuși el este un om capabil să judece sau un expert, el nu este recuzabil» (*Sanh.*, 3, 1).

Părțile trebuiau să semneze un înscris, denumit «compromissa», prin care ele erau de acord că supun afacerea hotărârii celor trei judecători aleși în acest fel (p. *M.K.*, 82a).

În ce privește cazurile examinate de mai puțin de trei judecători, practica a variat. Pe de o parte, *Sanh.*, 2b declară în chip

---

[1] Aceasta se referă la pagubele pricinuite de un bou, prin lovituri cu coarnele. Dacă acest animal era înclinat dinainte să acționeze în acest fel, stăpânul său trebuia să răspundă pentru pagubă în întregime. În caz contrar, el nu plătea decât jumătate (*Ieșirea*, 21, 35s).

[2] De exemplu, când a fost calomniată fiica unui preot, cu privire la moralitatea sa. Dacă acuzația se dovedea întemeiată, această fată urma să fie omorâtă prin foc (*Levit.*, 21, 9).

solemn că «dacă doi judecători cunosc afaceri civile, verdictul lor nu este valabil», aceasta este opinia tuturor autorităților (rabinice). Iar dacă este vorba de un judecător unic, s-a spus: «Nu judeca singur, nimeni n-o poate face, în afară de Cel Unic» (*Avot*, 4, 91). Pe de altă parte, pe măsură ce, de fapt, oamenii competenți au devenit rari, rigoarea legală a trebuit să fie flexibilizată, decizându-se că, în materie civilă, «un singur om, recunoscut public ca fiind expert, poate decide fără asesori». (*Sanh.*, 5a), cu condiția ca cele două părți să fi convenit că vor agrea hotărârea sa.

În sfârșit, un tribunal special avea sarcina să reglementeze calendarul, chestiune esențială pentru comunitate. Începutul unei luni nu era stabilit prin calcul. Era nevoie ca martori oculari ai lunii noi să apară în fața acestei curți și ca aceasta să examineze valoarea declarației lor.

Intercalarea unei luni (trebuie adăugată o a treizecea zi?) sau a unui an (era cazul să i se atribuie a treisprezecea lună?) este decisă de o curte formată din trei membri, declară rabi Meir. Rabi Simeon ben Gamaliel zice: «Afacerea este introdusă de trei membri, dezbătută de cinci, decisă de șapte; cu toate acestea, dacă cei trei au luat o hotărâre, intercalarea era valabilă» (*Sanh.*, 1, 2).

Opinia rabinului Simeon capătă următoarea explicație din partea *Ghemarei*: «Dacă un judecător declară că este necesară o audiere (pentru a discuta intercalarea unei a treisprezecea luni) și dacă doi judecători se pronunțau în sens contrar (socotind că nu este cazul ca aceasta să fie intercalată), avizul minorității cădea. Dacă doi judecători declarau că este nevoie de o audiere, iar al treilea judecător se pronunța în sens contrar, trebuia să li se adauge în plus doi judecători pentru a dezbate chestiunea. În acest caz, dacă doi judecători conchideau pentru intercalare, iar trei împotrivă, opinia minorității nu era acceptată. Dacă trei spuneau: da, iar doi: nu, trebuia din nou sporit numărul cu doi judecători, căci (decizia) nu trebuia luată de mai puțin de șapte judecători» (*Ibidem*, 10b).

Iată care era procedura tribunalului însărcinat cu fixarea numărului zilelor lunii: «Exista la Ierusalim o curte mare, numită *Bet Yazek*, unde se adunau martorii. Acolo *bet din* (tribunalul

special amintit mai sus) îi cerceta în următorul fel: Tribunalul examina întâi pe primii doi martori sosiți. Era introdus cel mai important dintre cei doi și era întrebat: „Spune-ne în ce loc ai văzut luna, în fața soarelui (la răsărit) sau în spatele lui? La nordul sau la sudul soarelui? Care era înălțimea ei (deasupra orizontului)? În ce parte se înclina ea? Ce lărgime avea secera?". Dacă el răspundea că luna se afla în fața soarelui, mărturia sa era nulă. Era introdus atunci al doilea martor și i se puneau aceleași întrebări. Dacă răspunsurile primilor doi martori concordau, mărturia lor era admisă. Nu mai erau examinați decât pe scurt ceilalți martori, nu pentru că acest examen ar fi fost obligatoriu, ci pentru ca ei să nu plece descurajați (că n-au fost ascultați), și pentru ca ei să se obișnuiască să vină (să depună mărturie). În cele din urmă, președintele *bet din* pronunța următoarele cuvinte: «luna nouă este sfințită», iar tot poporul care asista la solemnitate răspundea: «sfințită, sfințită» (*R.h.*, 2, 5–7)[1].

---

[1] G. Hansel relatează (în *Explorations talmudiques*, *op. cit.*, p. 181–195) următoarele: Potrivit *Ghemarei*, Raban Gamaliel avea în camera sa de studiu reprezentări ale formelor lunei, reproduse pe un tablou și pe pereți. Când trebuia stabilit *Roș Hodeș* (începutul lunii), el punea martorii oculari să-și confrunte cele văzute de ei cu imaginile reprezentate în odaie și să indice cărei reprezentări le corespund ele. Era un mijloc de a se asigura de corectitudinea declarațiilor acestor martori. *Ghemara* se miră de procedeul folosit de Raban Gamaliel: nu reprezenta oare o încălcare a preceptului care interzice reprezentarea astrelor? Această mirare a fost punctul de plecare al unei vii discuții, în care s-au confruntat partizanii procedeului și adversarii lui. Relatarea ne arată în ce fel dialectica întrebărilor și răspunsurilor și jocul exercițiilor (toate întemeiate pe texte scripturare) au condus la concluzia că nu era vorba de nici o încălcare a preceptului menționat. Prezentarea discuțiilor ilustrează totodată felul în care dezbaterile din academiile talmudice, pornind de la un precept (uneori de mică importanță), ajungeau, prin raționamente și asociații de idei, nu numai la precizarea limitelor în care preceptul era valabil, dar și la elucidarea unor aspecte de cea mai mare însemnătate, dar care, la prima vedere, par a nu avea vreo legătură cu problema pusă în discuție (în cazul de față — atitudinea care se cuvine luată față de știință și de fenomenul artistic). (Nota trad.)

II. Judecători și martori

Calitățile ce se pretindeau judecătorilor formau obiectul unei reglementări foarte stricte, în special pentru instanțele superioare. Regula generală: «Toți israeliții au calitatea de a judeca în materie civilă, dar afacerile criminale sunt rezervate examinării de către preoți, leviți și israeliții care își pot căsători fiicele cu membrii clerului» (*Sanh.*, 4, 2), adică fiind de pură descendență israelită. În ce-i privește pe convertiți, iată ce hotăra legea: «Un prozelit este admis de către *Tora* să-l judece pe alt prozelit (în materie criminală ca și în materie civilă); dacă mama sa era evreică, el poate judeca chiar și un israelit». (*Ieb.*, 102a). Altă regulă generală: «Oricine are calitatea să judece în materie criminală are acest drept și în materie civilă, însă unii sunt calificați pentru a judeca în materie civilă, fără a ști să judece în materie criminală» (*Nid.*, 6, 4). O femeie nu era nici judecător, nici martor (p. *Ioma*, 43b).

Exigențele pretinse pentru a exercita funcția care avea responsabilitatea cea mai mare erau multiple. Idealul a fost exprimat astfel: «Nu admitem într-un Sanhedrin decât bărbați înalți de statură, înțelepți, cu o înfățișare impunătoare, care s-au dovedit maeștri în artele magice[1] și care cunosc cele 70 de limbi[2], astfel încât Sanhedrinul să nu fie nevoit să asculte expunerea unei afaceri prin mijlocirea unui interpret» (*Sanh.*, 17a). Întrucât era imposibil să se recruteze membrii Sanhedrinului numai printre poligloți atât de iscusiți, se admitea ca numai câțiva dintre membrii săi să poată vorbi toate limbile. «Orice Sanhedrin în care se găsesc două persoane care știu să vorbească (cele 70 de limbi) și totodată să poată fi înțeleși de toți are calitatea să funcționeze ca Sanhedrin. Dacă

---

[1] Vezi capitolul *Magie și ghicit.*

[2] Acest număr ori nu este decât o expresie hiperbolică ce desemnează pluralitatea limbilor, ori — așa cum s-a presupus — «70 de limbi ar fi echivalentul limbajului septantei», deci al limbii grecești.

are trei asemenea persoane, este un Sanhedrin mijlociu; dacă sunt patru, este un Sanhedrin savant» (*Tosifta Sanh.*, 8, 1). În felul acesta era îndepărtată necesitatea folosirii unui interpret care nu făcea parte chiar din tribunal.

Pentru ca justiția să fie temperată prin milă, s-a prescris să fie îndepărtat de la magistratură orice bărbat căruia îi lipsesc evident orice sentimente de omenie. De aici aforismul: «Nu admitem în Sanhedrin un bătrân, un eunuc și nici un om care nu are copii. Rabi Iehuda adaugă: și nici un om cu inima aspră» (*Sanh.*, 31b). Funcțiile judiciare nu erau retribuite. «Verdictele aceluia care percepe onorarii pentru a judeca sunt nule» (*Beh.*, 4, 6).

Am subliniat în altă parte importanța acestei funcții și răspunderea pe care ea o comportă[1]. Nimeni nu trebuie s-o exercite urmărind onorurile care sunt legate de ea; sunt accentuate în Talmud neplăcerile personale care pot rezulta din ea, pentru ca amatorii să fie descurajați. „Acela care refuză să exercite funcțiile de judecător se scutește de ură, de pungășie, de jurăminte deșarte, iar acela care dă verdicte cu trufie este un nebun, un om rău, un spirit arogant» (*Avot*, 4, 9).

Sunt date câteva reguli pentru a-i călăuzi pe judecători: «Fii circumspect când judeci» (*Avot*, 1, 1). «Ca judecător, să nu îndeplinești funcția unui avocat; cât timp părțile dintr-un proces apar în fața ta, consideră-le atât pe una, cât și pe cealaltă ca vinovate, dar când ele s-au retras, socotește-le pe amândouă ca nevinovate, deoarece ambele au fost de acord cu verdictul» (*Ibidem*, 8). «Cercetează cu mare grijă mărturiile; ajută-i pe martori cu vorba, ferindu-te de orice i-ar putea îndemna la declarații false» (*Ibidem*, 9). «Să nu spui (colegilor tăi): „Acceptați punctele mele de vedere", căci decizia le aparține (în comun) și n-ai voie să obții cu sila (acordul lor)» (*Ibidem*, 4, 10).

Discernerea adevărului nu depinde numai de competența și de integritatea judecătorilor; în această privință, un factor cel puțin tot atât de necesar este încrederea pe care o merită martorii. De

---

[1] Vezi capitolul *Pacea și dreptatea*.

aceea legea talmudică pretinde atât de la unii, cât și de la ceilalți cele mai înalte calități. Nu era admisă nici o mărturie care să nu vină de la o persoană cunoscută prin comportarea sa recomandabilă și prin dezinteresul ei total.

A sluji cauza justiției în calitate de martor era socotit ca o datorie sfântă. «Acela care se pronunță asupra aproapelui său și refuză să depună mărturie scapă de judecata oamenilor, dar este supus judecății cerului» (*B.K.*, 56a). «Trei persoane sunt urâte de Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): acela care una spune cu buzele și alta în inima sa, acela care știe ceea ce îl privește pe aproapele său și se abține să depună mărturie despre aceasta și acela care vede în aproapele său vreo necuviință și depune singur mărturie despre aceasta» (*Pes.*, 113b). În afară de aceasta, este necesar ca martorii să știe în fața cui și împotriva cui[1] depun ei mărturie și cine va pretinde de la ei o pedeapsă» (*Sanh.*, 6b).

Iată o listă a oamenilor socotiți a fi nedemni atât ca judecători, cât și ca martori: «Acela care joacă cu zarurile (jucătorii în general), acela care împrumută bani cu dobândă, acela care face să zboare porumbeii (adică pariază la curse) și acela care face trafic cu produsele anului șabatic[2]. Rabi Simeon zicea: Odinioară erau porecliți tezaurizatori ai produselor anului șabatic[3], dar atunci când au apărut în număr mereu crescând funcționari tiranici (și au supus poporul la necazuri mari), a început să se vorbească despre traficanții acestor produse.

Rabi Iehuda zice: Când trebuie pusă în vigoare (descalificarea judecătorilor etc.?). Atunci când ei nu au nici o altă ocupație; dacă posedă și mijloace (legitime) de a-și câștiga traiul, ei pot fi admiși» (*Sanh.*, 3, 3).

---

[1] Sperjurul depune mărturie împotriva lui Dumnezeu pentru că orice mărturie falsă pervertește justiția, iar Dumnezeu s-ar găsi împiedicat să realizeze reparația datorată părții lezate (*Sanh.*, 8a).

[2] Biblia declară că «ceea ce va produce pământul în timpul Șabatului său vă va sluji ca hrană» (*Levit.*, 25b) și nu ca obiect de trafic.

[3] Cu alte cuvinte, că legea a fost interpretată mai riguros: chiar și cei care tezaurizau produsele despre care vorbim pentru folosința lor proprie s-au văzut excluși.

Lista a fost completată în altă parte. «Rabinii îi cuprindeau (în această listă) pe ciobani[1], pe colectorii de impozite și pe mulgători» (*Sanh.*, 26b). «Ei îi adăugau pe ciobani, pe delapidatori și pe toți cei care sunt suspecți de necinste în materie monetară» (*Tosifta Sanh.*, 5, 5). Textul care zice: «Cei doi *bărbați* care se contestau se vor înfățișa» (*Deuteronom*, 19, 7) dădea loc la următoarea regulă: «martorii vor fi numai bărbați; nici femeile, nici minorii nu vor fi admiși să depună mărturie» (p. *Ioma*, 43b). În cazurile care comportă indemnizația, vor putea depune mărturie numai oamenii liberi și fiii legământului (*B.K.*, 1, 2). „Dacă un martor acceptă o retribuție pentru a-și face depoziția, aceasta este nulă» (*Berah.*, 4, 6).

Rudele uneia dintre cele două părți, până la un anumit grad, nu erau admise nici ca judecători, nici ca martori. Iată enumerarea lor: «tată, frate, frate al tatălui sau al mamei, soțul sorei, soțul sorei mamei, al doilea soț al mamei, tatăl soției, soț al sorei soției; nu sunt admiși nici ei, nici fiii și ginerii lor, nici măcar fiii vitregi»[2]. «Rabi Iosua zice: aceasta este versiunea textului pe care o dă rabi Akiva, dar textul original cuprindea: unchi, văr primar, și oricine are calitatea de a moșteni[3] de la una dintre părți. Deci (nu poate depune mărturie) o persoană care are această înrudire atunci când are loc procesul[4], dar dacă relația de înrudire a luat sfârșit[5], această persoană va putea fi admisă. Rabi Iehuda zice: chiar dacă fiica murea, lăsând copii, el (soțul ei) rămâne considerat ca rudă a tatălui defunctei sale soții» (*Sanh.*, 3, 4).

«Un prieten și un dușman sunt excluși. Ce prieteni? Un prieten destul de intim pentru a deveni cavalerul său de onoare. Care dușman? Acela care, din dușmănie, nu i-a vorbit de trei zile. Ra-

---

[1] Pentru că lăsau în mod necinstit ca vitele să intre pe terenul altuia.

[2] Fiul fiului vitreg era admis.

[3] Adică numai o rudă pe linie paternă. Deci un unchi pe linie maternă, de exemplu, putea depune mărturie.

[4] De exemplu, un ginere.

[5] Prin moartea fiicei, soția sa.

binii spuneau: israeliții nu sunt suspectați în această privință»[1] (*Sanh.*, 3, 5).

«Cum poate fi explicat acest text: «Tatăl nu va fi omorât pentru copii și nici copiii pentru tată» (*Deuteronom*, 24, 16)? Dacă el vrea să ne facă să știm că părinții nu vor fi omorâți pentru păcate comise de copiii lor, lucrul este clar stabilit: «Fiecare va fi omorât pentru propriul său păcat» (*Ibidem*). Dar iată semnificația: «Părinții nu trebuie omorâți pe baza mărturiei copiilor lor, și viceversa» (*Sanh.*, 27b).

Biblia stabilea în principiu că este nevoie de cel puțin doi martori pentru a stabili un fapt. Aceasta este și jurisprudența constantă a Talmudului. «Cu un singur martor nu va fi suficient pentru a face ca o persoană să fie condamnată la moarte» (*Numeri*, 35, 30). În general, pretutindeni unde Biblia folosește cuvântul «martor», ea pretinde doi, dacă textul nu specifică cumva că este vorba de unul singur (*Sifre ad loc.*, paragr. 161, 62b). «Un martor unic, neconfirmat, nu va fi crezut» (*R.h.*, 3, 1).

Proba faptului, deși convingătoare, nu era admisă. Era acceptată numai mărturia omului care a văzut îndeplinindu-se crima. Iată un exemplu de depoziție care nu era acceptată: «L-am văzut pe acuzat alergând după un om și având în mână o sabie; ca să scape, urmăritul a intrat într-o prăvălie; acuzatul l-a urmărit; am văzut acolo omul ucis și sabia plină de sânge în mâinile ucigașului» (*Tosifta Sanh.*, 8, 3). Prin urmare, nici o acuzație nu era reținută decât dacă efectuarea crimei a fost văzută de către doi martori cu reputație bună.

O mărturie falsă risca o severitate extremă. Interpretarea legii biblice referitoare la sperjur a provocat controverse între farisei și saducei. «Martorii care au comis un sperjur nu sunt executați înainte ca prizonierul să fi fost judecat. Dar saduceii afirmau că se aștepta ca prizonierul să fi suferit pedeapsa cu moartea, deoarece s-a spus: „Viață pentru viață" (*Deuteronom*, 19, 21). Înțelepții farisei le replicau: S-a spus mai înainte: „Îi veți face ceea ce el

---

[1] În ceea ce îi privește, prietenia sau dușmănia nu-i va determina niciodată să depună o mărturie falsă; deci ei trebuie admiși ca martori.

vroise să facă fratelui său" (*Ibidem*, 19); deci fratele său mai există. Așa încât, ce vrea să zică „viață pentru viață"? S-ar putea presupune că martorii trebuie să fie executați după ce (judecătorii) au primit depoziția (recunoscută ca falsă). Pentru a îndepărta această ipoteză, textul ne spune: „Va fi viață pentru viață", cu alte cuvinte executarea martorilor nu va avea loc decât după judecată» (*Mak.*, 1, 6). Teoria cea mai strictă, cea a fariseilor, se potrivește cu ceea ce a zis Josephus: «Dacă cineva este bănuit că a depus o mărturie falsă și dacă tribunalul se convinge că așa este, el să sufere chiar pedeapsa care *ar fi lovit* pe acela împotriva căruia el a depus mărturia» (*Antich.*, 4, 8, 15).

III. Judecata

Judecătorilor le era prescris în chip riguros să trateze cele două părți prezente întru totul egal și să nu arate nici o umbră de parțialitate. Astfel, «Contestatarii sunt obligați să stea în picioare în timpul audierii. Dacă judecătorii vor să permită unuia și altuia să se așeze, o pot face, dar este interzis să n-o îngăduie decât unuia, lăsând pe celălalt să stea în picioare. De asemenea, nu este admisibil ca o parte să fie lăsată să vorbească îndelung, iar cealaltă parte să fie îndemnată să vorbească mai scurt» (*Șevuot*, 30a). «Dacă un om cultivat și un ignorant sunt în proces, primul n-are dreptul să vină înainte la tribunal și să se așeze, ceea ce ar putea face să se presupună că este pe cale să aranjeze afacerea (în favoarea sa)» (*Ibidem*, 30b). «Dacă unul dintre pledanți se înfățișează în zdrențe, iar celălalt îmbrăcat ca un bogătaș[1], se va spune acestuia din urmă: îmbracă-te ca și el sau fă-i rost de un veșmânt asemănător cu al tău. Judecătorului îi este interzis să asculte una din părți înainte de sosirea celeilalte» (*Ibidem*, 31a).

---

[1] Literal: «purtând un veșmânt care prețuiește o sută de *mena*; el și-a schimbat genul obișnuit de îmbrăcăminte pentru a-i da o somptuozitate menită să-i impresioneze pe judecători».

Procedura la audiere se deosebește după cum cauza este de materie civilă sau criminală. Iată dispozițiile principale: «În ambele cazuri se va proceda prin anchete și examen contradictoriu. „Veți avea, spune Biblia, aceeași lege" (*Levit.*, 24, 22). În materie civilă, cauza este dezbătută în fața unei curți din trei membri; în materie criminală — în fața unei curți de 23. La civil se poate începe fie cu apărarea, fie cu acuzarea; în materie criminală, apărarea are prioritate. La civil, este suficientă o majoritate de un vot în avantajul fie al apărătorului, fie al acuzatorului; în materie criminală, sunt necesare o majoritate de cel puțin un vot pentru achitare, o majoritate de cel puțin două voturi pentru condamnare. La civil, verdictul este susceptibil de revizuire în cele două sensuri; în materie criminală, revizuirea nu se poate efectua decât pentru achitare. La civil, toți judecătorii pot pleda fie pentru apărător, fie pentru acuzator; în materie criminală, ei pot cere cu toții achitarea, dar nu pot susține în unanimitate condamnarea[1]. La civil, un judecător care a pledat contra apărătorului poate (după ce s-a mai gândit) să-l susțină pe acuzator sau nu; în materie criminală, un judecător care s-a pronunțat pentru o condamnare poate ulterior să susțină achitarea, dar dacă a început prin a se pronunța pentru achitare, nu mai poate cere ulterior condamnarea. Cauzele civile se pledează și sunt examinate în cursul zilei, iar decizia se ia noaptea; cauzele criminale trebuie să fie decise în cursul zilei, dacă verdictul este o achitare și în ziua următoare, dacă este o condamnare. De aceea audierile în procesele criminale nu se fac niciodată în ajun de Șabat sau de sărbătoare. În materie civilă, precum și pentru ceea ce se referă la impuritatea și la puritatea ceremonială, judecătorii își spun părerea începând cu cel mai în vârstă; în materie criminală, se procedează invers» (*Sanh.*, 4, 1s). În acest fel se dorea evitarea influențării celor mai tineri de către opinia celor mai în vârstă.

---

[1] Este nevoie ca unii să se pronunțe în favoarea acuzatului. Această dispoziție a legii talmudice este remarcabilă pentru epocă, dacă ne amintim că, de pildă, în Anglia, până în timpurile moderne, un om acuzat de trădare nu era autorizat să aibă un apărător în justiție.

Dacă afacerea putea duce la condamnarea la moarte, martorii erau invitați în chip solemn să se pătrundă bine de gravitatea declarațiilor lor. S-a păstrat un îndemn de această natură; iată-l: «Poate că depoziția pe care urmează s-o faceți se întemeiază pe o presupunere, pe un zvon, pe ceea ce a spus alt martor sau pe ceea ce a putut afirma cineva în care aveți încredere. Poate nu știți că noi vă vom supune unei anchete contradictorii. Să știți că un proces criminal se deosebește de un proces civil. Într-un proces civil, omul pierde bani și este absolvit, iertat[1]; într-un proces criminal, apasă asupra omului responsabilitatea sângelui său și a sângelui rasei sale, până la sfârșitul lumii. Așa s-au petrecut lucrurile cu Cain, care și-a ucis fratele și despre care s-a spus: „Glasul sângelui fratelui tău strigă la mine de pe pământ" (*Facerea*, 4, 10). Literal, textul zice: „Glasul sângelui" (la plural)[2], cel al fratelui său și cel al rasei sale. La început a fost creat un singur individ, pentru ca să se știe că dacă cineva suprimă o existență[3], Biblia i-o reproșează ca și cum ar fi distrus lumea întreagă[4]. Poate că, în fața unei responsabilități atât de grave, veți spune: „De ce să-mi asum o sarcină atât de tulburătoare?"[5]. Dar s-a spus: „Martorul care nu face să se cunoască ceea ce știe își va purta nedreptatea" (*Levit.*, 5, 1). Sau poate veți spune: „De ce să fim răspunzători de sângele acuzatului?". S-a spus: „Atunci când pier cei răi, toți scot strigăte de veselie" (*Prov.*, 11, 10)» (*Sanh.*, 4, 6).

Dacă viața celui acuzat nu era în cauză, se recomanda ca examenul contradictoriu să nu fie excesiv de sever, ca nu cumva el să prejudicieze relațiile dintre indivizi. «Rabinii declarau că în

---

[1] De asemenea, în civil, un martor sperjur nu pierde decât bani, ca pedeapsă.

[2] În ebraică, acest cuvânt este la plural.

[3] Unii martori din text adaugă: «în Israel», dar aceste cuvinte nu sunt în Talmudul palestinian.

[4] Textul adaugă, ca un comentariu omiletic, fără ca aceasta să facă parte din procedură: «Un singur individ a fost creat la origine tot pentru a menține pacea între oameni, ca nimeni să nu poată spune altuia: „Strămoșul meu a fost mai mare decât al tău", iar ereticii să nu poată pretinde că în cer sunt mai multe puteri creatoare. Fiecare este obligat să spună: „Lumea a fost creată pentru mine"».

[5] Și de aceea vă veți abține să vă faceți depoziția.

materie civilă ancheta contradictorie nu era indispensabilă, ca să nu trebuiască să închidă ușa oamenilor susceptibili să devină împrumutători» (*Sanh.*, 3a).

Iată expunerea unei proceduri civile: «Cum erau examinați martorii? Ei erau introduși în fața curții, erau învestiți în chip solemn cu funcția lor și plecau, cu excepția celui mai în vârstă dintre ei. Acestuia judecătorii îi ziceau: „Spune-ne, știi cumva dacă apărătorul datorează bani acuzatorului". Dacă răspunde: „Chiar el mi-a zis: «Îi datorez bani, sau cutare m-a informat despre această datorie», depoziția sa era nulă, în afara cazului că era în stare să certifice următoarele: «Apărătorul a recunoscut în prezența noastră[1] că îi daTora două sute de *zuz*»". După aceea, era introdus al doilea martor, care era supus aceluiași interogatoriu. Dacă cele două depoziții erau concordante, judecătorii treceau la discutarea afacerii. Dacă doi judecători îl declarau pe apărător responsabil, iar un judecător era de părere contrarie, cauza era ștearsă din rol. Dacă un judecător era afirmativ, al doilea negativ sau ambii de acord într-un anume sens sau în altul, iar al treilea nu se pronunța, trebuia mărit numărul lor[2].

Odată decizia luată, părțile sunt introduse în fața curții, dar judecătorul cel mai în vârstă le spune: „Cutare nu ești răspunzător; cutare ești răspunzător". Dar nici un judecător nu are voie să spună după aceea părții: „Eu n-am fost de această părere, dar colegii mei au adoptat-o".

Câtă vreme partea responsabilă poate produce noi mărturii, curtea are puterea să suspende executarea judecății. Judecătorii îi spun: Toate probele de care dispuneți vor fi produse în termen de 30 de zile. Dacă este respectat acest termen, judecata este amânată, însă nu peste 30 de zile» (*Sanh.*, 3, 6-8).

În materie criminală, martorii erau, de asemenea, interogați unul câte unul, ancheta contradictorie gravitând în jurul chestiunilor de loc și de timp: «Martorilor li se pun întrebări privitoare la șapte materii: în ce perioadă șabatică (de șapte ani) s-a produs

---

[1] Adică în prezența celui care vorbește și a unui terț.

[2] Pentru că, de fapt, decizia n-a fost luată decât de doi judecători.

faptul? În ce an? În ce lună? În ce zi a lunii? Dar a săptămânii? Ora? Unde? Îl recunoașteți pe acest bărbat (ca fiind autorul delictului)? L-ați prevenit, așa cum cere legea?[1]. Dacă este vorba de idolatrie, erau puse două întrebări (suplimentare): Ce idol venera dânsul? Cum?

Acela care prelungește interogatoriul acționează valabil. Se povestește: «Ben Zakai a condus odată un interogatoriu lung, relativ la ramuri de măslin, dovedind în acest fel că mărturia nu era corectă. De aici i-a venit și denumirea de *Ben Zakai*, adică acela care stabilește nevinovăția acuzatului. Dacă în ancheta contradictorie și în interogatoriu mărturisirile se contrazic în ce privește timpul, ele sunt declarate nule. Dacă un martor declară că faptul s-a produs în a doua zi a lunii, iar altul în a treia zi, depoziția lor este valabilă, deoarece este posibil ca unul dintre ei să nu fi știut despre intercalarea lunii. Nu la fel însă stau lucrurile dacă zilele pe care le susțin sunt depărtate una de alta. La fel — în ce privește orele din zi în care pretind că s-a produs faptul.

Al doilea martor, fiind introdus în fața curții, este supus aceluiași interogatoriu. Dacă mărturia sa concordă cu cea a primului, judecătorii deschid discuția printr-o pledoarie cerând achitarea. Dacă unul dintre discipoli cere să facă o declarație favorabilă acuzatului, este invitat să se așeze printre judecători, unde va rămâne toată ziua și observațiile sale sunt ascultate, chiar dacă sunt inconsistente. Este ascultat și acuzatul, dacă cere să facă o declarație, cu condiția ca spusele sale să nu fie inconsistente.

Dacă judecătorii îl recunosc nevinovat, îl pun în libertate. Dacă nu, amână verdictul pentru a doua zi. Ei se retrag câte doi, mănâncă ceva, dar nu beau vin, și discută afacerea în tot cursul nopții, iar a doua zi la prima oră ei deschid din nou audierea, expunându-și punctele de vedere. Un judecător care, în ajun, argumentase în sensul vinovăției acuzatului poate susține acum că este nevinovat, dar nu și contrariul. Dacă toți judecătorii se pronunță

---

[1] Scopul acestei avertizări era «de a face distincție între individul care a acționat din greșeală și cel care a acționat în cunoștință de cauză, voluntar» (*Sanh.*, 8b).

pentru achitare, acuzatul este eliberat. În caz contrar, se trece la vot, aplicându-se regulamentul pe care l-am pomenit înainte. Talmudul a declarat: «Dacă Sanhedrinul este unanim în sensul unei condamnări, acuzatul poate fi totuși achitat»! (*Sanh.*, 17a). Se presupune în acest caz că, dacă nu s-a găsit nici un judecător favorabil acuzatului, a existat în privința lui o părere preconcepută.

IV. Pedepsele

Un proces pentru omor, a cărui dovadă era făcută, se putea termina prin una din următoarele două sentințe: 1) izgonirea într-un oraș de refugiu (cf. *Numeri*, 35, 10 ss) dacă moartea a fost accidentală și accidentul nu era imputabil unei neglijențe vinovate; 2) pedeapsa capitală, dacă a fost vorba de omicid voluntar sau de neglijență criminală. Iată cum a fost descrisă distincția între aceste cazuri: „Dacă un om era ocupat să netezească un acoperiș (de terasă) folosind un sul și acesta a căzut, omorând pe cineva, sau dacă, coborând un butoi, acesta i-a scăpat și a ucis pe cineva, sau dacă chiar el coborând pe scară, a căzut, omorând pe cineva, el va fi izgonit. Dar dacă cineva a fost ucis când omul nostru era pe cale să ridice până la acoperiș sulul despre care am pomenit sau un butoi cu ajutorul unei frânghii care s-a rupt, sau dacă el însuși a căzut pe când urca scara, omorând pe cineva, el nu va fi izgonit. Regulă generală: dacă moartea este pricinuită în timpul unei coborâri, se aplică pedeapsa izgonirii, ea nu se aplică dacă moartea n-a fost pricinuită de o coborâre[1]. Dacă fierul unui topor scapă din mâner și omoară pe cineva, omul care mânuia toporul nu va fi izgonit, zice rabi Iehuda, însă rabinii spun că va fi izgonit. Dacă un butuc (detașat din copac de către topor) a cauzat moartea cuiva, rabi Iehuda se pronunță pentru izgonirea celui care mânuia toporul, însă rabinii au fost contra.

---

[1] Se admite că, făcând să coboare un obiect, este mai multă neglijență în accidentul care survine dedesubt decât atunci când obiectul este urcat. La coborâre, manipulatorul poate vedea dacă cineva trece dedesubt.

Dacă un om aruncă o piatră pe drumul public, cauzând în acest fel moartea cuiva, el va fi izgonit. Rabi Eliezer ben Iacob zicea însă: dacă piatra a părăsit mâna în clipa când victima înainta cu capul, nu se poate vorbi de vinovăție. Dacă individul a aruncat piatra în interiorul proprietății sale și a ucis în acest fel pe cineva, el va fi izgonit numai dacă victima avea dreptul să intre în acest loc. Căci s-a spus: «Este ca și atunci când un om se ducea la pădure să taie lemne împreună cu vecinul său» (*Deuteronom*, 19, 8). În pădure au amândoi dreptul să pătrundă; la fel stau lucrurile cu orice loc unde ei au acest drept (în caz de accident mortal, izgonire); aceasta exclude amplasamentul în care victima se găsea pe nedrept. Abba Saul zice: A merge să tai lemne este un act voluntar; în acest caz, este izgonire. Aceasta exclude actul tatălui care își lovește copilul, al dascălului care aplică o corecție elevului, al agentului unui *bet din* (care îndeplinește funcția de executor)[1].

«Un tată va fi condamnat la izgonire pentru (a fi ucis accidental pe fiul său[2]; și reciproc. Orice om, nu importă cine[3], poate fi izgonit pentru (a fi ucis astfel) un israelit; un israelit va fi izgonit într-un oraș de refugiu pentru (a fi ucis astfel) pe oricine ar fi, cu excepția unui *gher toșav*[4]. Un *gher toșav* este izgonit dacă victima este tot un *gher toșav*. Un orb[5] nu este izgonit, după opinia lui rabi Iehuda, dar rabi Meir se pronunță pentru izgonirea lui. Un dușman nu este izgonit, ci executat, căci este considerat ca având

---

[1] În aceste trei cazuri, persoana care a cauzat moartea unui om acționa pentru a-și îndeplini sarcina.

[2] Dacă moartea nu s-a produs în timpul când el îi aplica o corecție, ci a rezultat dintr-una din împrejurările indicate mai sus.

[3] De exemplu, un servitor păgân.

[4] *Gher toșav* este păgânul stabilit în Palestina care, pentru a obține drept de cetate, a abjurat idolatria. El era deosebit de *gher țedek*, adică de cel care s-a convertit în totalitate la iudaism. Nu este cazul să se pronunțe izgonirea când un *gher toșav* a fost omorât accidental, deoarece se presupunea că nu exista un «răzbunător de sânge» obligat să-i răzbune moartea.

[4] Biblia utilizează expresia: «nevăzându-l» (*Numeri*, 35, 23); aceasta implică ideea că cel care a ucis era înzestrat cu vedere, dar n-a observat persoana care a fost accidental victima sa.

înclinare (să extermine). Rabi Simeon zicea: Un dușman este izgonit uneori; iar câteodată nu este izgonit. Iată regula generală: Când este posibil să se spună că nu a ucis voluntar, nu-l izgoniți; în caz contrar, va fi izgonit (*Mak.*, 2, 1–3).

Omicidul involuntar rămânea în orașul de refugiu până la moartea marelui preot (*Numeri*, 35, 25). «Dacă marele preot moare după pronunțarea verdictului, acuzatul nu este izgonit. Dacă moare înainte de aceasta și un nou mare preot intră în funcție încă înainte de pronunțarea judecății, izgonitul nu va reveni (din orașul de refugiu) decât la moartea acestui nou mare preot. Dacă judecata este pronunțată într-un moment în care nu există mare preot sau dacă ucigașul involuntar a fost însuși marele preot sau dacă marele preot a fost victima, acuzatul nu va părăsi niciodată cetatea de refugiu» (*Mak.*, 2, 6 s).

«Doi discipoli ai înțelepților erau însărcinați să-l însoțească pe cel izgonit (până la orașul de refugiu) pentru a evita (ca răzbunătorul de sânge) să nu-l omoare pe drum; ei aveau datoria să se adreseze acestuia (pentru a obține ca el să renunțe la executarea răzbunării)» (*Ibidem*, 2, 5).

Dacă curtea socotea că a avut loc un omicid voluntar, ea pronunța sentința capitală. Dar nu se recurgea cu plăcere la aceasta; se încerca, în așa fel, să se evite această măsură extremă. Un Sanhedrin care făcea să fie executați 11 condamnați în șapte ani trecea drept unul distrugător. «Rabi Eliezer ben Azaria spunea chiar: 11 în 70 de ani. Rabi Tarfon și rabi Akiva ziceau: dacă noi am fi fost membri ai Sanhedrinului, nimeni n-ar fi fost executat vreodată. Rabi Simeon ben Gamaliel declara că atunci s-ar înmulți numărul oamenilor care, în Israel, fac vărsare de sânge» (*Mak.*, 1, 10).

Condamnarea îmbrăca una dintre aceste patru forme: «lapidare, ucidere prin foc, decapitare, sugrumare» (*Sanh.*, 7, 1). Iată cum se făcea lapidarea: «Odată sentința pronunțată, prizonierul este dus afară. Locul destinat acuzării era în afara tribunalului, așa cum s-a spus: „Duceți în afara taberei pe cel care a blestemat"[1]

[1] A blestemat numele lui Dumnezeu; acest om risca lapidarea.

(*Levit.*, 24, 14).Un om era pus la intrarea în tribunal având în mână un steag. Altul, călare, se afla la o anumită distanță, în așa fel încât să poată fi văzut de primul om. Dacă unul dintre judecători zicea: „Am ceva de spus în favoarea condamnatului", omul pus la intrare își agita steagul, călărețul pornea repede și oprea (executarea). Iar dacă cel condamnat declara că mai are cu ce să mai pledeze cauza sa, era rechemat în fața curții de 4–5 ori, cel puțin, dacă spusele sale nu erau neconsistente. Dacă judecătorii admiteau ultima lui pledoarie, omul era pus în libertate. În caz contrar, era dus la supliciu. Înaintea lui mergea un crainic, care anunța următoarele: „Cutare este dus la lapidare pentru a fi comis cutare crimă; împotriva lui au depus mărturie cutare și cutare; cine are cunoștință de ceva în favoarea lui trebuie să vină să declare ce știe".

Ajunși la aproximativ zece coți de locul de supliciu, ei (asistenții) îi spuneau: „Mărturisește; condamnații la moarte obișnuiesc să mărturisească. Cel care mărturisește va avea parte de lumea care va să vină, deoarece vedem că așa s-a petrecut cu Ahan, căruia Iosua i-a zis: Fiul meu, te rog să dai slavă Domnului, Dumnezeul lui Israel, și fă-i confesiunea ta. Ahan i-a răspuns lui Iosua: Este adevărat că am păcătuit împotriva Domnului, Dumnezeul lui Israel; am făcut cutare și cutare lucru (*Iosua*, 7, 19 s). De ce mărturisirea lui i-a ispășit crima? Pentru că stă scris: „Iosua i-a zis: De ce ne-ai tulburat? Domnul te va tulbura astăzi" (*Ibidem*, 25), astăzi și nu în lumea care va să vină. Atunci când condamnatul nu știe cum să-și exprime mărturia, i se spunea: „Enunță aceasta: Fie ca moartea mea să ispășească toate păcatele mele!".

La patru coți de locul de supliciu, era dezbrăcat, lăsându-i-se doar un veșmânt care să-l acopere în partea dinainte, dacă era bărbat, atât înainte cât și la spate, dacă era femeie. Aceasta este părerea lui rabi Iehuda, dar rabinii declară că, bărbat sau femeie, condamnatul era lapidat gol.

În timpul amplasamentului era aceea a doi bărbați. Unul dintre martori îl răsturna pe acuzat, făcându-l să cadă pe spate; dacă el se întorcea, martorul îl readucea la poziția dorită. Dacă murea în cădere, legea era satisfăcută. Dacă nu, al doilea martor

apuca piatra[1] și i-o zvârlea, țintind inima. Dacă această lovitură era mortală, s-a făcut dreptate. Dacă nu, lapidarea revenea în colectiv israeliților; stă scris: „Întâi mâna martorilor să se ridice asupra lui ca să-l omoare, și apoi mâna întregului popor" (*Deuteronom*, 17, 7). După aceea, trupurile celor lapidați erau spânzurate, declara rabi Eliezer, dar rabinii spun: Nu sunt spânzurați decât cei care fuseseră condamnați pentru blasfemie și idolatrie. Fața celui spânzurat este orientată în direcția templului; dacă este femeie, spre spânzurătoare. Dar rabinii socotesc că nu sunt spânzurate femeile. Rabi Eliezer explica: „Simeon ben Șetah n-a pus să fie spânzurate la Ascalon femei (care se dedau vrăjitoriei)? I s-a răspuns: A pus să fie spânzurate 80; or, două persoane nu trebuie să fie judecate într-o zi[2]. Cum este executată spânzurarea? Un stâlp este fixat în solul în care se înalță spânzurătoarea; mâinile condamnatului sunt legate și el este spânzurat (de mâini). Rabi Iosa zicea: Stâlpul este sprijinit de un perete (nu fixat în sol); trupul este spânzurat de el la fel cum (scheletele animalelor sunt atârnate de către) măcelari. Cadavrul este coborât de îndată, căci nu trebuie încălcată legea care zice: „Trupul său nu va rămâne expus toată noaptea, ci să-l îngropați în aceeași zi, căci acela care este spânzurat este blestemat înaintea lui Dumnezeu". (*Deuteronom*, 21, 23). S-ar putea spune: De ce mai este spânzurat acesta? Pentru că a blestemat Numele și pentru că Numele ceresc este, prin urmare, profanat (atunci când cineva vede acest cadavru)» (*Sanh.*, 6, 9–4).

«Nu va fi înmormântat în cimitirul părinților săi. Existau două terenuri rezervate pentru tribunal. Într-unul zăceau trupurile lapidate și cenușa condamnaților la foc; în celălalt, cei decapitați și strangulați. Când carnea era descompusă, se culegeau oasele pentru a fi îngropate acolo. Rudele condamnatului îi însoțeau acolo

---

[1] Piatra trebuia să fie destul de grea, deoarece era nevoie de doi oameni ca s-o ridice. «Doi dintre ei o ridică în aer, dar unul singur o zvârle, ca să lovească mai tare» (*Sanh.*, 46b).

[2] Deci ceea ce a făcut Simeon ben Șetah nu este un precedent care să fie respectat.

pe magistrați și îi salutau, ca și cum ar spune: „Să știți că nu păstrăm în inimă nici o plângere contra voastră; constatăm că sentința voastră a fost dreaptă". Riturile obișnuite de doliu nu sunt respectate într-un asemenea caz» (*Sanh.*, 6, 5 s).

Crimele pedepsite prin lapidare erau: «Incestul cu mama sa, cu a doua femeie a tatălui său sau cu propria sa soacră, homosexualitatea, relația nefirească a unui bărbat sau unei femei cu un animal, blasfemia, idolatria, omorârea prin foc a unui copil pentru venerarea lui Moloh, necromancia, divinația, profanarea Șabatului, blestemarea tatălui său sau a mamei sale, raporturile sexuale cu o tânără logodită, idolatria inculcată unei persoane sau unei întregi localități, vrăjitoria, rebeliunea filială» (*Ibidem*, 7, 4).

Iată cum erau executate celelalte proceduri aplicate pentru pedepse cu moartea: «Individul condamnat să fie ars este băgat în picioare, până la genunchi, în gunoi[1]; gâtul îi este înconjurat cu un colier dublu din stofe grosolane, învelit într-o pânză ușoară; un martor trage de un capăt, celălalt martor de capătul celălalt, până când condamnatul deschide gura; executorul aprinde o meșă[2] și o aruncă în gură; ea va arde măruntaiele. Rabi Iehuda zicea: dacă murea de mâna martorilor (prin strangulare), legea dictând focul nu era îndeplinită; deci i se deschidea gura cu ajutorul unor clești pentru a zvârli în ea meșa aprinsă.

Decapitarea se efectua cu sabia, în felul cum o făcea stăpânirea (romană). Rabi Iehuda spunea: această metodă ar fi rușinoasă; trebuie să fie sprijinit capul pe un butuc, iar decapitarea să se facă cu o toporișcă. Rabinii îi răspundeau: acest fel de moarte ar fi cel mai rușinos dintre toate. Cât despre strangulare, ea reproducea prima parte a executării prin foc, martorii strângând până ce se producea moartea» (*Sanh.*, 7, 2s).

Erau condamnați să moară arși: un bărbat care a avut relații cu două femei, mamă și fiică; fiica unui preot care s-a dedat imoralității. În prima rubrică erau cuprinse propria fiică a celui vi-

---

[1] Ca să nu se poată mișca.

[2] Ghemara (*Sanh.*, 52a) explica cuvântul «meșă» prin: plumb topit, dar aceasta a fost o tradiție târzie.

novat, nepoata sa, mama sa, nepoata de soră, soacra sa, mama soacrei sale sau a socrului său. Erau condamnați la decapitare ucigașul și locuitorii unui oraș căzut în idolatrie» (*Ibidem*, 9, 1).

«Era strangulat: acela care își lovise tatăl sau mama, cel care a răpit un israelit (ca să-l vândă ca sclav), un veteran care n-a respectat hotărârea unei instanțe superioare, un fals profet, un adulter, un martor fals împotriva fiicei unui preot și cel cu care fiica unui preot era convinsă că se dedase imoralității» (*Ibidem*, 11, 1).

«Individul pasibil de două suplicii[1] îl va suferi pe cel mai greu» (*Ibidem*, 9, 4). Ordinea care trebuia urmată era: lapidare, foc, decapitare, strangulare (*Ibidem*, 49 *b* și *seq*).

Pentru a îndulci agonia în timpul execuției, se dădea condamnatului să bea o băutură care producea un efect stupefiant[2]. «Celui care va suferi pedeapsa cu moartea i se dă un grăunte de tămâie într-un pahar cu vin, căci s-a spus: „Dați băuturi tari celui care urmează să piară și vin celui care are amărăciune în suflet" (*Prov.*, 31b).

S-a spus că, din milă, unele femei din Ierusalim furnizau voluntar această băutură, dar dacă ele n-o făceau, se consacrau pentru aceasta fonduri de la comunitate» (*Sanh.*, 43a).

«Închisoarea pe viață pedepsea un ucigaș în următorul caz: „Acela care a ucis pe cineva în absența oricărui martor este încarcerat; el primește o pâine de restriște și apă de disperare" (*Isaia*, 30, 20)» (*Sanh.*, 9, 5). *Ghemara* face următoarea discuție: «Cum putem deci ști (că este vinovat), de vreme ce nu există martor? Când nu există decât un martor[3], zicea Rab. Samuel zicea: Când martorii n-au avut grijă să-l avertizeze. Altă autoritate rabinică răspundea: Când există controversă în investigație, dar nu și asupra

---

[1] De exemplu, un incest pasibil de lapidare sau de strangulare, dacă complicea sa era o rudă măritată.

[2] Cf. *Marc.*, 15, 23; *Mat.*, 27, 34.

[3] De exemplu, dacă unul dintre cei doi martori era descalificat ca fiind rudă cu acuzatul. Legea mai cerea ca cei doi martori să fi văzut crima din același loc sau să fi fost vizibili unul pentru celălalt. Dacă această condiție nu era îndeplinită, dar judecătorii erau convinși de vinovăția acuzatului, rabinii le acordau puterea de a-l pedepsi.

celor șapte întrebări esențiale (loc și timp)» (*Ibidem*, 81*b*). Mai era pedepsit cu întemnițarea un bărbat «care suferise pedeapsa cu biciuirea și care recidiva; era hrănit cu orz până îi crăpa stomacul» (*Ibidem*).

Condamnările la o pedeapsă corporală erau de competența unui tribunal cu 3 membri, deși un rabin cerea o curte de 23 (*Sanh.*, 1, 2). În general, biciuirea sancționa încălcarea unei legi pe care *Tora* o formulează prin: «Nu trebuie» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 286, 125a). Printre infracțiunile pedepsite în acest fel se găsesc cele referitoare la incest, la gradele de rudenie care interzic căsătoria, la violarea sfințeniei templului, la alimentele interzise și la diferite legi din Levitic.

Maximul loviturilor cu biciul era fixat la 39. «Câte lovituri erau date? Patruzeci fără una, precum s-a spus: „În număr de patruzeci[1] de lovituri" (*Deuteronom*, 25, 2s), adică un număr apropiat de 40. Rabi Iehuda zice: „Trebuie să fie exact 40"» (*Mak.*, 3, 10). Această regulă n-a fost adoptată. Altă regulă: «Se aprecia că numărul de lovituri trebuie să fie divizibil prin trei. Dacă acest număr a fost fixat la 40 (adică 39) și dacă în cursul pedepsirii se aprecia că individul nu este în stare să primească atâtea, era iertat de ceea ce prisosea. Dacă totalul a fost evaluat la 18 și atunci când aceste lovituri erau date se socotea că poate suporta 40 de lovituri, nu i se dădeau totuși decât 18. Dacă el a comis o infracțiune la două interdicții (și, prin urmare, a riscat să fie biciuit de două ori), dar dacă în acest caz a fost făcută o singură apreciere numerică, el era supus la numărul de lovituri apreciat în acest fel, iar surplusul nu se mai administra. În caz contrar, el primea prima serie de lovituri, i se lăsa timp să-și revină și apoi i se dădea o nouă pedeapsă.

Flagelarea condamnatului ne este descrisă astfel: «Mâinile lui sunt atașate de un stâlp, o mână de fiecare parte. Angajatul sinagogii îi ridică veșmintele (până la gât); n-are importanță dacă sunt sfâșiate sau descusute. În acest fel pieptul este despuiat. Se pune o piatră în spatele celui condamnat și pe această piatră urcă

---

[1] În ebraică, cuvântul: «în număr» și «40 de lovituri» aparțin în realitate la două versete succesive.

executorul, ținând în mână o curea din piele de vițel; el o atașează în sus și în jos prin două porțiuni subțiri (din piele de asin). O treime din lovituri este dată pe piept; două treimi pe spate. Condamnatul nu este biciuit stând în picioare sau așezat, ci îndoit, căci s-a spus: „judecătorul să pună să-l întindă" (*Deuteronom*, 25, 2). Executorul îl lovește cu o mână, cu toată puterea sa.

Judecătorul cel mai vârstnic citește (în timpul flagelării) ceea ce urmează: „Dacă nu respecți toate spusele acestei legi ca să le pui în practică,... Domnul, Dumnezeul tău te va lovi, pe tine și pe urmașii tăi cu răni[1] mari și prelungite" (*Deuteronom*, 78, 58s). El repetă citirea (dacă a sfârșit înainte ca toate loviturile să fie date). După altă versiune, iată ce citește el: „Păzește deci cuvintele legământului acestuia și pune-le în practică pentru ca să poți propăși în tot ceea ce întreprinzi" (*Ibidem*, 29, 8) și el încheie prin: „dar El, care este îmbelșugat în milă, îți iartă nedreptatea" etc. (*Ps.*, 78, 38) și reia primul text[2]. Dacă cel condamnat moare sub mâna care îl lovește, executorul nu riscă nici o răspundere, dar dacă a dat o lovitură mai mult, este izgonit într-un oraș de refugiu. Dacă, în cursul flagelării, condamnatul nu-și poate reține excrețiile, care îl murdăresc, surplusul de lovituri nu se mai dă. Rabi Iehuda zicea: pentru un bărbat, dacă a pierdut scaunul, pentru o femeie, dacă a urinat» (*Mak.*, 3, 42, 14).

În legătură cu anumite încălcări ale legilor, Biblia folosește următoarea întorsătură de fraze: «Acest suflet va fi nimicit din Israel» (cf. *Ieșirea*, 12, 15). Dar, potrivit codului rabinic, vinovații astfel desemnați pot fi supuși biciuirii dacă se pocăiesc, și în acest fel să-și ispășească încălcările. «Aceia care, fiind pasibili de excludere, suferă flagelarea sunt eliberați în acest fel de prima penalitate» (*Mak.*, 3, 16). Alte delicte erau lovite de «moartea prin mâna cerului», ceea ce era interpretat ca desemnând decesul la vârsta de 60 de ani (*M.K.*, 28a).

---

[1] Același cuvânt ebraic desemnează «răni» și «curele».

[2] *Deuteronom*, 29, 9 (în textul ebraic) conține 30 de cuvinte; la fel și *Ps.*, 78, 38. Deci, dacă sunt administrate 30 de lovituri, se citește numai primul text, fiecare lovitură corespunzând unui cuvânt; dacă pedeapsa este de 36 de lovituri, se citesc cele două texte; dacă sunt 39 lovituri, se repetă primul verset.

B. Drept civil

V. Pagubele

Legile care tratează despre diferitele categorii de plângeri civile, ofense aduse persoanelor, daune suferite de bunuri etc. formează obiectul și conținutul a trei tratate, *Baba kama, Baba metia* și *Baba batra*, «prima ușă», «ușa mediană» și «ultima ușă».

Baba kama (prima ușă) dă legi privitoare la pagube. În general, fiecare este răspunzător pentru necazurile provocate altora fie de el însuși, fie de ceea ce îi aparține (de exemplu, un animal al său) și este obligat să le repare. Materia este repartizată în patru rubrici, împrumutate de la cazurile în speță pe care le menționează Biblia. «Există patru categorii de pagube: bou (*Ieșirea*, 12, 3), cisternă (*Ibidem*, 21, 33 s), păsune (*Ibidem*, 22, 5) și incendiu (*Ibidem*, 6). În mod normal, toate acestea pricinuiesc pagube și obligația de a fi atenți la ele revine individului; deci dacă survine o vătămare, *de cujus* este obligat să-i compenseze valoarea cu bunurile sale cele mai valoroase (1, 1). Regula generală care trebuie aplicată în acest caz este următoarea: «Pretutindeni unde sunt obligat să păstrez un obiect, eu sunt răspunzător de paguba pe care el o cauzează; pretutindeni unde eu sunt răspunzător de paguba pe care o cauzează, sunt obligat să plătesc întreaga compensație» (1, 2).

Fiecare dintre cele patru categorii este subdivizată și dă loc la o discuție amănunțită. Iată trăsăturile esențiale ale acesteia, cu câteva exemple. În ce privește legea care tratează despre boul care lovește cu coarnele sale, este degajată din Biblie (cf. *Ieșirea*, 21, 28 ss) distincția între animalul «înclinat să lovească» și cel care n-a manifestat încă această înclinare. Acesta din urmă este denumit *tam*, «inocent, simplu», celălalt — *muad* («boul unui proprietar avertizat»[1]. Pe bună dreptate, răspunderea proprietarului era

---

[1] *Muad* este definit: «un bou care a dat lovituri cu coarnele de trei zile, cu știința proprietarului său», *tam* este «un bou care n-a lovit cu coarnele sale de trei zile». O altă autoritate rabinică ignoră factorul timp și consideră ca *muad* boul care a lovit în acest fel în trei rânduri și ca *tam* pe acela care nu protestează cu coarnele atunci când un copil îl mângâie sau îl bate ușor cu palma (2, 4).

mai mare și penalitatea mai severă atunci când experiența ar fi trebuit să-l convingă despre necesitatea unor precauții mai judicioase.

Această distincție a fost comentată de către rabini pentru a fi aplicată pagubelor de orice natură. «Cinci acțiuni sunt de competența capitolului *tam* și cinci de competența capitolului *muad*. Un animal domestic nu este considerat ca *muad* dacă lovește cu coarnele sale (mai puțin de trei ori), dacă împinge (pe cineva), dacă mușcă, dacă se culcă la pământ și dacă zvârle din picioare. În ce privește (pagubele cauzate de) dinți, el este *muad* când este vorba de lucruri cu care se poate hrăni[1]; pentru pagubele cauzate prin mijlocirea picioarelor sale, el este *muad* dacă sparge ceva care se găsește pe drumul său[2]. Un bou cunoscut ca înclinat să lovească cu coarnele este *muad*; ca atare, acela care pricinuiește pagube proprietății private a persoanei care le suferă. În sfârșit, o ființă omenească este considerată și ea *muad*. Pentru o pagubă cauzată de un animal *tam*, reparația se plătește până la concurența jumătății, prin (prețul de vânzare) al corpului animalului. În cazul unui *muad* însă, deținătorul plătește totalul pagubei, prelevându-l din ceea ce el posedă mai valoros (1, 4). Trebuie notat în ce fel noțiunea de *muad* se aplică, simplificată la oameni: «Orice ființă omenească este totdeauna *muad*, fie că acționează prin inadvertență sau intenționat, treaz sau adormit» (2, 6). Deci el datorează reparații pentru orice pagubă provocată de dânsul, în orice împrejurare s-ar produce[3].

Iată legile referitoare la prejudiciile pricinuite de o groapă deschisă: «Dacă cineva sapă o groapă într-o proprietate privată și face o deschizătură pe drumul public, și viceversa, el este răspunzător de eventuale pagube; la fel, dacă deschizătura se află pe proprietatea privată a altuia. Dacă cineva sapă o groapă în drumul public și un bou sau un asin cade în ea, el este răspunzător, fie

---

[1] «El nu este *muad* când mănâncă fructe sau legume; este *muad* dacă devorează un veșmânt» (*B.k.*, 2, 2).

[2] În timp ce înaintează; dar dacă, în acest moment, el a făcut să basculeze pietre care, în cădere, sparg vreun obiect, el nu este *muad* (*B.k.*, 2, 10).

[3] Principiul se află și în codul civil francez.

că groapa este rotundă, lungă și îngustă, sau boltită sau ca o tranșeu, sau în formă de cui[1]. Dacă lucrurile stau așa, de ce folosește Biblia cuvântul „groapă"? Pentru a arăta că accidentul mortal presupune o adâncime de cel puțin zece ori lărgimea unei mâini; dacă un bou sau un măgar ar cădea într-o groapă mai puțin adâncă și ar muri, (cel care săpase groapa) nu era răspunzător; dacă animalul se rănea doar, exista responsabilitate» (3, 5).

Pagube pricinuite de vite care pasc: Dacă cineva adună oi într-un țarc și le închide acolo așa cum trebuie, el nu este răspunzător în cazul în care aceste vite rup îngrăditura și provoacă pagube. El este răspunzător în cazul în care nu le-a închis așa cum trebuie. Dacă țarcul este distrus noaptea sau de către hoți și vitele ies și comit pagube, nu există responsabilitate; dacă hoții au lăsat animalele pur și simplu dezlegate, ei sunt cei care au răspunderea.

«Dacă și-a lăsat turma la soare[2] sau dacă o lasă în grija unui surdo-mut, a unui înapoiat mintal sau a unui copil minor și această turmă se împrăștie și produce pagube, proprietarul este răspunzător. Dar dacă a încredințat-o unui cioban, acesta suportă răspunderea în locul proprietarului. Dacă vitele cad (de pe drumul public) într-o grădină (aflată mai jos), trebuie plătit ceea ce ele au mâncat (dar nu și celelalte pagube făcute de ele). Dacă ele coboară pe accesul normal, trebuie plătită întreaga pagubă».

«Dacă cineva depozitează pe câmpul altuia și fără permisiune bunuri care îi aparțin și dacă vitele proprietarului strică aceste bunuri, nu este cazul de despăgubiri; dacă obiectele astfel depuse pricinuiesc vreun prejudiciu sau accident vitelor, depozitarul este răspunzător de acestea. Dar dacă avea o autorizație, proprietarul va fi răspunzător» (6, 1–3).

Iată câteva articole cuprinse sub rubrica: incendiu: «Acela care pune un surdo-mut, un înapoiat mintal sau un copil minor să poarte materii inflamabile nu riscă vreo sancțiune omenească, dar riscă sancțiunea cerului[3]. Dacă le-a încredințat unui individ

---

[1] Adică largă la deschidere, dar din ce în ce mai îngustă spre fund.

[2] Închisă, dar căutând să scape de căldura solară, care astfel o împinge să rupă îngrăditura.

[3] El este considerat ca responsabil moral, dar nu în drept.

rezonabil, acesta va fi răspunzător. Dacă cineva poartă foc, iar înapoia lui merge cineva care duce combustibil, răspunzător este acela din urmă. Dacă el mergea înainte, iar purtătorul de foc în urma lui, răspunderea îi va reveni acestuia. Dacă survine o terță persoană și cauzează incendiul, ea este responsabilă, dar dacă acest rezultat se produce sub acțiunea vântului, nimeni nu riscă vreo răspundere» (6, 4).

Fierarul răspunde de o scânteie, țâșnită de sub ciocan și care pricinuiește o pagubă. Dacă o cămilă încărcată cu in merge pe drumul public și puțin in pătrunde într-o prăvălie, aprinzându-se în contact cu lampa negustorului și producând incendierea clădirii, proprietarul cămilei este răspunzător; dar dacă negustorul și-a lăsat lampa afară, el va suporta consecințele accidentului. Rabi Iehuda zice: El va scăpa de această răspundere dacă a fost lampa sărbătorii de Hanuka[1].

În a doua sa jumătate, tratatul *Baba kama* discută despre pagubele de natură criminală, cauzate, de exemplu, de furt, de atacurile violente, de tâlhărie. În ceea ce privește furtul, Biblia stabilea unele distincții, pretinzând restituirea uneori cvintruplă sau cvadruplă, alteori dublă (cf. *Ieșirea*, 22, 3, 4, 7). Talmudul dă pentru aceasta o explicație sugestivă: «Discipolii rabinului Iohanan ben Zakai l-au întrebat: „De ce pedepsește *Tora* mai sever pe hoț (care, dacă a furat un animal, trebuie să plătească de 4–5 ori prețul lui) decât pe un agresor (care pătrunde într-o casă prin efracțiune și trebuie să înapoieze numai dublul furtișagului său)? — Pentru agresor, răspunse rabinul, onoarea sclavului este cel puțin egală cu cea a stăpânului său (acționând în taină); nu la fel stau lucrurile cu hoțul: acesta se comportă ca și cum acolo, sus nu-l vede nici un ochi, nu-l aude nici o ureche"» (*B.k.*, 70b).

«El va plăti cinci boi pentru un bou, patru oi pentru una». Sunt două motive pentru aceasta, potrivit Talmudului. «Rabi Meir zicea: Vedeți care este marea virtute a muncii: vinovatul care fură

---

[1] Sărbătoare care consemna victoriile lui Iehuda Macabeul și restabilirea cultului templului. Era respectată aprinzând lămpi pe care legea poruncea să fie plasate la vedere.

un bou îl sustrage de la munca sa (și îl lipsește pe proprietar de serviciul său), dar când este vorba de un berbec, nu se pierde nici un fel de muncă; de aceea despăgubirea este cvadruplă (și nu cvintuplă). Rabi Iohanan ben Zakai zicea: Vedeți importanța demnității personale: boul merge pe picioarele sale proprii, așa încât hoțul va înapoia de cinci ori valoarea lui, dar ca să fure un berbec, hoțul trebuie să-l poarte pe umeri (el pierde astfel din demnitatea sa), deci nu va avea de înapoiat decât cvadruplul» (*B.k.*, 79b).

«Restituirea dublului este prescrisă mai des decât cea a cvadruplului sau a cvintuplului, pentru că se aplică pentru lucruri ca și pentru ființe însuflețite, în timp ce ultimele nu privesc decât un bou sau o oaie (*Ieșirea*, 22, 1). Acela care fură de la un hoț nu trebuie să restituie dublul; acela care omoară sau vinde un animal furat nu trebuie să restituie cvadruplul sau cvintuplul.

Dovedit de furtul (unui bou sau unei oi) de către doi martori, dovedit de asemenea prin alți doi martori că a ucis și vândut acest animal, el îi plătește de 4 sau 5 ori valoarea. La fel: dacă l-a furat și ucis în zi de Șabat sau pentru a se deda idolatriei; dacă l-a furat de la tatăl său și apoi l-a ucis și l-a vândut, iar tatăl a murit după aceea; sau dacă a furat animalul, l-a omorât și l-a oferit ulterior templului. Aceeași restituire la cvadruplu sau cvintuplu o va face dacă a furat și ucis acest animal ca să se folosească de el ca leac sau ca să-și hrănească câinii sau dacă i-a luat viața în incinta templului pentru o folosire profană. Rabi Simeon îl scutea de o restituire atât de mare în ultimele două cazuri citate.

Dacă este dovedit prin doi martori că a furat (un bou sau o oaie) și printr-un singur martor sau prin propria sa mărturie că a omorât animalul, el va face restituirea dublului, nu al cvadruplului sau al cvintuplului. La fel, în toate împrejurările menționate mai sus» (7, 1, 2, 4).

Plângerea care are drept cauză pagube rezultând din violențe poate fi de resortul a cinci categorii juridice: «Acela care face o acțiune violentă asupra aproapelui său este obligat să-l despăgubească pentru cinci lucruri: paguba, suferința, tratamentul care l-a vindecat, timpul pierdut, umilirea. Paguba: dacă există pierderea unui ochi sau a celor doi ochi, mână tăiată sau picior fracturat,

victima este considerată la fel ca un sclav vândut la piață și se face estimarea valorii sale înainte și după agresiune. Suferința: dacă victima a fost mai mult sau mai puțin arsă cu o frigare sau (străpunsă cu) un cui, fie și numai pe o unghie (de la mână sau de la un picior) fără vătămare, se calculează cât poate accepta un om cu condiția lui *de cujus* pentru a fi îndurat exact aceeași suferință. Tratament pentru vindecare: dacă este rănire, autorul ei este obligat să plătească îngrijirile medicale pentru rană și pentru urmările ei. Pierderea de timp: victima este considerată ca paznicul unui câmp cu castraveți[1], deoarece a primit deja prețul mâinii sau piciorului său. Umilința: ea depinde de (statutul) individului care o pricinuiește și de statutul celui care o suferă» (8, 1).

Sunt precizate despăgubirile pentru diferitele tipuri de plângeri. Totul depinde de reputația persoanei atacate, dar rabi Akiva zicea: «Chiar și săracul, în Israel, trebuie să fie socotit ca și cum ar fi un om liber care a fost victima unor împrejurări neprielnice, căci el coboară din Abraham, din Isaac și din Iacob» (8, 6).

În legătură cu această categorie de daune, *Ghemara* discută semnificația lui *lex talionis*, ca fiind poruncită în Biblie. Rabinii respingeau energic teoria sancțiunilor de ordin fizic care să fie aplicate autorilor care au provocat vătămări de această natură. Ei socoteau că, judiciar, poate fi pretinsă numai o compensație în bani. «„Ochi pentru ochi" (*Ieșirea*, 21, 24), aceasta înseamnă o plată în bani. — În bani, spui tu, dar poate că este vorba ca (celui vinovat) să i se facă să-și piardă ochiul. — Să presupunem că ochiul pierdut este mare iar celălalt mic; atunci cum să aplici «ochi pentru ochi» potrivit Bibliei? ... Sau să presupunem că un chior a crăpat ochiul cuiva, că un ciung a tăiat brațul altuia, că un schilod a schilodit pe cineva, cum să-i aplici regula „ochi pentru ochi"? Or, Tora declară că „voi veți avea aceeași lege" (*Levit.*, 24, 23), o lege egală pentru voi toți»[2].

---

[1] Acest paznic putea fi ciung sau schilod.

[2] Întrucât, așa cum s-a văzut, «ochi pentru ochi» nu se putea aplica totdeauna în chip echitabil, trebuia găsită o altă interpretare, practicabilă în toate cazurile; aceasta va fi compensația bănească.

În ultimul rând, același tratat se ocupă de tâlhărie, adică furtul cu mână înarmată. El spune în această privință: «Dacă cineva fură de la altul lemne și face din ele mobilă sau lână și face din ea veșminte, el va plăti valoarea brută a ceea ce a luat. Dacă fură de la altul o vacă însărcinată, care naște după aceea un vițel, sau un berbec acoperit cu lână și pe care el îl tunde după aceea, el va restitui prețul vacii însărcinate sau cel al berbecului netuns[1]. Dacă a furat de la altul o vacă și aceasta nu concepe și nu naște decât atunci când este în posesia sa sau dacă a furat un miel a cărui lână crește abia atunci când se află în posesia sa (și el o tunde), el va plăti valoarea pe care o avea animalul în epoca în care el l-a furat. Este regula generală: orice tâlhar plătește valoarea pe care o avea obiectul sustras de el atunci când a avut loc furtul.

«Dacă a sustras de la altul un animal sau sclavi care îmbătrânesc după aceea, el va plăti valoarea pe care ei o aveau în momentul furtului. Dar rabi Meir declara că: dacă este vorba de sclavi, el se va mărgini să spună: Iată ce vă aparține. Dacă el a furat o monedă care apoi se crapă sau se sfarmă, fructe care apoi putrezesc sau vin care se acrește după aceea, el va plăti pentru acestea valoarea primitivă, socotită în ziua furtului» (9, 2s).

VI. Proprietatea obiectelor găsite

Tratatul *Baba metia* discută diferite chestiuni privitoare la achiziția și transferul proprietății. În acest paragraf și în cel care urmează, vom indica principiile esențiale în acest domeniu. Este vorba întâi să se știe cui îi va aparține un obiect găsit, în cazul când proprietarul său nu vine să-l ceară. «Doi indivizi (se prezintă în fața unui tribunal) cu un veșmânt. Unul declară: Eu l-am găsit. Celălalt spune exact același lucru. Dacă amândoi afirmă: El este în întregime al meu, fiecare dintre ei va trebui să jure că dreptul

[1] El nu va plăti valoarea vițelului sau aceea a lânii, deoarece a trebuit să se chinuie să îngrijească vaca sau să tundă berbecul.

său asupra acestui obiect nu se întinde la mai puțin de jumătate[1]. Atunci el este împărțit între dânșii. Dacă unul zice: Totul este al meu, iar celălalt zice: Eu posed jumătate din el, primul se jură că dreptul său se întinde la cel puțin trei sferturi iar celălalt la un sfert; atunci li se atribuie cantitățile respective»[2].

«Dacă doi indivizi călăreau un animal, sau dacă unul îl călărea, iar celălalt îl conducea[3], și dacă ambii spun: El este al meu, fiecare jură că dreptul său asupra acestui animal nu este mai mic de jumătate; atunci (valoarea) se împarte între ei. Dacă ei recunosc (că l-au luat în posesie) simultan sau dacă au martori care stabilesc acest fapt, se face împărțeala, fără jurământ».

«Dacă cineva care se află pe drum, călărind un animal, observă un obiect pierdut și spune tovarășului său: Dă-mi-l, și dacă acest tovarăș îl ridică și spune: Eu îl cer pentru mine, pretenția sa este valabilă. Dar dacă a întins întâi obiectul călărețului și după aceea îl revendică, această cerere nu va fi admisă[4].

«Dacă cineva vede un obiect și se duce să-l apuce, dar altul i-o ia înainte, acesta din urmă are dreptul să-l revendice»[5].

«Orice găsește fiul minor, fiica minoră, sclavul păgân bărbat sau femeie sau soția unui individ îi aparține acestuia. Dacă fiul sau fiica sunt adulți; dacă sclavul bărbat sau femeie este israelit, dacă soția este divorțată, chiar dacă soțul nu i-a plătit suma con-

---

[1] El nu este pus să jure că totul îi aparține, pentru că nu va fi pus în posesia totului; nu va fi pus să jure nici că jumătatea îi aparține, pentru că aceasta ar contrazice prima sa revendicare a totalității; jurământul impus semnifică: Eu continui să afirm că am dreptul la tot, dar, ținând cont de reclamația celuilalt pledant, eu mă jur doar că nu-mi aparține mai puțin de jumătate.

[2] Dezbaterea nu este decât pentru jumătate, deoarece a doua persoană nu pretinde mai mult. Deci, aici, jumătatea este tratată la fel cum a fost tratată totalitatea în cazul precedent.

[3] Pentru a justifica revendicarea sa asupra unui lucru găsit, găsitorul este obligat să fi făcut act de proprietar; în speță, deoarece este vorba de un animal, călărindu-l sau conducându-l.

[4] Întinzând obiectul călărețului, el a arătat că a acționat la inițiativa acestuia; deci nu are dreptul să ceară nimic pentru sine.

[5] A se apropia pentru a lua un lucru nu înseamnă a face act de proprietar al acestui lucru.

venită în contractul de căsătorie, lucrul găsit îi aparține acestuia» (1, 1–5).

Principiul după care «ceea ce este găsit se păstrează» nu se aplica decât dacă trebuia presupus că nu mai este speranța de a descoperi pe primul proprietar. Deci găsitorul avea obligația să facă cunoscută descoperirea sa. Cu toate acestea, el devenea *ipso facto* proprietar când era vorba despre obiecte care nu purtau nici o marcă distinctă susceptibilă de a identifica posesorul sau dacă era vorba despre obiecte atât de deteriorate, încât făceau imposibilă descrierea lor exactă.

«Câteva obiecte găsite aparțineau imediat găsitorului; pentru celelalte, el trebuia să anunțe că le-a găsit. Îi aparțin imediat: fructe împrăștiate, piese de monedă răspândite ici și colo, mici snopi de grâu căzut pe drumul public, prăjituri din smochine uscate, pâine de la brutar, pești legați în mănunchi, bucăți de carne, lână tunsă în stare naturală, tije de in, bucățele de lână vopsită în roșu. Toate acestea aparțin găsitorului, după rabi Meir[1], dar rabi Iehuda zice: Tot ceea ce poartă un indice distinctiv trebuie să fie declarat; de pildă, dacă la o prăjitură din smochine uscate aderă un ciob din vas, dacă monedelor le sunt alăturate mici bucăți de pâine».

«Pentru lucrurile următoare este necesară o declarație: fructe într-un vas, un vas gol, bani într-o pungă, o pungă goală, grămezi de fructe, o grămadă de piese de monede, trei piese de monedă suprapuse, mici snopi căzuți într-o proprietate privată, bucăți de pâine coaptă în casă, lână tunsă adusă de la un meșteșugar, ulcioare de vin sau de ulei»[2] (2, 1s).

«Dacă cineva găsește un obiect într-o prăvălie, obiectul îi aparține[3]; dacă el a fost găsit între tejghea și negustor, obiectul aparține negustorului. Dacă obiectul este găsit în fața unuia care schimbă bani, el aparține găsitorului; între locul (unde sunt puse

---

[1] Pentru că natura acestor obiecte nu permite să fie identificat proprietarul.

[2] Toate aceste lucruri au ceva special pe care l-ar putea indica cei care le reclamă.

[3] Acest obiect pare a fi fost pierdut de un client; într-un loc atât de frecventat cum este o prăvălie, nu există speranța să fie identificat acest proprietar.

nonedele) și cel care schimbă, el aparține acestuia. Dacă cineva se duce să caute fructe la aproapele său sau dacă i se trimit fructe și găsește printre ele piese de monedă, ele îi vor aparține, dar dacă ele sunt împachetate, el trebuie să-și declare descoperirea» (2, 4).

În cât timp este obligat găsitorul să facă declarația sa? Până când au luat cunoștință de ea vecinii săi. Aceasta este opinia lui rabi Meir, dar rabi Iehuda zice: În cursul celor trei pelerinaje solemne[1] și timp de șapte zile după ultimul dintre cele trei pelerinaje, pentru a permite (oamenilor informați despre descoperire) să consacre trei zile să se înapoieze acasă[2], trei zile ca să vină să-l vadă și o zi ca să intre în contact cu găsitorul.

«Dacă cel care reclamă indică exact natura obiectului pierdut[3], dar nu și semnele sale distinctive, găsitorul nu trebuie să i-l înapoieze; dacă este o persoană nedemnă de încredere, nu-i va fi predat nici dacă menționează mărcile distinctive. Dacă este vorba de un animal a cărui muncă răsplătește întreținerea, găsitorul îl pune să muncească și îl hrănește; dacă lucrurile nu stau așa, îl vinde[4]. Care este soarta banilor? Rabi Tarfon zice: El îi poate valorifica, așa încât este răspunzător de pierderea lor. Dar rabi Akiva se pronunță în sens contrar» (2, 6s).

«La Ierusalim se găsea un loc denumit: „piatra reclamației". Cel care pierduse un obiect se ducea acolo. Găsitorul anunța ce găsise; cel care pierduse indica ce caracteristici avea obiectul și îl recăpăta» (*B m.*, 28 b). După distrugerea templului — dea Domnul ca el să fie reclădit repede în zilele noastre! — se făceau anunțuri în sinagogi și casele de studiu. Dar când s-a mărit numărul oamenilor care nu erau preocupați de respectarea legii, s-a hotărât că este suficient să fie informați vecinii și cunoscuții» (*Ibidem*).

---

[1] Pesah, Șavuot și Sukot; atunci toți evreii se duceau la Ierusalim.

[2] Pentru a constata acolo dacă au pierdut sau nu obiectul care a fost declarat.

[3] Anunțarea găsirii consta doar din informarea că s-a găsit ceva; cel care reclamă este presupus aici că declară exact care este acest obiect.

[4] Și păstrează prețul până ce animalul pierdut este reclamat.

VII. Despre depunere și despre împrumut

În *Ieșirea*, 22, 7–15, rabinii distingeau patru categorii de contracte care comportă împrumut: «cu titlu gratuit (7–9), un împrumut simplu (14, 5a), un împrumut în schimbul unei recompense (10–13), o locație (15b). Acela care a luat un împrumut cu titlu gratuit depune jurământ în toate cazurile (în care obiectul încredințat lui a fost pierdut sau a fost furat) și el nu-l despăgubește. Acela care a primit un împrumut care comportă recompensă și acela care a primit un lucru în locație depun jurământ când este vorba de un animal rănit, răpit sau mort (și ei nu sunt îndaTorați să-i plătească valoarea); ei o plătesc însă în caz de pierdere sau de furt» (*B.m.*, 7, 8).

Acest principiu general este amplificat în tratatul *Baba metia*, care examinează diferitele cazuri din speță. «Dacă cineva încredințează un animal sau un lucru unui om apropiat (care se angajează să aibă grijă de el fără plată) și dacă animalul sau lucrul este pierdut sau furat, dacă (atunci) mandatarul vrea să plătească și refuză să jure[1] — principiul fiind: cel care a luat cu împrumut cu titlu gratuit jură și nu este răspunzător — și dacă ulterior hoțul este descoperit, acesta va trebui să restituie dublul valorii; dacă el a ucis sau a vândut animalul, el va plăti cvadruplul sau cvintuplul. Cui? Mandatarului».

«Dacă cineva închiriază o vacă de la aproapele său, apoi o împrumută unui terț, și dacă vaca moare de moarte naturală, atunci locatarul jură că ea a murit în acest fel, și că împrumutătorul îi datorează prețul. Rabi Iose zicea: Cum este posibil acest lucru? Locatarul trebuie să tragă folos din vaca aproapelui său? El are datoria să înmâneze prețul proprietarului inițial» (3, 1s)[2].

«Dacă două persoane încredințează în depozit o sumă de bani unui terț, primul depunând un *mana*, iar al doilea două sute de *zuz*,

---

[1] Jurământul are scopul să stabilească faptul că mandatarul nu și-a însușit lucrul sau n-a neglijat îngrijirea cuvenită și că lucrul nu se află în posesia sa.

[2] Ca urmare, valoarea trebuie să meargă la proprietar și nu la locatar. Opinia rabinului Iose a fost acceptată de către lege.

apoi fiecare dintre cei doi reclamă suma cea mai mare, depozitarul dă fiecăruia o sută de *zuz*, iar surplusul îl păstrează până la venirea lui Eliahu[1]. Rabi Iose zice: dacă așa stau lucrurile, atunci ce a pierdut impostorul făcând reclamație? A pierdut totalul care trebuie reținut până la venirea lui Eliahu»[2] (3, 4).

«Dacă cineva încredințează bani aproapelui său (în mod gratuit) și dacă acesta face din ei un pachet pe care îl atârnă de umerii săi sau îl lasă în mâinile copilului său minor, fiu sau fiică, sau nu-l închide cum se cuvine, el este răspunzător pentru că nu a asigurat păstrarea banilor încredințați, așa cum este obligat orice depozitar; dacă l-a păstrat așa cum se cuvine, el nu are nici o răspundere».

«Dacă cineva încredințează o sumă de bani (ca depozit) unuia care schimbă, și dacă a predat-o împachetată[3], depozitarul nu poate s-o folosească; deci nu este răspunzător în caz de pierdere. Dacă suma i-a fost încredințată în unități separate, el o poate valorifica și își asumă răspunderea în caz de pierdere. Dacă este vorba nu de un om care schimbă, ci de un particular, fie că banii sunt împachetați sau nu, el nu este autorizat să se folosească de acești bani; deci el nu este răspunzător de pierderea lor, dacă pierderea se produce» (3, 10 s).

Iată câteva reguli privind răspunderea unui locatar: «Dacă cineva închiriază un asin pentru a-l duce pe o colină și îl duce într-o vale, sau viceversa, chiar dacă distanța este aceeași, iar asinul moare, există răspundere[4]. Dacă cineva închiriază un asin care își pierde apoi vederea sau este confiscat de către guvern, proprietarul îi poate zice: „Iată ce îți aparține"[5]; dacă asinul moare sau

---

[1] În credința populară, profetul Eliahu trebuie să rezolve toate chestiunile controversate. Dar unul dintre depunători va recunoaște că nu i se datorează decât 100 de *zuz*.

[2] Opinia lui rabi Iose n-a fost adoptată.

[3] Faptul că suma este astfel împachetată arată că depunătorul a vrut ca să fie păstrată ca atare și nu folosită.

[4] Pentru că n-a folosit animalul potrivit stipulațiilor contractului.

[5] Adică nu este obligat să-i furnizeze alt asin.

este rănit, proprietarul este obligat să-i furnizeze altul celui care i-a închiriat primul asin. Dacă a închiriat un asin pentru a-l duce pe o colină și l-a dus într-o vale, iar animalul fuge, nu există răspundere; dacă el se înfierbântă, există răspundere. Dacă îl închiriază ca să-l ducă într-o vale și îl duce pe o colină, lucrurile stau invers, dar dacă animalul s-a înfierbântat, există răspundere.

Dacă cineva închiriază o vacă (înhămată) pentru a ara pe o colină și va ara într-o vale, și dacă fierul plugului se rupe, nu există răspundere. Dacă el a închiriat-o pentru a ara într-o vale și a arat cu ea pe o colină, el este răspunzător de fierul plugului care s-a rupt. Dacă a închiriat-o pentru a treiera plante leguminoase și el treieră grăunțe, el nu este răspunzător (dacă vaca a alunecat); el este răspunzător în cazul invers, pentru că aceaste plante fac solul alunecos.

Dacă cineva închiriază un asin care să poarte o povară (fixată) de grâne și îl încarcă cu o greutate (corespunzătoare) de orz, el este răspunzător (în caz de accident survenit animalului care poartă această povară). Dacă l-a închiriat pentru a purta grâne și îl încarcă cu paie, el este răspunzător, deoarece volumul crescut face sarcina mai greu de purtat» (6, 3-5).

«Dacă cineva zice altuia: „Păzește-mi acest lucru și (la prima ocazie) voi păzi și eu un lucru pentru tine", atunci este vorba de un angajament prin mijlocirea unei recompense. Dacă îi spune: „Păzește asta pentru mine", iar celălalt răspunde: „Pune-l în fața mea", este vorba de un depozit cu titlu gratuit.

Dacă cineva dă altuia o sumă de bani ca gaj, este vorba de un angajament prin mijlocirea unei recompense (pentru gaj). Rabi Iehuda spune însă: Dacă sunt bani, contractul este gratuit, dacă sunt fructe, atunci este un angajament prin mijlocirea unei recompense»[1].

«Acela care, deplasând un butoi, îl sparge, fie că l-a avut în depozit gratuit sau mijlocind o recompensă, va presta jurământ (și anume că n-a fost vorba de neglijență din partea sa) și în felul acesta se va vedea descărcat de orice răspundere»[2] (6, 6–8).

---

[1] Fiind scutit de obligația de a supraveghea aceste fructe, depozitarul a beneficiat de tranzacție.

[2] Această lege nu se aplica cu toată rigoarea.

«Acela care este însărcinat să ducă o unealtă în casa sa aparține (în caz de furt sau de pierdere a uneltei) la aceeași categorie legală ca și persoana plătită pentru că a primit ceva în depozit».

«Toți muncitorii sunt mandatari mijlocind recompensă; dar toți cei care îi zic (patronului, când lucrarea s-a isprăvit): „Ia ce este al tău și plătește-ne (restul)" sunt mandatari cu titlu gratuit» (6, 6) Deci, ei nu sunt răspunzători de întreținerea lucrului.

Iată ceea ce privea împrumutul: «Dacă cineva împrumută o vacă, el împrumută în același timp sau închiriază serviciile proprietarului vacii, sau dacă a împrumutat întâi gratuit sau a închiriat serviciile proprietarului și după aceea a luat cu împrumut vaca, în cazul în care acest animal moare, împrumutătorul nu este răspunzător, căci s-a spus: „Dacă stăpânul este prezent, nu va avea loc restituirea" (*Ieșirea*, 22, 15). Dar dacă a împrumutat întâi vaca și după aceea a împrumutat sau închiriat serviciile proprietarului, iar animalul moare, împrumutătorul este răspunzător, căci stă scris: „În lipsa stăpânului, va avea loc restituirea" (*Ieșirea*, 22, 14).

Careva împrumută o vacă pentru o jumătate de zi și o închiriază pentru cealaltă jumătate de zi sau o împrumută pentru o zi și o închiriază pentru ziua următoare sau împrumută o vacă și închiriază alta. Vaca moare. Dacă cel care a împrumutat zice: „Vaca împrumutată este cea care a murit", sau: „a murit în cursul zilei sau al orelor în care o aveam ca titlu de împrumut"[1], iar celălalt zice: „Nu știu nimic", cel care a luat cu împrumut este răspunzător».

Sunt prevăzute și situații în care se ia o decizie numai după ce partenerii au depus un jurământ prin care își susțin cauza.

VIII. Despre locație

Tot tratatul *Baba metia* definește răspunderile și drepturile proprietarului funciar și ale arendașului. «Acela care arendează o casă aproapelui său în timpul sezonului ploilor[2] nu-l poate izgoni

---

[1] În toate cazurile, cel care a luat cu împrumut este răspunzător.

[2] Adică în cursul iernii. Proprietarul acceptă pur și simplu un locatar, cu atâta pe lună, fără a stipula data când expiră închirierea.

între sărbătoarea tabernacolelor (*Sukot*) și cea a Rusaliilor (*Șavuot*)[1]. Dacă a dat cu chirie în timpul verii, el trebuie să dea un preaviz de 30 de zile. În orașele mari, preavizul este de 12 luni, fie că imobilul a fost închiriat în cursul verii sau al iernii. Dacă este vorba de o prăvălie, același răstimp atât în orașele mari, cât și în cele mici. Rabi Simeon ben Gamaliel zicea: sunt necesari trei ani pentru prăvăliile brutarilor sau vopsitorilor[2].

Dând cu chirie un imobil, proprietarul este obligat să amenajeze clădirii ușa, broasca de la ușă, zăvorul și alte dispozitive care necesită munca unui meșteșugar specializat; lucrurile care nu pretind o asemenea intervenție sunt în sarcina locatarului. Îngrășământul[3] aparține proprietarului; chiriașul nu are drept decât la cenușa din sobă și din cuptorul de la bucătărie.

Dacă cineva dă cu chirie un imobil pentru un an, iar anul este declarat „intercalar"[4], chiriașul beneficiază de luna suplimentară. La fel dacă locația a fost convenită pe luni. S-a întâmplat la Sepforis că un om a luat cu chirie o baie pentru suma de 12 *denarii* de aur, un *denarius* de aur pe lună. (Întrucât a fost proclamat an intercalar), afacerea a fost supusă rabinului Simeon ben Gamaliel și rabinului Iose, care au decis că beneficiul lunii suplimentare trebuie împărțit în mod egal între proprietar și chiriaș[5].

Dacă cineva dă cu chirie aproapelui său o casă[6] care apoi s-a prăbușit, el are obligația s-o reconstruiască pentru dânsul. Dacă este mică, nu trebuie s-o refacă mai mare, și viceversa. Dacă ea nu avea decât un corp de clădire, el nu trebuie să reclădească două, și

---

[1] Una are loc în octombrie, cealaltă în mai; deci perioada de iarnă este asigurată în întregime.

[2] Această opinie a fost admisă. Ea se baza pe creditul pe termen lung la care vopsitorii, ca și brutarii trebuie să consimtă.

[3] Care se adună în curtea în care numai locatarul are dreptul să-și țină vitele.

[4] Un an intercalar numără 13 luni.

[5] Această decizie provenea din faptul că locația fusese făcută «pentru un an», dar fixându-se chiria lunară.

[6] Fără a specifica ce fel de casă; în caz contrar, proprietarul nu este obligat s-o refacă dacă a fost distrusă prin foc sau s-a prăbușit.

viceversa. El nu trebuie nici să scadă, nici să mărească numărul ferestrelor, în afara cazului unui acord între cele două părți» (3, 6–9).

«Dacă cineva ia cu chirie[1] de la aproapele său un câmp, el se va conforma la practica stabilită local pentru recoltare, plantele care trebuie dezrădăcinate, arătură (după recoltare, pentru a se elibera ierburile rele). Totul este supus obiceiului local. La fel după cum proprietarul și fermierul își împart grăunțele (pentru semănat), își vor împărți paiele și miriștea. Dacă își împart via, își vor împărți curmeii și aracii pe care amândoi trebuie să-i furnizeze.

Dacă cineva a închiriat un câmp care are nevoie să fie irigat sau în care sunt plantați arbori și dacă izvorul (care irigă) a secat, iar arborii pier, el nu va putea obține nici o reducere a chiriei convenite. N-o va putea obține decât dacă a spus mai înainte: «Închiriază-mi acest câmp irigat sau acest câmp plantat cu arbori», iar după aceea a secat izvorul și au pierit arborii.

«Dacă cineva a luat cu chirie un câmp (însărcinându-se să plătească proprietarului o redevență luată din producția câmpului) și, în loc de a-l lucra, îl lasă pârloagă, se face o estimare a producției posibile și fermierul trebuie să plătească în consecință, pentru că în mod normal o clauză a contractului conține această stipulare: „Dacă las câmpul pârloagă și nu-l ar, voi plăti o indemnizație egală cu producția lui maximă»[2].

«Dacă cineva a luat cu chirie un câmp de la altcineva și refuză să-l plivească, spunând proprietarului: „Ce te interesează, deoarece eu îți plătesc chiria?", acest raționament nu este admisibil, deoarece proprietarul poate răspunde: „Tu vei pleca mâine și va trebui să muncesc ca să stârpesc ierburile rele pe care tu le-ai lăsat să se înmulțească".

Dacă cineva a luat cu chirie câmpul de la altul (însărcinându-se să plătească atâta la sută din producție) și dacă producția este insuficientă, atingând doar o grămadă (de două *oca*), fermierul este obligat să cultive (din nou) acest teren. Rabi Iehuda zicea:

---

[1] Închirierea unui câmp se face printr-o chirie fixată în bani sau în natură: produse determinate sau procent din recoltă.

[2] O asemenea condiție trebuie aplicată, chiar dacă n-a fost stipulată anume.

„Cum este cu putință să se facă din această grămadă un criteriu?[1]". Dar câtă vreme câmpul produce destule grăunțe încât să poată fi însămânțat din nou (fermierul este obligat să-l cultive).

În aceleași condiții, ale contractului de închiriere, dacă recolta este distrusă de lăcuste sau de trăznet, plata chiriei va putea fi redusă în cazul în care năpasta a lovit tot ținutul; dacă nu se întâmplă așa, nu este admisă nici o reducere. Potrivit lui rabi Iehuda, dacă chiria a fost fixată în bani, ea nu va fi redusă niciodată»[2].

«Dacă arendarea anuală a fost fixată la zece *kora* de grâu și dacă grăunțele sunt de calitate mediocră, proprietarul este obligat să primească acest grâu; dacă grăunțele sunt excepțional de bune, fermierul nu are dreptul să zică: „O să cumpăr la piață grâu (de calitate mijlocie) și în felul acesta mă voi achita de obligație". El are obligația să livreze grăunțele pe care le-a recoltat.

Un câmp arendat pentru a se semăna pe el orz nu va fi însămânțat cu grâu; dar dacă se convenise să fie însămânțat cu grâu, fermierul poate semăna acolo orz[3]. Rabi Simeon ben Gamaliel interzicea orice schimbare. Dacă contractul prevede cereale, nu se vor semăna acolo legume, dar reciproca a fost admisă, cu excepția lui rabi Simeon ben Gamaliel.

Într-un câmp arendat pentru puțini ani[4] nu se va semăna in[5] și nu se vor planta sicomori. Într-un câmp arendat pentru șapte ani, se pot semăna in și planta sicomori în primul an.

Anul șabatic este cuprins în durata unei locații încheiate pentru perioada șabatică, și pentru o arendă de 700 *zuz*. Dar o locație încheiată pentru 7 ani, cu aceleași condiții însă fără a se specifica „perioada șabatică", nu cuprinde anul șabatic» (9, 1–10).

În ce privește locațiunea unei case care suferă pagube, iată regulile adoptate: Dacă etajul inferior și etajul superior aparțin la

---

[1] Pentru că dimensiunile câmpului variază.

[2] Această opinie n-a căpătat putere de lege.

[3] Grâul, mai mult decât orzul, istovește pământul.

[4] Adică pentru mai puțin de 7 ani.

[5] Inul ar produce terenului o pagubă pe care arenda pe 7 ani n-o poate compensa.

două persoane diferite și dacă imobilul se prăbușește, cei doi își împart între ei lemnul, cărămizile și mortarul și cercetează care cărămizi s-au spart cel mai mult. Dacă unul dintre cei doi proprietari identifică aceste cărămizi ca aparținându-i, el le ia în posesie și ține cont de ele în calcul.

Dacă etajul inferior și etajul superior ale unei case sunt ocupate de două persoane diferite și dacă podeaua etajului superior este defectă, iar proprietarul refuză s-o repare, locatarul are drept să coboare și să locuiască în etajul inferior, până ce proprietarul repară etajul de deasupra. Rabi Iose zicea: «ocupantul parterului are în grija sa plafonul; cel de la etajul superior trebuie să întrețină podeaua acestui etaj».

Dacă etajul inferior și cel superior ale unei case aparțin la două persoane diferite și dacă imobilul se prăbușește, proprietarul etajului superior are drepturi speciale, pe care tratatul le precizează.

IX. Despre vânzare și despre livrare

Tratatul *Baba metia* se ocupă și de actele care operează transferul de proprietate, adică de vânzare și de schimb. În cumpărare-vânzare, transferul se operează în momentul în care cumpărătorului îi este livrat (adică primește) lucrul, nu în momentul când are loc plata.

Remiterea unei monede de aur efectuează cumpărarea unei monede de argint[1], dar nu și viceversa; cea a unei monede de cupru efectuează cumpărarea unei monede de argint, dar nu și viceversa. Monedele neacceptate[2] efectuează cumpărarea de monede acceptate, dar nu și viceversa; lingourile efectuează cumpărarea de monede, dar nu viceversa. Iată regula generală: Remiterea de bunuri oarecare efectuează schimbul altor bunuri[3].

---

[1] Într-un schimb de monede, trebuie să se știe care este vânzătorul și care este cumpărătorul. După regulă, moneda cu valoare mai mică constituie marfa.

[2] Monede care nu au curs într-o țară.

[3] Schimb în natură.

«Cum aceasta? Dacă cumpărătorul ia în posesie niște produse fără a le plăti cu bani, nici una dintre cele două părți nu poate anula vânzarea; dacă plătește fără a lua în posesie produsele, fiecare parte poate anula vânzarea. Cu toate acestea, rabinii declarau că „Acela care a pedepsit generația potopului (*Facerea*, 6) și pe cea a împrăștierii (*Facerea*, 11)" îl va pedepsi pe acela care nu și-a respectat cuvântul pe care l-a dat. Rabi Simeon zice: „Cel care posedă bani are avantajul"[1].

Este vorba de o înșelăciune[2] atunci când, de pildă, se vând patru *denarii* de argint pentru 24, adică un *sela*, cu alte cuvinte o șesime din prețul de cumpărare. În cât timp poate partea lezată să rezilieze afacerea? Îi este garantat un timp suficient pentru a arăta articolul unui negustor sau cuiva care are relații cu el.

Legea înșelăciunii se aplică cumpărătorului și vânzătorului, negustorilor și particularilor. Rabi Iehuda zice: «Această lege nu se aplică unui negustor[3]. Persoana înșelată poate zice: Înapoiază-mi banii».

Legea înșelăciunii nu se aplică la comerțul cu sclavi, în materie de proprietate imobiliară, la reglementarea datoriilor, la tot ce privește templul[4].

Există înșelăciune în vorbe, de pildă la cumpărare sau la vânzare. Nimeni să nu spună aproapelui său: „Cât costă aceasta?", dacă nu are intenția să cumpere» (4, 9s).

Continuarea chestiunilor referitoare la vânzare se găsește în tratatul *Baba batra*. Acolo se examinează tocmai ce cuprinde și ce nu cuprinde vânzarea unei proprietăți și se dau reguli privind tranzacțiile de produse perisabile.

«Dacă cineva vinde o casă, n-a vândut și anexa, nici spațiul interior, nici acoperișul, dacă acesta are un parapet înalt de zece ori lărgimea mâinii. Rabi Iehuda zice: „Dacă acoperișul are forma

---

[1] Această opinie a fost respinsă.

[2] Vezi *Levit.*, 25, 14.

[3] Opinie neacceptată.

[4] Regulă bazată pe *Levit.*, 25, 14.

unei uși, el nu este vândut[1] (ca parte a casei), chiar dacă înălțimea parapetului nu atinge de zece ori lărgimea mâinii".

Nici puțul, nici cisterna din subsol nu sunt cuprinse în vânzare, chiar dacă vânzătorul a specificat în scris adâncimea și înălțimea imobilului; dacă vrea să le folosească, cumpărătorul trebuie să se asigure de un act de drept (privitor la puț și la cisternă). Aceasta era părerea lui rabi Akiva. Dar rabinii nu sunt de acord cu aceasta și nici rabi Akiva nu mai susține această opinie în cazul în care vânzătorul a specificat că puțul și cisterna au fost excluse din vânzare[2]. Dacă el le vinde altei persoane și păstrează pentru el restul casei, rabi Akiva zice: cumpărătorul nu trebuie să se asigure cu un act de drept; însă rabinii socotesc că aceasta este necesar.

Dacă cineva vinde o casă, aceasta cuprinde ușa, însă nu cheia; o cutie fixată, dar nu una mobilă; piatra de jos imobilă a instalației de măcinat, dar nu recipientul (mobil) în care cade făina. Nici soba, nici cuptorul de bucătărie nu sunt cuprinse în această vânzare. Toate acestea nu vor face parte din vânzare decât dacă contractanții au formulat această clauză: «casa și tot ce conține ea».

Dacă cineva vinde o curte, clădirile, puțul și beciurile sunt cuprinse în vânzare, dar nu și bunurile mobile, nici chiar dacă s-a stipulat că vânzarea se extinde „la curte și la tot ce conține ea". În nici un caz vânzătorul nu înstrăinează casa de baie sau presa de ulei sau de vin care se pot găsi în curte. Rabi Eliezer zice: „Dacă cineva vinde o curte (fără altă precizare), el n-a dispus decât de suprafața ei goală"»[3] (*B.b.*, 4, 1–4).

«Dacă cineva vinde o corabie, aceasta cuprinde catargele, pavilionul, ancora și tot aparatul necesar direcției vasului, însă nu și echipajul, materialele de ambalat (mărfurile) și provizia de alimente, în afara cazului când s-a stipulat: „vasul și tot ce conține el". Vânzarea unei trăsuri nu cuprinde catârii, și viceversa. Vânzarea unui jug nu se extinde la boi, și viceversa.

---

[1] Această opinie n-a fost admisă.

[2] Este opinia lui rabi Akiva, care a fost admisă, ca și în cazul care urmează.

[3] Adică fără clădirile care se află în ea.

Dacă cineva vinde un măgar, el nu vinde diferitele pachete pe care acesta le poate avea atunci pe spate[1]. Nahum din Media zice că da. Rabi Iehuda zice: aceste lucruri sunt uneori cuprinse în vânzare, alteori nu. Regula e valabilă numai dacă se stipulează că și încărcătura este cuprinsă în vânzare, altfel nu[2].

Dacă cineva vinde o măgăriță, această cuprinde și puiul ei; dacă vinde o vacă, nu vinde și vițelul[3]».

X. Despre prescripție

În dreptul evreiesc, posesiunea nediscutată a unui imobil sau folosirea unui bun mobil constituie, în anumite împrejurări, un titlu care permite să fie revendicată proprietatea lor legitimă. Acest titlu și dreptul care rezultă din el se numesc *hazaka*, «îngrijire, ocupație».

Regula de *hazaka* se aplică caselor, puțurilor, pivnițelor, porumbarelor, băilor, preselor (pentru ulei sau vin), câmpurilor destinate irigării, sclavilor, precum și la tot ceea ce în mod normal dă roade. Durata acestui titlu este de trei ani consecutiv. Pentru un câmp care nu are nevoie să fie irigat, cei trei ani pot să nu fie consecutivi. Rabi Ismael zicea: «Dacă este ocupat timp de trei luni (la sfârșitul) primului an, trei luni (la începutul) celui de al treilea an și 12 luni ale anului al doilea, adică 18 luni, aceasta este suficient pentru a se stabili că este *hazaka*»[4]. Rabi Akiva zice: «(Este suficient să existe posesiune vreme) de o lună în primul an, o lună în ultimul an și 12 luni în anul intermediar, adică în total 14 luni» (Rabi Ismael adăuga: «Părerea mea (în privința celor 18 luni) se aplică la un câmp care produce grâne[5]; pentru o

---

[1] Adică povara cu care e încărcat.

[2] Harnașamentul face excepție.

[3] Vaca poate fi cumpărată numai pentru laptele pe care îl dă.

[4] În prima perioadă, ocupantul va fi avut timpul să însămânțeze câmpul, în ultima perioadă va fi putut recolta. Prin urmare, din punct de vedere agricol, a existat posesiune a câmpului de trei ani.

[5] În care recoltarea se face o singură dată.

livadă[1], în care se recoltează întâi struguri, în altă epocă măslinele și încă mai târziu smochinele, aceasta echivalează celor trei ani ceruți ca să fie *hazaka*»[2].

Din punctul de vedere al prescripției, se disting trei teritorii: Iudeea, Transiordania și Galileea. S-au indicat reguli care arătau cum se rezolvă cazurile când proprietarul are reședința într-un teritoriu, iar cel care reclamă *hazaka* în alt teritoriu.

Orice *hazaka* neînsoțită de o revendicare[3] nu poate fi primită. Cum așa? Dacă cineva spune ocupantului: Ce faci pe proprietatea mea? și dacă el răspunde: Nimeni n-a pus niciodată la îndoială dreptul meu de a fi aici — aceasta nu constituie o *hazaka*. Dar dacă el răspunde: Pentru că tu mi l-ai vândut sau: Pentru că tu mi l-ai dăruit sau: Tatăl tău mi l-a vândut sau mi l-a dăruit — atunci este *hazaka*. Pentru o proprietate care a fost luată în posesie prin moștenire, nu este necesară nici o revendicare[4]. Legea de *hazaka* nu se aplică meșteșugarilor, asociațiilor, lucrătorilor cu ziua, paznicilor[5]. Un soț nu are *hazaka* asupra bunurilor soției sale, și viceversa. Același lucru pentru un tată și fiul său. Cui se aplică regula de mai sus? Celui care revendică o *hazaka* (contestată de către proprietar) sau, în cazul unei persoane care face o donație (pe care vrea s-o rezilieze) sau de frați care își împart un domeniu (unul din ei luând posesia asupra lotului său) sau în cazul cuiva care a luat domeniul unui prozelit[6], dacă acest posedant face o

---

[1] În care se găsesc diferite specii de arbori, ale căror fructe se recoltează în diferite sezoane.

[2] Deși aceste trei operații se succed în cursul unui an. Opinia rabinului Akiva și aceea a rabinului Ismael sunt ambele la fel de îndepărtate și legea pretinde o posesiune care a durat 3 ani întregi.

[3] Care declară că interesatul a cumpărat sau a primit în dar domeniul pe care îl ocupă.

[4] Ca să se stabilească că această proprietate aparținea tatălui său care i-a lăsat-o moștenire.

[5] Pentru ei, posesiunea necontestată timp de trei ani nu constituie drept de proprietate.

[6] Care a murit fără a lăsa moștenitori, așa încât proprietatea lui nu mai aparține nimănui; oricine o putea lua în posesie.

poartă (în domeniu) sau o închide sau face o spărtură, cât de mică, în îngrăditură, aceasta (fiind o marcă a proprietății) întemeiază *hazaka*.

Iată la ce se aplică sau nu se aplică *hazaka*: A-și ține vitele într-o curte, a se folosi de un cuptor sau de o moară, a crește (acolo) păsări, a depune (acolo) îngrășăminte nu stabilește o *hazaka*. Ea nu rezultă dintr-unul din faptele următoare: a înălța pentru vite (în curte) un țarc înalt de zece lățimi de mână; același lucru pentru un cuptor sau o moară, a ține păsări în casă sau a stabili un amplasament pentru îngrășăminte fie (săpând) o groapă adâncă de trei lățimi de mână, fie (îngrămădindu-l), până la o înălțime tot de trei lățimi de mână (3, 11–3, 5).

XI. Despre succesiuni

Dispozițiile testamentare, succesiunea imobilelor și gradul de rudenie care abilita la moștenire formează obiectul unor capitole din tratatul *Baba batra*.

Unele rude sunt moștenitori și totodată transmit propriul lor patrimoniu; alții sunt numai moștenitori; alții nu au nici una din cele două calități. Moștenirea se transmite: un tată în ce privește copiii săi[1]; copiii față de tatăl lor; frații tatălui. Moștenesc, dar nu transmit: un bărbat de la mama sa; un soț, de la soția sa; copiii, de la surorile (decedatului). Transmit, dar nu moștenesc: o femeie, către copiii săi; o femeie, către soțul ei; frații mamei[2] către copiii acesteia). Frații mamei nu moștenesc (de la ea) și nu (îi transmit) nimic.

Ordinea de succesiune este următoarea: «Dacă un bărbat moare (zice Biblia) fără a lăsa fii, să treceți moștenirea lui către fiica sa» (*Numeri*, 27, 8). Deci un fiu și toți urmașii lui trec înaintea unei fiice și a urmașilor ei. O fiică vine înaintea fraților (de-

---

[1] Cu alte cuvinte, și un tată moștenește bunurile fiului său dacă acesta moare fără moștenitor, și că un tată transmite fiului său bunurile sale.

[2] Proprietatea unui unchi poate trece legal ca moștenire nepoților săi, dar nu și viceversa.

functului) și toți urmașii ei trec înaintea urmașilor acestora. Frații (defunctului) îi preced pe frații tatălui său. Iată regula: pretutindeni unde este o persoană în rândul întâi, urmașii săi urmează imediat, dar un tată precede tuturor urmașilor săi[1] (8, 1s).

Fiu și fiică au drepturi egale în moștenire, dar un fiu (primul născut, *Deuteronom*, 21, 17) primește o parte dublă din succesiunea tatălui, nu și din cea a mamei, iar fiicele sunt întreținute pe bunurile tatălui, nu ale mamei.

Dacă un bărbat formulează următoarea voință: Cutare este primul meu născut, dar nu va avea o parte dublă sau cutare este fiul meu, dar el nu va moșteni (din orice ar fi din bunurile mele) în acord cu frații săi — această declarație este nulă, deoarece este contrarie percepțiilor *Torei*. Dacă el împarte verbal bunurile sale între copiii săi, dând mai mult unuia și mai puțin altuia, fără a-l privilegia pe cel mai vârstnic, voința sa va fi respectată, cel puțin dacă el n-a folosit cuvântul: moștenire[2]. Dacă a scris: «în dar» fie la începutul, fie la mijlocul, fie la sfârșitul[3] testamentului său, acesta este valabil. Dacă el zice: Cutare (care nu este rudă) va fi moștenitorul meu, deși are o fiică, sau fiica mea va fi moștenitoarea mea, deși el are un fiu, această dispoziție va fi nulă, ea fiind contrară principiilor *Torei*. Rabi Iohanan ben Baroka zicea: dacă el a desemnat o persoană aptă să moștenească[4], clauza este valabilă; dacă nu, ea este nulă. Dacă el întocmește un act prin care lasă moștenire bunurile sale unor străini și își trece copiii sub tăcere, actul este legal, dar rabinii îl dezaprobă. Rabi Simeon ben Gamaliel zice: dacă copiii nu s-au purtat bine, amintirea sa va fi stimată (pentru că a lăsat prin testament în acest fel).

---

[1] Dacă defunctul nu lasă urmași în linie directă, tatăl său sau bunicul său au primul rang.

[2] Întrucât n-a folosit cuvântul «moștenire», dispoziția sa este privită ca o donație, nu ca o dispoziție testamentară; fiecare are dreptul să facă din bunurile sale toate donațiile pe care le dorește, dar puterea de a testa are limitări legale.

[3] Sunt trei formule la care acest testament face aluzie.

[4] Unul dintre copiii săi desemnat pe nume.

Dacă cineva zice: Acesta este fiul meu, se acordă încredere gândurilor sale (în ceea ce privește moștenirea). Dar dacă cineva zice: Acesta este fratele meu, nu i se va da crezare[1], dar el poate avea parte de la moștenire cu fratele care se recunoaște ca atare[2]. Dacă acest individ moare (fără moștenitor), partea pe care a primit-o se întoarce la fratele care împărțise cu el și, dacă el poseda și alte bunuri, frații (care nu-i recunoscuseră rudenia), îl moștenesc la fel cu acela care o admisese[3]. Dacă cineva moare și s-a găsit un testament asupra lui, acest document este fără valoare[4], dar dacă (în acest testament) el transferă bunuri cuiva care face parte sau nu dintre moștenitorii săi, cuvântul său se menține.

«Dacă un om lasă prin testament bunul său copiilor lui[5], el este obligat să scrie aceste cuvinte: «Începând din această zi și după moartea mea»[6]. Aceasta este părerea rabinului Iehuda. Dar rabi Iose declară că aceasta nu este necesar[7]. Dacă un om lasă prin testament bunul său fiului său (începând de la data) morții sale, el nu-l mai poate vinde, căci acest bun revine fiului său, iar fiul nu-l poate vinde (în timpul vieții tatălui său) care păstrează controlul lui. Dacă tatăl l-ar vinde, vânzarea n-ar fi valabilă decât până la moartea sa; dacă fiul l-ar vinde, cumpărătorul n-ar avea nici un drept asupra acestui bun până la moartea tatălui. Tatăl este liber să culeagă roadele acestui bun și să le dea cui vrea, dar ceea ce

---

[1] Este vorba de cazul în care unul din fiii defunctului declară că un anumit individ este fratele său, în timp ce ceilalți fii nu admit această rudenie.

[2] Dacă un om moare lăsând doi fii și dacă unul dintre ei admite că un terț este fratele său, iar celălalt nu admite aceasta, cel care îl admite poate împărți cu el câte jumătate din moștenire.

[3] Această regulă nu se aplică decât dacă frații despre care vorbim n-au repudiat definitiv rudenia, declarând doar că nu-l cunosc pe celălalt ca fiind fratele lor.

[4] Aceasta nu vrea să spună că, pentru că a fost găsit acolo, autenticitatea acestui document este suspectată. Dar legea pretinde eliberarea testamentului.

[5] Este vorba despre cazul în care individul despre care vorbim vrea să se recăsătorească și dorește să asigure bunul său copiilor din prima căsătorie.

[6] Aceste cuvinte fac din copii proprietarii legitimi ai patrimoniului, iar testatorul păstrează uzufructul acestuia cât timp trăiește.

[7] Pentru că data testamentului stabilește intenția; această părere a fost adoptată.

rămâne cules (pentru el, când are loc decesul) aparține moștenitorilor. Dacă un om lasă mai mulți fii[1], unii majori, alții minori, primii sunt autorizați să se îmbrace pe cheltuiala celorlalți, dar minorii nu pot fi hrăniți pe cheltuiala celor majori[2]; ei împart cu toții în aceeași calitate. Dacă cei majori sunt căsătoriți (pe socoteala patrimoniului), minorii pot face același lucru (pe socoteala patrimoniului). Dar dacă minorii spun (după moartea tatălui): Vrem să ne căsătorim (pe socoteala patrimoniului), așa cum ați făcut-o voi (pe când tatăl trăia), aceasta nu se poate, pentru că ceea ce tatăl le dăduse este apreciat ca un dar.

Aceste reguli se aplică și la fiice, dar aici ele au un avantaj asupra fiilor. Fiicele sunt întreținute (în afara patrimoniului) pe cheltuiala fiilor și nu pe cheltuiala lor[3].

Dacă un om moare lăsând fii și fiice și dacă bunul este foarte mare[4], fiii moștenesc și suportă întreținerea fiicelor; dacă este mediocru, fiicele moștenesc, iar fiii se pot duce să cerșească[5]. Admon[6] zicea: «Pentru că sunt de sex masculin, trebuie să sufere financiar?». Rabi Gamaliel declară: «Împărtășesc părerea lui Admon» (8, 4–8, 9, 1).

---

[1] Și n-a făcut testament.

[2] Se admite că îmbrăcarea unui adult costă mai mult decât cea a unui minor, însă că pentru hrană lucrurile stăteau pe dos.

[3] Dacă nu există decât fiice, ele își împart bunurile în părți egale.

[4] Adică suficient pentru întreținerea tuturor copiilor, inclusiv cea a fiicelor, până ce ele ajung la vârsta adultă.

[5] Aceasta înseamnă de fapt că fiii nu vor primi decât ceea ce rămâne după ce fiicele au fost înzestrate.

[6] Era un judecător care-și avea sediul la Ierusalim (*Ket.*, 83, 1). Părerea sa nu a precumpănit.

Capitolul XI

Viața de apoi

I. Mesia

În opoziție cu celelalte popoare antice, care plasau vârsta de aur în noaptea trecutului cel mai îndepărtat, evreii așteaptă această vârstă în viitor. În repetate rânduri, profeții lui Israel fac aluzie la «zilele cele de pe urmă», care vor vedea cum măreția națională ajunge la culme. Această nădejde a prins rădăcini mereu mai viguroase în spiritul poporului; nu numai că ea a devenit mai puternică, dar cu timpul s-au înmulțit și minunile care trebuiau să manifeste înfăptuirea ei pe lume. Viitorul glorios gravita în jurul persoanei unui *mașiah*, „unsul", pe care Dumnezeu îl va trimite să conducă începutul erei noi și minunate.

În Talmud, Mesia și misiunea sa formează obiectul a nenumărate referiri. La un singur doctor al Talmudului răsună nota scepticismului. Este vorba de un rabin din secolul al IV-lea, pe nume Hillel. El spunea: «Israel nu are un Mesia (care urmează să vină), căci Mesia i-a fost dat de-acum în zilele lui Ezechia» (*Sanh.*, 98b). I s-a reproșat cu energie această afirmație. Este însă posibil ca, pe ici-pe colo, să se fi admis printre evrei ideea ca frumoasa domnie a lui Ezechia să fi marcat îndeplinirea profețiilor mesianice. S-ar înțelege atunci de ce Talmudul îndepărtează formal această părere. «De ce (în *Isaia*, 9, 6) cuvântul *lemarbe* poartă în mijlocul său un *m* final?[1]. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) vroia să-l facă Mesia pe Ezechia, iar pe Senaherib să-l facă Gog

---

[1] Literele ebraice *h, m, n, p, s* dur capătă o formă particulară atunci când sunt plasate la sfârșitul unui cuvânt. În textul tradițional din *Isaia* 9, 6, litera *m* din cuvântul *lemarbe*, deși nu este finală, are totuși această formă specială.

și Magog[1]. Dar atributul Său dreptatea i-a supus următoarea observație: „Stăpâne al Universului, David, regele lui Israel, a compus în cinstea Ta multe cântece și rugăciuni; totuși nu l-ai făcut Mesia. Ai vrea să-l alegi pe Ezechia ca Mesia și să-i acorzi multe minuni, dar el nu a compus pentru tine nici măcar un cântec!". Cu toate acestea, atunci când Iohanan b. Zakai și-a luat rămas bun de la discipoli pe patul său de moarte, el le-a adresat aceste cuvinte enigmatice: „Pregătiți un tron pentru Ezechia, rege al lui Iuda; el vine"» (*Ber.*, 28b). De obicei se vede aici o prezicere a ivirii lui Mesia. Dacă această părere este exactă, atunci eminentul rabin din secolul I îl socotea și el pe Ezechia ca Mesia. Mai mult decât atât, așa cum vom constata, această identitate a salvatorului care urmează să vină a prilejuit denumiri foarte variate.

Ceea ce toată lumea credea neîndoielnic era că trimiterea lui Mesia a făcut parte din planul Creatorului chiar la originea universului. «Șapte lucruri au fost create înaintea lumii: *Tora*, pocăința, grădina Edenului (adică Paradisul), ghehena (*gehinom*), tronul de glorie, Templul și numele lui *Mesia*» (*Pes.*, 54a). Într-o lucrare ulterioară citim: «Când a început crearea lumii, Mesia exista (se născuse deja), deoarece Dumnezeu a ținut seamă de el înainte ca lumea să fie creată» (*Pesikta Rab.*, 152b).

Cine va fi Mesia? În mod firesc, speculațiile menite să determine aceasta au fost numeroase și se căutau lămuriri în textele din Biblie. Rabinii erau unanimi în a admite că Mesia va fi o ființă omenească însărcinată să îndeplinească misiunea mântuitoare. Nicăieri Talmudul nu profesează credința într-un Mesia supraomenesc.

Unele autorități rabinice l-au identificat cu David. Iată cum era interpretat acest verset: «După aceasta, copiii lui Israel vor reveni; ei îl vor căuta pe Domnul, Dumnezeul lor, și pe David, regele lor» (*Osea*, 3, 5). «Rabinii declară că el este regele Mesia. Dacă el s-a născut printre cei vii, numele său este David; dacă el

[1] Vom explica mai departe aluzia la Gog și Magog, care urmează să pricinuiască tulburări violente care să preceadă sosirea lui Mesia.

s-a născut printre cei care au murit, David este numele său» (p. *Ber.*, 5a). Era degajată în chip ingenios aceeași concluzie din textul existent în *Ps.*, 18, 50: «El dă mari izbăviri regelui său, îndurări unsului său (*mesia*), lui David și urmașilor săi, pentru totdeauna». «Nu stă scris: „lui David", ci „lui David și urmașilor săi"» (*Plângeri R.*, 1, 52). Părerile care au precumpănit îl socoteau pe Mesia ca un coborâtor din acest rege; în literatura rabinică, el este denumit de obicei «fiul lui David».

Textele biblice interpretate ca fiind mesianice prezentau un șir întreg de diferite nume pe care le-ar avea Mesia. Rabinii se străduiau chiar să descopere pentru Mesia un nume analog celui al dascălului lor. «Care este numele lui Mesia? Școala rabinului Șeila spunea: este Silo, căci stă scris: „Până ce va veni Silo" (*Facerea*, 49, 10). Școala rabinului Ianai zicea: Yinon, căci stă scris: „Numele său se va menține (*yinon*) totdeauna, tot atâta vreme cât și soarele" (*Ps.*, 72, 17). Școala rabinului Hanina zicea: Hanina, căci s-a spus: „Nu vă voi arăta îndurare *(hanina)*" (*Ierem.*, 16, 13). Alții susțineau că numele lui este Menahem, fiul lui Ezechia, căci s-a spus: „S-a îndepărtat de la mine cel care trebuia să mă mângâie (*menahem*), cel care trebuia să-mi învioreze viața" (*Plângeri*, 1, 16). Rabinii afirmă că el se numește „membrul lepros al școlii rabinului Iehuda prințul", căci s-a spus: „Cu siguranță, el a purtat suferințele noastre, a luat asupra lui durerile noastre și noi am socotit că este pedepsit, lovit de Dumnezeu și umilit"[1] (*Isaia*, 53, 4). Rab declara că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va trezi pentru Israel un alt David, căci stă scris: „Ei vor sluji Domnului, Dumnezeul lor și lui David, regele lor, pe care li-l voi reda" (*Ierem.*, 30, 9). Nu s-a spus: „pe care l-am sculat", ci „pe care îl voi scula"» (*Sanh.*, 98b).

---

[1] Rabinii interpretau cuvântul «lovit» ca însemnând: «lepros». Prin urmare, acest verset profetiza venirea unui Mesia care ar fi atins de lepră. Or, s-a povestit despre rabi Iehuda Prințul că, deși grav afectat de o boală de la vârsta de 13 ani, obișnuia să spună: «Iubiți sunt cei care suferă, acesta este un semn al îndurării lui Dumnezeu» (*B.m.*, 86a). De aici provenea părerea după care Mesia prezis de către Isaia ar reproduce tipul al cărui exemplu a fost dat de acest rabin.

Iată și alte nume care au fost sugerate: «Rabi Iosua ben Levi zicea: El se numește *Țemah* (ramura, cf. *Zahar*, 6, 12). Rabi Iudan zice: numele său este Menahem. După r. Aibu, aceste două nume sunt identice, deoarece literele lor dau aceeași valoare numerică» (p. *Ber.*, 50a). «Rabi Nahman îl întrebă pe rabi Isaac: Ai învățat când va veni *Bar Nafle* (fiul celui care a căzut)? — Dar cine este *Bar Nafle*? — Este Mesia. — Îl numești pe Mesia *Bar Nafle*? — Da, pentru că stă scris: „În zilele acelea voi ridica din căderea lui cortul lui David" (*Amos*, 9, 11)» (*Sanh.*, 96b).

O singură dată se întâlnește menționarea unei figuri mai degrabă misterioasă, numită: Mesia, fiul lui Iosif. Iată acest text: «Mesia, fiul lui Iosif, a fost omorât, așa cum stă scris: „Ei îl vor privi pe acela pe care l-au străpuns, vor plânge asupra lui așa cum este plâns singurul fiu" (*Zaharia*, 12, 10)» (*Suk.*, 52a). La fel ca și «fiul lui David», expresia «fiul lui Iosif» desemnează un urmaș al strămoșului care purta acest nume; originea expresiei pare a fi indicată în *B.b.*, 123b: «Părintele nostru Iacob a prevăzut că urmașii lui Esau vor fi dați pe mâna urmașilor lui Iosif, după cum s-a spus: „Casa lui Iacob va fi un foc și casa lui Iosif o flacără, dar casa lui Esau va fi o miriște pe care o vor aprinde și o vor mistui"[1] (*Obadia*, 18)».

Firește, speranța venirii lui Mesia a devenit mai intensă atunci când viața națională a fost în chip groaznic afectată. Cu cât oprimarea din partea cuceritorilor a devenit mai greu de suportat, cu atât mai mult evreii și-au îndreptat privirile spre prezicerile mesianice existente în cărțile lor sfinte. Josephus povestește cum, în anii care au precedat distrugerea templului, au apărut mai mulți indivizi, fiecare prezentându-se ca fiind mântuitorul anunțat de către profeți[2]. În secolul următor, unul dintre ei, devenit celebru,

---

[1] Teoria despre «Mesia fiu al lui Iosif» a apărut abia după eșecul răscoalei lui Bar Kohba din anul 136 (a se vedea Klausner, *Jesus of Nazareth*, p. 201). Ea se întâlnește îndeosebi în legendele evreiești târzii. Una dintre aceste legende îl identifică pe acest fiu al lui Iosif cu copilul înviat din morți de către Eliahu (*Seder Eliahu Rabba*, 48, ediția Friedmann, p. 97s).

[2] Vezi paragr. despre profeți în cap. IV.

a fost Bar Kohba (sau, după unii, Bar Koziba), care a condus o revoltă contra Romei și pe care rabi Akiva l-a recunoscut drept Mesia. Rabi Akiva explica versetul din *Numeri*, 24, 17: «un astru (*Kohab*) va ieși din Iacob», spunând: «Koziba va ieși din Iacob». Când l-a văzut pe Bar Koziba, a exclamat: «Iată-l pe regele Mesia!». Dar rabi Iohanan b. Torta n-a fost de acord, declarând: «Akiva, iarba va crește pe mormântul tău înainte ca fiul lui David să apară» (p. *Taan.*, 68d)[1].

Pentru a îmbărbăta poporul în disperarea sa și a-l încuraja la perseverență în fața încercărilor cele mai grele, rabinii afirmau că este vorba de «durerile facerii» lui Mesia, cu alte cuvinte că venirea lui va fi obținută cu prețul unor suferințe la fel de mari ca ale unei mame când aduce un copil pe lume. Așa cum întunericul nopții atinge maximul înaintea zorilor, ei socoteau că semnele unei demoralizări extreme a lumii vor precede venirii lui Mesia și că, practic, viața va fi atunci cu totul de nesuportat.

Iată afirmații inspirate de aceste păreri: „În generația care va vedea venirea fiului lui David, tineretul îi va insulta pe cei maturi, bătrânii vor fi siliți să se ridice în fața nevârstnicilor, fiica se va răscula împotriva mamei sale, nora contra soacrei ei, fața acestei generații va fi ca aceea a unui câine (nerușinată), fiul nu va simți nici o rușine față de tatăl său» (*Sanh.*, 97a). «Locurile unde lumea se adună pentru a studia vor deveni case de prostituție; știința scribilor va decădea, oamenii cu frica de Dumnezeu vor fi disprețuiți» (*Ibidem*). «Fiul lui David nu va apărea decât în sânul unei generații cu desăvârșire morală sau în întregime ticăloasă; perfect morală, căci s-a spus: „Întreg poporul tău va fi format din oameni

---

[1] Se cuvine amintită aici remarcabila lucrare a vestitului savant Gershom Scholem, intitulată *Pentru a înțelege mesianismul evreiesc;* versiunea franceză a apărut în volumul: G. Scholem, *Le messianisme juif* (Edit. Calmann-Lévi, 1992, p. 23–66). Din imensa bogăție de idei cuprinsă în această lucrare subliniem doar câteva: principala trăsătură distinctivă a mesianismului evreiesc care vede în mântuire un eveniment public, vizibil pe scena istoriei; tensiunile care s-au manifestat în cursul istoriei mesianismului evreiesc; curentele mesianice din iudaismul rabinic; strânsa legătură cu curentele apocaliptice. (Nota trad.)

drepți și vor locui țara pentru totdeauna" (*Isaia*, 60, 21). În întregime ticăloasă, așa cum s-a spus: „a văzut că nu era nimeni; s-a mirat că nu găsește acolo pe nimeni care să mijlocească; atunci i-a venit în ajutor brațul său" (*Isaia*, 19, 16) și încă: „din cauza mea, din pricina mea[1] vreau să lucrez" (*Isaia*, 48, 11)» (*Sanh.*, 98a).

Potrivit unei tradiții, «în cursul perioadei de șapte ani care va marca sosirea fiului lui David, în primul an se va împlini textul acesta: «Voi trimite ploaie asupra unui oraș și nu voi trimite asupra altuia» (*Amos*, 4, 7). În al doilea an vor fi zvârlite săgețile foametei. În al treilea an, foametea va fi severă, vor muri bărbați, femei, copii, oameni cucernici și credincioși, cei care studiază *Tora* vor uita ce au studiat. În al patrulea an va fi belșug, dar nu va fi[2]. În al cincilea, belșugul va fi mare, lumea va mânca, va bea, se va bucura, *Tora* va reveni (în memoria) celor care o studiază. În al șaselea an se vor auzi voci (venind din cer). În al șaptelea an vor izbucni războaie, iar la sfârșitul acestei perioade de șapte ani va sosi fiul lui David» (*Sanh.*, 97a).

Epoca acestei veniri va fi caracterizată îndeosebi prin frământări politice care vor culmina într-o cruntă stare de război. «Dacă vedeți regatele luptându-se între ele, cercetați unde se află pașii lui Mesia. Să știți că așa va fi, deoarece așa s-a întâmplat în zilele lui Abraham» (*Geneza R.*, 42, 4).

Aceste războaie sunt considerate ca fiind «cele ale lui Gog și Magog» (*Ezech.*, 38)[3]: «Ridică-te, Doamne, mergi înaintea lui, răsturnându-l!» (*Ps.*, 17, 3). David îl invocă de cinci ori pe Domnul în cartea Psalmilor să se scoale[4]. De patru ori este vorba de patru regate despre care David, prin Spiritul Sfânt, prezice că-l vor subjuga pe Israel; astfel încât el Îl roagă pe Dumnezeu să se ridice împotriva fiecăruia dintre ele. Al cincilea este regatul lui Gog și Magog, despre care David profetizează că va însemna o izbucnire puternică împotriva lui Israel; el spune deci Sfântului

---

[1] Nu din cauza celor drepți, căci ei nu există.

[2] Adică: țara va avea belșug, dar poporul nu va fi mulțumit.

[3] Vezi și *Ezech.*, 39, 11.

[4] Vezi și *Ps.*, 3, 7; 7, 6; 9, 19; 10, 12.

Unic (binecuvântat fie El!): «Ridică-te, Doamne, Dumnezeule, întinde mâna ta» (*Ps.*, 10, 12), căci nu avem alt conducător decât pe tine pentru a lupta cu ei» (*Midraș ad loc.*, 66b). Cele patru regate vizate în textul de mai sus sunt specificate în altă parte: «Când vor fi în țara dușmanilor lor, nu-i voi lepăda de tot și nu-i voi urî până într-atât încât să-i nimicesc și să rup legământul meu cu ei; căci Eu sunt Domnul, Dumnezeul lor» (*Levit.*, 26, 44). «Nu-i voi lepăda, în timpul grecilor; nu-i voi urî, în vremea lui Nabucadnețar; nu-i voi nimici, în zilele lui Haman (din Persia); nu voi rupe legământul meu cu ei, în vremea romanilor[1]; căci eu sunt Domnul, Dumnezeul lor, în zilele lui Gog și Magog» (*Meg.*, 11a).

O aluzie interesantă la același subiect se află în istorioara următoare: «Rabinul Hanan b. Tahlifa a trimis rabinului Iosif un mesaj cu acest cuprins: Am întâlnit un om care ținea în mâini un sul scris cu caractere ebraice pătrate, redactat în limba sfântă. L-am întrebat: Unde l-ai găsit? El îmi răspunse: Am fost mercenar în armata romană și am descoperit acest sul în arhivele din Roma». Iată ce era scris pe el: «După 4 291 de ani de la crearea lumii (deci în anul 531 al erei actuale), lumea va fi distrusă în parte prin războaiele monștrilor marini, în parte prin acelea ale lui Gog și Magog; atunci vor veni zilele lui Mesia. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu va reînnoi lumea decât la capătul a 7000 de ani» (*Sanh.*, 97b).

În Talmud se întâlnesc diferite calcule pentru a determina epoca venirii lui Mesia. Majoritatea dau o dată cam pe la sfârșitul secolului al V-lea. De exemplu, Eliahu i-ar fi spus unui rabin: «Lumea va dura cel puțin 85 de jubilee (adică 4 250 de ani); la ultimul jubileu va veni fiul lui David». Rabinii îl întrebară: «El va veni la începutul sau la sfârșitul jubileului? — Nu știu, a răspuns el» (*Ibidem*). Din această discuție rezultă că data venirii lui Mesia trebuia să fie între anii 440 și 490. «Dacă, la 400 de ani de la distrugerea Templului (care a avut loc în anul 70), cineva

---

[1] În text se găsește, de fapt, «în zilele perșilor», dar aceasta a fost o corectură cerută de către cenzori în evul mediu, deoarece, când era menționată Roma, ei vedeau în aceasta o aluzie la Biserică.

vă propune să cumpărați cu un *dinar* un teren care valorează 1 000 de *dinari*, să nu-l cumpărați. Iată o învățătură rabinică: La 4 231 de ani de la crearea lumii (deci în anul 471), nu cumpărați un câmp care prețuiește o mie de dinari, și care vi se oferă pentru un dinarius» *(A.Z.*, 9b). Aceasta este epoca lui Mesia; deci pământul își va fi pierdut orice valoare.

Cei mai mulți rabini evitau calculele care încercau să stabilească data «sfârșitului», adică data venirii lui Mesia, pentru că aceasta trezea speranțe care se dovedeau deșarte, după aceea producând dezamăgire. Iată un avertisment solemn: «Blestemați fie cei care calculează „sfârșitul", căci ei afirmă că, întrucât data „sfârșitului" a venit și Mesia n-a apărut, el nu va veni niciodată. Dimpotrivă, să-l așteptați, căci s-a spus: „Deși el (timpul fixat) întârzie, așteptați-l" (*Habac.*, 2, 3)» (*Sanh.*, 7 b). Potrivit unei anume opinii, «Israel va fi mântuit în luna *tișri*[1]; potrivit alteia, el a fost eliberat din Egipt în luna *nisan* și tot în *nisan* va fi mântuit» (*R.H.*, 11a).

Ca pentru a se opune credinței după care Dumnezeu ar fi fixat o dată precisă pentru apariția erei mesianice, s-a dezvoltat o altă credință, care nu admitea această determinare, ci făcea ca ivirea evenimentului așteptat să depindă de felul în care va fi comportarea poporului. Această idee era dedusă din *Isaia,* 60, 22: «Eu, Domnul, voi grăbi aceste lucruri la vremea lor», text care era explicat astfel: «Dacă meritați, le voi grăbi; de nu, ele vor veni la vremea lor» (*Sanh.*, 98a).

De asemenea, câteva declarații precum: „Mare este pocăința, deoarece ea apropie mântuirea» (*Ioma*, 86b). «Toate „sfârșiturile" au trecut (și Mesia n-a venit); sosirea lui depinde numai de pocăință și de faptele bune» (*Sanh.*, 97b). „Dacă Israel s-ar pocăi o singură zi, fiul lui David ar veni de îndată. Dacă Israel ar respecta cum trebuie un singur Șabat, fiul lui David ar veni de îndată»

---

[1] Este a șaptea lună a calendarului evreiesc, luna care marchează începutul anului. *Nisan* este prima lună, în cursul căreia este celebrat Pesahul (Paștele).

(p. *Taan.*, 69a). «Dacă Israel ar practica două Șabaturi conform legii, el ar fi mântuit pe dată» (*Șab.*, 118b).

Imaginația n-a cunoscut limite când a încercat să contemple lumea așa cum va apărea după venirea lui Mesia. Fertilitatea naturii va lua proporții nemaiauzite. „Lumea care va să vină nu va fi la fel ca lumea actuală»[1]. În lumea actuală, trebuie să depui efort pentru a culege strugurii și a-i presa. În lumea care va să vină, fiecare va aduce un singur ciorchine într-o căruță sau o luntre, îl va presa într-un colț al casei sale și va scoate din el destul vin pentru a umple un vas mare; cât despre codițe, ele vor sluji drept combustibil pentru bucătărie. Nu va exista nici un ciorchine care să nu dea 30 de măsuri de vin» (*Ket.*, 111b). «În lumea aceasta este nevoie de șase luni pentru ca grânele să se coacă, 12 luni pentru ca arborii să dea rod; în lumea cealaltă se va recolta după o lună, iar arborii vor da rod după două luni». Rabi Iose zicea: În lumea cealaltă ciorchinele va fi produs în 15 zile, iar fructele arborilor într-o lună» (p. *Taan.*, 64a). Mai mult decât atât: «În lumea cealaltă, țara lui Israel va produce pâine din făina cea mai fină, veșminte din lâna cea mai curată, din pământ vor crește spice de grâu atingând dimensiunile rinichilor unui bou voinic» (*Ket.*, 111b). «În lumea cealaltă femeile vor naște zilnic; arborii vor da fructe zi după zi» (*Șab.*, 30b).

Iată descrierea amănunțită a efectelor pe care le va exercita era mesianică asupra constituirii lumii: «În lumea cealaltă, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va reînnoi zece lucruri: 1. Va lumina lumea, precum s-a spus: „Lumina ta, în cursul zilei nu va mai fi soarele, iar luna nu te va mai lumina cu claritatea ei; Domnul va fi lumina ta veșnică" (*Isaia*, 60, 19). Oamenii vor fi deci în stare să-l privească pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!). Dar ce va face el cu soarele? El îl va ilumina cu 49 părți de lumină[2], precum s-a spus: „Lumina lunii va fi ca lumina soarelui, iar lumina soarelui va fi de șapte ori mai mare, ca lumina din șapte zile" (*Isaia*,

---

[1] Aici, precum și în altă parte, cuvântul: «lumea care va să vină» desemnează era mesianică.

[2] Adică va face lumina de 49 de ori mai strălucitoare.

30, 21). Chiar dacă cineva se va îmbolnăvi, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va porunci soarelui să-l vindece, căci s-a spus: „Asupra voastră care aveți teamă de numele meu se va ridica soarele de dreptate, care poartă vindecarea în razele sale" (*Kala*, 4, 2). 2). Va face să țâșnească din Ierusalim apă curgătoare și oricine va fi bolnav va găsi acolo vindecarea, precum s-a spus: „Totul va trăi pretutindeni unde va ajunge torentul" (*Ezech.*, 47, 9). 3) Va face să se coacă în fiecare lună fructele arborilor și cel care va mânca din ele va fi vindecat, așa cum s-a spus: „Ei se vor coace în toate lunile; fructele vor servi drept hrană, iar frunzele drept leac" (*Ibidem*, 12). 4) Toate orașele ruinate vor fi reclădite; nu va rămâne nici un spațiu gol pe lume. Chiar și Sodoma și Gomora vor fi reclădite în lumea cealaltă, așa cum s-a spus: „Surorile tale, Sodoma și fiicele ei, vor reveni la starea lor de la început" (*Ezech.*, 16, 55). 5) El va reclădi Ierusalimul cu safire, precum s-a spus: „Îți voi da temelii din safir" (*Isaia*, 54, 11) „și voi face crenelurile tale din rubine" (*Ibidem*, 12). Aceste pietre vor străluci ca soarele și idolatrii vor veni să contemple gloria lui Israel, așa cum s-a spus: „Popoare sunt în mers spre lumina ta" (*Isaia*, 60, 3). 6) (Pacea va domni în natură), așa cum s-a spus: „Vaca și ursul vor paște împreună" (*Isaia*, 11, 7). 7) El va aduna toate animalele, păsările și târâtoarele și va stabili un legământ între ele și întregul Israel, așa cum s-a spus: „În acea zi voi face pentru voi legământ cu fiarele câmpului etc." (*Osea*, 2, 18). 8) Plânsete și gemete vor dispărea de pe lume, cum s-a spus: „Nu se vor mai auzi nici plânsete, nici strigăte" (*Isaia*, 15, 19). 9) Moartea nu va mai exista, căci s-a spus: „El a nimicit moartea pentru totdeauna" (*Isaia*, 25, 8). 10) Nu vor mai exista plângeri, murmure, neliniște, ci toți vor fi fericiți, așa cum s-a spus: „Cei răscumpărați de Domnul se vor întoarce și ei vor merge spre Sion cântând" (*Isaia*, 35, 10)» (*Exod. R.*, 15, 21).

Firește, este subliniată pacea deplină, bucuria și fericirea pe care le va inaugura Mesia. «Lumea care va să vină nu este la fel cu lumea aceasta. În lumea aceasta, la auzul unor vești bune, se rostește binecuvântarea următoare: „Fie binecuvântat Cel care este bun și care face binele", iar la auzul unor știri proaste se spune:

„Fie binecuvântat judecătorul credincios". Dar în lumea care va să vină va exista numai prilejul să se spună: „Binecuvântat fie Cel care este bun și care face binele"» (*Pes.*, 50a). În timp ce, în lumea aceasta, unul clădește și altul are bucurie de pe urma folosirii casei, unul sădește plante și altul se bucură de roade, ce stă scris referitor la lumea cealaltă? „Ei nu vor clădi pentru ca altul să locuiască, nu vor planta pentru ca altul să consume; ei nu se vor strădui chinuindu-se; ei nu vor avea copiii expuși nenorocirii" (*Isaia*, 65, 22s)» (*Levit. R.*, 25, 8). «Vedeți: toți aceia pe care Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a lovit pe lumea aceasta vor fi vindecați în lumea cealaltă. Orbul va fi vindecat, așa cum stă scris: „Atunci se vor deschide ochii celui orb" (*Isaia*, 3, 5, 5). Șchiopul va fi vindecat, precum s-a scris: „Atunci șchiopul va sări ca un cerb" (*Ibidem*, 6)» (*Geneza R.*, 35, 1). «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a spus: În această lume, mânat de impulsul rău, creaturile mele s-au îndepărtat între ele, s-au împărțit în 70 de limbi. Dar în lumea care va să vină, ele se vor uni din nou pentru a invoca numele meu și a mă sluji, așa cum s-a spus: „Atunci voi da popoarelor buze curate pentru ca ele să invoce numele Domnului și să-L slujească prin bună înțelegere" (*Sofon*, 3, 9)» (*Tanhuma Noah*, paragr. 18).

În mod deosebit, Israel va fi binecuvântat prin sosirea lui Mesia. Va lua sfârșit oprimarea din partea unei lumi dușmănoase; el va fi restaurat în poziția eminentă pe care Dumnezeu i-a destinat-o. „Tu ai adus cu tine din Egipt o viță» (*Ps.*, 80, 1). La fel după cum vița este arborele care se înalță cel mai puțin și totuși predomină asupra tuturor celorlalți, tot astfel Israel a fost făcut pentru a apărea umil și slab pe lumea aceasta, dar în viața cealaltă va moșteni întreg universul. La fel după cum fructul viței este întâi călcat cu picioarele, dar după aceea figurează pe masa regilor, tot astfel Israel a fost făcut să apară demn de dispreț pe lumea asta, precum stă scris: „am devenit bătaia de joc a întregului popor" (*Plângeri*, 3, 4), dar în viața cealaltă, Domnul îl va așeza în frunte, precum s-a spus: „Regii vor fi biruitorii tăi" (*Isaia*, 49, 23)» (*Levit. R.*, 36, 2). «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a zis lui Israel: În lumea aceasta am pus în fața ta binecuvântări și blesteme, noroc

și nenorociri, dar în lumea care va să vină voi înlătura de la tine blesteme și nenorociri și te voi binecuvânta, în așa fel încât oricine te va vedea va declara că ești un popor de binecuvântați» (*Tanhuma Reeh.*, paragr. 4)

Schimbarea soartei lui Israel va fi atât de mare, încât mulți străini se vor strădui să se alăture comunității, dar vor trebui respinși, deoarece demersul lor nu este dezinteresat. «În viața cealaltă, popoarele păgâne vor veni ca să fie admise ca prozeliți, dar el nu va accepta pe nici unul, căci există un dicton rabinic care declară: Nici un prozelit nu poate fi admis în zilele lui Mesia» (*A.Z.*, 3b).

În afară de aceasta, se credea ferm că Mesia va înfăptui reunirea triburilor lui Israel. Dacă se întâlnește undeva afirmația: «cele zece triburi nu vor avea parte din lumea care va să vină» (*Tosifta Sanh.*, 13, 12), de obicei Talmudul se pronunță în sens contrar; referindu-se la texte ca *Isaia*, 27, 3 și *Ieremia* 3, 12, rabinii enunțau doctrina întoarcerii celor zece triburi pierdute (*Sanh.*, 110 b). «Ziua în care exilații lui Israel se vor fi reîntors și vor fi reuniți va fi la fel de splendidă ca aceea în care au fost create cerurile și pământul» (*Pes.*, 88a). Pentru a ajuta la această importantă reuniune, va fi suspendată în chip miraculos o lege a naturii. «În lumea actuală, când suflă vântul la nord, el nu suflă la sud și viceversa. Dar în lumea care va să vină, în vederea adunării exilaților lui Israel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) declară: Voi face să apară pe lume un vânt din nord-vest care va lua două direcții, precum stă scris: „Voi spune nordului: Da! iar sudului: nu reține! Faceți să vină fiii mei din țări îndepărtate și fiicele mele de la capătul pământului" (*Isaia*, 43, 6)» (*Midraș as. Ester*, 1, 8).

Reuniunea triburilor va fi precedată de alt eveniment miraculos: restaurarea cetății sfinte. «Dacă vi se spune că împrăștiații din Israel au fost reuniți fără ca Ierusalimul să fi fost reclădit, să nu credeți, căci stă scris: „Domnul reclădește Ierusalimul" (*Ps.*, 147, 2) și după aceea: „el adună pe cei exilați din Israel" (*Ibidem*). Israeliții spuneau în fața Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): „Stăpâne al universului, Ierusalimul n-a fost întâi construit, apoi distrus?". El le-a răspuns: „Din cauza nedreptăților voastre, orașul

a fost pustiit și ați fost exilați, dar în viața cealaltă îl voi reclădi și nu-l voi mai distruge niciodată"» (*Tanhuma Noah*, paragr. 11).

Înălțarea din nou a templului face parte din reconstruirea Ierusalimului. Această credință se întemeia pe mai multe texte: «„Mult iubitul Domnului va locui în siguranță pe lângă el" (*Deuteronom*, 33, 12); aceasta desemnează reconstruirea primului templu. „Domnul îl va acoperi totdeauna", aceasta este construirea celui de-al doilea templu. „Și el va locui între pereții săi; acesta este templul reclădit și terminat în lumea cealaltă" (*Facerea*, 49, 1). Iacob arată (în acest fel) fiilor săi reconstruirea templului...» (*Geneza R.*, 98, 2). Mai găsim și această observație: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice: „Eu sunt Cel care a făcut din templu o grămadă de ruine în această lume și Eu sunt Cel care va face din el ceva minunat în lumea care va să vină... El va reclădi templul și va face aici sălaș pentru *șehina* sa"» (*Midraș as. Cant.*, 4, 4).

În viața poporului, noul templu nu va juca același rol ca vechiul templu, pentru că, păcatul fiind abolit, nu va mai fi cazul să se ofere jertfe expiatorii. Sentimentul de recunoștință care va umple toate inimile va face cel puțin unele sacrificii necesare încă. «În lumea cealaltă toate jertfele vor înceta, cu excepția ofrandei de mulțumiri, care nu va lua sfârșit niciodată» (*Pesikta*, 79a).

Întrucât era mesianică trebuie să inaugureze o fericire desăvârșită, se cuvine ca să ia parte la ea cei drepți care au dispărut, iar cei răi să fie excluși. Așa încât este afirmată credința în învierea morților care sunt demni de aceasta; se considera că ea va fi unul dintre elementele caracteristice ale venirii lui Mesia. Vom trata acest subiect într-un paragraf special. În ce-i privește pe aceia a căror existență a fost nedemnă, «în preajma sosirii lui Mesia se va răspândi în lume o ciumă puternică, ea va face să piară cei răi» (*Cant. R.*, as. 2, 13).

Se pare totuși că s-a produs o reacție contra tuturor acestor visuri de viitor; uneori ni se declară că Mesia se va mărgini să-l elibereze pe Israel de cei care îl oprimă. În ce privește abolirea diferitelor suferințe de care are parte omul, acesta trebuie să se preocupe de ele până la moarte. «Nu există o deosebire între lumea aceasta și zilele lui Mesia, în afară de servitutea la care

regatele păgâne îl supun pe Israel, precum s-a spus: „Întotdeauna vor exista nevoiași în țară" (*Deuteronom*, 15, 11)» (*Ber.*, 34b). Totdeauna, deci chiar și în era mesianică. Mulți rabini credeau că această perioadă nu va fi decât o etapă intermediară între lumea aceasta și lumea care va să vină. Nu-i atribuiau cu toții aceeași durată. «Cât timp vor dura zilele lui Mesia? Rabi Akiva zicea: 40 de ani, la fel ca și șederea israeliților în pustiu. Rabi Eliezer (b. Iose) zicea: 100 de ani. Rabi Berehia zicea, în numele lui rabi Dosa: 600 de ani. R. Iehuda prințul zicea: 400 de ani, la fel ca șederea israeliților în Egipt. Rabi Eliezer (b. Hyrcanos) zicea: o mie de ani. Rabi Abahu zicea: 7 000 de ani, iar rabinii în general: 2 000 de ani» (*Tanhuma Eker*, paragr. 7). Potrivit altor versiuni, «Rabi Eliezer zicea: zilele lui Mesia vor dura 40 de ani. Rabi Eliezer ben Azara zicea: 70 de ani. Rabi Iehuda prințul zicea: trei generații» (Ianh., 99c). «Rabi Eliezer zicea: zilele lui Mesia vor dura 40 de ani. Rabi Dosa zicea: 400 de ani. Rabi Iehuda prințul zicea: 365 de ani. Rabi Abimi b. Abahu zicea: 700 de ani. Rabi Iehuda zicea în numele lui Rab: Atâta cât a durat și înainte lumea. Rabi Nahman b. Isaac zicea: Atâta timp cât a trecut de la zilele lui Noe până acum» (*Ibidem*). «În școala lui Eliahu se zicea: Lumea va dura 6 000 de ani, dintre care 2 000 în haos[1], 2 000 cu *Tora* sa și 2 000 care vor fi zilele lui Mesia» (*Ibidem*, 97c).

II. Învierea morților

În învățământul religios al rabinilor privitor la lumea cealaltă, doctrina învierii ocupă locul cel mai important. Ei au făcut dintr-însa un articol de credință care nu poate fi contestat fără a păcătui. După ei, «dacă cineva respinge credința în învierea morților, el nu va avea parte la înviere» (*Sanh.*, 90a).

Aceasta se explică istoricește prin urmările controverselor religioase. Învierea a fost unul dintre subiectele care au marcat

---

[1]Aceasta desemnează perioada care s-a scurs de la creație până la revelația de pe muntele Sinai.

opoziția dintre farisei și saducei. Aceștia din urmă — o știm din alte documente[1] — socoteau că sufletul se stinge atunci când are loc moartea fizică: pentru ei, aceasta marchează sfârșitul ființei omenești. Negând lumea cealaltă, este respinsă și doctrina sancțiunilor, răsplată și pedeapsă, căreia fariseii îi acordau mare importanță și pentru care ei au luptat cu ardoare. Ei au făcut dintr-însa tema uneia dintre cele 18 binecuvântări recitate în fiecare zi: «Tu susții cu dragoste pe cei vii, Tu învii morții cu mare îndurare, Tu sprijini pe cei care cad, vindeci bolnavii, păstrezi credința celor care dorm în pulbere. Cine se poate asemăna cu Tine, Stăpâne, cu acțiuni puternice, cine Îți seamănă, Rege, care faci să moară și faci să trăiască din nou, care faci să se nască mântuirea? Da, Tu ești credincios pentru a învia morții. Binecuvântat să fii Tu, Doamne, care învie morții»[2].

Ni se relatează că disputele în această privință au dus la modificarea liturghiei care era folosită la templu. «La sfârșitul fiecărei binecuvântări din sanctuar, se spunea: „Pentru totdeauna"[3], dar când saducerii au pervertit adevărul și au declarat că nu există decât o singură lume, s-a dat poruncă să se spună de aici înainte: „Din veșnicie în veșnicie" (*Ber.*, 9, 5).

Se pare că un motiv pentru care saduceii respingeau această doctrină provenea din faptul că, după ei, aceasta nu era menționată în Pentateuh; deci ea făcea parte din *Tora* orală, a cărei autoritate ei n-o admiteau. Această opinie a întâlnit opoziția energică a rabinilor. Potrivit Talmudului, nu există vreo secțiune a *Torei* (scrise) care să nu implice doctrina învierii morților, dar noi n-avem capacitatea s-o expunem în acest sens» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 306; 132a). De atunci ei cheltuiau o mare ingeniozitate pentru a

---

[1] A se vedea Josephus, *Antich.*, 18, 1, 4; *Războ. evr.*, 2, 8, 14.

[2] *Authorised Daily Prayer Book*, Ed. Singer, p. 45. În *Ber.*, 5, 2, se face aluzie la această rugăciune. A se vedea mai sus rugăciunea destinată să fie recitată la sculare.

[3] Literal: pentru *o* lume: Formula modificată semnifică: «de la o lume până la o lume», adică de la lumea aceasta la lumea care va veni.

demonstra că *Tora* scrisă conține această învățătură. Vom da câteva exemple în această privință:

Cum derivă din *Tora* doctrina învierii morților? «Stă scris: „Veți da preotului Aaron ofranda pe care o veți fi prelevat pentru Domnul" (*Numeri*, 18, 28). Dar Aaron va trăi veșnic pentru a o primi? Nu este oare adevărat că el nu a intrat în țara lui Israel? Prn urmare, textul ne învață că el va reveni la viață (în lumea de apoi) și va primi această ofrandă. Iată cum se poate deduce din *Tora* scrisă învierea din morți» (*Sanh.*, 90b).

«Saduceii îl întrebau pe rabi Gamaliel: „De unde știm că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) învie morții? — Se știe, răspunse el, prin Pentateuh, prin profeți și prin hagiografi", dar ei n-au acceptat dovezile sale. „Prin Pentateuh, căci stă scris: «Iată, vei fi culcat împreună cu părinții tăi și te vei ridica» (*Deuteronom*, 31, 18)". Saduceii îi răspunseră: „Sensul este mai degrabă acesta: «Acest popor se va ridica și se va prostitua pe lângă dumnezei străini»". „Prin profeți, căci stă scris: «Să învie morții! Să se scoale trupurile moarte! Treziți-vă și cântați, locuitori ai țărânii! Căci roua este o rouă dătătoare de viață și pământul va scoate iar la lumină pe cei morți» (*Isaia*, 26, 19)". Ei replicară: „Poate că acest pasaj se referă la întoarcerea morților la viață, pe care o găsim descrisă în *Ezech.*, 37"[1]. „Prin hagiografi, căci stă scris: «gura ta este ca vinul cel mai bun, care curge lin pentru prea-iubitul meu și alunecă pe buzele celor care adorm»[2] (*Cant.*, 7, 9)". Ei obiectară: „Poate că este vorba aici pur și simplu de mișcarea obișnuită a buzelor, de acord cu opinia lui rabi Iohanan, care zicea, în numele lui rabi Simeon ben Iehoțedek: Când decizia legală datorată unei autorități rabinice defuncte este citată pe lumea aceasta, buzele defunctului se mișcă în mormânt, căci s-a spus: «alunecând pe buzele celor ce adorm»". În cele din urmă el le-a citat următorul text: „Țara pe care Domnul a jurat părinților lor să le-o dea" (*Deuteronom* 11, 9). Nu s-a spus «vouă», ci «lor»,

---

[1] Și, prin urmare, el nu s-ar referi la chestiunea învierii morților în lumea cealaltă.

[2] El interpretează somnul ca desemnând moartea.

deci doctrina învierii reiese acolo din *Tora*"[1]. Alții afirmă că ea poate fi dedusă din acest text: „Iar voi, care v-ați alipit de Domnul, Dumnezeul vostru, sunteți toți vii astăzi" (*Deuteronom*, 4, 4), cu alte cuvinte, în chip evident: Sunteți toți vii în această zi, deci chiar în ziua în care popoarele în general vor fi moarte, voi trăiți și cum voi sunteți cu toți în viață în acea zi, veți trăi în lumea care va să vină» (*Sanh.*, 90b).

«Stă scris: „Eu fac să moară și fac să trăiască (*Deuteronom*, 32, 99)". S-ar putea crede că moartea este cauzată de o putere, iar viața de alta, așa cum se întâmplă în mod obișnuit pe lumea asta. De aceea textul continuă astfel: „eu rănesc și eu vindec". De vreme ce aceeași putere este cea care rănește și care vindecă, la fel ea este cea care face să se moară și care face să se trăiască. Aceasta dovedește că greșesc cei care declară că în *Tora* nu s-a vorbit despre învierea morților. Rabi Meir întreba: Cum derivă din *Tora* învierea morților? S-a spus: „Atunci Moise și copiii lui Israel vor cânta[2] acest cântec Domnului" (*Ieșirea*, 15, 1). Nu s-a spus: „au cântat" ci : „vor cânta". Deși învierea morților se deduce din *Tora* scrisă, Rabi Iosua ben Levi întreba și el: Cum derivă din *Tora* învierea morților? S-a spus: „Ferice de cei ce locuiesc în casa ta; ei îți vor cânta acolo totdeauna lauda" (*Ps.*, 84, 4). Nu s-a spus: „ei au cântat"; ci „îți vor cânta totdeauna" (în lumea cealaltă). Deci învierea morților se deduce din *Tora*. Raba întreba: Cum derivă din *Tora* învierea morților? S-a spus: „Ruben să trăiască și să nu moară" (*Deuteronom*, 33b). Să trăiască: în lumea aceasta; să nu moară, în lumea care va să vină. Rabina spune că se poate deduce învierea morților din acest text: „Mulți dintre cei care dorm în țărâna pământului se vor scula: unii pentru viața veșnică, alții pentru rușinea și ocara veșnică" (*Daniel*, 12, 2). Rabi Așe o deducea din *Daniel*, 12, 13: „Și tu, du-te spre sfârșitul tău; te vei

---

[1] Întrucât părinții sunt morți, trebuie în mod necesar ca ei să reînvie pentru ca să se îndeplinească făgăduiala divină.

[2] Verbul ebraic de aici are sensul viitorului, pentru că particula *az*, «atunci» este urmată de verbul la aorist, ceea ce în realitate denotă o acțiune complet terminată.

odihni și te vei scula din nou pentru partea ta de moștenire, la sfârșitul zilelor"» (*Sanh.*, 91b și seq.).

În afară de saducei, secta samaritenilor respingea și ea această dogmă. Fragmentul care urmează îi combate pe ei: «Rabi Eliezer ben Jose zicea: Iată cum am demonstrat falsitatea cărților samaritenilor[1], care afirmă că *Tora* nu vorbește despre învierea morților. Le spuneam: Ați falsificat versiunea voastră a *Torei*, dar asta nu v-a ajutat în negarea de către voi a învierii morților, care, socotiți voi, este trecută sub tăcere în *Tora*. Într-adevăr, se citește în ea: „Va fi nimicit; își va lua astfel pedepasa pentru nelegiuirea lui" (*Numeri*, 15, 31). „Va fi nimicit" se referă în mod necesar la lumea aceasta[2]; și atunci când „își va lua pedeapsa pentru nelegiuirea lui?". Asta nu se poate petrece decât în lumea cealaltă» (*Sanh.*, 90b).

«Ce înseamnă aceste spuse din Biblie: „Trei lucruri sunt nesățioase și anume mormântul și femeia stearpă etc." (*Prov.*, 30, 15s)? Ce raport există între „mormânt" și „femeia stearpă"? Ni se spune aici că, după cum sânul matern primește și apoi dă, la fel stau lucrurile și cu mormântul. Oare nu putem raționa și mai departe? Dacă sânul matern primește în tăcere și nu lasă să iasă copilul decât în mijlocul unor strigăte violente, cu atât mai mult mormântul, care primește trupurile celor decedați în mijlocul lamentărilor zgomotoase, le va înapoia în mijlocul strigătelor! Iată cum sunt respinși cei care declară că în *Tora* nu se vorbește despre învierea morților» (*Ber.*, 15b).

În sprijinul acestei doctrine, la resursele exegezei rabinice erau adăugate și alte argumente. «Dacă cineva ne va spune că morții nu învie, citați-i exemplul lui Eliahu (*Numeri R.*, 14, 1): „Un eretic îi spunea rabinului Gamaliel: «Pretindeți că morții vor învia, dar ei sunt preschimbați în pulbere; oare pulberea poate căpăta viață?». Fiica rabinului îi spuse tatălui ei: «Lasă-mă pe mine să-i răspund. În orașul nostru există doi olari; unul produce oalele cu apă, celălalt numai cu argilă. Care din ei face mai bine?». Ere-

[1] În textul talmudic se află: «ale saduceilor», dar corectarea se impune.
[2] Rabinii interpretau această frază ca indicând o moarte.

ticul răspunse: «Cel care știe să le facă cu apă». «Ei bine, reluă dânsa, acela care formează ființa omenească dintr-o picătură lichidă n-o va face mult mai ușor scoțând-o din argilă?»"» (*Sanh.*, 30b și seq.).

«Un saduceu îi spunea lui Gebiha ben Pesisa: „Vai vouă, criminalilor (fariseii), care spuneți că morții vor învia; de vreme ce cei vii mor, vor învia morții?". El răspunse: „Vai vouă, criminalilor (saduceii), vouă care declarați că morții nu vor trăi; de vreme ce acei care n-au existat se nasc, cu atât mai mult vor învia cei care au trăit de-acum!"» (*Ibidem*, 91a).

«Un locuitor din Sepforis și-a pierdut fiul. Un eretic se afla pe lângă el. Rabi Jose ben Halafta îi făcu o vizită; văzându-l, se așeză și începu să râdă. Tatăl îndoliat îl întrebă: „De ce râzi?". El răspunse: „Suntem convinși, având credință în Domnul din ceruri că îți vei revedea fiul în lumea care va să vină". Ereticul zise: „Omul acesta nu-i destul de nefericit de veniți să-l chinuiți și mai mult? Cioburile de olărie sparte se mai refac? Și nu stă scris: «Îi voi face bucățele ca pe vasul unui olar[1]» (*Ps.*, 2, 9)?". Rabinul răspunse: „Un vas de lut este creat în apă și se isprăvește în foc; un recipient de sticlă este creat și este isprăvit în foc. Dacă vasul de lut este fărâmat, mai poate fi el refăcut?"[2]. Dar recipientul de sticlă, dacă este spart, nu poate fi reparat? Ereticul declară: „Dacă sticla poate fi reparată, aceasta se datorește faptului că este făcută suflând". Rabinul replică: „Fie ca urechile tale să ia notă de ceea ce spune gura ta. Dacă poate fi reparat un lucru creat de suflul ființei omenești, cu atât mai mult poate fi refăcut ceea ce își datorează originea suflului Sfântului Unic (binecuvântat fie El!)"» (*Geneza R.*, 54, 7).

Mai mulți rabini au discutat chestiunea: Cui îi va fi acordat privilegiul de a trăi după moarte? Vom examina mai pe larg punc-

---

[1] După eretic, acest verset indică faptul că, potrivit Scripturii, un vas spart nu poate fi reparat.

[2] Deoarece, creat într-un element, a fost terminat în alt element; deci el nu mai poate fi combinat a doua oară. Dimpotrivă, sticla spartă poate fi retopită și poate sluji să formeze un nou recipient.

tul lor de vedere atunci când vom vorbi despre lumea care va să vină și despre judecata cea de pe urmă. Textele care tratează în general despre învierea morților nu sunt de acord între ele. De pildă, citățm următoarele afirmații: «Cei care s-au născut sunt destinați să moară, iar morții sunt destinați să fie readuși la viață» (*Avot*, 4, 29). «Ele (îndurările Domnului) se reînnoiesc în fiecare dimineață și credincioșia ta este mare» (*Plângeri*, 3, 24); «de vreme ce tu ești cel care ne reînnoiești în fiecare zi, noi știm că și credincioșia ta este mare și pentru învierea morților» (*Midraș ad loc.)*. Acest citat pare să implice o atitudine unversalistă[1]. Dar în alt loc se declară în chip expres că «învierea este rezervată numai pentru Israel» (*Geneza R.*, 18, 6).

Alți rabini considerau viața viitoare ca o răsplată garantată numai celor care o merită. «O singură zi de ploaie are mai multă importanță decât învierea morților, întrucât aceasta se referă la cei drepți și nu la cei răi, în timp ce ploaia cade pentru toți, buni și răi» (*Taan.*, 7a).

Analogia formulată în acest fel pare a indica faptul că autorul nu-i are în vedere doar pe «cei drepți» din Israel, cu atât mai mult cu cât ploaia este acordată oamenilor, fără deosebire de rasă sau de credință. Iată un text care-i exclude chiar și pe israeliții care nu au meritat privilegiul: «Cei care ignoră *Tora* nu vor învia; așa cum s-a spus: „Ei sunt morți; ei nu vor trăi" (*Ieșirea*, 21, 14). S-ar putea crede că aceasta se aplică întregului (Israel); de aceea Scriptura adaugă: „Ei au dispărut; ei nu se vor mai scula". Aceste cuvinte se referă la omul care se detașează[2] de spusele *Torei*. Acela care folosește lumina *Torei* va face să retrăiască lumina *Torei* (în lumea care va să vină) și reciproc» (*Ket.*, 118b).

Talmudul conține speculații relative la diferitele detalii care interesează procesul învierii. Se credea cu hotărâre că acest eveniment capital va avea ca loc țara sfântă. Unii rabini încăpățânați

---

[1] Toată lumea era de acord că nu va exista și o înviere pentru animale. A se vedea *Midrașul* as. *Ps.*, 119, 1; 81b).

[2] În ebraică, cuvântul tradus aici prin «a dispărea» este înrudit cu acela care înseamnă «a se detașa».

erau convinși că numai cei înmormântați acolo vor lua parte la viața viitoare. «Acei care au murit în afara țării lui Israel nu vor reînvia, căci s-a spus: „Voi rezerva gloria pentru țara celor vii" (*Ezech.*, 26, 20); cei care au murit în țara gloriei mele vor învia, dar nu și ceilalți» (*Ket.*, 111a). «Chiar și o servitoare canaaneană din țara lui Israel este asigurată că va moșteni din lumea care va să vină» (*Ibidem*).

Alți rabini, deși admit că învierea va avea loc în țara sfântă, nu merg până la a afirma că vor fi excluși cei care sunt îngropați în altă parte; dar trebuie ca trupurile lor să fi fost aduse acolo înainte ca ei să învie.

«„Să învie morții tăi, să se ridice trupurile mele moarte!" (*Isaia*, 26, 19). Primii sunt cei care au murit în țara lui Israel; în rândul al doilea sunt cei care au murit în afara granițelor ei» (*Ket.*, 111a). Această teorie a dat naștere la o credință populară curioasă. „Voi merge în fața Domnului pe pământul celor vii" (*Ps.*, 116, 9). Este vorba despre țara în care morții vor reîncepe să trăiască în zilele lui Mesia. De ce? S-a spus: „El a dat respirație celor care o populează (țara aceasta)" (*Isaia*, 42, 5). Și atunci aceia dintre rabinii noștri care trăiesc în Babilonia vor fi dezavantajați? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va scobi pământul în fața lor și trupurile lor se vor rostogoli ca niște spice, până ce, ajunse în țara lui Israel, sufletele lor vor fi reunite cu ele» (p. *Ket.*, 35b).

Unul dintre subiectele controversate între școala lui Hillel și școala lui Șamai era ordinea după care va fi reconstituit corpul omenesc. «Școala lui Șamai zicea: Formarea ființei umane în lumea care va veni nu va fi la fel ca Formarea ei în lumea aceasta. Aici, pielea și carnea apar întâi; în al doilea rând, vin nervii și oasele. În lumea cealaltă, nervii și oasele vor preceda pielea și carnea. Căci în viziunea lui Ezechiel se spune despre morți: „Priveam și iată că au fost pe ei nervii și apoi a apărut carnea și i-a acoperit pielea» (*Ezech.*, 37, 8). Rabi Ionatan zicea: Noi nu raționăm după morții din viziunea lui Ezechiel. Cu ce seamănă ei? Cu acela care se duce la băi; ceea ce dezbracă el în primul rând va îmbrăca apoi după tot restul. Școala lui Hillel zicea: Formarea în lumea care va să vină se va asemăna cu aceea care este în lumea

aceasta. Aici, apar întâi pielea și carnea; în ultimul rând, apar nervii și oasele. La fel va fi și în lumea cealaltă, căci iată ce declara Iov: „Mă vei mulge ca laptele, mă vei închega ca brânza" (*Iov*, 10, 10). Nu stă scris: M-ai muls, ci mă vei mulge[1]; nu stă scris: m-ai închegat, ci mă vei închega. Nu stă scris: M-ai îmbrăcat cu piele și carne (*Ibidem*, 11) ci: mă vei îmbrăca. Nici: m-ai țesut din vase și nervi, ci mă vei țese. Este la fel ca despre un vas umplut cu lapte; laptele rămâne lichid până se introduce în el chiag; îndată după aceea el se brânzește și devine solid» (*Geneza R.*, 14, 5).

Trupurile vor învia îmbrăcate sau goale? «Un om se duce (la mormânt) îmbrăcat; la fel va reveni el. Putem învăța aceasta din exemplul lui Samuel, pe care l-a văzut Saul. Saul a întrebat-o pe vrăjitoarea din Endor: „Ce formă are? — Este un bătrân, răspunse ea, care urcă, îmbrăcat cu o mantie" (*I Sam.*, 28, 14)» (*Geneza R.*, 95, 1).

O istorioară oferă un argument în același sens. «Regina Cleopatra[2] îl întreba pe rabi Meir: „Eu știu, spunea ea, că morții vor învia, căci stă scris: «Oamenii vor înflori în oraș ca iarba pământului» (*Ps.*, 72, 16). Dar când ei se vor înălța (în afara mormântului), vor fi ei goi sau îmbrăcați?". El răspunse: „Ne putem bizui pe analogia cu grâul: Grăuntele este încredințat gol pământului; el iese îmbrăcat cu o podoabă bogată; cu atât mai mult va fi la fel pentru cei drepți care au fost îngropați cu veșmintele lor!"» (*Sanh.*, 90b).

Istoria următoare tratează altă problemă. «Hadrian îl întreba pe rabi Hanania: „Cum îl va apuca Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) pe om ca să-l tragă în viața cealaltă?"[3]. „Apucându-l de un os din coloana vertebrală numit *luz*", răspunse el. „Cum de știi asta?". „Aduceți-mi un os și vă voi dovedi". Când osul a fost adus,

---

[1] Textul ebraic este la viitor, spre deosebire de versiunile moderne.

[2] Această regină a trăit în realitate cu aproape două secole înainte de rabi Meir. Este deci un anacronism, textul este cu siguranță eronat. Ar trebui citit: «Patriarhul samaritenilor».

[3] Deoarece, în mormânt, trupul se preface în pulbere, ce urmă se mai poate menține din individul respectiv?

s-a încercat să fie pulverizat într-o râșniță, dar fără succes. S-a încercat să fie ars în foc; zadarnic. A fost pus în apă; nu s-a dizolvat. A fost pus pe o nicovală și izbit de repetate ori cu un ciocan; nicovala a crăpat, iar ciocanul s-a frânt, fără ca vreo bucățică de os să cedeze» (*Geneza R.*, 28, 3).

În sfârșit, rabinii se întrebau dacă beteșugurile corpului viu vor reapăra în urma învierii. „O generație se duce, alta vine" (*Eccles.*, 1, 4); așa cum a venit o generație, la fel va reveni. Cel care a venit șchiop va reveni tot șchiop. Cel care a venit orb va reveni orb. Nu se va putea spune că Dumnezeu a făcut să moară alți oameni decât cei pe care i-a readus la viață. Căci stă scris: „Eu fac să moară și fac să trăiască" (*Deuteronom*, 32, 39). Cel care declară că are puterea de a îndeplini sarcina cea mai grea este identic cu cel care o vestea pe cea mai ușoară. „Eu fac să moară și fac să trăiască" este cel mai greu; „eu fac rana și eu o vindec" (*Ibidem*) este cel mai ușor. Întrucât eu (Dumnezeu) readuc morții cu infirmitățile lor fizice, ca să nu se poată spune: el a făcut să moară alți oameni decât cei pe care îi învie, eu sunt cel care a rănit (în lumea aceasta) și care va restabili și va vindeca (pe aceiași indivizi după învierea lor)». *(Eccles. R.* as. 1, 4).

Agentul stabilit de către Dumnezeu pentru a îndeplini învierea morților este Eliahu. «Învierea morților va fi făcută de Eliahu» (*Sot.*, 9, 15), care va îndeplini și funcția de herald, vestind sosirea lui Mesia. (A se vedea *Malah.*, 4, 5). Viața nouă nu va avea sfârșit. «Cei drepți pe care Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi va readuce la viață nu se vor mai reîntoarce niciodată în pulberea lor» (*Sanh.*, 92a).

III. Lumea care va să vină

Se constată o divergență foarte netă între eschatologia rabinilor celor mai vechi și aceea care s-a exprimat mai târziu. Primii identificau era mesianică cu lumea care va să vină; mântuitorul promis va pune capăt lumii existente; el o va inaugura pe aceea care nu va avea sfârșit și în care cei drepți vor duce o existență

pur spirituală, eliberați de piedicile cărnii. Doctorii mai recenți ai Talmudului au considerat perioada mesianică drept intermediară între lumea aceasta și lumea care va să vină. Dar cu toții credeau că viața aceasta precede unei alte vieți, mai înaltă. Ei ar fi acceptat cu toții următoarele: «Lumea aceasta seamănă cu un vestibul deschis spre lumea care va să vină; pregătiți-vă în vestibul, puneți-vă în stare să pătrundeți în sala cea mare» (*Avot*, 4, 21). Dar ce vor vedea, ce vor simți cei care vor avea acest privilegiu? Nici vizionarii din Israel n-au fost în posesia acestei revelații. «Fiecare profet n-a profetizat decât pentru zilele lui Mesia; în ce privește lumea care va să vină, „nici un ochi n-a văzut ceea ce Dumnezeu și nimeni altul decât El va face pentru cel care a avut încredere în El" (*Isaia*, 64, 4)» (*Ber.*, 34b). «Întreg Israelul s-a adunat pe lângă Moise și i-a zis: „Stăpâne, Moise, spune-ne ce bunătate ne va acorda Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) în lumea care va să vină. — Nu știu ce să vă spun, răspunse el. Fiți fericiți cu ceea ce vi s-a pregătit» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 356; 148b).

În pofida acestei rezerve, învățații nu se sfiau să descrie viața cealaltă în felul lor. Reflecțiile lor asupra problemelor vieții îi obligau să postuleze o lume nouă, în care nedreptățile din lumea prezentă vor fi reparate și în care justiția divină va străluci, integrală. Această soluție a problemei răului dă un colorit specific întregii lor concepții despre lumea care va veni.

Dacă este să dăm crezare unei istorioare, această teorie este confirmată printr-o experiență. «Rabinul Iosif, fiul rabinului Iosua ben Levi, era bolnav și a căzut în comă. Când și-a revenit, tatăl său îl întrebă: „Ce ai văzut? — O lume pe dos decât aceasta; cei care aici sunt situați cel mai sus se află acolo cel mai jos, și reciproc. — Fiul meu, ai văzut o lume îndreptată. Dar ce poziție ocupă acolo cei ce studiază *Tora*? — Suntem exact la fel ca aici. Am auzit declarându-se aceasta: Ferice de cel care sosește fiind în posesia învățăturii, ba chiar mai mult, am auzit spunându-se că martirilor le este conferită o demnitate inaccesibilă tuturor celorlalți» (*Pes.*, 50e).

Rezultă deci că suferințele inocenților și privațiunile asumate voluntar în lumea aceasta ar fi factorul cel mai apt să ajute oame-

nilor la admiterea lor în lumea care va să vină. «Rabi Iehuda prințul zicea: Cel care acceptă desfătările lumii acesteia va fi lipsit de desfătările lumii care va să vină; cel care le refuză pe cele ale acestei lumi le va obține pe cele ale lumii care va veni» (*A.R.N.*, 28). Se remarca chiar că «există trei daruri prețioase ale Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) pentru Israel; iar toate aceste daruri le-a conferit prin mijlocirea suferinței; ele sunt: *Tora*, țara lui Israel și lumea care va să vină» (*Ber.*, 5a). Un proverb popular spunea: «Nu fiecare are meritul să primească două mese (*Ibidem*, 5b), cu alte cuvinte fericirea în lumea aceasta și în cealaltă lume.

Cea mai mare deosebire dintre cele două lumi constă în răsturnarea valorilor. Lucrurile prețuite atât de mult în lumea aceasta, așa încât formează obiectul suprem al eforturilor omului, nu vor mai exista după ce se va fi străbătut accesul la lumea care va să vină. Această gândire este rezumată într-un aforism rabinic: «Lumea care va veni nu seamănă cu lumea aceasta. În lumea care va să vină nu se mănâncă, nici nu se bea, nu se dă naștere la copii, nu se practică nici o tranzacție, nici o afacere; nu există nici invidie, nici ură, nici rivalitate; cei drepți șed pe tronuri, cu coroane pe cap și se desfată cu gloria *șehinei*» (*Ber.*, 17a). Viața se va desfășura pe un plan cu totul inedit: oamenii nu vor mai fi supuși poftelor trupești, natura spirituală își va exercita toată puterea. Ceea ce pe acest pământ este ziua sfântă în comparație cu zilele lucrătoare ale săptămânii lumea care va veni o va reproduce pe o scară infinit superioară. «Șabatul reprezintă o șesime din lumea care va să vină» (*Ibidem*, 17b).

Iată un text a cărui interpretare rămâne nesigură: «Mai mult prețuiește un ceas de pocăință și de fapte bune pe lumea asta decât toată viața în lumea care va să vină și mai mult prețuiește un ceas de fericire spirituală în lumea care va veni decât întreaga viață în lumea aceasta» (*Avot*, 4, 22). Explicația cea mai satisfăcătoare a fost propusă de R. T. Herford, care vede în acest fel exprimat contrastul dintre inconstanța vieții prezente și viața viitoare neschimbătoare. În lumea aceasta omul se poate pocăi și poate îndeplini acte meritorii. Bucuria care rezultă din aceasta depășește chiar și «veșnicia beatitudinii statice» din lumea care va să vină. «Pe de

altă parte, într-o lume în care nimic nu se schimbă, forma de existență cea mai înaltă și mai bună nu este altceva decât pacea perfectă în prezența lui Dumnezeu. O oră din această fericire de acolo prețuiește mai mult, în condițiile lumii care va veni, decât toate vicisitudinile lumii noastre muritoare)»[1].

În vestibul omul va deveni cel mai apt să respire atmosfera spirituală pură a «sălii celei mari», dacă se consacră studiului și practicării preceptelor revelate de către Dumnezeu. «Cel care și-a însușit spusele *Torei* și-a dobândit viața în lumea care va veni» (*Avot*, 2, 8).

Se spune despre *Tora*: «Când te culci, ea veghează asupra ta» (*Ps.*, 6, 12), cu alte cuvinte: în ceasul morții. «Când te trezești», adică în zilele lui Mesia, «*Tora* va înainta cu tine» în lumea care va să vină» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 34; 74b). Iată o afirmație încă și mai explicită: «Atunci când omul părăsește lumea aceasta, nu-l însoțesc nici argintul, nici aurul, nici pietrele prețioase și nici perlele; nu rămân cu el decât *Tora* și faptele bune, căci s-a spus: „Când mergi, ea te va îndruma; când te culci, ea va veghea asupra ta; când te trezești, ea va înainta împreună cu tine". Expresia: „Când mergi, ea te va îndruma" se referă la lumea aceasta, și „Când te culci, ea te va veghea" se referă la mormânt; „Când te trezești, ea va înainta împreună cu tine" se referă la lumea care va să vină» (*Avot*, 6, 9).

Alte afirmații exprimă același punct de vedere. «Ce semnifică aceste cuvinte: „Cum mă voi trezi, mă voi sătura de chipul tău" (*Ps.*, 17, 15)? Ele se referă la discipolii înțelepților care, pe lumea aceasta, îndepărtează somnul din ochii lor, iar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi va sătura, în lumea care va să vină, cu strălucirea *șehinei*» (*B.b.*, 10a). Rabi Nehunia ben Hakana, un sfânt doctor din secolul I, obișnuia, când părăsea casa de studiu, să rostească această rugăciune: «Îți mulțumesc Doamne, Dumnezeul meu, pentru faptul că ai stabilit să fac parte din aceia care șed în casa de studiu și nu din cei care se așază în colțul străzilor»[2]; căci

---

[1] R. T. Herford, *Pirke Aboth*, pag. 110 s.

[2] Talmudul palestinian prezintă o altă lectură: «cu cei care frecventează teatrele și circurile».

și ei se vor trezi în zori, eu — pentru (a studia) spusele *Torei*, ei — pentru ocupații deșarte, și atât ei, cât și eu muncim, dar munca mea va fi răsplătită, a lor nu va avea răsplată; atât ei, cât și eu ne grăbim, eu în vederea vieții din lumea care va veni, ei pentru a ajunge la groapa distrugerii» (*Ber.*, 28b).

«Când rabi Eliezer s-a îmbolnăvit, discipolii săi au venit să-l vadă. Îi spuseră: „Maestre, învață-ne căile existenței prin care să putem deveni demni de viața în lumea care va să vină". El le răspunse: „Fiți plini de solicitudine pentru onoarea colegilor voștri; îndepărtați-vă copiii de la recitare[1] și faceți-i să se așeze la picioarele discipolilor învățaților; când vă rugați, luați seama în fața cui vă aflați; iată cum veți deveni demni de viață în lumea care va veni"» (*Ibidem*).

Deoarece există totdeauna grade tot mai înalte de spiritualitate care trebuie atinse, ni se spune că «discipolii înțelepților n-au odihnă nici pe lumea aceasta, nici în lumea care va veni, așa precum s-a spus: „Puterea lor crește mereu; și ei se prezintă în fața Domnului pe Sion" (*Ps.*, 84, 7)» (*Ber.*, 64a).

Rabinii cercetau cu mare atenție problema următoare: Cine va fi admis la bucuriile vieții celeilalte și cine va fi exclus de la ele? În Talmud se întâlnesc numeroase *obiter dicta* care afirmă că acela care îndeplinește cutare sau cutare acțiune va avea sau nu va avea parte din lumea care va să vină. Iată câteva exemple: «În ce-l privește pe acela care posedă rodul muncii sale, stă scris: „Când consumi produsul mâinilor tale, ești fericit și propășești" (*Ps.*, 128, 2). Ești fericit pe lumea asta, vei propăși în lumea care va veni» (*Ber.*, 8a). «Cine va fi părtaș la lumea care va să vină? Cel care adaugă la cele 18 binecuvântări și pe aceasta: „Binecuvântat să fii tu, care l-ai mântuit pe Israel"[2]». «Acela care recită de trei ori pe zi psalmul 145 poate fi sigur că este un fiu al lumii

---

[1] Frază obscură ce a fost explicată în mai multe feluri: să se evite o cunoaștere superficială a Scrierilor Sfinte printr-o memorizare doar verbală, sau dedarea la speculații filosofice, sau citirea de cărți apocrife.

[2] Între cele două rugăciuni nu trebuie să fie nici o întrerupere, să nu se insereze cereri de ordin personal.

care va să vină. De ce? Pentru că acest psalm cuprinde versetul: „Tu îți deschizi mâna și saturi tot ceea ce trăiește“[1] (*Ber.*, 4b).» (*Ibidem*, 51a).

«Dintre cei care vor participa la lumea care va veni face parte acela care locuiește în țara lui Israel și acela care își inițiază fiul la studierea *Torei*» (*Pes.*, 113a). «Acela care străbate o direcție de patru coți în țara lui Israel este sigur că este un fiu al lumii care va veni» (*Ket.*, 111a). «Cel care studiază legile iudaismului este sigur că este un fiu al lumii care va veni» (*Meg.*, 28b). «Din Palestina au fost trimiși oameni care să-i întrebe pe rabinii din Babilon: „Cine va fi un fiu al lumii care va să vină?“. Ei au răspuns: „Omul blând și modest care studiază mereu *Tora* și nu se laudă cu aceasta“» (*Sanh.*, 88b).

Despre cei care vor fi excluși din lumea care va veni ni se spune: «Cine străbate un fluviu îndărătul unei femei nu va avea parte de lumea care va veni» (*Ber.*, 61a). «Cel care își umilește aproapele în public, la fel» (*B.m.*, 59a). «Șapte categorii de oameni nu vor avea parte de lumea care va să vină: un scrib, cel care instruiește copii, cel mai bun dintre medici, judecătorul unui oraș, un vrăjitor, un ușier de sinagogă și un măcelar»[2] (*A.R.N.*, 36).

Firește, aceste declarații nu formulează un verdict dogmatic asupra soartei veșnice a unui om. Mai mare importanță se cuvine dată următorului text: «Întregul Israel are parte de lumea care va veni, precum s-a spus: Întregul tău popor este format din oameni drepți; ei vor poseda țara în veșnicie (*Isaia*, 60, 21). Nu vor avea parte de lumea care va veni: acela care socotește că doctrina învierii nu se poate deduce din *Tora*, acela care susține că *Tora* nu vine din cer și epicurianul. Rabi Akiva adaugă: Și acela care citește cărți necanonice, și acela care enunță o vrajă asupra unei răni citând versetul din *Ieșirea*, 15, 26: „Nu te voi lovi cu nici una

---

[1] Recitând acest psalm, se mărturisea deci de trei ori pe zi că ești sub dependența mizericordiei divine.

[2] Toți aceștia erau presupuși că nu-și îndeplinesc destul de conștiincios obligațiile lor în general.

din plăgile cu care i-am lovit pe egipteni, căci eu sunt Domnul, care te vindecă". Aba Saul mai adaugă și pe cel care pronunță tetragrama așa cum se scrie» (*Sanh.*, 101).

Cel care ar atribui primei sentințe din această bucată fie și cea mai măruntă idee a unui favoritism exercitat de Dumnezeul lui Israel s-ar înșela. Considerată potrivit contextului său istoric, ea tindea probabil să-i încurajeze pe evrei să se arate perseverenți în lupta lor menită să mențină integritatea lor specifică împotriva unei opresiuni teribile. Două forțe amenințau să anihileze comunitatea: persecutarea de către puterile păgâne și influența gândirii contemporane, atât cea elenistică, cât și cea creștină. Rezistența efectivă pretindea un efort hotărât și constant, care îl obliga de obicei pe evreu la sacrificii grele; așa încât rabinii îl sprijineau, susținând că el își va primi răsplata în lumea cealaltă. Supraviețuitorii acestor conflicte aspre, care vor fi refuzat să cedeze, vor fi «poporul care numără numai oameni drepți», iar Dumnezeu îi va răsplăti ca atare, asigurându-le o moștenire în lumea care va să vină.

Păgânii vor avea și ei parte de această lume viitoare? Asupra acestei chestiuni existau păreri divergente. «Rabi Eliezer declara: „Nici un păgân nu va avea parte de lumea care va să vină, așa cum s-a spus: «Cel rău se va întoarce în lăcașul morților, ca și toate popoarele care Îl uită pe Dumnezeu» (*Ps.*, 9, 17)". „Cel rău" desemnează pe oamenii răi din Israel. Rabi Iosua îi zise: „Dacă textul ar suna doar așa: «Cel rău se va întoarce în lăcașul morților, ca și popoarele» l-aș fi înțeles la fel ca tine. Dar întrucât el adaugă: «care Îl uită pe Dumnezeu», trebuie ca printre popoarele (păgâne) să existe și oameni drepți, care vor avea parte de lumea care va veni"»[1] (*Tosifta Sombi.*, 13, 2).

Dacă, printre păgâni, oamenii drepți vor dobândi fericirea din viața cealaltă, în vreme ce oamenii răi vor fi excluși, care va fi soarta copiilor lor, care au fost prea tineri ca să aibă răspundere morală? Aici se afirmă din nou două teorii divergente: «Copiii

---

[1] Cu siguranță că aceasta poate fi considerată ca doctrina evreiască oficială. În codul său de legi rabinice, Maimonide declara: «Printre păgâni, oamenii cucernici vor avea parte de lumea care va să vină» (*Hil. Teșuva*, 3, 5).

păgânilor răi nu vor avea parte de lumea care va să vină, căci s-a spus: „Iată că vine ziua care va arde ca un cuptor. Toți cei trufași și toți cei răi vor fi ca mirișteа; ziua care vine îi va arde și nu le va lăsa nici rădăcini și nici ramuri" (*Malahi*, 3, 19). Aceasta era opinia lui rabi Gamaliel. Rabi Iosua zicea: Acești copii vor intra în lumea care va veni, căci stă scris: „Domnul îi păstrează pe cei simpli"[1] (*Ps.*, 116b) și: „doborâți copacul, tăiați-i ramurile[2]... dar lăsați în pământ trunchiul unde se află rădăcinile" (*Daniel*, 4, 14 s)» (*Tosifta Sanh.*, 131). Aceeași discuție se duce în privința copiilor israeliților răi, și aici fiind două poziții contrare, bazate pe aceleași texte; este adăugată aici următoarea observație: «Cât despre copiii păgânilor răi, toți (participanții la dezbatere) sunt de acord că nu vor intra în lumea care va veni» (*Sanh.*, 110b). Excluși de la binecuvântările lumii celeilalte, acești copii nu vor suferi nici pedepsele. «Copiii acelor păgâni care au fost răi nu vor reveni la viață (când va avea învierea) și nu vor fi judecați» (*Tosifta Sanh.*, 13, 2).

O altă discuție caută să determine în care moment al vieții sale un copil israelit este calificat să poată obține admiterea în lumea care va să vină. «Începând din care epocă un minor dobândește aptitudinea de a pătrunde în lumea care va veni? Un rabin răspundea: Din clipa când s-a născut, căci stă scris: „Vor rosti dreptatea lui unui popor nou născut" (*Ps.*, 22, 31). Potrivit altui rabin, din momentul când copilul știe să vorbească, deoarece s-a spus: „Urmașii îl vor sluji, se va vorbi despre Domnul generației (viitoare)" (*Ibidem*, 30). Mai sunt și alte păreri: din momentul concepției, căci stă scris: „urmașii îl vor sluji". De la circumcizie, deoarece stă scris: „eu sunt nenorocit și muribund încă din tinerețea mea" (*Ps.*, 88, 15). De când copilul a spus: Amin, căci stă scris: „Deschideți porțile, lăsați să intre națiunea dreaptă și cre-

---

[1] Cuvântul: «simplu» este explicat în Talmud prin «copil» (*Sanh.*, 110 b; *Geneza R.*, 87, 1).

[2] Ramurile îi simbolizează pe păgânii răi. Trunchiul și rădăcinile sale îi simbolizează pe copii.

dincioasă" (*Isaia*, 26, 21); a nu se citi: care păstrează credința, ci: care rostește cuvântul: amin»[1] (*Sanh.*, 110b).

IV. Judecata cea de pe urmă

Am spus cât de mare era importanța pe care rabinii o atribuiau doctrinei răsplății. Această credință nu numai că rezulta din încrederea lor în justiția divină, dar ea și oferea singura soluție posibilă problemei pe care o punea starea nenorocită a poporului lor. Națiunile păgâne n-ar trebui să rămână nepedepsite pentru oprimarea alesului de către Dumnezeu, trebuie să vină o zi în care totul va fi răsplătit. «„Tu trânțești la pământ pe vrăjmașii Tăi" (*Ieșirea*, 15, 7). Cine sunt ei? Sunt cei care se ridică împotriva copiilor tăi. Nu stă scris: „Tu trânțești la pământ pe cei care se ridică contra noastră", ci „contra Ta"; aceasta stabilește că cine se ridică împotriva lui Israel acționează ca și cum s-ar răscula contra Sfântului Unic (binecuvântat fie El)» (*Mehilta ad loc.*; 39a). Așa stând lucrurile, Dumnezeu va pune în mod necesar sub acuzare națiunile, pentru ca ele să răspundă de tratamentul crud pe care l-au impus lui Israel.

În consecință, în afară de tribunalul în fața căruia trebuie să se prezinte fiecare individ după moartea sa, va fi instituită o zi a judecății pentru examinarea popoarelor păgâne, la începutul erei mesianice, zi în care cei drepți vor fi răzbunați. „Domnul oștirilor va fi înălțat la judecată" (*Isaia*, 5, 16). Când este înălțat în chip suveran în universul său Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)? Când efectuează judecata națiunilor păgâne, precum s-a spus: „Domnul se înfățișează la judecată, stă în picioare ca să judece popoarele" (*Ibidem*, 3, 13) și: „Priveam în timp ce se așezau tronurile" (*Daniel*, 7, 8). Există deci mai multe tronuri cerești? Doar este scris: „Am văzut pe Domnul șezând pe un tron foarte înalt" (*Isaia*, 6, 1) și: „un rege așezat pe tronul dreptății" (*Prov.*, 20, 8)! Deci

---

[1] Aici este un joc de cuvinte: «Credincios, care păstrează credința» se spune în ebraică: *șomer emunim*; «care pronunță amin» se spune: *șe-omer amen*.

pentru ce se vorbește despre mai multe tronuri? Rabi Iose din Galileea spunea următoarele: Acest termen se referă la tron și la treptele sale. Rabi Akiva a spus: Aceasta se referă la tronurile națiunilor păgâne pe care Dumnezeu le va doborî, căci s-a spus: „Voi răsturna tronurile regatelor" (*Hagai*, 2, 22). Potrivit rabinilor, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) se va așeza pe tronul său, iar îngerii vor așeza tronuri pentru oamenii mari din Israel care vor lua parte la adunare; Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), împreună cu bătrânii Israelului, va ține ședințe precum președintele unei *bet din* și va judeca națiunile păgâne, căci s-a spus: „Domnul va intra la judecată cu bătrânii poporului Său" (*Isaia*, 3, 14). Nu stă scris „împotriva bătrânilor", ci: „cu bătrânii", ceea ce arată că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va ține ședință pentru judecarea națiunilor păgâne. Ce semnifică cuvintele: „Părul de pe capul lui era ca niște lână curată" (*Daniel*, 7, 9)? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), ca să aibă conștiința împăcată, dă națiunilor păgâne o răsplată pentru că au respectat pe lumea aceasta unele prescripții secundare, în așa fel încât să le judece și să le condamne în lumea care va să vină fără ca ele să poată prezenta vreo pledoarie și fără ca, în comportarea lor să li se poată găsi vreun merit» (*Tanhuma Kedoșim*, paragr. 1).

Urmează o descriere a examinării națiunilor. «În lumea cealaltă, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va lua un sul al *Torei*, îl va pune pe genunchii săi și va zice: „Să se înfățișeze cel care s-a consacrat acestei *Tore* și să-și primească răsplata". Imediat națiunile lumii se vor buluci în dezordine spre el. El le va zice: „Nu pătrundeți aici în fața mea în dezordine; fiecare națiune să se înfățișeze cu doctorii (= învățații) ei". Întâi va veni imperiul roman, el fiind cel mai important. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îl va întreba: „Cu ce te-ai ocupat? — Stăpân al universului, va răspunde el, noi am stabilit multe piețe, am înălțat multe băi, am adunat aur și argint, am făcut toate acestea numai din cauza lui Israel, pentru ca el să se poată consacra *Torei*". Atunci Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va spune: „sunteți poporul cel mai nesăbuit de pe lume. Tot ceea ce ați făcut n-a fost destinat decât pentru voi înșivă; piețele voastre, ați făcut acolo locul de întâlnire

al prostituatelor; băile voastre erau pentru voi locuri de amuzament; iar argintul și aurul îmi aparțin numai mie". Îndată acest regat se va îndepărta, disperat. Al doilea în ordinea importanței, regatul perșilor, îi va urma la rând. „Ce ați făcut voi?", îi va întreba Sfântul Unic (binecuvântat fie El!). Ei vor răspunde: „Doamne al Universului, am construit multe poduri, am cucerit multe orașe, am dus multe războaie și toate acestea le-am făcut numai din cauza lui Israel, pentru ca el să se poată consacra *Torei*". Atunci Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va reîncepe să spună: „Toate acelea pe care le-ați făcut au fost menite să vă aducă foloase numai vouă. Ați construit poduri ca să luați acolo vamă. Ați clădit orașe pentru a sili locuitorii să muncească pentru voi. Cât despre războaie, eu sunt cel care le întreprinde". Așa încât și acest popor este nevoit să se îndepărteze de îndată disperat. Dar, deoarece regatul perșilor fusese martor la respingerea regatului roman, se pune întrebarea: de ce s-a înfățișat totuși? Pentru că și-a spus: „Ei au distrus templul, dar noi am ajutat să fie reconstruit"[1].

În același fel, celelalte națiuni s-au înfățișat pe rând. De ce, de vreme ce văzuseră că acelea care le precedaseră fuseseră respinse? Ele se gândeau: „Roma și Persia au subjugat Israelul, dar noi n-am făcut așa ceva".

În ce a constat deosebirea care s-a făcut între primele două regate, considerate ca importante, și celelalte, care n-au avut atâta importanță? În faptul că suveranitatea acestora din urmă se menține până la sosirea lui Mesia. Atunci ele vor pleda în fața lui Dumnezeu în felul următor: „Stăpâne al universului, ne-ai dat oare *Tora* și noi am respins-o?". Dar cum pot ele să raționeze în acest fel? De fapt, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a oferit *Tora* fiecărui popor pe rând și toate au refuzat s-o primească, până când a ajuns la Israel, care a acceptat-o»[2] (*A.Z.*, 2ab). Popoarele au mai invocat în apărarea lor diferite alte argumente, dar toate au fost

---

[1] La imboldul regelui persan Cirus (*Ezra*, 1, 1ss).

[2] A se vedea «Israel și națiunile» (din cap. II).

considerate ca inconsistente și astfel proba a luat sfârșit prin deruta lor și prin glorificarea lui Israel[1].

În ceea ce-i privește pe indivizi, Dumnezeu a hotărât «ziua marii judecăți» (*Mehilt. as. Exod.*, 16, 25; 50b), care are loc după moarte. Iată ce prescrie legea talmudică: «Acela care contemplă mormintele israeliților va spune: Binecuvântat fie Cel care v-a format printr-o judecată, vă hrănește în virtutea unei judecăți, v-a păstrat printr-o judecată, v-a adunat în termenii unei judecăți și care în lumea cealaltă vă va înălța la judecată» (*Ber.*, 58b). Dar nu numai israeliții, ci orice ființă omenească este chemată să dea socoteală. Textul următor prezintă o însemnătate întru totul generală: «Cei care s-au născut sunt sortiți să moară; morții — să fie readuși la viață; iar cei vii — să fie judecați, să fie cunoscuți și făcuți conștienți de faptul că El este Dumnezeu, Autorul, Creatorul, Cel care discerne, Judecătorul, Martorul, Acuzatorul. El va judeca în lumea cealaltă; binecuvântat fie El, cu care nu există nici nedreptate, nici iertare, nici acceptarea de persoane sau de daruri corupătoare. Să mai știți că orice lucru este conform cu socoteala pe care el a stabilit-o. Și că închipuirea voastră să nu se legene cu speranța că va exista pentru voi un refugiu în mormânt, căci v-ați născut cu sila, cu sila trăiți, cu ea muriți și că în lumea

---

[1] În eseul intitulat «Singurătatea lui Israel» (din *Explorations talmudiques*, *op. cit.*, p. 59), G. Hansel se oprește tocmai la această parabolă din tratatul *Avoda Zara* și ne sugerează să medităm asupra felului în care este motivată atitudinea tribunalului divin. El nu se oprește asupra acțiunilor evident negative ale națiunilor (războaie, subjugarea altor popoare etc.), pe care nimeni nu le-ar putea nega. Nu se oprește nici la acțiunile lor cu rezultate pozitive, pe care, de asemenea, nimeni nu le poate nega. Ceea ce îl interesează însă este ceva mai profund, faptul că nici una dintre acțiunile neamurilor, nici chiar cele cu efecte pozitive pentru omenire, n-a avut alt punct de plecare decât interesul lor egoist. Morala parabolei este clară: Omule, fii atent! Nici chiar faptele tale bune nu sunt prețuite decât dacă sunt pornite dintr-o inimă curată, *dacă sunt dezinteresate*.

Greu de imaginat ceva mai potrivit decât această parabolă pentru a sublinia înălțimea morală la care au ajuns cărturarii care ne-au lăsat ca moștenire Talmudul! (Nota trad.)

cealaltă veți avea de dat socoteală în fața Supremului Rege al Regilor, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» (*Avot*, 4, 29).

În multe alte pasaje din Talmud, cuvintele «drepți» și «răi» sunt utilizate, de asemenea, fără a se lua în considerare credința sau naționalitatea. «Străbătând valea plângerilor, o prefac într-un loc plin de izvoare și ploaia o va acoperi cu binecuvântările sale» — se spune în *Ps.*, 84, 6. Și iată interpretarea Talmudului: «„Străbătând" este spus despre omul care încalcă voința Sfântului Unic (binecuvântat fie El!); „valea": ei sapă, profundă, ghehena (*ghehinom*) pentru ei înșiși; „plânsete": ei strigă și varsă lacrimi, precum izvorul care se află alături de altarul din templu; „și ploaia o va acoperi cu binecuvântările sale" — aceasta marchează mărturia lor cu privire la dreptatea sentinței care le va fi aplicată; ei vor spune: „Stăpâne al Universului, ai judecat cu îndreptățire; pe bună dreptate ai achitat; pe bună dreptate ai condamnat; pe drept ai instituit ghehena pentru cei răi și *gan Eden* pentru cei drepți"» (*Eruv.*, 19a).

Toate acestea pot fi comparate cu ospățul pregătit de un rege și la care a poftit diverși invitați. A dat pentru aceasta o hotărâre concepută în felul următor: «Fiecare invitat va trebui să aducă cu sine obiectul pe care să se poată alungi (la masă)». Unii aduseră covoare, alții saltele, care cu o pernă, care cu un sul de căpătâi, diferite scaune; au fost însă și unii care s-au prevăzut cu bucăți de lemn sau cu pietre. Regele a observat toate acestea și s-a adresat oaspeților săi pe care i-a poftit la masă, spunând: «fiecare să folosească obiectul pe care l-a adus cu sine». Dar cei care au trebuit să se așeze pe lemne sau pe piatră au început să murmure împotriva regelui, spunând: «Este oare demn pentru un rege să ne facă să ședem pe astea?». Regele i-a auzit și le-a zis: «Deci nu numai că jigniți palatul meu, clădit cu mari cheltuieli, introducând aici lemnele și pietrele voastre, dar vă mai și plângeți de mine! Lipsa de respect care vă este arătată vi se datorează doar vouă înșivă». Tot în acest fel Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), în lumea cealaltă, îi va condamna la ghehenă pe cei răi. Dacă ei vor murmura împotriva sa, spunând: «Noi așteptam mântuirea și iată că ne lovește o altă soartă (nefericită)», le va răspunde: «Pe

pământ n-ați fost certăreți, calomniatori, n-ați făcut oare tot soiul de rele? Nu se cuvine să răspundeți pentru dezbinări și violențe? Vi se întâmplă ceea ce s-a scris: «Voi toți care aprindeți un foc și care v-ați înarmat cu făclii» (*Isaia*, 50, 51); și pentru că așa stau lucrurile, «mergeți în mijlocul focului și al făcliilor pe care le-ați aprins» (*Ibidem*). Veți spune că «aceste lucruri vi se întâmplă din pricina mea» (*Ibidem*)? Nu-i așa. Voi sunteți aceia care le-ați efectuat pentru voi înșivă și de aceea «veți zăcea în durere» (*Ibidem*) (*Eccles. R.* as. 3, 9).

Alte texte se referă în special la judecarea israeliților. Depozitari ai *Torei*, ei și-au asumat o responsabilitate mai mare. Dacă respectarea prescripțiilor ei este răsplătită în chip eminent, pedeapsa corespunzătoare care sancționează nesupunerea trebuie să fie necruțătoare. În lumea cealaltă, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi va judeca pe cei drepți și pe cei răi din Israel. Celor drepți le va acorda permisiunea să intre în grădina Edenului. Pe cei răi îi va zvârli în *ghehinom*. Mai târziu îi va face să iasă de acolo, îi va duce la grădina Edenului, unde sunt cei drepți. Le va zice: «Vedeți, aici este locul celor drepți (și mai rămâne pentru ei un spațiu neocupat; deci nu veți putea spune că, chiar dacă v-ați fi pocăit, n-ați fi avut loc în grădina Edenului împreună cu cei drepți)». Apoi îi va duce pe cei drepți din grădina Edeului în *ghehinom* și le va zice: «Vedeți, aici este sălașul celor răi și a mai rămas loc printre ei (deci nu veți putea zice că, chiar dacă ați fi păcătuit, n-ați fi găsit loc în *ghehinom*, dar cei răi își moștenesc ghehena lor și pe a voastră)». După aceea, îi va readuce pe cei drepți în grădina Edenului și pe cei răi în *ghehinom*» (*Midraș as. Ps.*, 31; 120c).

Citatul care urmează lămurește fraza: «cei răi își vor moșteni ghehena lor și pe a voastră». «După ce Elișa b. Abuia a devenit necredincios, l-a întrebat pe r. Meir: Ce semnifică acest text: „Dumnezeu a făcut și pe una și pe cealaltă" (*Eccles.*, 7, 14). Rabinul îi răspunse: „Pentru tot ce crease, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a creat și contrariul; de pildă: munți și văi; oceane și cursuri de apă". Celălalt spuse atunci: „Dascălul vostru Akiva a dat o altă interpretare: El zicea că Dumnezeu i-a creat pe cei drepți și pe cei răi, grădina Edenului și *ghehinom*. Fiecare individ are

două porțiuni, una în grădina Edenului, cealaltă în *ghehinom*. Dacă cineva este merituos și drept, el ia în grădina Edenului partea sa și pe aceea a unuia dintre semenii săi; dacă este vinovat și rău, el își ia în *ghehinom* partea sa și partea altuia» (*Hag.*, 15a).

Pentru pregătirea zilei judecății, fiecărui om de pe pământ i se înregistrează faptele. «Toate actele voastre sunt înscrise într-o carte» (*Avot*, 2, 1). Când un om părăsește lumea aceasta, îi sunt enumerate toate faptele: «ai făcut aceasta și aceasta, în cutare loc și în cutare zi», i se spune. El confirmă și primește porunca să semneze procesul verbal; îl semnează. Mai mult decât atât, el cunoaște că verdictul a fost echitabil și afirmă: «M-ai judecat cu dreptate» (*Taan.*, 11a). Măcar și observațiile fără rost pe care un soț le-a făcut femeii sale îi sunt pomenite în detrimentul său (*Hag.*, 5b). «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi va judeca pe cei drepți și îi va introduce în grădina Edenului. Va judeca pe cei răi și îi va condamna la *ghehinom*. Cei răi vor spune: „Nu ne-a judecat echitabil; achită pe cel care îi place și condamnă tot atât de arbitrar". Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va răspunde: „N-am vrut să vă dezvălui totul". Dar ce face atunci? Le citește darea de seamă (a actelor lor) și ei coboară în *ghehinom*» (*Midraș as. Ps.*, 1, 12b).

În cursul judecății, unul va vedea că i se impută diferite acțiuni rele pe care, la vremea lor, le considerase ca greșeli neînsemnate, pentru care nu avea de ce să se frământe. «Ce semnifică textul acesta: „Când nedreptatea mă înconjura pe călcâiele mele" (*Ps.*, 49, 5)? Nedreptățile pe care omul le calcă sub călcâie[1] pe lumea asta îl vor înconjura în ziua judecății» (*A.Z.*, 18a).

Între alte întrebări, i se adresează acestea: «Ți-ai tratat cinstit treburile? Ți-ai fixat un timp pentru studierea *Torei*? Ți-ai îndeplinit datoria de a întemeia o familie? Nădăjduiai în mântuirea (de la Mesia)? Ai căutat înțelepciunea? Ai căutat să deduci un lucru din altul (prin studiu)?». Chiar dacă răspunsul la toate aceste întrebări este afirmativ, interesatul nu va fi admis decât cu condiția

---

[1] Adică le neglijează ca fiind neînsemnate.

ca «frica de Domnul să fie comoara lui»[1] (*Isaia*, 33, 6); dacă nu, el va fi exclus (*Șab.*, 31a).

Am citat deja o parabolă în care se examinează problema dacă pedeapsa se aplică atât sufletului, cât și trupului și care conchide prin afirmativa, pentru că atât trupul, cât și sufletul iau parte la păcate. O altă parabolă se pronunță în sens opus. «Un preot luase în căsătorie două femei, fiica unui alt preot și fiica unui israelit laic. El le dădu făină care provenea de la o ofrandă; amândouă au folosit-o în mod impur. El nu spuse nimic fiicei laicului și o mustră pe cealaltă. Aceasta îi zise: Stăpâne, de ce te iei numai de mine? — Cealaltă, răspunse el, este fiica unui laic; la tatăl ei ea n-a aflat (despre sfințenia făinei consumate); dar tu, fiică de preot, ai fost instruită în casa părintească. De aceea n-am spus nimic celeilalte și te-am mustrat numai pe tine»

La fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), când va judeca în lumea cealaltă trupul și sufletul, nu va spune nimic trupului și va sancționa sufletul. Dacă acesta va pretinde că ambii au păcătuit și îl va întreba pe Stăpânul Universului de ce îl blamează numai pe el, nu și trupul, el va răspunde: «Trupul vine de jos, unde se păcătuiește; dar tu vii de sus, unde nu se fac păcate. De aceea am închis ochii în ce privește trupul și te-am blamat pe tine» (*Levit. R.*, 4, 5).

Opinia în general adoptată susține că, pentru judecată, sufletul se alătură trupului. «Timp de 12 luni (după moarte, în *ghehinom*) trupul există, iar sufletul urcă și coboară; după 12 luni, corpul începe*tează să mai existe, iar sufletul urcă și nu mai coboară» (*Șab.*, 152b și seq.).

Cât timp durează pedeapsa prescrisă pentru păcătos? Talmudul profesează oare doctrina chinurilor veșnice? Aceasta ar părea implicată cel puțin într-un text. «Când r. Iohanan b. Zakai era bolnav, discipolii săi au venit să-l vadă; el a început atunci să plângă. Ei îi spuseră: „Lumină a lui Israel: coloană așezată la dreapta! ciocan puternic! De ce plângi?". El răspunse: „Dacă aș

[1] Teama de Dumnezeu să fi fost mobilul care a inspirat toate actele sale.

zăcea în prezența unui rege omenesc, care azi trăiește, iar mâine va fi în mormânt, un rege a cărui mânie, dacă mă afectează, nu va fi veșnică, oricum nu mai mult decât moartea la care m-ar putea condamna, un rege pe care l-aș putea calma cu vorbe și l-aș putea corupe cu bani, tot aș plânge. Atunci cum să nu plâng acum când zac în fața Sfântului Unic (binecuvântat fie El!), care trăiește și se menține veșnic, și dacă e mâniat pe mine, mânia lui e veșnică; dacă mă condamnă să mor, moartea este veșnică; el nu poate fi calmat prin vorbe, nu poate fi corupt cu bani. În fața mea se deschid două căi, cea către grădina Edenului și cea către *ghehinom* și eu nu știu la care voi fi sortit. Cum să nu plâng?"» (*Ber.*, 28b).

Cu toate acestea, nu ne este permis să atribuim rabinilor credința formală într-o pedeapsă eternă. Aici contrastul dintre un conducător pământean și regele suprem este dus până la extrem. Doctrina care a dobândit autoritate a fost formulată de rabi Akiva: «Judecata care a lovit generația potopului a primit o pedeapsă de 12 luni; la fel pentru Iov, pentru egipteni, pentru Gog și Magog în lumea cealaltă; la fel, pentru cei răi în *ghehinom*. Rabinul Iohanan ben Nuri zicea: „Durează numai între Pesah și Șavuot, adică șapte săptămâni» (*Ed.*, 2, 10).

Aceasta arată că rabinilor nu le plăcea să ia în considerare o pedeapsă fără sfârșit. O autoritate rabinică afirma că «toți cei care coboară în *ghehinom* vor urca din nou, în afară de trei categorii de păcătoși: cel care a avut relații cu femeia altuia; cel care l-a umilit în public pe aproapele său; cel care a dat aproapelui său o poreclă infamantă» (*B.m.*, 5b). Unii cărturari nu enunță primul dintre aceste păcate (*Ibidem*, 50a).

«Potrivit școlii lui Șamai, în raport cu ziua judecății, trebuie considerate trei categorii de oameni: cei care sunt cu totul drepți, cei care sunt cu desăvârșire răi și categoria de mijloc. Cei din prima categorie sunt imediat înscriși și pecetluiți pentru viața veșnică. Cei din a doua categorie sunt înscriși de îndată pentru *ghehinom*, căci s-a spus: „Mulți dintre acei care dorm în pulberea pământului se vor trezi, unii pentru viața care nu va mai lua sfârșit, ceilalți pentru ocara și rușinea veșnică" (*Daniel*, 12, 2). Cei din a treia categorie vor coborî în *ghehinom* și vor scoate țipete (din

pricina chinurilor), apoi vor urca din nou, precum s-a spus: „Voi pune o treime (din ei) în foc, o voi curăți așa cum se purifică argintul, o voi încerca așa cum se încearcă aurul; ea va invoca numele meu și o voi ispăși" (*Zahar.*, 13, 9). Cu privire la aceștia, Ana a zis: „Domnul face să mori și face să trăiești; îl face să coboare în *școl* și îl face să urce din nou" (*I Sam.*, 2, 6). Iar școala lui Hillel cita versetul 34, 6: „Îl iubesc pe Domnul, căci El mi-a auzit glasul și rugămințile" (*Ps.*, 116, 1). Acest psalm a fost compus în întregime cu privire la acești oameni. „Eram nenorocit și El m-a mântuit" (*Ibidem*, 6). Păcătoșii din Israel, cu trupurile lor și cei dintre păgâni, cu trupurile lor, coboară în *ghehinom*; acolo sunt judecați și condamnați la o pedeapsă de 12 luni; după aceea, trupurile lor sunt nimicite, iar sufletele lor sunt arse, iar vântul le împrăștie sub picioarele celor drepți, așa cum s-a spus: „ei vor fi ca cenușa sub tălpile voastre" (*Malah.*, 3, 21). Dar sectarii, delatorii, epicurienii, care neagă *Tora* și care nu admit învierea, vor coborî în *ghehinom* și vor fi judecați acolo din generație în generație. „Viermele lor nu va muri și focul lor nu se va stinge" (*Isaia*, 66, 24). Cu privire la aceștia, Ana a spus: „Cei care se împotrivesc Domnului vor fi făcuți bucăți" (*I Sam.*, 2, 10). Rabi Isaac ben Abin zicea: „Fețele lor se vor înnegri ca fundul unui ceaun"» (*R.h.*, 16b și seq.).

Acest text ne arată, în rezumat, că în secolul I una dintre principalele școli, sub influența unui verset din cartea lui Daniel, statua pentru cei înrăiți o pedeapsă veșnică. Dar cealaltă școală socotea această doctrină ca incompatibilă cu îndurarea divină. Păcătoșii trebuie să-și primească pedeapsa vreme de 12 luni, apoi vor fi nimiciți, afară de cei deosebit de răi, care rămân în *ghehinom* din generație în generație; ei nu vor fi nimiciți, ci vor rămâne acolo ca entități conștiente, într-o stare de remușcare perpetuă.

V. Ghehinom (ghehena)

Cum s-a văzut, cei răi sunt condamnați să coboare într-un loc destinat pedepsei și numit *ghehinom*. «O doamnă romană îl întrebă pe rabi Iose ben Halafta: Ce înseamnă acest text: „Cine știe dacă spiritul omului se îndreaptă în sus?" (*Eccles.*, 3, 21). El răspunse: Asta se referă la sufletele celor drepți care sunt plasate în tezaurul divin, așa cum i-a zis Abigail lui David prin intermediul spiritului sfânt: „Sufletul Domnului meu va fi legat în mănunchiul celor vii pe lângă Domnul, Dumnezeul tău" (*I Sam.*, 25, 20). S-ar putea crede că aceeași soartă îi așteaptă pe cei răi. Așa încât textul continuă în acești termeni: „iar sufletul vrăjmașilor tăi îl va zvârli cu praștia". Doamna romană mai întrebă: Ce semnifică aceste cuvinte: „Și spiritul animalului se duce în jos, în pământ"? El răspunse: „Asta se referă la sufletul celor răi, care coboară în *ghehinom*"» (*Eccles. R.*, 3, 21).

Originea acestui lăcaș, al celor respinși, este anterioară creării universului[1]; dar, după altă teorie, preexistența *ghehinomului* este valabilă doar pentru spațiul care îl formează și nu este extinsă la ceea ce conține: «Suprafața *ghehinomului* a fost creată înaintea universului, dar focul său datează din ajunul primului Șabat. Totuși s-a spus: De ce Scriptura nu adaugă: „Dumnezeu a văzut că aceasta este bine", cu privire la opera din ziua a doua? Pentru că în această zi a fost creat focul ghehenei. Fapt este că spațiul cuprins în *ghehena* a fost creat înaintea universului, focul său în a doua zi (a creației), iar proiectul de a crea focul obișnuit i-a venit lui Dumnezeu în ajunul Șabatului, dar n-a fost realizat înainte de sfârșitul Șabatului» (*Pes.*, 54a).

În Biblie era descoperit un șir întreg de nume care desemnau, se credea, locul pedepsei. «*Ghehinomului* i se aplică șapte denumiri: *șeol (Ioma*, 2, 2), *abadon* sau distrugere (*Ps.*, 88, 11), corupția (*Ps.*, 16, 10), prăpastie înspăimântătoare și cloacă (*Ps.*, 40, 2), umbră a morții (*Ps.*, 107, 10), lume de jos (acest din urmă

---

[1] Vezi *Cosmologia*.

termen este o tradiție)[1]. Nu mai există și alte nume? Există, de pildă, *ghehinom, ghe* desemnând o vale profundă unde toți coboară din cauza lăcomiei lor (*hinom*) și *tofet* (*Isaia*, 30, 33), numit așa pentru că în el cade cel rătăcit de patimi» (*Eruv.*, 19a).

Utilizarea verbului «a coborî», aplicat la intrarea în *ghehinom*, corespunde credinței larg răspândite, care situează acest lăcaș sub pământ. Totuși, întâlnim și altă localizare: «*Ghehinom* este deasupra firmamentului; unii spun înapoia munților întunecați» (*Tamid.*, 32b). Se credea că acești munți misterioși se înălțau în apusul extrem al pământului. Iată ce implică o teorie analoagă: «Soarele este roșu dimineața și seara — dimineața pentru că trece deasupra trandafirilor din grădina Edenului și îi captează reflexele, seara pentru că trece peste intrarea în *ghehinom* (*R.h.*, 84a).

În ce privește dimensiunile, «lumea este de 60 de ori mai mică decât grădina Edenului, iar aceasta de 60 de ori mai mică decât *ghehinom*. Prin urmare, lumea comparată cu *ghehinom* echivalează cu capacul unei oale. Unii declară că întinderea grădinii Edenului nu are limită; alții spun același lucru despre *ghehinom*» (*Taan.*, 10a).

Iată ce spune Talmudul despre intrările în *ghehinom*: «Sunt în număr de trei, una în deșert, a doua în mare, a treia la Ierusalim. Potrivit altei tradiții, se observă în valea Ben-Hinom doi palmieri între care se ridică un fum; este intrarea în *ghehinom*».

Ghehinom cuprinde șapte etaje; cu cât mai rău este un individ, cu atât ajunge mai jos. «Fiecare din cele șapte categorii (de locuitori) din grădina Edenului are lăcașul său propriu; corelativ există în *ghehinom* pentru cei răi șapte etaje. Iată numele lor: *șeol, abadon*, umbră a morții, lume inferioară, lume a uitării (*Ps.*, 88, 12), *ghehinom* și tăcere (*Ps.*, 115, 17)». (*Midraș ad Ps.*, 11, 7; 51a). Din *Ps.*, 11, 6 se deducea că cele șapte etaje se numesc: curse[2], foc, sulf, vânt și flăcări (*Midraș ad loc.*, 50b). «Când părul lui Absalom s-a agățat de copac, *șeol* s-a despicat în două alături de acest arbore. De ce David, plângându-și fiul, a strigat de opt

---

[1] Adică: nu se întâlnește în Biblie.

[2] Acest plural, ca și cel de «flăcări», se aplică la două etaje.

ori: „Fiul meu"[1]? El a repetat acest strigăt de 7 ori cu scopul să-l facă pe Absalom să urce cele șapte etaje din *ghehinom* și a opta oară pentru a-i reuni de trup capul (care fusese tăiat) sau, după alții, pentru a-l face să intre în lumea viitoare» (*Sot.*, 10b).

Principalul element prin care, în *ghehinom,* sunt efectuate pedepsele teribile ce lovesc pe păcătoși este focul, dar un foc înzestrat cu o intensitate uimitoare. «focul (obișnuit) este a șaizecea parte (din focul) din *ghehinom*» (*Ber.*, 57b). „Un fluviu de foc curgea și ieșea de dinaintea lui" (*Daniel,* 8, 10). De unde provine el? Din sudoarea sfintelor *haiyot.* Și unde se varsă el? Pe capul celor răi în *ghehinom*, precum s-a spus: „El se va năpusti pe capul celor răi" (*Ierem.*, 23, 10)» (*Hag.*, 13b).

«Un rabin povestește că un arab pe care l-a întâlnit în deșert i-a zis: „Vino să-ți arăt unde a fost înghițit Core". Am văzut atunci, spuse rabinul, două spărturi în pământ, prin care ieșea fum. Arabul a luat un ghem de lână, l-a muiat în apă, apoi l-a fixat la capătul suliței sale, pe care a înfundat-o în deschizătură; când a retras-o, lâna era în întregime prăjită» (*B.b.*, 74a).

Iată ce se mai preda: «Focul din *ghehinom* nu se va stinge niciodată» (*Tosifta Ber.*, 6, 7). Dar aceasta contrazice doctrina școlii lui Hillel, potrivit căreia *ghehinom* va lua sfârșit. Se mai admite că «*ghehinomul* este jumătate foc, jumătate grindină» (*Exod. R.*, 51, 7), în timp ce, după alții, în *ghehinom* se găsește și zăpadă: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) condamnă pe răi la *ghehinom* pentru 12 luni. În primul rând, el îi supune la mâncărimi, după aceea la supliciul focului, care îi face să ardă. Oh, Oh!, pe urmă îi lovește zăpada și ei strigă: Nenorocire! Nenorocire!» (p. *Sanh.*, 29b).

Un alt element se găsește din belșug în *ghehinom:* sulful. «De ce sufletul omenesc tremură la mirosul de sulf? Pentru că știe că va fi condamnat la sulf în cealaltă viață» (*Geneza R.*, 51, 3). *Ghehinom* este plin de sulf. «*Ghehinom* este îngust în partea de sus, larg mai jos» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 357; 149b). Iată cum se explică această formă: «Orificiul său este îngust, pentru ca fumul să poată rămâne în interior» (*Men.*, 99b). După o legendă, fumul ieșea din mormântul lui Aher » (*Hag.*, 15b). *Ghehinom* este și un

---

[1] A se vedea *II Sam.*, 18, 331, 49, 4.

loc de tenebre. «Cei răi sunt tenebre; *ghehinom* este tenebre; abisurile sunt tenebre. Ei duc pe cei răi în *ghehinom* și îi acoperă cu abisuri» (*Geneza R.*, 33, 1). «*Ghehinom* este negru ca noaptea (*Ieb.*, 109b). «Cei care coboară în *ghehinom* nu vor fi condamnați decât la tenebre; doar s-a spus: este o țară cu obscuritate profundă, asemenea tenebrelor înseși» (*Iov*, 10, 22). (*Tanhuma Noah*, paragr. 1). «Moise și-a întins mâna spre cer și a fost întuneric beznă» (*Ieșirea*, 10, 22). De unde provenea această beznă? Din aceea a *ghehinomului* (*Tanhuma Bo*, paragr. 2).

Prin mijloace variate pot fi ușurate rigorile din *ghehinom*, ba chiar se poate scăpa cu totul de ele. Aceasta se aplică înainte de toate bărbaților care au fost circumcișii, cu condiția să nu fi fost excepțional de răi. «În lumea cealaltă, Abraham va sta la intrarea în *ghehinom* și nu va permite să coboare în el un israelit circumcis. Dar ce va face el cu cei care au păcătuit într-o măsură de netolerat? El va lua prepuțurile copiilor morți înainte de circumcizie, le va aplica acestor păcătoși și apoi îi va face să coboare în *ghehinom*» (*Geneza R.*, 48, 8). «Israeliții circumcișii nu coboară în *ghehinom*, dar, pentru ca ereticii și israeliții păcătoși să nu poată spune: „Întrucât suntem circumcișii, nu vom coborî în *ghehinom*", Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) trimite un înger care le alungește prepuțurile, astfel încât ei coboară în *ghehinom*» (*Exod. R.*, 19, 4).

Patriarhul Abraham favorizează eliberarea condamnaților. «Străbătând valea plângerii» (*Ps.*, 84, 6), aceasta se aplică morților supuși o bucată de vreme chinurilor în *ghehinom*, dar Abraham, părintele nostru, vine să-i ia, să-i culeagă, cu excepția israelitului care a frecventat o femeie păgână sau care și-a ascuns circumcizia pentru ca să nu i se afle identitatea (*Eruv.*, 19a).

Imunitatea se poate dobândi și prin recitarea unor rugăciuni. «Pentru cel care citește *șema*, rostind distinct literele, *ghehinom* nu mai arde» (*Ber.*, 15b). La origine acesta era privilegiul altarului din templu. «Ce semnifică cuvântul „altar" (*mișbeah*? M – *mehile*), «iertare», pentru că altarul asigură iertarea păcătoșilor din Israel. Z – *zehut* (merit), pentru că el garantează lumea care va veni prin meritele israeliților. B – *beraha*, «binecuvântare», pentru că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) binecuvântează opera mâinilor lor. H– *haiym*, „viață", deoarece ei sunt recunoscuți

demni de a obține viața în lumea care va să vină. Acela care dispune de acești patru stâlpi și totuși se dedă idolatriei va fi mistuit în marele incendiu, așa cum s-a spus: „Domnul, Dumnezeul tău este un foc mistuitor, un Dumnezeu gelos" (*Deuteronom*, 4, 24). Dar dacă el se pocăiește, focul care arde pe altar va îndeplini pentru el ispășirea și va anula focul din *ghehinom*» (*Tanhuma Țav.*, paragr. 14).

Dar marea salvare vine de la studierea *Torei*. «Focul din *ghehinom* nu are nici o putere asupra discipolilor învățaților. Se poate deduce aceasta din corpul salamandrei. Aceasta se naște în foc; ungeți pe careva cu sânge de salamandră; niciodată această persoană nu va avea de suferit ravagiile focului. Cu atât mai mult îi scapă discipolii înțelepților, al căror corp este foc, după spusele din Biblie: „Cuvântul meu nu este oare ca un foc? zice Domnul" (*Ierem.*, 24, 27). Focul din *ghehinom* este fără putere asupra păcătoșilor din Israel. Putem trage această concluzie privind altarul de aur. Dacă acest altar, acoperit cu o simplă placă de aur, cu grosimea de un *denarius* din acest metal, s-a păstrat vreme de atâția ani și n-a suferit nici o vătămare de la focul care arde pe el, cu atât mai mult vor rezista la foc israeliții, plini — chiar și cel mai ușuratic dintre ei — cu preceptele *Torei*, la fel cu o rodie cu grăunțele sale» (*Hag.*, 27a).

Potrivit unei anumite tradiții, chinurile din *ghehinom* sunt suspendate în zilele de Șabat. Aceasta se menționează în dialogul dintre generalul roman Tinerius Rufus și rabinul Akiva. «Romanul întrebă: Prin ce se deosebește Șabatul de celelalte zile? Rabinul răspunse: Prin ce dumneata (ofițer roman) te deosebești de ceilalți oameni? — Prin aceea că împăratul a socotit că este bine să mă cinstească. — Ei bine, la fel Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) i-a plăcut să cinstească Șabatul. — Cum îmi poți dovedi aceasta? — Privește râul Sabation[1], care transportă pietre[2] în toate zilele săptămânii, dar nu și în ziua de Șabat. Martor îmi va fi propriul dumitale părinte. După o vreme, lui Rufus îi apărea în vis spiritul

---

[1] Râu legendar, al cărui nume derivă de la Șabat.

[2] Prin forța curentului său.

tatălui său defunct. El îi apărea în fiecare zi a săptămânii, nu și în zi de Șabat. Într-o duminică, Rufus îl întrebă: Ai devenit cumva evreu după moarte, de nu vii în zi de Șabat? — Dacă pe pământ cine nu vrea nu respectă Șabatul, aici suntem obligați să-l respectăm. În zilele săptămânii îndurăm pedeapsa noastră; numai în zi de Șabat ne odihnim» (*Geneza R.*, 11, 5).

Un rabin din secolul al II-lea, Simeon ben Lakiș, a negat însă existența unui loc special pentru pedepsirea celor răi. El spunea: «Nu există *ghehinom* în viața de apoi. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va scoate soarele din teaca sa și acesta, cu razele sale fierbinți va înnegri lumea, pedepsind pe cei răi» (*P.Z.*, 3b).

VI. Grădina Edenului

În lumea care va să vină, fericirea celor drepți are loc în *gan Eden*, «grădina Edenului». Aceasta era considerată de obicei ca ceva deosebit de grădina cu același nume care fusese pregătită pentru Adam.

«Ce înțeles au aceste cuvinte: „Nici un ochi n-a văzut ceea ce Dumnezeu, și numai el, va face pentru cei care se încred în el" (*Isaia*, 64, 4)? Aceste cuvinte se aplică Edenului, unde nu s-a oprit privirea nici unei creaturi. Veți spune poate că grădina și Edenul sunt unul și același lucru. Atunci ascultați și celălalt text: „Fluviul ieșea din Eden pentru a uda grădina". Deci Edenul și grădina sunt două lucruri» (*Ber.*, 84b).

Localizarea exactă a grădinii Edenului rămânea nesigură. «Dacă grădina Edenului se află în țara lui Israel, intrarea sa este Bet-Șean; dacă se află în Arabia, are ca intrare Bet-Gheren; dacă se află între fluvii (adică în Mesopotamia), se intră în ea la Damasc» (*Eruv.*, 18a). Evident, acest text se referă la *gan Edenul* pământesc, paradisul celor drepți fiind localizat în cer[1].

---

[1] Sau la capătul de răsărit al lumii; distincția dintre o grădină Eden pământeană și alta cerească apare în literatura rabinică mai târzie.

La fel ca și *ghehinomul*, se credea că grădina Edenului cuprinde șapte despărțituri, fiecare dintre ele fiind rezervată uneia din cele șapte categorii de oameni drepți care erau admise acolo. «Există șapte clase de drepți în grădina Edenului, ridicându-se unele deasupra celorlalte. Despre prima este vorba în acest text: „Cei drepți vor lăuda numele tău, ei vor locui în fața ta" (*Ps.*, 140, 13). Despre a doua s-a spus: „Binecuvântat este omul pe care l-ai ales și l-ai apropiat ca să locuiască în curțile tale" (*Ps.*, 65, 4). Pentru a treia clasă, „Ferice de cei ce locuiesc în casa ta" (*Ps.*, 84, 4). Pentru a patra: „Doamne, cine va locui în cortul tău?" (*Ps.*, 15, 1). Pentru a cincea: „Cine va locui pe muntele tău cel sfânt?" (*Ibidem*). Pentru a șasea: „Cine va putea să se suie la muntele Domnului?" (*Ps.*, 24, 3). Iar pentru a șaptea clasă: „Cine se va înălța până la locul lui cel sfânt?" (*Ibidem*)» (*Sifre Deuteronom*, paragr. 10, 67a). Cele șapte părți ale grădinii Edenului, coborând, sunt denumite de aceea: prezență, curte, casă, tabernacol, munte sfânt, muntele Domnului și locul sfânt.

Iată o altă versiune: «Șapte clase (de oameni) stau în fața Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) în lumea cealaltă. Care dintre ei sunt eminenți, care vor obține prezența *șehinei*? Este clasa oamenilor drepți, căci s-a spus: „Omul drept va vedea fața sa sau a lor"[1] (*Ps.*, 11, 7).

Nu stă scris «fața *sa*», ci «fața *lor*», cu alte cuvinte prezența *șehinei* și a cortegiului ei. Prima clasă ce așază în tovărășia Regelui și contemplă prezența sa, așa cum s-a spus: «Omul cel drept va locui în prezența Ta». A doua clasă locuiește în casa Regelui, așa cum s-a spus: «Binecuvântați cei ce locuiesc în casa Ta». A treia se urcă pe munte, spre întâlnirea cu Regele, precum s-a spus: «Cine se va urca pe muntele Domnului?». A patra este în curtea Regelui, căci s-a spus: «Ferice de omul pe care l-ai ales și l-ai apropiat pentru ca să locuiască în curțile Tale». A cincea este în tabernacolul Regelui, căci s-a spus: «Doamne, cine va sta în tabernacolul Tău?». A șasea este pe muntele sfânt al Regelui, precum

---

[1] Sufixul ebraic prezintă o formă rară, care se poate traduce prin «a sa» sau «a lor».

s-a spus: «Cine va locui pe muntele Tău sfânt?». A șaptea este în locul Său sfânt, așa cum s-a spus: «Cine va sta în sfântul Tău loc?» (*Midraș as. Ps.*, 11, 7).

Cei pe care Dumnezeu îi admite în grădina Edenului sunt repartizați fiecare la diviziunea la care ei merită să aparțină. «Fiecărui om drept îi este asigurată o reședință conformă cu cinstea care îi este daTorată. Un rege omenesc a intrat într-un oraș împreună cu slugile sale. Cu toate că toți au trecut prin aceeași poartă, fiecăruia i s-a atribuit o reședință corespunzătoare rangului său» (*Șab.*, 152a).

Caracteristica principală a paradisului ceresc rezultă din faptul că omul credincios care pe pământ suferă de privațiuni va intra aici în posesia bunului său. «În lumea aceasta, cei răi sunt bogați și se bucură de confort și odihnă, în vreme ce neprihăniții suferă de sărăcie. În lumea cealaltă, când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va deschide pentru cei drepți comorile grădinii Eden, cei răi care practicau camăta își vor mușca cu dinții propria lor carne, așa cum s-a spus: „Nebunul își încrucișează mâinile și își mănâncă însăși carnea lui" (*Eccles.*, 4, 5), și ei vor striga: „De ce n-am fost plugari, hamali sau sclavi? Soarta noastră ar fi fost la fel cu a lor!". Nu s-a spus oare: „Mai bine o mână plină de odihnă decât două mâini pline de trudă și goană după vânt"? (*Ibidem*, 6)» (*Exod. R.*, 31, 5).

Bucuria rezervată pentru cei care merită să fie primiți în grădina Edenului este reprezentată sub imaginea unui ospăț minunat. Biblia vorbește despre un monstru numit leviatan, pe care Dumnezeu l-a omorât și l-a dat de «mâncare poporului locuind în pustie»[1] (*Ps.*, 74, 14). Imaginația populară s-a prins de această ființă fabuloasă și a făcut din ea elementul principal al ospățului, pregătit pentru cei drepți. «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a creat un leviatan mascul și un altul femelă; dacă s-ar fi împerecheat, ar fi distrus întreaga lume. Atunci ce a făcut Dumnezeu? L-a castrat pe leviatanul mascul și a omorât-o pe femelă, conservându-i carnea în saramură în vederea celor drepți în lumea cealaltă» (*B.b.*,

---

[1] A se vedea și *Ps.*, 104, 20; *Isaia*, 27, 1; *Iov*, 41, 1.

74b). «În lumea cealaltă, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va face un ospăț pentru cei drepți, cu carnea leviatanului; din ce va rămâne se vor face porții care vor fi vândute pe străzile Ierusalimului[1]. Cu pielea sa Domnul va face un cort, destinat credincioșilor» (*Ibidem*, 75a)[2].

Ca băutură ei, vor avea «vin păstrat în stare de struguri încă de la primele șase zile ale creației» (*Ber.*, 34b).

Deliciile supreme pe care le vor avea cei drepți vor consta în a se bucura de prezența reală a lui Dumnezeu. «În lumea cealaltă, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va pregăti un ospăț pentru cei drepți în grădina Edenului, și nu va fi nevoie să fie procurate mirodenii și parfumuri, căci un vânt din miazănoapte și un vânt din miazăzi vor sufla, încărcate cu toate aromele grădinii Edenului, răspândind mirosul lor. Israeliții vor spune în fața Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): „O gazdă pregătește o masă pentru călători fără să se așeze împreună cu ei? Un cavaler de onoare aranjează un ospăț pentru invitați fără a lua și el parte la banchet? Dacă așa Îți este voința, «să vină iubitul meu în grădina sa și să mănânce din roadele ei alese» (*Cant.*, 4, 16)". Atunci Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) le va răspunde: „Voi face cum doriți!". El va intra în grădina Edenului, așa cum stă scris: „Am venit în grădina mea, soro, mireaso" (*Ibidem*, 5, 1)» (*Numeri R.*, 13, 2).

În citatele care urmează, expresia este încă și mai îndrăzneață. «În lumea cealaltă, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va organiza un dans pentru cei drepți din grădina Edenului, El Însuși așezându-Se în mijlocul lor. Desemnându-L cu degetul, fiecare va striga: „Iată-L pe Dumnezeul nostru; L-am așteptat și El ne va mântui. Iată-L pe Domnul, L-am așteptat; să fim fericiți, să ne veselim de mântuirea Lui" (*Isaia*, 25, 9)» (*Taan.*, 31a). «„Voi merge cu voi" (*Levit.*, 26, 12). Lucrurile se petrec ca și cum ar fi vorba de un

---

[1] Această menționare a cărnii puse în vânzare nu îngăduie să se determine dacă lumea cealaltă despre care este vorba în acest text trebuie înțeleasă ca perioada ce urmează morții sau ca era mesianică. Același termen se aplică ambelor cazuri, care uneori sunt confundate.

[2] Li se va servi și carnea altui monstru, un bou sălbatic (*șor ha-bor*).

rege care a ieșit pentru a se duce în livada sa împreună cu cel căruia i-a închiriat-o, dar acest om se ține ascuns, la distanță. Regele l-a chemat: De ce să te ascunzi de ochii mei? Doar eu sunt asemănător cu tine. La fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va merge alături de credincioși în grădina Edenului din lumea cealaltă. La vederea Sa, cei drepți, plini de teamă, vor dori să se retragă de lângă El. Dar El le va spune: Iată, sunt asemănător cu voi. Cu toate acestea, întrucât s-ar putea crede că nu vă veți mai ține de mine, textul e clar: „Eu sunt Dumnezeul vostru și voi veți fi poporul Meu"[1] (*Ibidem*)» (*Sifra ad loc.*).

Studierea *Torei*, producând pietatea, deschide calea către grădina Edenului. Deci cei care s-au consacrat acestui studiu vor fi deosebit de bineveniți acolo, sus.

«Rabi Iohanan b. Zakai îi spunea lui rabi Iose preotul: Am văzut în vis că noi amândoi ne odihneam pe Muntele Sinai, iar o *bat Kol*, venită din cer, ne spunea: Urcați mai sus! Urcați mai sus! Sunt pregătite pentru voi paturi spațioase și somptuoase, paturi pentru picioare. Voi, discipolii voștri și discipolii discipolilor voștri, sunteți invitați în clasa a treia»[2] (*Hag.*, 14b). Răsplata lor specială va fi că vor afla soluția dificultăților intelectuale care i-au frământat atâta pe pământ». «Discipolilor înțelepților care, în lumea aceasta, se trudesc să studieze *Tora*, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) le va dezvălui tainele în lumea care va veni» (*Ibidem*, 19a).

În afară de ceea ce am citat, Talmudul și vechile midrașim nu conțin încercări de descriere în detaliu a interiorului grădinii Edenului și a vieții care se duce acolo. Această reținere dispare în lucrările mai recente. Un tablou deosebit de amănunțit se gă-

---

[1] Se discerne aici preocuparea rabinilor grijulii să insiste în mod expres asupra necesității de a menține totdeauna între Dumnezeu și om — chiar unul ajuns la cea mai înaltă dezvoltare spirituală — o prăpastie de netrecut. Niciodată nu va exista identitate absolută. Chiar și în lumea cealaltă, în care ființa omenească va avea o comuniune intimă și fericită cu Dumnezeu, Acesta va rămâne mereu Dumnezeu, iar oamenii nu vor înceta să fie «poporul» Său omenesc.

[2] A treia din cele șapte clase în paradis este rezervată marilor doctori ai Legii (învățaților).

seşte în *Ialkut Şimoni (Facerea*, paragr. 20), colecţie de documente rabinice care au fost compilate cam prin secolul al XIII-lea. Pasajul care urmează este însă atribuit rabinului Iosua b. Levi, care a trăit în secolul al III-lea şi care este cunoscut pentru înclinarea sa spre misticism. Deşi această atribuire este nesigură, îl citãm în cele ce urmează:

«Grădina Edenului are două porţi din rubine. Pe lângă fiecare dintre ele se ţin 60 de miriade de îngeri oficianţi. Feţele lor au o strălucire asemenea celei a firmamentului. Atunci când soseşte un om drept, ei îl dezbracă de veşmintele pe care le purta când a ieşit din mormânt şi îl îmbracă cu opt halate făcute din nori glorioşi. Pe capul lui sunt puse două coroane, una din geme şi din perle, cealaltă din aur din Pervaim (vezi *II Cron.*, 9, 6). Îngerii îi dau să poarte în mâini opt mirţi şi îi adresează următoarea invitaţie: Vino să-ţi iei hrana cu bucurie! Ei îl introduc într-un loc unde curg râuri înconjurate de 800 de specii de trandafiri şi de mirţi. Aici fiecare drept primeşte camera sa personală, potrivit cu cinstea care i se datorează. Pe aici curg patru fluvii, unul de lapte, unul de vin, unul de balsam şi ultimul de miere. Deasupra fiecărei camere este o viţă de aur, împodobită cu 30 de perle, fiecare strălucind la fel cu planeta Venus. În fiecare cameră se află o masă din geme de perle. Fiecare drept are în slujba sa şaizeci de îngeri, care îl îndeamnă: Bucură-te de miere, deoarece te-ai dedicat *Torei*, care este comparată cu mierea; bea vinul păstrat în struguri din cele şase zile ale creaţiei, deoarece ai cultivat *Tora*, care este comparată cu vinul[1].

Cei mai puţin frumoşi dintre locuitorii grădinii Edenului vor semăna cu Iosif şi cu rabi Iohanan[2]. Ei nu au noapte, iar perioada (în care, în mod normal, aici este noapte) este înlocuită pentru ei prin trei stări de veghe. În prima, omul cel drept devine ca un copil, intră în domeniul rezervat pentru copii şi participă la jocurile lor. În a doua veghe, el este un tânăr, trece în secţiunea tinerilor şi se amuză împreună cu ei. În a treia veghe, el este adult, intră în lăcaşul adulţilor şi se distrează împreună cu ei.

---

[1] Vezi cap. IV, despre *Tora*.

[2] Amândoi, vestiţi pentru frumuseţea lor.

La fiecare colț al grădinii Edenului se află optzeci de miriade de specii de arbori, cel mai puțin prețios fiind mai delicat decât toate plantele aromatice de pe lumea asta. De asemenea, la fiecare colț, șaizeci de miriade de îngeri oficianți cântă cu o voce încântătoare. În centru este arborele vieții, ale cărui ramuri acoperă întreaga grădină a Edenului. El dă 500 000 de varietăți de fructe, toate deosebite ca aspect și ca gust. Deasupra arborelui vin norii glorioși. Cele patru vânturi duc parfumul florilor sale de la un capăt al lumii la celălalt. Sub arbore stau discipolii înțelepților care explică *Tora*. Fiecare dintre ei posedă două camere, făcute una din stele, cealaltă din soare și din lună. Între camere atârnă o perdea din nori glorioși, în spatele căreia se întinde Edenul. Acolo se află 310 luni[1] și tot acolo locuiesc cele șapte clase ale dreptților. Prima clasă cuprinde martirii[2], precum r. Akiva și colegii săi. A doua — pe cei care s-au înecat[3]. În a treia clasă sunt r. Iohanan b. Zakai și discipolii săi. Atât de mare a fost puterea sa (de educator), încât el a spus despre sine: Dacă întreg cerul n-ar fi decât pergament, dacă omenirea n-ar fi alcătuită decât din scribi și dacă toți arborii pădurilor n-ar fi decât trestii pentru scris, toate acestea n-ar fi suficiente pentru a așterne în scris tot ceea ce am dobândit de la dascălii mei; or, ceea ce am dobândit echivalează cu ceea ce un câine poate sorbi din ocean[4]. În clasa a patra sunt aceia peste care a coborât norul pentru a-i acoperi[5]. În a cincea

---

[1] Aceasta se bazează pe o omelie talmudică: «Rabi Iosua b. Levi zicea: Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va da fiecărui drept ca moștenire 310 luni, precum s-a spus: „Pentru a da bunuri celor care mă iubesc și pentru ca ei să moștenească comori" (*Prov.*, 8, 11)» (*Uktz*, 3, 12). Literele care compun cuvântul ebraic care semnifică «comoară» au valoarea numerică 310.

[2] Faptul că martirii ocupă poziția predominantă în grădina Edenului i-a fost dezvăluit rabinului Iose b. Levi prin intermediul fiului său, care și-a revenit după o sincopă.

[3] Aceștia sunt tinerii evrei și tinerele evreice care au preferat să se înece și să-și sacrifice viața decât să accepte dezonorarea.

[4] Această versiune a unei hiperbole foarte cunoscute a fost împrumutată parțial din *Soferim*, 10, 8, parțial din *Sanh.*, 68a).

[5] Nu se știe precis la cine se face aluzie aici. Se poate să fie vizați oameni mari pe care Dumnezeu i-a distins, fie în timpul vieții, fie când au murit, învă-

iau loc cei care se pocăiesc; acolo nu locuiește vreun drept desăvârșit. În a șasea sălășluiesc celibatarii care n-au păcătuit niciodată (și au rămas casti). În a șaptea se află săracii care au cunoscut Biblia și *Mișna*, deși făceau și o muncă temporală. Despre ei stă scris: „Să se bucure cei care își pun nădejdea în tine!" (*Ps.*, 5, 11). Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) stă printre ei și le expune *Tora*, precum s-a spus: „Voi avea ochii îndreptați asupra credincioșilor din țară, ca să locuiască lângă mine" (*Ps.*, 101, 6)»[1].

luindu-i cu un nor glorios. Când Moise a urcat pe Muntele Sinai pentru a căpăta *Tora*, Dumnezeu l-a pus la adăpost de gelozia îngerilor, întinzând asupra lui un nor (*Șab.*, 88b). Când Moise l-a dezbrăcat pe Aaron înainte de moartea lui, l-a acoperit cu un nor (*Ialkut Numeri*, paragr. 787). Josephus declară că «atunci când el (Moise) i-a înfățișat pe Eleazar și pe Iosua, continuând să stea de vorbă cu ei, a fost acoperit dintr-o dată de un nor și a dispărut într-o văgăună» (*Antich.*, 4, 8, 48).

[1] Alte versiuni midrașice despre paradis și despre monștrii primordiali se găsesc în: Robert Graves. Raphael Palai, *Les Mythes hébreux*, *op. cit.*, p. 64–67 și 86–91.

Bibliografie

(Prezentare sumară)

Literatura născută din studierea Talmudului, privită sub aspectele ei multiple, este imensă. Dăm numai o selecție din lucrările engleze și franceze, susceptibile să-i călăuzească pe cititorii noștri. O bibliografie mai extinsă poate fi găsită în lucrarea capitală a lui Strack, *Einleitung in den Talmud*, ediția 5-a, 1921, tradusă în engleză în 1931: *Introduction to the Talmud and Midrash*.

Introduceri

Articole din *Jewish Encyclopedia*, din *Encyclopedia britannica*, din *Encyclopedia of Religion and Ethics*, din *Dictionary of the Bible* (supliment).

A. Darmsteter, *Le Talmud (Revue des Études juives*, 18, 1889, *Actes et conférences*.

E. Deutsch, *Essay on the Talmud* (în *Literary Remains*), 1874.

M. Mielziner, *Introduction to the Talmud*, 1925 — Utilă pentru studiul textului original.

W. O. E. Oesterley and G. H. Box, *A Short Survey of the Literature of Rabbinical and Medieval Judaism*, 1920.

M. Waxman, *A History of Jewish Literature, I*, 1930.

D. Wright, *The Talmud*, 1932.

Traduceri

În franceză:

M. Schwab, *Le Talmud de Jérusalem traduit*, Paris, 1878–1889, 11 volume. A 2-a ediție a primului volum, 1890.

J. J. M. Rabbinowicz, *Législation criminelle du Talmud* (Sanh., Mak.), Paris 1876.

Același, *Législation civile du Talmud*, Paris, 1877–1880, 5 volume. — Aceste două lucrări adaugă traducerii un studiu sistematic.

În engleză:

M. L. Rodkinson, *The Babylonian Talmud*, 1902, 10 volume. Moore apreciază astfel lucrarea: «Așa-numita traducere engleză a lui R. este în toate privințele imposibilă» (*Judaism*, I, p. 173 n.). Acceptată totuși de marele public, ea nu se pretează la studii solide.

Trei tratate au fost traduse integral:

A. Cohen, *Berahot*, 1921.
H. Malter, *Taanit*, 1928.
A. W. Streane, *Haghiga*, 1891.

Tratate ale *Mișnei*:

W. A. L. Emslie, *Avoda zara*, 1911.
H. Goldin, *Bava metia*, 1913.
A. W. Greanup, *Taanit*, 1918. *Suka*, 1921.
W. O. E. Oesterley, *Șabat, 1927*.
J. Rabbinowicz, *Meghila*, 1931.
A. L. Williams, *Berahot*, 1921.

În D. A. de Sola and M. J. Raphall, *Eighteen Treatises from the Mishnah*, 1845 și în J. Barclay, *The Talmud*, 1878, sunt, de asemenea, traduse 18 tratate.

Studii morale și religioase:

J. Adelson, *The Immanence of God in Rabbinical Literature* 1912.
I. Abrahams, *Studies in Phariseism and the Gospels*, 1st series, 1917; 2nd series, 1924.
A. Büchler, *Types of Jewish-Palestinian Piety*, 1922.
— *Studies in Sin and Etonement*, 1928.
R. T. Herford, *Pharisaism its eim and method*, 1912.
— The *Pharisees*, 1924 (Ediția franceză, Payot, Paris).
— *Judaism in the New Testament Period*, 1928.
M. Lazarus, *The Ethics of Judaism*, 2 vol., 1901.
A. Marmorstein, *The Doctrin of Merits in Old Rabbinical Literature*, 1920.
— *The Old Rabbinic Doctrine of God*. I. *The Names and Attributes of God*, 1927.
C. G. Montefiore, *The Old Testament and after*, 1923, Chapter III.
— *Rabbinic Literature and Gospel Teachings*, 1930.

G. F. Moore, *Judaism in the First Centuries of the Christian Era*, 2 vol., 1927 și un volum de note, 1930. — Expunere solidă și imparțială, bogat documentată.
F. C. Schechter, *Some Aspects of Rabbinic Theology*, 1909.— Lucrare magistrală.
S. Munk, *La Palestine*, 1845. — Lucrare capitală.
Michell A. Weill, *Le judaïsme, ses dogmes et sa mission*, 1867, 5 vol.
H. Gross, *Gallia judaica*, 1897.

Studii juridice:
D. W. Amram, *The Jewish Law of Divorce*, 1897.
P. B. Besany, *The Criminal Code of the Jews*, 1880.
S. Mendelsohn, *The Criminal Jurisprudence of the Talmud*, 1891.
M. Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, 1884.
— *The Rabbinical Law of Hereditary Soccession*, 1901.
Santayra et Charleville, *Code rabbinique (Eben haezer)*, 1868.
T. André, *L'esclavage chez les anciens Hébreux*, 1892.

Generalități, diverse:
J. Abelson, *Jewish Mysticism*, 1913.
A. Cohen, *Ancient Jewish Proverbs*, 1911.
F. Delitzsch, *Jewish Artisan Life*, 1906.
A. Feldman, *The Parables and Similes of the Rabbis*, 2, 1927.
W. M. Feldman, *Rabbinical Mathematics and Astronomy*, 1931.
L. Ginzberg, *The Legends of the Jews*, 4 vol., 1913 și 2 vol. de note, 1925, 1928.
H. Gollancz, *Pedagogics of the Talmud*, 1924.
A. I. Rappoport, *Myth and Legend of Ancient Israel*, 3 vol., 1928.
S. Schechter, *Studies in Judaism*, 1st series 1896; 2nd series, 1908; 3rd series, 1924.
J. Derenbourg, *Esai sur l'histoire et la géographie de la Palestine d'après les Talmuds et les autres sources rabbiniques* (Depuis Cyrus jusqu'à Adrien), 1867.
Ad. Neubauer, *La géographie du Talmud*, 1868.
J. Derenbourg, *Talmud* (în *Encyclopédie des sciences religieuses*, 12, 1882, p. 1007–1036).
M. A. Neviasky, *Rituel du judaïsme*, 1912 (Apărut în fascicule. Neterminat).
Julien Weill, *Le Judaïsme*, 1931.
Revue des Études Juives, care apare din 1880, conține numeroase articole care pot fi consultate cu folos. Cf. tabelele sale.